N. IORGA

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL

Coperta de I. OPRIȘAN

Coperta I, IV: *[Instantaneu de la o recepție],* pictură de Franz Francken, Praga, 1601 (Detalii).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
1ORGA, NICOLAE
Istorie lul Mlbal Viteazul / Nicolae Iorga ; ed. și prcf.:
I.Oprișan. București: Saeculum Vizual. 2009
Index
ISBN 978-973-642.224-9

I.Oprișan. Ionel (ed. șl.)

94(498.1) "15' Mihai Viteazul

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 978-973-642-224-3

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii

SAECULUM I.O.

N. IORGA

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL

Ediție și prefață de
I. OPRIȘAN

Editura SAECULUM I.O.
București - 2009

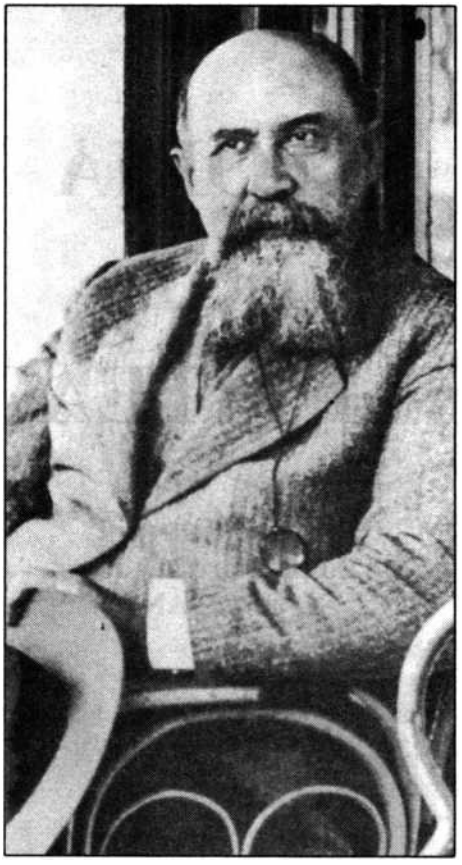

N. lorga

Epicentrul cercetărilor istorice ale lui N. lorga

Preocuparea lui N. lorga față de personalitatea și înfăptuirile lui Mihai Viteazul a fost permanentă, de-a lungul întregii sale vieți, conjugându-se cu cercetările și pledoariile sale privitoare la originea, vechimea, statornicia și drepturile poporului român în spațiul etnic ocupat.

Nu credem - cum presupunea Barbu Teodorescu[1] -

că interesul istoricului față de viața și opera marelui voievod ar fi fost trezit de lectura cărții lui N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul,* despre care a publicat câteva considerații înaripate în *Revista nouă.*[I] [II]

Lucrarea neterminată a revoluționarului pașoptist i-a prilejuit cel mult dorința de a pune o dată mai mult în lumină figura simbol a voievodului, într-o perioadă când gândurile lui și ale generației sale țînteau către pregătirea și realizarea Marii Uniri.

Acesta a fost, de fapt, motivul pentru care lorga s-a apropiat de lucrarea lui Bălcescu, când știa bine ce a însemnat Mihai pentru români,- spre a arăta că visul lor, înfăptuit pentru o clipă de voievod la 1600, e cu atât mai realizabil, către 1900, cu cât două dintre provinciile istorice erau de mult reunite în regatul România.

El întrevede clar că „Mihaiul lui Bălcescu'[1] „e falș, profund falș", că „nu e adevăratul Mihai, așa cum ni-1 arată înaintea ochilor descoperirile mai târzii și cum trebuie să-I vadă un nou istoric al său",

---

I Barbu Teodorescu, *Povestea acestei cărți,* prefață la vol. N. lorga, *Istoria lui Mihai Viteazul,* ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova, Editura Militară, București, 1968, p. V-XXÎil.

II N. lorga, *Nicolae Bălcescu,* în *Revista nouă,* IV, nr. 6-7, 1891; reluat în voi.
Schițe din literatura română, vol. I, Editura Librăriei Frații Șaraga, Iași, [1893].

dar subliniază cu înțelegere că era necesar ca marele romantic să-l prezinte așa, din punct de vedere patriotic, drept un „viu model", care să îndreptea pașii poporului său „din depărtarea vremilor apuse" cum avea, de altfel, să-l înfățișeze și el, de pe un cu totul alt eșafodaj științific.

Considerând, astfel, că documentarea lui Nicolae Bălcescu e lacunară - între altele și din cauza morții sale premature - istoricul întreprindea, într-o primă fază, investigații sistematice în marile biblioteci și arhive din țară și străinătate, spre a scoate la lumină toate documentele posibile referitoare la domnia lui Mihai și a celorlalte personalități din statele vecine, contemporane lui, cu care a stat în legătură sau s-a războit.

Rezultatele impresionante, au fost publicate, imediat după descoperire, în periodice, în volume de sine stătătoare și în masivele tomuri ale colecției Hurmuzaki (în principal în vol. XII, 1500 p.).

Pe baza propriei documentări, pe care n-a socotit-o nic' xiată încheiată - surprizele arhivelor sunt adesea tulburătoare! - N. lorga a susținut, în 1895, o amplă conferință despre relațiile lui Mihai Viteazul cu generalul Basta, publicată și sub formă de broșură: *Basta și Mihai Viteazul*[I], iar în 1898 o a doua conferință, tangențială, totuși, lucrării în discuție, *Luptele românilor cu turcii de la Mihai Viteazul încoace*[III IV].

O primă schiță, cu caracter pur științific, sprijinită pe documentele aflate până atunci, creiona N. lorga în 1900, sub titlul *Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul în amintirea celor săvârșite acum trei sute de ani,* menită a reprezenta capitolul dedicat domnitorului în *Istoria românilor,* elaborată pentru expoziția de la Paris din anul de hotar dintre secole.

Pentru publicul larg dădea, în anul următor, o versiune înflăcărată, de popularizare, cu titlul *Istoria lui*

III N. lorga, *Basta și Mihai Viteazul,* „conferință ținută Ia Ateneul Român, în ziua de 15 ianuarie 1895", Editura Librăriei Ignatz Hertz, București, 1895, 63 p. (BAR: 1 101845).

IV Publicată împreună cu conferința *Cultura română sub fanario{i,* în voi. intitulat: *Două conferinți,* Socec, București, 1898, 108 p. (BAR: I 102056;. Ea fusese ținută la Ateneul Român pe data de 1 februarie 1898.

Elaborarea propriu-zisă a monografiei, finalizată în 1935, avea să fie începută după aceste crochiuri, mai precis la sfârșitul anului 1901 — februarie 1902, căci în martie 1902 apărea în paginile revistei *Convorbiri literare,* capitolul I. Următoarele trei capitole erau date la iveală în aceeași revistă în perioada aprilie-iulie; noiembrie- decembrie 1902 și ianuarie 1903, după care tipărirea lucrării era sistată și amânată fără termen.

Pe lângă faptul că autorul era supra solicitat de diverse alte scrieri și de activitatea publică, nu găsim deocamdată motivația întreruperii *Istoriei lui Mihai Viteazul.*

E, de altfel, singurul caz în care N. lorga se oprește din scris la mijlocul cărții, pentru ca pe urmă să se lamenteze că n-ar vrea să ajungă și el în situația lui Bălcescu, de a nu putea încheia lucrarea.

Ceva s-a întâmplat - și poate că vom afla cândva...

Deocamdată doar presupunem: fie că autorul a fost nemulțumit de ceea ce a scris - dar atunci n-ar fi reluat aproape tale quale textul din 1902-1903 în forma finală din 1935 -, fie că perspectiva de abordare necesita un răgaz de meditație.

Se va vedea că autorul avea să mărturisească mai târziu că ulterior s-a dezis de interpretarea „vitejească", cavaleresc-romantică, pe care i-o dădea Voievodului în începuturi și că de-abia mai apoi i-a întrevăzut întreg tragismul existenței sale.

în sfârșit, e posibil ca pentru continuarea lucrării să fi simțit nevoia străbaterii locurilor bătute de Mihai Voievod dincolo de munți și în Moldova întreagă la 1600 (cu Basarabia și Bucovina nerupte din ea).

Figura lui Mihai a continuat, însă, să-l preocupe și autorul a publicat destule studii, articole și texte de

---

V A apărut în două ediții în același an, la Institutul de Arte Grafice și Editură .Minerva", București, 1901 (format normal, 96 p., BAR: I 101870) și în Biblioteca populară Minerva (format mic, 127 p., BAR: I 156125). S-a reeditat în 1919, cu titlul: *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc, scrisă la 1900,* Tipografia „Cultura Neamului Românesc", București, 1919, 74 p. (BAR: I 54175).

conferințe, precum: *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul ca întemeietorii bisericii românilor din Ardeal* (susținută, mai întâi sub formă de „memoriu" în ziua de 2 iulie 1904, la Academia Română și tipărită sub titlul: *Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului* (Minerva, București, 1904, 48 p., BAR: I 101871); *Povestea lui Mihai-Vodă Viteazul* (1595) scrisă de un om de pe acele vremuri (tălmăcită de Teodor M. Eliot, 1837), tipărită de N. lorga, 1910, 35 p. (BAR: I 20156); *învățăturile ce le dă Mihai Viteazul* (8 noiembrie 1909, Târgoviște, în voi. *Către frații din Ungaria,* Vălenii de Munte, 1910, p. 5-19, BAR: I 375253); *Faze sufletești și cărți reprezentative la români cu specială privire la legăturile „Alexandriei" cu Mihai Viteazul,* 1915, 61 p. (BAR: II44846); *Politica lui Mihai Viteazul. Originile ei și însemnătatea ei*

N. IORGA

actuală, conferință în Aula Universității din Iași, 8 noiembrie 1918, Tipografia Cultura Neamului Românesc, Iași, 1918, 25 p. (BAR: I 127350); *Comemorarea lui Mihai Viteazul,* discurs ținut la Academia Română, Tipografia „Neamul Românesc", București, 23 p. (BAR: I 127315) *Soarta faimei lui Mihai Viteazul,* 22 noiembrie, 32 p., 1919 (BAR: I 56276); *Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul,* 1920, 30 p. (BAR: I 58237); *Discurs rostit la Mănăstirea Dealului în numele Academiei Române și a Ligii Culturale,* cu prilejul aducerii capului lui Mihai Viteazul (1920, *Neamul românesc)-, Leon Sapieha et Michel-le- Grand,* 1924, 4 p. (II 61674); *Despre Mihai Viteazul, Analele Academiei Române,* 1922, p. 267-274 (BAR: III 64233); *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși,* 13 noiembrie 1925, 11 p. (BAR: II 84103); *încă un portret al lui Mihai Viteazul,* 1927, 2 p. + 3 pl., *Memoriile Secțiunii Istorice* (BAR: II 92138); *Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?,* 26 aprilie 1929, 22 p. (BAR: II 9953); *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban,* 26 iunie 1931, 13 p. (BAR: II 108910).

Dar cartea visată se lăsa așteptată.

Și poate că nici nu ar fi fost scrisă, dacă nu i-ar fi fost impusă de momentul politic din preajma celui de al

doilea război mondial, când apele liniștite începuseră să se tulbure și „Unirea" realizată cu atâtea eforturi era amenințată de forțe statale care se trăgeau din stirpea celor care zădărniciseră, la 1601, încercarea lui Mihai Viteazul și forțau istoria să se repete.

Cum Voievodul devenise un simbol al jertfei supreme, iar întâmplările trăite de el constituiau peste ani un aide memoire, N. lorga a simțit necesitatea cărții, spre a deschide poporului român ochii asupra a ceea ce s-ar putea întâmpla. Și, la începutul anului 1935, a scris-o dintr-o răsuflare, terminând-o, semnificativ, în Săptămâna Patimilor.

A dat-o să fie culeasă direct după manuscris zețarului și a apărut sub auspiciile Ministerului Apărării Naționale - care i-a înțeles menirea -, în două volume, în vara lui 1935.

Graba finalizării l-a făcut pe autor să utilizeze nu numai textul primelor patru capitole publicate în urmă cu mai bine de trei decenii și prefața de atunci, dar a adăugat la sfârșit, în anexă, trei conferințe, a căror substanță nu fusese topită decât parțial în structura cărții.

Aceeași grabă a făcut ca autorul să n-o poată cizela suficient, încât a lăsat textul așa cum a ieșit din condei, cu fraze stufoase, uneori greu

inteligibile, și cu un stil de expunere orală, deschis, însă, mai mult zborului artistic decât dacă i-ar fi impus sobrietatea academică.

De aceea, cartea are, mai ales spre final, o curgere epopeică și o tensiune dramatică impresionantă.

Istoria lui Mihai Viteazul de N. lorga nu e o lucrare seacă, de informare și judecare a faptelor, cum au mai scris alții.

Intrând - prin documentarea de peste patru decenii și prin ceea ce a publicat și a expus în conferințe - într-o profundă comuniune cu Voievodul, iar, prin visul transformării înfăptuirii de la 1600 în realitate, fiind muncit de aceleași gânduri ca și el, istoricul trece peste barierele profesiunii, apropiindu-se de om și încercând

să înțeleagă trăirea intimă și comportamentul eroului.

Nu vom găsi în lucrarea lui N. lorga un personaj convențional, înfățișat după clișeele știute, cum e creionat întrucâtva și de Nicolae Bălcescu, ci un om care gândește și trăiește sub ochii noștri evenimentele, impulsiv și dur, dar și cu păreri de rău pentru ce face, cântând să-și repare greșelile, un om neînțeles de ceilalți și de aceea dușmănit mai mult decât alții, în sfârșit, un om sincer, spunând deschis ce gândește, dar descoperit prin aceasta față de ceilalți din jur, dedublați și mârșavi, pe care și-i închipuia curați sufletește ca el.

Nu greșim, credem, afirmând că până la un punct autorul a suprapus efigia propriei personalități peste aceea a Voievodului, întrevăzându-se în el și întrevăzându-1 în sine, fără a face vreun rabat adevărului istoric, pe care l-a cunoscut mai bine ca oricine.

De altfel, simțind el însuși unele slăbiciuni ale cărții - în perspectiva descoperirii, după publicarea ei, a noi documente de către el sau prin cercetarea altora - revenea și dădea studii noi (ne referim în special la *Mama lui Mihai Viteazul*[I] dar și la altele[VI VII]) punând punct unor discuții în care a fost implicată și lucrarea sa.

Nici o altă carte scrisă de N. lorga nu i-a stat mai îndelung sub priviri și pe nici alta n-a dorit s-o realizeze conform visurilor - dintr-o

cerință internă stringentă - nu la comandă sau legat de anumite evenimente, ca *Istoria lui Mihai Viteazul.*

Datorită stăruirii istoricului asupra vieții și faptelor

VI *Mama lui Mihai Viteazul,* conferința d[omnu]lui prof. N. lorga, ținută la Liga Culturală, în *Neamul românesc,* XXXI, nr. 137, 26 iunie 1936, p. 1, nr. 138, 27 iunie 1936, p. 1-2: nr. 138,28 iunie 1936, p. 2-3 (BAR: PIV 2097).

VII Două cuvântări: I. Fundamentele dreptății naționale, II. Pomenirea Marelui Voievod Mihai Viteazul, 24 p. 1936 (BAR: I 145126); în jurul lui Mihai Viteazul, n, Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească, 1936, 33 p. (BAR: II 135317); Vitejia românească în noua cruciată: Fatpa lui Mihai Viteazul. Istoria românilor, vol. V, 1937, p. 231-399; „Calicii" lui Mihai Viteazul - o nouă orânduire a lui, 9 decembrie 1938, p. 7 (II168264).

Voievodului, se poate spune că acestea s-au constituit în chiar axa centrală a cercetărilor lui N. lorga, devenind punctul de convergență al tuturor celorlalte investigații.

De fapt, cartea a crescut odată cu maturizarea savantului, cu esențializarea viziunii sale asupra istoriei sau invers, istoricul și-a adâncit și aprofundat înțelegerea trecutului și, de ce nu, a prezentului, o dată cu conturarea ei până în faza finală.

Ea are, de aceea, nu numai o importanță în sine - fiind cea mai temeinică și mai plină de intuiții lucrare dedicată lui Mihai Viteazul -, ci și o valoare de referință, reprezentând un punct de reper pentru înțelegerea însăși evoluției autorului.

I. OPRIȘAN

Notă asupra ediției

Republicăm, cu fidelitate, fără amputări (cum s-a întâmplat în 1968), după ediția princeps, singura apărută în timpul vieții lui N. lorga, *Istoria lui Mihai Viteazul* (Ministerul Apărării Naționale, București, 1935, vol. I-II, 301 [302] + 231 [232] p.).

S-a reprodus integral, atât textul propriu-zis al „monografiei", cât și „anexele", pe care autorul a ținut să i le adauge, considerând că cel puțin unele din ideile emise în conferințele respective nu au fost pe deplin ilustrate în lucrarea încheiată în „Săptămâna Patimilor" 1935.

în virtutea aceluiași principiu, am inclus, în *Addenda,* câteva materiale apărute îndeosebi după elaborarea lucrării dar și unele mai vechi, nepublicate niciodată în volum, care întregesc viziunea sa asupra faptelor domnitorului sau sporesc informațiile privitoare la biografia acestuia.

De altfel, importanța unor asemenea articole și conferințe e subliniată în mod expres chiar de autor în preambulul expunerii din iunie 1936, de la Liga Culturală, *Mama lui Mihai Viteazul:* „Mă acuz întâi - rostea el - că această conferință a trebuit să fie amânată, dar acum, foarte hotărât, mă gândesc să mă țin de cuvânt și o țin fiindcă mi se pare că, în ce am avut prilejul să înfățișez până acum cu privire la mama lui Mihai Viteazul, erau anumite lipsuri, erau lucruri care nu fuseseră atinse și care mi se pare că sunt cu mult prea importante pentru ca să fie lăsate la o parte".

Unele dintre ele sunt replici sau includ replici la criticile ce s-au adus cărții. Ne gândim îndeosebi la „memoriul" *în jurul lui Mihai*

Viteazul, în care obiecțiile formulate de P. P. Panaitescu la adresa lucrării sunt combătute punct cu punct.

Pe de altă parte, materialele în discuție conțin prețioase informații privitoare la elaborarea lucrării și la adâncirea în timp a perspectivei de judecare a faptelor lui Mihai Viteazul; opera întregindu-se, astfel, prin mărturisirile autorului.

Textul a fost stabilit după normele aplicate în cele șapte volume din seria N. lorga, *Transilvania* (2005-2008).

I. OPRIȘAN

ISTORIA

LUI

MIHAI VITEAZUL

VOL. I

Introducerea din 1902

De mai multe ori până acuma am avut prilejul să povestesc istoria celor întâmplate prin noi, într-un timp de la care s-au strecurat trei sute de ani cu soarta schimbătoare.

începând, cum trebuie să înceapă orice cercetător cu sârguință pentru adevăr, cu monografii, am schițat acum un an, când ajunsesem a cuprinde tot câmpul cu ochii, tabloul întreg și, puțin după aceasta, într-o cărticică pe înțelesul oricui, vorbind adică inimii fiecăruia, am încercat să exprim poezia subiectului, adică adâncul lui înțeles omenesc, farmecu-i de luptă biruitoare sau nenorocită.

în gândul meu, niciuna din aceste lucrări nu putea fi cartea definitivă ce se cuvenea de mult timp celui mai viteaz dintre români și ce i se cuvine mai ales acuma, când de la moartea lui se ridică al patrulea veac, cu zori de speranțe nouă.

Toate viețile omenești se alcătuiesc din nesfârșite amănunte, dintre care unele n-au niciun înțeles deosebit pentru firea aceluia în activitatea căruia ele trebuie să se întâmpine, ca și în activitatea multora, sau chiar a tuturora. Asupra unei părți din ele se oprește povestitorul trecutului, dar numai pentru a se folosi în descrierea unei epoci, când o poate caracteriza pe aceasta măcar, ceea ce nu se întâmplă totdeauna. Sau ele sunt adunate cu evlavie, deși puțin însemnate în esența lor, pentru că sunt singurele rămășițe pe care le-a aruncat pe țărmul amintirilor distrugătorul val al

timpurilor. De la ele începe atuncea tâlcul, care e cu atât mai deplin, cu cât mai mare e puterea istoricului în a întregi din puțin cele multe care au fost și care trebuie vrăjite din pieirea în care se păreau îngropate.

O narațiune istorică nu spune cât spun izvoarele, și acestea sunt înaintea meșterului nu pentru a le strămuta pe paginile lui, câte sunt acele izvoare, nici pentru a se opri și el la hotarele lor, datorite

întâmplării priincioase sau vrăjmașe. O carte nu e - sau nu *trebuie* să fie - un *corpus* al știrilor privitoare la subiect, ci și mai mult și mai puțin decât atâta. înțelegând izvorul, nu ca un obiect de discuții abstracte, sau ca un prilej pentru a născoci fantasme personale pe cerul albastru al închipuirii, unde ele se ivesc și se împrăștie, ci ca un glas viu străbătând până la noi din trecut, uneori tare ca un strigăt de război, ca o protestare de revoltă, ca un îndemn la luptă, alteori ca o șoaptă de păreri de rău mărturisite, să ascultăm. Când vorbele nu vor fi pentru noi, ci vor fi mântuite fără folos din uitarea largă, le vom lăsa să treacă spre a ajunge poate la acela pentru care sunt menite în vreo socoteală măruntă. Iar, alteori, când ele vor începe numai, ne va fi îngăduit a întregi, întemeindu-ne pe acea asemănare dintre ființele omenești din aceeași vreme, și, atât de adeseori, din orice vreme, pe care se reazimă și înțelegerea dintre oamenii aceluiași timp și aceea, mai grea, dintre dânșii și acei ce au umblat înaintea lor pe pământ.

într-o istorie a lui Mihai Viteazul are cineva și datoria de a alege și aceea de a întregi. Lămuririle sunt întâi foarte puține, câte pot să rămâie despre traiul unui fecior de Domn care-și ascunde neamul, care, așteptând Domnia din mâinile norocului, nu se împărtășește lesne de boieriile ce se dau de către aceea care i-au răpit „moștenirea" părintelui. Un nume în câteva documente, ca martor formal al întăririlor și judecăților făcute de un Voievod din alt sânge, dușman. Vreo *isprăv- nicie* domnească, grija unei lucrări în care să se pomenească numele altuia. Și, pe lângă aceste indicații, nimic alta decât povești naive sau tragice, pe care le-au trezit în

minţile oamenilor furtunoasa lui mărire de cuceritor, sau vreun cuvânt pierdut în rânduri ce au sarcina să ne vorbească de alţii, care erau ei cei mari atuncea.

Sunt trei cronici *de ţară* totuşi - pe lângă cele multe străine - de la care s-ar aştepta lămuriri pentru aceste întunecate timpuri ale începutului, ale avântului către soarele gloriei. Dar una vorbeşte mai mult de boierii care au hrănit ori plătit pe scriitor: de Buzeşti. Alta ni s-a păstrat numai în prefacerea făcută de un străin, drumeţ întâmplător pe la noi, care spune şi el după un scriitor oficial ce are în vedere numai Domnia. Cea de-a treia, scrisă de un zugrav armean, din care împrejurările au făcut un agent politic cunoscut în tot Răsăritul turcesc, aceea, nefiind nici al Curţii, nici al rivalilor boiereşti ai Curţii voievodului şi venind totodată de la un om ager şi un bun cunoscător al lucrurilor ce se petrecuseră în preajma sa, va fi cuprins mai multe. Dar din ea n-au rămas decât două frânturi, traduse latineşte, în proza latină a unui istoric ardelean.

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL

1

Pentru acest timp al grelei hotărâri, aducătoare de primejdii, şi al celor dintâi biruinţi, abia se află ceva în ziarele sau în expunerile meşteşugite ale străinilor. Pe aceştia nu-i privesc încă decât foarte de departe asemenea lucruri. Ele ar fi ajuns totuşi la urechea publicului european, dacă ar fi avut interes la aceasta marele lăudăros de care Mihai făcuse să-i atârne ţara pentru a nu fi singur în ziua când va da socoteală turcilor jigniţi. însă Sigismund Bathory, noul apărător al Crucii, nu stătuse alături cu „Voievodul său" muntean în lupta de la Călugăreni şi-i era totuna dacă despre această biruinţă neaşteptată se va vorbi mult sau puţin, între aceia care puneau cununa faimei pe fruntea ostaşilor Credinţii.

Aici, în toată această vreme a pribegiei la curţile uzurpatorilor, a rătăcirii pe la uşile meghistanilor din Ţarigrad, a suferinţelor de datornic care nu poate plăti decât prin ruşinea zilnică ce înghite, a fiorului de revoltă şi a celor dintâi lovituri ale braţului răsplăţilor, - trebuie puse în lumină lucruri ce se întrevăd abia. La această sarcină, care nu e o falsificare decât atunci

când istoricul e un spirit fals sau sărac, ne ajută cunoașterea altor împrejurări ca acestea și altor fapte asemănătoare. Știm bine cum au crescut alți copii domnești decât Mihai fiul lui Pătrașcu-Vodă, cum au cumpărat Scaunul părintesc alți pretendenți decât Banul Mihai, cum s-au pregătit pentru sfărâmarea piedecilor alți războinici decât Mihai-Vodă.

Fără aceste apropieri, la care suntem pe deplin îndreptățiți prin repetarea neapărată, în forme puțin deosebite, a situațiilor obișnuite din aceeași epocă, toată această parte, vremea pregătirii eroului și silințelor prin care-și dezmorți mâna, s-ar înfățișa palidă și lipsită de interes. Ar fi o descurcare de date, din care ne-am alege numai cu cunoștința celor făcute, și nu cu înțelegerea deplină a sufletului din care ele izvorâtă și altele, mai mari, erau să izvorască.

Aici e, prin urmare, mai mult o reconstituire, o *îndeplinire,* decât o urmărire a izvoarelor sau a acelor din ele ce spun mai multe și cu mai mare siguranță de adevăr.

Altfel e de la 1598 înainte. Soarta Ardealului e acuma în joc, și în hotărârea ei se vede din ce în ce mai bine că Voievodul muntean are să-și spuie cuvântul, așa cum înțelegea el s-o facă; trăgând sabia, încercată față de turci, împotriva prietenului turcilor care era cardinalul Andrei, „popa” păgânilor. Solii vin acum la dânsul, trimet știri, fac la întoarcere rapoarte bogate. Ce gânduri are Mihai, străjerul de la Dunăre al împăratului creștin, ce voință se zbate în sufletul lui, nerăbdătoare, sunt acum lucruri ce privesc pe multă lume care se teme,

nădăjduiește sau așteaptă. Niciodată până atunci cineva din neamul nostru nu fusese urmărit așa de aproape de ochii jteadormiți ai interesului.

Mihai trecu munții, în ciuda vrăjmașilor și fără voia deplină a prietenilor și stăpânilor. Vântul biruinței suflă din nou în steagurile lui binecuvântate de dreptatea dumnezeiască. Ardealul i se așternu la picioare, și Alba Iulia Băthoreștilor avu un „Crai” român, un „văcar” purtător de coroană.

împăratul primi atunci ceea ce nu îndrăznise a cere. Nu numai atât: el voi să aibă Ardealul, nu numai pentru sine, pentru autoritatea sa de suzeran, ci pentru sfetnicii, pentru generalii și dregătorii săi, ca o țară ce-i fusese vândută de cine avea dreptul asupră-i. Mihai să lase cât mai mult din drepturile sale, căpătate într-un război drept, cu primejdia vieții, să fie cât mai supus, mai umilit, mai șters, - să se ducă, dacă se poate, pentru a se lupta iarăși la Dunăre cu împărăția Necredincioșilor.

Spre a se ajunge la acest scop, se întrebuință moneda mare și mică a înșelătoriei. Scrisori de mulțămire, îndemnuri, propuneri; ambasadori, agenți, comisari și spioni. O corespondență de fiecare zi pomi din Ardeal, unde se „negocia" în așteptarea furtunii ce dezrădăcinează pe cei ce sunt prea îndrăzneți, sau către Ardeal. în cea mai mare parte, ea ni s-a păstrat. Și, alături cu dânsa, mormane de știri, uneori foarte bune și folositoare, menite să mulțămească dorința de-a afla a principilor și particularilor ce se interesau de politică. Fără să se numere ce veni pe urmă: paginile elegante ale oamenilor de carte și de școală, ale scriitorilor lustruiți din Europa cultă, ale istoricilor și moralizatorilor prin mijlocirea faptelor petrecute.

Apoi, Ardealul, care plătea, blestemând, birurile cuceritorului, era pe atunci o țară mult mai luminată decât a noastră, o provincie în orașele căreia se obișnuia să se însemne și să se păstreze cu scumpă- tate amintirea vremurilor rele ca și a celor bune. Negustori sași, care făcuseră studii, dieci unguri scriseră în latinește, nemțește și ungurește despre „tirania Valahului", sub a cărui opincă se zvârcoleau. Pas cu pas, îl putem urmări pe Mihai după aceste notițe, anale și cronici ardelene, după socotelile amănunțite ale cheltuielilor făcute de cetăți, precum după rapoartele comisarilor și trimeșilor de toată mărimea îl putem urmări sufletește, gând cu gând.

Mai mult încă. Dascăli, boieri, vlădici greci își rimează proza incorectă pentru a înălța amintirea fulgerătorului viteaz, și ceea ce numeau ei poeme se află azi sub ochii noștri. în Polonia erau de aceia, printre rutenii pravoslavnici, care voiau să coboare o nouă

coroană,

aceasta în adevăr regală, asupra capului lui Mihai. Se putea să nu se vorbească și aici, în vorba trainică a cronicelor, despre isprăvile acestui om neobișnuit, care râvnea tot mai sus?

Un ziar al vieții exterioare a marelui strămoș s-ar putea face, amănunțit, după atâtea știri, și ar fi o lucrare de folos. O culegere a tuturor zvonurilor din toate unghiurile faimei s-ar putea face, și ar fi foarte bogată. Luptele lui sunt notate în cele mai mici amănunte, și o sigură istorie militară a neobositului dătător de lupte e cu putință. Tot așa socoteala banilor ce a stors de la învinși, în numele nevoii atotputernice, înșirarea, în monografii, a isprăvilor ostașilor lui, ș. a.

Dar aici mărginirea subiectului se impune. Fără o alegere, expunerea ar fi lipsită de proporțiile ce trebuie păstrate. Aceasta chiar ținând samă de însemnătatea mai mare pe care o are această a doua perioadă, nu numai pentru istoria generală a timpului, ci și pentru cariera voievodului nostru. în acești ani a trăit el mai mult decât în toată tinerețea lui fără strălucire; în acești ani, de mândrie mulțămită, de nouă ambiție lacomă, de frământări cu aceia care voiau să răpească prada leului înșelându-i ochii cu false ispite, în acești ani de înfrângere, de strașnică durere, de umilință adâncă înaintea norocului vitreg. Atunci i-au săgetat mai multe gânduri în minte și atunci fericirea ca și nenorocirea a făcut mai mult să-i zvâcnească inima. Astfel, și nu numai prin strecurarea zilelor anului, se măsoară viața oamenilor.

Dar, oricum, izvoare trebuie jertfite aici, iar altele ascultate numai când spun ce trebuie să fie ascultat. în izolarea lor, Călugărenii, despre care știm așa de puțin, vor fi cuprinzând și ei destul din desfășurarea sufletului acestuia de patimă.

După cercetarea unor izvoare nouă, concepția mea asupra politicii și persoanei lui Mihai nu s-a schimbai. Deci, ideea dominantă și coloarea povestirii vor rămânea aceleași ca și în lucrările mele anterioare, de

la *Basta și Mihai Viteazul* până la *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*[VIII].

Mihai e, înainte de toate, un ostaș, în cel mai deplin și mai frumos înțeles al cuvântului. Nu un ostaș de pradă, cum erau atâția pe vremea lui, cum era rivalul și ucigașul lui de mai târziu, Basta. Mâinile lui s-au pătat de sânge numai în luptă cinstită. Bani a luat mulți, dar era pentru

plata lefilor, fără care nu se putea avea o armată gata oricând de luptă și împotriva orișicui: lui, nu și-a adunat o comoară, ca să i se închine. Crud n-a fost, nici când ar fi trebuit să fie, pentru a înăbuși cu sânge limbile de flacără ale răscoalei; n-a tăiat capete decât acasă la dânsul, în Țara Românească, ale boierilor ce se ridicaseră împotriva persoanei sfinte a Domnului lor; magnaților ardeleni nu li s-a atins un fir de păr din creștet. De răul altuia, fie și un dușman de moarte, nu s-a bucurat, și înaintea capului sângeros al lui Andrei Báthory el și-a întors fața, compătimitor, spunând scurte cuvinte de plângere venite din inimă; în urma sicriului acestui „Crai" învins, îl văzură, mișcat, purtând, creștinește, făclia, în asprele lui mâini deprinse cu sabia.

Nerăbdător, pripit uneori, supus cu totul marilor visuri ce-i arătau calea către culmile izbânzii, ascunzându-i prăpastia nenorocirii, viața lui, de când a început în adevăr s-o trăiască, e o revărsare de foc. între cei care schimbau vorbe de zăbavă când nevoia se arunca asupra lor, el miră și înspăimântă pe cine are a face cu dânsul și asupra căruia trece suflarea sălbatecă a mâniei sale. Nu cruță pe nimeni în cuvintele nemăsurate ce i se desfac arzătoare, de pe buzele înflăcărate, și sfarmă, mai bucuros, astfel, într-o furtună care-1 liniștește, îl însenineză iarăși, rodul unor îndelungate stăruințe pe căile ceremonioase ale

VIII Vezi Luptele românilor cu turcii de la Mihai Viteazul încoace, București, Socec, 1889; Scurtă istorie a lui Mihai Viteazul, în amintirea celor săvârșite acum trei sute de ani, București, Socec, 1900.

diplomației. Dar ce-i pasă lui în aceste clipe, când puterea ce zace într-însul se vădește prin fulgerarea mustrării și amenințărilor!

în această furie de care e cuprins înaintea înșelării, încetinelii, nepriceperii altora, e o netăgăduită sinceritate. Nu e un Napoleon l-iu, care joacă un rol de tragedie pentru a mișca pe cine nu-i cunoaște apucăturile. Dovadă că mânia aceasta nu-i strică nimănui mai mult. Și, când vede ce a făcut, ca un sincer ce este, căința-1 cuprinde întreg, fără să se gândească, despre aceasta, la paguba lui. îi pare rău că a fost aspru, că a înfruntat, și vrea să i se ierte din inimă.

Crede în dreptate, precum crede în Dumnezeu, care dă biruință oștilor, socotind ce le-a făcut să se coboare pe câmpul de luptă. Poate fi, în adevăr, ceva mai mișcător decât, în timpuri de aprigă nenorocire, fără țară, fără prieteni, fără familie, - ucisă poate de dușmani, în urmă -, călătoria lui la împăratul, ca la un izvor de dreptate, ca la un răsplătilor după fapte, ca la un părinte și domn, căruia până la sfârșit i- a păstrat credința?

Viteaz era cât poate să fie cineva. Ceva mai ascuns, mai prevăzător, gata la minciuni să fi fost și la călcarea jurămintelor, stăpânirea lui s-ar fi prelungit. Dar amintirea i-ar fi rămas alta, și el n-ar fi, cum este, un chip de curată și desăvârșită poezie tragică.

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL 2

Autorii de cărți simțite își iubesc eroii. Mihai e mai vrednic de această iubire decât foarte mulți alții: pentru însușirile rare de soldat, pentru rectitudinea sufletului său limpede.

Și, când el e din poporul meu răspândit și astăzi sub toate stăpânirile străine, apăsat de o nedreptate care pe unele locuri e mai veche de o mie de ani, când el a înconjurat pentru totdeauna cu strălucire numele nostru și l-a buciumat în lumea largă din buciumele lui de război, când printr-însul s-a săvârșit odată - *singura* dată - uimitoarea minune a strângerii noastre laolaltă sub același steag de biruință pe care-1 vedem iarăși fluturând asupră-ne în cele mai nebune și mai sfinte

visuri ale noastre, cum aș putea să nu închin, prinosul smeritei mele iubiri Străbunului!

Notă din 1935

Aceste pagini de mult uitate erau pentru Mihai Viteazul un pios prinos, pentru noi o mare speranță.

Alte lucrări m-au împiedecat de a duce mai departe povestea marilor isprăvi ale Viteazului.

La 1904, un bănățean, Ion Sârbu, om de mare muncă și de ascuțită critică, dar nu un scriitor și încă mai puțin un suflet de poet, s-a oprit și el asupra lui Mihai în a sa *Istorie a lui Mihai Viteazul* din care a ieșit un volum (1904), și o fasciculă (1907).

Cred că a venit vremea să duc până la capăt, în zile mari, dar grele, după împlinirea miraculoasă a visului, ceea ce acum peste treizeci de ani începusem.

Pentru multă lume poate fi un îndemn, pentru atâția și o învățătură.

CAPITOLUL I

Familia lui Mihai Viteazul

Mihai Voievod al Țării Românești, cuceritorul Ardealului și al Moldovei, era fiul lui Pătrașcu Voievod: așa se numește el în toate actele lui, și n-avem niciun cuvânt pentru a nu-i da credință. Acum, în urmă, în ale sale *Cercetări istorice,* d[omnul] Ilie Minea observă că, ținându-se samă de data morții lui Pătrașcu și de vrâsta atribuită lui Mihai în portretul de Sadeler, el ar ieși fiu postum. Dar vrâsta atribuită de pictor poate să fie greșită. Falșii copii de Domni sunt încă pe această vreme o excepție rară. Această origine domnească îi va fi ajutat cariera foarte repede ca boier, făcându-1 să poată lua steagul de Ban al Craiovei la o vrâstă când trecuse puțină vreme peste treizeci de ani. După ce ajunse Domn măcar, alții din sângele sau dintre rudele lui Pătrașcu îl recunoscură ca al lor. în Ardeal, către sfârșit, întâlnim lângă dânsul pe un fiu al lui Petru Cercel, un nepot, deci, al lui Pătrașcu- Vodă, Marcu, pe care-1 socotea, ne spune un străin, „ca pe fiul său”[1].

Partizani ai lui Mihai, care au pus să-i zugrăvească domnescul chip în biserici înălțate de dânșii, îl așează

alături de al aceluiași frate, Petru Cercel[IX X].

IX' Memoriile lui Basta, redactate de Spontoni, subt titlul de: Historia della Transivania, raccolta dai cavalier Ciro Spontoni e registrata dai cavalier Ferdinando Donno, Veneția, 1638, p. 172. Cf., asupra cărții, lorga, Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul, extras din Memoriile Academiei Române, București, 1898, p. 54. nota 2. O scrisoare rămasă inedită dovedește că avem a face cu Memoriile lui Basta.

X Odobescu, *Raport asupra mănăstirii Căluiul,* în *Mem. Acad. Rom.,* seria I, X, planșe; reproduse în parte de Tocilescu, *Familia lui Mihai Viteazul,* ed. a 2-a, 1880. Cf. publicația mea *Portretele Domnilor români.*

Pătrașcu-Vodă fusese numit de recunoștința unei țări întregi, care nu era deprinsă cu virtuți ca ale lui, de blândețe, de înțelepciune împăciuitoare, de părintească îngrijire față de cei mici și mulți, și față de cei mari și temuți: Pătrașcu cel Bun. Venise după un Mircea Ciobanul, vrednic să i se zică cel Rău, după un cârmuitor prin groază, care stăpânea boierimea, cea cu dulamă și cea cu rasă, desființând-o prin măceluri ce-i umpleau de bucurie sufletul hain. Bunătatea se păru încă mai senină după această furtună, care stingea viețile și risipea în străinătate pribegii.

Tatăl lui Mihai Viteazul nu goni pe nimeni, nici pe cel mai de aproape prieten al dușmanului său de moarte. Venise și el, firește, cu boierii săi, care erau din familii mari și vechi ale țării, cei mai mulți din ei. Dar, cât despre aceasta, nu respinse pe nici unul din sfetnicii trecutului. Ba încă, el spuse cel dintâi vorba de pace, el trimese răvașele, cu făgăduieli și soli cu jurăminte de asigurare, între care soli pe însuși „Vlădica" țării.

Acest om bun nu era însă un blajin, cu sufletul slab și fără iubire pentru luptele prin care atunci se arăta energia omenească. După porunca împăratului său din Constantinopol, el întră în Ardeal și lucră pentru așezarea din nou în Scaun a Crăiesei Isabela. Și el ca și fiul său străbătu păsurile ardelene, întră ca biruitor în cetăți cu porțile deschise, și aduse poate o mângâiere trecătoare iobagilor din neamul nostru, care-și ridicau de pe țarini fruntea obosită pentru a vedea trecând un Domn român sub steaguri învingătoare.

Știa meșteșugul să asculte poruncile stăpânului fără a face prea mare pagubă vecinilor, în țara cărora trebuia să lupte pentru regină. La Poartă era privit ca un bun îndeplinitor al dorințelor împărătești - pe atunci nu era încă obiceiul stoarcerilor de bani fără îndreptățire - și, cu toate zvonurile de înlocuire care circulau în primăvara anului 1557[1], el ar fi fost lăsat poate să domnească mai multă vreme din partea aceasta, în țară, boierimea aproape toată era pentru o îndelungată stăpânire a lui, ceea ce ar explica marele măcel săvârșit de Mircea, îndată după întoarcerea lui. Știm că, dună multe

stăruințe, Pătrașcu izbuti să aducă în țară pe Stănilă, un mare ajutător al lui Mircea, pe care, „Stanislav Comisul", îl vedem trimes în Ardeal cu solul turc, Mezet Voievod[XI XII XIII] în

1553. Tovarășul cu acest prilej al influentului boier, Ioan Pitarul, ajunse îndată agentul voievodului celui nou în străinătate[1].

Divanul lui se deosebește simțitor de adunătura de necunoscuți ce înconjură, mai ales în a doua domnie a lui, pe Mircea Ciobanul. In fruntea-i, mai presus de ban, al cărui nume nu ni se dă în documentele lui Pătrașcu, stă atotputernicul vomic Socol, boier neobișnuit, care, în legături cu ambasadorul francez de la Constantinopol[XIV XV], e socotit de turci în stare să-și trimită Domnul înapoi la Poartă și să-l ucidă, dacă se împotrivește[XVI]. E fiul lui „Hamza Benga"[XVII] și, înainte de a conduce Domnia lui Pătrașcu, el a pus la cale pe aceea, de câteva luni numai, a lui Radu-Vodă din 1552-[155J3[XVIII]. De atunci, a tot fost în pribegie, peste munți, și Pătrașcu l-a chemat și pe dânsul ca pe mulți alții, pentru a fi bine sfătuit și înconjurat de oameni cu vază. Și, venind el, Socol pare să-și fi adus și un frate, spătarul Stanciu al acestei

XI Hurmuzaki, ii[4], p. 403, nr. 165.

XII „Meszyt Wayda, legatus turcicus"; Arch. Muzeului Național din Pesta, 1097

XIII(„fol. lat. Oklevel").

XIV Cf. *ibid.,* și Hurmuzaki-Iorga, XI, Prefața, pp. V-VH.

XV Pătrașcu el însuși, închis în Bagdad - Radu Paisie, tatăl său, departe într-un exil egiptean - fusese liberat la timpul campaniei lui Soliman-cel-Măreț din Persia și făcut Domn prin ambasadorul francez d'Aramont, v. Hurmuzaki, XI, p. 110, nr. 3.

XVI *Ibid.,* n[5], p. 403, nr. 165.

XVII Tocilescu, *Hrisovul Buzeștilor,* în *Tinerimea română,* seria nouă, I, pp. 119, 123.

I se dă aici numai demnitatea de postelnic. Celălalt Socol, din secolul XVII-lea,
despre care vom mai vorbi, era, la moartea lui, în 1633, clucer și numele-i de
familie era Comățeanul. V. lorga, *Socotelile Brașovului,* București, 1899, p. 88.

XVIII V. Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 785, 788.

domnii, care și el era al „Bengăi”[XIX].

Tudor, mare-logofat, e, după cât se pare, vistierul lui Radu Ilie, și el se credea așa de strâns legat de soarta partidului, încât nu îndrăzni să vie la Mircea-Vodă și încă în 1559, doi ani după ce murise Pătrașcu, el rătăcea pe la Bistrița Ardealului[XX]. Nu știm cine erau cei doi Radu, Păhamicul și Stolnicul, dar Radu Clucerul, om căruia i se încredință isprăvnicia Scaunului în lipsa lui Vodă, era un fruntaș al țării, un boier avut și harnic, începătorul măririi Goleștilor[XXI].

Cum se vede, acest Domn, care cârmuia cu boierii unui hain și cu ostași, înfățișa simțitor mai mult decât acel pe care-1 înlocuise, voința boierilor de țară. Dar nu-i era sortit să stea multă vreme în fruntea lor. încă din 1557, după întoarcerea sa din Ardeal, el era bolnav, și-l

vedem mergând la munte pentru un aer mai bun; aici i se trimite din Sibiu un „doctor în medicină”. Nu se poate asigura că a fost la mijloc otrava lui Socol, care n-avea nimic de câștigat cu alt Domn și care nu voia domnia pentru sine, cum s-a dovedit pe urmă; dar boala lui Pătrașcu nu fu învinsă de meșteșugul învățatului doctor sas. La sfârșitul anului, era temere în Ardeal să nu năvălească iarăși muntenii, și ștafete porneau din orașe în toate părțile. Vești sosiră că, în adevăr, oștile s-au pus în mișcare, că înaintea lor merge Radu Clucerul, că au ajuns acum dincolo de păsuri, că sunt la Tălmaciu, la Șelimber, unde era să răsară pentru noi, după vreo patruzeci de ani, un soare de biruință. Apoi oamenii Domnului se văzură întorcându-se în grabă înapoi, părăsindu-și toate gândurile de luptă. Ceva însemnat se întâmplase în Țara Românească: pe când armele sunau spre hotare, ștafeta morții sosise la Voievod. El se stingea la sfârșitul lui decembrie 1557, și, pe când îl îngropau la mănăstirea Dealului, un Domn vechi se ridica iarăși prin voia lui Socol: Radu Ilie, zis și Vlad, iar, de foarte departe, prin porunca Sultanului, pomea către Dunăre un

XIX *Ibid.,* p. 796 și registrele; Cronica țării, .Anonimul” sau Stoica Ludescu, p. 271.

XX Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 583, nr. 4.

XXI Cf. lorga, prefața citată la Hurmuzaki, XI.

Domn și mai vechi, Mircea Ciobanul, ca să-și răzbune și să domnească[1].

Pătrașcu nu murea, totuși, fără urmași, dar niciunul din aceștia nu putea să-i ceară moștenirea. De mult, înainte ca tatăl său Radu Paisie să fi schimbat rasa de călugăr argeșean cu dulama domnească, el se căsătorise cu o jupâniță din neamul care s-a numit mai apoi a Bălenilor. Ea se chema Voica și numele ei se pomenește în unele întărituri din timpuri mai nouă[XXII] [XXIII]. Cu Voica el avu o fată, Maria, căreia, îndată ce norocul îi dădu tronul, el îi dăruiește satul Șegarcea de pe Jiu[XXIV].

Știm și mai departe câte ceva despre aceasta soră a lui Mihai Viteazul. între boierii lui Pătrașcu cel Bun se afla și un Dragomir. E poate armașul din 1552 al lui Mircea, și sub Domnul cel nou i s-a dat Vistieria, poate pentru că acesta avea o datorie față de dânsul. Mai

aflăm, din socoteli ardelene, și despre o judecată a lui cu sibiienii. Când moartea lui Pătrașcu risipi în pribegie pe boierii lui din divan și pe unii din ceilalți, Dragomir Vistierul, care nu-și va fi uitat acasă pungile birului și slujbelor domnești, se adăposti la Brașov, și cu acest prilej ni se spune în acele socoteli că el era „ginerele" voievodului. Trebuie să fi luat, deci, în căsătorie, poate înainte de donația moșiei din Jiu, pe domnița Maria[1].

Maria avu un fiu, Radu Postelnicul, căruia nu înțelegem pentru ce însușiri i s-a dat numele de Bidiviul. El se întâmpină sub Alexandru Mircea la 1569 ca unul

XXII V. Prefața citată, unde se arată izvoarele: Socotelile orașelor ardelene. Cronica lui Ostermayer, în Kemdny, *Deutsche Fundgruben,* I, și altele mai mărunte.

XXIII în documentul 97/LXXIX de la Academia Română, copie după o traducere din slavonește, Matei Basarab dă din parte-i, la 21 septembre 1632, când se lupta pentru Domnie, satul „Rădulești ce se chiamă Căcați, din județul Prahova", lui Ivașco Vornicul Băleanu. Acesta arătase că satul „fost-au de moștenire mai dinainte vreme al strămoșului lui". „Apoi i-au fost dat zestre Doamnii *Voicăi,* Doamna răposatului Pătrașcu Voevod".

XXIV Documentul din 14 septembrie 1554, în Arch. Statului. V. adausul documentar de Hurmuzaki, XI, se cunoaște numai printr-o scurtă comunicație. Originalul fusese luat de directorul de atunci, B. P. Hasdeu.

din stăpânii moșiei Drăgoiești, pe care o vinde banului Craiovei Dobromir, împreună cu mătușa sa, „Neacșa Logofeteasa din Drăgoiești". Aceasta era văduva logofătului Radu din Drăgoiești, tăiat de același Domn în cel dintâi an al cârmuirii sale[XXV] [XXVI], și avea drept asupra moșiei de la dânsul. Rămâne ca și vistierul Dragomir să fi fost un Drăgoiescu, un frate al lui Radu, și „Bidiviul" a moștenit astfel pământurile tatălui său[XXVII]. Și Vistierul și Maria erau morți la această dată de 1569[XXVIII].

După moartea Voicăi, Pătrașcu cel Bun s-a mai căsătorit o dată, într-o vrâstă mai înaintată, fiind Domn acum. Data ne-o spun socotelile sașilor de peste munți, care trimeseră la „nunta voievodului" vecin obișnuitele daruri ce se făceau la ai noștri: postavuri *șai* și altele, căciuli, cuțite, o sabie, lucruri de mâncare. La 27 ianuar 1555 porniră darurile din Sibiu, iar cele din Brașov peste o săptămână, la 5 februar[XXIX].

Din același izvor aflăm și cum îl chema pe socrul bătrânului mire: „Radu Logofătul". E același ca și „Radu Logofătul" care e rugat să se întoarcă în țară, din pribegia sa ardeleană, în 1554 și care pleacă din Sibiu la 2 iunie[XXX]. Dintr-un act judecătoresc știm și mai multe despre dânsul. Tatăl său era Tudor Logofătul, în care trebuie să vedem o jertfă a lui Radu Paisie, pe unul dintre boierii tăiați de acesta. Tudor mai avuse încă doi fii, Pârvu Pârcălabul și Vlad Comisul, care rămaseră în țară, sub Mircea Ciobanul, care dădu înapoi familiei moșia părin-

tească: Pătrașcu introduse în divanul său, ca Mare Comis, pe Vlad[1]. Singur Radu rămase în străinătate, căutând până târziu dreptate într-o afacere a tatălui

XXV Hurmuzaki-Iorga, XI, pp, 789,797, 807.

XXVI *Ibid.,* p. XXI; ct. însă regestele și lămuririle de față.

XXVII Cf. cu nota precedentă documentele tipărite de Aug. Pețacov, în *Timpul* din 1 mai 1894.

XXVIII Pentru Radu „Bidiviul", v. doc. 97/LXXIX din Bibi. Ac. Rom. El a luat pe Maria, „sora lui Vintilă Vornic", și a murit fără urmași.

XXIX Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 792, 855.

XXX *Ibid.,* p. 865.

său[XXXI] [XXXII]. Alte fete ale lui se căsătoriră cu boieri în țară[XXXIII].

„Voievodeasa" cea tânără *ținu Scaunul* în 1556, împreună cu Radu Clucerul, în timpul cât lipsi soțul ei dus la război[XXXIV]. Moartea lui Pătrașcu o aruncă în pribegie. Ea apare la Brașov, la Cluj, la Sas- Sebeș, la Sibiu, căutând sprijin la Curtea ardeleană sau dreptate înaintea magistraților sași[XXXV]. Apoi i se pierde urma. Despre vreun copil născut din această căsătorie, nu se vorbește nimic.

Dacă Pătrașcu n-a avut astfel decât un singur coborâtor legitim, pe Maria, cinci alții: patru băieți și încă o fată, i se născură din relații întâmplătoare, înainte de domnie sau după.

Cel mai mare din fiii lui Pătrașcu cel Bun ne e foarte puțin cunoscut. în 1574, pe când oștile muntene căutau să răpuie pe loan-Vodă al Moldovei, care se făcuse dușmanul împăratului păgân, pribegi munteni adăpostiți peste Milcov, veneau la București cu un Vintilă-Vodă, fiul, probabil natural, al lui Pătrașcu, care Vintilă fusese un timp în Ardeal. El ocupă Scaunul și-l ținu patru zile, dar Domnul cel vechi se întoarse cu oastea, îl bătu și, ucizându-1, îi așează capul pe poarta cetății[XXXVI].

XXXI *Ibid.,* pp. 789, 793.

XXXII Cf. Prefația mea la vol. XI, din Hurmuzaki, p. I și n. 2. Procesul la Protocolul nr.

1 al Archivelor, din Sibiu, p. 281, an. 1555. „Superioribus annis Radul Legoffott, boiero tmsalpinensis . . . Quod ante aliquos annos transacios pater actoris, Theodorus Lugoffet.... Propter notam infidelitatem esset [Theodorus] a Wayvoda proscriptus". Și în pribegie, Radu-Vodă urmări pe acești boieri și, împreună cu dânsul, „episcopus transalpinensis", luându-le niște bani.

XXXIII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 888; act din 4 iulie 1557. - Sârbu admite nunta Măriei, sprijinindu-se pe noțiunea sibiiană. Brașovenii, cu mai multe legături, vorbesc despre nunta „voievodului". A desface nunta din familia lui Radu Clucerul de aceasta e imposibil. De altfel, când socotelile brașovene *(ibid, p.792)* arată că darurile se fac Domnului și soției lui, aceasta pare să arate că de căsătoria ei era vorba. Tot acolo, nimic despre fiică și despre ginere, cum, altfel, ar fi trebuit să fie.

XXXIV *Ibid.,* p. 735.

XXXV *Ibid,* pp. 798-9, 806, 870, 875.

XXXVI Cf. lorga, *Contribuții la istoria Munteniei,* extras din *Mem. Ac.*

încă de la 1579 apărea la Curtea franceză, unde se primeau bine vânturătorii de lume, numai să fie cu o înfățișare plăcută și meșteri în

cuvinte, un fiu de Domn român: era frumos, cu înfățișarea măreață, nalt și puternic, dar mlădios în mișcările sale. Avea părul lung, lăsat pe umerii de voinic, ochii vioi și plini de farmec; vorba-i era măiastră în limbi pe care e o mirare că putea să le știe așa de bine: italienește, în care scria versuri cu avânt, latinește, poate și franțuzește[1]. Alcătuia cu dibăcie scrisori cu subțiri complimente și cugetări filosofice, le pe- cetluia cu o pecete care purta vulturul încoronat având crucea în plisc, soarele și luna de o lături și de alta, și numele său princiar, într-o elegantă caligrafie, cu liniile lungi și aplecate: „Petru Dimitrie, Domn și moștenitor al Valachiei-Mari". Celor ce-i puteau fi de ajutor în acea clipă de pribegie îndepărtată sau într-un viitor de candidat la coroană, el le spunea minunate lucruri despre neamul său mare și trecutul de suferințe din care venea: cum tatăl său, Pătrașcu Voievod, fusese „Domn natural al Țării Românești", cum îl trimisese la Constantinopol ca ostatec, la vrâsta de zece ani abia, cum rămăsese orfan între străini și dușmanii neamului său îi luaseră țara „prin mijloace foarte nedrepte și drăcești", cum nu voiau să i-o lase nici acuma când ajunsese la anii când să poată domni, cum turcii îl purtaseră, ca pe unul ce nu avea sprijin, prin Siria și Arabia, prin „multe cetăți și castele din Asia", timp de paisprezece ani, cum „iubirea de patrie" îl făcuse, în sfârșit, să fugă din Damasc, gândindu-se înainte de toate la purtătorul „Coroanei preacreștine"[XXXVII XXXVIII].

între aceste spuse erau multe de care trebuie să

Rom., 1896, p. 13, și Hrmuzachi-Iorga, XI, pp. XXV, XXXIV.

XXXVII V. lorga, *Contribuții la istoria Munteniei',* p. 87; Hrmuzachi-Iorga, XI, pp. 105, 201.

XXXVIII lorga, Acte și fragmente I, pp. 29-30. Despre el, acum în urmă, și lorga, *Aventuriers Orientata,* în *Bulletin de la section historique de VAcademie Roumaine,* 1931.

zâmbim astăzi[XXXIX]: Țara Românească nu era un stat cu moștenirea tronului hotărâtă prin legi; Petru, așa de frumos și de tânăr încă în 1589, după ce stătuse Domn și-și pierduse scaunul, nu putea să aibă „zece" ani la 1554, când fusese numit tatăl său, și de la moartea lui Pătrașcu cel Bun se strecuraseră mai mult de „paisprezece" ani. Dar cei cărora le vorbea cu un farmec atât de convingător, cu atâta durere în strălucitorii lui ochi, crezură toate și scriseră la Poartă scrisori după scrisori pentru a se goni din Țara Românească uzurpatorii și a se aduce la locul ce i se cuvenea

de drept pe moștenitorul legiuit, pribeag prin voința celor răi. Astfel, căpătă el, în 1583, după lungi stăruințe ale francezilor, tronul muntean în care până atunci se perindaseră doi fii și un nepot al lui Mircea Ciobanul: Petru, fiu legitim, Alexandru, copil din flori și Mihnea, „coconul" acestui din urmă cu Doamna Ecaterina[1].

Că Petru, căruia i s-a zis Cercel, pentru podoaba pe care o împrumutase de la curtenii eleganți, afemeiați ai dezgustătorului Henric al III-lea, „rege al Franciei și al Poloniei", că această neobișnuită creatură franceză între domnii români era fiul lui Pătrașcu cel Bun, nu se poate tăgădui cu temei.

Dar între stăpânirea lui de trei ani și între stăpânirea de patru ani a tatălui nu e nicio legătură, cum s-ar fi întâmplat, desigur, dacă el ar fi fost un fiu legitim al acestuia, cunoscut prietenilor de odinioară ai lui. De altmintrelea, aceștia se împrăștiaseră sau trecuseră, ca și, după dânșii, urmașii lor, la alți stăpâni. în vara anului 1558, Socol, cerut cu stăruință de turci, fusese trimis de „Crăiasă" la Constantinopol, împreună cu Domnul pe care încercase să-l impuie, și pierise înecat, cu toate asigurările ce se dăduse că i se va cruța viața . Dintre fiii lui, unul, purtând același nume, luă pa una din fetele

XXXIX O expunere în Anglia a unui secretar al său vorbește de o întreagă dinastie a „Demetrilor", înlocuită de a lui Alexandru Mircea; v. lorga, în *Mem. Ac. Rom.,* seria a 3-a, VID, 1928 p. 11.

Chiajnei, văduva lui Mircea Ciobanul[XL XLI XLII]; despre altul, Radu, spune Cronica țării că ar fi fost omorât într-o revoltă[XLIII]. Radu Clucerul murise și trăia numai văduva lui, Caplea, dar fiii ei, oameni cu o trecere deosebită, Ivașcu și Albul, erau cei mai credincioși boieri și luptători ai familiei lui Alexandru Mircea. De aceea Cercel își culese Curtea unde găsi cine să-l ajute; între cei ce o compun găsim pe un fugar de la Alexandru-Vodă, Miroslav, acum Mare Logofăt, iar, încolo, tot nume necunoscute.

Ca de obicei, și în această domnie se culeseră biruri mari și se tăiară boieri, poate nevinovați, printre care banul Craiovei Dobromir, care cumpărase de la Neacșa din Drăgoiești moșia Voinigeștii și fusese de la un timp în capul Divanului domnesc al neamului dușman[XLIV]. Apoi veni mazilia, din seninul siguranții, în urma unor

intrigi. Petru-Vodă nu era un rob ascultător al împăratului turcesc, cum se arătaseră totdeauna Mirceștii, și un drum la Constantinopol nu i se părea tocmai sigur. El trecu munții în Ardeal, ca un voievod în fruntea oștilor, și nu ca un fugar, fu prins, despoiat și închis aici între creștini; fugi, se arătă iarăși în Apus, jucând, cu mult mai puțin succes, vechiul rol de om frumos și de moștenitor nedreptățit, ajunse la Constantinopol, cu scrisori și făgăduieli, care fură ușor învinse de banii pești ai lui Mihnea, și-și sfârși zilele zbuciumate în Bosfor, înecat pe furiș, precum fusese cu treizeci de ani înainte, alt ocrotit al ambasadorului francez, Radu-Vodă, urmașul de „opt zile” al lui Pătrașcu cel Bun[1]. Trupul său umplut cu paie fu adus în Moldova

---

XL V. și Iorga, *Ospiti romeni in Venezia,* București 1932.

XLI Hurmuzaki, n[1], p. 360.

XLII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. VI.

XLIII Iorga, *Contribuțiuni,* p. 9; *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea,* extras din *Mem. Ac. Rom.,* 1898, p. 29, n. 5. Socol e pomenit, cu un „Radu Postelnic”, subt Mihnea-Vodă; Hurmuzaki.Iorga, XI, regește, pp. 900—[90] 1.

XLIV[J] Cf. Cronica țării, p. 276, și Pești acov, în *Timpul* din 1 mai 1894. Articolul precedent al aceluiași, în *Carpapi,* din 19 aprilie 1884, nu l-am putut vedea.

unui rival, Aron-Vodă[XLV XLVI].

Cu prilejul fugii lui în Ardeal, *Socotelile Brașovului* vorbesc de sora sa, desigur de la aceeași mamă, necunoscută. Ce s-a făcut cu dânsa, nu se știe.

Dar Pătrașcu-Vodă fusese un mare iubitor de femei, cum erau mai toți domnii noștri de atunci, chiar cei mai „mari" pentru Biserică și mai cuvioși dintre dânșii. La cererile francezilor, în 1579, Vizirul răspundea, ca un cunoscător al lucrurilor, că răposatul „avea de obicei zece, douăsprezece femei"[XLVII].

în aceeași convorbire, înaltul dregător turc tăgădui că omul cu cercel ar fi adevăratul fiu al acestui *Iflac-beg* cu moravuri orientale. Autenticul „Petru, fiul lui Pătrașcu", ar fi aiurea, în Cipru, și e drept că undeva în lumea grecească scria un tratat de gramatică pentru folosul altor școlari ca dânsul, cu sârguință pentru limba elinească, un „Petrașco Euteos (smeritul, călugărul), fiul lui Petru Voievod a toată Valachia-Mare"[XLVIII], Pătrașcu, fratele dușman al lui Petru Dimitrie, fiu al alteia din cele „zece sau douăsprezece", se afla în Cipru, în adevăr, încă din 1574 și 1576, împreună cu lancu Sasul, și fusese vorba odată că el să fie numit Domn, dar rămăsese pe urmă cu grija manuscriselor ce scria și a celor ce făcea să se scrie prin alții, ca *Evangheliariul* lui Radu din Mănicești, acum la Londra. Când fratele-i necunoscut ceru Țara Românească pentru dânsul, el se înfățișă, la rândul său, între

candidați. Neavând însă prieteni puternici sau bani mulți, el își închină norocul înaintea norocului rudei sale anonime. El veni, abia sculat dintr-o lungă boală de șase luni, la Constantinopol, pentru a fi osta- tecul noului Petru-Vodă. Și poate că-1 vor fi omorât turcii la trădarea din 1585'.

Aceștia sunt câți cunoaștem din sângele lui Mihai

XLV V. *Contribuțiunile* citate, passim.

XLVI lorga, Nichifor dascălul, în *Mem. Ac. Rom., 1905.*

XLVII Hurmuzaki, *Suph.* I[1], p. 49, nr. 92.

XLVIII lorga, în *Arhiva societății științifice și literare din lași,* V, p. 261 și urm. Cf. *Columna lui Traian,* pp. 50-55 și, pentru gusturile literare ale lui Cercel, *Biserica ortodoxă,* 1884, p. 745 și urm.

Viteazul. Soarta lor nu se aseamănă totdeauna: unii au izbutit mai mult decât alții, fără ca izbânda să le fie trainică. Dar între ei toți este o asemănare de familie în ceea ce privește sufletul, precum sufletește nu se deosebesc mult Mirceștii; uniți față de stăpân, cruzi față de boieri, miloși întrucâtva cu țara. Ceilalți sunt oameni cu planuri, cu visuri, cu poezie în făptura mai aleasă a minții lor. Le plac războaiele, luxul, rătăcirile: în viața obișnuită ei nu-și găsesc locul. Cu toată nepotrivirea aparențelor, există o strânsă legătură între „cele zece sau douăsprezece" ale lui Pătrașcu cel Bun, între cercelul de elegant al lui Petru cel Frumos, călătorul în lumea largă, și între epicele lovituri de sabie prin care Mihai Viteazul sfărâmă hotarele. Sunt toți oameni neobișnuiți, chemați să-și clădească din elemente de vis o viață neobișnuită[XLIX][L].

Cu toate că multe părți din viața lui Mihai înainte de domnie sunt cu totul înecate în întuneric și lumina desăvârșită nu se face nicăieri în această vreme, ca și cum lui i-ar fi fost lăsat să răsară deodată înaintea ochilor noștri în toată strălucirea-i de învingător, ceva se poate spune despre începutul și tinerețea lui, cu mult mai bogate știri sigure decât despre fratele său mai mare, Petru.

în domnia lui Alexandru Iliaș, la 1615, o fată din flori a lui Mihai- Vodă aduse la judecata pentru niște moșii înaintea Domnului un mare hrisov solemn al părintelui ei, prin care satele Studina, Crușovul, Frăsinetul și Studenița, toate de peste Olt, se dăruiesc, în 1597, septembre, „Doamnei Teodorei", mama voievodului, rămânând ca ele să treacă, după moartea ei, asupra acelei fete[LI]. Hrisovul fu judecat ca fals, de boierii de pe atunci, care aveau poate mai bune dispoziții pentru cealaltă fată a voievodului, Florica, născută din căsătorie și măritată cu un om mai influent. Dar, oricum s-ar crede lucrul, Mihai

---

XLIX V. locurile din vol. XI al col. Hurmuzaki, arătate în tablă.

L Aceasta se observă și la fiii lui Petru Cercel: Marcu, Dumitrașcu și Ștefan, toți trei aventurieri, iar cel dintâi un viteaz.

LI Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice,* I, p. 389.

dăruise, într-adevăr, acele cumpărături ale lui din boierie „Tudorei", cum se scrie într-un document mai nou, și ea le stăpânise până la sfârșit, lăsându-le, după dânsa, domniței Florica și dând la o parte pe sora ei, născută din dragoste nelegiuită[1].

„Când s-a întâmplat vremea Domnului Mihai Voievod din Domnie a ieși", spune, într-o hotărâre din 1635, Matei Basarab, „și s-a săvârșit în Țara Ungurească, dar maica-sa, Doamna Tudora, ea a rămas în sfânta mănăstire a Coziei, luând asupra sa chip monahicesc și prenumindu-se Teofana monahia"[LII LIII].

închinase călugăriei cele din urma zile ale ei, după ce, cum ne mărturisește însăși cu căință, „viețuise viața cestii lumi deșartă" și „petrecuse lumește destul, în tot chipul, în viața sa". Aici, între zidurile vechi ale „răpausului răposatului Mircei Voievoda", află ea, cea depărtată de măririle primejdioase ale Curții fiului ei, de crunta „svrășire a zilelor" acestui „drag" copil, de risipa neamului ce-i rămăsese pe urmă pentru a cerși în pribegie pâinea împăratului. în chilia-i primi ea, când vremi mai bune veniră și un alt Domn de la creștini, Radu, care fusese Șerban, Păhamicul lui Mihai, se sui în Scaunul țării, pe nora și nepoții ei întorși din străinătate, în toamna anului 1602[LIV]. Peste puțin moartea o găsi aici pe bătrâna călugăriță și-i închise ochii plânși în această măreață pace, plină de sufletul strămoșilor. O piatră îngustă, așezată în dreapta bisericii din Cozia, îi acoperă țăma; ea a fost pusă, spun pe românește slovele vechi

LII Arch. Statului, *Cozia,* pach. 24. mai multe n[ume]re, acte de la domni din secolul al XVn-lea cu privire la moștenirea acestor sate. Ele se repetă între ele și nu spun, despre Mihai, decât lucruri bine cunoscute de aiurea.

LIII După o traducere, alipită la original, în pachetul citat al Coziei, nr. 10.

LIV Dania ei către Cozia, în înțelegere cu văduva, doamna Stanca și copiii ei, Pătrașcu și Florica, în Papiu, *Lc.,* pp. 388-403, ediție cu chirilice, sau în *Convorbiri literare* pe 1901 ediție cu litere latine, de D. Onciul. înainte de Papiu actul fusese rău tipărit de Aricescu, în *Revista Istorică a Archivelor,* iar parte reprodus, după ediția din *Tesaur,* întrebuițându-se originalul, de Gr. Tocilescu, în studiul *Doamna Stanca,* pp. 51-[5]3.

care o împodobesc, în anul 7114 de la Facerea Lumii (= 1605—(160]6) de cei doi nepoți întru amintirea „călugăriței Teofana, muma răposatului Mihail Voievod”[LV].

Cine a fost această Tudora, apoi Teofana, în călugărie, care ne apare mai ales plângându-și în singurătate bucuriile vinovate ale tinerețelor și ștrașnicile dureri de mamă ale bătrâneților sale închinate

căinții: „de plângere și de suspine ziua și noaptea”, până ce, limpe- zindu-și sufletul prin durere, adormi, liniștită, întru Domnul?

Din rândurile pe care le scria fără îndoială după spusa și învățătura ei „călugărașul Gavriil” în strâmta chilie deasupra valurilor Oltului, care venea din Ardeal, greu de amintiri negre, din aceste rânduri de o blândă și creștinească durere, ni s-ar desface fața unei jupânese de țară, dintre acelea pe care le descoperea într-un colț uitat vreun voievod plecat în urmărirea cerbilor de munte sau în mânarea oștilor către granițe și se oprea în loc, fermecat de un zâmbet.

Ea poartă, însă, în pecetea de pe inelu-i titlul de Doamnă, „gospojda”, și semne luate din herbul țării. Fiul său va fi numit-o în dania cea adevărată[1] tot „Doamnă”, cum îi zic apoi toți voievozii ce vin pe urmă și hotărăsc asupra moșiilor ei de moștenire. Dar din singura dată când ea ne vorbește, lipsește orice pomenire a unui soț domnesc, orice urmă a lui Pătrașcu Voievod, și în cuvintele săpate pe piatra ei din porunca lui Nicolae-Vodă-Pătrașcu și a domniței Florica nu se spune nimic alta decât că sub lespede odihnește mama lui Mihai.

E neîndoielnic, deci, că Mihai Viteazul a fost fiul de greșeală și nu de cununie al Tudorei, și călugărița cucernică va fi văzut în moartea înainte de vreme a copilului ei o pedeapsă. E adevărată însă cealaltă impresie, că T'.'dora se născuse aici în țară, din vreun neam de boiernași sau poate dintr-o seminție și mai umilă? O cronică ungurească, adunând zvonuri goale, o

LV Papiu, *Lc.,* pp. 395-[39]6.

înfățișează chiar ca o femeie de rând din Piua Petrei la gura lalomiței, unde era atunci Târgul de Floci[LVI LVII].

Un silezian, Baltasar Walter, în cale spre Constantinopol, se abătuse pe la noi în vara anului 1597 și căpătase de la logofătul de atunci al lui Mihai, Teodosie, cu învoirea voievodului însuși, o însemnare, un izvod românesc despre Domnia biruitorului, pe care izvod îl întrebuința după o traducere polonă, înădindu-1. în izvod se cuprindeau, pe scurt, „isprăvile" Domnului, și ce se mai dă în tratatul lui Walter vine de aiurea, din spusele ostașilor, mai mult străini decât români, pe care drumețul fusese în măsură să-i întrebe despre

„luptătorul pentru creștinătate". între alte lucruri introducătoare la războiul cu turcii, Walter spune că tronul muntean a fost căpătat lui Mihai de o rudă bogată din Constantinopol, de un grec, care, fost ban, avea trecere mare la turci. Grecul, al cărui nume nu se dă, ar fi fost „unchiul" candidatului la domnie, „fratele mamei lui"[1].

Tocmai în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, un om al fiilor ~ lui Nicolae Mavrocordat scrise în călugărie, după izvoare ce ne sunt cunoscute, după notițe grecești pierdute, după spuse și amintiri, o Cronică a Răsăritului, în care vorbește și de ale noastre. Chesarie Daponte ajunge a vorbi de Șerban-Vodă Cantacuzino și de la tatăl acestuia, Constantin Postelnicul, apoi trece la un personagiu din care face greșit bunicul acestui Domn, la „lenachi Cantacuzino, care a fost capuchehaie al lui Mihai-Vodă hainul". Ne spune că lanachi a plătit pentru răscoala voievodului, trecând prin frica osândiților la moarte, dar că, turcindu-se după sfaturile Vizirului-Caimacam, a fost iertat, ajungând să fie și „chiuciuc-

LVI Cealaltă, despre care am vorbit mai sus, nu se află acum între actele pachetului de la Arch. Statului, și Papiu nu dă verbal decât începutul, cuprinzând titulatura lui Mihai.

LVII V. Szamoskdzy, *Fragmente.* Cf. în *Anuarul institutului* din Cluj și Minea în *Cercetări istorice,* 1934.

tefterdar" sau „Micul-Contabil" al Porții[LVIII LIX].

Știm din multe izvoare diplomatice, din scrisori de ambasadori creștini la Poartă, că între 1589 și 1593 a jucat un mare rol la turci un bogat grec cu numele de Iani. Lui îi erau încredințate, în același timp, afacerile Moldovei, unde era vistier, și ale Țării Românești, în Diva- nurile căreia figurează ca ban. El făcea împrumuturile de la geiepi pe socoteala Domnilor ce atârnau de dibăcia și credința lui, el avea grija concurenților care trebuiau învinși sau înlăturați, el transmitea veștile din țările vecine la Poartă și le potrivea așa încât să fie mulțămitoare. Când nu-i plăcea un Domn, nu-i era greu să-l scoată și, între mijlocitorii pentru o situație de stăpânilor la Dunăre, el era cel mai vestit, urmașul, aproape în întregimea influenții, al lui Mihai Cantacuzino, căpetenia neoficială, dar atotputernică, a creștinilor din împărăția sultanului. Se amesteca pretutindeni și-și făcea interesele cu toată lumea, care î[1] disprețuia sau îl ura, fără să poată scăpa însă de dânsul. Acesta e „Banul Iani", care era pentru Marele-Vizir Sinan ceea ce

fusese Mihai Cantacuzino pentru alt puternic Mare-Vizir, Mohammed Socoli, de pe vremea sultanilor Selim și Murad[1].

In sfârșit, avem și un poem consacrat de un grec anonim puternicului Iani, care ar fi izbutit să păstreze tronul unui Petru-Vodă[LX LXI].

Din aceste mărturii deosebite ar ieși că banul Iani al

LVIII „Avunculus vei matris frater, Grescus"; p. 9, din ediția, cuprinsă în *Tesaur,* a lucrării lui Walter, „Brevis et vera descriptio rerum ab iliust, amoliss, et fortiss miditae contra patriae suae reiq. pub. christianae hostes, duce ac dn. dn. Ion Michaele, Moldaviae Transalpinae sive Walachiae palatino, gestanim, in eiusdem aula Tervisana fideliter collecta".

LIX Cronica e reprodusă în Erbiceanu, *Cronicarii greci,* București, 1888, p. 20.

LX V. *Contribuțiile* citate, pp. 82-[8]3 și vol. XI din Hurmuzaki, passim; Documente relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul, pp. 318—[3]20.

LXI■ După textul din revista lui Sp. Lampros, Neoț EXkr;vopvf]|ia)v, XI, p. 417 și urm.; *Revista Istorică,* 1933, pp. 6-9.

ambasadorilor străini, care ban ne-a lăsat de altmintrelea și mărturii ferise ale împrumuturilor sale[LXII], e lanachi Cantacuzino al tradiției grecești, reproduse de Daponte. Cu atât mai mult, cu cât și după numirea lui Mihai Viteazul, „Banul" prin excelență și-a păstrat la Constantinopol vechiul său loc de supraveghetor al intereselor noastre, și, deoarece-1 găsim reprezentând pe Aron-Vodă al Moldovei încă în iunie 1594[LXIII], s-ar putea ca el să fi fost silit, în adevăr, prin amenințări de moarte să se turcească în același an când se află răscoala celor doi domni. Capuchehaielele sufereau adesea pentru păcatele stăpânilor și, când s-a aflat, în 1600, la Constantinopol că Mihai a pierdut Ardealul și când războiul de nimicire s-a început și de către turci împotriva lui, omul lui la Poartă, Dimo, a fost schilodit, ars cu făcliile, aruncat în cârlige și împușcat, de milă[LXIV]. Și, lani Cautacuzino fiind frate cu mama lui Mihai, aceasta ar fi o Teodora Cantacuzino, o patriciană din Bizanțul nou grecesc, o fată a puternicului Șaitan-Oglu, înrudită în felul acesta cu cele mai mari familii din Răsăritul creștin[LXV].

Dar, văzute mai de aproape, lucrurile se înfățișează altfel. lani nu poate fi un Cantacuzino[LXVI]. Cantacuzinii afirmă, de cum îi vedem iarăși, cu mândrie originea lor împărătească: își scriu numele de familie neapărat, ca Andronic, acesta în adevăr fiul lui Șaitan-Oglu[LXVII]. Ei întrebuințează, îndată ce avem elemente de control, în pecețile lor vulturul

bizantin[1]. Dimpotrivă, „loan Banul", în multele hârtii ce ni s-au păstrat de la dânsul, dă numele său numai în această formă, și tot numai astfel îl știu, fără familie, deci dintr-o

LXII Chitanțe de la el, din anii 1588—[15]90, în *Documentele* citate și în vol. XI din Col. Hurmuzaki.

LXIII Hurmuzaki, IV[2], p. 180.

LXIV lorga, *Documente* citate, pp. 17—[1]8.

LXV De această părere a fost Xenopol, *1st. Rom.,* in, p. 157; IV, p. 217, nota 1, și autorul acestei lucrări, în studiile sale anterioare.

LXVI Părerea a fost exprimată și de d. I. Tanoviceanu, în *Arh. Soc. șt. și lit. din Iași,* HI, pp. 29-31, dar cu argumente fără valoare, pe care le-am înlăturat în *Contri- buțiuni,* p. 83, n. 1.

LXVII Scrisoarea lui din Hurmuzaki, XI, pp. 373—[37]4.

familie ce nu se impune a fi pomenită, și străinii ce scriu despre dânsul în rapoartele lor; pecetea lui îi dă simplu numele acesta de botez, dregătoria, patria, „Moldovlachia", toate în grecește, și apoi le repetă, după cât se pare, în turcește[LXVIII] [LXIX]. Când Andronic Cantacuzino, într-o neprețuită „carte" a lui către Petru Șchiopul, vestește partea ce a luat la numirea „Banului Mihai" ca Domn muntean, presupusul frate, lani, nu e menționat deloc, deșr noul Voievod îi era rudă și izbutise și prin banii lui Ioan sau lani. Să ne gândim apoi că în 1578, la moartea lui Mihai Cantacuzino, fiul său. Ioan, despre care nu mai știm nimic sigur, avea numai opt ani[LXX], și desigur că nu la optsprezece ani putea să joace cineva marele rol de mijlocitor între turci și creștini, în care ni se prezintă încă de la 1588 „Banul Ioan". Nici „Banii" nu erau așa de tineri și, fiindcă Vistierul lui Petru Șchiopul, nu e, din 1582 încă, decât tot acest lani, ajungem la vrâste tot mai absurde, care înlătură definitiv o părere greșită.

E drept că Walter scrie „unchiu, frate al mamei", arătând înrudirea dintre Mihai și cumpărătorul domnilor. Dar un alt izvor, foarte sigur, notița scoasă din povestirea lui Petru Armeanul, zugrav de biserici în Țara Românească și apoi agent politic dintre cei mai siguri și mai adeseori întrebuințați sub Mihai Viteazul și pe urmă, în epoca Movi- leștilor și a lui Radu Șerban[LXXI], acest izvor spune atâta, că „loan Vistierul", același ca și „Banul", era numai *rudă* cu Mihai[LXXII]. Un raport venețian afirmă că alesul din 1593 al turcilor era „un fiu al Banului", ceea ce arată cum se puteau încurca asemenea legături chiar de cine era în stare a le cunoaște bine[LXXIII]. în sfârșit, într-un proces pentru moșia Băileștii, dată de Danciul Brâncoveanu, tatăl lui Matei-Vodă, lui lani ca să-i capete

LXVIII Scrisoarea citată nu ne poate servi, pecetea fiind cu totul sfărâmată, dar Constantin, fiul lui Andronic, pecetluiește cu vulturul. V. lorga, *Studii și documente* IV, pp. 32-[3]3, nr. 41.

LXIX' Hurmuzaki, XI.

LXX Gerlach, *Tagebuch,* Frankfurt-a.-M., 1674, p. 466.

LXXI V. *Documente,* p. 24.

LXXII *Quidam sibi genere coniunctus.* Locul, „ex scriptis Petri Ormeny", e reprodus, după Szamoskozi, în W. Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis,* Sibiu, 1782— [17]93, IV, pp. 274-[27]8.

LXXIII Hurmuzaki, III[1], p. 457, nr. 53.

o boierie și oprită de grec, cu toate că boieria nu fusese dobândită, se amintește și [în] aceea că Mihai, în domnie, luă pentru

sine zisa moșie, după moartea Banului, „făcându-se rudă Mihaiu-Vodă cu lane Banul", ceea ce presupune o relație depărtată și nelămurită[1].

Așa încât, nici aceea nu se poate spune, că lani, care nu e Cantacuzino, ar fi fost fratele Teodorei. Și altfel, o asemenea înrudire se pare cu neputință. Lăsând la o parte faptul că lani a fost unul din dușmanii cei mai răi ai lui Petru Cercel, și el fiu al lui Pătrașcu și un frate de care-și aducea aminte cu pietate Mihai[LXXIV LXXV], nu se prea poate admite că puternicul grec să nu fi adus lângă dânsul, în Constantinopol, pe sora Iui și pe fiul acesteia, când, atunci, soarta lui Mihai, de la început încă, ar fi fost alta. Mai prudent e să se primească o înrudire prin femei, și încă nici atunci nu se poate hotărî dacă Mihai era legat cu lani prin rudele femeiești ale Tudorei sau ale tatălui sau Pătrașcu chiar.

Cât privește anul nașterii, care, e drept, s-ar potrivi cu nașterea din ultima căsătorie, acesta pare sigur. Când Egidiu Sadeler zugrăvi *ad vivum* la Praga, în februar 1601, pe războinicul care trecuse prin norocul bun ca și prin norocul rău, Mihai ar fi avut patruzeci și trei de ani. El s-ar fi născut, deci în 1537-[153]8, în cel din urmă an al vieții tatălui său. Dar am arătat că data nu ar corespunde, afară numai dacă Mihai ar fi fost un fiu postum.

Cum se creștea un fiu de Domn pe acele timpuri se știe, prin lămuririle pe care ni le-a păstrat norocul asupra creșterii tânărului „cocon" Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul. Până târziu, îl înconjurau femeile Curții și numai când venea târzia vrâstă a învățăturii se chema un dascăl dintre călugări sau preoți pentru a face cunoscute viitorului stăpânitor românesc cetitul, scrisul și oarecare socoteli. Câte le știa el mai mult decât atâta, le câștigase pe urmă, de la oamenii cu care îl pusese întâmplarea în

LXXIV Document citat în Tocilescu, *Doamna Stanca,* p. 21, nota 33. El nu se mai află azi la locul lui.

LXXV Hurmuzaki, XI, p. 733, nr. 23.

relații.

Când fiul de Domn era un copil din flori, prilejurile de a deveni un cărturar erau și mai rare. Știința de carte era apoi privită ca un meșteșug, și nu pentru aceasta se creșteau pretendenții, domnișorii care trebuiau să vâneze coroana. Mihai scria frumos, cu o deosebită eleganță, dar nu atâta cât să se poată asemăna cu un diac de profesie[LXXVI].

Rupea ceva turcește, grecește poate - limbi apusene desigur că nu. Dar și fără acestea se poate câștiga o bătălie, și pentru această sarcină fusese el menit pe lume: a răsturna tronurile, a pleca grumazurile semețe, și nu a zugrăvi cu artă buchile. Așa ceva știa să facă Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, care fu numit de atâtea ori Domn înainte de a se vedea odată și el în scaun.

întrucâtva cariera boierească a lui Mihai, cel puțin de la intrarea lui în Divan înainte, se poate reconstitui. între sfetnicii fratelui său Cercel nu-1 găsim, deși ne-am aștepta la aceasta, Mihai apropiindu-se pe atunci de treizeci de ani. Și domnii nu erau totdeauna cu frică față de frații lor: Mircea Ciobanul îl ținu lângă dânsul, facându-1 chiar ban al Craiovei, pe frate-său Stan[1], și Miloș, fratele lui Alexandru, se găsește la Curtea acestuia din urmă, primind împreună cu dânsul cinstea supușilor și darurile străinilor. Și, pe urmă, Ștefan Surdul chemă de peste hotare, cu sentimente mai mult sau mai puțin sincere, pe cine se lăuda că-i este frate[LXXVII LXXVIII].

Lămurirea stă însă aiurea. Mihai ajunsese a sluji lui Mihnea, fiul lui Alexandru și nepotul de fiu al lui Mircea Ciobanul, înainte ca Petru să-și fi câștigat „moștenirea". Cronica spune că, în cea dintâi domnie a sa, Mihnea a înălțat mănăstirea Tutana din Argeș, și pisania acestei sfinte clădiri mărturisește că ispravnic a fost, de la 9 iulie

LXXVI Probe din scrisoarea lui, în *Documentele* citate și la începutul volumului IV din *Studii și documente.* Sau în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie,* IV, tabela III.

LXXVII *Contribufii,* p. 2, nota 3; Hurmuzaki, XI, tabla.

LXXVIII Pretendenți, p. 57.

până la 10 septembrie 1582[LXXIX], „Mihai Banul", adică unul din dregătorii mai mici ai banului celui mare, adevărat domn al Olteniei, având steagul, veniturile și divanul său deosebit[LXXX].

Prin sine însuși nu se putea ridica Mihai. El era făcut pentru război, și în Țara Românească nu se mai adunau oști pentru lupte, fie măcar pentru luptele, „împărătești", ale stăpânului. Ardealul sub Bă- thorești era în pace; în Moldova stăpânea unchiul Domnului muntean care venise în locul lui Petru Cercel. Luptele cu cazacii le purta acolo Petru Șchiopul pe sama sa, fără să alerge la ajutorul lui Mihnea, nepotul de frate din București. Timpurile pribegiei, când de la munte

se revărsau împotriva voievodului de la turci cetele de haiduci și de tineri boieri înstrăinați ale domnișorilor, se încheiaseră. Dincolo de graniță era o cârmuire tare, a unor credincioși vasali ai sultanului, și păsurile erau închise și din acea parte pentru năvălitori. Și apoi tăiaseră într-o părere, neobosiți la măcelul boierimii, Mircea Ciobanul în amândouă rândurile, văduva lui, Chiajna, în numele fiului nevrâstnic Petru, Alexandru, cellalt fiu al lui Mircea, Mihnea chiar. Cel din urmă pribeag pentru domnie fusese călugărul Radu, Radu Popa, care fusese ridicat, înainte de aventura domnească a lui Petru Cercel, de „boierii de Mehedinți" și pierise în lupta de la Craiova[1]. Domnii veneau acum numai din Constantinopol, fără alți ostași, decât cei de la Poartă, fără alt steag decât al împăratului. Și se părea că de acum înainte își vor trece țara de la unul la altul tot domni din neamul, socotit ca mai credincios decât toate celelalte, al Mirceștilor, păsări de pradă mărunte, care se lăcomeau la biruri grase și la sânge vărsat din ușor și n-aveau aripile puternice ale celor ce pot ținti către stăpânirea printr- înșii și după voia lor.

LXXIX 7091. Celelalte indicații: „crugul 7, epacta 4, numărul de an 6 indicționul 17" nu corespund.

LXXX Inscripția, în Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din (ară*| în *Mem. Ac. Rom.,* ser. II, VIU, p. 229. Cf. Odobescu, în *Col. lui Traian,* 1873, p. 181, cu data de „1589", care nu se potrivește cu mențiunea din Cronica țării.

Mirceștii erau plăcuți turcilor și, între dânșii, mai ales strașnicului Sinan, asprul albanez cu vorba brutală, care disprețuia pe toți creștinii, fiindcă și el se născuse creștin și se rușina de aceasta. Dar ei erau văzuți bine și de ajutorul grecesc al lui Sinan, Iani Banul. „Acuma", scriu la 1587 frații de Marini Poli, ragusani înrudiți cu familia lui Mihnea, „la Țarigrad sta pentru Vodă Marele-Ban, om cuminte și prieten al Domnului, care în timpul maziliei l-a ajutat mult a se întoarce în scaun, și cu înțelepciunea sa, și cu banii săi, căci e foarte bogat, așa că, pe cât timp va fi el la Constantinopol, Doamna (Eca- terina, mama lui Mihnea) nu se va duce acolo"[LXXXI] [LXXXII]. încă de la începutul acestui an, Divanul lui Mihnea-Vodă se începea cu numele lui Iani, în 1587, și el se întâmpină și în ajunul maziliei acestui Domn, în decembre 1590[LXXXIII].

Prietenia de interes dintre voievod și banul, care-i era rudă, ajută înainte de toate înaintarea lui Mihai. Dar îi mai trebuia ceva pe lângă acest sprijin al puternicei rude: banii, pe care nu-i putea găsi la Tudora.

Ei făcufră], deci, ceea ce se făcea atunci ca și acum de oamenii grăbiți să înainteze: o căsătorie bogată. Sub Mihnea-Vodă întâia oară găsim pe un boier Dumitru care e pe rând mare clucer și mare spătar. în Domnia lui Petru Cercel, al cărui mare ban nu-mi este cunoscut, un Dumitru Banul și soția sa Stanca se văd cumpărând cu 6.000 de aspri o parte din satul Măgurele în Ilfov. Dumitru muri peste puțin timp, nelăsând fii și împărțindu-și averea între văduvă și niște nepoți, de la Vâlcănești, în Dolj: Dracul Postelnicul și frații Iui.

Dumitru era probabil oltean, și tot din Banat arată să fi fost și Stanca. Ea era fata unei jupânițe Neacșa, care, intrând în shima călugărească, s-a numit apoi Maria[1], și

LXXXI Cf. *Contribuții,* p. 27 și Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. XXII, 808 și n. 1.

LXXXII *Contribuții,* p. 79, nota 1.

LXXXIII V. regestele la vol. XI din lorga-Hurmuzaki. Par a fi timpurile când Iani veni în țară.

sora unui Postelnic Dragomir. Nu cred a se fi dovedit însă că această Neacșa e aceeași cu Neacșa pe care am admis-o ca soția lui Radu Logofătul din Drăgoiești. Dacă ar fi dovezi, atunci Mihai i-ar veni Stancăi un fel de depărtată rudă prin alianță și, cum am văzut, pe acel timp stătea și el în Oltenia, de unde ar fi fost mamă-sa Tudora[LXXXIV LXXXV].

Pe la 1583[LXXXVI] se făcu astfel căsătoria lui cu Stanca. La 1585 ei se înfățișează amândoi înaintea lui Vodă Mihnea pentru a vinde una din moșiile Stancăi, anume Plăvicenii[LXXXVII]. Mihai era încă, pe atunci, tot numai un Ban oltean: „Mihai Banul ot Mehedinți"[LXXXVIII]. Se mai poate bănui că, în 1588, el ar fi isprăvit biserica Sf. Paraschivei din Râmnicul- Vâlcei, care fusese începută de domnescul lui tată[LXXXIX].

Dar, după bogata-i căsătorie, micul „Ban ot Mehedinți" nu rămase multă vreme în această dregătorie, în care stătuse atâta. încă din 1588 marele stolnic al lui Mihnea-Vodă se schimbă, și în locul lui Vintilă

apare Mihai[1]. Se întâmplă neapărat să fie în același timp mai mulți boieri mari cu același nume de botez, dar că acest Mihai e acela care trebuia să-și câștige ca Domn

LXXXIV în actul dela Radu Ștrban - 28 decembre 1603 - care arată împrejurările morții Stancăi, se pomenește și mama ei în aceste cuvinte: „MTH rcroKH" „Stancăi, anume Maria călugărița"; Arch. Statului, *Schitul de un Lemn,* pach. 18, nr. 2.

LXXXV Cât se reproduce de Pești acov în *Timpul, l. c,* nu hotărăște deloc că e vorba în cel dintâi document privitor la Neacșa soacra lui Mihai, de Neacșa din Drăgoești. Ar rămânea de văzut *Carpații,* unde actul pare a fi dat întreg.

LXXXVI Tocilescu, *Doamna Stanca,* p. 23.

LXXXVII Pești acov, *Lc.* Neacșa Drăgoiasca vânduse încă din 1569 o moșie, tot în Oltenia, Voinigeștii, lui Dobromir Banul. Acesta fu omorât de Petru Cercel, *ibid.,* și Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XXI, nota 8.

LXXXVIII Cf. Pești acov, *Lc.,* și Tocilescu, *Doamna Stanca,* p. 23, n. 42.

LXXXIX Tocilescu, *Raporturi,* p. 267, Se crede astăzi că acel care a mântuit clădirea ar fi ‚M>hai Banul Craiovei" la a. 1558. Se poate să fie greșală pentru 1588.

faima de Viteaz o dovedesc documentele ulterioare, care spun că Mihai-Vodă a fost în boierie mare stolnic[XC XCI].

înainte de stolnicie însă el ocupase, foarte scurt timp, o altă dregă- torie însemnată pe atunci, cu caracter militar, dar al cărei titular nu făcea parte din Divan și n-avea dreptul să întărească astfel cu mărturia sa hotărârile și daniile domnești. La 1635, Matei Basarab, fost agă în oștile cui stătuse până la dânsul în scaun, amintește că moșia Frăsi- netul a fost cumpărată de Mihai „pe când a fost Domnia Lui Mare-Agă și Mare-Stolnic"[XCII]. într-o confirmare ce-și face singur, la 1598, pentru moșiile ce-și luase în boierie, Mihai așează agia, prin care trecuse, între postelnicie și bănia Craiovei, dar e greu să se creadă că ordinea e cea bună și că el putea fi aruncat astfel înapoi în cariera sa[XCIII].

Mihai păstrează dregătoria de stolnic în Divanul acelui care-i înlocuise fratele, până la sfârșitul domniei lui Mihnea. Stătea la Curtea acestui pașnic Voievod și strângea banii cu care cumpăra moșii într-o vreme când strașnice impuneri de dăjdii aruncau cu grămada pe moșnenii care mai păstraseră pământul ce asigura libertatea, în rândurile sărăcimii sau ale șerbilor. Lista acestor cumpărături ne-o dă singur în 1593; ea cuprinde moșiile: Fărcașul, Slăvenii, Gostavățul, Băbiciul, Scărișoara, Rusinești, siliștea Crăceștilor, Celianii, Tiha, Plăvicenii - vânduți, apoi luați înapoi -, Seliștioara, Vișina, Crușovul, Studina, Velica-Studina, Studinița, Frăsinetul de Sus și de Jos, Vlădila, Deveselul și Comanca. Despre toate ni se spune că ele fuseseră luate de la „megiași", ale căror țarini se pierdeau altfel în câmpiile întinse ale marelui boier din vecinătate. Mihai făcea numai ceea ce făceau toți în jurul lui: se supunea vremii, aspre cu cei slabi, și folosea cum foloseau tovarășii săi din Divan și din boierimea mai de jos. Să ne gândim numai, căci deocamdată nu e locul a spune mai multe, că pe acest

---

XC V. regestele la Hurmuzaki, XI, unde trebuie schimbată neapărat data documentului din „1587", care cuprinde pe Mihai ca stolnic.

XCI Actele procesului pentru moștenirea Tudorei; Arch. Statului, *Cozia,* pach. 24. Cf. Tocilescu, *Lc„* p. 24, nota 43.

XCII Document din 1 aprilie 1635, Archivele Statului, *Lc.,* nr. 10. Cf. Tocilescu, *Le.*

XCIII Document din 6 septembrie 1598, la BibL Ac. Rom., 147/XLV.

timp de repede schimbare a domnilor, de porunci dese de la împărăție a răsărit ca din pământ uriașa stăpânire a Buzeștilor, sutele

de moșii care alcătuiau pentru dânșii ca un principat deosebit, întins în tot largul țării. Buzeștii erau și ei niște oameni cu inimă caldă pentru lucrurile înalte, niște buni luptători în războaie drepte. Dar hrăpirea cu bani nu li se părea o hrăpire, alianța cu nevoia împotriva dreptului și omeniei nu le se părea crudă, și ei cucereau mai departe lanurile de bogăție, umăr în umăr cu oamenii domnești, cu „birarii" fără milă, care împlineau județele. Fără să fie mai lacom decât alții, Mihai trebuia să-i urmeze: pământurile multe ridicau sus pe acela care le aduna în mâna sa, și el se știa fecior de domn și-l ispitea scaunul lui Mihnea.

Fiindcă fusese dregătorul și ispravnicul acestuia, Mihai nu se împărtășise de binefacerile lui Petru Cercel. Când Mihnea venise înapoi, el urmase mai departe înaintarea sa, sub acest Domn. Dar iată că, în 1587, Petru Cercel, fratele fugar, scapă din temnița de la Hust a Bâthoreștilor, colindă iarăși Europa, unde fusese uitat cu totul, ajungea iarăși la Veneția, trecea marea și sosea, la 25 iulie 1589, în Constantinopol, cu gândul să scoată și a doua oară pe „uzurpatorul" „moștenirii" lui muntene. Tocmai atunci Mihnea fusese înlocuit printr-un tânăr din aceeași familie, Vlad-Vodă, fiul lui Miloș, dar noul domn muri repede. Atunci, lupta începu între Mihnea, care sosise și el la Constantinopol, aducând cu sine recolta unei domnii de patru ani de zile, și Cercel, care n-avea, în urma jafului suferit de la cârmuirea Ardealului, decât vorbe frumoase și strălucitoare făgăduieli. După obiceiul turcesc, în asemenea cazuri, se făcu o mare pâră la Divan, și Petru-Vodă, uitând de locul unde se găsea și, mai ales, de goliciunea desăvârșită a buzunarelor sale, trase, la mânie, o palmă unui boier care spunea turcilor lucruri rele despre dânsul. La 20 august, Mihnea, sosit ca mazil, se întorcea înapoi, după cinci zile numai, ca domn, și în urma lui el lăsase oameni care să sfârșească odată cu acest dușman ce se ivise pe neașteptate ca o stafie

înaintea lui. Cercel fu aruncat în Cele- Șapte-Tumuri de pe malul Mării Negre, fioroasă închisoare de Stat, pe unde cei mari din împărăție treceau pentru a merge la moarte și, în mart 1590, el era înecat pe ascuns pentru suma de 60.000 de scuzi pe care biruitorul Mihnea o dăduse lui Sinan-Pașa, Marele-Vizir[XCIV].

XCIV lorga, *Contribuții,* pp. 88-[8J9.93. Cf. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 738. într-un raport german se spune că ar fi fost dus la Rodos, cu nasul și urechile tăiate, dar nici așa nu s-a stâmpărat Cercel, pe când nu mai auzim de acum înainte nimic despre dânsul. Despre trimiterea capului umplut cu paie la Aron-Vodă, care atunci stăpânea Moldova, v. și memoriul meu despre Nichifor Dascălul, în *Mem. Ac. Rom.,* 1905, documente.

în iulie, însă, puțin înainte de plecarea lui Mihnea pentru cercetarea de la Poartă, Mihai Stolnicul se afla de față în Divan și el urmează și mai departe, în domnia înnoită a acestui vechi stăpân, să-și caute de boieria cu care fusese dăruit de dânsul. Speranțele, suferințele și moartea fratelui după tată nu-1 vor fi lăsat necompătimitor, dar ele nu înrâuriră întru nimic purtarea bogatului fiu de domn, care știa să-și facă atât de bine uitată înalta origine.

CAPITOLUL II

Schimbarea lui Mihnea-Vodă. împrejurările Ia Poartă. Legăturile noastre cu turcii

După moartea lui Cercel, a lui Vlad, domnia lui Mihnea putea să pară asigurată. Din sângele adevărat al domnilor munteni nu mai rămăsese aproape nimeni. Neamul lui Pătrașcu cel Bun se sfârșise: Vintilă pierise de sabie în 1574, în 1590 Petru Cercel se înecase în Mare. De gândurile de a fi Domn ale lui Mihai nu știa nimeni. Dintre coborâtorii lui Mircea, Miloș nu mai trăia încă din 1577, Petru Șchiopul se deprinsese a cârmui Moldova, și singurul lui fiu în viață, Ștefan, era de tot mic[XCV]. Mircea, fratele lui Petru Șchiopul, se turcise, iar Radu, alt frate, care păstrase speranța de a domni cândva, era un bețiv, și lângă dânsul nu se afla măcar, pentru ca să-l îndrepte, mintea trează și ageră a Chiajnei. în sfârșit, după atâtea lupte și ucideri, Ardealul era gol de pribegi din sângele Basarabilor.

Totuși, în februar 1591, Mihnea fu chemat la Poartă, și sosi acolo împreună cu toată familia lui din Țara Românească, și chiar cu fiul lui Cercel, - desigur, Marcu, - care-i fusese dat, cu câtva timp înainte, de turci. Un greu război, cu Persia, se mântuise abia, și costase mult. Granița din Croația începea să fie călcată în paguba imperialilor, pregătind acuma un nou război. O flotă se gătea - venețienii credeau că împotriva regatului lor insular al Cretei -, și pentru alcătuirea ei se ceruse, ca de obicei, în Ardeal stofă pentru pânze, sau în țările de la

Dunăre, și, de la capuchehaiele, în ianuar, 60.000 de coroane sau scuzi, bani gata, ba chiar 100.000*. Ceaușul care veni la Sigismund Bâthory înfățișă cereri de

XCV Pentru celalt, Vlad, v. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 152, nota 2.

ghiulele, praf și ceară, cu amenințări de mazilie[XCVI] [XCVII], așa că se luau măsuri de război pentru orice împrejurare.

Dar toate acestea ar fi explicații căutate. Adevărata pricină a schimbărilor dese până la ridicul nu era niciun fenomen trecător de politică internă, sau externă, ci un factor permanent, pricina de căpetenie a înjosirii și slăbirii împărăției osmane: decăderea desăvârșită a Sultanului Murad al III-lea. Epileptic, surd, fricos de oameni, diform, cu capul mare peste un corp scurt și îngroșat încă de bătrânețe și de boli, așa de afemeiat sau căzut în copilărie, încât îl supăra sunetul unei trâmbiți, tropotul unui cal de război, ținut pe loc de o trândăvie bolnavă în seraiul său nemărginit care ocrotea peste 10.000 de oameni în zidurile-i „sfinte". El n-avea decât patima femeilor, a piticilor, a caraghioșilor, dar mai ales patima stăpânitoare a aurului. Chiar lângă sofaua unde stătea ziua și dormea noaptea, covoarele scumpe țesute cu aur și semănate cu limpezi mărgăritare ascundeau deschizătura unei hrube, unei adânci gropi, care înghițea în fiecare an două milioane și jumătate de galbeni, turcești, venețieni și olandezi, pe care nu-i mai vedea nimeni decât nenorocitul singuratec care se mângâia de toate la vederea strălucirii lor în întunecime. Pentru această comoară îngropată, pentru această hazna misterioasă, moartă, împărăția întreagă era stoarsă până la moarte[XCVIII].

Cine ar fi putut spune un cuvânt împotriva acestei manii de hrăpire și ascundere, cine ar fi putut chema la sănătatea gândului pe acest sugător de sânge, pe atât de copilăros, pe cât de crud în rătăcirea lui nebun de egoistă? Nu Sultana, care se lupta necontenit, părăsită, cum era, de mult, ca femeie; nu favoriții ridicați din nimic de o toană a singurului om de sine stătător în tot

---

XCVI Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 748; Hurmuzaki, IV^2. p. 154, nr. 106. Cf. Albiri, *Relazioni al senato veneto,* XIII, p. 342.

XCVII *Ibid.,* HI^2, p. 27, nr. 40.

XCVIII Cf. Alberi, *Lc.,* XIII, pp. 350-1, 373-4; XIV, p. 281 și urm., 327 și urni., 411- [41]2; Ranke, *Fiirsten und Volker von Siid-Europa,* I, ed. 1827, pp. 43—[4]4. Cf. Zinkeissen, *Gesch. des osm. Reiches,* III, p. 771 și urm.; Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 314—[31]5, nr. CCCCXLII; Hurmuzaki, Supl. I^2, p. 78 și urm.

cuprinsul statelor turcești; nu vizirii cei mari care înlocuiau în toate pe acest Sultan nul. Dimpotrivă, prin această slăbiciune răufăcătoare ajungeau la putere și se menținеau cârmuitorii de fapt ai împărăției. Sinan mersese, cu toată faima lui de

om cinstit, de incoruptibil, până acolo, încât făgăduise, în iama anilor 1589-[15J90, stăpânului a îndoi venitul, scăzut până la nouă milioane, al celor două haznale: cea publică, din care se plăteau marile cheltuieli, și cea privată, din pământ[1].

Propunerea a fost respinsă, dar stoarcerile mergeau și așa înainte. Tot se vindea, și toți furau la cumpărătura [tuturor] sarcinilor, tuturor hotărârilor, tuturor actelor diplomatice. Orice urmă de stabilitate dispăruse: nevoia de bani pentru nebunul din serai era mai puternică decât conștiința intereselor mari ale statului. Ca într-o lanternă magică, doi titulari, numiți amândoi pentru bani, alergau în același timp aproape după aceeași provincie, dată unuia și, îndată pe urmă celuilalt.

Așa încât, într-o asemenea stare de lucruri, mazilia lui Mihnea se înțelege lesne. Se judecase că acesta merită, prin banii ce va fi adunat, înlocuirea, și haznaua sultanului era gata să primească toată această avere, care se putea căpăta lesne, după lege, printr-o osândă împotriva unui rău cârmuitor. Mihnea, nădăjduind că va fi ca în 1589 și că se va întoarce, peste cinci zile, întărit în scaun, venise cu nu mai puțin de patru sute de cai, pe lângă o sută de cară, cuprinzându-i bogăția. Dar [de] data aceasta nu-i merse ca pe vremea luptei cu Cercel.

El încercă în zădar să scape cu daruri mici și făgăduieli mari, înfățișând lui Sinan 10.000 de galbeni și de două ori pe atâta lacomului Sultan și răspândind, pe unde trebuia, juvaiere, care erau și ele un mijloc de plată în Răsărit. Se hotărâse acum, împotriva lui, în urma pârilor ce nu vor fi lipsit, ca averea mazilului să fie confiscată, iar persoana lui, a Doamnei și a copilului din flori ce-i mai rămăsese, să se trimeată în surghiun la Alep. Și Mihnea știa că asemenea depărtate călătorii nu sunt fără primejdie pentru cel care le întreprinde.

El se turci, devenind Mohammed-beg, visă poate o

stăpânire nouă, în altă formă, asupra țării unde fusese domn creștin. Primi, în locul celor trei tuiuri ale pașilor cu rang de viziri, un sangiacat de graniță la Nicopol, vecin nedorit, și foarte puțin plăcut, al urmașilor săi de pe tronul muntean, și nu închise ochii înainte de a vedea petrecându-se pe țărmul românesc al Dunării lucruri în putința cărora, judecând după dânsul, n-ar fi crezut niciodată[XCIX C].

La 10 mart, Mihnea sosise la Constantinopol, pentru ca să plece de acolo cu cealmaua lui Mohammed-beg în cap. Nicio lună nu trecea și schimbarea de lege era îndeplinită. Dar, în ziua circumciziei

neofitului, Țara Românească se găsea încă în sama ispravnicilor de scaun pe care-i lăsase Domnul mazil. încă o lună trebui să se mai strecoare pentru ca succesiunea lui să se hotărască într-un chip trainic, măcar după felul de a judeca al timpului.

Ce se petrecea în acest t:mp la Constantinopol, trebuie urmărit mai de aproape, ca să se înțeleagă începuturile domniei, apropiate acum, a lui Mihai. Nu numai intrigile momentului și efectul lor: numirea unui Domn nou, ci și condițiile în care se capătă acum și se păstrează cuca și tuiurile.

Câți aveau prilej pe atunci să vadă mai adânc și mai serios, lucrurile turcești ieșeau, fără deosebire, cu aceeași impresie: că împărăția se pierde pe încetul, se apropie necontenit de sfârșitul ei. Odată, ea fusese legată cu legăturile de fier ale unei tradiții respectate, mai tare decât legea scrisă și care asigura fără greș o desăvârșită ascultare militară. Fiecare dintre robii musulmani ai Sultanului știa ce trebuie să facă, în orice clipă, la orice împrejurare, pentru a îndeplini după cuviință serviciul singurului stăpân. Aceleași obiceiuri și norme treceau fără schimbare din generația în generație și înlocuiau astfel supravegherea administrativă și litera legii, care lipseau.

Dar, de la o vreme, de la dispariția sultanilor cu

XCIX' Albdri, *Lc.,* p.337.
C lorga, *Contribuții,* pp. 98 - 102; *Pretendenți,* pp. 50—[5] 1.

mâna de fier, de la încetarea războaielor răsplătitoare, interesele personale, poftele unuia și ale altuia nu mai voiră să se plece înaintea folosului unui stat care nu se răzima nici pe o națiune, nici pe o idee, nici pe un drept altul decât al cuceririi, pe care nu-1 recunosc învinșii. Din toate părțile, toți căutară să-și libereze mâinile de lanțurile tradiției de jertfă și supunere, iar, de la Soliman încoace, nu mai era un împărat în stare să oprească această primejdioasă răscoală fără arme strălucitoare și fără steag văzut. Spahiii, care aveau feude, nu mai plecară la luptă și nu-și mai dădură călăreții; ienicerii nu se îndurau să-și părăsească odihna plătită pentru a se lupta în Persia; guvernatorii de provincie prădau pentru dânșii în loc să adune pentru haznaua împărătească, și q. ierarhie de bacșișuri garanta fiecăruia dintre nesfârșiții vinovați iertarea pentru greșelile aproape mărturisite.

îndatoririle nu se mai recunoșteau față de puterea centrală, a tuturora, și aceasta, la rândul ei, reprezentată prin alți oameni, Mari viziri și favoriți, uneori femei dibace, a căror conștiință, a tuturora, era întunecată de aceleași porniri rele, nu-și mai recunoștea îndatoriri față de nimeni. Legătura capricioasă a patimilor înlocuia acum legătura sigură a disciplinei.

Pe vremea lui Soliman cel Măreț, se știau foarte bine, de acel ce numea ca și de acel care era numit, condițiile pentru a fi recunoscut cineva ca domn în țările noastre, drepturile ce avea și datoriile ce lua asupră-și, la numire, către Poarta Sultanului. Le asigurau anumite porunci împărătești din timpuri mai vechi, și mai ales șirul lung de ani în care ele fuseseră observate.

Domnul trebuia să fie din vechiul sânge al „moștenitorilor" țării și să se bucure de încrederea supușilor săi. Odată așezat în scaun de omul împărătesc sau, pentru timpurile mai îndepărtate, îndată ce un trimes al Sultanului îi aducea întărirea prin steag, tuiuri și cucă, el era însuși un deținător al autorității împărătești în toată întregimea ei. Judecata lui n- o putea schimba decât doar alt Domn, căruia nu i-ar fi fost

frică de blestemul ce-i făgăduia soarta lui Arie: putea să taie sau să ierte, trimetea la călău sau răscumpăra de la moarte. Stăpânirea era numai a lui, și el dădea o parte, câtă și care o voia el, din drepturile sale cui i se părea lui că este vrednic să-l înfățișeze; al lui era, în rândul întâi, și tot pământul între hotarele sale, și nimeni altul nu putea să-și facă așezări în cuprinsul lui decât creștini. Odată pe an, la Sf. Gheorghe, se dădea tributul, strâns de la toți locuitorii, în sumă de 30.000 de galbeni pentru Moldova, supusă de mai puțin timp și mai vrednică de cruțare, iar pentru Țara Românească, mai sigură, cam de două ori pe atâta[1]. La nevoie de război sau după cererea comandanților turci din vecinătate se dădeau provizii, dar cu plată, deși cu preț fix, mai mic decât valoarea reală a productelor. Nu se dădeau fără plată nici grânele și altele trebuitoare pentru hrana capitalei. Darurile se făceau mai rar, și pentru dânsele nu era statornicită nicio sumă, iar tradiția nu însemna nici un termen sigur[CI CII].

În Moldova, până la întâia scoatere din scaun a lui Petru Șchiopul, în 1579, mazilirea domnilor e aproape necunoscută. Scaunul se pierde, mai adeseori odată cu viața, printr-o nemulțămire a boierilor sau printr-o năvălire de pribegi, pe care-i ajută crai, magnați, orașe din cele două țări vecine de la Carpați și Nistru. Dacă Petru Rareș își pierdu domnia prin turci, dacă Ioan Vodă cel Cumplit fu aruncat jos de mânia Sultanului, în amândouă împrejurările nu e vorba de un act obișnuit, cu motive ușoare sau fără motive, de o măsură financiară sau administrativă, ci ne găsim înaintea unui război, în care o armată învinge pe

cealaltă și mazilul e un prins în luptă sau un ostaș fără noroc, care se supune.

Dincolo de Miicov, până la Mircea Ciobanul, fără ca situația să fie așa de bună ca în Moldova, mazilia e rară și nu vine printr-o mișcare de la sine a turcilor. Ei aduc numai moștenitori care li se par nedreptățiți, și-i așează

CI Cf. lorga, *Documente,* pp 5-7.

CII Cf. lista plăților și darurilor *ce* dădea Petru Rareș, la 1532, în Hurmuzaki-Bogdan, I, pp. 66-[6]7, nr. XXVII.

cu armele împotriva noilor voievozi, care se uită prea mult la semnele făcute de creștini. Schimbările din principat nu sunt altceva decât episoade din lunga luptă a turcilor cu ungurii, care, la dreptul vorbind, cu toate armistițiile înșelătoare, ține de la lupta regelui Sigismund cu Baiazid la Nicopole până la înfrângerea, la Mohâcs, a lui Ludovic al II-lea de Soliman cel Mare. De aici până la Mircea Ciobanul mai rămân douăzeci de ani, și în acest timp prefacerile în scaunul țării le aduc pribegii și nemulțămiții, boierimea din hotare sau de peste hotare, provocând prin luptele lor uneori amestecul direct al turcilor, care nu refuză niciodată întărirea unui învingător.

Așa că prin Mircea-Vodă aici, și prin Petru, fiul lui Mircea, dincolo, se introduce întâi abuzul, ajuns îndată obicei, lege, de a se face Domnul numaidecât la Poartă, dintre cei care vin acolo să-și arate drepturile, și de a se respinge cu puterea oricine sosește de aiurea, cu sabia, pentru a domni, precum au fost domnișorii moldoveni ajutați de cazaci, de la Ioan Crețul până la Petru Cazacul. încep luptele cu făgăduieli și bani gata, la porțile puternicilor, la ușa divanelor, în tainițile mijlocitorilor: turci, greci, armeni, evrei. Se încheie contracte cu gelepii, se iscălesc polițe, se aduc în fruntea alaiului creditorii sau oamenii lor de afaceri. Țara nu mai are niciun rol, acum când știe că voința ei nu va fi ținută în samă de împăratul pe care i l-a dat nevoia: ea nu mai cheamă, nu sprijinește și nu plânge, pe nimeni. Domnul n-o cruță, lucrul de căpetenie fiind mulțămirea cu daruri cât mai dese a patronilor țarigrădeni, care au și ei multe nevoi, mântuindu-se cu toatele la haznaua din pământ a marelui tăinuitor de aur. Nu mai e birul o dată pe an din epoca fericită ci unul o dată pe lună[1], și birarii, dijmarii aleargă, călări și cu căruțele, în lungul și latul județelor pentru a strânge cei până la patru sute de mii de galbeni[CIII CIV], ce se cer pentru a sătura pe toți oamenii cu trecere, „care stau zilnic cu gura căscată,

---

CIII Relație din Constantinopol a lui Matteo Zane, bail venețian, 1594; Albert, *O.c.* XTV, p.440; „I quali, come prima pagavano un carato a n“ anno, ora ne pagano uno al mese”.

CIV Relație a bailului Giovani Moro, 1590; *ibid.,* pp. 337—[33]8.

amenințând cu schimbarea”[1]. Nu se știe măcar, cu această veșnică primejdie, cât are să plătească fiecare, și în starea locuitorilor e tot atâta nesiguranță ca și în starea domnească a Domnului. „Datoriile vechi”, când sunt cerute, aduc biruri nouă, și cumpărăturile sau întăririle de scaun cresc mormanul datoriilor. In sfârșit, apăsările și războaiele golesc câmpiile, aruncă lumea în ascunzători de munți, sau îmbogățesc de fugari provinciile vecine ale altor suverani, și câți au rămas trebuie să plătească și pentru cei ce s-au dus: „Catastișele” bimicilor nu însemnau, în Moldova lui Petru Șchiopul, mai mult decât 46.860 de capi de familie: țărani liberi, popi, curteni, vătași și nemeși[CV CVI].

în vremea lui Soliman, grâne, oi, miere, ceară, unt, său din principate veneau la Constantinopol pe corăbii ce porniseră din Chilia, Galați sau Brăila, și de la Dunăre se hrăneau și oștile pe care marele Sultan le trimetea în Ungaria sau le ținea în raielele vecine. Dar hrana în timp de pace a Seraiului și a capitalei, ca și zahereaua de război, nu rămâneau fără plată. Știm și cu ce preț: șase aspri pentru chila de orz: nu era mult fără îndoială, cu toată valoarea mai mare a monedei, pentru că asprul era un mic bănuț de argint, din care pe atunci trebuiau cincizeci pentru a face un galben; uneori plata nu se dădea nici astfel, ci se însemna în socoteala tributului. Dar o plată se făcea totuși, și, când nu erau grâne în țară, turcii binevoiau să creadă nevoii noastre. Fără bani nu dădea Moldova nici cei 12.000 de boi fagăduiți la a doua așezare în scaun a lui Alexandru Lăpușneanu, ci și aici era prevăzut „un oarecare câștig pentru proprietari”[CVII].

Când veniră sultanii cei răi, nici acest drept nu se mai ținu în samă. Furniturile ajunseră gratuite, crescându-se din ce în ce mai mult cererea. în acest înțeles vorbește Walter de cele douăzeci de mii de oi, de cei două mii de cai, de cele zece mii de chile mari de

CV Iorga. *Cotribufii,* p. 77; cf. p. 76, nota. Cf. Hrisovul Buzeștilor.
CVI Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 219—[2]20, nr. CCCLII.
CVII Copii și traduceri turcești, după originale din Constantinopol, la Ac. Rom.

grâu, de alte zace mii de chile mari de orz, afară de untul și de mierea pentru întrebuințarea Seraiului[CVIII]. Se făcuse apoi obiceiul ca banii împrumutați de Domni la Țarigrad să se plătească în capete de oi gelepilor care veneau în fiece an prin mai și adunau astfel, sau prin cumpărătură de la locuitori, cu prețuri în adevăr bune -, vreo patruzeci de aspri noi oaia -, un număr de vreo 40.000 de capete[CIX].

Gelepii plăteau, cum se vede din socotelile vânzării oilor în Moldova la 1591, cu aspri vechi sau cu aspri noi, din cei falsificați de haznă, care aveau pe atunci cam jumătate din valoarea celorlalți și ajunseră a reprezenta și mai puțin, - dar se ținea samă la prețuri de această deosebire. însă vecinii, cu care se făcea negoțul serios al principatelor, - pentru Moldova, polonii, - păstrau vechea valoare a asprului, neprimind moneda mai slabă, pe când la Poartă tributul și darurile se îndoiseră, pur și simplu, fără să se țină samă dacă tributarul sau dăruitorul avea la îndemână monedă nouă sau moneda veche[1]. Și, cu toate cumpărăturile ieftine și trimiterile dese, cârmuirea ajunsese atât de rea, încât, cu primejdia unei răscoale a populației Constan- tinopolului, în care Sultanul putea să-și piardă tronul și viața, pâinea lipsea deseori pe atunci, și săracii ajungeau să cerșească cu banii în mână la ferestruica brutarilor, numindu-i begi și

CVIIIP. 17.
CIX Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 207, nr. CCCXXXVI, și p. 221 și urm.

sultani[CX CXI].

Turcii începuseră să se așeze în țară, împotriva vechiului obicei, păstrat o bucată de timp, cu sfințenie. Aplecarea spre *hainie* a domnilor buni ca și frica celor răi față de supușii lor și de concurenții ce-i pândeau de peste hotare aduse stabilirea în cele două capitale a unor garde de turci, aleși mai ales dintre ieniceri. în Moldova, când, în locul lui Petru Rareș, fugar, Soliman așează în Suceava pe Ștefan Alexandrovici, zis *Lăcustă,* el îi lăsă, spre siguranță, și o gardă de cinci sute de turci. Când, după uciderea acestui domn, pe care nu-1 scăpară, deci, de moarte ienicerii din Suceava, Petru-Vodă își căpătă iarăși scaunul de Ia mila „împăratului", el veni cu spahiii și trebui să păstreze lângă dânsul, în tot cursul domniei, ca o garanție de credință, tot cinci sute de ieniceri[CXII]. Prin căpeteniile acestor turci din straja domnească își

întunecă tânărul Ilie-Vodă, fiul și urmașul lui Petru, evlavia față de legea strămoșilor săi și făcu, cel dintâi dintre domnii români, actul rușinos al renegării. Lângă Alexandru Lăpușneanu găsim, în două rânduri, două sute de ieniceri, sub un baș-beg, pe care-i plătea lunar din tribut[1]. în lupta lui de la Verbia cu Despot, un izvor contemporan face locul celor „două sute șaizeci de

---

CX Se admite - după rapoartele generale venețiene - că măsura a fost luată în 1584. Cf. lorga, *Documente,* p. 6, șt Alberi, *O.c.,* XV, p. 413. „Fu inventate lo accrescimento della valuta degli ori con intenzione di pagare gli stipendiati a moneta corrente di aspri 1.0 per zecchino e riscuotere a moneta vecchia di aspri 60 l'uno, che sarebbe state radoppiare 1'entrata". Dar o asemenea măsură se luase, pentru nevoile războiului din Ungaria, sub Soliman încă, la 1565. între copiile de documente turcești la Academia Română este și ordinul din 27 Șaban 9/3=30 mart 1565 către Alexandru Lăpușneanu, prin care se răspunde Domnului, care arătase că în Polonia pentru un galben se pot avea 95 de aspri și pentru un taler 55, pe când în Turcia galbenul are - ca pe la 1600 - valoare de 120 de aspri așa că ar trebui să se primească și la haznaua Sultanului cursul polon pentru banii luați din țară. Turcii evitară un răspuns la acest punct.

CXI Alberi, O.c., XTV.p. 353.

CXII Cf. lorga, *Chilia și Cetalea-Albă,* pp. 185, 190; *Doc. Bistriței,* p. XXXVI.

ieniceri" așezați da o parte, într- un sat[CXIII CXIV]. în cele ale lui Petru Șchiopul cu cazacii, ni se vorbește de „beșlii", care nu erau decât vechea gardă de Curte a ienicerilor[CXV], căci un raport venețian numește, în schimb, pe „ienicerii" - în număr de 500 -, „ce erau de pază, trimeși de aici" și pe care, după o deprindere generală la turcii de atunci, baș-begul lor îi redusese la cea mai simplă expresie, pentru a-și însuși leafa celor ce figurau numai pe hârtie[CXVI].

Asupra puținelor lupte din Țara Românească pe această vreme n-avem lămuriri destule pentru a putea urmări așa de aproape înființarea și menținerea gardei de turci. Ea trebuie să fi fost cerută însă, împotriva pribegilor din Ardeal, de Mircea Ciobanul. încă din 1567 vedem ieniceri așezați în raielele vecine, și o ceată dintre dânșii ucide în acest an pe niște români veniți la bâlciul din Rusciuc[CXVII]. Turcii din aceste raiele se întind sub domniile Mirceștilor, îndeplinesc pe pământul țării hotărâri nedrepte, prin *mumbașirii* lor, răpesc turmele, trag cu puștile în „birarii" domnești, ce se apropie de granița pe care au găsit cu cale să o facă a înainta, se așează în locuri străine, ca în Zimnicea, își răzbună singuri prin omor în chiar capitala Domnului, de al cărui Divan nu vreau să știe, etc.[CXVIII]. Asemenea încălcări și batjocuri se întâlnesc încă pe vremea lui Soliman cel Mare, când de la Poartă se iau totdeauna măsuri pentru a le opri și pedepsi; mai târziu ele crescură și mai mult fără oprire și pedeapsă. Walter înșiră călcarea caselor de către turci, răpirea copiilor, necinstirea femeilor; în scurt: purtarea unei oștiri sălbatice într-o țară abia cucerită. Plângerile erau zadarnice: ascultarea, disciplina dispăruseră și puțina dreptate costa prea scump, în această epocă de negoț cu datoria.

CXIII Copiile citate de documentele turcești; 17 Zi'cade 973 și puțin înainte.

CXIV' Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 58.

CXV Ureche, p. 321.

CXVI Hurmuzaki, IV^2, pp. 99-100. nr. XH. „400" e o greșeală evidentă, pentru „500".

CXVII Se vorbește de un „Rus Bazari" (Roșii de Vede). - Copiile, citate, de documentele turcești.

CXVIII ..Rus Bazari" - Copiile, citate, de documentele turcești.

Un călugăr, care a stat câtva timp la Constantinopol, care a trecut poate și pe la noi și, întors în Apus, a făcut Papei un memoriu asupra stării în care se găsea împărăția turcească, fratele Luca Testanova, zugrăvește astfel halul în care ajunsese, cu puțină deosebire, la 1592- [159]3, un principat de la Dunăre ca și celălalt.

„Dovadă despre deznădejdea în care au ajuns locuitorii Imperiului sunt nenorocitele provincii ale Țării Românești și Moldovei, atât de bogate și puternice odinioară, care, astăzi, pentru că Sultanul dă cârmuirea asupra lor aceluia ce cheltuiește mai mut și-i dă mai mulți bani, cu toate că i s-au supus de bună voie și cu învoiala ca Sultanul să-l întărească de Domn pe un coborâtor al voievozilor ce au fost înainte, totuși astăzi, numai de lăcomie, s-a stricat această orânduială, așa încât oricine are vreun prieten, bani și sprijin, se face că este din această semințe, și cine are putere de bani, acela izbutește să fie Domn în oricare din aceste două țări. Care, pe urmă, stăpânește cât i se pare și cât îi place Sultanului, cu toate că, în timpul cât se află în scaun, e domn absolut și poate face și desface ce crede, fără să aibă a da socoteală cuiva. Și, pentru că acei care cer domnia sunt, cei mai mulți, oameni de rând, săraci și ticăloși, scoși înainte de cei ce nădăjduiesc a cârrnui sau a scoate din acele țări cât le place, și neavând bani pentru a duce la capăt afacerea, care bani sunt totuși oricând de nevoie acelor ce vreau să capete de la turci ceva, ei sunt siliți a cumpăra lucruri și a lua bani de la unul și de la altul și a le făgădui că, atunci când vor fi în scaun, să le dea îndărăt suta pentru douăzeci sau douăzeci și cinci, cât au primit. Așa că, îndată ce iau țara, trebuind să plătească datoriile de înainte și să se îngrijească de darurile extraordinare și de făgăduielile făcute Sultanului, vizirilor și altora, pe lângă tribut, îngreuiază cu multe nevoi și sarcini grele pe nenorociții și săracii supuși, pentru a le stoarce cât îi trebuie Domnului. Și, fiind cererile nesfârșite, nu e de mirare că aceste țări se pustiesc și că totul se risipește, nefiind locuitorii, putem zice, stăpâni pe nimic, și de aceea foarte mulți oameni din aceste părți, ca să scape de

atâta tiranie a domnilor, se fac de bună voia lor turci, lăsând credința cea adevărată; și, de n-ar fi îmbelșugarea foarte mare și bogăția țării, din toate aceste pricini aș crede sigur că în ziua de astăzi n-ar mai fi niciun om”[CXIX].

CAPITOLUL III

înaintașii și vecinii lui Mihai-Vodă:

Ștefan Surdul, Alexandru cel Rău, Aron. Mihai ajunge Domn

Când nenorocirea lui Mihnea puse în mișcare pe doritorii de scurte stăpâniri primejdioase, era prea târziu. Cei ce văzuseră cu neplăcere pe același domn câștigându-și repede, în 1589, scaunul pe care-l pierduse abia, luaseră măsurile lor acuma. Când mazilul întră în Constantinopol, târgul cu urmașul lui se încheiase acum, și ceaușul plecase în spre depărtata insulă de lângă coasta Asiei, unde-l aștepta cu nerăbdare Ilie-Vodă, menit să cârmuiască moștenirea sărăcită a Mirceștilor. înălțarea lui Ilie la treapta domniei era cunoscută între ambasadorii creștini pe lângă Poartă încă de pe la jumătatea lui februar[CXX].

CXIX Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 248-[24]9, nr. CCCLXXVI.

CXX Hurmuzaki, IV^2, p. 154, nr. CVII.

Oamenii cu drepturi de sânge la domnia munteană se isprăviseră; oricum, ei se sfiau să iasă la iveală, câți dintre dânșii nu erau fiii crescuți la Curte, în vederea tuturora, ai unei Doamne. Dar, cu vreo douăzeci de ani în urmă, o înnoire se introdusese de turci în numirea la tronurile vasale. Petru-Vodă, menit a fi voievod în București, primise, pe un timp când un frate al său avea Țara Românească, Voievodatul Moldovei vecine.

El fusese privit ca un „străin" și Zamoyski aduse, între ostașii săi, pe Ieremia Movilă, Domn dintr-un neam nou, el amintea moldovenilor

că între alte știrbiri ale drepturilor lor, avuseră să sufere o cârmuire „munteană", „românească"[1]. Petru Șchiopul era fiul unui domn dintre Basarabi, dar ființa lui plăpândă, îmbătrânită înainte de vreme, fusese menită la viață prin darea numelui purtat și de neastâmpăratul Voievod al Moldovei, care știa să se ridice cu toată mlădierea sufletului său neînvins din pulberea sângeroasă a înfrângerilor. Ilie, fiul lui Petru Rareș, pierise acoperit de rușinea schimbării de lege; asupra fratelui mai mic al turcitului, Ștefan-Vodă, se prăbușise cortul de la Țuțora, ale cărui funii fuseseră tăiate de mâini răzbunătoare. Nici unul, nici altul nu lăsaseră urmași. Dintre cele două surori ale lor, cea mică, Ruxanda, avuse măcar doi fii, dar, din neamul ei, unul era un hain: Bogdan-Vodă de până la 1571, iar Petru se afla întemnițat de bănuiala stăpânilor în Constantinopol. Celălalt Petru, fiul lui Mircea Ciobanul și al Chiajnei lui Rareș, s-ar fi putut înfățișa, deci, ca un urmaș de drept la stăpânirea Moldovei căzută în mâna unui vânturător de lume ca loan-Vodă Cumplitul, dar el era acuma mort de mult.

Limpezi de tot nu puteau fi însă asemenea drepturi, dacă se gândește cineva la Lăpușnenii care trăiau, la fiii lui Alexandru-Vodă. Dintre dânșii, Bogdan rătăci prin Ardeal, pe la Ieși, la Țarul în sfârșit, în stăpânirea căruia se afla când îl răpi înainte de vreme nebunia ce pândea pe acest fiu de maniac al vărsării de sânge. Petru se strecură mulți ani de zile în întunerec pentru a-și mântui

viața amenințată. Iar frații lor, de care pomenește Alexandru, în hrisoave de-ale lui sau în diata din 1565, scrisă într-un timp când boala-i de ochi, înrăită, îl făcea să-și prevadă sfârșitul, frații aceștialalți rătăceau dintr-o ascunzătoare în alta, așteptându-și ceasul[CXXI CXXII].

Deodată, aproape în același timp, anul când Mihnea fu silit a-și căuta mântuirea în turcire, ei apar, toți câți se aflau în viață, cerându-și pe căi deosebite câțiva ani de Domnie plină de năcazuri. în 1591, Petru, căruia i se zicea acum Petru Cazacul, - după neamul acelora între care trăia -, venise cu acest scop la Zamoyski, atotputernicul cancelariu și hatman polon, ca să capete printr-o năvălire pe furiș a polonilor moștenirea sa moldovenească. Cu câteva luni înainte, Ștefan pornise de la Roma, unde se făcuse catolic pentru nevoile momentului, prin Veneția, spre Răsărit. lonașcu se pregătea și el, cu prieteni din boierimea Moldovei, pentru o năvălire care-1 duse întâi la călugăria cu de-a sila și apoi, scăpând de acolo, la stăruințele zadarnice din

Constantinopol și la surghiunul pe câțiva ani în Rodos[1]. Aron, pe care nu-1 aflăm în diata lui Alexandru Lăpușneanu, alergase, cine știe de unde, la Constantinopol, cu făgăduieli mari cât ambiția sa. Alături cu acești Lăpușneni din a doua generație, se ivesc și câțiva din a treia, fii de-ai lui Bogdan, care nu fusese însurat niciodată și era, prin urmare, un părinte indicat pentru pretendenții care n-ar fi fost lămuriți bine asupra descendenții lor. „loan lancu" sau Io lancu se adăpostește la unchiul Aron, care mai primise la el și un frate, ca să-l trimeată apoi, ca zălog, la Constantinopol. Iar Alexandru, alt fiu al fugarului din 1571, se învrednici să fie peste un an Domn *numit* al Moldovei, iar, după ce se mai strecură un an, el luă în stăpânire scaunul muntean, abia părăsit de Mihnea[CXXIII CXXIV].

CXXI Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 99, nr. CLVII.

CXXII Cf. lorga, *Pretendenți,* pp. 8,46 și urm.; *Doc. Bistriței,* I, pp. LXVI, VIII.

CXXIII Cf. lorga, *Pretendenfi, Le.;* Hurmuzaki, III[1], pp. 130—[13]2, nr. CXV; Hurrnu- zaki-Iorga, XI, pp. 762-[76]3, nr. CCXXXV.

CXXIV *Pretenden/i,* p. 53 și urm.

Ilie-Vodă era unul dintre fiii lui Alexandru Lăpușneanu, dar dintre aceia pe care diata din 1565 nu-i înseamnă, sau nu-i putea însemna încă. Dacă el și *jurătorii* lui pe lângă Pași și alți puternici spuneau adevărul și el era ceea ce se dădea că este[CXXV], atunci i s-ar fi cuvenit lui ca și atâtora ca dânsul, fiii unei pasiuni sau ai unui capriciu domnesc, necunoscuți de părintele lor sau uitați de dânsul, Moldova. Dar aici era Petru Șchiopul, și atunci încă, în februar 1591, stătea în fruntea robilor împărăției Sinan-Pașa, care avea o slăbiciune, viind și ea din alte slăbiciuni, pentru Domnul moldovean, care cheltuise atâția bani și pentru pacea dintre turci și poloni. Atunci Ilie se gândi - și turcii găsiră acest gând firesc - de ce n-ar fi el, moldoveanul, Domn în Muntenia, când Petru Munteanul stăpânea țara moldovenească. Dacă Ilie era și fiul Ruxandei Rareș, sau dacă binevoia să recunoască drept mamă a sa pe această Doamnă de neam atât de mare, atunci el ar mai fi putut aduce încă un cuvânt în sprijinul dorinții sale.

Sângele domnesc era pe atunci neapărat pentru acela care voia și el să fie Domn. Dar vlăstarului legiuit sau sălbatec al unui Voievod îi mai trebuia și un *meghistan* sau *musaip* împărătesc pentru a-i face numele cunoscut Sultanului care împărțea tronurile vasale ca și pașalâcurile. Ilie n-avea pe Sinan, care ținea la Mircești și nu-i părăsi niciodată cu totul, dar câteva pungi de bani, vreo piatră scumpă rară îi câștigaseră îndurarea lui Ibrahim-Pașa, om blând și pașnic, a cărui

însemnătate stătea mai ales în căsătoria pe care avuse norocul - sau curajul - să o încheie cu o principesă din Casa lui Osman; deși era, încă în 1593, numai al treilea dintre viziri[1], totuși, prin soția sa măcar, el avea atâta trecere, cât să poată aduce numirea unui Domn la Dunăre.

înainte de alegerea sa, Ilie stătuse câtva timp în surghiun la Rodos, unde, aproape îndată după cucerirea ostrovului de turci, se trimeteau în odihna depărtării domnii căzuți sau pretendenții învinși, înspre Rodos se

CXXV Cf. pentru verificările prin mărturia de boieri a descendenților domnești la Constantinopol, *Contribulii,* p. 22.

chemau că merg Socol și Domnul său, care fură înecați pe drum la 1558; acolo fu adăpostit fără voie un frate al lui Cercel, și lancu Sasul, fiul din flori al bătrânului Rareș, care plecă de aici pentru a cârmui Moldova; Mihnea petrecu o parte din mazilia sa din 1583 la Rodos, de unde fu apoi strămutat la Tripoli din Africa. în 1582 un luptător fără izbândă pentru scaunul muntean e trimes la Rodos. în 1588, erau să fie închiși până la vreun mezat domnesc doi frați care aveau drepturi asupra Țării Românești și pe care Mihnea puse să-i aducă la dânsul. Tot în Rodos, în sfârșit, turcii găzduiau, neputându-i da o țară de stăpânit, pe lonașcu Lăpușneanu în 1592[CXXVI CXXVII].

Oaspeții din Rodos ai Sultanului erau păziți în .castel", în vechea cetate a loaniților, și pentru hrană li se hotăra un trai potrivit cu vrâsta, familia, cu purtarea surghiunitului: cincisprezece aspri pe zi, mai mult sau mai puțin decât atâta. Ilie-și va fi avut și el această pensie, dar, înainte de a merge în această liniște, izolată de mare, a Rodosului, el își câștiga pâinea într-un chip care în alte părți și pe altă vreme putea să pară nepotrivit cu o descendență domnească și cu setea de a fi cel mai mare într-o țară: era, adică, blănar, și la Constantinopol așa i se zicea: Ilie blănarul. Mai târziu, un fiu al lui Ștefan Tomșa vindea stridii pe malul Bosforului, și Leon Stridiagiul știu să ajungă Leon- Vodă. Se poate chiar ca Ilie să-și fi urmat negoțul și la Rodos, unde era mai puțină concurență: știm, în adevăr, că Doamna Chiajna, îndepărtată la Alep, cu fiul ei mazil, țesea postav pentru anterie și ciacșiri și mătase pentru rochii și turbane, gândindu-se cu jind la capetele dușmane ce ar fi pus să se taie în București[CXXVIII].

Pentru domnia muntean㠄 Ilie făgăduise a da 400.000 de coroane sau 500.000 de galbeni turcești, ceea ce, cu falsificarea în timpuri de

CXXVI Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 315, nr. CCCCXLIV.

CXXVII V. voi. nostru XI din Hurmuzaki, la cuvântul: Rodos.

CXXVIII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. CL; lorga, *Socotelile Brașovului* și *Studii și doc.,* IV, la anul 1529. Iar, pentru Ilie, rapoartele germane din Huruzaki, HI[1] și IV[2]; III[2], p. 2, nr. XLII.

nevoie a galbenului acestuia, a sultaninului[1], putea să însemne aceeași sumă. De Ia dânsul, blănarul nu putea să scoată o sumă atât de ridicată; și el întrebuința, desigur, mijlocul obișnuit pentru a dobândi banii cu care se cumpărau înaltele demnități de la turci. Se găseau la Constantinopol capitaliști gata să împrumute pe un voievod sărac care-și găsise sprijinitori. Erau întâi gelepii: turci, greci, armeni, evrei, care știau că nu-și vor pierde banii, ci vor avea prilej să câștige, venind să și-i primească în țară, dobândă și capete, și ei se întreceau între sine, la numărătoarea oilor domnești. Alături de dânșii însă deprinseseră meșteșugul înmulțirii repezi a banilor, ienicerii, care nu mai erau ce fuseseră odinioară, ostașii întrebând cu ochii nerăbdători viitorul de lupte, apărătorii fără odihnă ai legii, care vegheau în jurul „împăratului”, cu sabia ascuțită pentru secerișul sângeros în câmpiile bogate ale necredinții. Ienicerii noi erau ostașii bine hrăniți ai păcii, gata să lupte pentru o îmbunătățire a tainului, pentru o sporire a lefii sau lățire a drepturilor, dar care nu plecau decât împotrivindu-se și blestemând în lungile războaie primejdioase. Erau acum printre dânșii foarte mulți turci de naștere; care nu-și uitaseră neamul și trăiau toată viața între ai lor; situația lor câștigată prin stăruințe și intrigi puteau s-o lase acuma ca o parte din moștenire fiilor, la viitorul cărora se gândeau acești buni părinți, care nu mai aveau acum inima neînduioșată a meșteșugarului și fanaticului luptelor. Așa fiind, ei strângeau bani și căutau să culeagă cât mai mult folos din economiile lor. „Ienicerii”, scrie în 1592 bailul venețian, „nu se amestecă numai în mazilia și uciderea dregătorilor de căpetenie, ci și în alegerea domnilor”. Pe atunci, în mai 1592, ei adusese scoaterea, după câteva luni de domnie, a lui Aron-Vodă din Moldova, pentru a pune în locu-i pe nepotul Alexandru. Sau, mai bine zicând, o parte dintre ei, o companie financiară a ortalelor ienicerești, cucerise prin amenințări cuca domnească pentru Alexandru. Căci Aron avea și el partida sa de ieniceri, legată de dânsul prin sinete neplătite și dobânzi promise. Cei ce țineau pentru aceasta cu dânsul căutară să se despăgubească de pierderi punând mâna pe unul din mijlocitorii lui Aron, vicariul Patriarhiei, și, acesta fugind în mijlocul

nopții, casa-i fu dărâmată de acești împrumutători înșelați[CXXIX] [CXXX]. Mazilul veni între cei mai călduroși sprijinitori ai Domniei lui: creditorii turci și, în fruntea lor, „o sută de ieniceri neascultători", care cereau ori *mucarelul,* întărirea omului lor, ori plata polițelor din haznaua împărătească. Ei întrară cu

de-a sila în Constantinopol, nu lăsară pe nimeni să se atingă de Aron- Vodă pentru a-1 duce la surghiun, unde scăpa de dânșii; se grămădiră cu strigăte sălbatece la ușile celor puternici. Așa încât Sultanul trebui să-și sfarme voința înaintea intereselor acestor „fii" ai săi, mângâin- du-se cu o creștere de tribut și un dar de domnie nouă din partea Dumnului celui vechi[1].

Dar Ilie nu știu să-și găsească banii destul de repede, și sosirea-i la Constantinopol rămase zadarnică. Văzând că are a face cu un sărac care nu știa să-și creeze în scurt timp o bogăție din buzunare străine, Ibrahim își lăsă candidatul să cadă. Aceasta era cu atât mai lesne, cu cât noul voievod muntean nu dobândise încă semnele domniei și nici nu fusese primit la sărutarea mâinii[CXXXI] [CXXXII].

Un altul i se găsi repede în loc, și acesta era din neam băsărăbesc adevărat.

Anume, între fiii lui Mircea Ciobanul și Chiajnei, pe lângă Petru care domni, atâta de puțin, alături de Mircea, care se turci, apoi întră în rândurile strălucitoare ale spahioglanilor și stăpâni cine știe în ce parte a împărăției *timaruri,* ca răsplată pentru că se lupta împotriva acelora în legea cărora se născuse, se găsește și un Radu. După mazilia lui Petru în 1568, el merse, copil încă foarte tânăr, la Alep, și de aici turcii voiau să-1 strămute, cu frații lui, la Basora, în părțile „Babiloniei", unde-și trăise surghiunia începătorul ramurii bărbătești rivale: Pătrașcu cel Bun. Dar Chiajna își feri odraslele de pierderea într-un depărtat colț

CXXIX Cf. Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, m, pp. 798-800.

CXXX Hurmuzaki, IV[2], p. 159, nr. CXVI.

CXXXI *Ibid,* pp. 162-[16]3.

CXXXII Pentru soarta de mai târziu a lui Ilie, v. mai departe și lorga, *Pretendenfi,* pp. 51- [5]2.

asiatic al Imperiului, oferindu-1 pentru a sluji în Seraiul Sultanului domnitor, precum în Seraiul viitorului Sultan ea-și dăduse una din domnițe, făcând din sacrificiul ei prag pentru mărirea fraților. Această orânduire a copiilor lui Mircea-Vodă se făcu la 1570 când cel mai mare dintre dânșii n-avea mai mult de douăzeci și trei de ani, și Radu- Vodă stătu în garda lui Selim al II-lea și apoi a lui Murad, cumnatul său într-un fel, vreo douăzeci de ani. Târziu de tot, îi veni gustul de domnie, și el se găsi de bună samă printre luptătorii din 1589 pentru scaunul muntean, pe care-1 dobândi Cercel. înfrângerea-1 trimesese la Tripoli din Africa, unde și Mihnea, biruitorul, își ispășise de curând păcatele. Se întoarse însă, părându-i-se că din lupta pe care o mai urma, din închisoare, Petru Cercel, ar putea să iasă domnia pentru dânsul, cel de al treilea. în mart 1590, Petru dispăru înecat, și peste trei

luni banul lani izbutea să îndepărteze și pe acest Radu, suferit mai mult timp fiindcă era mai puțin primejdios și nu făcea să se cheltuiască prea mult pentru dânsul[1].

Radu va fi fost chemat de alt turc puternic, în același timp când Ibrahim făcea să se aducă Ilie. Dar drumul din Rodos la Constan- tinopol era mai scurt decât acel de la Tripoli, unde fusese iarăși închis fiul lui Mircea. Când veni, în sfârșit, și acest pretendent, era tocmai vremea, Ilie dovedindu-se că nu poate plăti în grabă. Orice domn lua asupră-și, după practica timpului, datoria cui stăpânise înainte de dânsul. Radu primi, pe umerii săi, care i se păreau mai puternici, îndatoria bănească care strivise pe Lăpușneanu blănarul. Avea să dea acele 400.000 de coroane[CXXXIII] [CXXXIV]. Și, aducând chizeși buni pentru cât nu găsise deocamdată, el căpătă cuca, steagul și caftanul și se învrednici și cu cinstea de a vedea, la ceremonia sărutării mâinii, împărătescul chip al apoplecticului Murad[CXXXV].

Ambasadorul german la Poartă credea că Radu-Vodă

CXXXIII V. Hurmuzaki-Iorga, XI, la numele lui.

CXXXIV Greșit, .galbeni", în raportul Veneția din 30 mart 1591; Huruzaki, IU[1], p. 146, nr. CXXX.

CXXXV 24 mart; Hurmuzaki, HI[1], p. 146, nr. CXXX.

nu va pleca decât după Paști, care căzură la începutul lui april. Căci banii erau mulți, și nu se găseau. Prevăzând și el cât timp va fi ținut încă la Constantinopol de grija plăților, fără împlinirea întreagă a cărora porțile orașului nu se deschideau pentru un necunoscut ca dânsul, Radu își trimese caimacamii pentru a cârmui țara împreună cu ceaușul maziliei lui Mihnea. Un cronicar sas din preajma graniței ne spune că acești ocârmuitori erau dintre cei mai cunoscuți credincioși ai lui Cercel, așa încât mulți se așteptau a vedea în Radu-Vodă cel nou pe vechiul Petru-Vodă cu numele schimbat[CXXXVI].

Dar acești caimacami, ca și toate părerile întemeiate pe venirea lor, n-avură durată. Trecură Paștile, și Radu, care urma cu plățile, nu le putu săvârși. Turcii l-ar fi înlăturat mai repede, dar era o greutate mai mult decât în cazul lui Ilie: acesta era un Domn numit și întărit apoi de Sultan, căruia i se înfățișase. Pentru a scăpa de dânsul, mai marii Porții, cei ce se înfruptaseră din banii lui Radu ca și ceilalți, găsiră însă un mijloc. Ei se făcură a descoperi, spre marea lor mirare indignată, că Radu e un bețiv necuviincios și bădăran, care nu poate cârmui cu

demnitate pe săracii împăratului: îl declarară nebun. Și, fără a-1 goni din Constantinopol, unde i se făcu loc la cele Șapte Turnuri, Sultanul mazili pe Radu Mircea[1].

Nu era nevoie să se întrebe mult pentru a găsi la Constatinopol cine să primească, în schimbul strălucirii trecătoare a domniei, greutatea tuturor îndatoririlor luate de Radu-Vodă mazilul pentru bani care trecuseră pe încetul în vistierii bine păzite. S-ar părea că turcii se mulțămiră cu ceva daruri, cu făgăduieli pe mai târziu și cu iscălirea sinetelor lui Radu, și, fără să mai zăbovească, ei expediară pe cel de-al treilea Domn ales în țara care-și aștepta de vreo trei luni de zile

CXXXVI „Unde non parei suspicabantur hune ipsiim omnnino fore sub ficto nomine principem”; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum,* I, p. 87.

cârmuitorul[CXXXVII] [CXXXVIII]. La 4 mai încă se vorbea, în adevăr, de plecarea lui; ceva mai târziu, de zăbava adusă de lipsa banilor. Dar Ștefan-Vodă nu intră în București - dacă ar fi să credem o cronică ardeleană - decât la 23 iulie[CXXXIX], și am putea înțelege lesne care să fi fost pricinile zăbavei sale.

Cum îl arată și numele, noul domn era un moldovean. Toată lumea-1 dă ca fiu al viteazului Voievod care, cu douăzeci de ani în urmă, murise „rupt de cămile", pentru că îndrăznise a se lupta într-un timp când turcii nu mai puteau fi învinși. „Fiu al Iui loan-Vodă" se numește Ștefan în câte acte de la dânsul ni s-au păstrat[CXL]. Nu știm de unde și până unde răsărise el la Constantinopol, după ce acum se strânsese la cazaci rasa falșilor „lon-Vodă", aduși pentru țărănimea Moldovei, care ținea minte pe cine fusese bun cu dânsa.

E o întâmplare care merită luare-aminte însă aceea că, în luna când Ștefan alerga după pungile de bani care trebuiau să puie în mișcare pe ceaușul de Scaun, un „frate" al lui, Lazăr, amenința Moldova lui Petru Șchiopul[CXLI].

Noul Domn, de obârșie moldovenească, aduse cu dânsul la București câțiva străini de același fel ca și dânsul: Ilie e un nume ce nu se întrebuința la munteni, și narele-păhamic al lui Ștefan se cheamă

Iliaș, ca și Lăpușneanu, al cărui loc fusese luat de fiul lui lon-Vodă cel Cumplit. Greci trebuise să aducă în urma

---

CXXXVII Cf. Hurmuzaki, III[1], p. 148. nr. CXXXIV; XI, p. 708 și *Chron, Fuchsio-Lup.-Olt, Lc.*

CXXXVIII Hurmuzaki, III[1], p. 148. nr. CXXXIV; p. 170, nr. CXXXVI. Pe acest timp vedem mișcări ale cazacilor la Chilia; *ibid.,* XI, pp. 748-[74]9.

CXXXIX Cronica brașoveană citată. Dar avem un document de la „l-iu iunie 1591", dat în numele lui Ștefan (lorga, *Pretendenți,* p. 18, nota 2; Hurmuzaki-Iorga, XI, Regește).

CXL Cf. lorga, *Pretendenti,* 58 și *Regestele* la Hurmuzaki-Iorga, XI.

CXLI Hurmuzaki, HI[1], mai 1591. în Cronica brașoveană se vorbește de doi „Lazări" aduși Ia Ștefan: unul din Brașov, care se dovedi fals și fu ucis.

sa, pentru ca ei să îngrijească a li se plăti datoriile făcute de Ștefan la Constantinopol.

între dânșii cel mai însemnat era, firește, vistierul Andronic, care face parte din Divanul datornicului său de la început până la sfârșit. Ca de obicei, hrisoavele nu dau decât numele de botez al acestui puternic străin, dar e mai mult decât probabil că avem a face cu Andronic Cantacuzino.

Născut la 1553[1], el se căsătorise la 1576, în ajunul celei dintâi lovituri date părintelui său, Mihai, zis Șaitanoglu, cu o Ralî din Adria- nopol[CXLII] [CXLIII]. Peste doi ani el fu acela care dădu întâi de veste prietenilor din Constantinopol despre gâtuirea pe neașteptate, de un trimes furișat, al lui Mihai[CXLIV]. Cu acest prilej se alese și el cu trimeterea ca vâslaș pe corăbiile împărătești, meșteșug pe care nu-1 visase în planurile sale de tânăr bogat și ambițios. Când răbdarea i se cheltui întreagă și el se învoi a lua asupră-și toate sarcinile bănești ale tatălui, drumul către câștiguri și mărire i se deschise din nou. Peste câteva luni îl vedem ajutând pe turci a pune mâna pe moștenirea osânditului de la Anchial[CXLV]. Ce a mai făcut pa urmă, nu s-a înscris în amintirea nimănui, și abia în 1593 el ni se înfățișează din nou, nu ca tânărul de odinioară, pe care tatăl său îl amenința cu bățul când cuteza a i se împotrivi, ci ca un om bogat, cu multă trecere, ca un moștenitor al rolului pe care-1 jucase mulți ani de zile Mihai „fiul dracului"; ca un părinte de familie el însuși, împovărat de interesele multor gineri care nu se mulțumeau cu puțin. în novembre al acestui an, vorbind despre numirea lui Mihai ca Domn, el arăta cât îl supărase purtarea lui Alexandru Lăpușneanu, ca și a cui îi mai este ginere, și cu câtă umilință și primejdie le-a căpătat scaune de cârmuire, pe când nu s-ar fi căzut nici să-i asculte măcar[CXLVI]. Se poate bănui, cu destul temei, cine erau acești gineri, pe care-i numește el și „copii ai copiilor săi". Unul era stăpânitorul Moldovei,

---

CXLII Gerlach, *Tagebuch,* p. 466.
CXLIII lorga, *Contribuții,* p. 18, nota 4.
CXLIV Gerlach, *O.c.,* p. 4 6.
CXLV Cf. Gedach, *O.c.,* pp. 459-482; Hurmuzaki-Iorga, XI. pp. 619—[6]20.
CXLVI *Ibid.,* p. 373.

Aron-Vodă, care se însurase în primăvara anului 1593[CXLVII] cu o mireasă ce venise de la Constantinopol, cu alai de ostași împărătești. Iar celalt

trebuie să fie Ștefan-Vodă, pe atunci un mazil, care nu-și pierduse nădejdea de a se vedea iarăși cârmuind în folosul altuia. Socrul veni în țară să supravegheze purtarea ginerelui, cu care trebuia să plece în curând înapoi.

între mărturii actelor domnești mai avem pe marele spătar Franța, al cărui nume amintește pe cronicarul bizantin din secolul al XV-lea, precum de istoria aceluiași secol se lega numele, și adeseori neamul Cantacuzinilor, Paleologilor, Chalcocondililor din această vreme. Dar se poate ca „Franța" să fi fost numele de botez al boierului de viță străină, căci mai târziu o cronică dușmană pretinde că pe Mihnea al IlI-lea, care se zicea fiul lui Radu și nepotul lui Mihnea din 1591, „l-au chemat din botez Franți"[1].

Al treilea grec din noul Divan e Dima Stolnicul, și, în epoca lui Petru Șchiopul, împlinind pentru dânsul slujba de capuchehaie, găsim pe un grec „Duca fiul lui Dima", cu care e o întrebare dacă stolnicul lui Ștefan-Vodă avea în adevăr o legătură[CXLVIII CXLIX].

Dacă oamenii lui Ilie Lăpușneanu se întâmplaseră a fi acei care stătuseră pe lângă Cercel, Ștefan nu și-a căutat dregătorii numai printre nemulțumiții cu stăpânirea înaintașului său Mihnea, ci a cules pe românii din Sfatul său și în rândurile boierimii Mirceștilor. Danciul marele vornic, boierul de căpetenie, e același fiu al lui David care stă în fruntea Divanului din 1584 și care muri în Ardeal la 1595 de bună samă, fiind îngropat în „biserica din Belgrad"[CL]. Alături de acest Danciu din

---

CXLVII *Ibid.,* pp. 339-[3]42, nr. CCCCLXV.

CXLVIII Cronica lui Stoica Ludescu, în *Magazin,* IV, p. 346.

CXLIX lorga. *Documente nouă,* pp. 17-8.

CL Ha LțpkoBtf Eearpa^yV; Arch. Statului, *Schitul de un lemn,* pach. XVUI, 1: act de la Mihai Viteazul, cu data de 30 iunie 1597; cf. lorga, *Sate fi preoți din Ardeal,* p. 1-53, nota 1.

satul Brâncoveni, care avea drepturi la numele de Basarab, pe care-1 purtă urmașul său, Matei-Vodă, stă marele logofăt Dumitru, paharnicul lui Cercel. Radu Comisul e luat însă, cu dregătorie cu tot, din Divanul lui Mihnea-Vodă, dar din acela al domniei întâi numai.

Mare-Postelnic în sfârșit, purtător al toiagului de argint, mareșal al micii Curți a voievodului, „vorbitor înaintea Domnului", judecător al curtenilor, aprozilor și turcilor, a căror limbă trebuia s-o cunoască, și „tălmaci în limbi străine", câte le știa, - e Mihai[CLI], moldoveanul acesta, fără pricepere, fără energie și lipsit de auz, acest „Surd", despre care

nu mai rămase nimic alta în amintirea poporului ce-i fusese încredințat pe câteva luni, nu putea să displacă unui boier grăbit să-și desăvârșească înălțarea în dregătorii și să-și rotunjească moșiile prin cumpărarea pământului de hrană al sătenilor căzuți la nevoie prin biruri. Nu mai puțin de douăzeci și două de moșii fură cumpărate astfel de dânsul de la vecini, „în zilele lui Mihnea Voievod și ale lui Ștefan Voievod, când a fost mare stolnic, și mare postelnic, și mare agă, și mare ban al Craiovei", din veniturile sale ca boier[CLII].

în Moldova, sub amenințarea veșnică a cazacilor, la hotar între turci și poloni, un Domn lăsa ce să se povestească în urma lui: prădăciuni, năvăliri, frământări cu *domnișorii...* Țara Românească era însă cuprinsă între țări stăpânite de-a dreptul de turci și între Ardealul unde nu mai veneau nemții cu armele, nici magnații nu mai râvneau principatul, neavând pe cine să se sprijine.

în Polonia de peste Nistru, oricât de pașnic sau de prefăcut în ambiția sa ar fi fost tânărul rege Sigismund, un suedez blând, care stăpânea țara abia de patru ani de zile, erau elemente ce nu se puteau ține liniștite.

CLI Cf. Ureche, p. 138; Miron Costin, la Hasdeu, *Arch, istorică,* I[1], p. 170.

CLII Documentul citat, de auto-întărire, din 6 septembre 1598; Bibi. Ac. Rom., 143/XLV.

Cazacii aveau nevoie, pentru hrana ca și pentru mândria lor ca viteji, de prada de toate zilele; nobilii de la graniță erau deprinși să nu asculte și să-și vadă îngăduită neascultarea, când pentru câștig își vindeau sprijinul vreunui Domnișor grăbit să moară tânăr. Regele de fapt, căpetenia partidului celui mai mare și mai îndrăzneț din această nobilime războinică, hatmanul și cancelariu Ioan Zamoyski, își avea planurile sale, care puteau cere uneori ca o graniță de pace să fie trecută, fățiș sau pe ascuns. Aici Domnul trebuia să stea la pândă, cu ochii ațintiți spre Nistru, prin apele căruia cazacii își găseau totdeauna vaduri. Nu mai departe, acum, în 1591, pe când Țara Românească aștepta în liniște ca noul ei Ștefan-Vodă să mântuie de plătit, bătrânul Petru-Vodă al Moldovei primea de la vecinii care țineau la dânsul știri ce-I făceau să se cutremure iarăși de o frică pe care avuse prilejul deseori să o încerce. Lazăr-Vodă, unul dintre voievozii care, numin- du-se astfel, își evocau ca părinte pe strașnicul loan-Vodă din 1574, suna din trâmbița ispitei pentru, ca în jurul lui să alerge voinicii „de la praguri" și să-l facă domn în Iași. La Dunărea de jos lunecau șeicele acelorași prădalnici și, în curând, zborul de răpire al cazacilor era să se

oprească asupra Oceacovului, care păzea hotarul tulburat de lupte al Niprului[1].

în Ardeal era însă altfel: cu toate sfătuirile și dietele, era aici de vreo jumătate de veac o dinastie, căreia i se dădea supunerea cuvenită, chiar când era reprezentată printr-un copilandru care nu atinsese nici douăzeci de ani, cum era Sigismund Băthory, fiul principelui Cristofor și nepotul de frate al marelui rege Ștefan din Polonia. Sigismund acesta, ardeleanul, avea o inimă mai râvnitoare decât liniștitul Sigismund al Poloniei, și el fusese crescut de preoți catolici, de iezuiți războinici, care-1 făcură de timpuriu să viseze, în depărtări strălucitoare, de lupte pentru credință, o izbândă și o faimă, care erau să-l înșele numai. Dar, deocamdată, tânărul care era pentru ai noștri, în amintirea lui Corvin și a

lagelonilor, „Craiul", nu voia decât o căsătorie onorabilă cu o principesă dintr-o Casă cunoscută în Europa și, apoi, alegerea sa în regatul de unde se credea că va pleca în curând pentru totdeauna suedezul, care-și mai avea o patrie.

Și voia pentru căsătoria europeană, și sprijinul pentru alegerea regală le aștepta Sigismund de la stăpânii și ocrotitorii săi și ai Casei sale: turcii. Pentru a-și atinge acest îndoit scop, suferea el lucruri cu care, de altfel, un principe ardelean de pe această vreme avuse să se deprindă. încălcări de hotare, de la vreun beg sau pașă din Banat, căruia nu-i ajungeau veniturile, creștere de tribut, cererea lui îndoită pentru cine știe ce socoteli subțiri de calendar turcesc, amenințări și Batjocură... înghițindu-le pe toate, principele pâra încă la sfârșitul anului 1592 la Poartă, de care era legat printr-o credință nepătată, gândurile de alianță și război ale vecinilor săi creștini: polonii și nemții împăratului[CLIII CLIV].

între Mihnea-Vodă de odinioară, care păzea acum la Nicopol, cu turbanul renegaților pe capul său nedestoinic, între begii dunăreni care făceau parte din același cerc de strajă, și între Ardealul care nu se deșteptase încă la gustul neatârnării de păgâni, ce putea face un Domn muntean, cu tot pământul întins ce stătea sub oblăduirea lui, gata să-i

facă pe voie în toate? într-un an de zile cât stăpâni, Ștefan avu o singură grijă, să-și plătească datoriile storcând banul de sărăcie rămas într-o țară pe care Emir-Alemul venit cu steagul o găsi părăsită de locuitorii ce fugiseră prin Ardeal[1].

La o domnie lungă nu se aștepta, dar nici nu va fi crezut să fie scos așa de repede, după atâtea silinți și

CLIII Hurmuzaki-Iorga, XI; p. LXXIV.

CLIV Cf. Hurmuzaki, m^2, p.27, nr. XL; p.707, n. 1, p. 754 n. I; p. 758,765 n. I, p. 760, n. I, p. 763 n. I; Decius Barovius, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores,* XVH, după care în mare parte Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus trasylvanicis.* Sibiu 1782—[17]93, în 8 mic.

atâta cheltuială. îl va fi întărit în nădejdea unei administrații mai întinse și plecarea din vizirat a lui Sinan. La 2 august, temutul bătrân se ducea fără voie să se odihnească în casa-i de țară de la Malgra, pe când pecetea împărătească era luată de Ferhad, pe lângă care putea cineva trăi, dacă nu uita darurile[CLV] [CLVI].

Dar se întâmplară în Constantinopolul nesigur, schimbător în fiecare clipă, după jocul complicat al intereselor și patimilor, anume împrejurări, care spulberă lesne un lucru așa de neîntemeiat ca o domnie românească de pe acele timpuri. Puține săptămâni după ce se așeză în scaunul unde n-avu nici vreme să se odihnească, Ștefan primi știrea despre fuga lui Petru Șchiopul, care-și pierduse în Sinan ultima nădejde. Pe când bătrânul voievod rătăcea într-o lume așa de necunoscută lui, căutându-și un adăpost între „creștini”[CLVII], mezatul pentru Moldova începea în toamnă, precum se desfășurase în primăvară priveliștea mezatului pentru Țara Românească. Se căuta și aici omul care să dea cei 400.000 de galbeni, jumătatea de milion, cu care se închiria cuca pe câteva luni de zile[CLVIII]. În Constantinopol chiar, venise Ilie, care nu-și părăsise o clipă dorul domniei[CLIX]. Boierii moldoveni căutau tot acolo pe un Ștefan-Vodă, fiul lui Iliaș Turcitul, despre care Ștefan auzise ei cine știe prin ce mijlocire[CLX]. Regele Poloniei scria la oamenii cu trecere pentru frumosul și puternicul „Domnișor” Petru Lăpușneanu, oploșit atunci pe lângă Zamoyski[CLXI]. Și câți alții, al căror nume a pierit odată cu înfrângerea ambiției lor domnești!

CLV Hurmuzaki, III[1], p. 151. O ceartă de hotare cu ardelenii, *ibid., XL,* p. 753, n. I.

CLVI Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 309, nr. CCCCXXXVI.

CLVII Prefața mea la vol. XI din Colecția Hermuzaki.

CLVIII Cf. cu izvoarele arătate mai sus Hurmuzaki, HI[1], p. 153, nr. CXL, și IV[2], p. 157, nr. CXH.

CLIX Cf. *ibid.,* pp. 148—[14]9, nr. CXXXIV; p. 130, nr. CXXXVI; p. 153, nr. CXXXIXL.

CLX Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

CLXI *Ibid.,* 1V[2], p. 161, nr. CXVII. Cf. lorga, *Pretendenfi,* p. 37 și urm. pentru pretendentul Ioan Bogdan, care venea la Veneția, pentru aceeași pradă.

Se găsi cine să deie, în bani gata, jumătate din suma cu care se

adjudeca domnia. învingătorul era un Aron-Vodă - ambasadorii de la Constantinopol auzeau, unii, Abraham, și răspândeau acest nume și mai departe, - care Aron-Vodă se zicea fiu al lui Alexandru Lăpușneanu bătrânul. Venit la Poartă o dată cu Cercel, el nu-și făcuse cunoscut numele până la această vacanță de tron moldovenească.

îl sprijinise totuși, cu împrumuturile neapărate, multă lume. Patriarhul Ieremia se număra printre creditorii lui, și tot astfel și vicarul Nichifor Parasios din Cipru poate, care Nichifor era numit de obicei *dascălul,* dar făcea multe alte lucruri afară de dăscălia lui de cântări[1]. Se mai spune că pentru înălțarea lui la domnie ar fi lucrat, cu mijloacele știute de stăruințe printre femeile Seraiului, Solomon Tedeschi, al doilea cu acest nume, care juca pe lângă Ferhad rolul ce fusese jucat pe lângă Mohammed Socoli de cel dintâi doftor evreu cu acest nume[CLXII CLXIII]. Dar totdeauna Aron a fost privit ca omul ambasadorului sau agentului englez, și cine voia să lovească în acesta din urmă punea mâna ca să zguduie siguranța domniei voievodului Aron.

De puțină vreme se afla, în adevăr, la Constantinopole și cineva care să vorbească în numele reginei Elisabeta și a Companiei engleze de negoț în părțile Răsăritului. Barton era un om ager, stăruitor, de inițiativă, potrivit din toate punctele de vedere pentru sarcina ce-i era încredințată în această lume așa de deosebită de capitalele și curțile europene. Dar, cu tot folosul ce căuta să aducă, bietul om trăia din greu, și negustorii de care atârna bănește nu-i dădeau nici cât să-și poată cumpăra pentru casă, zăbovind pe lângă aceasta și leafa neîndestulătoare[CLXIV]. Făcu atunci, ca să

CLXII Cf., pentru el, Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 115-[11]6, 373 și nr. I; Hurmuzaki- Bogdan, I, p.360 și urm.; Brown, *O.c.,* p. 360, nr. 293; lorga, *Istoria Canta- cuzinilor.*

CLXIII Cf. Hurmuzaki, HI[1], p. 153, nr. CXL cu vol. XI, p. 719, nota 2.

CLXIV Brown, *O.c.,* p. XXXI și nota 1.

trăiască, ceea ce se putea face de un om foarte sărac reprezentând un foarte puternic suveran: își specula situația, întinzând o mână de ajutor foarte puțin dezinteresată patriarhilor și domnilor, ca să ajungă să se mențină, sau să se întoarcă de unde-1 aruncaseră dușmanii. Prietenia dintre Barton și Sigismund Bâthory era un lucru știut, și până la moartea ambasadorului ea își aduse roadele, pentru unul ca și pentru celălalt. Faptul că aceeași operă de sprijinire a unui pretendent e îndeplinită de Barton și de cei doi clerici neastâmpărați și lumăreți ce stăteau în fruntea Bisericii grecești arată că în daraverile lui patriarhale anglicanul mijlocitor era pentru

Ieremia. în sfârșit, el începu cu Aron amestecul în afacerile domnilor noștri, care va da cu doi ani mai târziu tronul muntean lui Mihai Viteazul. Ambasadorul luă de la ocrotiții săi sau de la capitaliștii orientali o parte din cele 200.000 de galbeni care dădură lui Aron Lăpușneanu dreptul de a săruta de *Domnie* nouă grăsulia mână a Măriei Sale împăratului Murad[1]. Patronii turci ai noului numit, Seadeddin, hogea Sultanului și istoricul Imperiului, și muftiul Bostanzade erau dintre tovarășii turcești ai ambasadorului nostru[CLXV] [CLXVI].

Dar plata pe jumătate nu asigură încă pe turci. Văzând, pe de altă parte, că noul voievod, care plătise prea mult ca să mai poată fi înlăturat, n-are de unde scoate restul, vizirul trimese pe Aron cu un ceauș, „care să stea cu el până va scoate de la locuitori atâția bani măcar, cât să fie mulțămit Sultanul și fruntașii cârmuirii turcești”[CLXVII]. Plecând la 14 novembre 1591, ceaușul luă cu dânsul și o ceată de strângători turcești ai birurilor moldovene și, prin sate, se văzură de acum înainte, vânând împreună împliniri și bacșișuri, dăbilari ai

CLXV Despre legăturile bănești ale lui Aron cu Barton voi mai vorbi îndată. în Brown, *O.c.,* p. 14C=Hurmuzaki, IV[2], p. 184, se pomenește un William Alduich, care se afla în 1594 Ia Iași. Cf. și Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 757, nr. CCXXX; p. 764, nr. CCXXXVI.

CLXVI Cf. Hurmuzaki, HI[1], p. 103, nr. CXXXIX, și Brown O.c., p. XXXII.

CLXVII Hurmuzaki, IV[2], p. 15[8], nr. CXm.

Domnului și oameni împărătești, mai nesățioși și mai fără inimă decât cei dintâi[CLXVIII].

Satele se arătară gata de răscoală și la plecarea lui Petru-Vodă[CLXIX], în locul bătrâneților patriarhale ale căruia ar fi voit să vadă în scaunul domniei pe un viteaz sosit de peste Nistru, din neamul neuitatului lon- Vodă cel Cumplit pentru boieri. Ospătarea turcilor lui Aron, „tunzând până la came", sângerând pe cei mulți și săraci, întărise și mai mult această nemulțămire. Atunci dorul țării îndemnă din pribegie pe alt Lăpușnean, „fratele" lonașcu, care nu venea cu steagul de umilință al turcului, ci cu sulița de năvală a cazacului. Din Bucureștii săi liniștiți, unde nu pătrundea decât primejdia maziliei pentru neplată, Ștefan Surdul putu să audă zgomotul mare al unui război în vecinătate, lonașco fu bătut lângă apa Răutului, sluțit la nas, aruncat într-o mănăstire, de unde găsi repede drumul care ducea la nemți și la turcii de la Constantinopol. înainte de plecare, Aron jertfi liniștii sale pe

boierii bănuiți că ar voi pe „Bogdan-Vodă" lonașcu. Astfel pieriră Bârlădeanul logofătul, Bucium Vornicul, Paos. Și, întorcându-se, Aron aruncă în temniță pe vistier și pe Bartolomei Bruti, un vestit aventurier și sfetnic al lui Petru Șchiopul, care Bartolomei fu apoi ucis, cu toată trecerea-i la Poartă[1]. După aceasta, ca și înainte, cântară la Curte „cimpoiașii, pe care îi ținea de măscărici", precum ținea de pază „ungurii călări și pedeștri" din „odăile" reședinții sale[CLXX CLXXI].

Dar nu pentru mult timp, și pieirea pregătită pentru Aron era să atingă pe Ștefan-Vodă, care se credea în siguranță.

CLXVIII Cf. izvoarele germane la Hurmuzaki-Iorga, XI, și Cronica lui Ureche.

CLXIX Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.

CLXX Cf. lorga, *Pretendenti,* pp.52—[5]3; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. IXXXTV. La 20 martie 1591, „pan Paos Ușar" face o vânzare, și între martori avem pe „pan Bârlădeanul Dvomic" și pe medelnicerul Gligorie; Bibi. Ac. Rom., doc. 56/LX.

CLXXI Ureche, *O.c.*

Vizirul se schimbă, din voia ostașilor, în mart, și în locul lui Ferhad veni un om meșter la vorbă, dar cu sufletul nestatornic și fals, un lacom de bani și daruri, Siavuș[CLXXII]. Tocmai o lună după numirea lui, capuchehaielele lui Aron știau soarta ce amenință pe stăpânul lor și împrumutau juvaiere pentru a le da Sultanului și aceleia dintre Sultane care stătea în fruntea celorlalte[CLXXIII]. Dar peste cinci zile, la 28 april, se trimetea în Moldova ceaușul ca să aducă înapoi pe mazil[CLXXIV]. Fusese o domnie din Crăciun și până-n Paști, și Aron începuse abia să simtă farmecul muzicei cimpoiașilor, între loviturile de topor ale călăului și focurile de pușți ale ungurilor săi.

înlocuitorul lui Aron îi era nepot, dacă nu mințeau și unul și altul. Alexandru, „fiul răposatului Bogdan Vodă", izbutise pe o cale nouă. în august 1591, banda care fusese strălucitoarea armată a ienicerilor, întorcându-se de la stingerea unui foc, aprinsese altul la un pașă dușman, furase bani împărătești și ceruse moartea acelui care-i insultase. Urmarea fu mazilirea lui Sinan, vizirul de atunci. O altă răscoală adusese căderea lui Ferhad, gonirea lui de Ia Curte, chemarea lui Siavuș. Acesta era vizirul ienicerilor; de ce n-ar face ei și domni după plac, și anume altfel decât împrumutându-le bani pentru cumpărarea scaunului[CLXXV]?

Alexandru, om sărac, văzuse că puterea adevărată e la cei care fac și răstoarnă vizirii, prin care cugetă și voiește Sultanul, adormit în patimi josnice. Mersese la dânșii, în cazarma sau seraiul lor, unde, în aceste vremuri, nu stăteau numai soldații lângă armele lor, ci fel de fel de rude și prieteni. Se hrăni „peste un an de zile" din ciorba și din orezul împăratului. Când Siavuș se așează în dregătorie și se duse Ferhad pe care-1 plătise Aron, pretendentul începu a-și smomi prin făgăduieli

CLXXII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 767, n. I. Cf. Brown. O.c., p. 23: il piu corrumptibile ministre che questo rd habbia mai havuto".

CLXXIII V Bruwn, *O.c.,* pp. 262,276,289-96.

CLXXIV Hurmuzaki-Iorga, XI.

CLXXV V. Hammer, cartea XL; „Astfel, în patru ani, trei răscoale de ieniceri aduseseră de trei ori schimbarea vizirului".

găzduitorii: ar da Sultanului, dacă și-ar căpăta moștenirea, așa un dar de câteva mii de galbeni, iar grija lui de căpetenie ar fi hrana bogată a ienicerilor, cărora le-ar trimete, din nesfârșitele turme ale Moldovei, două sute de berbeci pe zi. Două sute de berbeci grași, de berbeci *chivirgic* de la Bogdan-beg, ce vis mai frumos puteau să aibă *orlalele* în așteptarea paradisului lui Mohammed?

Ceea ce voiau „feciorii" împăratului din jurul cazanelor de pilaf, voia Vizirul, Sultanul, Allah în ceruri, a cărui lege curată o apărau ei. Dar, ca să fie mai sigur încă, Alexandru găsi un mijloc direct. Ștefan Surdul ajunsese voievod prin căsătoria cu fata lui Andronic Cantacuzino prin 1591. în slujba lui Siavuș stătea, pentru a-i ține de urât femeile, fata unui argintar frâne din Galata. Vizirul o măritase întâi, ca răsplată, cu Petru Cercel, „Domnul Moldovei" [sic! I.O.], se scria în 1592, „care a fost apoi înecat aici". Văduva fu oferită lui Aron, care era să se însoare și el cu o Cantacuzino, și el găsi propunerea grea de primit. Alexandru nu stătu pe gânduri și primi și o astfel de nevastă pentru câștigul unei domnii de pradă.

Astfel își căpătă Alexandru Lăpușneanu, cel Rău - într-o familie, unde mai purtase acest nume și această poreclă și un altul - nevastă pe viață și domnie pe vreun an de zile. Pe la sfârșitul lui april 1592 se mai dădea încă lupta între dânsul și Aron, care cumpăra de la un negustor englez din Constantinopol ceea ce credea el că-i poate câștiga iarăși sufletul mâinios al Sultanului celui lacom: un inel de diamant, iar pentru Sultana-Hasechi o frumoasă cingătoare, strălucind din cele zece smaralde rare ale ei într-o cutie de cristal, un dar care costa două milioane cinci sute de mii de aspri, iar, în bani creștini și buni: douăzeci și cinci de mii de coroane. în numele voievodului, agentul lui puse ca zălog - căci banii, când erau, veneau încet, - pietre scumpe, o sabie și un hanger domnesc, la 23 ale lunii, în Arap-Ahmed, satul de lângă Constantinopol al unui bei de Alger, mort de puțină vreme[CLXXVI].

CLXXVI Cf. Brown, *O.c.,* n[umere]le 262,272,289-96.

Dar în zădar. Aron era, fără îndoială, un domn rău, însă răutatea cu supușii era vrednică de laudă din partea stăpânilor, dacă ieșeau banii, țiindu-se pe loc raiaua, prin frică și pază bună de hotare. El omorâse pe vistierul său - un francez, se spune, - iar capetele boierilor stăteau de drept sub ascuțișul săbiei domnești. Tăind însă pe un altul, pe Bruti, istețul învârtitor de intrigi, el își făcu lui însuși marele rău de a se lipsi de cel mai priceput sprijinitor la Poartă al unei domnii moldovene de pe acel timp. Nu știm numele agentului care făcu împrumutul, dar numele lui nu s-a păstrat fiindcă nu era vrednic de a fi ținut minte. Cu un biet slujbaș fără nume ca acesta, nu se îndreaptă o situație așa de primejduită ca a lui Aron.

Nici nu se încheia luna, și soarta domnului Moldovei fu hotărâtă în ochii tuturora prin arestarea capuchehaielei. Alexandru fu ales domn în locul lui Aron, dar de la această Domnie statornicită în voința Sultanului până la sărutarea hainei, la primirea steagului, la plecarea dintre oamenii împărătești, mai trebuia timp, atâta anume, cât să se adune banii darurilor și, cu toate că Alexandru, răzimat pe dragostea părintească a ienicerilor flămânzi, își făcuse socotelile fără asemenea daruri, i se aduse aminte de dânsele, ținându-1 în loc, zăbovindu-i audiența liberatoare, care-1 încorona. încă la 8 mai, Aron domnea în liniște la Iași și nimeni nu sosise încă pentru â-i vorbi de mazilie[1]. Nu trebuiau două săptămâni pentru ca să ajungă cineva de la Constantinopol la Iași, și totuși abia la 25 iunie sosi la Poartă capugiul care păzise până atunci pe Aron, aducând cu sine, nu pe acest rob încredințat supravegherii sale, ci numai o rămășiță de bani, cu care mai nădăjduia mazilul să împace lucrurile[CLXXVII CLXXVIII].

Dar, când banii începură a izvorî din împrumuturile nepotului Alexandru, ceaușii se îndreptară spre reședința unchiului: la sfârșitul lui mai se știa acum în Ardealul vecin de îngrămădirea turcilor, cu scopuri

---

CLXXVII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 904.
CLXXVIII *Ibid.,* p. 751. nr. CCXXXII.

necunoscute, spre Moldova[CLXXIX] și, pe la începutul lui iunie, Aron însuși vesti nenorocirea sa prietenilor de peste munți[CLXXX].

Duminecă, la 7 iunie după stilul nou, Alexandru se găsea, în sfârșit, înaintea doritei fețe a împăratului său[CLXXXI]. Era o răsplată pentru jertfele ce făcuse și o satisfacție acordată ienicerilor care-1 ridicaseră la

putere. Dar până la întreaga plată a sumelor făgăduite nu i se îngădui să se miște, și cu totul fără voie - aștepta de vreo zece ani o biată domnie!, - el trebui să aștepte, cum nu era numaidecât obiceiul, întâlnirea neplăcută cu Aron mazilul. Și acesta venea încet, înconjurat de straja sigură a datornicilor, care nu voiau să știe de trimeterea lui în vreun depărtat loc de surghiunire, ei doreau ca el să domnească până-i va mulțămi. îndreptat de stăpânii oficiali spre Alep, unde ar fi găsit pe Chiajna, el fu mânat da ceilalți la Constantinopol, unde i se opri deocamdată calea. Prin iulie el era acolo[1].

în iunie se găsea în capitala turcească și un trimes, polon, care, între altele, începu a vorbi în folosul altui candidat de Domnie: Petru Alexandrovici, fratele lui Aron. Acesta strânsese cazaci și era sigur de sprijinul căpitanului de Bar și al lui Andrei Taranowski, pe lângă care trăise mai multă vreme. Aflând că Aron va pleca, el se gândi că ar putea să-i urmeze, și prin omul regelui transmise la Poartă oferte mari, de care turcii se ocupară, cu obișnuita lor luare aminte, în iunie. Trecuse numai câteva zile însă de la audiența lui Alexandru-Vodă cel nou, despre care poate nu știuse nimic ruda lui, Petru, și acest ales al Porții plătise mult și avea sprijin bun în ieniceri. Dar, fiind vorba de sume frumoase în timpuri grele, propunerile „Cazacului" nu fură cu totul înlăturate. Dacă nu putea fi vorba de Moldova, definitiv dăruită, era Țara Românească, de unde oricând putea fi scos Ștefan. Acesta era așa de puțin prețuit, încât agentul său, Moscato, care voise să sfărâme, în folosul

---

CLXXIX lorga, *Doc. Bistriței,* I, p. LXXVI; Hurmuzaki, XV, la această dată.

CLXXX Ibid.

CLXXXI Hurmuzaki, IV^2, p. 100, nr. CXVII; XI, p. 757, nr. CCXXXI.

unei rude a sale, căsătoria impusă lui Alexandru, pierise abia, înecat în mare, ca voievodul Cercel[CLXXXII CLXXXIII].

Când Aron sosi cu ienicerii lui gata să ardă casele celor ce le-ar stânjeni interesele de împrumutători, când începură strigătele și batjocurile, ceea ce se părea cu neputință: sfărâmarea domniei proaspete a lui Alexandru se întâmplă. Mulțumind desigur în sunet de aur, Aron primi steagul de întărire în locul tainului sărac al surghiuniților, și gloata creditorilor se alcătui din nou în jurul lui, bucuroasă, pentru a-1 duce la tejgheaua lui domnească din Iași[CLXXXIV].

Aceasta o făcuseră câțiva ieniceri gata la orice pentru a-și apăra

banul, dar mult mai mulți, întregul corp, era pentru Alexandru, de care atârna bogata hrană pe timpuri care le nădâjduiau îndelungate. Oi, berbeci *chivirgic,* se găseau, ca și în Moldova, dincolo, în Țara Românească, unde Ștefan-Vodă nu se gândise niciodată din ce came se gătește pilaful feciorilor strașnici ai Padișahului. Alexandru Lăpuș- neanu, domn mazil al Moldovei, fără a fi domnit, ajunse astfel stăpânitorul Țării Românești. Cândva, pe la începutul lui august, el plecă spre noul său Scaun cu ginerele marelui vizir, ca tovarăș de drum și epitrop de cârmuire fiscală.

Astfel își căpă Țara Românească, în ajunul unor glorioase zbuciumări, încă un domn de umilință, pe al doilea moldovean care nimerise una din țări, vânând pe cealaltă.

Nu știm nimic - și de bună samă nu vom ști niciodată - asupra călătoriei și instalării lui Alexandru-Vodă cel nou, fiul „marelui și prea-bunului creștinului Bogdan-Vodă". Asupra domniei lui abia se opriră în treacăt

---

CLXXXII Hurmuzaki, IV², p. 163, nr. CXX.

CLXXXIII Hurmuzaki, IV , p. 260, nr. CXVII; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 758. Pentru Moscato, Hurmuzaki, IV², și Hurmuzaki-Iorga, XI.

CLXXXIV Rolul creditorilor e foarte bine arătat și în cronica lui Grigore Ureche, care dă aici amintirile tatălui său Nestor „Datornicii turci cu toții au mers la Vizirul de au strigat pentru Aron-Vodă, și de nevoia datornicilor i-au dat iar domnia"; p. 241.

privirile observatorilor străini din Constantinopol[CLXXXV], iar povestirea de țară se oprise cu totul în aceste timpuri de umilință desăvârșită, în care oblăduirea unui „bei" înfățișa numai un catastih de cereri împărătești și de biruri pentru împlinirea lor.

Toată luarea-aminte de care ne mai învredniceam, se îndrepta aiurea, în Moldova, unde luptele pentru tron se amestecară iarăși cu interesele mai mari ale puternicilor de la hotare. Aron nu fusese un domn iubit de țară, și nu ne vine a crede, cum spun unii informatori din Constantinopol, că dorința de a nu suferi prin schimbările dese ale domnilor ar fi îndemnat pe boierii moldoveni, singurii care vorbeau în asemenea împrejurări, să puie un cuvânt bun pentru stăpânul cel urât, lovit de Dumnezeu prin mazilie. Dar, când aflară cine e să le vie în loc, ei nu găsiră niciun motiv de mulțămire. Pentru aceea, dintre dânșii, care știau lucrurile tăinuite de la împărăție, acestălalt Lăpușnean nu era un necunoscut. Cu vreo zece ani în urmă, puțin timp după fuga și moartea lui Iancu Sasul, el se mai acățase odată de mantaua agăi ienicerilor pentru a fi ridicat la treapta de domn creștin, și rochia surorii Sultanului îi servise pentru același scop de ambiție. El se înălțase astfel până-n preajma înălțimii visate, dar, înainte de a i se coborî cuca pe creștet, Petru Șchiopul, proprietarul de atunci al Moldovei, prinse de veste și-l trăsni într-o ploaie de aur. Nu apucase nici a veni la Constantinopol, când evreul Benvenisti, câștigat de

Petru-Vodă, încheie lucrurile în folosul acestuia și, pentru a se tăia nasul și urechile pretendentului învins, trebui să meargă un ceauș să-l caute în adăpostul lui silit din Rodos. O schimbare în toanele Sultanului, ispitit din toate părțile, în slăbiciunea lui de lacom, trimese apoi pe meșterul evreu să ție de urât acelui ce pătimise astfel pe urma lui. Aceasta nu făcea, fără îndoială, lui Alexandru schiloditul nasul și urechile pe care le avuse înainte de această dată fatală de februar 1581, dar călăii aceștia

---

CLXXXV Avem raportul bailului tipărit în Hurmuzaki, IV[2]; al ambasadorului german, din 8 august, s-a pierdut V. Hurmuzaki-Iorga, XI. p. 768, nr. CCXLm.

care operau departe de ochii marilor dregători ai Porții pentru a astâmpăra pe domnișorii prea vioi își lăsau lesne mâinile prinse în frâie de aur și tăiau mai mult de ochii lumii. în veacul al XVII-lea Șerban Cantacuzino, „slușit" la nas de oamenii lui Grigore Ghica-Vodă, care nu cruțau, a putut ajunge totuși un puternic și respectat Domn, cum și unchiul său Constantin Câmul domnise. Cu atât mai mult putea să capete scaunul acela Alexandru, care avuse mijlocul de a fi cruțat[1].

Dar moldovenii aveau ceva mai bun decât acest câni, cu urechile prescurtate. încă de la începutul lui iulie putem descoperi la Camenița pe „Petru Despot Alexandrovici", „un om foarte frumos, nalt și vânjos, și care știa multe limbi"[CLXXXVI CLXXXVII]. El se făcu a crede ca a venit un ceauș la dânsul pentru a-i făgădui sosirea de ostași care să-l sprijine și că pe aceeași cale i s-a îngăduit să intre fără zăbavă în țarai-i de moștenire[CLXXXVIII]. Ceea ce făcu îndată, prin august, după ce-1 va fi asigurat de sprijin și Zamoyski, căruia-i scrisese; dar firește că, așteptând pe ienicerii împăratului, el aduse cu sine pe leșii care stăteau sub ordinele „părintelui" său Taranowski și sub ale lui laszlowiecki de la Bar[CLXXXIX]. Bani căpătase, dând sineturi la greci și nemți și zălogind venituri și vămi ale țării pentru un viitor care era să fie scurt pentru dânsul[CXC]. Cu toate că, la intrarea lui în Moldova, scrisorile de domnie nouă ale lui Aron sosiseră acum și puseseră pe fugă o sumă de boieri de frunte, cu caimacamul însuși, Nistor Ureche, Petru-Vodă tânărul găsi încă destui sfetnici care să-i înconjoare tronul. „Șaizeci" dintre dânșii își puseră pecețile în josul arzului prin care țara cerea de la îndurarea „împă-

rătului" pe acest frumos și viteaz domn, care făgăduise

CLXXXVI V. Hurmuzaki, *Sapi.* I[1], p. 74, nr. CXXXn, și IV[2], p. 122.

CLXXXVII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XCV, p. 715 și urm.; Hurmuzaki-Bogdan, I, pp. 321— [32]2.

CLXXXVIII Hurmuzaki-Bogdan, *Lc.*

CLXXXIX Hurmuzaki, IV[2], pp. 164, 172; III[1], p. 164, nr. CLIII; Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 762, nr. CCXXXV.

CXC lorga, *Relațiile cu Lembergul,* p. 92 și urm.

să facă minunea de a plăti birul la vreme, fără a-și răspândi dăbilarii prin ținuturi timp de trei ani de zile. Cel mai însemnat din aderenții lui, hatmanul Văscan Orăș, un bun luptător, merse, în octombre, cu oarecare steaguri de poloni și plăieși la Baia pentru a tăia calea ardelenilor lui Sigismund, care ar fi putut pătrunde pe acolo pentru a pregăti întoarcerea lui Aron[1].

Dar toate acestea nu folosiră față de hotărârea nestrămutată a marelui vizir Siavuș de a restabili pe Aron, fie și cu armele, și de a învăța minte pe poloni, care socoteau că domnii Moldovei aduși de peste Nistru pot să rămâie. în septembre mai venise la Constantinopol alt Lăpușnean, Ionașcu, care colindase prin Imperiu, cu pașapoarte și recomandații de cerșetor[CXCI] [CXCII], iar Siavuș îl trimesese, fără vorbă, la Rodos. Aron plecase spre Dunăre încă din august, dar fusese silit a se întoarce pentru a căpăta puteri. Ele i se și dădură fără nici o mustrare, și fără nici o zăbavă poruncile obișnuite în asemenea timpuri se expediată la Dunăre și în Ardeal, iar la nevoie beglerbegul Greciei însuși trebuia să se puie în mișcare, acela înaintea căruia nu era încă prin aceste părți cine să se poată împotrivi.

Despre vreun ordin către voievodul muntean, - ca atunci când Alexandru-Vodă din Țara Românească aduse pe loan-Vodă în locul neascultătorului voievod Bogdan și, mai pe urmă, pe fratele Petrii în locul hainului Ioan, ajuns cel Cumplit și cel Viteaz, - despre un astfel de firman nu se pomenește nimic. Alexandru e ca și cum n-ar fi fost, și pentru a lămuri lucrul n-ajunge decăderea țării și neînsemnătatea lui personală. De la dânsul s-au păstrat destule documente pentru cât timp avu ca să le deie, dar niciunul din ele nu e mai vechi decât 1 decembre 1592. Turcii, jăluindu-se polonilor pentru călcarea de pace, amintesc isprăvi prădalnice făcute de cazacii „Domnului leșesc" Petru la Chilia, la Tulcea, unde e ucis emirul care comandă garnizoana și se prinde un transport de trei „iuci", 300.000 de aspri, ai Visteriei[CXCIII]. în asemenea împrejurări, era mai înțelept

---

CXCI Cf. Hurmuzaki-Iorga, XI și IV[2].
CXCII Hurmuzaki-Iorga, XI, tabla.
CXCIII Hurmuzaki. IV, p. 173.

din partea unui slab domn de la turci, străin de țara peste care trebuia să domnească, să rămâie puțin în urmă, și săptămâni întregi aceeași tabără de așteptare reuni, credem, pe cei doi nevolnici din același neam: Aron și Alexandru-Vodă.

îi liberă de aici oastea lui Sigismund ardeleanul. Pe când Orăș

păzea în unghiul despre Bistrița cu „Cazaci și alți oameni puternici”[1] și voievodul însuși vestea din Iași pe sora sa Tofana, rămasă în Polonia, că „a luat cu ajutorul lui Dumnezeu locul strămoșilor săi, al țării Moldovei, ce-i este moșie”[CXCIV] [CXCV], vreo mie de pușcași și călări de la Curte ajungeau în părțile Brașovului, sub conducerea a doi oameni, dintre care unul, Gașpar Sibrik, a jucat un rol în marile întâmplări ce vom povesti aici, iar celălalt, Moise Szekely, general al lui Mihai-Vodă Viteazul, rebel, fugar, „Crai” de răscoală, pieri tocmai în aceste părți, într-o luptă câștigată în numele împăratului creștin de alt domn muntean din epoca eroică: Radu Șerban. Prin păsurile din secuime, ei trecură în Moldova, unde nu întâmpinară nici o dușmănie, până la Iași, unde se închisese voievodul. Se spune că acesta ieși din oraș: pentru a fugi sau pentru a-și împrăștia vrăjmașii; dar, părăsit de ai săi, care erau puțini și n-aveau inimă să se lupte, el fu prins. Neînfrânt de nenorocire, el dădu ochii la Dunăre cu Aron-Vodă și turcul, Velî-Aga, care adusese pe acesta; fiindcă un pretendent putea scăpa cu zile la turci, dar i se tăiară nasul și urechile. întâi sosiră la Constantinopol câțiva țărani, speriați ei singuri de ce făcuseră, luptători umili, purtând încă în mâini ciomegele cu care cutezaseră a ieși înaintea flintelor. Apoi, peste câteva zile, Petru însuși, scăzut din frumusețea, dar nu din îndrăzneala sa. în Divan el nu se umili înaintea marelui vizir, ci spuse și aici, ca și din scaunul său de domnie, că l-a chemat țara și că părintele și strămoșii săi au stăpânit această moșie a sa. Fu aruncat în cângi și stătu astfel, atârnând în cărnurile sale, până la căderea nopții, când gealatul milei se

CXCIV Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 904—5.
CXCV lorga, Relațiile cu Lembergul, p. 92.

strecură până la dânsul pentru a-1 sugruma, lăsându-i apoi în vederea tuturora trupul chinuit, de mucenic pentru glorie[CXCVI].

La 28 octombre, patru zile după luptă, înștiințat printr-un olac grăbit, Sigismund anunță la Poartă biruința câștigată de oamenii săi și arată că țara începe să vie la Aron[CXCVII]. Și, desigur, dincolo, în Țara Românească, la Alexandru, pe care nu-1 știa încă vrednic de a fi numit cel Rău.

Aron își alcătui un Divan de pradă, în care cele mai însemnate persoane erau Oprea, pârcălabul de Hotin - ambii pârcălabi din întâia domnie fugiseră, - după ce fusese armaș și logofăt, și fiul de țigancă Răzvan, care-și dădu mai târziu drept domnesc părinte, care-i îndreptățea râvna de Domnie, pe blajinul voievod Petru, cel ce nu disprețuia poligamia[CXCVIII] [CXCIX]. Cu aceștia se pusese la adunat dabile, pentru stăpânul său și pentru dânsul, aruncând turci fără suflet asupra satplor flămânde, trimițând la grajduri, „de-i răneau sub cai", pe rămășița luptătorilor de odinioară: „slujitorii de țară", prefăcând în hrăpire: „fără preț și fără bani", vânzarea vitelor, a „bucatelor", din care se hrănea Moldova și-și plătea birul și năpăștile[CC].

Cei ce au suferit aceleași lucruri în Țara Românească tac înaintea noastră, și pe deasupra vremurilor uitătoare plutește până astăzi numai strigătul de durere ce se încheagă în porecla voievodului: „cel Rău". Sfetnicii, care-i dau mărturie în hrisoave sunt, în parte, oameni cu numele cunoscute, iar alții se văd a fi sosit cu dânsul, tovarăși, tot atât de hămesiți ca și dânsul, ai zilelor grele. Dintre cei dintâi face parte decanul Divanului, marele vornic Danciul, din sânge

CXCVI Hurmuzaki, IV², și Hurmuzaki-Iorga, XI; cronicile ardelene: Barovius, în *Mon. Hungariae Historica,* 1866, după care Wolfgang Bethlen, *Chronicon Fuchsio- Lupino-Olturdinum,* I, pp. 92-[9]3; cea polonă a lui Heidenstein, p. 298. Cf. lorga, *Pretendenfi,* pp. 49-50

CXCVII Hurmuzaki, IV².

CXCVIII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. LXXV.

CXCIX *Ibid,* p. XCIV.

CC Ureche, p. 242: mărturisirile Vornicului Nistor, un contemporan.

„Basarabesc", un bătrân despre care am mai vorbit și înainte, căci tot el stătuse în fruntea Divanului lui Ștefan-Vodă. Radu Spătarul trebuie să fie comisul vechiului stăpânilor. Stanciu Postelnicul ar putea fi privit ca același cu logofătul cel mare din 1583—[158]5. Belobrad - pe românește Barbă-Albă -, logofătul de acum, e un necunoscut, care dispare cu Domnul său. Nici despre Tudor Comisul sau despre Stan Stolnicul nu se vorbește mai departe. lani, marele păhamic, nu poate fi banul de odinioară, care nu s-ar fi înjosit să culeagă o dregătorie ca aceasta. Iar în Vistierul Pană, un grec, descoperim un om cu viitor, căci el ajunse, nu numai un boier statornicit în țară, înzestrat cu moșii prin legăturile-i de familie, ci și un bun luptător, care va ucide din fugă pe regalul fugar, Moise Szdkely, un negociator prețuit și un bun curtean pentru domnii ce se schimbau[CCI]. Până trecu, prin iunie 1593, la stolnicie[CCII], și în același timp apare încă un om nou în Sfatul voievodului străin: Dimola sau Dimu.

Pentru întâia oară numele lui Mihai Banul lipsește dintr-un Divan al acestor timpuri. Dar oamenii puternici nu se înlăturau astfel, în schimbarea stăpânitorilor, fără motive însemnate, și nu găsim, totuși, nicio manifestație de nemulțămire din partea țării, în care ameste- cându-se, fiul, necunoscut de cei mai mulți în această însușire, al Iui Pătrașcu-Vodă, să se vadă aruncat în pribegie sau în umbra unei îndepărtate retrageri la moșie. Dar, și fără aceasta, lămurirea se află, de bună samă, în această lungă lipsă a Domnului, din vara și toamna anului 1592. Era pentru a doua oară ispita scaunului fără stăpânilor și, pe lângă aceasta, ceea ce nu fusese pe vremea lui Mihnea, războiul se bătea la granițe, străinii călcau pământul țării, făcând și desfăcând domniile. La dreapta lui Petru-Vodă moldoveanul, venit cu armele, stătea Andrei Taranowski, despre a cărui prietenie cu Mihai, ajuns Domn, vom mai avea prilejul să vorbim[1]. Nu doară

CCI V. lorga, Socotelile Brașovului, și Studii și documente, IV și V, la tablă.

CCII V. regestele de documente interne, în Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 905.

că bogatul tânăr, care avea frumusețea potrivită pentru un voievod războinic, ca și acel Petru, va fi țesut intrigi, va fi vorbit la Poartă sau va fi întețit pribegi ori prieteni de peste hotar. Dar, atunci, pentru întâia oară în viața sa, buzele i se descleștară în privința părintelui adevărat, care fusese până atunci ascuns de oameni. Și, când spunea cineva, pentru scopuri ușoare de înțeles, acest lucru mare și primejdios, toată viața-i era de atunci înainte răscolită prin urmările mărturisirii. Nu mai era de acuma înainte Mihai boierul: agă, stolnic, postelnic, ban, menit să slujească domnii și să cumpere moșiile, ci Mihai Voievodul, fiul lui Pătrașcu, menit să piară, să fugă sau să învingă, domnind.

I se dovedi în curând că trebuie să aleagă între aceste trei drumuri, căci el își închipuise că vorbele ce apucase a spune vor putea fi uitate. Cum s-a întâmplat în adevăr lucrul, în ce chip s-a vădit tuturora dușmănia dintre domn și cel mai puternic dintre supușii săi, nu se poate hotărî cu o deplină siguranță. Cineva care a cunoscut și a slujit pe Mihai, Petru Armeanul, credea că Alexandru ridicase pe Mihai la bănie, și aceasta pentru că se găsea la Constantinopol, bucurându-se de mare trecere. Banul lani, „ruda" acestui nou ban. „Cu un prilej oarecare", Domnul se întărâtă asupra lui Mihai, și lani-și chemă atunci ocrotitul pentru a-1 răsplăti prin Domnie de ofensa suferită de Ia un Domn. Mihai ascultă, dar e prins pe cale, dus la București, unde știm că stătea de obicei Alexandru-Vodă[CCIII] [CCIV], și osândit la moarte. Dar călăul nu cuteză să dea lovitura, oprit fiind, nu numai de starea de beție în

care se afla, ci și de căutătura stăpânitoare a mândrului boier: „căci, precum odinioară Mariu-și spăimântase ucigașul prin măreția chipului, astfel și el își spăimântase călăul". El fugi, zvârlind sabia, pe care nimeni nu se încumetă s-o ridice. Boierii impuseră atunci Domnului iertarea,- o întâmplare ca aceasta fiind vădirea voinței lui Dumnezeu într-o minune. lani veni și

CCIII V. deocamdată prefața lui Walter.
CCIV V. Kurz, *Magazin,* I, p. 19: fragment din socotelile Sibiului pe 1593.

el la mijloc și desăvârși împăcarea. Dar după dânsa vin noi bănuieli, alte prigoniri, și Mihai apucă drumul de fugă din timpurile mai vechi ale pribegilor, în care-și mai trăise o parte din tinerețe. în Ardeal el află pe Baltazar Bâthory, vărul lui Sigismund, și prin acest patron el capătă scrisori ale principelui către marele vizir Sinan și către Eduard Barton, agentul englez, în vederea numirii domnești, care era singura scăpare. Aceasta, deși, la început, se trimesese de la Poartă, [era urmată de] ordinul către tânărul Bâthory ca fugarul, care dusese și bani cu dânsul, să fie arestat, luându-se și catastiful averii „împărătești" astfel înstrăinate[1]. El vine, deci, la Constantinopol, descoperă prin lani bani la greci, evrei și turci, și ia dintr-înșii până la 400.000 de galbeni. Sinan primește 20.000 de galbeni, alți viziri și pași se împărtășesc după însemnătatea lor. în acest chip, ajunge la domnie neobișnuitul pribeag, și el pleacă în „1592" *(sic),* într-un alai de ieniceri, de spahii, de „muți" împărătești, având de conducător pe Emir-Alem, pe Imbrohorul, pentru a fi dus în Scaunul unde straja de 2.000 de turci rămânea să-i păzească datorita credință față de Sultan[CCV CCVI].

După spusele boierilor prin țara cărora trecu o clipă în vara anului 1597, și după a străinilor care aveau știință despre noi, silezianul Baltazar Walter lămurește astfel începutul domniei lui Mihai, ale cărui isprăvi le povestește apoi după scrisul logofătului muntean. Alexandru, simțindu-se de neam mare, e trufaș „beat" de mândrie. El crește datoria țării la zece poveri „de aur", deci 1.000.000 de galbeni. Cu turcii - ca și Aron - el despoaie casele, ia dijma copiilor, batjocorește familiile. Pedeapsa cuvenită-i vine prin Mihai, frumosul, înaltul fecior de domn, care stătea ca ban la Craiova și era iubit în țară pentru toate virtuțile unite în persoana sa, - între care și graiul ușor și frumos[CCVII].

CCV T6rt>k-Mugyarkori Emlekek, Okmănytâr, III, pp. 24-5.

CCVI Fragment latin, „ex scripds Petri Ormeny", în W. Bethier, IV, *Lc„* V. și Szamoskdzy, izvorul lui Bethlen, și cu alte izvoare ungurești, în Sârbu, *O.c.,* I, p. 65 și urm.

CCVII „Suavem item prudentemque sine praemeditatione, quoties opus erat, ore affluentem sermonem".

Domnul pune să-l prindă pe furiș, dar Mihai află, scapă în Țara Ungurească, trece la Constantinopol, unde fruntașii și cei mai bătrâni dintre boieri erau pribegi. Ei și-l cer domn, ca fiind din neamul vechilor Voievozi, arătând altfel - întocmai ca și moldovenii, când cereau pe Petru Cazacul, - că vor pleca în lume. Banul ajută, ca un „unchi", și numirea se face.

Alături cu fabule neroade despre nașterea lui Mihai dintr-un gealep[1], un compilator de letopiseț, care se născuse vreo jumătate de veac după moartea lui Mihai, zugrăvește aceste întâmplări, pe care am dori atât de mult să le cunoaștem mai bine, fiindcă atâtea ne-au venit de la ele, în următorul chip: Mihai e la Craiova; i se scornește nume „că e fecior de domn", e adus, deci, la București și, „trecând pe- naintea" unei biserici - Biserica Albă, cu hramul Sfântului Nicolae - în vremea liturghiei, se oprește pentru o rugăciune și o făgăduință. După ce-și câștigă astfel un razim mai puternic decât al oamenilor, el merge cu încredere în Divan - „la Domn", *tăgăduiește de năpaste* sau,- cum se zicea, în limba juridică, *prinde bâha*[CCVIII CCIX] - oferă jurământ și izbutește a-și aduce doisprezece jurători, care întăresc credința de care e vrednic în spusele lui. Scapă astfel, fuge la turci, își află gealepul- părinte sau, cum zic alții, ruda, pe lani, și se face domn[CCX].

în sfârșit, un al treilea izvor, care înseamnă împrejurările îndată după petrecerea lor, scrisoarea lui Andronic Cantacuzino, ni le înfățișează astfel, la 14 novembre 1593: „Până acum țineam Țara Românească pe numele Domniei Tale, însă, văzând cerințile timpului și zăbava Domniei Tale" - Andronic scrie lui Petru Șchiopul, mazilul moldovean, care nu uitase că neam de neamul lui, și el însuși chiar, domniseră în Țara Românească, - „și faima rea și ticăloasă a lui Alexandru Voievod, și intriga lui, pe care nu puteam să o trec cu vederea, mi-am ispitit și eu și am făcut pe Banul Mihai

---

CCVIII V. sus, Szamoskozy (și un rezumat de d. Crăciun, în *Anuariul).* Institutul din Cluj, și ediția, ce am dat, din Cronica lui Constantin Căpitanul.

CCIX* La același cronicar, judecata subt Antonie-Vodă a lui Stroe Leurdeanul.

CCX Cf. mai sus, pp. 234-236.

domn al Țării Românești: am socotit că el e mai bun decât alți marghioli de bei, care nu arată nici un semn, nici de la tată, nici de la mamă, numai din firea lor marghioli și mincinoși, și argați și nevrednici, oricum i-ai privi. însă cu Banul Mihai s-a mulțumit biata țară și s-a rugat lui Dumnezeu, care i-a învrednicit și le-a dat un așa de bun păstor și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica lui Dumnezeu, și au binecuvântat și pe părinții mei răposați, pentru că

am ajutat, cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea preacinstitului împărat (care să trăiască întru mulți ani), a împăratului împăraților, și l-am făcut domn; pentru care primesc multe mulțămiri. E vrednic să păstorească un popor: mai bine el decât alții”[1].

Aș crede că Mihai fu numit ban încă de Ștefan Surdul, sau în timpul vacanței de scaun: în orice caz, Alexandru-1 înlătură de la început, pentru bănuielile de care am vorbit. El se va fi dus la moșiile sale și acolo trebuie să-l fi prins oamenii domnești, slujitorii. Și putem spune cu oarecare siguranță când s-a întâmplat aceasta.

Mai mult decât pentru oricine, domnia a fost pentru Alexandru un lanț de primejdii, din care nu-1 putea scăpa decât cu greu „răutatea”, firea hrăpitoare. Era de câteva săptămâni în scaun, abia-i ajunsese vremea să-și cunoască boierii, și vizirul Siavuș căuta să-l scoată în folosul fratelui lui, lonașcu. Ca să nu se supere ienicerii, el găsise meșteșugul: Alexandru, care stătea bine sănătos în București, trecu ca mort pentru dânsul și, dacă el nu și-ar fi avut prietenii, iar Siavuș ar fi fost mai departe de mazilie, înlocuirea se făcea[CCXI CCXII].

Dar îndată se întâmplă în Constantinopol răscoala spahioglanilor, recruților aleși din care se alcătuia pe urmă aristocrația de cavaleri a spahiilor din timarurile răspândite asupra întregii împărății. Pentru o zăbavă a plății față de ieniceri, rivalii lor, ei se ridicară furioși,

---

CCXI Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 373—[37]4. Facsimile al originalului în lorga. *Operele Caniacuzinilor,* Album.

CCXII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 769, nr. CCXLIV. Se ațineau și Ilie și Radu, mazilii fără Domnie; nr. CCXLIII. Cf. p. 325, nr. CCCCXLIII.

cerând capul tefterdarului care-i coborâse prin purtarea lui în al doilea rând. în zădar li se oferiră banii de care era vorba, în zădar rând pe rând veniră dregătorii mari și mici pentru a le arăta ce nelegiuire ar face ucigând pe tefterdar, care e un emir, din neamul lui Mohammed: pentru a-i potoli, Sultanul trebui să aţâţe împotriva lor pe slujbașii Seraiului. Dar, izbutind să-i domolească prin lovituri, Murad se îngriji să schimbe pe marele-vizir, care nu știuse să împiedice asemenea scene rușinoase și pline de primejdie. în seara de 3 februar 1593, bătrânul Sinan, chemat din retragerea sa de la Malgara, era primit de o mulțime de 70000 de oameni, purtând facle și felinare și aclamând prin strigăte de bucurie fanatică pe octogenarul dușman al creștinilor, pe întețitorul și biruitorul războaielor pentru lege, pe vechea și iubita căpetenie a ostașilor

Islamului[1]. La 4 i se dădea pecetea împărătească, și în curând venirea lui la putere se simți prin fapte.

Ambasadorii creștini care se înfățișară înaintea lui nu plecară cu toții mulțămiți. Aspru ca un țăran din munții săi albanezi, trufaș, obraznic din sistem, pălmuind pe acei cărora le vorbea prin laude și amenințări; care, venind din partea altuia, n-ar fi fost crezute, el sună în urechile tuturora trâmbița războiului. Barton, despre înlocuirea căruia se vorbise, primi o dojană din cele mai puțin meșteșugite: Sinan îi aminti ce a fost trimes să facă la Poartă, îi vesti că nu va zăbovi cu scoaterea lui Aron din Moldova și, ca să-și întărească făgăduința, puse la opreală pe capuchehaiaua acestuia[CCXIII CCXIV].

Ambasadorul german, reprezentantul, adeseori umilit, al unui stat mare, cu titlu strălucitor, dar cu o situație grea, avu să îndure și el, mai ales el, o scenă care nu era zadarnică, ci prevestea ostenelile și suferințele unui apropiat viitor războinic. Se ceru un dar neobișnuit și repede de la „Craiul din Beciu”, care se

CCXIII Hurmuzaki-Iorga XI, p. 315, nr. CCCCXLIV, și p. 769, nr. 1.
CCXIV *Ibid.,* p. 769, nr. CCXLV; IV², p. 171, nr. CXXXUI; Brown, *O.c.,* p. 58.

numea pe sine împărat creștin: fără de aceasta, vor suna armele biruitoare ale Padișahului în lupte nouă[CCXV]. Răspunsul dat de către ambasador în april se păru obraznic, și Sinan își arătă nemulțămirea în felul care-1 făcuse vestit pentru asprime și în mijlocul turcilor: casa lui Kreckwitz fu înconjurată de păzitori, dragomanul se trezi în temnițele pentru oamenii de rând, hârtiile fură luate cu sila, cercetate, tălmăcite. Se ținu, în sfârșit, Divanul războiului, care hotărî lucrurile, aruncând către graniță, unde pacea nu domnise niciodată cu adevărat, pe beglerbegul Greciei în fruntea spahiilor[CCXVI] [CCXVII]. Ambasadorul stătu astfel sub pază până la începutul lui iulie, când îl ridicară și pe dânsul pentru a-1 duce la închisoare[3].

Căci războiul pe câmpii de luptă începuse acum, cam fără știrea acelora care, în Constantinopol, voiseră să sperie mai mult pe nemți prin proclamarea lui în Divan. Ca de obicei când creștea iarba pentru caii vitejilor jefuitori, călărețiii pașei din Bosnia mergeau să vadă bogăția care fusese adunată pentru dânșii de supușii împăratului dincolo de apele hotarului. Acum în 1593, Pașa Hasan adună sub flamurile lui nu mai puțin decât 30.000 de oameni, având în fruntea lor

begi vestiți prin vitejia sau prin sângele lor ales. Planul era să se atace Sissekul, dar un număr de comandanți germani prinse de veste, și o bună armată creștină veni să întâmpine pe năvălitori într-un unghi de râuri, unde pământurile prădate ale câmpiilor ca și valurile lacome ale apelor așteptau pe învinși. Aceștia fură turcii, și între înaltele capete secerate de biruința răzbunătoare se găseau două sultanzadele, doi fii de Sultane, din vinele cărora curse în acest unghi fatal de creștinătate un sânge scump, care cerea răzbunare[1].

Strigătul de durere al bătrânelor principese atinse prin moartea în înfrângere a fiilor lor, mișcarea de

---

CCXV Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 769, nr. CCXLV. Pentru pregătirea războiului, pe larg, Sârbu, *O.c.,* pp. 70 și urm.

CCXVI Brown, *O.c.,* pp. 70-1, și CLIX. Inedit la Sârbu, *O.c.,* p. 84 și urm.

CCXVII *Ibid.,* p. 789, nr. CLXXIX.

revoltă a mândriei turcești jignite, puseră în fruntea unei mari oștiri pe Sinan însuși, care nu-și dorea ceasuri mai fericite în bătrâneţile sale. „Sultanul jurase pe capul său și pe sufletele strămoșilor săi” - cel mai solemn și mai mare din jurămintele ce putea face un padișah, acela care pecetluia tratatele, - că „va răzbuna sângele ce s-a vărsat”. Și, îmbătat de chiotele mulțimii, de imnurile sângeroase ce-i cântau dervișii fanatici, Sinan însuși declarase unui trimes creștin că dorința lui de răsplată se va hrăni prin sfărâmarea Vienei și nu va fi pe deplin săturată decât atunci când zidurile Romei i se vor face praf la picioare[CCXVIII] [CCXIX]. El plecă la 29 iulie, târând după sine pe ambasadorul german, slăbit de boală și de păreri de rău, și luă încet, între greutăți în această parte[CCXX].

îndată ce-și pusese în minte războiul care începea acuma, Sinan se gândise a stoarce de la tributari mijloacele trebuitoare pentru a înarma și hrăni ostașii. încă din februar, el trimese porunci în principate, în care nu voia să vadă decât provincii ale Sultanului ca oricare altele, să se gătească tributul mai iute decât de obicei și să fie mai mare cu 30.000 de galbeni decât înainte. Era sigur că această cerere va fi îndeplinită, dar și astfel el era hotărât să primenească domniile, puind în locul acestor oameni pe care nu-i cunoștea și care-și aveau mărirea de la alții, oblăduitori de ai săi, sprijiniți totdeauna de dânsul, îmbătrâniți sau ajunși la tinerețe sub ochii lui: domni din neamul cel bun vechi și ascultător al Mirceștilor.

De la început, el găsi că țările împărătești de la Dunăre sunt rău cârmuite, că se pierd, spre paguba haznalei. ,^Află” că se găsesc în

Constantinopol boieri care nu-și mai găseau rostul în Moldova și în Țara Românească, vechi credincioși și prieteni ai fraților Alexandru și Petru și ai fiului celui

CCXVIII V. descrierea luptei în Hammer și Zinkeisen.

CCXIX Brown, *O.c.,* pp. 83-[8]4.

CCXX *Ibid.,* p. 98. Cf. scrisoarea boierilor lui Petru Șchiopul, în Hurmuzaki-Iorga, XI, p.349. E vorba în acest izvor de ieșirea vizirului în corturi, nu de plecarea lui, care se întâmplă numai peste zece zile

dintâi, Mihnea Turcul. Cunoaștem numele acestor stăruitori de schimbare, în fruntea cărora veni îndată Mo- hammed-beg de Nicopol, adică Mihnea însuși, care nu încetase de a fi ambițios, pentru sine și pentru neamul său, turcindu-se. Era Nicolae „Românul", stolnicul lui Petru Șchiopul și acela care stătuse mai mult timp la Constantinopol, apărându-i, pe lângă Banul lane, interesele de domn moldovenesc[1] și răspunzându-i la Poartă haraciurile[CCXXI CCXXII], până la sfârșit, în 1591. Apoi Andrei Hatmanul, unul dintre cei mai de aproape boieri ai lui Petru, un martor al căsătoriei lui secrete cu Doamna Irina, un tovarăș de pribegie, care, dacă se întorsese o clipă în cea dintâi domnie a lui Aron, nu se mai împărtășise de binefacerile și răspunderile celei de a doua, ci, plecând din Moldova, găsi la Constantinopol pe stolnic, care pornise din București. Doi boieri români singuri nu puteau isprăvi însă un lucru greu ca acesta, chiar când îi ajuta un fost voievod și acum beg de hotare. Trebuiau pentru aceasta Răsăriteni, oameni născuți pentru asemenea .amestecături" la puternicii Porții, prin care se înălțau, se îmbogățeau și piereau. Cu Andrei și Nicolae, precum și cu Mihnea-Mehemed, se reuniră, deci, pentru a da lui Petru- Vodă fugarul, după un timp de aproape treizeci de ani, scaunul Țării Românești, grecul Andronic Cantacuzino, noul „Ban" și făcător de domni, grecul Policrat Kamerinos, pe care nu-1 cunoaștem altfel decât printr-o scrisoare a lui în această afacere, și frații acestui Policrat, armeanul Bostan, negustor și agent politic, și levantinul Benedetto Bruti, un frate al lui Bartolomei și al dragomanului venețian, mort de curând, Cristofor. Această ligă de interese se puse la lucru pentru a săpa pe Alexandru-cel-Rău, care se săpa însuși, prin purtarea lui, și a smomi pe obositul, bătrânul, bolnavul Petru-Vodă, care se stângea în adăpostul său de la Bolzano-Bezen.

Ei înfățișară lui Sinan, la care fură chemați, fiindcă doriseră a fi, starea nenorocită a țării „lor", unde spuma neamurilor: ciobani, argați, cazaci, stoarce pe locuitori și-i aruncă peste hotare. Ei sunt de vină, acești domni

---

CCXXI V. Iorga. Documente relative la Petru Șchiopul și la Mihai Viteazul, pp. 3,21.

CCXXII V. și Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 233, nr. CCCLVII, p. 397.

răsăriți din nimic, pentru paguba raielei, care va fi și paguba „împăratului". Pentru a se îndrepta lucrurile, trebuie un domn cunoscut, dintr-un neam mare și sigur, care să aibă bani pentru a plăti dintr-o dată, în loc de a merge în mijlocul creditorilor săi, ca „acei

oameni care nu sunt nici de treabă, nici de slujbă", ci numai încurcă și supără lumea. Un astfel de mântuitor ar fi, de pildă, Petru Șchiopul, și acesta era pus să scrie - sau se spunea în numele lui - că fuga, care ar fi fost o piedecă pentru o nouă numire, nu a fost o faptă de hain, ci numai o mișcare de teamă la vederea că i se duce de la cârma împărăției acel sprijin puternic ce era Sinan însuși.

Se ajunse astfel, nu la mazilia lui Alexandru sau a lui Aron, ci la chemarea lui Petru, în cuvinte iertătoare, ca să se înfățișeze la Poartă pentru a i se da caftanul, de care era mai vrednic decât oricine[CCXXIII].

Până atunci nu era încă vorba de Mihai și, dacă el fusese descoperit ca fiu de domn, prins, întemnițat, osândit și iertat, cu minune sau fără, de Alexandru, el nu pribegise încă în Ardeal, ci, pornind de la o Curte primejdioasă pentru dânsul, se ascunsese la vreuna din multele lui moșii. Astfel se încheiase întâiul act al cuceririi scaunului domnesc de dânsul.

Dar el trebui să audă ce se petrece la Constantinopol, unde lupta pentru domnie se destăinuise repede și pentru ambasadorii străini, ajungând chiar la urechile unuia așa de strâns păzit și bine supravegheat ca al împăratului german. Va fi așteptat și el, ca și multă lume, o nouă stăpânire blajină, patriarhală, cruțătoare a lui Petru, pe lângă care ar fi putut trăi, chiar în Divanul țării, cu toate bănuielile ce fusese să-i răteze capul. Dar peste câtva timp se văzu că bătrânul e așteptat în zădar. Nu că n-ar fi voit să vie: îi era așa de dor de ai lui, așa-i sângera de mult inima în străinătatea bănuitoare, lacomă de banii și de tainele lui, care-i grăbea sfârșitul; setos de comori nu fusese, și de cinste era sătul acum când i se îngâna viața cu moartea;

CCXXIII Pentru toate aceste lucruri, trimet la povestirea șl izvoarele cuprinse în Hurmuzaki-Iorga, XI.

dar avea dorința de a se stânge într-un ietac răcoros dintr-o veche Curte domnească, între înaltele făclii de ceară care luminează drumul sufletului ce se duce, în cea dintâi bătaie a clopotului care ar vesti lumii iertarea lui de suferințele vieții, din care gustase îndestul... Ar fi voit să plece, desigur, pentru a muri pe pământul său de naștere și stăpânire. Dar Tirolul era departe, nesfârșit de departe pentru un bolnav ca dânsul, și oaspeții lui, înștiințați de gândurile mari ce are, i se prefăcuseră în temniceri, hotărâți să nu îngăduie plecarea spionului turcesc cu comorile ascunse. După multe asigurări și stăruințe se văzu că Petru nu va sosi niciodată la Constantinopol și singuri Andronic Cantacuzino și ai lui se îndărătniciră să-l mai aștepte câtăva vreme, pentru a fi fără păcat față de dânsul.

Dar în iunie, la început, înainte de lupta de la Sissek, și când abia începeau să apară semnele sigure ale războiului, se înfățișa la Poartă o solie de tânguitori pentru a cere să li se ierte cârmuirea Domnului „rău”. O asemenea solie nu apuca, de obicei, drumul, mai bine supravegheat, prin țară, ci trecea prin Polonia pentru moldoveni, prin Ardeal pentru românii din Țara Românească, luându-și de acolo prielnice învățături și folositoare scrisori de recomandație. Ne aducem aminte de mărturia lui Petru Armeanul și a compilatorului muntean că Mihai, bănuit din nou, luase acum calea munților, și de adausul celui dintâi că l-ar fi adăpostit și i-ar fi mijlocit stăruințe înscris, de la principe, Baltazar Băthoiy, vărul lui Sigismund, care Baltazar moștenise de la tatăl său moșie în vecinătatea noastră și un rol de prieten, găzduitor și protector pentru domnii noștri și oamenii lor. Mihai veni apoi, ne spun acele izvoare, la Constantinopol, dar, când se aducea arzul la Divan, nu-1 ținea în mână niciodată acela în folosul căruia se făcea.

Solii de plângere ai Țării Românești în iunie 1594 ar fi cerut în deznădejdea lor, fie și o cârmuire de-a dreptul prin turci, o domnie cruțătoare din partea unui voievod păgân. De vor fi vorbit astfel, nu putea să fie, în acele timpuri de credință, decât o vorbă nesocotită, spusă la mâinie. Ambasadorul venețian, care ne dă știrea, adaugă

că nici turcii, care știau că împăratul lor nu poate guverna de-a dreptul și sub a sa răspundere, așa cum erau siliți să facă oamenii săi de afaceri creștini, n-ar fi încuviințat niciodată o astfel de propunere. Dar ei nu dădură pe tânguitori în mâinile răzbunătoare ale aceluia împotriva căruia uneltiseră, nici nu-i trimeseră acasă cu un răspuns scurt și o bună dojană. în vederea cheltuielilor războiului, lucrurile se lăsară îngăimate, pentru a da prilej de plată și lui Alexandru-cel-Rău și pârâșilor Iui și lui Petru-Vodă „fugarul" și lui Ștefan Bogdan, cel abia mazilit și care, tot așa de puțin sătul ca și la plecarea din scaun, alergase la Veneția, unde, cu mijlocitorii săi levantini, se afla tocmai pe atunci în strașnică ocupație[1]. Un tinerel fiu al lui Iancu-Vodă, fiul Săsoaicei, plecase din Camenița, cu mama lui, o greacă, și începuse rătăciri prin Apus, cerșind în cale mijloace ca să ajungă în stăpânirea Moldovei sale de moștenire, sau, dacă s-ar întâmpla ca locul să fie prins acolo, în Domnia, străină pentru dânsul, a Țării Românești[CCXXIV] [CCXXV].

Câtă vreme însă marele-vizir nu trecuse de zidurile Constan-

tinopolei, mai probabilă decât oricare alta era numirea clientului din Tirol, bătrânul Petru-Vodă, încet în hotărâre ca și în mers.

S-ar fi cuvenit - și aceasta era și așteptarea tuturora - ca Sinan să plece încă din primăvară, „când se dau caii la iarbă", împotriva creștinilor; dar atâtea alte înrâuriri se încrucișau cu aceea pe care el o exercita asupra bătrânului Sultan maniac! Trebui înfrângerea sângeroasă, rușinea din Croația pentru ca Murad al Ill-lea să-și strice liniștea de pătimaș al zgârceniei, și loviturile învingătoare ale creștinilor pe acest depărtat câmp de luptă tăiară și lanțurile de sfială bătrânească, bolnavă, care țineau în loc avântul oștilor și al trufașei lor căpetenii. Plecarea se făcu aproape în grabă, așa încât multe afaceri însemnate fură lăsate, neapărat, în

CCXXIV Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 347.

CCXXV Iorga, Pretendenți domnești, p. 60; Relațiile cu Lembergul, I, p. 53 și urm. Studii și doc., XXm.

grija chehaielei, înlocuitorului vizirului-mare. între aceste afaceri ar fi fost și numirea unui domn muntean.

Dar o altă explicație se impune mai mult decât aceasta. Deși plecat așa de grabnic, Sinan nu putu înainta repede, ținut necontenit pe loc de trupele mizerabile, totdeauna gata de răscoală pentru bani neplătiți, care stăteau pe atunci la îndemâna unui comandant turc. în mijlocul zgomotului de nesupunere al fiecărei zile, el ajunse abia la Adrianopol, și de acolo luă agale drumul către Belgrad, urmând pe ostașii săi mai curând decât poruncindu-le, cu toate că aceștia iubeau pe voinicul bătrân cu nasul de vultur, din ochii focoși ai căruia strălucea ca o asigurare de biruință. Abia la 6 septembre se știa la Constantinopol, că ienicerii și spahii au scos pe marele-vizir din Sofia[1] și la 25 ale lunii se vorbea la Bistrița, în Ardeal, despre prinderea și trimeterea în lanțuri la Poartă a lui Alexandru-Vodă, mazil în sfârșit[CCXXVI CCXXVII].

Pe când soldații neascultători hotărau astfel despre toate, se întâmplă la București un fapt pe care Domnul nu-1 voise, dar pe care trebuia să-l plătească. Un ienicer negustor, dintre aceia care purtau scufie de pâslă albă fără a se lupta vreodată, un ienicer onorariu, va să zică, se luă la ceartă cu un slujitor al voievodului, și fu omorât pentru a curma discuția. Se găsi, firește, cine să dea de știre la Poartă despre această ucidere, care nu putea fi îngăduită. Ienicerii, solidari ca totdeauna la răzbunare și câștig, făcură zgomot la porțile celor mari și, pe de altă parte, fiind pe această vreme și însemnați capitaliști, ei strânseră unul de la altul atâția bani câți trebuiau pentru peșcheșurile „Banului Mihali". lani, Andronic Cantacuzino și ambasadorul englez întregiră suma, care era cea obișnuită pentru cumpărarea scaunului:

aproape o jumătate de milion. Mihai fu ales astfel, dar el

CCXXVI Brown, *O.c.,* pp. 103—[10J4, nr. 213.

CCXXVII Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 774, nr. CCLII.

' Data din *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinurn,* I, p. 105: 8 septembre, trebuie îndreptată după aceea arătată de scrisoarea din Hurmuzaki-Iorga, XI, *Lc.*

- Bibi. Ac. Rom., doc. 9/LXXH.

trebui să alerge la Sinan, care părăsise abia Sofia, pentru a primi de la dânsul, căci el păstrase pecetea și întregimea atribuțiilor sale de mare-vizir, numirea definitivă și solemnă. Acolo în lagăr - era ca o prevestire, pentru viața, ce trebuia să se strecoare tot în lagăre, a noului voievod - va fi îmbrăcat Mihai, domnul Țării Românești, obișnuitele însemne și, ceremonia petrecându-se departe de ochii ambasadorilor, ei nu știu ură să povestească multe despre dânsa.

La schimbările de domnie de pe atunci, o grijă de căpetenie era să nu fugă mazilul cu banii strânși, care aparțineau toți „împăratului". De aceea, cea dintâi măsură fu expedierea încă din Constantinopol, desigur, a ceaușului care să aducă pe Alexandru[1], care trebuia să trăiască încă mulți ani în chinurile ambiției nesatisfăcute. Numai după câtva timp, la o dată ce nu se poate hotărî - cel dintâi act cunoscut al lui Mihai e datat din 7 decembre[2] - Domnul cerut de țară pornea în umbra sangeacului spre reședința sa din București. O umbră pe care nu era s-o îngăduie multă vreme, precum nu era să sufere lângă dânsul decât în cele dintâi timpuri nesigure ceata de turci, desfăcută din tabără, care mergea să-l păzească, - de alții ca și de dânsul însuși.

CAPITOLUL IV

Cel dintâi an din domnia lui Mihai-Vodă. Răscoala împotriva turcilor

Mihai serbă aniversarea anului intrării sale în București prin focurile mândre de bucurie care ardeau în casele vistierului Dan, înconjurate de tunuri, pe bunii săi împrumutători de lege turcească, pe negustorii cu prețuri fixe și pe ostașii împărătești care nu cruțau nici pe creștinii din pașalâcuri, cu atât mai puțin turma umilită a unui voievod bimic.

Până atunci însă se strecură un greu timp de criză, de luptă interioară, în care vom căuta și aducem câtă lumină e cu putință.

Dacă turcii ar fi putut bănui ce se ascunde în sufletul acestui tăcut om de luptă și dacă ar fi găsit vreme ca să se amestece în afaceri așa de neînsemnate ca numirea boierilor din Divanurile vasalilor, ei n-ar fi putut alcătui pentru Mihai un Sfat mai bun în sensul lor decât acela pe care-1 întâlnim în cele dintâi acte ale voievodului nou. Toți sunt boieri bătrâni, bucuroși de liniștea lor plătită cu sângele țăranilor fugari sau dezbrăcări de moșie, ori răsăriteni deprinși a trăi cu capul subjug. Să-i luăm pe rând, pentru a-i prețui. Marele ban lipsind, - cu toate că el se afla poate la Craiova lui și pare a fi fost Mihalcea,

un grec din Chios[CCXXVIII],

- fruntașul boierilor din București, „prezidentul Consiliului", e Mitrea Vornicul. îl cunoaștem bine: un vechi boier de țară, care luptase cu douăzeci de ani în urmă, fiind comisul lui Alexandru Mircea, împotriva cumplitului loan-Vodă moldoveanul, trecuse de la Alexandru la fiul acestuia Mihnea, îl slujise cu credință, așa încât trebuise să fugă în Ardeal la venirea lui Petru Cercel, dar se întorsese după cei doi ani ai domniei acestuia pentru a fi până la sfârșit vomicul-mare al lui Mihnea și, cum știm, colegul de boierie al lui Mihai chiar[1]. înainte de această întoarcere a lui în afaceri, Mitrea, lăsat la o parte de cei doi domni efemeri, se îngrijea prin danii de sufletul său și al soției, Neaga[CCXXIX] [CCXXX]. Marele Logofăt, al doilea în rang la munteni, e Andrei, un om nou, dar numai pentru Țara Românească, deoarece el nu pare să fie altul decât hatmanul și vornicul Iui Petru Șchiopul, care boier mazil venise la Constantinopol pentru a câștiga domnia stăpânului său și, neizbutind, va fi fost luat în alaiul său, nu fără voie, de învingător; deși se ispitise a servi câtva timp și lui Aron-Vodă, „Andrei Hatmanul" era ca și Mitrea un om de casă al Mirceștilor, ocrotiții lui Sinan Vizirul. Spătarul Dumitrachi își face acum întâia oară intrarea în Divane, și el pare a fi fost un grec, dintre aceia ale căror împrumuturi se plăteau de domni prin caftane care se puteau specula. Vistierul Pangratie întră, cum e de obicei cazul pentru vistieri, în aceeași categorie. în sărăcia de credincioși a domniei nouă, locul de comis rămâne până târziu în anul următor neîmplinit, în stolnicul Dragomir recunoaștem pe fostul postelnic cu acest nume, singurul cumnat al Domnului după Doamna Stanca[CCXXXI].

CCXXVIII V. lorga, *Contribufii,* p. 49, nota, 51, nota 2; *Doc. rel. la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul,* p. 56. Dar Mihalcea$_a$ fusese și banul lui Mihnea-Vodă; *ibid.* V. și mai departe.

CCXXIX Hurmuzaki-Iorga, XI.

CCXXX Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XXI și nota 8, XXV, n: 8,191, 820, 827, 832-[83]3.

CCXXXI V. și mai sus.

Păhamicul Manta e postelnicul lui Alexandru cel Rău, scăzut prin urmare ca dregătorie. Niciun alt ajutor al lui Ștefan și Alexandru, domnii fără însemnătate și legături în țară, nu e primit pe lângă Mihai. Ca un boier care nu mai fusese înălțat la trepte din Divan trebuie a se socoti și Cocea sau mai bine Coci, formă care ar dovedi că și acesta nu-și avuse strămoși pe pământ românesc; cu totul deosebit de „Koscza", cazacul, care se luptă la Călugăreni[CCXXXII], el e același cu păhamicul Coci al lui Aron-Vodă, în novembre 1594, așa că el trecuse de la Mihai la

vecinul său[1], dar coborându-se ca rang, deoarece Mihai îi dăduse postelnicia[CCXXXIII CCXXXIV].

Acesta nu era, desigur, un Divan de răscoală. Dar puteri care să fie întrebuințate pentru aruncarea apăsătoarei stăpâniri turcești, doritori de faimă pe câmpuri de luptă primejdioase se găseau în Țara Românească. Oameni ca Mitrea și Andrei apucaseră încă timpuri când se credea că împărăția turcească, înaintea căreia cădeau cu zgomot și cele mai puternici stavile, va îneca lumea, și priveliștea înspăimântătoare pentru creștini a cuceririlor făcute an de an, cu luptători care nu trăiau pentru altceva, de către un stăpânilor al Răsăritului de energia și talentul „mărețului" Soliman, li se săpase pentru totdeauna în suflet, pe acea vreme de tinerețe a lor, când Craiul puternic al Ungariei se îngropase în mocirla înfrângerii, lăsându-și țara pe mâna păgânilor. Lor, ca și lui Alexandru Kendi în Ardeal, sau lui Kovacsocsy Cancelariul, nu li se putea vorbi de scăderea, de demoralizarea împărăției turcești sub urmașii nevrednici ai Marelui Sultan, de hotărârea pe care o ar fi luat creștinii, care se urau așa de frățește între sine, de a se uni trainic și credincios pentru a curați

CCXXXII Walter, în Papiu, 1, p. 28. „Cosaci cum Koscza praefecto".
CCXXXIII Stinghe, *Istoria bisericei Șcheilor Brașovului,* Brașov, 1899, Apendice slavon, p.1
CCXXXIVȘi la 5 iulie 1594, Coci era postelnicul lui Mihai; Bibi. Ac. Rom., cartoanele Ghenadie, II, nr. 20. O notă a d[omnu]lui Sever Zota arată că Marga, mama lui Vasile Lupu, era fiica lui Coci.

Europa de neamul barbar care o copleșise, ca și de armele nouă, cu totul minunate, pe care le-ar fi născocit nemții pentru a înlocui curajul ce le lipsea, de prezicerile de izbândă pe care le-ar fi răspândit văzători fără greș în adâncimile întunecate ale viitorului[CCXXXV]. Ei știau atâta: că, pentru a pedepsi păcatele lumii, turcii au fost trimeși de Dumnezeu și că ei se vor duce de la sine, fără silinți omenești care nu pot fi decât zadarnice, atunci când biciul dumnezeiesc va fi lovit destul pentru a ispăși.

Așa gândea despre „marele război" care se pregătea în mintea interesaților sau a naivilor, și bătrânul cu gândul încet și cumpănit care gusta în Tirol, plângând de dor și de mânie, ospitalitatea cu de-a sila a creștinilor. Pe acesta-1 auzim vorbind despre afacerile timpului, și spusele lui ne lămuresc asupra sentimentelor pe care le aveau aproape toți cei de o vrâstă cu dânsul. Petru-Vodă se bucura de înaintarea celor de o lege cu el și când îl întrebau mai ales, era încredințat că e firesc lucru

ca puțini creștini să învingă păgâni mai mulți la număr, cum știa bine că se întâmplase în țara sa; căci oștile împăratului apusean sunt mai bine pregătite: mai ales, merg mai cu orânduială și se pricep la meșteșugul tunurilor. Dar el tot ar fi mai aplecat către o pace, deoarece mijloacele turcilor sunt fără sfârșit, în oameni, bani și hrană, și ele stau în mâna unui singur om. Cât privește ajutorul ce s-ar putea trage din țările de la Dunăre, fostul domn nu-1 prețuia câtuși de puțin: de acolo, din Ardeal ca și din Tara Românească și din Moldova, ar fi de cules numai provizii pentru alții luptători. Ardealul ar mai putea da trupe și ar fi în stare să ție unele păsuri închise, dar românii lui „sunt prea slabi și ar fi învinși". Și, atunci, ca o dovadă, răsărea pentru dânsul, din amintirea-i slăbită de vrâstă și boală, soarta frumosului voievod care purtase același nume cu dânsul, Petru *Cazacul.* N-a fost el oare scos îndată din Domnia pe care credea s-o păstreze tot așa de ușor cum o câștigase[CCXXXVI]?

CCXXXV Wolfgang Bethlen, *O.c.,* IB, p. 217—[21]8.

CCXXXVI Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 4O1-[4O]5.

Dar, de când birurile erau prea grele pentru aceia care singuri trebuiau să le plătească, boierii cumpărau, în Țara Românească, moșiile pe care țărănimea, deznădăjduită, nu mai era în stare să le păstreze. Din plata unui bir, apoi a altuia, din răspunderea zaherelei cerute într-o zi și a celei din ziua următoare, creșteau și se întăreau drepturi asupra pământului acelor ce se vedea de Ia început că nu vor ajunge niciodată să arunce povara datoriilor. Hotarele celor puternici cotropeau astfel pe calea legilor și a dreptății din obiceiuri averea celor săraci. în curgerea de câteva zeci de ani, mai puțin decât o jumătate de veac, se săvârși astfel o schimbare hotărâtoare în stăpânirea moșiilor: aceeași prefacere se pregătise pe nesimțite pentru toate satele și neamurile „cnezilor", și pentru toate ea se vădi cam în aceeași vreme, cu prilejul aceleiași crize bănești, care nimici pe cei mulți în folosul câtorva.

Acești câțiva, care adunau în mâinile lor bogăția întreagă a țării, în pășune pentru vite și ogoare pentru semănături, puteau privi ca al lor viitorul. Se întâmplă atunci cu această clasă a boierilor munteni, înălțată deodată așa de mult ca însemnătate, ceea ce se întâmplă totdeauna cu grupele omenești, mai mari sau mai mici, a căror viață materială înflorește. Ea caută să cheltuiască pe toate tărâmurile bogăția îngrămădită, puterile ce izvorăsc în conștiința acestei bogății și a supremației ce rezultă dintr-însa. Le trebuiră boierilor lupte îndrăznețe, răsunet în lume, glorie, în hotare și dincolo de cuprinsul lor, prea îngust pentru atâta ambiție.

Boierii care simțeau astfel și erau gata să încerce norocul răsplăților pentru îndrăzneți, făceau parte din generația tânără, care se ridicase, ca și Mihai și alături cu dânsul, în a doua jumătate a veacului. Pe când bătrânii se închinaseră, îngroziți, neînvinsului Soliman, - înaintea tinerilor care veneau să-i înlocuiască, se desfășuraseră în anii copilăriei alaiurile de fugă ale domnilor credincioși Porții și ale begilor dunăreni care-1 ajutau, în vremea când loan-cel-Cumplit arăta, după mulți ani de supunere, că în Moldova lui Ștefan cel Mare se mai pot înfrânge oștiri împărătești. Pentru cine nu era

deprins să judece astfel, decăderea turcilor era un fapt neîndoielnic, care se dovedea necontenit în vicii, în lăcomie și lene, în hotărâri nesănătoase, pripite sau întipărite de zăbavă. O clipă, boierii cei noi se învredniciră să vadă în Petru Cercel un voievod neobișnuit, care răspândea prin viața sa de toate zilele, cu italienii și aventurierii de tot felul care-1 înconjurau, ca și prin poveștile așa de strălucitoare ce se țineau de trecutul lui rătăcitor, o ispită către străbaterea altor lumi, un avânt către lucrurile care fuseseră privite ca imposibile. Nebuniile viteze ale *domnișorilor* care râvneau Moldova, isprăvile de legendă ale voinicilor Niprului, în mijlocul cărora călăreau către moarte sau biruință, către amândouă de cele mai multe ori, acești feți-frumoși cu inima mai mare decât mintea, toate trebuiau să lase o urmă în spiritele lor ușoare de înrâurit încă. Boierii tineri vedeau, ce e dreptul, cum vedeau și părinții lor, zădărnicia ultimă a silințelor acestora; dar pentru dânșii concluzia era alta: aceeași admirație care mersese către învingătorii și țiitorii de Scaun se ridica înspre osândiții la moarte care priveau drept în față mulțimea neînțelegătoare și crudă și porunceau, ca Ioan Potcoavă, cu glasul sigur, lovitura care trebuia să le încheie isprăvile numai odată cu viața.

Astfel de boieri au fost Buzeștii și mulți alții ca dânșii, numiți în amintirea timpului sau uitați ca nume de dânsa.

Mihai fusese numit de Sinan-Pașa, și avea astfel oarecare îndatoriri față de dânsul. Pe de altă parte, el nu găsi în țară un curent al boierimii tinere care să se fi manifestat prin ceva; curentul acesta rămânea să se alcătuiască și să învingă în timpul stăpânirii lui. în sfârșit, acest om nou, puțin cunoscut într-o străinătate mai îndepărtată, trebuia să fie cel din urmă la care să se adreseze uneltitorii de alianțe creștine menite a ușura situația Imperiului atacat de turci.

încetul cu încetul însă motive deosebite se adunară pentru a-1 sili să apuce drumul răscoalei. Nu doar că n-ar mai fi rămas altul pentru dânsul: firile domnești obișnuite din această vreme scăpau de strivi-

toarele greutăți ale dărilor, peșcheșurilor și furniturilor prin fugă, luând cu sine banii strânși pe care rămânea atunci să-i întregească vreun urmaș. Mândria lui Mihai, simțul puterii ce stătea în el îl făceau să înlăture această mântuire a bătrânilor, bolnavilor sau fricoșilor. La Constantinopol nu se putea întoarce pentru ca să aștepte în curțile oamenilor cu trecere sau ale înalților dregători pomana unui nou Voievodat trecător; umilința fugarilor în creștinătate i se părea mai rea decât moartea, - și astfel mâna lui încleștată de dorința răzbunării căzu de-a dreptul pe sabie.

Greutățile bănești fură cele dintâi care făcură să licărească înaintea deznădăjduiților ochi ai Voievodului ispititorul, dar strașnicul mijloc, greu de răspunderi, al răscoalei.

în adevăr, lucrurile stăteau astfel în ceea ce privește îndatoririle de plată ale noului stăpânilor: Mihnea plecase la pașalâcul său de neomo- hammedan fără să-și aibă socotelile domnești pe deplin încheiate. Ștefan Surdul nu găsise vreme, în câteva luni, să facă față măcar sinetelor și făgăduielilor sale. împovărat de două datorii, pe lângă a sa, își începu Alexandru-cel-Rău ocârmuirea, întreruptă și ea înainte de vreme prin schimbarea din septembre 1593. Ni se spune lămurit, în cronica munteană prefăcută de Walter, că Mihai, venit cu turcii care-1 împrumutaseră pe dânsul, găsi la București pe turcii care împrumutaseră pe predecesorul sau pe predecesorii săi, și trebui să cadă la învoială cu dânșii în privința strângerii îndatoririlor luate de fiecare din ei în numele țării. Armenii, evreii, grecii, gealepii de toate neamurile se ațineau și ei la prada birurilor viitoare, căutând să se întreacă unul pe altul[CCXXXVII]. Singura distracție în aceste lungi timpuri de așteptare, departe de cafenelele și petrecerile Stambulului, erau certele, bătăile și vânătorile de femei, pe care slujitorii domniei erau siliți să le îngăduie, căci altfel ortalele ienicerești se declarau jignite prin batjocura sau durerea făcute unui tovarăș de arme, unui frate întru steag. Mihai știa că,

CCXXXVII Walter, *O.c.,* p. 10. Un act din 5 septembre 1583 (7091) al lui Petru Cercel pentru un Nicolae Gealapul se află în Arch. Statului, *Cotroceni,* XI, I.

pentru o astfel de întâmplare, partizanii turci ai lui Alexandru îl părăsiseră, și se întâmplase, deci, căderea lui din scaun.

Cât se plăti în cel dintâi an al Domniei lui Mihai - singurul de altmintrelea în care, fie pace, fie război, turcii văzură coloarea asprilor și galbenilor lui, putem ști, din fericire, printr-un act acordat la 28 mai 1594 lui Mihalcea, fostul mare-ban. Bătrânul boier căpătă întreaga

moșie Orlești, cu toate *plasele* ei, pentru că plătise în numele sătenilor, până atunci cnezi, următoarele sarcini: „birul care este pentru haraciul cinstitului împărat" sub Alexandru-Vodă, când, lipsiți de bani, toți locuitorii împunseseră fuga peste Dunăre[1]: alte dăjdii - daacKone - sub același Alexandru, care nu cruța cu dânsele; sub Mihai, „birul pentru poclon și curamâ"[CCXXXVIII], plata pentru „câble și chile" - 3a KBBAU U 3a KMTie precum și birul[CCXXXIX CCXL CCXLI]. Adică Mihai aruncase întâi asupra țării, ca orice nou voievod, un bir pentru a-și scoate - pe cât se putea - cheltuielile făcute la Poartă cu câștigarea domniei: *poclonul.* Apoi, silit de cereri neobișnuite ale stăpânilor, pusese o *ajutorință,* într-o sumă fixă, care trebuia să se împartă între locuitori: „curamaua". Pe lângă aceasta, se adăugise zahereaua pentru oaste: în chile și câble de grâu, ovăz, ș. a. Sătenii din Orlești fuseseră impuși, după însemnătatea gospodăriei fiecăruia, cu câte 500, 700, 1.200, o singură dată: 1.300 de aspri, la darea haraciului; pentru „poclon și curamă" se ceruse de la o singură „plasă" 11.000 de aspri, iar pentru „câble și chile" 1.226 alții.

Marele-Vizir, plecat din Sofia, apucase către Belgrad, unde dăduse întâlnire tuturor corpurilor oștirii sale, care

---

CCXXXVIII[1] cVT **B'fclKAA npfoKAE Bp^MB, BL A»H AAH^AHptf BOBBOA, BhCH)(npH3 A^HAB, Bh TtfpCKOC**

CCXXXIX**3€MAH, p4A> BHptfA OK 6CT 34 \4p4M MCTHTOMtj**[1] UpK>; Bibi. Ac. Rom., **d0C.** 12/L.

CCXL* **3A tlOKAOHH H 34 KOpAAU.**

CCXLI' **Tepc ecT** AAA **Aptfr sxptf,** MTO BCT **cK6Hp4A wkiaiitfA.**

rătăceau prădând în voie, pentru ziua de 20 septembre sau, în limba oamenilor simpli, cum erau acești războinici jefuitori, la Crai nou din a doua lună de la plecare[CCXLII]. De la Belgrad, unde se trecu Dunărea, năvălitorii se îndreptară spre Essek și, ajungând pe cellalt țărm al Dravei, luară pe rând cetățile, mari și mici, care stăteau în drumul spre Buda: astfel căzură și primiră o garnizoană turcească Vesprimul, Palota, Papa. La ținta triumfătorului drum militar, bătrânul Vizir se întâlni cu beglerbegul Ungariei, Hasan-Pașa, fiul acelui mare vice-Sultan al lui Selim al Il-lea care fusese Mohammed Socoli. Unindu-se cu dânsul, Sinan ar fi voit poate să înainteze mai departe în locuri lăsate de „regele unguresc" din Viena fără altă apărare decât a milițiilor provinciale, dacă soldații lui, cărora li se păruse că și așa a fost destul pentru o campanie de toamnă, nu l-ar fi silit să aleagă încă de la Sf. Dumitru, după tradiția turcească, iematecele. Parte din regimente fură așezate la Buda, altele trecură Tisa și-și făcură loc de odihnă în

Seghedin, iar cei mai mulți, cu comandantul suprem, luară înapoi calea Belgradului[1].

Armata lui Sinan era foarte numeroasă și mergea, ca de obicei, fără cară cu hrană, rămânând ca provinciile străbătute sau țara dușmanului, după ce se trecuse hotarul, să o hrănească. Din Bulgaria și Serbia nu se putea strânge însă zahereaua de nevoie, și tributarii primiră poruncă de a-și pomi harabalele sau de a încărca șeicele cu „chile și câble", cum am văzut. Ceaușul venit în Ardeal înfățișă un catastih în care se însemnau, între altele, 100.000 de chile de fainâ, care trebuiau predate la Semendria, împreună cu orz, miere, unt și sare: în urma multei stăruințe pe la Poartă, cererile fură scăzute întrucâtva și ploile ce căzuseră atunci în țară dădură lui Sigismud Bathory încă un prilej de zăbavă[CCXLIII CCXLIV]. Ceea ce putea să facă acesta, membru al unei dinastii adânc întemeiate, care căpătase tronul Ardealului pentru vechile și însemnatele-i dovezi de vrednicie, nu puteau

CCXLII Brown, *O.c.,* p. 98.

CCXLIII Hammer și Zinkeisen

CCXLIV Barovius, *Le.*

face domnii români, aventurieri veniți din lumea largă, ca Aron, sau fii de domn abia destăinuiți cu această însușire și numiți ieri-alaltăieri, ca Mihai; pe lângă aceasta, ei n-aveau ca Sigismund o vistierie plină, supuși îmbogățiți prin meșteșugul și negoțul lor, în stare să umple de argint casele de război și le lipsea, în sfârșit, o oaste de Curte, ca, dincolo, trabanții, ori luptători ai orașelor, precum erau contingentele săsești ale „Craiului". Ei stăteau numai cu o boierime pe care n-o cunoșteau bine și de care nu puteau să fie siguri, cu niște țărani care, dezbrăcați în mare parte de averea lor, reduși la sapă de lemn, n-aveau nici o tragere de inimă pentru lupte. Intr-o asemenea situație, ei nu puteau decât să jefuiască ce mai rămăsese în vatra și bătătura satelor și să trimeată turcului hrana cerută de dânsul.

întreținerea unei oștiri turcești în mers era o grea sarcină, și țările noastre n-avuseră s-o mai îndure din timpurile lui Mircea Ciobanul și Pătrașcu cel Bun, în Țara Românească, când toate stăteau altfel. După ce Sinan se așeză la Belgrad pentru toată iama, cerând să i se aducă toți banii și toate proviziile ce puteau să-i fie de trebuință, situația principatelor se făcu și mai rea. Provizii, turme - Mihai pomenește într-un document din 12 ianuarie 1594 „con.ăritul oilor și al boilor" plătit de un boier pentru cnezii pe care-i despoaie pe urmă[CCXLV] - luară

drumul către sălașul ostașilor, deprinși a face belșug ca niște „fii iubiți ai împăratului".

Atâta nu era de ajuns. După întoarcerea lui Sinan către Belgrad, creștinii luară în două puncte deosebite ofensiva: câțiva nobili unguri din serviciul împăratului, cu Palffy și Nadăsdy în frunte, atacă *Alba- Regală,* vechea reședință a regilor unguri, și, când pașa de Buda alergă să despresure cetatea, ei nu se sfiită să-i stea împotrivă, într-o luptă, care se sfârși cu o foarte mare biruință a Imperialilor. Pe de altă parte, în Nord, comandantul Ungariei Superioare, Cristofor de Teuffenbach, sfărâmă

CCXLV Bibi. Ac. Rom., doc. 29/LXXVI.

bariera turcească aflătoare înaintea orașelor Maramureșului. Sinan, care se lăudase către ardeleni, pe când era încă la Palota, că va merge să caute pe împărătescul său dușman până la Viena și în castelul din Praga[1], văzu bine greutatea luptei pe care o începuse cu speranțe prea mari. El se hotărî, deci, a chema ajutorul tătarilor și ceru pentru a- i scoate din pustie porunci ale Sultanului, care fură trimese încă din iamă.

în asemenea împrejurări, domnii erau înștiințați și ei de trecerea hoardelor, cu firmanul „împărătesc" de a găti provizii și conace. Pe lângă cele ce erau să dea cu socoteală, ei trebuiau să se aștepte însă Ia luarea cu hapca pe o scară foarte întinsă, la prădarea neomenoasă a ținuturilor străbătute de păgâni, care se pregăteau astfel pentru jaful în țara dușmanului. Când beglerbegul plecă la 1589 asupra Poloniei, el robi, nu numai Sniatynul regelui, ci și Ținutul Cemăuțului, care era al voievodului Moldovei[CCXLVI CCXLVII]. Când, pe la începutul lui 1594, ordinul de a face drum lesnicios și îmbelșugat voinicilor Hanului sosi la Aron- Vodă, el răspunse printr-un refuz, având, fără îndoială însă, înțelepciunea de a-1 îmbrăca în forme cuviincioase[CCXLVIII]. Dar, oricare ar fi fost cuvintele arzului lui și al Moldovei, el era hotărât ca, prin orice mijloace, să împiedice ruinarea țării de către temuții oaspeți.

De mai multă vreme, el, ca și „fratele" mai puternic din Ardeal, Sigismund Băthory, începuse a strecura la cʳești știri folositoare, oferte nelămurite încă, cereri sfioase de ajutor. Principele ardelean nu era amenințat numai cu o raită a tătarilor în munții Maramureșului, sau, și mai rău încă, de-a lungul provinciei, dacă ei ar străbate prin

CCXLVI Barovius și, după el, W. Bethlen.

CCXLVII Act al lui Aron-Vodă, 11 iunie 1594, la Bibi. Ac. Roma: „s-au prăpădit [ispisoacele] când au robit turcii Sneatinului și Țănutul Cemăuțiului"; traducere.

CCXLVIII Hurmuzaki-Iorga, XU, p. I, nr. I; lorga, *Acte fifragm.,* I, p. 125,172.

păsurile moldovenești. Ca unul care avea o bună oaste, mijloacele de a o înarma și de a o ține și se găsea în vecinătatea nemijlocită a câmpului de luptă, el primi de mai multe ori poruncii din partea lui Sinan de a merge, cu tunuri și tot ce se cuvine, pentru ca să asedieze, alături cu pașa de Timișoara, Kallo sau altă cetate de la hotare, precum făcuse înainte de dânsul loan-Sigismund Zâpolya, un credincios vasal al Sultanului Soliman. Tânărul Báthory știu să piardă timpul până în toamnă, dar pentru primăvară i se ceru iarăși a da dovadă de credință, nu numai prin plata de tribut, împărțirea și făgăduiala de daruri, ci și printr-un puternic ajutor militar împotriva nemților călcători ai tratatelor[1].

Acest ajutor era hotărât Sigismund să nu-i dea cu niciun preț, cu toate că un puternic partid din provincie era de părere să se urmeze și cu prilejul acestui nou război dintre turci și imperiali politica de oportunism rece, care adusese atâtea foloase pe vremea „regilor" din familia Zâpolya. Să se vadă în fruntea unei oștiri creștine alături de san- geacele și tunurile pașelor și begilor lui Sinan i se părea un păcat, care nu se poate uita, față de Dumnezeu. Avea abia douăzeci de ani, și sufletul lui de om mediocru și slab, în fond, oglindea neschimbate învățăturile preceptorilor săi, pe care-i avuse mulți și aleși cu îngrijire. Unii dintre dânșii erau aventurieri italieni, de la care nu deprinsese numai talente variate și destul de rare, ca acela de a juca mingea după regulile artei, precum și racheta și *pallone,* de a arunca discul, de a ridica greutăți, de a învârti cai nedeprinși cu călăria, de a dănțui elegant după moda italiană, de a mânui cu pricepere sabia, de a vorbi italienește ca în saloanele Apusului elegant, de a cânta, în sfârșit, din diferite instrumente și de a compune bucăți de muzică. Pe atunci Italia era stăpânită de ideile antichității, și idealul era, ca în timpurile de virtute învingătoare ale ei, să se câștige gloria[CCXLIX CCL]. De glorie îi vorbeau toți acești pensionari* ai micii Curți din Alba Iulia, dar nu numai acești virtuoși, meșteri în complimente și lingușiri, acești strălucitori paraziți, reprezentanți ai civilizației și modei. Pentru

---

CCXLIX Izvoarele ardelene citate. Cf. Sârbu, *Le.,* p. 107 și urm.
CCL Relația lui Petru Busto, în Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 28, nr. LXII.
* în text: „pensionați" (n. *ed.).*

învățătura limbii latine, literaturii retorice și istorice, i se dăduseră lui Sigismund învățători iezuiți, din acel Ordin puternic și temut pe care opunerea statelor din Ardeal îl silise odinioară a-1 goni pentru câtva timp[CCLI]. După ce-și

isprăvi învățăturile, principele păstră pe lângă dânsul ca duhovnic și sfetnic de căpetenie, pentru lucruri de conștiință ce nu se împărtășeau altora, pe Alfonso Carrillo, un iezuit spaniol, dintr-o mare familie*. Carrillo, un om de autoritate și un om dibaci, reprezenta pe lângă tânărul său fiu duhovnicesc ideile de biserică militantă, de zdrobire a păgânismului încălcător, de triumf universal al catolicismului și șefului lui, Papa. Unii dintre străinii care-1 înconjurau, mirenii, îi vorbeau de căsătorii cu principese purtând mari nume, cunoscute de veacuri în Europa latină, și-l îndemnau a trimete ambasadori la ducele de Toscana și la alți adepți distinși ai Renașterii, care puteau să-i facă și lui o reputație.

Iar clericii, - adică părintele Alfons, - îi aminteau de unchi, marele rege Ștefan, în care catolicii văzuseră pe conducătorul lor în Răsărit, pe viitorul luptător împotriva Sultanului; i se înfățișa noul război început de Sinan ca un prilej dat anume de bunătatea lui Dumnezeu pentru ca el, Sigismund, ca un nevinovat David, să apară înaintea Goliatului musulman cu simpla praștie a credinții sale, prin care ar putea zdrobi dintr-o singură lovitură trufașa frunte a Uriașului. Dacă va ajuta pe turci, cum îi cer aceștia și prietenii lor, el va fi silit a-și păta pentru vecie sufletul, prin sângele creștinilor vărsat fără vinovăție, și de la stăpânii săi tirani nu poate aștepta decât ce i s-a dat din belșug până acum: cereri nesățioase și ofense. Pe când, dacă s-ar lupta pentru legea sa, precum desigur că ar fi făcut, să fi fost în viață, bunul rege Ștefan, ce binefaceri n-ar rezulta și pentru dânsul! Moștenitor al regilor unguri din timpurile mari, el ar chema la libertate, alipindu-le în același timp la coroana sa, curățită de o înjositoare vasalitate, Voievodatele Țării Românești și Moldovei, ar trece Dunărea ca

---

CCLI V. lorga, *Pretendenți domnești,* p. 10.

[1] V. Szilâgyi, *Carrillo Alphonz diplomacziai miikddese, 1594-[159]8,* Budapesta, 1877 (ed. Academiei Maghiare).

un chemător la viață al popoarelor îngenuncheate care-și așteaptă numai mântuitorul pentru a-1 înconjura cu armele revoltei de mult timp pregătite: ar fi Crai al sârbilor, Domn al bulgarilor și cine știe cât de departe și-ar împlânta hotarele în împărăția turcească menită pieirii pentru necredință... Era, apoi, în vecinătate Polonia, care-și alesese un rege fără să fie cârmuită de dânsul, ale cărui gânduri erau numai moște- nirea-i din Suedia, unde era să și plece în curând. Cel mai puternic om acolo era hatmanul și cancelariul Ioan Zamoyski, un elev al școlilor italiene, un ucenic al Renașterii, un catolic plin de râvnă și, prin căsătorie, o rudă a regelui Ștefan: Zamoyski nu părea că voiește pentru

el vreodată tronul polon și, dacă ar fi să-l dea altuia, cine ar fi mai aproape de dânsul decât nepotul strălucitului rege, stăpânilor ca și dânsul al Ardealului și, mai mult decât el, liberatorul creștinătății orientale din mâna turcilor?

La Aron nu interveneau motive așa de înalte pentru ca și fără tătari să caute a se înțelege cu creștinii. Când se schimbase Alexandru- cel-Rău, fusese vorba[1] să se înlocuiască și Aron, de care Sinan nu fusese mulțămit de la început. Intre alte cereri care se făcuseră lui Sigismund, în 1593, fusese și aceea de a-și trimete trabanții în Moldova pentru a prinde și a da în mâna oamenilor împărătești pe cei mai de încredere sfetnici ai Voievodului după întoarcerea lui în scaun: Oprea Logofătul și Răzvan[CCLII CCLIII]. Nu știm ce sentimente avea Oprea, un necunoscut, în aceste împrejurări, dar Răzvan, fiul unei țigance - se zicea - și al lui Petru Șchiopul - zicea el[CCLIV] - se arată, de cum îl întâlnim, ca un sprijinitor călduros al alianței cu creștinii, ca un om al lui Sigismund Bâthory, care trebuia să-l prefacă în Ștefan-Vodă, dându-i mai târziu locul lui Aron, căzut în bănuieli de înțelegere cu turcii. Se poate afirma că Răzvan a jucat pe lângă Aron rolul jucat altă dată de Bruti pe lângă

CCLII Raportul venețian, citat, din 6 septembre 1593.
CCLIII' Barovius.
CCLIV Hurmuzaki-Iorga, XI, p. XCIV.

Petru Șchiopul sau acela pe care-1 juca Alfons Carrillo la Alba Iulia, cu deosebire numai că Aron n-avea nici naivitatea senilă, nici naivitatea copilărească a celorlalți doi principi, și că „Țiganul" Răzvan reprezenta, oarecum, mai indirect politica și obiceiurile Apusului.

Cele dintâi legături dintre Sigismund Bâthory și căpeteniile creștinătății sunt mai vechi decât sosirea, în 1593, a bătrânului Sinan la Belgrad. Ioan Imreffy, căruia-i era păstrată o strălucitoare carieră de bogat și strălucit sfetnic al cutezanțelor și imoralităților, pe lângă alt Bâthory, principele Gabriel, cu care-și împărțea nevasta, căpătă misiunea de a strecura pe lângă nemții din Ungaria-de-Sus asigurările și stăruințele îngăimate de la început. După ce i se dădu, în aceeași toamnă de cheltuieli și de primejdii, de către Ioan Zamoyski, recomandația de a încerca mai bine să-și câștige pe turci prin amestecul ambasadorului englez din Costantinopol, și un trimes anume plecă pentru acest scop în îndepărtata Anglie, Carrillo însuși se duse la Curtea Imperială pentru a împrăștia bănuielile ce s-ar fi putut produce de această

hotărâre. Până a nu se încheia anul, în sfârșit, un anume Sigismund Pâczolth (Pacioltus) veni de la Cașovia, în numele comandantului de acolo, Teuffenbach, pentru a întări pe stăpânitorul ardelean în gândurile sale de alianță creștină[1].

Aceste lucruri se știu numai prin povestirea cronicii contemporane a Ardealului. Din izvoare mai sigure, din scrisori ale timpului se cunoaște însă faptul, foarte însemnat pentru împrejurările în care s-a aprins răscoala mântuitoare în țările noastre, că, încă înainte de luna lui octombre, Aron-Vodă, mânat de frică, mai puternică la un asemenea om decât orice patimă a gloriei, scrisese și lui Teuffeubach și chiar împăratului, că, neprimind răspunsul pe care-1 aștepta cu nerăbdare, el se îndreptase din nou către generalul din Cașovia, rugându-se de el a fi primit, sub ocrotirea împărătească[1].

Aron-Vodă era în drumul tătarilor: el putea, dacă nu să-i oprească, să-i slăbească măcar prin hărțuiri și, mai

ales, să dea știri bogate, grabnice și îndreptătoare despre mișcările, strașnice prin iuțeala lor, ale călăreților pustiei. Imperialii nu mai aveau de la deschiderea războiului informații îndestulătoare din Răsărit și ei trebuiau să alerge, deci, la serviciile scump plătite ale cutărui levantin nesigur și nepriceput. Ofertele voievodului moldovenesc nu fură primite de la început, dar nici nu fură respinse. Generalii unguri influenți din oștirile lui Rudolf erau de părere să se întrebuințeze pentru a se ușura biruința - dacă nu pentru a se grăbi pacea, pe care, la Praga, desigur, că o doreau mai mult decât orice zgomotos triumf, - creștinii supuși, în întregime sau numai pe jumătate[CCLV] [CCLVI], Sultanului. Ei credeau că, amândoi stăpânitorii români unindu-se cu principele Ardealului și întinzând creștinilor de peste Dunăre o mână armată, cu sprijinul căreia să se poată ridica, s-ar alcătui o oștire, care ar răscumpăra prin numărul, entuziasmul, iubirea ei de Hristos, pregătirea și comanda care-i lipseau. în octombre se vorbea astfel de o solie ce ar fi să se trimeată în Ardeal pentru a grăbi hotărârea „eroică" a lui Sigismund Báthory[CCLVII]. Cu atât mai mult se hrăneau astfel de mari și zadarnice planuri, cu cât, la Curtea împăratului, vistieriei totdeauna goale se înfățișase, doritor de plată pentru

sângele vitejilor săi, un zaporojean rătăcitor, Stanislav Chlopieki, care vorbea de minunile pe care, din fuga cailor și zborul șeicelor, sunt în stare a le îndeplini voinicii Niprului: să le se dea numai un steag împărătesc cu vulturul încununat, scrisori pentru stăpânitorii mari și mici ai Răsăritului: Țarul Fedor, voievodul Aron și magnații drept- credicioși ai Rusiei polone, și ei vor arăta pentru aurul lefilor, de ce sunt în stare[1]. în același timp, o ambasadă austriacă pleca spre depărtata reședință a autocratului muscal, care era socotit că numai el poate

---

CCLV Barovius și după Bethlen, *Lc.,* pp. 79-80,136,153.
CCLVI Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 36, cf. Sârbu, *Lc.,* p. 128
CCLVII Cf. Eugen Barwinski, I4PHMHHKH A® K-ropuT 3NOCHH uîcapK PVAOA^ II. i OAHH KAHMCHTHJK VIII J K03AK4MH K p. 1593 i 1594, Lemberg, 1896.

să înfrâneze, să ție acasă, la căminurile lor amenințate, pe tătari[CCLVIII] [CCLIX]. Dacă însă, cazacii, ca și moldovenii, Ardealul ca și Țara Românească, bulgarii, sârbii, albanezii, de a căror sete de răscoală și răzbunare se vorbea de multă vreme, s-ar înțelege pentru a curăți de păgâni țările apăsate ale creștinătății răsăritene, rămâneau atunci numai polonii, care, fiind câștigați și ei, s-ar alcătui, în sfârșit, ce nu se mai văzuse până atunci de Ia intrarea turcilor în Europa: o puternică ligă creștină, care ar scoate oștiri fără de număr pe toate drumurile de uscat și de apă ce duc la Constantinopol și ar încheia veacul, prea lung și până atunci, al otomanilor, aruncând pe Sultanul învins și umilit în Asia strămoșească. Un emisar cu numele de Matei Wackher merse în taină la poloni, de unde lipsea supravegherea regelui, plecat în Suedia, după eternele sale interese de familie, pentru a încerca sentimentele fruntașilor regatului: arhiepiscopul de Gnesen, cardinalul Radziwill, și mai ales atotputernicul Cancelariu și Hatman, a cărui vorbă putea să hotărască.

Scrisorile cerute de cazaci se pecitluiră în Cancelaria din Praga, cu același vultur fricos și hrăpăreț pe care „Nizovii" trebuiau să și-l puie în steaguri, la 3 februar: ei trebuiau să taie drumul de pradă al tătarilor și să întindă calea lor de jafuri peste Silistra, după ce vor fi cules zaherele - iar „chile și câble" și aici! - din Țara Românească, până la Adrianopol, cruțind însă cu deosebită luare aminte pământul creștin pe care trebuiau să-l străbată pentru a ajunge acolo unde orișice le este îngăduit. La începutul anului, atât trimișii la Moscova, cât și informatorul plecat în Polonia ajunseseră la ținta călătoriei fiecăruia și începuseră a vorbi de război și alianță. Iar, cu câteva săptămâni înainte, pe propria sa socoteală, dar, desigur, după îndemnul lui Teuffenbach, pe care-1 servea la Cașovia, un ungur din provinciile Casei de Austria, care se lăuda că ar fi cunoscând cât se poate de bine

țările noastre, se adresa lui Aron, supărat peste măsură

CCLVIII Hurmuzaki-Iorga, XI, pp. 407-[40]8.
CCLIX *Ibid.,* pp. 400,406-[40]7, etc.

de vestea că-i vin tătarii. La 25 decembre 1593, Valentin Prepostvary înștiința pe voievodul Moldovei de izbânda ce se culesese în campania trecută și-l sfătuia să se alipească de biruitori, care i-ar da, ca lui Petru-Vodă fugarul, din Tirol, un adăpost mult mai plăcut și mai sigur decât această veșnic tulburată țară a Moldovei[1].

Spusele lui Prepostvary, sau ale stăpânului său Teuffenbach erau bune, dar ele nu soseau tocmai la vremea lor. împăratul negocia prin miniștrii săi cu Chlopicki, care se lăudase că poate să adune în jurul steagului adus din Praga opt până la zece mii de „viteji" dar, afară de oamenii pe care credea că se poate răzima această căpetenie, erau atâția alții, răspândiți prin ostroave, îngrămădiți în cetăți de graniță, care erau cuiburi de pradă, rătăcitori prin locuri ce nu se stăpâneau de nimic: se cunoșteau astfel prin Polonia cetele lui Walicki, Koszyncki, Orszowski, Nalewayko și Lobodă. Una dintre dânsele, neavând lucru în vremea de iamă, își părăsise locuințele pentru a cerca hotarele, în privința stăpânirii cărora de un domn sau de altul nu erau bine lămuriți, când le era foame. Ei veniră astfel, la bâlciul de Crăciun, în Orhei[CCLX] [CCLXI]; năpădiră, cu Hatmanul lor de podghiaz, „hoțul" Slobodka, asupra creștinilor și păgânilor care-și vindeau mărfurile sau își făceau cumpărăturile, furară, uciseră și băură, trei zile întregi: vineri, sâmbătă și duminecă; apoi își cărară prada la Nistru, pe care se lăsară în jos pentru a mai face o cercetare și la Tighinea („Turgion"), după care ei se pierdură în „câmpurile" ale căror cărări nu le știa nimeni decât dânșii. în cea dintâi zi din anul 1594, Aron se plângea față de Zamoysjd de această călcare a păcii, dădea vina pe magnații vecini ai Poloniei și anunța, în același timp, plângerea ce a făcut la Poartă și oaspeții de același fel pe care are de gând a-i trimete peste Nistru[CCLXII].

CCLX Hurmuzaki, HI[1], pp. 176-7. Pe larg Sârbu, *O.c.,* p. 128 și urm.

CCLXI Aceasta pare să fie localitatea pe care izvoarele o numesc „Harkowa", „Orichovo", etc. Ea se afla ‚jn ditionibus turcicis", în hotar cu pământurile Domnului Moldovei, ne spune Aron în plângerea sa. în sfârșit, e hotărât că, la întors, cazacii trecură Nistrul, „care desparte pe tătari de poloni și ruși"; lorga, *Acte și fragm.,* I, p. 134.

CCLXII *Ibid.,* pp. 134—[13]5; unde și răspunsul împăciuitor al

Din aceeași zi cu scrisoarea trimeasă hatmanului, e răspunsul voievodului moldovean către Prepostvary. Având a face cu un particular, și nu cu reprezentantul împăratului în Ungaria-de-Sus, Aron, foarte recunoscător pentru știrile despre războiu, se ferește a răspunde în

privința supunerii față de împărat. „Dumneata știi”, spune el, „cum sunt lucrurile aice în Moldova, căci la noi lucrează împăratul turcesc, și eu nu sunt decât un ispravnic în această țară. Drept aceea, sunt gata a sluji în toate Măriei Sale împăratului și dumitale. Dumneata mă înțelegi bine că bucuros aș mai vorbi eu și altele, dar mare lanț și funie ne stau în cale”. Dacă, în loc de câteva rânduri ale unui om fără dregătorie, i s-ar înfățișa o hârtie de fagăduială purtând „iscălitura și pecetea Măriei Sale împăratului”, ar ști totuși ce să răspundă, căci și el e „un adevărat Domn creștin”. Lucruri pe care se pricepea să le tălmăcească Prepostvăry, care cunoștea Răsăritul și care era dintre naivii sau șireții ce credeau că voievozii dunăreni și cazacii ar putea ajunge până la Bosfor și ar aduce astfel într-un singur an de luptă mântuirea din robie „a Ungariei întregi, Croației și Sârbiei”[1].

Cu cât se apropia însă vremea când, de obicei roiau tătarii spre jafuri, cu atâta Aron simțea înduioșându-i-se în piept inima compătimitoare pentru suferințele creștinilor. Pe de o parte, el chemă la sine pe un cumnat al căpeteniei de cazaci Koslinki pentru a se înțelege în privința unei închirieri războinice a acestuia din urmă, cu o suma de capete de „viteji”[CCLXIII CCLXIV], iar, pe de alta, el scria pentru întâia oară în sensul unei alianțe împotriva turcilor, tânărului „frate și domn” din Ardeal, căruia-i datorea înfrângerea și moartea lui Petru Cazacul, rivalul din 1592[CCLXV]. După ce primise nouă scrisori de îndemn, de data aceasta de la Teuffenbach însuși, sub propria lui iscălitură și în numele împăratului creștin, Aron răspundea, aproape în aceeași zi, la începutul lui februar 1594, „căpitanului general împărătesc și celorlalți domni

hatmanului polon.

CCLXIII Hurmuzaki, III[1], p. 178. nr. CLXVII.
CCLXIV' Hurmuzaki-Iorga, XII, p. 2, nr. IV.
CCLXV *Ibid.,* p. 1, nr. 3; cf. *ibid.,* III[1], p. 179.

din părțile de sus ale Crăiei Ungurești" și „intimului" său Sigismund Bâthory. în cea dintâi „carte" el arăta cum a purtat cu vorba pe tătari, zăbovindu-i, cum nu-i lipsește încrederea în triumful ultim al creștinilor și e gata să facă tot ce i s-ar spune că e folositor pentru aceasta. Lui Sigismund, care tocmai atunci își deschisese dieta, pentru a se sfătui ce trebuie de făcut față de cererile de contingent militar ale turcilor, Aron îi vorbea mai amănunțit despre tătarii care-i amenințau pe amândoi, și se mărturisea gata a lupta împotriva lor, „cu tot poporul meu și cu toată țara", dacă se adaugă pe lângă dânsul trupe polone și luptători cazaci, pentru a cruța creștinătatea de pradă. „Oastea, puterile" și mai mult decât atâta, Vistieria e gata el să și le cheltuiască pentru ca, împreună

cu nemții și ungurii împăratului creștin, să gonească, fără multă greutate, pe turcii înfricoșați, până la Constantinopol[1].

La această dată Aron primise scrisorile împărătești încredințate lui Chlopicki și, îndată după aceasta, îi veneau în mâini altele, care trebuiau să-l mândrească și mai mult, căci în josul lor stătea pecetea - Aron era un om cumpănit, care se uita bine la peceți -, pecetea fruntașului întregii creștinătăți catolice, a Papei. în ziua în care Alfons Carrillo, care fusese la Praga pentru negocierile cu împăratul, ajungea . la Curtea Romană, căreia voia să-i ceară mijlocirea pentru ca Sigismund Bâthory să fie cuprins mai repede în confederația Imperiului creștin, în aceeași zi pleca spre Orient, în misiune secretă, dalmatinul Alexandru Comuleo, cu numele său slav: Komulovic, canonic de Zara și preot la Roma. Don Alessandro era, ca și Carrillo, un romantic al politicii, care vedea viitorul în coloarea dorințelor sale pioase. Mai fuse într-un rând prin Răsărit, la 1583, și primise cu acest prilej și o frumoasă carte de liberă trecere din partea lui Mihnea-Vodă al Țării Românești[CCLXVI] [CCLXVII]; la întors, își arătase pătrunderea

CCLXVI *Ibid.,* m[1], pp. 179,180.

CCLXVII *Studii și doc.,* I-H, p. XL. Cf. Sârbu *O.c.,* p. 110 și urm.

asigurând că „Muscalul”, cu 100.000 din ai săi, trecând în Moldova, ar avea 200.000 de creștini sub steagurile sale la vadurile Dunării, ar număra peste cincisprezece zile până la 600.000 de cruciați ai legii sale ortodoxe, ar găsi porțile Constantinopolei deschise de trădătorii trimeși de Dumnezeu sau, dacă mâna acestor prieteni ascunși ar tremura, cincizeci de galere, plutind de către Apus, ar sili în trei zile pe turci să se dea învinși în cea din urmă luptă a lor pe pământul uzurpat al Europei[CCLXVIII]. în noua solie care-i fu încredințată la 10 novembre 1593, acest încrezător profet al înfrățirii creștine trebuia să treacă întâi prin Imperiu pentru a se înțelege, poate, aici cu alt propagator, mai inteligent, dar încă mai îndărătnic, al acestor mărețe proiecte: nunciul din Praga, Speziano, episcop de Cremona. Apoi va lua drumul Ardealului, unde se știa de cercurile romane că va veni, anume pentru a se înțelege cu emisarul pontifical, vărul din Polonia al principelui Sigismund, cardinalul Andrei. Le va vorbi despre alianța creștină, acestor doi tineri, lui Carrillo, lui Baltazar, fratele lui Andrei, și, îutr-un anumit caz, lui Ștefan, alt frate

al cardinalului. Dacă nu se poate deocamdată o intervenție militară în folosul creștinilor, cum se nădăjduia pentru campania anului 1594, cel puțin Sigismund să poarte cu vorba pe stăpânitorii săi, turcii, fără a le îndeplini cererile de ajutor. Din Ardeal se va vedea ce e de făcut cu domnii din Moldova și Țara Românească, dintre care cel dintâi are pe lângă dânsul un secretar francez. în Polonia s-ar căuta aliați împotriva tătarilor și sprijinitori ai legii. Cazacii s-ar trimete la Cetatea-Albă și la Cozlov, ca să[-i] nimicească, și s-ar arunca scântei de răscoală între bulgarii și sârbii gata să izbucnească într-o răzbunătoare mâinie. Și, cine știe, poate că atâtea popoare despre care la Roma nu se aveau idei limpezi, cerchezii, mingrelii - alții se gândeau la tătari, la perși - s-ar îndupleca să ajute triumful

CCLXVIII L. Komulovika izvjestajilistovi o poslanstvu njegovu u tursku, erdelj, moldavsku i polijsku; extras din *Starine,* XIV, Agram, 1882, p. 7. Cf. *Novi izvon* o L. Komuloviku: extract din același, XV.

creștinătății!

Pentru a face atâta ispravă, Comuleo ducea cu sine zelul de care era însuflețit, câte talente de încredințare îi va fi dat Dumnezeu și, mai ales, multe scrisori. între ele, una către Aron, cunoscut numai din nume, un „principe", despre „măreția de suflet" a căruia s-ar fi auzit până la Roma, și „Domnului Țării Românești" - anonim, - care și el avea un „suflet mare", dacă-i lipsea un nume, și ar fi datorând răscoala nobilei sale origini latine.

„Am aflat", spune Papa, după știrile lui Comuleo, „despre poporul tău, că sunteți coborâtori ai latinilor și italienilor: așa încât cu atâta mai mult e de crezut că sunteți doritori de gloria strămoșilor voștri"[1]. Și moldovenilor și muntenilor, se recomandă în instrucțiile trimesului tainic, „să li se amintească de faptul că ei sunt o colonie de italieni și că nu trebuie să între de bună voie într-un război în care pot vărsa sângele propriilor lor rude"[CCLXIX CCLXX CCLXXI].

Komnlovic, bucuros că poate să grăbească prin alergăturile sale pioase luarea Constantinopolei de liga creștină, era în ianuar la Alba Iulia, unde, firește, că nu găsi pe cardinalul Báthory, dar stătu de față la lucrările dietei, în care se luă numai hotărârea de a se ținea trupele gata pentru orice împrejurare[CCLXXII]. El vorbise, nu numai cu principele, ci și cu verii acestuia, cu Baltazar, care se visa domn în Țara Românească, și cu Ștefan, și ei îl asiguraseră, că dorințele îi vor fi îndeplinite printr- o apropiată ieșire împotriva turcilor a oștirii ardelene, având în fruntea

ei pe Baltazar însuși[1]: această oștire, unită cu a moldovenilor și a muntenilor, ar înainta asupra Constantinopolei, odată cu biruitorii *in spe* din Ungaria. Emisariul pontifical văzu închiderea dietei, plecarea, la 23 februar, a lui Carrillo către Praga, unde era să aducă

CCLXIX* în text: „să le" *(n. ed.).*

CCLXX *Ibid.,* p. 175, nr. CLXIV.

CCLXXI Ediția mai bună a instrucțiilor, în *Starine,* XVI, pp. 228—[22]9 (cealaltă în Hurmuzaki, HI², p. 37 și urm.).

CCLXXII Bethlen, *O.c.,* p. 174; *Monumenta Comitialia Transylvaniae,* la această dată.

împăratului propunerile de alianță ale clientului său sufletesc, și rămasă numai cu părerea de rău că n-a văzut pe cardinalul Andrei, care sosi la Cașovia, unde destăinui lui Teuffenbach planurile domnești ale fratelui său Baltazar, abia în aprilie[CCLXXIII] [CCLXXIV]. încă în capitala Ardealului, văzuse don Alessandro pe mandatarii lui Aron-Vodă cu scrisorile cunoscute, și i se păru că descoperă și trimeși, pentru asemenea scopuri, ai lui Mihai- Vodă; ceea ce nu se poate pentru acea vreme[CCLXXV]. în noaptea de 22 mart, el își făcea intrarea la Iași. Primit în audiență, la 24, de stăpânitorul moldovean, urmărit de groaza apropierii tătarilor, el îi dădu măgulitoarea epistolă a Papei și primi, în schimb, de la dânsul recomandați! pentru Țar, Hatmanul cazacilor și ofițerul polon din Camenița[CCLXXVI]. în spre acesta din urmă pornea el a doua zi, luând de acolo drumul către îndepărtatele sălașe ale cazacilor.

Câteva săptămâni după plecarea solului „Sfinției Sale" de la Roma, căruia pentru bani și sprijin Aron-Vodă era în stare să-i facă orice sacrificii de dogmă și să clădească mănăstiri „drept-credin- cioase" pe urmă, un altul veni din partea împăratului. Acest al doilea sol, care vorbea bine românește, și cunoștea desăvârșit țările noastre, era un ragusan, cu numele Ioan de Marini Poli, dar la noi i se zicea simplu *Giva.* Giva avea un frate, Pascal, și amândoi, cu toate armele de familie ce-și puseseră în pecete, erau niște tineri săraci și dintr-un neam fără strălucire. Se așezaseră întâi în Țara Românească sub Mihnea-Vodă, și Ioan, frate mai mare, luase de nevastă pe o nepoată a mamei voievodului; cinste deosebită, care dădu veneticului bogăție și o deosebită trecere pe lângă domn. Dar se înțelese rău cu această jupânească Prepia, și Mitropolitul despărți pe cei doi soți în gâlceavă. înainte și după aceasta, Giva se îndeletnicise mai mult cu afacerile bănești decât cu cele

---

CCLXXIII Izvijeătajilistovi, p. 9.

CCLXXIV Hurmuzaki-Iorga, XII, pp. 2-3, nr. V.

CCLXXV *Izviest.,* p. 13.

CCLXXVI *Ibid.,* pp. 14-5. Lui Komuloic i se păru că Aron ar fi fost la Roma și ar fi făcut și profesia de credință catolică. Deoarece nu-i cunoaștem viața de pretendent rătăcitor, - se poate!

politice și el lua asupră-și, pentru câștig, slujbe

de-ale domniei, strângeri de dări. După ce ieși din familia domnească munteană și din Divanul unde stătuse și el până atunci, Marini trecu în Moldova, unde Petru-Vodă, unchiul lui Mihnea, primi bine pe acest străin vorbăreț și dibaci, căruia-i încredința vămile sale. Când bătrânul domn fugi în Apus, Ioan avea încă această ramură a venitului Scaunului și, simțindu-se înșelat sau, mai curând, voind el să înșele pe un biet bătrân ce nu știa să-și spună dreptatea, el culese recomandații în dreapta și în stânga și veni cu jalbă în Tirol, unde se adăpostise pretinsul datornic. Banii nu și-i scoase, cu tot procesul ce deschisese împotriva lui, dar el întrebuință șederea sa în străinătate și pentru a unelti alte lucruri din care se putea hrăni. Se făcu mâna dreaptă a surdului pribeag Ștefan, apoi, pe urmă, venind la Praga el începu să dezvăluiască sfetnicilor împărătești, cu autoritatea pe care i-o dădea originea sa răsăriteană și multele legături ce le avea în țările noastre, mari planuri de răscoală a creștinilor supuși Porții, strălucitoare tablouri de închipuire mai puțin sincer zugrăvite decât ale unui Komulovic, bunăoară. Ajungea, firește, la propunerea ca lui să i se dea grija de a pune la cale lucrurile și de a le supraveghea[CCLXXVII].

Îl crezură, pe o vreme când toată lumea era crezută și, de exemplu, toți italienii care se chemau Cigala puteau să se înfățișeze ca rude ale vestitului renegat Cigala-zade și să primească puțin costisitoarea asigurare că vor căpăta și ei, ca răsplată pentru slujbele ce ar fi să aducă, „o părticică din împărăția osmană". La începutul lui mart, la 3 și 7, i se dădeau lui Marini scrisori de recomandație către domnii din Moldova și Țara Românească, dintre care cel dintâi era cunoscut prin ofertele ce făcuse, iar cel de-al doilea fu numit, după asigurările lui Marini, „Ștefan Bogdan", adică Surdul pe care Giva-1 sfătuise la Veneția. Ragusanul nu purta niciun titlu, ci era înfățișat numai ca o persoană „care

CCLXXVII Iorga, *Contribuțiuni,* p. 64 și urm.; Hurmuzaki, XI, tabla; *Doc. relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul,* pp. 7-11, 13—[1]4.

pleacă din Curtea noastră împărătească în acele părți", și despre misiunea lui nu se spunea nimic precis, lăsându-se prin urmare totul în voia împrejurărilor și la judecata acestui uneltitor tăinuit. Plecat la 18 mart, Marini era la 8 mai în Cracovia, de unde se îngrijea de procesul său cu Petru-Vodă; de aici trecu de-a dreptul la prietenul său Aron-Vodă, care-1 ajutase tocmai în această afacere.

Pe acesta-1 îndemnă să nu plătească turcilor tributul pe care-1 ținea gata, cu toate legăturile ce înnodase cu creștinii, și să stea în calea tătarilor ce voiesc să treacă în Ungaria. Pentru o asemenea hotărâre

războinică, Aron avea mijloace la îndemână: vechea lui strajă de unguri, cu Mihai Tolnay hotnogul, cazaci, ce trecuseră mai de mult granița pentru a înconjura cu vitejia lor pe acest fricos bogat, oastea de țară, pe care o aduna strigând la leafă și bătând la tălpi pe cei ce nu se țineau de cuvânt să vie, după ce primiseră banii domnești. Marini-1 puse în legătură însă și cu cazacii ce stăteau în înțelegere cu trimesul pontifical: acești noi lefegii ar lua asupra lor să-i apere scaunul și țara, dacă el i-ar hrăni cu boi moldovenești și le-ar plăti la vreo 8.000 câți erau - o frumoasă oaste -, 3.000 de taleri pe lună. Se învoiră astfel, și ragusanul, ce-și rezerva să se întoarcă pentru a încheia cu domnul Moldovei un tratat în forma cuvenită, trecu în Ardeal, pentru ca să vadă acolo dacă trebuie să viziteze și pe „Ștefan-Bogdanul" muntean, al cărui nume adevărat îl va fi cunoscut în sfârșit la Iași.

Aici el înfățișă scrisorile-i tăinuite de acreditare; pe care, ca și pe altele din partea împăratului, Sigismund nu voi să le primească din cauza titlului de voievod, și nu de principe, ce i se dădea în ele. Dar cuprinsul lor și lămuririle date pe urmă, prin viu grai, de agent, îi fură foarte plăcute. Sigismund trăia pe acest timp numai în gloria sa viitoare de luptător pentru creștinătate. Pe când Komulovic pleca spre Răsărit, sosea la Roma zelosul Carrillo, în călătoria sa menită să lege Ardealul de lumea creștină în război cu turcii. El se întoarse, firește, cu cele mai călduroase îndemnuri, sprijinite pe făgăduielile cele mai ispititoare, și, peste puțin de la întoarcerea sa, harnicul călugăr lua drumul spre reședința împărătească

pentru ca să arate și aici cât de mult dorește fiul său sufletesc a înconjura, împreună cu ceilalți creștini, steagul cruciadei, menit să ducă la biruință[1]. Succesele câștigate de ostașii împărătești, germani și unguri, pretutindeni unde în primăvara noului an 1594 ieșiră în calea turcilor: la Gran, unde se afla arhiducele Matthias, la Hatvan, apoi în Croația, unde comanda Maximilian, celălalt frate al lui Rudolf al II-lea, întăriră și mai mult pe încrezătorul tânăr în gândurile lui de răscoală. Aproape de dânsul chiar, sub numele lui, se aprinsese un nou focar de luptă, la granița până atunci așa de adeseori încălcată a Banatului, unde sârbii strămutați de multă vreme pe acestălalt mal al Dunării ardeau și prădau sub haiducii Teodor Vlădica și Dochian, „căpitani" ai noului Crai și Despot, Sigismund Ungurul, cucerind, în mai, și însemnatul loc întărit al Becîcherecului și fugărind cu pierderi mari pe Pașa Timișoarei[CCLXXVIII CCLXXIX].

După dieta de la Turda, tot în mai, care vădi și mai mult ființa a două partide ardelene, dintre care una, a tinerilor, voia războiul cu orice primejdie, iar cealaltă, a bătrânilor și a doritorilor de domnie, susținea supunerea cu orice rușine și orice jertfe, - după această dietă, trupe începură să se adune sub comanda lui Baltazar Báthory. Un sol al lui Sigismund mersese, cu tot felul de asigurări, la dieta germană din Regensburg[1].

Marini ceru principelui ardelean să ajute pe Aron, ai cărui ochi, plini de jale pentru comorile amenințate, nu pierdeau granița răsăriteană, care ascundea mișcările tătarilor. Căpătă pentru dânsul 10.000 de ostași, care trebuiau să plece cât mai iute, și trimeterea priceputului luptător Pangratie Sennyei la păsurile despre Moldova, pentru a sta gata de orice împrejurare. Mai mult, arătă cu părere de rău că nu poate face, fiind încă ținut în loc de reaua voință a opoziției sale iubitoare de liniște scump plătită. Crezând că a venit vremea să sprijine cu fapte viteaza mișcare a sârbilor din Banat, uniți cu țărani români, el mai chemase o dietă, în cele dintâi zile ale lui iunie, și pentru a grăbi hotărârea, așa cum o dorea el,

CCLXXVIII Cf. Hurmuzaki, fff[2], p. 395; XI, p. 426, nr. LH
CCLXXIX Baróvius, *O.c.,* p. 99 și urm.; W. Bethlen, *O.c.,* III, pp. 184—[18]5, 225 și urm.

apăruse înconjurat de străjeri care puteau duce la temniță pe dușmanii politicei noua, fără să găsească însă măcar la aceștia ascultarea de care avea nevoie. Rămăsese, cu toată această zadarnică cheltuială de amenințări, ca încă o dietă, în iulie, să dezbată alegerea între o linie de purtare și cealaltă; iar până atunci Sigismund, fierbând de nerăbdare, când pretutindeni arme creștine biruitoare îi zăngăneau la hotare, se tânguia amar împotriva supușilor săi, față de trimesul împărătesc[CCLXXX CCLXXXI]. Zi de zi, alții câștigau meciurile lui cu împăratul, prin Carrillo, se apropiau de sfârșit, și mâinile îi erau prinse încă de îndărătnicii ce nu voiau să vadă așa de limpede ca dânsul în zarea viitorului.

„Giva" avea de gând să treacă munții pentru a vedea ce temei se poate pune pe Mihai-Vodă, în locul căruia ar fi dorit să găsească pe Ștefan Bogdan. Desigur cu acest gând se coborî el până la Brașov, unde se găsea încă de la 27 iunie. Dar, înainte de a se clinti de aici, îi sosiră două știri foarte neplăcute, care îl opriră în loc.

Una era strivirea sârbilor de către turci. O bucată de vreme, aceștia făcuseră ce le era voia, cercând o cetate turcească după alta, ducând, cu puțină faimă, dar cu mult folos, lupta începută cu turcii. Pentru a se

pune un capăt îndrăznelii lor, un nou pașă, Hasan, se numi la Timișoara și, strângând ce puteri avea la îndemână, el se îndreptă împotriva Becichereculuí, care ajunsese a fi cuibul acestor hărțuitori. Neapărat că ei fură lăsați fără niciun ajutor de aceia care-i întețiseră și care se mulțămiră a privi de la hotare nimicirea supușilor sârbești ai Craiului din Bălgrad. Pașa nu învinse pe acești săteni și păstori, abia înarmați, ci-i strânse cu desăvârșire[1].

Pe de altă parte, cu toate că trimesul pontifical socotea să le fi tăiat calea prin cazacii plătiți de dânsul, tătarii rupseră slabul zăgaz ce le stătea înainte. De ce zăboviseră așa de mult, de ce se mișcară numai atunci, de ce trecură înainte fără să risipească o singură săgeată

CCLXXX Aceleași izvoare narative.

CCLXXXI Raportul lui Marini, în Hurmuzaki, III[1], la sfârșitul anului 1594; izvoarele narative citate.

în trup de dușman, nu se poate lămuri cu totul. Zamoyski, cancelarul polon, dușmanul hotărât al oricărei cauze pe care o reprezenta Casa de Austria, a fost învinovățit că el ar fi îndemnat pe călărețiii Hanului să-și ia avântul spre șesurile ungurești, că le-ar fi dat chiar călăuze, dintre oamenii săi și dintre credincioșii lui Petru Șchiopul, care-și trăia ultimele ceasuri din viața sa în Tirolul care-i era o temniță. La aceste învinuiri, ca și la altele de același fel, prin meșterul său condei și prin cuvântul său dibaci, Cancelarul știu să răspundă, fără să poată însă convinge. La imputările lui Kumulovic, trimes tocmai pentru a opri o nenorocire ca amestecul tătarilor în luptă, cazacii se dezvinovățiră că n-ar fi avut nicio îndatorire față de Aron, la care învinsese zgârcenia, așa încât, dacă trimesese în adevăr boii pentru hrană el uitase lefile „aliaților" cazaci în lăzile-i pline[CCLXXXII CCLXXXIII].

Mai probabilă pare această explicație. Creștinii se dăduseră la înconjurarea cetăților ungurești și croate atâta timp cât ei știau că înaintea lor nu vor întâlni oștirea cea mare a Vizirului. Așteptând ajutoare și provizii, acesta nu se puse în mișcare decât peste câteva săptămâni de la începerea primăverii, a timpului de luptă. Sultanul îi trimese pe însuși aga ienicerilor, care nu ieșea din Constantinopol decât numai pentru a păzi cu ostașii săi aleși persoana sfântă a suveranului. Când Sinan pomi asupra dușmanilor, aceștia crezură că e mai bine să se dea în lături, părăsindu-și cuceririle. După ce mântui astfel cetățile înconjurate, marele-vizir se îndreptă spre Raab, care trebuia dobândit pentru a împiedeca viitoare încălcări ale creștinilor. Pentru ca să ajute această ofensivă turcească, Hanul trebuia să alerge din stepele sale și, în urma unor chemări mai stăruitoare, el se pomi.

La 30 iunie, tătarii se găseau înaintea Iașilor, unde se închisese Aron, având cu dânsul numai lefegiii săi unguri și oastea de țară, fără cazacii noi și mulți pe care nu se îndurase a-i plăti. Drumul Hanului nu mergea numaidecât pe la dânsul, ci mai curând prin Pocuția spre

CCLXXXII W. Bethlen, *O.c.,* HI, p. 281 și urm.
CCLXXXIII Komulovic, *Izviestajilistmi,* pp. 20—[2] 1.

păsurile Maramureșului, dar el trimesese câteva ceambureuri din ostașii săi ca să se dea de știre vicleanului din Iași că uneltirile i-au fost descoperite. De o luptă a lui Aron cu tătarii nu poate să fie vorba, când atâția mai puternici decât dânsul își pierdeau cumpătul înaintea acestui potop distrugător. El împărți peșcheșuri și încărcă în același timp carele domnești cu birul ce fusese zăbovit până atunci. După trei zile, năvălitorii, hărțuiți din urmă de unguri de-ai Domnului, care rămăsese numai cu străinii și cu Curtea, căci ceilalți îl părăsiseră[1], care plecaseră *în dobândă* după cei ce duceau atâția bani cu dânșii, apucau spre Snyatin[CCLXXXIV] [CCLXXXV].

înadins pentru apărarea țării de prada tătărească, adunase Sigismund oaste în lagăr și întărise cetățile de la păsuri. în cetățuia Maramureșului avea comanda un om atât de vestit ca Gașpar Komis[CCLXXXVI]. Toate fură însă zadarnice; fără ca bănuielile de trădare ce s-au răspândit atunci, să fie îndreptățite, tătarii nu întâmpinară nicio împotrivire serioasă, ci, respingând pe cine-și cerca norocul ieșindu-le la harță în locuri strâmte, ei se revărsară asupra Ungariei. Peste puțin Hanul își făcea intrarea în strălucita tabără a marelui-vizir și agăi ienicerilor, unde-1 așteptau frumoase daruri pentru graba cu care răspunsese la chemare.

Pe când valurile acestea de războinici barbari se strecurau prin păsuri și Sinan dădea o strașnică lovitură creștinilor, luându-le cu o răpegiune care îndreptățea învinovățirile aduse comandantului, cetatea Raab (17 iulie), în Ardeal se dezlega pe o cale sângeroasă problema direcției ce trebuia să se urmeze în viitor.

în iulie, Sigismund mai dăduse ochii cu nesupușii magnați ai Ardealului, care veniră cu un sprijin armat care să-i poată apăra la întâmplare de măsurile pedepsitoare ale principelui. Cu dușmanii alianței cu

---

CCLXXXIV lorga, *Istoria armatei,* cap. X, la început (cu arătarea izvoarelor).

CCLXXXV Scrisoarea contemporană din lorga, *Acte și fragm.,* n, pp. 731-[73]2; raportul lui Marini, în Hurmuzaki, HI[1]; știrile ardelene din Hurmuzaki-Iorga, XII; povestirea din Barovius sau W. Bethlen.

CCLXXXVI V. și lorga. *Doc. Bistriței,* I, pp. 1-2, nr. II; Hurmuzaki-Iorga, XV.

nemții, disprețuiți pentru nesinceritatea ca și pentru slăbi-

ciunea lor, cu cei trei membri ai puternicii familii Kendi mai ales, se reuniseră oameni care stăteau în relații foarte strânse, de sânge sau de prietenie, cu inauguratorul politicii creștine: îl părăsiră astfel, dând încă mai mare îndrăzneală partizanilor vechii stări de lucruri, cancelarul Kovacsocsy, odinioară regent pe timpul minorității lui Sigismund, Baltazar Báthory, vărul acestuia și bunul cavaler creștin de până atunci. Se ajunse, în sfârșit, la răspunsul că se va lucra după voința principului și a Senatului, care se înțelegeau foarte rău între sine. Când se adună, după votul de atunci, oastea provinciei în lagărul de la Turda, ea nu trebuia să-și caute peste hotare dușmanul, care era și găsit în persoana lui Sigismund. Acesta se închise în capitala sa, unde-i veni știrea că supușii săi, aproape fățiș în stare de răscoală, au de gând sa-1 dea pe mâna turcilor, puind în locu-i pe Baltazar. Știindu-se cât poate crede tânărul și ușuratecul principe, conspiratorii trimeseră la el pe vărul lui, Ioan Iffiu, ca să-i spună prietenește ce se țese în umbră împotrivă-i. Lui Sigismund i se păru atunci, ca unui viteaz de vocație, că Alba Iulia nu e destul de sigură și, strecurându-se, el se adăposti la Chioara, una din cele mai bine întărite cetăți de la graniță.

Carrillo interveni pentru ca să scape situația, care se putea crede pierdută. El aduse pe eroul creștinătății de la Chioara la Cluj și dădu cuvânt de plângere și de îndemn strălucitoarei fantome. Sigismund constată cu mirare că ai săi sunt mai mulți decât ai dușmanilor, și, în sfârșit, după nouă discuții zădamice, i se insuflă curajul trebuitor pentru o „lovitură de Stat". în ziua de 28 august, Albert Király, un ofițer de credință al principelui și mai târziu un luptător contra turcilor pe pământul Țării Românești, săvârși fapta pe care Sigismund îndrăznise în sfârșit a o porunci. Vărul Baltazar, care visa de câteva săptămâni coroana, Alexandru, Francisc și Gabriel Kendi, Iffiu, bunul sfătuitor al fugii, chiar și, deocamdată, Sennyei, apărătorul graniței secuești, trecură la închisoare, pe când porțile cetății se închideau spre

a împiedeca sosirea ajutoarelor din afară. Peste două zile, sub ochii lui Gașpar Si- brik comandantul gardei, o parte dintre vinovății de trădare erau pedepsiți cu moartea. După stăruințele ambițiosului Ștefan Josika, un român din Banat, care avea nevoie de Cancelariat ca să poată atinge domnia, ca și prin sfaturile șoptite de Marini, care amintea ce bine știuse „regele catolic" să-și înfrângă durerea inimii față de propriul său fiu nesupus, nenorocitul don Carlos, biruitorul de la Cluj puse lațul în gâtul lui Baltazar Bathory și al lui Kovacsocsy, jertfele cele mai scumpe, și mai plânse pe urmă. Ardealul rupsese cu politica turcească, ai cărei reprezentanți își odihneau sub pământ ambiția, pribegeau în Polonia

Cancelariului Zamoyski sau încuviințau, mai tare decât toată lumea, hotărârea mântuitoare a principelui care știa să taie și să gătuie[1].

Până atunci Marini părăsise gândul de a trece la Mihai-Vodă. Ce e drept, el întâlnise încă din iunie la Curtea lui Sigismund pe un trimes muntean, al cărui nume ni se dă de o cronică românească de pe acel timp: Radu Buzescu Clucerul[CCLXXXVII CCLXXXVIII].

Acest Radu, un tânăr, nu făcea parte încă din Divanul voievodului, alcătuit în iulie tot din vechii supuși cu credință ai Sultanului[CCLXXXIX].

începătorul vechiului neam al Buzeștilor trebuia să fie, fără îndoială, un Buzea, și Radu, solul din 1594, era, în adevăr, fiul lui Radu Banul Buzea, iar bunicul său de pe tată se chema - după cât ni se spune - Vlad Banul de sub Domnia lui Basarab Neagoe. Armașul dusese în timpurile sale o viață tulburată și-l atinsese mânia lui Mircea Ciobanul, silindu-1 să-și caute un adăpost de sărăcie dincolo de munți; se întorsese după moartea tiranului, în domnia, împăciuitoare la început, a lui Alexandru-Vodă. Dar, când Alexandru dovedi prin vărsări de sânge că e în adevăr fiul lui Mircea cel crunt, Buzea

---

CCLXXXVII Barovius și W. Bethlen; povestirea, foarte puțin precisă, de altminterea, din *Mon. com. Trans.,* III, pp. 53-[5]8.

CCLXXXVIII *Magazin,* IV, p. 277.

CCLXXXIX Bibi. Ac. Rom., Doc. episcopului Ghenadie de Râmnic, cartonul II, 20.

nimeri iarăși în țara Craiului vecin. Moartea Domnului îi îngădui întoarcerea, dar, Mihnea-Vodă ajungând în vrâsta de a-și putea prigoni și împuțina boierii, aduse o nouă pribegie a acestor oameni încercați. Mama lor, Maria, nepoata de fiu a lui Mogoș Banul, rămase singură în țară - tatăl murise - pentru a ține moșiile, a le zălogi sau vinde în asemenea timpuri de nevoie. Subt urmașii lui Mihnea, Buzești, cei trei frați: Radu, Preda și Stroe, veniră iarăși să-și caute de averile lor risipite, pentru care se înțeleseră cu împrumutătorii și se judecară la Divan cu moșnenii. Născut după 1550, Radu era la 1575 postelnic, un titlu mai mult de cinste; în 1592 i se zicea după moșia sa de căpetenie, după „scaunul" neamului său, și după noua dregătorie ce căpătase: „Radu Armașul din Cepturoaia". Prin îndelungata lui petrecere într-o țară de o cultură superioară, el ajunsese a cunoaște limbile străine și meșteșugul negocierilor cu aceia care le vorbeau, și, prin moștenirea părintească recâștigată, el era unul din marii stăpânitori de țarine; prin căsătoria lui cu Stanca Boldească, el crescu încă temelia de avere teritorială a oricărei ambiții politice de pe această vreme, și prin dibăcia sa, comună cu a fraților săi, de altmintrelea, de a cumpăra

ocinile țăranilor strânși de biruri și împresurați de datorii, el ajunsese pe încetul unul din cei mai mari oameni din Țara Românească, fără să fie încă și un boier mare[1].

Radu venea ca un trimes particular și secret al lui Mihai, care nu se înțelesese cu țara și cu boierii, pentru răscoală. El se destăinui însă lui Marini, care-i spuse și el pentru ce a venit, arătând și scrisorile împărătești pentru domnul muntean: rămase înțeles între dânșii, că peste puțin, el, omul împăratului, va lua cu sine pe omul Papei, care avea, și el, pentru Mihai, scrisorile ce le cunoaștem, și vor veni pentru a vedea în țară pe Voievodul însuși. Până atunci, se încheie de Radu un tratat lămurit cu „Craiul" vecin, pe care-l și jură în numele stăpânului său. „Mihai va ridica armele împotriva dușmanilor, împreună cu principele ardelean și al Moldovei, și cu toții vor fi uniți și aliați cu împăratul și toată creștinătatea",

așa rezumă Marini[CCXC] [CCXCI] cuprinsul legăturii care începea cariera de luptă a lui Mihai-Vodă.

Aron-Vodă primi și el, în același timp și în aceeași însușire, pe Stroe, fratele lui Radu, și fricosul Lupușnean nu putu decât să se arate și el foarte „bucuros" de propunere: el jură „fratelui" său de peste Milcov, și trimese și el pe unul din boierii săi, români sau greci, ca să-i ia jurământul.[CCXCII]

Dar, când aceste alianțe se încheiau, Ardealul însuși nu se găsea, de fapt, sub mâna lui Sigismund Báthory, și ele rămaseră necunoscute mai tuturora. Marini nu se încrezu, în urma unor zvonuri de trădare, să se dea în puterea lui Mihai, trecând granița munților la dânsul, și el luă, prin secuime, drumul spre Moldova, unde șiretul Aron-Vodă i se păru încă pe atunci neasemănat mai vrednic de încredere. Aici stătu câteva săptămâni de zile spionând, așteptând sosirea ceaușilor care veneau cu cereri și porunci la domnul Moldovei și smulgându-le cu dibăcie știri și mărturisiri. Apoi, gătindu-se de plecare, el puse pe Voievod să iscălească o scrisoare prin care se îndatora a da noutăți și a face alte mici „neîndoielnice și credincioase slujbe", câte-i stăteau în putere, împăratului. în schimb, ragusanul lăsa un înscris, stilizat impunător, în care, sub data de 16 august 1594, el făgăduia voievodului în numele acelui ce-1 trimesese, ajutoare și adăpost, și, mai ales,

îi dădea asigurarea că, la o întâmplare potrivită, el și țara sa se vor bucura de anexarea și încorporarea la Sfântul Imperiu Roman. Sfătuitorul lui Aron, Ștefan Răzvan, adăuga la acest tratat scrisori de ale lui și daruri mari către prietenii ce avea în împărăția creștină, de la care aștepta atâtea, iar hotnogul Tolnay mergea însuși la Praga împreună cu agentul de alianțe orientale, pentru a lămuri mai de aproape cuprinsul foarte general al actului din august[1].

CCXC Cf., pentru Buzești, notița lui Al. Odobescu, în *An. Ac. Rom.*

CCXCI X[2], p. 301 și urm.; *Col. lui Traian* pe 1872, p. 291; Tocilescu, *Hrisovul Buzeștilor,* în *Tinerimea Română,* seria nouă, I, p. 89 și urm., Ștefulescu, *Târgu- Jiu* pe. 43 și urm.; 56 nota 1.

CCXCII *Lc,,* p. 202.

Căpitanul ungurilor lui Aron ajunse la Praga abia în ziua de 11 octombre și, în convorbirile lui cu nunciul pontifial și alte persoane, el vorbi cu multă încredere de slăbiciunea oștirii turcești, care se întorsese iarăși la iematec, după ce luase două cetăți și nu izbutise la a treia, de puterea alianței celor două țări române cu Ardealul, chiar dacă ea n-ar ajunge să fie sprijinită și de către împărat, de înțelegerea desăvârșită ce exista cu Mihai-Vodă, care, deși n-a adaus și trimeși de- ai săi, s-a îndatorat însă a primi tot ce ar părea bun „fraților" săi de luptă împotriva păgânilor. El mai aducea - cel dintâi - și vestea isprăvilor ce îndeplinise Komulovic, care se găsea în acel moment însă bolnav în Polonia: în ciuda Cancelariului, care se lupta din răsputeri ca pacea cu turcii să nu fie stricată în folosul odioșilor germani, abatele năimise pentru fapte mari pe Nicolae lazlowiecki din Snyatin, care, dând contract la 30 august, strânsese 6.000 dintre zaporojenii rătăcitori care ocheau prada și merseseră în fruntea lor să neliniștească pe turcii din cetățile de hotar sau să măcelărească moșnegii, femeile și copiii tătarilor plecați la război, arzându-le „orașele" și casele de noroi, vergi și stuh[CCXCIII CCXCIV]. în același timp, Tolnay pâra pe Zamoyski, care a sprijinit totdeauna pe turci și a făcut acum cale largă tătarilor, și împărtășea împăratului ceva din înțelegerile lui Sinan cu unii comandanți germani, înțelegeri aflate de la ceaușii care nu-și păzeau limba de ajuns[CCXCV]. în curând, tot în octombre, aceste lucruri fură repetate în sfârșit, de Carrillo, care venea să anunțe succesul ultimei diete, nespus de ascultătoare, și apropiata expediere a marii solii care trebuia să aducă propunerile pentru alianță ale lui Sigismund Báthory.

Solul moldovenesc pleca din Praga, la 1 novembre, ducând daruri de bani și lucruri, iar, pentru Domnul său, întărirea tratatului din august și făgăduielile de ajutor pe care le dorise. îndată după aceasta,

CCXCIII Actul însuși, în Hurmuzaki, IU[1], pp. 193—[19]4, nr. CLXXXV, Solia lui Tolnay și scrisorile pomenite, în Hurmuzaki-Iorga, XI și XII.
CCXCIV Cf. Racki și Pierling, *Isviestajilistovi,* p. 21, și urm.
CCXCV Hurmuzaki XH.

soseau, la Roma ca și la Praga, știri oficiale de la principele și Cancelariul Ardealului că Mihai-Vodă s-a dat de partea creștinilor. Ele spuneau întâi că, pentru a împrăștia bănuielile împotriva lui. Voievodul s-ar fi arătat gata să încredințeze ardelenilor pe soția și copilul său, Pătrașcu, ca ostatic, apoi că s-a încheiat o legătură între cele două țări vecine, în sfârșit că turcii din Țara Românească au fost strânși la un loc și uciși, după care faptă de sângeroasă răzbunare, de crudă răsplătire pentru povara și umilința trecutului, cete de războinici străini, sub boieri dintre cei tineri, s-au repezit la vadurile ce stăteau de două veacuri în stăpânirea turcilor[1].

La Constantinopol se știa încă de mult că Aron are în jurul lui o frumoasă oaste cu plată[CCXCVI CCXCVII], și aceasta zguduia și puțina încredere ce mai aveau turcii într-însul[CCXCVIII]. în septembre se răspândise zgomotul că amândouă principatele s-ar fi răsculat împotriva Sultanului, și se vorbea de măsurile ce ar fi fost provocate de această veste neplăcută. Dar numai pe la sfârșitul lui novembre - întâiul raport de ambasador în aceasta privință e din 25 - se afla în capitala turcească adevărata răscoală. După cât înțelegeau trimeșii străini, 25.000 de cazaci Intraseră în țară, cu un domn pe placul lor. Aron fugise la Mihai-Vodă și-i spusese ceea ce se dezbătea de mai mult timp la Constantinopol, că turcii vreau să-1 scoată din scaun pentru Ștefan Surdul, candidatul lui Sinan, sau pentru Bogdan Sasul, ocrotitul lui Ferhad-Pașa, dușmanul de căpetenie al Marelui Vizir. Mihai ar fi aflat lucrul, ar fi tăiat pe ieniceri și greci laolaltă; apoi amândoi domnii fug în Ardeal, de unde vin trupe ungurești, care, împreună cu cazacii, stăpânesc acum până la Dunăre. Nu se încheia luna însă, și adevărul era descoperit, în toată întregimea și limpeziciunea lui[CCXCIX].

Lucrurile se întâmplaseră astfel, mai încurcat decât cum s-ar putea crede, dar nu așa de încurcat cum

---

CCXCVI Hurmuzaki, m[2]: rapoarte venețiene din Viena; XII, rapoartele nunciului.
CCXCVII Cf. lorga, *1st. armatei,* L.c.
CCXCVIII[J] Hurmuzaki, HI[1], p. 460 și urm.; IV[2], la acest an.
CCXCIX Raport venețian, *Lc.*

mersese zvonul.

CAPITOLUL V

Ruptura cu turcii și primele lupte. Planurile de stăpânire dacică ale lui Sigismund Bâthory

Hotărârea de a rupe cu turcii nu însemna pentru Mihai o aruncare în necunoscut, întru urmărirea unei situații pe care țara să n-o fi avut niciodată. Aceasta se lămurește deplin prin ce spune în memoriul său către unul din șefii cruciatei creștine, marele-duce de Toscana, afirmând că ei era de fapt, deși tributar, un prinț independent: „cu toate ordinele ce obișnuiesc a se da, *deplină libertate a acestei țări după orice bun plac al meu și a mea socotință, atâta numai că trebuiam să trimet împăratului aceluia un tribut anual îndătinat*”[CCC]. Deși fusese așezat în domnie cu multă cinstire, fiind întovărășit de un „sfânt emir”, de „mulți spahii și ieniceri și alți turci de rang mare”, el prinde „gândurile rele” ale Sultanului asupra lui.

Mai ales îl îngrijorează că, după ce se luase de la Imperiali Raabul, în 1594 se ivise planul supunerii desăvârșite a acelui Ardeal, acum în revoltă, *de care din*

CCC Angelo Pemice, Un episodic del valore toscano nelle guerre di Valachia alia fine del secolo XVI, în Archivio storico italiano pe 1935; și extras. Cred că în Ardeal s-a dat o traducere în românește. Cf. și lorga, O Istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși, în Mem. Ac. Rom., seria HI, V (1935), p. 339 și urm.

capul locului el s-a simțit legat. I s-ar fi dat și o poruncă de a ajuta el însuși, ceea ce el rostește în aceste cuvinte pitorești: „Mihail Voievod, află că-ți poruncesc să te grăbești cu câți oameni ai în țara ta, mari și mici, și încă și cu toți turcii ce se

află acum în țara ta, și să poruncești și sangeacilor de Vidin și Nicopol și pașei de Silistra și lui Mihalogli, care e căpetenie achingiilor, cu toți ceilalți turci și tătari care sunt în Dobrogea, ca să se unească și ei cu tine spre a merge în Ardeal. Și Aron din Moldova și el din parte-i să între spre a nimici acea țară, așa încât să nu rămâie piatră pe piatră, căci împăratul vrea să așeze acolo alți oameni". Din patimă, el a înștiințat pe ardelean și s-a unit cu Aron[1].

La capătul unor lungi chibzuieli, și nu cu ușurătate, ci având tot simțul răspunderii sale, Mihai se hotărî să dea lovitura care să arate creștinătății că a rupt cu turcii, și anume în așa fel încât să se vadă bine că el nu s-ar mai putea întoarce înapoi, așa de adâncă să fie jignirea adusă acelora pe care și-i socotise până atunci, cu orice ar fi avut de fapt în suflet, ca stăpânii săi.

El întrebuință același mijloc care, în Evul Mediu, libera pe cineva de creditorii cărora nu mai era în stare a le plăti.

Crunta faptă nu se făcu fără ca Mihai să se fi asigurat de altă oaste decât aceea, încă neîncercată, pe care i-o puteau da boierii înțeleși cu dânsul și o țară care nu mai era deprinsă de mult a se lupta. Ceruse de la trufașul vecin de dincolo de munți un ajutor și acest contingent trecu pe la Bran, la începutul lui novembre, având în frunte pe pârcălabul de Făgăraș, Mihai Horvâth, de vechi neam croat deci, și pe acel Ștefan Becheș, care era din neamul cunoscutului pretendent român la coroana Ardealului[CCCI CCCII]. Aduceau cu dânșii un număr de trabanți, oaste permanentă, și de secui, pe

---

CCCI Ibid.

CCCII Cronica Buzeștilor, în Magazinul istoric, IV, p. 278. Cf. Meteș, Domni și boieri din țările române în orașul Cluj, Cluj 1935, p. 6.

care un contemporan îi socotește la 4.000: erau la Brașov în ziua de 10[CCCIII] și ajunseră la 15 în București, procedându-se îndată la crunta execuție, de mult timp pregătită.

Adunarea celor care zi de zi își cereau banii împrumutați, și nu numai lui Mihai, batjocurind Domnia, se făcu la Vistierie[CCCIV]. Veniră ienicerii, care pe atunci erau în fruntea dătătorilor de bani cu dobândă, dar pe lângă dânșii și alții, greci, armeni, evrei, capitaliștii de care e vorba în corespondența din pribegie a lui Petru Șchiopul, pe care-1

nenorociseră. Nenorociții se treziră atacați de ostași și răspunseră apărându-se. Cronica țării spune că atunci a fost rănit Stroe Buzescu, care tot de armă păgână era să piară. Atunci lucrurile *pe care Mihai le refuzase lui Sinan și la care adăugise cinzeci de bucăți,* fulgerară clădirea, care se prăbuși cu toți cei din lăuntru[1].

După aceea *Mihai chemă mulțimea ca în zilele mari ale țării și nimici în fața lor catastișele lui la turci, făgăduindu-le lor iertarea birului.* Un raport venețian din Constantinopol constată formal aceasta: „Apoi, chemând poporul și făcând să se ardă public polițele și cărțile, au făcut să se știe că, așa cum se libera pe sine de toate datoriile sale, așa libera pe supușii de orice sarcini și cine vrea să-l urmeze, să vie la dânsul". Adică „strigarea la oaste". „Și cu aceasta a ajuns să atragă la dânsul o foarte mare mulțime, aceia săracii fiind obișnuiți, înainte, să plătească, putem zice, în fiecare lună un tribut, așa că rămâneau lipsiți de orice

---

CCCIII Ziarul lui Simon Nossner, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbiirgens,* Brașov 1860, p. 61. - Se credea că Mihai și-a trimes familia în Ardeal. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești,* IV, (1932), p. 142, nr. 72.

CCCIV Nu e vorba, cum spune cronicarul ardelean Szamoskozy (în *Mon. Hungariae historica, Scriptores,* vol. IV, p. 95), de casa însăși a vistierului.

avere”[CCCV] [CCCVI]. Ceva mai târziu va fi jertfit cutare boier, Dima Stolnicul, care se va fi împotrivit noii direcții contra turcilor[CCCVII].

Ceea ce grăbi o asemenea hotărâre fu faptul că Mihai fusese în primejdie să fie prins și desigur și ucis înainte de a-și vădi hainia. Bănuindu-i-se gândurile, i se trimesese, mai de mult, pentru a-1 păzi, silindu-1, chiar dacă i s-ar da bani pentru aceasta, să se despartă de colaboratorii din Ardeal, un cadilischer, un judecător al oștirii, care se arăta dispus să-și afle iematec în această țară nesigură. El venise de pe câmpul de luptă din Ungaria cu o adevărată mică oaste de 2.000 de ieniceri și spahii, pe lângă suita de alți cinzeci de spahii. Se începuse, spune *Cronica* lui Teodosie, cu o cerere de bani, nu mai puțin de 10.000 de ughi, pe care Mihai, care, din prudență se închisese sub mănăstirea sa întărită, o refuză cu hotărâre. Atunci se înscenase „vizita” pe care trebuia să i-o facă turcul, care pomi militărește cu un întreg detașament, socotit la o mie de ostași. Domnul se retrase în tabăra acelora pe care-i înfățișa ca tocmiți mai de mult ca să ajute a goni din Moldova pe „domnișorul” Petru-Vodă Cazacul, lucru vechi de un an. Cum turcul se așezase la beilic, locul obișnuit de găzduire, în

mijlocul nopții, împresurat, el avu aceeași soartă ca și creditorii, - chiar în noaptea în care urmase măcelul lor, pe care nu se poate să nu-1 fi cunoscut.

Sigismund nu lipsi să arate că întreaga acțiune, contra capitaliștilor ca și contra celor „veniți din tabără pentru iematec”, s-a făcut, nu de Mihai însuși, pe care-1 înfățișa ca „speriat de isprăvile dușmanului, șovăitor și nehotărât”, ci de singuri oștenii săi, anume trimeși

---

CCCV Hurmuzaki, HI, p. 465. Tot așa în instrucțiile către Fabio Genșa, (21 novembre), Veress, *L.C.,* I, p. 152, în cele către Ștefan Bocskai, trimes la împăratul, *ibid.,* p. 155; în înștiințarea de la 23 ale lunii către Valentin Prdpostvari; *ibid.,* pp. 158- [15J9, nr. 86: *„au cuprins țara pe sama noastră'.*

CCCVI Hurmuzaki, HI, p. 465.

CCCVII El a fost înmormântat la Snagov, unde a și fost, desigur, tăiat; lorga, *Inscripții,* I, p. 16, nr. 13.

pentru a aduce o hotărâre care, în sfârșit, s-a produs[1].

Tot în sama lor încrezutul tânăr, care se înfățișa arhiducelui Maximilian ca fiind singurul domn de război la această Dunăre-de-Jos, pune atacul de surprindere asupra Giurgiului, pe care Domnul, stropit de sângele turcesc, se grăbea să-l ia, cu cetate cu tot, ca să nu plece de acolo o acțiune de răzbunare pentru fapta sa, pe când Cronica Bu- zeștilor spune limpede că „purcease Mihai-Vodă cu *Munteanii* și cu ungurii la Giurgiu și, ocolind cetatea Giurgiului, începură a o bate cu tunurile" - iarăși tunurile ardelene, care-și făcuseră datoria și la București în aceeași came de dușmani -, câtăva vreme și, văzând Mihai- Vodă că nu poate să o dobândească, căci că venea turcilor ajutor arme și bucate de la cetatea de la Ruși, năpustitu-o-au, și iarăși s-au întors în Scaun în București"[CCCVIII CCCIX].

Pentru Sigismund, care și-a făcut totdeauna iluzii despre lucrurile ce stăteau să se întâmple, omorul din București trebuia să fie începutul unei mari acțiuni generale de ofensivă a cruciadei comandate de dânsul: cu Francisc Geszty la Timișoara, cu o lovitură la Oradea, cu amestecul șefului trupelor împărătești din Ungaria Superioară, Cristo- for de Teuffenbach, ba chiar cu intervenția a însuși arhiducelui Matthias[CCCX], de la care, după multă trudă, îi venise în sfârșit titlul de „Ilustrisim"[CCCXI].

Singurul lucru real, ieșit dintr-o socoteală cuminte, fu lovitura, în același moment, în ciuda vremii de iarnă,

---

CCCVIII Cele două cronici de țară; Hurmuzaki, III, p. 465 - Cf. cu Sârbu, *Lc.,* I, p. 195, și urm., și a noastră *Istorie a armatei,* cap. X, I. Totuși cronologia celor două măceluri îmi pare încă a oferi greutăți. Oricum, nu se poate ca al doilea să fi avut loc după atacul lui Mihai la Giurgiu, cum prezintă lucrurile Teodosie-Walter, în Papiu, *Tesaur,* p. 13. Măcelul în restul țării, de care vorbește Szamoskdzy, IV, p. 95, nu e admisibil.

CCCIX Scrisoarea lui din 23, la lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 18, nr. XLVI. Aceeași interpretare în scrisori ale lui Carrilo, încă de la 22 novembre; Hurmuzaki, m^2, p. 65.

CCCX Scrisoarea citată.

CCCXI lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 22, nr. LV.

asupra tuturor cuiburilor de turci de pe malul drept, la toate vadurile, unul după altul: în Dobrogea la Măcin, în fața Brăilei, încă neatacată, la puternica Hârșova, trecând pe la Târgul-de-Floci din față, locul de desfacere la bâlci a lânii nedărăcite aduse de mocanii din Ardeal, apoi, mai jos, la Dârstor, Silistra turcilor, cu un sangeac rudă a beglerbegului Europei, apoi la Sișt0v și la Rahova și, în sfârșit, până la Vidin, Diiul românilor. Unele cete străbătură pietrosul cuprins dobrogean de la Cernavoda[1] până la Babadag, răsfirându-și călărețiii până sus la Obluciția-Isaccea și lăsându-i în jos până la Rasgrad, mai adânc în Balcani[CCCXII] [CCCXIII]. în aceste raite, care aduseră pradă, dar mai ales încredere că se poate căpăta biruința asupra „păgânilor", ca pe vremea lui Dan-Vodă și lui Țepeș, luară parte și unguri, așteptând pe acel Albert Király, care se împărtăși apoi la isprăvile războiului pentru lege, dar mai ales oastea boierilor Buzești. Preda și Radu, care învinseră la Hârșova, și Banul Mihalcea Karatzas, grecul din Chios, odată în serviciul lui Mihnea, care lovi Silistra[CCCXIV]. Moldovenii veniseră, la rândul lor, să distrugă locul de strajă și de pândă al turcilor la Smil-Ismail[CCCXV]. Dunărea înghețată le dăduse prilejul să treacă și în Dobrogea[CCCXVI].

Căci și în Moldova se petrecuse actul revoluționar al vărsării de sânge în masă. N-avem, ca pentru munteni, o cronică, dar niște știri polone transmise la Danzig vorbesc de ,30.000" de oameni pe care i-ar fi strâns Aron-Vodă, de „20.000" de la Sigismund, cu lănceri unguri, de „25.000" de la Mihai, de patruzeci de tunuri ale acestuilalt Domn. S-ar fi iertat păcatul cazacilor, chemați acuma din nou după o pradă recentă[CCCXVII] ca niște creștini ce erau și ei, în ajutor. Pe la Crăciun s-ar fi

---

CCCXII Aceasta e „Zyrmod" din raportul venețian, în Hurmuzaki, HI, p. 69, iar nu cum credea Sârbu, *O.c.,* I, p. 191, nota 2, însuși Giurgiul. „Varșovia", de unde vin ajutoarele de care se miră același, e, simplu. Brașovul.

CCCXIII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 25, nr. LX.

CCCXIV *Cronica Buzeștilor,* pp. 279-80. Aceasta s-ar fi întâmplat însă numai după victoria lui Mihai însuși contra lui Mustafa-Pașa.

CCCXV Teodosie-Walter, p. 22.

CCCXVI Raport venețian, Hurmuzaki, III, p. 465.

CCCXVII Izvoarele, în *Istoria armatei,* X, n.

jertfit nu mai puțin de „o mie opt sute" de turci. Aron însă s-ar fi gândit mai mult la legătura, mai veche, cu împăratul, la care ar fi

trimes pe „Vlădică" (Mitrofan) și pe un Vomic Crâste[1]. Doi dintre păzitorii turci ai moldoveanului fură văzuți, fiind trimeși plocon lui Sigismund, la Brașov îndată după Anul Nou[CCCXVIII CCCXIX]. Cu dânșii împreună și medicul evreu al lui Sinan, și el un creditor, care ajutase pe Aron la Domnie și acum făgăduise 45.000 de taleri ca să scape[CCCXX].

Constantinopolul răspunsese, încă de la primele vești ale răscoalei, cu caftanul a doi domni noi: pentru Țara Românească, unde în decembre a fost numit o clipă fragedul fiu al „turcitului" Mihnea, Radu[CCCXXI], încă un moldovean, Bogdan, fiul lui Iancu Sasul[CCCXXII], iar pentru Moldova un alt moldovean, pretins fiu al rebelului Ioan-Vodă cel Cumplit, dar fost Domn muntean, Ștefan, zis Surdul.

Pe Radu îl sprijineau silințele părintelui său, acuma bei la Dunăre, căruia prin renegare îi era închisă calea la tron, dar care ținea neapărat să-și înalțe neamul în scaunul înaintașilor: o adâncă și gingașă iubire, dovedită prin scrisorile turcești ale fiului levantinei din Pera[CCCXXIII], îl însuflețea în ce privește pe singurul copil creștin care-i rămăsese. Mihnea avea, de altfel, prin legăturile lui cu fosta sa rudă, Ioan de Marini Poli, înțelegeri și cu creștinii, și Ioan îi căpătase și un pașaport ca să treacă în creștinătate și, redevenit creștin, să se poată întoarce în București[CCCXXIV]. Bogdan,

---

CCCXVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 21—[2]4, nr. LVin.

CCCXIX *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum,* pp. 117-8 (cf. importanta știre din Liov, 26 februar, după alta din Iași, Humuzaki, ni, pp. 224-5).

CCCXX *Ibid.,* p. 228

CCCXXI V. lorga, *Contribufiuni la istoria Munteniei,* în *Mem. Ac. Rom.,* seria a 2-a, XVm, p. 104, și *Studii și doc.,* in, p. LH și urm.

CCCXXII Cronica Buzeștilor, p. 279; Stavrinos, în Papiu, *Tesaur,* I, p. 288.

CCCXXIII V. nota penultimă.

CCCXXIV lorga în Hurmuzaki, XH, p. 36.

crescut între poloni la Liov, va fi găsit un sprijin între rudele și prietenii din Constantinopol ai maicii sale, o greacă, venită și ea acum la Constantinopol, cu cele două fete ale ei, Omeliana (Emiliana) și Hrisafina, dar și în autoritatea agentului polon care poate se afla și atunci la Poartă[CCCXXV]. Iar, în ce privește pe Ștefan, chemat din exilul de la Chios, căruia-i erau zilele numărate și al cărui nume nu înțelegem pentru ce a crezut bine să-l ia pe urmă acest Bogdan, el își regăsise în capitala turcească sprijinitorii care-i dăduseră și prima Domnie, și anume, pe lângă Han, marele său patron, pe Curt-Aga, om

al lui Sinan. Vizirul Ferhad, nemulțămit că nu avuse nicio parte în această numire, îi trimesese răspuns să-l așeze cine l-a numit, dar, luat cu pietre de unii turci interesați, isprăvise cedând[1]. Pretendentul era sărac și lipsit de un sprijin mai puternic[CCCXXVI CCCXXVII].

Pentru a-i aduce în scaun se alese Pașa de Meraaș, în Asia Mică, nepot al vizirului Sinan[CCCXXVIII] și însuși fiul aceluia care fusese marele vizir Mohammed Socoli, Hasan Hadâmbul (eunucul), care se codise să meargă în Asia pentru a încerca o luptă cu mult mai grea, aceea cu „cazilbașii" sau perșii.

Pe când Mustafa se va îndrepta spre obișnuitul vad al Moldovei, la Oblucița, Hasan se opri la Rusciuc, Mihai stând în față-i la satul Pietrele, pe urmă dispărut. Sprijinitorul lui Bogdan-Vodă aștepta pe tătarii Hanului, care se întorceau, cu un nepot al lui și cu 4.000 de ostași și cu sclavi, la o vreme așa târzie, dar obișnuiți a birui greutățile iernii, din Ungaria.

Nu știm ce cale va fi apucat primul coqp tătăresc ca să ajungă în Vlașca. Ei erau, spune Mihai însuși, total

---

CCCXXV Pentru 1597 acest sprijin e afirmat de Walter (p. 20), care se afla însuși acolo și povestește multe lucruri interesante, de care va fi vorba pe urmă.

CCCXXVI Hurmuzaki, IU, p. 464.

CCCXXVII *Ibid,* IV[1], p. 187, nr. CXLIX.

CCCXXVIII *Ibid,* m, p. 469.

neștiutori că țara e în plină răscoală[CCCXXIX] [CCCXXX]. Dar, la Hulubești, Buzeștii și un boier Radu, din Ca- lomfirești, pe care și l-a însușit cântecul de vitejie, veniră de se loviră cu tătarii, care aduceau marele număr de robi luați în cale, ca o primă strajă, la Putinei. Al doilea rând al oștii pustiului fu frânt la Stănești, în ziua de 16 sau, poate, 21 ianuar 1595.

însemnările lui Mihai prezintă după aceste lupte cu nepotul Hanului și cu imbrohorul o ciocnire cu „împăratul" tătăresc însuși, Gazi-Ghirai, care-și trimesese robii și bagajele la Silistra și ar fi avut de gând să dea o lovitură de surprindere și în Ardeal. *Mihai i se împotrivește însuși:* „Găsindu-1, l-am atacat, și l-am tratat așa, încât puțini au scăpat; și astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, am avut asupra lor încă o biruința, luându-le tunurile și ce alte calabalâcuri au avut, dar însuși Hanul a scăpat și s-a adăpostit în Silistra"[3]. Lupta s-a dat la Șerpătești, unde, după *Cronica Buzeștilor,* ar fi jucat un mare rol în această biruință Banul Manta, care s-ar fi aruncat asupra lor pe neprevestite,

noaptea[1]. îndemnat să-și mai cerce o dată norocul, Hanul declară că-i ajunge: „am văzut și încercat puterile lui Mihai Voievod"[CCCXXXI] [CCCXXXII].

Atunci sosesc pe neașteptate turcii la Dunăre, cu cei doi Pași și pretendentul Bogdan. Ei trebuie împiedecați de a ajunge peste apă. Trecând pe la alt sat, care s-a împrăștiat pe urmă, Marotinul, Mihai, cu presupușii „10.000" ai săi, pradă Rusciucul[CCCXXXIII] (13 februar),

---

CCCXXIX Pemice, *Le.*

CCCXXX Ibid.

CCCXXXI P. 279.

CCCXXXII Pemice, *Lc.*

CCCXXXIII Cele două Cronici. A Buzeștilor, care face pe Mustafa să vie în Muntenia, pretinde că, în izbirea cu Mihai, Pașa ar fi pierit (v. p. 279). Cf. Hurmuzaki, IV[2], pp. 188—[I8J9, nr. CLUI; cf. *ibid.,* III, p. 225. Analiza unor mărturii greșite în Sârbu, *Lc.,* p. 215 și urm. Nu se poate, la el, ca un pașă să fie și Ibrahim și Hasan (v. p. 210). Data de 13 februar o dă Simon Nbssner, primind o știre de la munteni, de vreme ce Rusciucului i se zice, pr românește, Ruși *(Rusch); Lc.,* p. 61.

gonind pe Bogdan, care ajunse în primejdie de moarte[CCCXXXIV].

Memoriul lui Mihai pomenește astfel această crudă faptă de răzbunare: „Am pus să dea foc cetății Rușii, prădând orice; unde ostașii mei au făcut o pradă așa de frumoasă, de-și vor aduce aminte totdeauna. Am voit apoi ca orice era în apropiere să fie ars și turcii tăiați. Iar pe creștini, cu familiile lor, i-am făcut pe toți să treacă în Țara Românească”[CCCXXXV].

Aceste lupte din nenorocire n-au fost descrisese de nimeni, Mihai însuși mulțămindu-se a încheia astfel: „Această puțină slujbă am făcut-o într-o singură iamă și apoi m-am dus să mă odihnesc în cetatea mea de scaun”[CCCXXXVI]. Avem doar raportul lui Horvăth către cancelarul ardelean lojica, în care arată cu câtă vitejie cei șaizeci de unguri trimeși la Târgul-de-Floci ca să-l apere au rezistat la „peste 2.000” de turci veniți la pradă înainte de a sosi pedeștrii lui Mihai cu Francisc Nagy[CCCXXXVII]. La izvodul Logofătului, silezianul Walter, care a văzut în 1597 urmele ruinelor din 1594-[159)5 ale orașelor turcești de pe Dunăre, a adus numai explicații geografice și împodobiri retorice pe care, - cu strigătul de „lisus” la atac -, nu se poate pune nici un temei. Ele au fost

însă de o mare însemnătate. Oștile trimese contra lui Mihai fuseseră pregătite cu îngrijire timp de mai multe săptămâni, și măcar unul din conducători era printre oamenii cu mai mare vază la împărăție; Logofătul vorbește și de prezența între soldați a însuși Agăi ienicerilor, care nu putea să apară decât în fruntea acelor care, putere de căpetenie a infanteriei, erau sub ordinele lui. Când tătarii erau comandați de Hanul

---

Trecerea Dunării după cele două cronici la 25 sau la 27 ianuar încă. Mica expediție a durat deci. Alt sas pune luarea „Oretschik”-lui odată cu a Brăilei; Trauschenfels, *O.c.,* p. 50.

CCCXXXIV Raport al lui Ioan de Marini Poli, în lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 36.

CCCXXXV Pemice, *Lc.*

CCCXXXVI Ibid.

CCCXXXVII Veress, *Lc.,* p. 183 (12 ianuar). Cf. *ibid.,* p. 199: „Vaivoda da Mare” e „non Vai vodă, ma imperatore”.

însuși, ei reprezentau o impunătoare forță militară. A fi înfruntat și pe unii și pe alții, și nu la o strâmtoare cum se va face mai târziu, ci în câmpiile deschise ale Vlașcăi, a fi distrus putința de aprovizionare într-un ținut total prădat și ars[1], a fi putut reținea pe turci până se va da lovitura care să îndemne pe tătari a nu-și mai cerca norocul în vreme de iamă grea, a fi trecut însuși - și nu prin simple cete de pradă și pârjol -, Dunărea pentru a încerca să ia Rusciucul, constituie acțiuni îndrăznețe, grele, care prin izbânda lor vădeau pe generalul chemat să smulgă în orice împrejurări biruința. Laudele înflăcărate ale lui Walter, care prezintă pe „cocoșul înflăcărat" Mihai în fața „marelui și grozavului leu al Răsăritului" care e Sultanul[CCCXXXVIII CCCXXXIX], nu sunt deloc nemeritate, însă, dacă se vorbește de atacul a „2.000 de haiduci și câțiva sârbi" la Sofia, cu o mare pradă[CCCXL], e vorba de o răscoală locală, încurajată de isprăvile lui Mihai. Oricum, după năvălirile din februar și uciderea lui Mustafa-Pașa, Ferhad zace două zile de pat[CCCXLI].

Nu trebuie să se piardă în vedere nici câștigul căpătat prin aceste acțiuni: vasele de pe Dunăre prinse - vreo sută șaizeci de luntri, cu șase mici tunuri, - pe lângă, se zice, alte cinzeci prinse în lupte cu Mustafa[CCCXLII], și tot ce se putu adăugi ca pradă folositoare războiului pentru domnia însăși[CCCXLIII]. Din Dobrogea, se vorbește și de 2.000 de albanezi din Cernavoda, care se strămutaseră, după vechiul obicei al domnilor noștri trecuți cu oaste peste Dunăre, pe malul muntean[CCCXLIV]: ei se înarmară pentru ca, împreună cu alți ostași, să prade până la Rasgrad[CCCXLV].

CCCXXXVIII Veress, *Lc.,* p. 172, nr. 94.
CCCXXXIX Pp. 22—[2]4.
CCCXL Hurmuzaki, m, pp. 23l-[23]2.
CCCXLI *Ibid,* p. 469.
CCCXLII Ibid.
CCCXLIII în Hurmuzaki, XII, p. 26, nr. L.X.
CCCXLIV Ibid.
CCCXLV *Ibid,* p. 37. Aceasta s-a întâmplat înainte de 3 mart, *ibid.* De acest raid e vorba când se spune că românii au ajuns la o zi și jumătate de la Adrianopol; *ibid.,* p. 39, nr. LXXXVn[LXXX]Vm.

Și în acest moment al primelor victorii tabăra ardeleană, privind cu invidie această izbândă, nu dezarmează cu bănuielile față de Mihai și de țara lui. Credinciosul italian al lui Sigismund, Simon Genga, scrie fratelui trimes la Roma, despre lupta „ungurească" de la Putinei și Stănești[1] cu primul grup tătăresc, trecut pe la Nicopol, sub fiul Hanului, și apoi despre cea de la Șerpătești, cu cei 20.000 ai Hanului - ceea ce s-ar fi făcut prin surprindere, văzându-se că erau doar puțini tătari[CCCXLVI CCCXLVII] -, adăugind că Bogdan a oferit în dar lui Gazi-Ghirai cinzeci de poveri de aspri ca să-l sprijine, dar că Hanul i-a lăsat, la Rusciuc, doar fiul, cu 4.000, iar el a plecat mai departe spre Cernavoda. El observă că românii, ispitiți cu amnistie de Bogdan, care le propune a ucide pe unguri într-un atac anume iscodit la Rusciuc, - și, aflând-o, aceștia refuză expediția -, sunt „nestatornici și ușori, obosiți de cârmuirea lui Mihai", care și el a îngăduit tătarilor a sta cinci zile în țara sa fără să se mai miște contra lor, că Domnul a tăiat pe șefii bulgarilor care i se ofereau și pe boierii înțeleși cu dânșii, că el are legături cu turcii, dând vina celor întâmplate pe aceeași unguri, pe care, neplătindu-i, e gata să-i taie, precum voia s-o facă și la „Pietre". Sigismund nu va interveni deci până nu va avea în Țara Românească mai mulți ostași, ori îi vor sosi cei 16.000 de cazaci ce se află încă în Moldova[CCCXLVIII].

în același timp se ușura de primejdie și Moldova. Ce s-a petrecut acolo, știm pe două căi, prin știri de război de la fața locului și prin importanta scrisoare din 22 februar[CCCXLIX] a Iui Aron însuși.

întâi, pe când moldovenii se mărgineau să păzească numai vadul de la Isaccea, Domnul nefiind gata să plece el însuși și cazacii tocmiți de dânsul înțelegând să lucreze pe sama lor, fără a îngădui să li se amestece în

---

CCCXLVI „Petre" e „Pietre", locul unde Mihai voia, după *Cronica Buzeștilor,* să treacă Dunărea, iar nu, cum crede d. Veress, Piua Petrei (care e a lui Petre). V. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan-Pașa din 1595,* în *Mem. Ac. Rom.,* seria HI, IV, 3, p. 96, nota 2.

CCCXLVII Se iau peste 1.000 de sclavi și 1.500 de cai; *ibid.,* p.98.

CCCXLVIII *Ibid.,* p. 99.

CCCXLIX Teodosie-Walter, pp. 23—[2]4; scrisoarea lui Ioan de' Marini Poli, în lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 36—[3J8, nr. LXXXV.

treabă un Domn pe care erau deprinși a-1 prăda când voiau, tot muntenii și ungurii lui Mihai surprind la Silistra chiar pe Ștefan Surdul, - din nou venit cu capugiul împărătesc pentru instalare -, care cade de pe cal și piere în luptă, sau dispare îndată după aceea,

Turtucaia vecină, centrul de pescărit în aceste părți, arzând în flăcări. Această ispravă e descrisă pe larg de Ioan de' Marini Poli, care o așează după un incident de la Craiova, arătându-se că tot meritul ar fi fost al Banului Mihalcea, care comanda 2.000 de oameni[1]. Acest merit e recunoscut, de altfel, și de Mihai, care tratează cu dispreț pe rivalul său: „un oarecare Ștefan Voievod"[CCCL CCCLI].

Tot atunci, la Nistru și la Dunărea-de-Jos pornise avântul sălbatec al cazacilor înțeleși cu Aron.

Conduși, se pare, de Nalivaico Rusul și de moldoveanul Lobodă[CCCLII], a căror amintire rămase așa de vie, încât, peste o jumătate de veac, scriindu-și cronica țării, vornicul Ureche, care lucra după însemnările tatălui său Nestor, îi muta pe vremea eroică a lui Ștefan cel Mare însuși, ei, meșteri în a dijmui iarmaroacele de graniță, se aruncă asupra Benderului, dar, deși ținură cetatea împresurată mai multe luni de zile, n-o putură lua. Răsărind într-un alt iureș la Cetatea Albă, ei se găsiră înaintea formidabilelor întărituri din Evul Mediu, refăcute de domni moldoveni, și se aleseră și aici numai cu pleanul și cu gloria turco- tătarilor uciși pe Ioc și în cale. Din aceste părți, și de la Oblucița arsă de dânșii, ei putură culege, se spune, - dar și de la bieții români care stăruiau să locuiască în aceste vechi locuri ale neamului lor - „o sută de mii de boi și patru sute de

---

CCCL *Ibid,* p. 37.

CCCLI Pemice, *Le.*

CCCLII Ioan de' Marini Poli vorbește de Michoszenski și Stanislav Chlopicki; Hurmuzaki, III, p. 201. El e cel care fură pe fata unui boier; *ibid.,* p. 222.

mii de oi”[CCCLIII] [CCCLIV]. Prada, cu cele mai mari cruzimi din partea cazacilor, care ar fi silit pe femeile tătarilor să-și frigă și să-și mănânce copiii, a fost așa de îmbelșugată[3], încât la Brașov se vindeau cai cu câte 8-12 ughi. „Un orășean de aici a cumpărat cu o sută de taleri cinzeci și doi de boi, patruzeci și șapte de vaci, patruzeci și patru viței tineri”. De la o turcoaică în Tataria s-ar fi luat un juvaier în valoare de 200.000 de florini. 4.000 de creștini ar fi fost scoși din robie. în scrisoarea sa de la 22 februar către Sigismund,

Aron însuși, care avea soli și la Viena și în Polonia[1], înfățișează lucrurile altfel[CCCLV] [CCCLVI]. Cei care au apărut în fața Benderului, pe care el îl numește cu vechiul nume românesc de Tighinea, au fost *ai săi* și ungurii din oastea ardeleanului, sub un Emeric Becz și Andrei Barcsai, pentru ai noștri: „Bercea Andreiaș”[CCCLVII], de curând sosit, dar el apasă întâi asupra moldovenilor săi, ca să se înțeleagă că de la dânsul a pornit inițiativa și că ea a fost servită de ai lui, nu de ajutorul străin. „Aproape ar fi și luat-o”, dacă n-ar fi răsărit cazacii cu pretenția lor de monopol în acest domeniu de luptă și de pradă. Ostașii domnești, care se și așezaseră sub cetate, trebuiră, deci, să plece. Altă ceată, fără cazaci, se îndreaptă spre Cetatea Albă, măcelărind în cale trupe tătărești care se întorceau, și cu familiile lor. Când iese întru întâmpinare begul cetății, el e bătut așa că scapă

CCCLIII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 26, nr. LX. Aiurea e vorba numai de 16.000 de boi; *ibid,* IU, p. 230.

CCCLIV Reussner, în *Epistolae turcicae,* IV, p. 122, reprodusă în lorga-Hurmuzaki, Xn, p. 31 și nota 3. Cf. Hurmuzaki, HI, p. 227. A se vedea și lorga. *Chilia fi Cetatea Albă,* p. 209 și urm.

CCCLV Veress, *Lc.,* pp. 184—[18]5, nr. 162; p. 195, nr. 10; p. 202, nr. 115.

CCCLVI Altă formă, în lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 31, nota 3; Veress, *Lc.,* pp. 175- [17]6, nr. 97. O scrisoare despre răzbunarea Sultanului, pentru un sol în Polonia oprit, asupra creștinilor din Constantinopol; Veress, *Lc.,* p. 182, nr. 99.

CCCLVII Cronica munteană, p. 281.

abia cu opt dintre ai săi, luându-i- se steaguri, tobe, trâmbiți. De dincolo de Dunăre chiar, două grupe răpezite în Dobrogea se întorc cu aceeași izbândă și cu aceleași steaguri. El însuși se prezintă ca aflându-se în Bugeac, de unde făgăduiește să mai trimeată știri, pe care le speră fericite.

Sigismund era la Brașov în a doua jumătate a lunii lui ianuar, așteptând solii lui Mihai[CCCLVIII], a căror misiune n-o cunoaștem. Nimic nu se alesese din planul marii lui cruciade, cu privire la care în Apus se răspândiseră zvonuri așa de exagerate, încât se credea că „sârbii" lui au ars Adrianopolea[CCCLIX]-. Nici Timișoara, veșnica țintă, nu fusese luată, nici Oradea zguduită, nici Serbia liberată prin intervenția lui de Crai al Raților, în legătura cu voievozii și clericii lor.

Atitudinea de independență, așa de firească la Mihai, îi displăcea peste măsură. Ne închipuim cu ce sentimente a primit el înapoi pe cei dintâi căpitani trimeși în Țara Românească, pe care Domnul muntean „nu-i suferi", după ce avuseră „împuțăciune cu dânsul"[CCCLX], de bună samă fiindcă înțelegeau să lucreze pe sama lor proprie, ca ascultând numai

de prințul lor ardelean. Dar mai nemulțămit trebuia să fie de moldovean, nu numai pentru că acesta cuteza să întrebuințeze același ton de Domn neatâmat, ci mai ales pentru că, departe de a se ține nutnai în legătură cu acela care se intitula fudul: „cu mila lui Dumnezeu prinț al Sacrului Imperiu Roman, al Ardealului, Moldovei, Valahiei Transalpine, conte al secuilor, precum și Domn al unei părți din Țara Ungurească"[1], el se grăbise a trimete o solie rivalului care era regele Poloniei, cu o sabie, un buzdugan, doi cai și doi câni de vânătoare, încă din prima jumătate a lunii lui februar[CCCLXI CCCLXII]. Un

---

CCCLVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 32, nr. LXVII.

CCCLIX *Ibid,* p. 29, nr. LXV.

CCCLX Cronica Buzeștilor, p. 280.

CCCLXI V. de pildă, lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 26, nr. LX.

CCCLXII *Ibid.,* p. 31, nr. LXX. Cf. și Hurmuzaki, IV, p. 229. în legătură

alt sol moldovean era în Cracovia la 24 mart[CCCLXIII].

De fapt, cu o săptămână înainte de a scrie ardeleanului, Aron se adresase lui Zamoyski, acest vechi prieten, anunțându-i o biruință la Oblucița contra a „4.000 de turci" și a „tuturor tătarilor din Dobrogea", de care nu vorbește nimic în scrisoarea precedentă, - dacă nu e între ele două o deosebire de calendar, și aceasta să fie cea mai nouă. La Cetatea Albă a fost învins un sultan tătăresc cu „7.000" de astfel de păgâni. Biruințile lui Mihai sunt și ele semnalate, cu cele mai mari laude:

Tătarii pierd „bagaj, tunuri, steaguri", fiind urmăriți „până pe pământul turcesc, de unde nu s-a întors decât a treia zi". „Țara noastră", scrie el cu mândrie, „e cu adevărat un zid a toată creștinătatea contra acestui dușman pe care-1 ținem aproape în spinare". în toată această încrezută povestire nu e niciun cuvânt despre Sigismund și ardelenii lui. în ce privește Moldova, se vorbește numai de oamenii ei, iar domnul vecin are doar „ajutoarele de la domnii creștini"[CCCLXIV].

Om al împăratului înainte de orice, moldoveanul păstra, fără să se preocupe prea mult de Sigismund, vechile legături ale Casei sale, a Lăpușnenilor, cu Polonia. Nu e fără folos să aruncăm o privire în urmă asupra lor.

încă din anul trecut Aron, care avea lângă sine o soră, măritată cu

polonul Orzechowski - și ea recunoștea, deci, ca frate pe acest bastard - și măritase o nepoată, din această căsătorie polonă[1], cu un alt nobil din Polonia, Czolhahski, - acestor rude le dăduse și paza cetăților de la Nistru[CCCLXV CCCLXVI] - vorbea în Iași, unui agent polon

---

cu această solie e scrisoarea de la 6 mart, a unul episcop polon; lorga în Hurmuzaki, XII, p. 33, nr. LXXVni. într-acolo se adresase și Petru Șchiopul care se gândea încă la un adăpost în Polonia; I. Bogdan în Hurmuzaki, *Supl.* n[1], pp. 323-[32]4, nr. CLXTV, unde e atribuită „Cazacului".

CCCLXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 35, nr. LXXXTV.

CCCLXIV I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[1], pp. 340-[34]l, iu. CLXXIV.

CCCLXV *Ibid.,* p. 336.

CCCLXVI Veress, *Lc.,* p. 160, nr. 87.

despre mișcările tătarilor, care chinuiesc și ucid lumea prin rătăcirile în legătură cu luptele din Ungaria, dar se împrăștie îndată ce găsesc o adevărată oaste în calea lor. Declarând că se ținea de mai vechea sa legătură cu regele Poloniei, Aron se arăta îngrijorat nu numai din partea turcilor, dar și din a muntenilor[CCCLXVII]. Iată, deci, care erau atunci adevăratele lui sentimente față de Mihai, care totuși îl va ajuta, și într-un chip așa de esențial, cu puțină vreme în urmă. în curând, cum Hanul întrebase pe Domnul Moldovei dacă e bună calea pe care Petru Șchiopul, cu mica lui ceată, trecuse în țările împăratului, Aron scria cancelarului-hatman Za- moyski, „prea-scumpul domn și prieten", despre această amenințare a unei oștiri de „150.000" de „păgâni" și el adăuga: „Dacă acești păgâni au nevoie de călăuzi, să-și caute aiurea, dar nu la noi, căci noi urmăm a voi să ne rânduim de partea creștinilor și suntem chiar gata să murim cu dânșii"[CCCLXVIII]. Sultanul însuși îi ordonase să ajute trecerea hordei[CCCLXIX], dar Aron îndemna pe poloni să reziste în munți și le dădea și sfaturi pentru aceasta. Czolhahski însuși pleca în Polonia, cu o solie tainică, la 7 mart[CCCLXX]. Sosise în Moldova și un agent pontifical, în drum spre Polonia, și același recomanda pe trimesul „Sfinției Sale întru Hristos Papa Râmului"[CCCLXXI]. Cu toate aceste înștiințări și oferte, Za- moyski nu era însă pe atunci deplin asigurat în ce privește intențiile domnului Moldovei[CCCLXXII].

Sigismund Báthory va fi știut de mult cât de șovăitoare[CCCLXXIII] e credința acestui om pe care el îl considera ca un subaltern, cu o misiune

CCCLXVII1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 327—[32]8, nr. CLXVI.

CCCLXVIII *Ibid.,* pp. 328-[32]9, nr. CLXVB.

CCCLXIX *Ibid.,* pp. 333—[33]4, nr. CLXXI. Cf. și n[umăru]l următor (explicații ale lui Zamoyski).

CCCLXX *Ibid,* pp. 329-[3]30, nr. CLXVIU

CCCLXXI *Ibid,* pp. 331—[33J2, nr. CLXX. E curioasă scrisoarea Logofătului moldovean Ștefan despre vestea din Muntenia că niște tătari au ajuns la localitatea munteană „Furthian"; *ibid,* p. 339

CCCLXXII ' *Ibid,* pp. 330-1, nr. CLXIX.

CCCLXXIII Bănuieli exprese în lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 34, nr. LXVIII.

militară bine precizată, care nici nu i se părea bine îndeplinită. Trufia lui obișnuită se unea cu un sentiment de teamă în ce privește această vecinătate moldovenească. Unindu-se cu nemulțumirile, încă ascunse, față de Mihai, aceasta trebuia să îndemne sufletul neliniștit al acestui vânător de năluci la o anumită măsură care să-i satisfacă și acea trufie și să-l liniștească și în ce privește viitorul în care nu știuse cresta cu sabia nimic. Peste puțin o schimbare importantă era să se petreacă în legăturile Ardealului, care se considera ca stăpân și dincoace de Car- pați, și țările care nu arătaseră absolut prin nimic o atitudine corespunzătoare, decât ceruseră un ajutor de ostași, la care se credeau îndreptățite, îndată ce, cu un risc mai greu decât al oricărui alt stăpânilor, se alipiseră la cruciată, ajutor pe care, bineînțeles, se îndatoriseră a-1 întreținea din propriile lor mijloace*.

Din partea turcilor nu se încercă deocamdată o „expediție de pedepsire". Se întrebuința numai mijlocul trădării, căci politica îndrăzneață și plină de atâtea primejdii a domnului celui nou îngrijora pe unii din oamenii trecutului, între care și greci, care-și urmau legăturile cu Constantinopolul.

Astfel incidentul, până acuma rău înțeles, de la Craiova. Acolo se revoltase un număr de „sârbi și români", din oastea căutată în țară chiar printre țărani sau căpătată prin îmbieri de leafa la sârbo-bulgarii de peste Dunăre; e drept că Ioan de' Marini Poli, un om așa de bine informat, pretinde că erau sârbi, vreo mie, cu vreo trei sute de turci ve- niți cu toții din Vidin[CCCLXXIV] [CCCLXXV], unde era Hasan, fost pașă de Buda și un pașă din Asia Mică. Banul Manta arată, după mărturia logofătului Teodosie, să fi îngăduit, dacă nu și întețit, această ridicare, de pe urma căreia Scaunul Banatului rămase temeinic prădat; se poate că acest grec care, ca și Mihalcea - dacă nu e vorba mai curând de acesta chiar, vechi casnic al Mirceștilor -, să fi fost înțeles cu „turcul" de la Nicopole, Mihnea.

Mihai iertă acest păcat aceluia pe care-1 păstră în

CCCLXXIV Pentru legăturile lui Aron cu împăratul prin Polonia v. *ibid.,* pp. 34—[3]5, nr. LXXI.

CCCLXXV *Ibid., p. 36.*

rostul de odinioară; ostașii care se răsculaseră, probabil și fiindcă nu vor fi fost plătiți la vreme, rămaseră și mai departe, în serviciul domniei[CCCLXXVI]. După Marini însă izgonirea prădătorilor ar fi fost hotărâtă de negustorul ragusan Delimarcu, care adună un grup de locuitori[CCCLXXVII]. Ei fură trimeși,

adăugându-li-se Király, și ca garanție de credință, să-și capete lefile aiurea: un atac la Brăila aduse un mare rezultat: *cea dintâi cucerire și distrugere a uneia din cetățile de mult râvnite ale turcilor de pe malul drept.* în scurte cuvinte de constatare cF spune cronica Buzeștilor, care rămaseră străini de această ispravă, datorită aceluia care trebuia să le fie un rival: „Iar Mihai-Vodă îl trimise (pe „Chiralbert") la cetatea Brăila, și, acolo, tocmind oștile, începură a bate cetatea tare" - cu tunurile cele vechi, ori și cu altele, adause, - „și o sparseră până în pământ, și mulți turci pieriră"[1].

Era acolo atâta avere, scoasă dintr-un mare comerț înfloritor, încât se culese „peste un milion de aur", ascuns de locuitorii bogați și în pâinițe și în ciorbă[CCCLXXVIII CCCLXXIX]. Pentru această mare ispravă avem, de altfel, însăși scrisoarea lui Albert Király, datată din Brăila chiar, la 24 april, înfățișându-se ca singur cuceritor, cu dreptul de a hotărî în ce direcție pleacă, el arată că a trimes o ceată de infanterie, cu douăzeci și opt de călări, la Babadag, prin „câmpii foarte roditoare", dar, atacați de două ori, aceștia au trebuit să se retragă, fără a putea aduce robii, care fură uciși, ba nici chiar vitele, jertfite și ele la trecerea apei. Se pregătea să meargă la Gherghița din Ilfov, cu gândul de a lăsa acolo o mică trupă de observație, 400 de pedeștri și 135 de călări[CCCLXXX]. Cum se va vedea, peste puțin se așeză

CCCLXXVI Numai în Teodosie-Walter, p. 25.

CCCLXXVII *Ibid.* E deosebit de căpitanul cu acest nume.

CCCLXXVIII P. 280. Pentru predarea lor, care au fost uciși apoi de haiduci fără stăpân, v. și știrea din Alba Iulia, 28 april; Hurmuzaki, IU, p. 234.

CCCLXXIX Nelle fugacie et nelle pignate della minestra; *ibid,* p. 476, nr. XLI.

CCCLXXX lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 45, nr. XCIV. Mihai, care era atunci în București, trimesese pe un Martin Borbdly să-i aducă alte

acolo, în ținutul recuperat, după aproape o jumătate de veac de stăpânire turcească, un al doilea Ban, creațiune a lui Mihai, care avea sub paza sa de margine, și Buzăul și Brăila.

Ceea ce hotărî și raporturile dintre Sigismund și cei doi domni vecini și rolul lui Mihai-Vodă *înaintea tuturora* în ce privește respingerea marelui atac „păgân", a fost dispariția, încă de la 16 ianuar 1595, a bietului Sultan Murad și suirea pe tron a cuiva care avea cu totul alte porniri, și mijloace neasămănat superioare pentru a le sprijini, un tânăr căruia de la început ai lui i-au atribuit misiunea de a răzbuna împărăția așa de mult timp jignită în mândria și în interesele ei.

Se spunea de Mohammed al III-lea, care avea înaintea ochilor pe cuceritorul Constantinopolei, că el nu se mulțămește a voi pedeapsa rebelilor, frângerea dușmanilor din Europa centrală, ci că gândul îi

umblă până la Roma[1], ca al lui Baiezid l-iu în minunata poema a lui Eminescu. La începutul lui mart vești din capitala Imperiului spuneau despre dânsul că „urmează cu dărnicia lui[CCCLXXXI] [CCCLXXXII] și măreția de suflet, așa că toți spun că n-a mai fost un prinț ca dânsul în Casa Otomană, nici nu se poate compara cu dânsul Alexandru cel Mare". Porunci spahiilor, și celor care fuseseră în luptă, să meargă din nou la Dunăre și, de n-au unii cai, să pornească și pe jos. Și breslele trebuiau să-și dea contigentul. El însuși ar ieși la Adrianopol, ca șef suprem al ofensivei generale. Vizirul Ferhad era pus în locul lui Sinan (16 februar)[CCCLXXXIII] și însărcinat să între în Ungaria - i se și dăduseră însemnele comandantului; la Dunărea-de-Jos erau să fie înlăturați nu numai domnii, ci și tradițiile de autonomie, având să fie așezați beglerbegii și într-o țară și în alta[CCCLXXXIV], hotărâre

---

trupe ardelene; v. n[umăru]l precedent Cf. și *ibid,* pp. 40-[4] 1, nr. LXXXIX; p. 44, nr. XCII.

CCCLXXXI *Ibid.,* p. 30, nr. LXVII.

CCCLXXXII O scădere a valorii asprului, pentru popularitate; *ibid.,* p. 36.

CCCLXXXIII Hammer, *O.c.,* II, p. 848.

CCCLXXXIV Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 33—[3]4, nr. LXXIX. Cf.

asupra căreia însă, dându- și sama de cât ar putea răbda țara, se reveni[CCCLXXXV].

în momentul când se pregătea această furtună, prințul Ardealului întreba la Praga, unde nu voiau să-i dea o direcție, ce ar fi de făcut cu cei doi domni români, pe care ar fi voit să-i desființeze, *suprimând chiar domniile, ale căror teritorii s-ar fi unit cu Ardealul.* El pretexta că amândoi, Mihai ca și Aron, „nu se gândesc poate la alta decât să se îmbogățească și apoi să fugă undeva ca să se bucure de stoarcerile făcute acestor biete populații”[CCCLXXXVI].

Știrile lui Aron, totuși un vechi prieten de pe vremea când, după năvălirea cazacilor, întreba prin comandantul ungurilor săi, Barcsai, pe Sigismund dacă trebuie să-și răzbune pe „poloni”[CCCLXXXVII], erau considerate ca mincinoase. Ioan de’ Marini Poli asigură și el aceasta. Țara nu vrea pe acest domn trândav, care stă la Iași și bea cu prietenii săi, grecii din Constantinopol, între care cunoscutul prelat constantinopolitan, amestecat și în afacerile polone, Nichifor zis Dascălul[CCCLXXXVIII]. Pribegii ridicați contra lui formează o adevărată oaste de 8.000 de oameni, care cola-

borează cu turcii. înconjurat de români și unguri, hatmanul Ștefan Răzvan, aproape un pribeag și el, face ce-i convine, fără a întreba un domn pe care-1 disprețuiește[1]. în zădar Mitropolitul Mitrofan asigura, la 7 april, pe bistrițeni, că Vodă se poartă bine, că a luat și cetatea de la Smil și că Tighinea e foarte strâns

---

Hurmuzaki, HI, p. 468, nr. XXXVI, pentru intenția de a pleca personal a Sultanului.

CCCLXXXV *Ibid,* m, p. 469.

CCCLXXXVI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 35, nr. LXXXm.

CCCLXXXVII Veress, *Le.,* pp. 143—[14]4, nr. 79 (Puma, 31 octombre 1594).

CCCLXXXVIII lorga, în Hurmazaki, XII, p. 42. Cf. lorga, *Nichifor Dascălul,* în *Mem. Ac. Rom.,* XXVn (1905).

înconjurată[CCCLXXXIX CCCXC].

încă de la 24 mart noi trupe ardelene, două sute de oameni, treceau în Moldova[CCCXCI]. îndată după aceea obișnuitul corespondent ragusan poate scrie că bănuiala lui Sigismund a crescut, pentru că Aron pune să se ucidă noaptea unii din ungurii pe care i-a dat prințul, amenințând cu moartea, pentru o pagubă de nimic, și pe Mihai Tolnay, fost sol al lui în Ardeal. Se și vorbește de putința de a se așeza ca domn pe Răzvan. Deși, de curând, acesta fusese gonit de la asediul Cetății Albe, de către turci, tătari și pribegi, dar tot Răzvan e acela care a luat Smilul, cu vechile tunuri ungurești, purtând stema Corvinilor, luând de acolo, și din Chilia vecină, o sută de tunuri, între care patru mari[CCCXCII]. Marini acuza pe Aron că el ar fi înștiințat pe turci că li se pregătește în acest punct o lovitură[CCCXCIII].

La 16 april se ținu dieta Ardealului la Sas-Sebeș, și *ambii domni fură convocați acolo, ca și cum ei ar fi membri ai statului ardelean.* Ori, dacă nu vin, să trimeată fiecare din ei doisprezece boieri, „pentru a face împreună dieta generală și a încheia de va fi de nevoie pentru creștinătate și binele Statelor”[CCCXCIV]. Și Ioan de' Marini adaugă, că, *de nu s-ar supune, vor fi amândoi declarați trădători și imediat schimbați*[CCCXCV].

Adăugăm că încă la 10 februar 1595, în dieta de la Cracovia, se produsese o ciocnire între solii lui Aron și al lui Sigismund Bâthory, care se găsiră față în față înaintea polonilor, de la care ambii cereau ajutor. Moldovenii, care voiau 5.000 de oameni pentru paza la Dunăre, - între ei și un episcop, - spuneau lămurit că nu se mai pot sprijini pe alianța cu Ardealul, căci „slabii cu slabii nu se pot ținea multă vreme”, iar ungurul din Ardeal a observat că *„Domnul Moldovei e un om ușor*

CCCLXXXIX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 35, nr. LXXXX. Cf. Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* p. 2, (Răzvan ca agă, sol în Ardeal).

CCCXC lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 40, nr. LXXXTV.

CCCXCI *Ibid.,?.* 38, nr. LXXXVI.

CCCXCII Hurmuzaki, OI, p. 472, nr. XXXIX.

CCCXCIII lorga, în Hurmuzaki, XH, pp. 41—[4]2, nr. XCI.

CCCXCIV Aceeași știre din Alba Iulia, 10 april; *ibid.,* p. 231.

CCCXCV lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 42-[4]3.

și de aceea socoate că prințul, stăpânul său, se va gândi să-l înlăture”[1].

Cum Aron, cel înconjurat de greci constantinopolitani și cu prieteni la împărăție, iar, pe lângă aceasta, în necontenite schimburi de solii cu Zamoyski, părea că nu se va supune, se procedă brutal. într-o convorbire cu nunțiul papal, care sosi tocmai atunci în Ardeal, Sigismund se îndreptățea spunând că „a descoperit înțelegerea ascunsă (a lui Aron) cu turcul și că voia să ucidă pe toți ostașii pe care i-i trimesese în ajutor”[CCCXCVI] [CCCXCVII]. Relațiile cu polonii erau în văzul tuturor, și avem și o scrisoare a nunciului din Varșovia, Germanico Malaspina către dânsul[CCCXCVIII]. Iar în instrucțiile lui Sigismund către agentul său la Roma se spune că s-au găsit scrisorile prin care Aron se scuză față de turci, dând vina pe ardelean, cu adausul aceleiași învinuiri că avea de gând să-și taie ungurii din oaste[CCCXCIX], ba încă se descoperiseră legăturile cu polonii și mai ales cu acel văr al lui Sigismund, tânărul cardinal Andrei Bathory, care nu bănuia ce tragedie-1 așteaptă[CD].

Deci, se încuviință o lovitură din partea lui Răzvan, care, prinzând pe stăpânul său și pe soția acestuia, o Cantacuzină, deveni un nou Ștefan-Vodă[CDI].

Răzvan se înțelesese, pentru lovitura care trebuia să-l ridice pe scaunul la care avea așa de puțin drept[CDII], cu

---

CCCXCVI Isopescu, *Ale uni documenti inediti della fine del cinquecento* în *Ephemeris Dacoromâna,* II (1924), p. 482, nr. IX; p 485, nr. XH. Se hotărî să nu se dea ajutor fățiș, nici adăpost, în caz de nenorocire, lui Aron; *ibid.,* 483, nr. X.

CCCXCVII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 52—[5]3, nr. CXI.

CCCXCVIII Veress, *Lc.,* p. 196, nr. 110.

CCCXCIX *Ibid.,* p. 219. Legături cu împăratul și cu poloni; *ibid.,* p. 220.

CD Hurmuzaki, III, p. 36. O intervenție polonă pentru el, *ibid.,* p. 238. Scrisori aflate la el, lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 66, nr. CXVII.

CDI Relațiile lui din 1594 cu Ardealul, lorga, în Hurmuzaki, XV, pp. 729—[7]30, n[umere]le MCCCXXXVII-[MCCCXXX]VIII.

CDII în Isopescu, *Alcuni documenti inediti,* p. 497, nr. XXIX, el apare ca fiul lui Petru. Ar fi al lui Petru Șchiopul, dar e mai probabil că în Polonia se făcea confuzie cu alt Ștefan, aflător atunci în Tirol, băiețelul lui Petru-Vodă.

Calogheră și cu comandantul ungurilor, Mihai Tolnay. Ar fi fost sigur de sprijinul influentului cancelariu ardelean, de nație român, lojica, la care s-ar fi strecurat de trei ori noaptea. Andrei Barcsai poruncește husarilor unguri din Moldova să nu stea împotrivă. Părăsit de garda sa, Aron ar fi fost așa

de mânios, de să-și ucidă copilul, pe care l-ar fi scăpat mama[1]. Cum cazacii voiau să-l răzbune, li se oferi, cu tot felul de asigurări și îmbunări, 24.000 de galbeni și daruri.

Fură uciși o parte din boierii lui Aron, care avuse în novembre în jurul său pe Gheorghe, vornic al Țarii-de-Jos, pe Cârstea al celei de sus, pe Rizan ca pârcălab de Hotin alături de ruda sa polonă „Oli- hovschi", adică Orzechowski, pe Vasile și Lupu pârcălabi de Neamț, pe Condrea și Ilea la Roman, pe lani ca postelnic, pe Ciomârtan, dintr-o familie pe care o vom mai întâlni, ca spătar, pe Coci ca păhamic, pe Tănasie în rost de comis, pe lângă grecii „Calugher", acel Calogheră din Creta, și Stamate Stolnicul[CDIII] [CDIV]. Sora domnului prins, văduvă, fu sugrumată împreună cu copiii ei[CDV].

Cum a primit țara această schimbare, cu „răsturnarea și trimeterea în Ungaria" a lui Aron o arată aceste rânduri ale pârcălabului Nicolae din Hotin: „Dumnezeu atotputernicul, din însăși a sa îndurare, a socotit așa ca toată creștinătatea să fie unită, și ea ne-a scris despre aceste scrisori că Preasfințitul nostru Domn Papa de la Roma, prea- putemicul împărat al Romanilor, Palatinul Ardealului, Marele Duce al Moscovei și ceilalți foarte mulți prinți ai creștinilor, cu învoirea tuturora, au ales pe Ștefan-Vodă Domn, pe care tot poporul și toți

---

CDIII' Pentru toate acestea procesul lui lojica, învinuit și de otrăvirea lui Aron; lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 382-[38]4. Nichifor Dascălul spunea că a botezat pe fiica aceleia pe care a luat-o de soție Aron; lorga, *Nichifor Dascălul,* în *Mem. Ac. Rom.,* XXVH (1903), p. 199.

CDIV Sterie Stinge, *Istoria bisearecei Șcheailor Brașovului,* Brașov, 1899. *Lipsește Hatmanul.* Nu avem un document cu boieri de la Ștefan.

CDV Isopescu, *Lc„* p. 497, nr. XXIX.

negustorii l-au primit cu dragă inimă"[CDVI].

Ca și Aron altă dată, și pentru același motiv, că *„ardeleanul nu numai că n-are, cum îi făgăduise, puteri ca să-l apere, dar nici pentru a se păstra pe sine",* Mihai cerea de la poloni ajutor, în luna lui mai. Se arăta jignit de înlăturarea lui Aron, contra căruia el însuși fusese îndemnat"[CDVII].

La 21 mai prizonierii de Stat, cu averea lor mare[CDVIII], își făceau intrarea în Capitala Ardealului[CDIX], și Sigismund îi trimetea în castelul din

Vinți, ale cărui impozante ziduri pustii se văd și astăzi; acolo Aron, un om cuminte, care deplângea la Brașov soarta domnilor românești săpați de dușmani[1], era să moară, rămășițele lui fiind înmormântate în noua bisericuță românească din marginea Bălgradului acestuia[CDX CDXI].

Pentru Mihai era o lovitură: se părea că tragedia din Moldova anunța pe a lui însăși. Și în boierimea munteană soarta lui Aron fu privită cu compătimire. Cronica Buzeștilor, așa de sigură totdeauna, scrie așa: „Nevoindu-se Aron-Vodă pentru creștini tare, tăiară turci mulți, ca să dobândească cinste; iar el căzu la mare pacoste și năpaste, pentru multe pâri mincinoase. Că trimise Bator Jigmon de-1 legase cu Doamna sa, și-i luară toată averea, scoțându-1 din țară cu mare rușine, băgându-1 în temnița Vinților, tăindu-i boierii și toate

---

CDVI *Ibid.,* p. 493, nr. XXII.

CDVII *Ibid.,* p. 499.

CDVIII Hurmuzaki, HI, p. 237.

CDIX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 46, nr. XCVH

CDX lorga, în Hurmuzaki, XII p. 46, nr. XCVII. Data în documente e în stil vechi. La 10 era la Brașov (Trauschenfels, *O.c.,* p. 90). Stă acolo zece zile în casa lui Ioan Hirscher *(ibid.,* p. 145).

CDXI O știre din Alba Iulia, 12 mai, vorbește și de copiii lui Aron (unul, Bogdan, e menționat și în diploma lui Aron pentru biserica Sf. Nicolae a Șcheilor din Brașov, 28 novembre 1594. V. Sterie Stinghe, *Lc.,* adaus slavon; Hurmuzaki, III, p. 254; cf. *ibid.,* IB[2], p. 106; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 52, nr. CXI; Veress, *O.c.,* m, p. 236. Cf. și *Cronica Buzeștilor,* p. 281. V. încă Sârbu, *Lc.,* pp. 252- [25]4. Nunțiul în Ardeal vorbește și de un vicar franciscan venit cu el; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, nr. CIX.

capetele, la aprilie 23 (2 mai st. n.), an 7103, și puseră domn în locul lor pe Răzvan, care era agă la Aron-Vodă, și-i schimbară numele: Ștefan- Vodă. Iar Mihai-Vodă, dacă prinse de veaste, foarte se întristă"[CDXII]. Știm că, mai târziu, Mihai a vorbit cu mult dispreț de Răzvan, care, totuși, îl va ajuta în lupta lui cea mare; dacă nu de maica lui, țigancă după legenda exploatată de Hasdeu în drama sa romantică, se pomenește un întreg trecut de umilință al aceluia care, atunci, servind la Curtea munteană, nu visa, fără îndoială de Domnie[CDXIII].

Deși afacerile de război îi mergeau foarte rău, acela care se visa domn al Daciei întregi nu-și părăsi ținta, de care ar fi putut să-l apropie așa de mult dispariția bietului Lăpușnean din Iași, dacă Hatmanul moldovenesc nu s-ar fi grăbit a se instala el în locul acelui pe care-1 răstumase. La Curtea imperială, de unde-și aștepta soția, pe arhiducesa Maria-Cristina, fiica arhiducelui Carol din Graz, el făcea să se știe, îndată după aceasta, printr-o nouă solie, că *renunță și la ajutoarele*

ostășești promise, dacă-l îngăduie să devie stăpân al Țării Românești și al Moldovei'. Turcii însă știau de ce dorește fostul lor vasal, și de aceea, pe la sfârșitul lui mai, se prezintă la dânsul un ceauș împărătesc cu oferta, nu numai a unei scăderi de tribut, dar *și a cedării ambelor principate românești*[CDXIV CDXV]. Pe medaliile bătute pentru întâmpinarea miresei care nu era să fie niciodată o soție a acestui infirm și nevropat, el punea titlul de „serenisim al Ardealului, Țării Românești și Moldovei"[CDXVI]. Și, de altfel, moneda pe care, pentru plata mercenarilor săi, puse s-o bată Ștefan al Moldovei, chipul tineresc, cu lunga față sub coroană regală și falca grea, nu e decât al lui Sigismund[CDXVII].

CDXII P. 281 citată. Cf. și Sârbu, *Lc.,* pp. 228-[22]9.

CDXIII lorga, în *Mem. Ac. Rom.,* seria IB, XI, 5 (1930).

CDXIV lorga, în Hurmuzaki XII, p. 53, nr. CXIII: „J1 qual non si val dalii colegati aiuti, purchd el sia signore affatto della Moldavia et Vallachia, facendo di quel principali cid che vuole".

CDXV *Ibid.,* p. 47, nr. XCVII; Humuizaki, HI, p. 236 nr. 2.

CDXVI Ibid.

CDXVII D. A. Sturdza, în *Magnum Etymologicum,* art *Ban.*

înaintea acestei teribile ambiții, Mihai ar fi avut, desigur, vijelios cum era, energia să reziste. îl oprea însă *impunându-i să trimeată solia dorită,* a cărei ispravă o vom vedea îndată, situația lui față de turci, și aceasta în afară de succesul unor năvăliri peste Dunăre care urmară și până la începutul lui iunie. El răbda, de altfel, și purtarea soldaților unguri, așa de rea, încât pe la sfârșitul lui april Marini spunea că s-ar putea ca ei să fie uciși într-o revoltă a țării[CDXVIII].

Marea expediție turcească zăbovise din mai multe motive, pierzând, ceea ce s-a dovedit dezastruos pentru dânsa, epoca obișnuită, cea mai bună, de la deschiderea primăverii, de „Sfântul Gheorghe". Pe de o parte, noul sultan se îndulci la femei, ba chiar așa de mult, încât le ducea în carăta lui cu dânsul, ceea ce nu se mai văzuse la Constantinopol. Virtuțile războinice, în care se pusese atâta încredere, îi dispăruseră aproape cu totul. Mergea, îndemnat și de favoritul său vizirul Ibrahim, la petreceri prin grădini, unde stătea cu mama sa, distrându-se cu focuri de artificii[CDXIX]. Se obiecta și aceea că un sultan nou nu pleacă după datină în fruntea oștilor sale[CDXX]. El dădu însă din vreme ordinul de plecare lui Ferhad.

Contra acestuia, întețiți desigur și de Sinan, dar, înainte de toate,

prinși de interesele de familie și de atâtea afaceri pe care nu se îndurau să le părăsească, se ridică reaua-voința a ienicerilor. Corturile întinse de pornire căzură, zeci de tunuri se găsiră bătute în cuie, ienicerii se plângeau că e frig și câmpul gol nu-i poate hrăni. Ei atacau public pe răii sfetnici ai împăratului lor, care au făcut ca tributarii înșii să-i strice țara[1]. Trebui să se facă o cercetare, și creștinii din vecinătate putură să răsufle[CDXXI CDXXII].

La 16 april marele vizir avuse totuși audiența de

CDXVIII Veress, *Lc.,* p. 206.
CDXIX Hurmuzaki, IV[2], p. 198.
CDXX *Ibid.,* p. 188, nr. CU.
CDXXI *Ibid.,* m, p. 470, nr. XXXVIH.
CDXXII V. și *ibid.,* IV[2], p. 196, nr. CLV.

plecare[CDXXIII]. El ieși cu ceremonialul obișnuit, săgețile aurite fiindu-i purtate înainte, dar se opri la poarta de Adrianopol. Nici la 6 mai el nu se urnise încă de acolo, pretextând boala - și era, desigur, bătrân -, dar, de fapt, ca să scotocească mai bine ce unelteşte în urma lui Sinan, gata să-i ia locul. Acesta reuși să-i ridice în cap pe spahii, care aveau donativul de schimbare a domniei, amenințând cu moartea pe vizirul zgârcit; asupra membrilor Divanului căzu pe stradă o ploaie de pietre, și numai autoritatea muftiului și energia lui ienicer-aga putură înfrâna pe acești soldați anarhici. Și după aceea spahiii păstrară această atitudine de revoltă, pe care n-o putu potoli nici oferta banilor ceruți într-un chip așa de scandalos[CDXXIV]. Și dintre ieniceri unii refuzau plata[CDXXV]. Și în acest timp vestea că s-a luat Brăila devenea un eveniment pentru prietenii din Apus ai cruciadei, îndemnându-i la noi și mai mari sforțări.

Zăbava marii campanii se prelungea. Armatei, tocmai din cauza răscoalei de la Dunăre, îi lipseau multe din cele de nevoie. încă din iarnă se semnalase acest efect: lipsea nu numai grâul și carnea de berbec, dar și materialul pentru corăbii: lemnul de catarte, cânepa de pânze[CDXXVI]. La sfârșitul lui mai, când Ferhad stătea tot locului, se puteau da din Constantinopolul demoralizat, unde lumea striga pentru pace - și prin glasuri de ieniceri[CDXXVII] - aceste vești: „Nu se află aici grâne pentru hrană; orzul pentru cai se vinde optzeci de aspri chila; șapte uncii de pâine fac un aspru; camea de vacă e șaisprezece aspri oca; și

se spune că de acum înainte proviziile vor fi și mai scumpe”[1]. în alt raport, acesta venețian: „nu se găsește foarte adesea nici pâine, nici came, deși se vinde vițelul 14 aspri uncia, și grâu foarte prost *(tristissimo)* s-a

CDXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 47, nr. XCVin.
CDXXIV Ibid.
CDXXV *Ibid.,* p. 49, nr. CVI.
CDXXVI *Ibid.,* p. 39, nr. LXXXVm.
CDXXVII *Ibid.,* p. 49, nr. CVI.

vândut până la o sută de aspri chila și altul 160”[CDXXVIII] [CDXXIX]. în sfârșit, încă de la 19 mart se putea scrie astfel despre situația capitalei Imperiului: „Rebelii, luând gurile Dunării în Marea Neagră, țin strâns asediat acest oraș în ce privește toate proviziile, așa încât aici pâinea e foarte scumpă și, ce e mai rău, nu se află pe bani; carnea e de un preț peste măsură, și tot așa și cu orice alt fel de mijloace de trai, și poporul se agită și se plânge fără folos”. Situația era cu atât mai grea, cu cât o revoltă în Asia Mică împiedeca venirea de acolo a mijloacelor de trai[CDXXX]. Două luni mai târziu, lipsea hrana cailor și săul pentru corăbii[CDXXXI]. De altfel, încă din novembre 1594, Sigismund Báthory numise Țara Românească izvorul de hrană al Stambulului și mai ales al Seraiului împărătesc[CDXXXII].

în acest timp, *la dieta ardeleană se luau față de țările noastre hotărâri care echivalau cu o anexiune formală.* Din Țara Românească se trimese înainte de sfârșitul lunii știrea că, dacă Ștefan Răzvan a fost îngăduit în Moldova, i s-au fixat venituri de numai „10.000 de scuzi pe an și plata pentru două sute de călăreți, restul veniturilor trebuind să între în mâinile unui vistier, ca să-l cheltuiască în lefile soldaților de pază din provincii”. Se adăugea că el nu va putea osândi la moarte și nu va putea nici să-și însușească averea vinovaților, acesta fiind dreptul suveranului, care e prințul ardelean[CDXXXIII].

Condițiile pentru Mihai erau exact aceleași ca și pentru acela care-și datora instalarea bunăvoinței prințului căruia-i făcuse jurământul de credință[CDXXXIV], iar locuitorii socoteau că de acum Moldova nu mai există deosebit, o țară, cum se scrie din Câmpulungul Moldovenesc, fiind întocmai ca și cealaltă[CDXXXV].

CDXXVIII *Ibid.,* p. 50, nr. CVUI.

CDXXIX Hurmuzaki, III, p. 477, nr. XXXIX. Discursul ienicerului contra Sultanului, pe larg, *ibid.,* p. 235.

CDXXX *Ibid., IV*[2]*,* p. 192.

CDXXXI *Ibid.,* p. 198.

CDXXXII Veress, *L.c.,* p. 153. Tot așa la pagina 155.

CDXXXIII lorga, în Hurmuzaki, p. 50.

CDXXXIV Ibid.

CDXXXV lorga, în Hurmuzaki, XV, nr. CVin, sau lorga, *Documentele Bistriței,* I, II.

Și unele și altele ni s-au păstrat în forma lor originală și deplină, și din ele se vede că *nu era vorba de altceva decât de dispariția oricărei neatârnări, de pieirea statului care exista măcar de trei veacuri și față de care Sigismund se socotea ca moștenitorul pretențiilor vechii regalități arpadiene, a Angevinilor din vremea lui Vlaicu și Mircea și a împăratului-rege Sigismund de Luxemburg.*

Actul din 20 mai 1595, încheiat la Alba Iulia, e din partea boierilor, care veniseră la 2 mai acolo, pretinzând a cere pentru Mihai și pentru fiul lui stăpânirea țării[1], o rușinoasă dovadă de neloaialitate și abdicare, iar pentru ardelean un monument de falsificație și insolență. Sigismund arăta că a dorit, de la începutul războiului cu turcii și sciții „tătari" în Ungaria, să ajute această țară pusă în cele mai mari primejdii, „să poată libera din sălbateca robie a turcilor țările și provinciile apăsate de jugul turcilor și să restituie vechea și mult timp dorita lor libertate". Așa, cu trupele *sale,* țara *sa* a Transalpinei a scăpat de acel jug și Mihai, un *spectabilis et magnificus dominus Michael Voivoda,* „lăsând perfidia turcilor, ni s-a legat, împreună cu toate clasele țării sale, prin jurământ". Apoi el a îndeplinit până în Bulgaria o operă care nu se poate ascunde.

Dar e nevoie acum ca „acea țară, liberată de furia barbarilor *de către noi,* să se poată și cârmui mai ușor creștinește *(commodius et administrări christiano ritu)* și apăra de dușmani". El s-a învoit, deci, cu „boierii" - și anume Vlădica Eftimtie, cei doi episcopi, de Râmnic și de Buzău: Teofil, un cărturar de frunte, Luca de Cipru, un artist, caligraf de frunte, miniaturist, și patru fruntași, bătrânul Vomic Mitrea, Vornicul Chisar, alt moșneag al țării, Logofătul Dumitru, Vistierul Dan, cel cu uciderea turcilor creditori, Radu Postelnicul din Ceptu- roaia. Radu Clucerul Buzescu, Radu Postelnicul cel Mare, Logofătul Borcea, Clucerul Vintilă, Postelnicul Stănilă și Logofătul Preda, alt Buzescu, în strălucită solie[CDXXXVI CDXXXVII].

CDXXXVI Hurmuzaki, m, pp. 235-[23]6.

CDXXXVII Pentru cariera fiecăruia dintre dânșii se poate cerceta și

Mihai nu mai este decât „Voievodul lui Sigisimund", „Voievodul țării Seninătății lui Transalpine". Ei, boierii și vlădicii, „împreună" cu Mihai - deci, constituindu-se, împotriva datinii, într-o fel de oligarhie suverană - și cu toată țara, se supun desăvârșit și fără nicio rezervă,

întrebuințând cele mai sigure formule de drept, care le-au fost dictate de delegații lui Sigismund, vicleanul cancelariu Ștefan lojica (Josika), un român de origine, sugrumând libertatea românească, și Gheorglic Ravazdy, căpitanul de Uioara, aceluia pe care îl declară a fi de acum înainte „principele nostru și domnul Țării noastre Românești și rege cu drept de moștenire *(in principem nostrum et regni nostro transal- pineasis dominum et regem haereditarium),* cu titlul cunoscut, în speranța că-i va apăra de dușmani, le va păstra vechile libertăți - adică acelea de clasă și de castă - și-i va judeca drept. Drept aceea, jură, și în numele lui Mihai și al tuturor locuitorilor patriei lor, credință „până la moarte", iscălind și pecetluind această mărturisire solemnă. *Numai pentru că Sigismund, „domnul nostru prea-îndurător nu poate sta și rămânea veșnic în această țară* ", numai de aceea el așează în ea pe al său „vice-regent Voievod" și anume - fără a se pomeni vreun nume - pe acela pe care ei l-au cerut întrun glas cu puterea pe care o au, - și aceasta pentru ce? Pentru că știe românește *(linguae quoque nostrae et patrii semonis compo sit)*' I se va zice: „spectabilis et magnificus Michael Vaivoda regni noștri transalpinensis et caetera, Fidelis nobis honorandus", „credincios, vrednic de cinste", dar fără „mila lui Dumnezeu" și dreptul de a numi ale sale locurile de unde va scrie domnului său. Nu va avea decât pecetea familiei, deși de ceară roșie, cea mare fiind a lui Sigismund. Va fi unul din consilierii acestuia. Dregătorii nu vor mai fi ai lui. Legăturile cu

tabla analitică la lorga, în Hurmuzaki, XI.

[1] După Ioan de' Marini, lojica ar fi râvnit el însuși una din țările noastre, cealaltă având să fie dată aceluia din frații Genga care ținea Velica, fiica lui Ioan Logofătul, un pribeag de mult așezat în Ardeal. V. lorga, *Viața femeilor în trecutul românesc,* ed. a 2-a.

străinătatea îi sunt interzise, și el însuși nu va mai putea trimete soli în numele său. Căpitanul trupelor ungurești din țară judecă el pe ai lui când au ceva de descurcat cu un român; în schimb și Mihai, dar numai prin vornic, va putea să judece când unul dintre ai săi va fi pârât de un ungur; dar, bineînțeles, *cine se leagă de boieri sau de moșiile lor, cu moarte să se pedepsească.* Dacă e o clauză care interzice grecilor de a întră în rândul celor doisprezece sau chiar al dregătorilor, dar permițând exercitarea negustoriei, e din același sălbatec exclusivism de clasă.

Boierii nu vor plăti ei ospețele de Paști și de Bobotează, ci țara.

Dacă ar fugi ei în Ardeal - fie și Vodă cu dânșii[CDXXXVIII] - să nu fie tulburați cu nimic. Niciun serviciu „plebeu" nu vor fi datori să-l plătească lui Sigismund. „Șerbii", numiți, ardelenește: „coloni et iobagiones", „cari ar fugi pe furiș din bunurile și drepturile lor de moșieri *(possessionariis)* în locuri străine, să se restituie", - deci *instituirea șerbiei ardelene, care la noi era un* abuz. Rolul lui Vodă singur e să cârmuiască și să judece, dar nu numai după vechile datine, ci și după învoiala de față, și din însărcinarea stăpânului ce i se pune în cap. *Pentru a fi recunoscut ca* atare, i se trimete steagul, buzduganul și sabia. Atunci toți vor jura credință. Dar Voievodul nu va cârmui singur, ci, în toate chestiile, cu sfatul a doisprezece boieri, pe care Sigismund îi pune tot el, și numai el îi poate și înlătura. Dările le așează tot noul stăpân, și anume în *dieta lui* ardeleană, la care vor participa și delegați ai țării, avându-și acolo „locul osebit". Și, cum toate sentimentele josnice se adună în acest act, care nu e numai de trădare, dar și de nebunie, de unică nebunie în tot trecutul nostru, fiind doar vorba de un vecin de aproape egală putere, se specifică și aceea că delegații munteni vor sta înaintea acelora ai Moldovei. Dările nu le poate măcar anunța „Voievodul"

CDXXXVIII O știre din Cașovia, l-iu mart, asigură că ambilor domni li se dăduseră pentru un asemenea caz 2.000 de iobagi; Hurmuzaki, m, p. 228.

singur, ci numai cu toți cei doisprezece boieri, și *„ele se vor strânge de boieri numiți de Sigismund și care-i vor prezenta lui vreo socoteală anuală[1]'.* Iar Mihai și urmașii lui - *de a căror ereditate nici nu se vorbește* — vor primi din sumele încasate ce vor propune boierii și ce va admite stăpânul „după meritele lor".

Boierii se îngrijesc ca *toate actele de stăpânire în folosul lor să rămâie* neatinse, ca la acordarea altora să se ție samă de datina țării și ca *nimeni decât localnicii să nu poată dobândi* moșii. Judecățile facându-se înaintea „Voievodului" și a acelorași doisprezece, osânda la moarte și confiscare nu se va putea executa fără a se întreba Sigismund, care va avea dreptul de grațiere, și nici într-un caz moșiile nu vor putea fi răpite de la drepții moștenitori. De episcopi, călugări și preoți nu se poate atinge nici noul conducător suprem, veniturile rămânându-le întregi; în frunte va sta Mitropolitul, *căruia-i vor fi supuse și toate bisericile ardelene* -, adică vechile înjghebări șubrede și întâmplătoare de la Vad, de la Prislop, de la Geoagiu, de la Bălgrad.

în legătură: cu această clauză, desigur, se îngădui Vlădicăi Ioan de la Prislop să-și ia pretutindeni veniturile[1].

O ultimă clauză prevedea că țăranii, „colonii și iobagii", „cari se vor fi dus pe furiș din bunurile și drepturile lor ereditare", de pe moșii deci, „la bunuri străine, să fie aduși înapoi".

Era tot o strecurare în interesul boierilor care din faptul că era „o singură țară" înțelegeau să tragă și folosul robiei generale a sătenilor, întinderii peste toți a unei „rumânii" asemenea cu „serbia" și „iobăgia" ardeleană.

Această prevedere a rămas și după sfărâmarea tratatului de câteva luni de zile. Adică „legătura lui Mihai-Vodă", de care se pomenește în unele documente din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Ea, n-are a face cu însăși politica lui Mihai, redus și el la măsuri fiscale de pe urma cărora au suferit și țăranii, siliți a-și plăti recunoașterea libertății, și de aceea nu în această

carte poate fi vorba de o schimbare socială cu origini mult mai vechi și cu un orizont care întrece cu mult marginile acestei așa de scurte domnii[CDXXXIX] [CDXL]. Personal, Mihai fusese un cumpărător de pământ țărănesc ca și oricare boier de pe vremea sa; ca Domn, el nu s-a prea folosit de puterea pe care o avea; „cisla", partea de bir a țăranilor fugari, îl interesa desigur[CDXLI], dar se știe că pentru absenți plăteau totuși cei de față. Cu puțin înainte de domnia lui, vedem mănăstirea Tismana răspunzătoare cu „bucatele" ei pentru neplata birului de țăranii plecați în lume[CDXLII].

O grijă patriotică se vede numai în două puncte. Acela în care se spune că vechile hotare ale Țării Românești se vor restabili, „despre Moldova și despre munți, în părțile Dunării, *până la mijlocul albiei acelei* Dunări, de la Brăila până la Rușava (Orșova)"; se va adăugi ce se va câștiga dincolo de aceste hotare prin silințe comune. Și, speci-

fîcându-se că în orice tratat cu turcii să se cuprindă și țara, i se asigură apărarea, cu bani, cu trupe, cu arme și tunuri, contra dușmanilor"[1].

Știm însă de aiurea, după știri sigure din Alba Iulia, înainte de încheiarea actului, că trimeșii s-au plâns de prada din partea trupelor trimese în ajutor, așa că n-ar fi nevoie să se adauge altele, cerându-se și ordin către căpitani „ca să nu mai prade așa și să nu distrugă țara

---

CDXXXIX Pentru țara Făgărașului, ordin la 4 iunie, Veress, *Lc.,* pp. 230—[23] 1, nr. 124.

CDXL Hurmuzaki, m, pp. 477-[4]80. Cf. și *Ibid.,* m[2], pp. 120-[12] 1, nr. CXXXIX[1]. Cf. G. Popovici, *Mihai-Vodă și moșnenii din Sularul,* în *Convorbiri literare,* XX, p. 1065 și urm.; Șl Longinescu, *Așezământui și legătura lui Mihai-Vodă,* București 1919 (deloc convingătoare altă explicație). De altminteri clauza e și pentru Moldova, unde nu s-a vorbit niciodată de vreo „legătură a lui Ștefan-Vodă".

CDXLI Cf. I. Bogdan, în *Prinos lui D.* A. *Sturdza,* p. 154.

CDXLII V. I. C. Filitti, în studiul său Considerațiuni generale despre vechea organizare fiscală a principatelor române până la Regulamentul Organic, în Analele economice și statistice, XVIII, p. 160. Cf. și ibid., p. 162 (cazuri contimporane).

cu totul[CDXLIII CDXLIV]..

Aceleași sunt, cum am spus, condițiile primite pentru Ștefan Răzvan de singurii doi boieri veniți în misiune de la dânsul, care-și puseră pecețile numai la 3 iunie, după o negociație tot cu lojica, dar și cu Pangratie Senniey: Ioan Calugheră, grecul din Candia, de la Retimo[CDXLV], vistier al țării, moștenit de la Aron, și Mihail, care era și agă și hatman, evident Mihail Tolnay, șeful ungurilor aceluiași Aron, cu care se făcuse schimbarea de domn în Moldova[CDXLVI]. Se adaugă numai pentru această țară de cetăți că pârcălabii vor fi numiți tot de ardelean[CDXLVII].

Avem și instrucțiile date lui Gașpar Komis, amestecat în Moldova și mai înainte[CDXLVIII], pentru executarea tratatului, ceea ce, firește, nu se află pentru munteni, unde nu era vorba de un domn atuncea numit și cu totul atâmător de Ardeal. Deci, numirea se va comunica, ungurește și românește, înaintea boierilor și a comandantului trupelor unguresti, Barcsai. Se vor da insigniile de Domnie lui Ștefan[CDXLIX] și se vor lua jurământul de la toți, dintre care se *vor alege cei doisprezece oligarhi,* care vor jura și ei, din nou, iscălind și pecetluind, și *cei patru pentru venituri,* care se și specifică. Vornicul nu se va numi „al Moldovei", ci „al domnului nostru milostiv și al Moldovei"[CDL]. Barcsai va avea comanda trupelor, și se stabilesc soldele. Voievodul să se poarte bine ca ostaș, căci principele-i va veni în ajutor până la sfârșitul lunii, ca unul care e hotărât „a trăi și a muri împreună cu el, și în bine și în rău,

Dumnezeu să ferească". Era, de fapt, ce spune Simon

CDXLIII Actul e foarte rău publicat în Hurmuzaki, III, p. 209 și urm. (după Wolfgang Bethlen) și pp. 472-[47]6, nr. XL.

CDXLIV Hurmuzaki, ni, p. 236. Cf. *ibid.,* m², p. 103, nr. CXXV.

CDXLV V. lorga, în Hurmuzaki, XI, p. LXXXV și p. 756, nota 1.

CDXLVI V. pentru el lorga, în tabla vol. XH din Hurmuzaki.

CDXLVII Hurmuzaki, E, pp. 477-[4]80, nr. XLO.

CDXLVIII[ε] *Ibid.,* p. 223.

CDXLIX Buzduganul, nu cârja, cum s-a tradus. „Mingile înfocate" (p. 238) sunt garantale!

CDL Veress, *Lc.,* p. 23.

Genga într-o scrisoare încă de la 25 mai: „Are așa de puțină autoritate, de nu se poate mai puțină, dar se mulțămește, și a primit steagul și buzduganul ce-i trimete Alteța Sa”[1], despre care tot Genga spune că Mihai n-a fost, deci, scos *(non e rimosso dai principato),* dar „i s-a luat toată autoritatea”, acordându-i doar 12-15.000 de soldați și „unele dijme țărănești care nu sunt de cea mai mare importanță”[CDLI CDLII].

în ce privește Țara Românească, Sigismund se rostea astfel, într-o scrisoare către solul trimes la Roma încă la 12 mai: „Toată acea provincie ne recunoaște ca domn și stăpân *(signore et padrone),* și tot așa face și acel prinț, așteptând de la noi ordinele și legile cum să se poarte *(come, habbi da govemare)* și se arată foarte gata la orice serviciu *(fedeltă)* cu boierii lui, care sunt aici ca să ne facă jurământul în numele său și al întregii acelei țări, așa că ne-am asigurat de acea provincie sau țară, că, întru cât vor putea, vor fi în serviciul creștinătății”[CDLIII]. Dar un ragusan întors de aici știe să spună că în ambele țări lumea e foarte nemulțămită de asprele condiții, dând vina mai mult pe consilierii lui Sigismund[CDLIV].

Mihai trebui să primească un asemenea act numai cu un sentiment de imensă indignare. Boierii își bătuseră joc de sarcina așa de gingașă care li se încredințaseră. Ei își uitaseră și de propria lor demnitate și de datoria față de domnul lor, pe care-1 prefăcuseră într-o simplă slugă a omului fără minte și fără rușine care-și închipuia că o lume se învârte în jurul lui și că în el e temeiul sfintei lupte pentru cruce. Dacă, de la o bucată de vreme. Mitropolitul Eftimie dispare, ca să fie înlocuit, deși numai trecător, cu un Mihail, în alcătuirea Sfatului muntean însă *nu se vede după această fatală dată de 20 mai, la care putem zice că în conștiința lui Mihai s-a trezit chestia ardeleană, nicio schimbare*[CDLV]*.* Nicio pedeapsă n-a ajuns pe acei care greșiseră așa de mult față de țara lor însăși. Domnul cel adevărat își rezervă

CDLI *Ibid.* Se traduceau aceste puncte din „grecește”; *ibid.*
CDLII Hurmuzaki, HI, pp. 232-[23]6, nr. 126 (10 iunie).
CDLIII *Ibid.,* p. 219.
CDLIV *Ibid.,* pp. 249-[2]50, nr. 136.
CDLV lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 51, nr. CVHI.

pentru mai târziu, după trecerea marii primejdii de la turci, ceasul răzbunării, și nu numai contra nemernicului de pe tronul ardelean, ci și contra întregii clase de nobili înfumurați care-i hrăniseră prin aprobarea,, adesea și prin

îndemnul lor, asemenea visuri. Deocamdată el trimesese, ca învingător, acelui care nu învinsese niciodată dovezile biruinților mai nouă: un Ștefan Bodony, dintre ungurii plătiți de dânsul, aduse, a doua zi după încheierea actului pe care Mihai nu l-a cunoscut decât simțitor mai târziu, trei steaguri turcești, trei tătărești și, pe lângă arme de multe feluri, trei tunuri pe care oștile sultanului le dobândiseră de la însuși împăratul Rudolf. Peste câtva timpi, Stroe Buzescu și Radu Calomfi- rescu vor veni la nunta, care fu serbată în august, a lui Sigismund cu arhiducesa[1]. Odată ce nici din Polonia, de la dietă, nici de la Praga, unde-și trimesese în april, cu o misiune de mare taină, numai pentru împăratul[CDLVI CDLVII], un sol întors fără ispravă, nu-i venea nicio încurajare, nu-i rămânea altceva lui Mihai decât o otrăvită așteptare.

Cum se privea însă în Muntenia, între boierii războinici, învoiala la care se lăsaseră prinși boierii în această lună mai din anul hotărârilor supreme, o arată cuvintele de mânie ale *Cronicii Buzeștilor.* Se vorbește întâi de un Consiliu al lui Sigismund, în care ar fi fost vorba de „cum să scază pe Mihai-Vodă despre Țara Muntenească, să fie mai mic și ascultătoriu de poruncile lui și să-i oprească țara cu tot venitul ei". Mihai află despre aceasta și, cum „nu se putu suferi", el trimite la Sigismund solia pe care o cunoaștem[CDLVIII]. „Pohta" lui - așa numește el mai târziu deziderateле sale - ar fi fost numai aceasta: „să fie ascultătoriu de Bator Jigmon, iar *de țară să n-aibă scădere, ci să și-o ție drept, și să se ajute unii cu alții, cum le-au fost jurământul dintâi".* Și

CDLVI Cronica Buzeștilor, p. 282.

CDLVII Hurmuzaki, HI[2], pp. 52-[5]3, nr. CXIII; p. 95.

CDLVIII Se citează însă anume Vlădicii, Mitrea, Dumitru, Radu Buzescu și Chisar (, Jraf '); p. 280.

acuma vine acuzația formală adusă trimeșilor: „Dintr-acești boiari ce-i trimisease Mihai-Vodă pentru tocmeală, învrăjbitoriul diavolul umblase în mijlocul lor, *de se apucară unii ca aceia mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scază pe Mihai-Vodă din țară.* Iară ceilalți boieri, ce se nevoia să slujească Domnul său în dreptate, de neprieteni fură biruiți. Și scăzură pre Mihai-Vodă despre domnie țării și despre venitul ei, - *numai să fie tocmai cu căpitanii lui".* Paragraful se mântuie cu un fel de asigurare că boierii cei doisprezece ar și fi fost aleși: „Și alese Bator Jigmon 12 boieri *juranți* munteani, puindu-i ispravnici preste tot venitul țării, și să fie sub porunca lui". Domnul

învingător trebui să sufere această așa de sângeroasă jignire[1]. Din partea lor, boierii se îndreptățeau prin aceea că numai astfel se puteau „asigura de tirania Domnilor lor, care, pentru a se îmbogăți, la orice prilej cât de mic, înlăturau (prin moarte) pe cei mai de samă oameni bogați din țară"[CDLIX CDLX].

Dar războiul, mult zăbovit, bătea la ușă.

CDLIX E interesant că și ardeleni, sași, ca Michael Weiss, văzând anexarea din mai 1595 deschiderea problemei Ardealului, osândesc dar această politică de „cutezanță": „Hoc anno vendicat sibi Sigismundus titulum supra Moldavian! et Valachiam. Sed sane multis nocult temeraria virtus". Consilierii se jucau, spune el, cu prințul, ca niște copii pe o prăjină de papură (in arundine longa). El condamnă și răpirea lui Aron: „erat haec merces prophetica, sed certe etiam consilium malum, consultoribus erat (etiam?) pessimum"; ed. Trauchenfels, *O.c.,* p. 145; v. ediția din *Quellen der Stadt Brassd,* IV. El arată cum au fost pedepsiți apoi de soartă Răzvan și cu ai săi. Weiss, care a văzut întronarea noului Domn, asigură că acesta era țigan: „wargewiss nationis aegyptiacae"; *ibid.,* p. 145.

CDLX Declarațiile către nunciul papal, atunci sosit în Ardeal; lorga, în Harmuzaki. XII, p. 53, nr. CXI. îndoieli la Praga dacă se poate „ceda" Țara Românească lui Sigismund, *ibid.,* pp. 72-[7]3, n[umere]le CXXXI-[CXXX]'ni.

CAPITOLUL VI

Afirmarea independenței. Marile lupte din 1595[1]

La mijlocul lui mai se știa acum în Țara Românească, precum o arată informații venite de acolo, care e planul de luptă al turcilor, direcția atacului lor fiind aceea pe care, de la început, o găsise ragusanul Ioan de' Marini Poli[CDLXI CDLXII]: la Dunărea românească. *înainte de toate era nevoie în adevăr de ruperea asediului de flămânzire pe care de aproape jumătate de an îl suferise Constantinopolul, de a cărui liniște și mulțămire atârna însăși stăpânirea împăratului*[CDLXIII].

După acest plan, pe care îndată-1 iscodise Mihai, Hasan Ha- dâmbul, fiul marelui Socoli, care purta amintirea înfrângerii din iarnă, cu apriga dorință de a o răzbuna, se și așezase la Rusciuc, în vecinătatea căruia, la Cerven, se și vedeau cele 4.000 de corturi ale armatei lui Pașa de Caramania, care a trecut în legenda noastră sub numele - ca de persoană - cum îl luau și contemporanii români din acel moment, de „Caraiman-Pașa", se pregătea a trece pe la Vidin și i se atribuia o și

---

CDLXI Pentru toate aceste evenimente și „gazetele" din Hurmuzaki, in, p. 247 și urm., unde și actele pentru intrarea lui Zamoyski în Moldova.

CDLXII V. scrisorile lui citate mai sus.

CDLXIII Și în iunie un spion vorbește de lipsa de hrană; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 54, nr. CXV. Cf. și *ibid.,* p. 55.

mai însemnată forță, de 40.000 de ostași. Iar al treilea corp gata de năvălire stătea la Silistra cu alți „30.000". Ferhad el însuși, încă la Adrianopol, se ținea gata pentru o nouă campanie în Ungaria[CDLXIV].

O încercare de pod din partea lui Hasan avu, la începutul lui iunie, mai mult caracterul unei demonstrații și unei pipăiri. 0 puternică rezistență a trupelor lui Mihai, care pândeau în apropiere, prin locuri așa de bine cunoscute după victoriile din iarnă contra turcilor și tătarilor, îl făcu să se oprească, așteptând ajutoare[1], și pentru câteva săptămâni fu iarăși liniște în aceste locuri amenințate[CDLXV CDLXVI]. La Alba Iulia se păstra încă acel ceauș Husein, venit cu oferte de la Ferhad însuși[CDLXVII] (în care Mihai era tratat drept unul care nici vameș n-ar fi meritat să fie la împăratul[CDLXVIII]) și de la Caimacamul Curt-Aga[CDLXIX], aducând apoi și scrisori de la beglerbegul de Buda care îndeplinea rostul Pașei de Timișoara și de la veșnic amestecatul în afaceri bănești și politice agent al Angliei, Eduard Barton, precum și anume taine de spus oral, din partea Sultanului. De se încerca facerea de poduri la Nicopol, la Vidin și chiar la Belgrad[CDLXX], *scrisoarea personală a Sultanului* — atenție fără exemplu față de un tributar - către „Sigismund Bathory, prinț al Ardealului"[CDLXXI], oferea, cu amnistia, ambele țări și pământul până la Tisa cu titlul de rege al Ungariei: să nu uite că înaintașii lui „au subjugat Grecia", „au frânt coamele Ungariei și au

CDLXIV Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 51, nr. CIX.
CDLXV Isopescu, Document! inediti della fine del cinquecento, în Mem. Ac. Rom., seria m, X, 2, p. 32, nr. XXVHI.
CDLXVI Hurmuzaki, HI, pp. 240,476, nr. XLI, V, și *ibid.,* III[2], p. 116, nr. CXXXV.
CDLXVII Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, nr. CXI.
CDLXVIII *Ibid.,* pp. 94-[9]5, nr. CLn.
CDLXIX *Ibid,* p. 95, nota 2.
CDLXX Scrisori ale acestuia de la 13 mai, *ibid,* pp. 54—[5]5, nr. CXV; Hurmuzaki, HI[2], p. 97, nr. CXIX.
CDLXXI Ibid.

mai supus odată Ardealul”[CDLXXII].

La 10 iunie Sigismund credea că trebuie să ceara ajutoare imperiale de la Cașovia, asigurând că atacul se va da *aici* și că, dacă se obține o victorie, s-ar putea câștiga sârbii și bulgarii[CDLXXIII].

Primejdia era acum numai din partea Giurgiului. Dinspre Silistra nu se vedea nicio mișcare. Iar în Oltenia ofensiva o luă Mihai prin atacul contra „Nicopoii Mici”, Tumul nostru, al cărui nume apare

chiar așa în informația contemporană, și contra Nicopolului, a „Nicopoii” celei Mari, dincolo de Dunăre[1]. Se luară bărcile pentru pod ca să se împiedece trecerea Dunării[CDLXXIV CDLXXV]. Anumite oferte veniseră de mult din partea bulgarilor[CDLXXVI]. încercarea de a-1 câștiga pe neastâmpăratul războinic printr-un ceauș ca acela trimes în Ardeal, nu reuși: primit cuvincios la Curte, el căzu, după cât se pare, în mâinile ostașilor aventurieri și bandiți, de toate neamurile care roiau în lungul, în latul țării, și pieri astfel[CDLXXVII].

La 3 iulie situația părea, totuși, atât de amenințătoare, încât Sigismund Băthory, deși se declara gata să o înfrunte și la această Dunăre-de-Jos și în regiunea bănățeană a Lugojului și Caransebeșului, crezu că trebuie să ceară stăruitor, și cu termin: până la sfârșitul lunii, ajutorul arhiducelui Matthias[CDLXXVIII]. La 18 iunie Albert Király își avea ungurii pe Colentina, lângă

CDLXXII Veress, *Lc.,* pp. 228—[22]9, nr. 123; cf. Hurmuzaki, HI^2, p. 483. Vezi ce spune despre aceasta Simon Genga, *ibid,* p. 239. Pentru ceaușul *al doilea,* care aduce scrisoarea, lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 69, nr. CXXIV. Refuzul lui Sigismund, comunicat la Praga, *ibid.* p. 71, nr. CXXVIH. Era vorba și de reducerea tributului de la 15.000 de florini la 5.000; *ibid,* p. 72, nr. CXXX. V. și *ibid.,* p. 74, nr. CXXXV. Veress, *Lc.,* pp. 228-[22]9, nr. 123.

CDLXXIII Ibid.

CDLXXIV Hurmuzaki, in, p. 240; III^2, p. 10 („Umo, contro Nicopoii”). Cf. Veress, *Lc.,* p. 246, nr. 133.

CDLXXV lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 75—[7]6, nr. CXL și urm.; pp. 78—[7]9, nr. CXLIX.

CDLXXVI *Ibid.,* m, p. 236.

CDLXXVII *Ibid,* m^2, p. 97, nr. CXIX.

CDLXXVIII *Ibid,* m, p. 214.

București, gata să înainteze spre Dunăre.

Scrisoarea citată mai sus a lui Király e deosebit de importantă pentru aceste zile de înfrigurare înaintea marii lovituri. „Cu trei săptămâni înainte", deci la sfârșitul lui mai, cutare ungur, căpitan de strajă, cu șaizeci de ai lui, se unește cu „călăreți și cercetași" *(perspectives)* „de-ai lui" Vodă, prinde în cale ce mai află, „Români, bulgari și ajutători de oaste liberă", trece, „ziua mare" pe la Nicopol și bate straja turcească lângă apa ce se varsă acolo. Dar mai însemnat e că se strică prin foc toată pregătirea de trecere a turcilor, făcută „de un an și jumătate", cu peste o mie de luntri, ucigând 500 de turci: numai câteva vase mai puternice scapă; se iau două tunuri, care se înecă; un Pașă ar fi fost ucis sau ar fi fugit. Nicopolul e ars, se încearcă și luarea cetății, care se apără însă bine. „E desigur", se adaugă în această scrisoare către Sigismund, că „e desigur o dovadă despre faptul că Mihai Voievod este viteaz *(ex animo strenuus)* și foarte norocos servitor al Seninătății Voastre"[CDLXXIX].

Cu câteva zile înainte, asigurând și atunci că lovitura stă să cadă asupra lui, pentru că Sultanul „n-are de unde aiurea să poată scoate

hrana pentru armata lui, care e aici", prințul ardelean, deși în așteptarea unei căsătorii care zăbovea, se adresa și la Roma, - printr-un cunoscut, camerierul secret al Papei, Giambattista Genga, ruda unui Fabio care avea mine în Ardeal, cerând pentru ele capital în Florența[1] -, căutând un grabnic ajutor. *Nici aici nu e vorba de alt cineva decât de dânsul; „Voievodul" de peste Carpafi nu există, nici ca element politic, nici măcar ca element militar*[CDLXXX CDLXXXI]. La 11 ale lunii, el se adresa către același, arătând că îndată după bairam dușmanul va înainta: se întrebuințează și stăruințele nunțiului,

CDLXXIX Reussner, *Epistolae Turcicae* (Frankfurt-pe-Main 1600), cărțile XH-[V]IV, pp. 132—[13]3.

CDLXXX Veress, *Lc.,* p. 137, nr. 74. Pentru soția acestuia în 1594, *ibid.,* pp. 142—{14]3, nr. 78; pp. 151—[15]4, nr. 84.

CDLXXXI Isopescu, în *Diplomatarium italicum* al Școlii Române din Roma, I (1925), pp. 383-[38]4, nr. II.

Malaspina, episcop de Cervia, care tocmai venise în Ardeal, și pentru nuntă, dar mai ales pentru curățirea provinciei de erezie și restabilirea scaunului catolic de Alba Iulia[CDLXXXII]. Și aici el se înfățișa ca stăpânul „acestor provincii". Până și rivalului polon pentru stăpânirea lor se adresa el, pe o vreme când se vorbea de posibilitatea unei „ligi" creștine, ca să întrebe dacă vrea să dea ajutor „valahilor", dacă e gata să atace pe tătari, dacă nu s-ar putea ca și de la muscali să vie un contingent și, în sfârșit, dacă nu s-ar putea lua în soldă 2.000 de cazaci[CDLXXXIII].

Acolo, însă, hotărârea era luată de Zamoyski: Răzvan, socotit ca un intrus și uzurpator, fiind prea slab - numai șase (?) ostași spre paza capitalei sale - se vor ocupa cetățile, planul fiind să se anexeze permanent Benderul, Cetatea Albă, ba chiar Oceacovul și Aslangorodul la Nipru[CDLXXXIV]. La aceeași dată aproape, Mihai primea pe solul polon Liubienicki și-i mărturisea că nu știe ce au de gând să facă turcii de la Giurgiu și Silistra, al căror număr se da ca fiind de „120-160.000 de oameni".

Și, cu acest prilej, el se plângea de schimbarea din Moldova, care-i dase ca vecin pe acel Razvau care i-a fost „călcător de credință, supus, nu țăran, ci grădinar, a cărui mamă îi e supusă și care i-a furat 6.000 de unghi când a fost trimes de el la Constantinopol, iar acuma-și zice: frate al lui", împiedecând, totuși, legăturile Țării Românești cu Polonia.

Cum i se răscoleau toate năcazurile, *Domnul muntean aduse*

înainte și dureroasa lui scădere față de ardelean, din păcatul boierilor, care „n-au făcut ce aveau în instrucțiile lor, ci ce era în interesul lor *(quod e re eorum erai),* căpătând unele privilegii pentru dânșii, și l-au întovărășit cu Aron, supunându-se împăratului creștinilor". *Și el ținea să arate, din mândria sa de stăpânitor independent, că nu e supus nici* aceluia. Nici

CDLXXXII *Ibid,* pp. 384—[38]5, nr. H.
CDLXXXIII *Ibid,* p. 388, nr. Vn.
CDLXXXIV *Ibid,* pp. 382-[38]3,385, nr. IV ; p. 389, nr. VIL

n-ar fi primit legătura cu Imperiul, „dacă nu mi s-ar fi dat încredințarea că regele Poloniei e unit cu împăratul și cu domnii creștinilor ca să facă împreună război turcilor și că vreau să continue acest război". Apoi Aron a fost scos pentru a se pune în loc „Hatmanul și sluga lui" și e ținut închis, fiind despoiat și de averea sa. Se temea să nu pață și el tot așa, căci *„n-are încredere în supușii* săi, de care a fost înșelat când au făcut la prințul Ardealului ce nu li se încredințase lor", în ce privește pe cei 7.000 de unguri, e și mai puțină credința ce poate avea; „mă tem mai mult de dânșii și decât de turcii care odinioară erau în țara mea; mai sigur eram sub turci decât acuma sub creștini". I s-a făgăduit ajutor și de la ardelean și de la împărat, și nu i-a venit nimic până la acest ceas decât bieți 3.000 de unguri, „căror li *plătește leafa de șase luni, zălogindu-și toată averea și risipind toată zestrea soției sale. A ajuns la o astfel de sărăcie de nu cruță nici odoarele mănăstirilor, ci toate acelea, care erau dăruite lui Dumnezeu, se împrăștie".* Nevasta, fiul îi sunt la Târgoviște cu o parte din avere, altele îngropate prin mănăstiri. Nu mai e nimic de așteptat: ardeleanul abia-și ajunge lui însuși, și între prinții creștini nu e nicio unire. „Noi, creștinii, nu voim să ne legăm între noi, dar vom fi legați de păgâni". Se va pierde toată creștinătatea, spunea el, ca odinioară Ștefan cel Mare la Veneția. Focul va trece de la dânsul în Moldova și va prinde apoi și Polonia. *Aceasta nu se apără acasă, ci la Dunăre.*

El își va face însă toată datoria. *„Mâne voi pleca pentru ca să le împiedec cu ajutorul lui Dumnezeu trecerea Dunării. Tot ce fac e din iubirea pentru creștinătate, ca să nu se verse sângele creștinilor.* De către turci, n-am fost jignit, ci mi s-a făgăduit că eu și fiul [meu][CDLXXXV] moștenitorul meu, vom fi păstrați veșnic în stăpânirea mea. *Acuma sunt gata să-mi vărs sângele, căci plec la războiul cu turcii, care nu e după puterile mele".* Dacă ar mai fi în Moldova Aron, cu care era înțeles, ar putea încerca să păzească vadul, mai ales dacă nu-i cad tătarii în spate, dar cu un „Țigan" ca Răzvan ce poate face? *„Nu e cine să mă ajute, nici loc nu e unde să pot să-mi plec capul".* Ar cerca la poloni,

CDLXXXV în text: „său" *(n. ed.).*

cărora le-ar da tributul, pentru că de la alții, ei înșiși în luptă cu

turcii, nu se poate aștepta nimic. Să aștepte un astfel de sprijin? Să-i aducă dorința și înaintea cunoscutului ambasador polon Taranowski, înaintea lui Zamoyski, care-i e ca un tată, și ajutătorul lui ca un frate, cu care și el a avut a face, dar nu poate da scrisori, căci ar fi un lucru periculos. De ar avea la granița de jos 10.000 de poloni, ce n-ar putea fi! De tătarii strânși laolaltă să se păzească polonii bine: „nu pot creștinii să sprijine asaltul lor, căci sunt pregătiți și iuți”[1]. îndată sosea, de altfel, în Polonia solul de taină al lui Mihai, armeanul credincios, Petru Grigorovici[CDLXXXVI CDLXXXVII].

în acest moment turcii beglerbegului Rumeliei -, căci aceasta era calitatea lui Hasan[CDLXXXVIII] -, care aveau paza Dunării, erau foarte încurcați că li s-au distrus șeicele pe care le pregătiseră pentru trecere. Dar nu aceasta, în rândul întâi, i-a ținut în loc atâta vreme, ci două alte motive, hotărâtoare.

Unul era acea rea stare morală a imensei, dar neorânduitei și tulburatei oștiri. Ienicerii și spahiii păreau gata să se încaiere, și nici unii, nici alții n-aveau cea mai mică dorință să-și riște pielea. în ce privește pe cei dintâi, ei erau de multă vreme oameni cu familie, doritori de a sta în garnizoană, de a se bucura de plăcerile capitalei și mai ales oameni de afaceri care traficau influența lor.

Al doilea, era starea de spirit a bătrânului mare-vizir. Știind că se lucrează necontenit contra lui, că opera marelui său dușman, cu o ură albaneză de la un neam la altul, Sinan, care se privea ca având un fel de drept exclusiv asupra războiului pe care el îl provocase și el înțelegea să-l conducă, nu-1 pierde nicio clipă din ochi, el se zăbovea la Adrianopol, apoi la lamboli[CDLXXXIX], gata

---

CDLXXXVI *Ibid.,* pp. 396—[39]9, nr. XXVI.

CDLXXXVII *Ibid,* p 399, nr. XXVII. Cf. și *ibid,* p. 411, nr. XXVI.

CDLXXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 53, nr. CXTV. *Iota.,* p. 54, nr. cxv

CDLXXXIX *Ibid,* p 54, nr. CXV.

să se întoarcă pentru a-și apăra situația așa de primejduită și pe care, în adevăr, peste foarte scurtă vreme, o va pierde și, cu dânsa împreună, și viața.

în mai, după declarația solilor munteni în Ardeal, *oastea lui Mihai era mai mult românească decât străină:* peste 30.000 de români și peste 10.000 de unguri, - și cu ceva cazaci[CDXC]. în conducerea ei era însă *o dualitate* pe care numai la momentul hotărâtor o putu acoperi extraordinarul avânt eroic al celui care cetise isprăvile lui Alexandru

cel Mare și ardea de dorința să le învie prin fapta sa de „vitejie". E sigur că, având în spinare și regimul oligarhic impus la Alba Iulia, el nu dispunea ca șef suprem și ca domn al țării de trupele ardelene ale lui Király, care înțelegea că atârnă numai de prințul său, fără să aibă altă legătură cu Mihai decât aceea cu un camarad, oricare i-ar fi titlul, pe care-1 considera ca venind de la mărinimia stăpânului adevărat al întregii Dacii.

Din partea sa, Mihai, care primise, ca emisar ardelean, pe vrednicul căpitan bănățean Gheorghe Palatici, scria, la 27 și la altă dată din iunie, lui lojica, considerându-1 ca rudă *(affinis),* iscălind „Voievodul Valahiei Transalpine" și vorbind, în cererea de ajutor repetată de „cele trei țări" ale lui Sigismund. El consideră pornirea dușmanilor ca însuflețită mai mult de pofta răzbunării, dar și de credința că apărarea va fi slabă. *Cerea voie* ca să aducă pe acei cazaci cu „suflet spontaneu" dintre care 400 se și află la Brăila. *Dar el nu-și putea ascunde indignarea pentru jignirea ce i se adusese, și în multe, peste așteptarea mea, demnitatea* (dignitas) *mea de la început a fost scăzută și micșorată* („diminuta et status attenuates"), va păstra credința și supunerea apărând țara pe care, cu inima tristă, o prezintă din nou ca fiind a „Seninătății Sale". Ar fi dorit să aibă în Ardeal ca loc de refugiu ceva mai bun decât mica și săraca moșie Lona; ar vrea mai bine un castel, și cât de puțin l-ar costa aceasta pe prinț! La nunta

CDXC *Ibid.,* p 53, nr. CXI. O socoteală falsă de abia 5.000; Isopescu, *Lc.,* p. 389, nr. vm.

apropiată a acestuia ar vrea să-și trimeată fiul, Pătrașcu[1].

Hotărârea ofensivei turcești nu fusese luată în momentul când, la 7 iulie, Ferhad era răsturnat și chemat la Constantinopol ca să fie dat călăului. Ajungând la ținta dorinților sale, Sinan, recăpătând pecetea Marelui Vizirat, se aruncă îndată, lacom de a-și dovedi energia, răzbunând tot ce răbdaseră ai săi de la obrăznicia provocatoare a rebelilor, la Dunăre, unde era să afle însă o armată pe care n-o cunoștea, n-o putea schimba, nici stăpâni, și care se va dovedi netrebnică.

Puține trupe - și cu unele tunuri[CDXCI] [CDXCII] - se îndreptau spre Dunăre, pentru strajă mai mult decât pentru o împotrivire la vad, care nu era în tradițiile vechiului nostru sistem militar. Hasan putu trimite, deci, la Constantinopol robi, capete tăiate și chiar douăzeci și două de steaguri: între prinși era o femeie care se lăuda că a ucis cu mâna ei zece turci[CDXCIII].

Astfel Sinan putu trece în răgaz Dunărea trei zile în șir, de joi

până sâmbătă[1], începând de la 14 august, pe un pod de o sută treizeci de luntri, pe carte apoi îl rupse[CDXCIV] [CDXCV]. în oaste nu se afla și acela care trebuia pus în locul lui Mihai, copilandrul Radu, al lui Mihnea Turcul, care scria cu vești bune la Veneția acestei odrasle a sale[CDXCVI]. Se vorbea de 80.000, de 100.000, ba și mai mult decât atâția turci, cu ceva călărime tătărească[CDXCVII] [CDXCVIII]. Dar oastea era tot așa de rău dispusă ca și până atunci și moleșită de marile călduri ale verii. Cum erau în mijlocul ei și renegați, ba și sârbi din Bosnia, călărești, se produseră de la început dezerțiuni în masă Ia Mihai, care, din ultima-i tabără, la Măgurele, nu departe de

CDXCI Veress, *Lc.,* pp. 241-[24]4, n[umere]le, 129-[1]30.
CDXCII V. lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 70, nr. CXXTV.
CDXCIII *Ibid.,* p. 80.
CDXCIV *Ibid.,* p. 97.
CDXCV *Ibid,* pp. 206-[20]7.
CDXCVI lorga, *Contribuții,* pp. 106—[10]7.
CDXCVII Izvoarele citate acum, în lorga, Hurmuzaki, XII.
CDXCVIII *Ibid,* p. 80.

București, începu să se coboare spre mlaștinile Neajlovului, așteptând trecerea dușmanului prin acele primejdioase locuri strâmte.

Ștafete anunțară în Ardeal și în Moldova apropierea clipei hotărâtoare[3]. Dar la Alba Iulia se pregătea nunta pompoasă a lui Sigismund, care se făcu la 13 ale lunii, chiar în ajunul ciocnirii trupelor în valea Dunării[CDXCIX]: la 11 ale lunii el se lăuda către arhiducele Maximilian că un atac turcesc al Pașei de Timișoara a fost respins, prin- zându-se begii de Lipova și de Inău și, în ce privește Țara Românească, el credea că Sinan e încă ocupat cu facerea podului[D]. Abia la 16 el putea să anunțe înlocuirea lui Ferhad cu Sinan, aducând trupe nouă cu dânsul și hotărât să spargă frontul care flămânzea Constan- tinopolul[DI]. El se adresa, la 18, lui Zamoyski pentru o colaborație care era imposibilă[DII]. Iar în Moldova Ștefan Răzvan, amenințat și de trecerea tătarilor, după ce trăsese o frică de pe urma unui mare grup de cazaci care trecură pe deasupra țării spre Sătmar[DIII DIV], se temea înainte de toate de un atac al lui Zamoyski, care se îndrepta spre Nistru fără a voi să-și lămurească intențiile și era înconjurat de vreo treizeci de boieri pribegi, între care Ieremia și Simion Movilă și Lupu sau Luca Stroici, boier crescut în Polonia și legat de Apuseni[11]. Domnul moldovean va

fi știut că regele îl consideră ca pe un trădător al stăpânului său și ca un dușman al regatului, față de care nu se poate recunoaștere, simpatie și cu atât mai puțin colaborare[1]. Astfel, Ștefan fu reținut acasă de aceste îngrijorării, precum, la turci, Ferhad nu putuse pleca de teamă să nu primească de la Sinan o lovitură la spate.

CDXCIX Trauschenfels, *Lc„* p. 33.
D Veress, *L.C.,* pp 257-[25]8, nr. 138.
DI *Ibid,* pp. 261—[26]3, nr. 150.
DII *Ibid* pp. 263—[26]5, nr. 142.
DIII Veress, *Le.,* p. 255.
DIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 78, nr. CXLVII; Isopescu, *Diplomatarium,* p. 386, nr. V.

Nici ungurii lui Tolnay nu se clintiră[DV DVI].

Numărul trupelor lui Mihai era socotit în Ardeal că nu întrece 10.000, între care „cea mai mare parte nu erau soldați[DVII]. Socotelile sunt însă așa de nesigure încât se vorbește peste câteva zile de 35.000 de oameni, români și unguri, cu douăsprezece tunuri[DVIII]; Sigismund se va putea pune în mișcare numai la sfârșitul lunii[DIX]. Germanii așteptați, *reiterii* de cavalerie grea, nu veniră deloc. Tehnicienii italieni, price- puți la tunuri și la asediul cetăților, pe care-i trimetea Marele Duce de Toscana, amator de cruciadă, a cărui fată fusese peţită cândva de Sigismund, nu sosiră decât odată cu prințul ardelean, la care veni întâi un Turloni, apoi un Alessandro de Medici[DX] și, la sfârșit, cu ofițeri ingineri, Silvio Piccolomini. Mihai trebui să înfrunte, deci, cu singur Kirâly, *care lucra pe sama sa proprie,* izbitura imenselor mase neorânduite care se ridicau în sus de pe malul Dunării năpădite de mulțime.

Vom avea astfel despre glorioasa zi de 13/23 august 1595, două povestiri deosebite de la oameni a căror mentalitate și ale căror scopuri ele însele erau atât de deosebite.

Pentru căpitanul lui Sigismund, a cărui scrisoare e datată de la Copăceni, 24 august, lucrurile s-au petrecut așa:

Toată ziua de marți au fost crâncene lupte între cele două oștiri, luptă „decât care nici n-am văzut nici n-am auzit să se fi dat vreo alta aiurea". Atacurile și respingerile se urmară. După ce se pătrunsese în tabăra turcilor, trei pași respinseră cu un iuruș disperat, care atinse corturile creștine, dar ei fură izbiți înapoi și aruncați în mlaștină. Sinan s-ar fi mirat „ce fel de oameni suntem noi care așa de îndrăzneț ne aruncăm asupra lor, căci nu s-a mai auzit de nimeni vreodată ca trupe

DV lorga, în Hurmuzaki, p. 72, nr. CXXDC O ciocnire cu dobrogeni la Smil; *ibid.,* p. 70, nr. CXXV.
DVI *Ibid.,* p. 72, nr. 129.
DVII Veress, *Lc.,* p. 258, nr. 139.
DVIII *Ibid.,* p. 169, nr. 143.
DIX La 27 august, din Alba Iulia; *ibid.,* pp. 271—[27]2, nr.145.
DX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 79 și urm., nr. CL.

așa de mici să îndrăznească a pleca împotriva puterilor împăratului turcesc și să puie pe fugă trei pași" - Khidr, Hasan de Timișoara și Mustafa de Bosnia era vorba să se hotărască retragerea armatei turcești, dându-se ordinul de a se strânge și încărca bagajul, dar micul număr al biruitorilor a împiedecat aceasta. „însă și așa, puțini câți au fast, noi am dobândit biruința". Căci marele număr de morți a fost la turci, cu un pașă chiar, Khidr, Sinan fiind între cei dați jos de pe cal; la creștini doar mulți răniți și o mare ucidere de cai. S-au pierdut tunuri, dar s-au luat steaguri, între care și un steag verde al lui Mohamed însuși. Apoi ei au petrecut noaptea pe locul așa de bine apărat de dânșii și numai la miezul nopții s-au retras puțin până la apa Argeșului, „unde nu știm cât ne vor putea ținea".

Mihai apare acolo numai ca un „om bun și bun ostaș" *(bonus vir ac miles),* dar mai ales ca un credincios supus al lui Sigismund: „nu dă a se bănui nimic contra lui; a arătat că nu se preface, ci că din toată inima vrea să servească întregii creștinătăți și e credincios în toate; e drept, deci, ca Seninătatea Voastră să-l cuprindă cu toată favoarea și bunăvoința[1]".

Versiunea românească e cuprinsă întâi în spusele lui Mihai însuși, prin *Memoriul către Marele Duce de Toscana.* Lăsăm să urmeze chiar cuvintele lui: „Când am aflat de aceasta, am mers vitejește *(ani- mosamente)* să-l aflu (pe Sinan) cu acele puține oști ce aveam, și, ajungând la Călugăreni, am găsit că toți erau gata de luptă. Iar eu, chemând în ajutor numele lui Dumnezeu, m-am încăierat în luptă cu dânșii în așa chip, că a ținut toată ziua, făcând turcilor mare pagubă, și în chip rușinos pentru Sinan-Pașa, așa că în acea bătălie însuși Sinan- Pașa a căzut de pe cal într-o foarte adâncă mocirlă, de unde cu multă greutate a fost scos. Așa, în acea bătălie au murit patru pași și șapte sangiaci, și am câștigat cinci tunuri și un steag verde ai prooroculuí lor, Mohammed, foarte prețuit de dânșii și foarte respectat,

pe care l-am trimis Măriei Sale împăratului”[DXI DXII].

Nicio pomenire de o altă armată decât a lui. Dar mânia pe atitudinea lui Sigismund răsuflă și de aici. Când ajunge la această

trimetere de steag *de-a dreptul,* fără a întreba pe nimeni, ei adaugă: „nu știu dacă ardelenii îl vor fi lăsat să treacă”.

Scrisoarea lui Mihai, scrisă numai trei săptămâni după luptă, către castelanul de Liov e tot așa de luminoasă. Nu se povestește încăierarea, dar se dau cifre și lămuriri pentru luptă și pentru ce au făcut pe urmă turcii. Au pierit trei pași și mulți ceauși, împreună cu 7.000 de ostași. După ce el s-a retras, neavând destule forțe, s-a așezat la București un pașă Ferhad cu 10.000 de oameni; 30.000 merg la Târgo- viște cu Sinan și Hasan. Adevărați luptători sunt doar 12.000, iar ieniceri, cu agemoglani cu tot, abia 1.200. Nu s-au trimes mai multe trupe, din cauza greutăților cu perșii și cu „francii” pe Mare, și n-au venit tătarii. De s-ar trimete ajutoare de la creștini, mari lucruri s-ar putea face[1].

Informații din Muntenia socoteau, acum, armata lui Mihai ca alcătuită din 350 de cazaci pe jos și tot atâția călăreți poloni, 700 de români trimeși în ajutor, o mie de „curteni și alți ajutători”, dar, cu țărani cu tot, sunt și până la 25 de mii. *în părțile Buzăului țăranii de capul lor se aruncă asupra unei cete de 400 de turci și-i ucide lăsându-le trupurile-n drum*[DXIII DXIV].

Și în cronicile muntene contemporane e vorba de primul atac creștin până la corturile turcilor. Răspunsul turcesc e o „năvală mare” ca să izbândească într-un chip, și atunci se pierd tunurile, unsprezece la număr. înconjurarea încercată nu reușește din cauza naturii

---

DXI Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 57—[5]8 (latinește), 98—[9]9, nr. CLVI (nemțește). Traducere românească integrală, în Iorga, *Istoria armatei.* Prezintarea acestor știri de Sigismund, care *se arăta ca în mers spre Carpați,* la Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 205-[20]6. Un rezumat cu câteva amănunte noi, *ibid,* p. 101, nr. CLIX. Cf. cronica sârbească în Iorga, *Studii și doc.,* III, p. 4.

DXII Pemice, *Lc.*

DXIII Isopescu, în *Diplomaiarium, Lc.,* pp. 429-[4]30$_t$ nr. XI.III.

DXIV *Ibid.,* p. 431.

terenului, la mlaștină adăugându-se pădurea, unde, după un cronicar ardelean, era o ambuscadă[DXV].

Dar, ceea ce ascunde Kirâly, *scăparea a venit atunci de la furtunosul avânt al lui Mihai.* El ia o secure în mână și se aruncă asupra acelora care se puteau socoti acuma ca biruitori. „Mihai-Vodă" spune cronicarul boieresc, care nu-I scoate înainte adesea, „văzând atâta hârborie mare, el încă își strânse toți boierii și toți căpitanii, și ieșiră întru întâmpinarea lor de față, și aciiși Mihai-Vodă cu mâna lui tăie pe Caraiman-Pașa, și înfrânseră pe turci înapoi. Iar boierii și căpitanii pe capete năvăliră asupra turcilor, de-i tăia și-i îneca în tină. Deci, cu câtă fală venea Sinan-Pașa la acel război, mai cu multă rușine se întoarse. Și luă Mihai-Vodă toate tunurile înapoi și multe steaguri

turcești". Walter, corectând pe Teodosie, vorbește în acel moment, pe care nu-1 suprimă, cu doi șefi turci tâiați, de cele două tunuri cu care Kirăly împroașcă pe cei ce se clătinau, dar îi răspund archebuzele turcești. Tunurile pierdute nu le-ar fi luat Mihai însuși, ci 200 de unguri și tot atâția cazaci ai unui Coscea (în polonă Koscza). Numai seara, deși nu se înțelege în ce legătură, Sinan cade de pe pod și-și pierde cei „doi dinți" rămași de pomină, Khidr-Pașa, Mustafâ-Pașa și un al treilea pier, Hasan însuși ascunzându-se în mărăcini. Se dă aceeași explicație a retragerii: numărul neîndestulător, și plecarea în miezul nopții, strigând *Iisus.*

Nicio mențiune a lui Kirăly, despre care Petru Armeanul, omul lui Mihai, spunea cronicarului ungur Szamoskozy că s-a ținut de-o parte, în dosul unei păduri, cu unii boieri, ca Dan, despre care grecul Stavrinos pretinde că a câștigat apoi cu bani mulți pe Kirăly pentru retragere, și Logofătul Mirislău, pe care Mihai ar fi voit să-i taie. Aceeași atitudine de neamestec ar fi avut-o Horvâth, cu cei 2.000 de secui ai săi. Ar fi fost patru pași căzuți și șapte sangeaci[1].

Explicația acestei învinuiri nu e grea. Kirăly, dorind el să aibă conducerea bătăliei, ca om al lui Sigismund, formase un plan în care intrau elemente de strategie și

DXV Weiss, în Trauschenfels, *O.c.,* p. 146.

tactică nepotrivite cu caracterul aprins al lui Mihai. De aici pânda din pădure. El pare a fi dezaprobat fulgerătoarea ieșire a celui care era pentru dânsul numai „Voievodul”. Din amestecul amânduror elementelor a ieșit biruința, atât de neașteptată și atât de măgulitoare, dar incomplectă. Și nu numai pentru că disproporția numerică între cele două armate era așa de mare, dar și pentru că Mihai nu fusese susținut în cutezanța lui fericită. Boierii înșiși nu arată să fi voit a i se alătura în această clipă când se desfășura o așa de splendidă energie cu disprețuirea oricărui risc. Ce puteau să-l ajute, oricât ar fi ținut la Domnul lor de țară și de oaste, acele mii de țărani, care au făcut pe polonul Heidenstein să vorbească numai de „trupe rurale”[DXVI] [DXVII]! Dar icoana se desemnase, și ea a rămas în mintea generațiilor, îndemn către strălucita ispravă fără chibzuială și rezerve, exemplu de eroism în sensul „viteazului”. Prin epopeea lui Stavrinos Vistierul[DXVIII] - legenda a început încă de atunci să fie cântată, pentru ca puțin după

aceea alt grec, de la Curtea lui Vasile din Ostrog, Gheorghe Palamed, să facă pe această temă o expunere de homerică înfățișare[1].

Király apare [în]deosebi și în povestea medicului evreu portughez Mucato, pe care a prins-o la Constantinopol bailul venețian, care-și face raportul la 15 septembre. Și aici e vorba de „locul ascuns” în care se găvozdește, după ideile lui teoretice, „căpitanul zis Albert”, cu cei 10-20.000 de oameni, cifră manifest exagerată, pe care i-i încredințase Mihai. Dar acestei idei și faptului că s-au pus în frunte doar 200 de oameni i s-ar fi datorit o parte din izbândă, căci astfel ar fi fost băgați turcii în baltă, unde, ca în lupta de la Vaslui a lui Ștefan cel Mare, îi împroașcă din toate părțile tunuri, de la amiazi, când a reușit stratagema, până în seară. Și aici se mărturisește că Sinan, căruia i-au pierit patru copii de casă, pe ici, în preajmă, calul fiindu-i ucis sub

DXVI *Torteneti Maradvânyai,* IV, pp. 54—[535, 96—[9]8. Traducerea românească de d. loachim Crăciun, *Cronicarul Szamokozy,* p. 104.
DXVIIP. 315.
DXVIII în Papiu, *O.c.,* I, pp. 293—[29]5.

dânsul, cade pe gâtul acestuia, e atins la față de o suliță și lunecă în mlaștină, de unde abia-1 scoate un spahiu, care-1 recunoscuse. Numărul pașilor care mor e tot de trei; pe lângă ei noul „Vizir al Porții", numit de Sinan, și mulți sangeaci. Pier mai ales ienicerii sirieni, din Damasc, jertfă a ungurilor și cazacilor anume arătați. Hasan e acela care restabilește rânduiala între turci, din mijlocul cărora se ridică în noapte același strigăt de „Allah", pe care-1 pomenește *Cronica* Logofătului[DXIX DXX]. Cazacii și ungurii apar ca factori importanți și în povestirea lui Nichifor Dascălul, care era încă pe la noi[DXXI].

Mergând tot mai departe povestea acestei lupte, ea capătă, *păstrând pe Mihai în centru,* o înfățișare de legendă. După știri din Moldova, ajunse în Cracovia, „Mihai Voievod, ostaș viteaz, se așezase într-o pădure ca să apere mai bine țara de turci și, un sangiac din oastea lui Sinan apucându-se să-l facă prizonier, Voievodul, aflând aceasta, ieși din pădure, dar lăsând acolo mult bagaj și provizii. Și, ajungând sangiacul, cu 3.000 de turci, în credința că Voievodul a fugit, se pune să mănânce și să bea. In acea clipă, Voievodul, cu 1.200 de călăreți, se aruncă asupra lui așa de pe neașteptate, încât îi tăie pe toți"[DXXII].

Dar Mihai trebui să se retragă spre munți. Nu numai pentru că mica lui oaste n-ar fi putut să reînceapă lupta, pe când o mare parte a turcilor nici nu Intrase în sângeroasa strâmtoare și alții se puteau scurge necontenit de la Rusciuc și din alte părți, ci, cel puțin tot așa de mult, și din cauza acelei fatale dualități a forțelor care luptaseră la Călugăreni. Kiraly și ceilalți „căpitani" se hotărâră să meargă întru întâmpinarea lui Sigismund în Carpați și, până să ajungă în apropierea Branului, ei

DXIX Emile Legrand, *Bibliothique grecque vulgaire,* II, pp. 195-[19]7; traducere românească, de C. Erbiceanu, în revista *Literatură și artă română,* I, pp. 483- [48]4.

DXX Hurmuzaki, III[2], p. 487.

DXXI I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 236; aceleași informații trecute prin tabăra arhiducelui Maximilian, în lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 109, nota 1.

DXXII *Ibid,* p. 193, nr. CCXCIV.

lăsară pe ai lor liberi să prade pe înșiși aceia pe care veniseră să-i apere. Astfel Bucureștii arseră, rămâind în picioare numai două mari mănăstiri de zid: cea, mai veche, unde zăcea Alexandru- Vodă Mircea și doi copii ai lui, și mănăstirea care începuse a o ridica Mihai însuși.

Ajungând în orașul care era numai scrum și mizerie *Sinan începu să organizeze țara turcește,* așa ca niciodată să nu mai poată fi aici o revoltă. Era, de altfel, vechiul său plan, pe care-1 făcuse cândva primit de Sultan, dar Nichifor Dascălul, atunci protosinghel locotenent al Patriarcatului ecumenic, intervenise prin Sultana lui Murad al III-lea, fiică a unui grec din Negroponte, care făcu să se anuleze hotărârea[1]. Numindu-se un nou beglerbeg, al patrulea, în persoana lui Satirgi-Mohammed, i se ridică în grabă, - sub îngrijirea cui știa așa de bine locurile și lucra în jurul bisericii înseși unde dormea părintele său și frații săi: renegatul Mihnea[DXXIII] [DXXIV], tocmai pe dealul lui Alexandru-Vodă, numit „Radu Vodă" mai târziu, după opera de refacere pe care o îndeplini nepotul de fiu al acestuia -, o reședință, acea „palancă a lui Sinan" de care s-a vorbit multă vreme după ce dispăruse zidul de pământ bătut între pari, cu cele nouă bășți cuprinzând fiecare „cinsprezece" tunuri mici, cu care erau împresurați ceia ce fuseseră Bucureștii, și întăritura cu alt număr de „bășți" în jurul bisericuții cimitirului, biserica ea însăși devenind o moscheie. Lucrul se făcu în cea mai mare grabă, populația robită lucrând alături de soldați[DXXV]. Achingii fură așezați, după însuși raportul lui Sinan, alături de grenadieri și tunari[DXXVI]. In același timp

comandantul flotilei dunărene, egipteanul Șaban-Pașa, refăcea zidurile Brăilei*.

DXXIII lorga, *Nichifor Dascălul,* tn *Mem. Ac. Rom.,* XXVH (1905), pp. 15—[1]6.

DXXIV Isopescu, în *Diplomalarium,* p. 431. Nichifor Dascălul (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n*. p. 260) îl considera chiar ca „Mare Pașă" a țării. Pentru cererea lui leremia Movilă de a-1 da, *ibid.,* p. 389, nr. CXCVm.

DXXV L Bogdan, *ibid.,* p. 360 și urm.

DXXVI Hurmuzaki, m, p. 492 și urm.

De la capitala nouă a țării se trecu apoi la întărirea în același fel, cu fântâni înlăuntru și două porți de fier, a celei vechi. Două biserici târgoviștene, între care a lui Petru Cercel, fratele lui Mihai, fură prefăcute și ele în capiști ale Islamului[DXXVII] [DXXVIII]. O rară inscripție românească pomenea la Sfântul Nicolae arderea orașului de Sinan. Un beg din Trapezunt fu așezat comandant și subași începură să fie trimeși prin sate ca într-un teritoriu supus pe deplin și direct autorității sultanului.

Cronica sârbească știe precis ce s-a așezat la Târgoviște: „Și atunci au așezat beg în Târgoviște pe Mustafa Voievod din Vuătm, și cu el încă trei begi și șase alibegi *(sic)* și 6.000(!) de ostași, 154 de tunuri, 810 de măsuri *(contas)* de praf de pușcă pentru tunuri și 30.000 de galbeni pentru lefi"[DXXIX].

In momentul când această operă se isprăvea și Sigismund își anunța intrarea eroică de cruciad, Moldova devenea, ca orientare, polonă.

Acolo unele știri arătaseră o oarecare activitate războinică a lui Răzvan. Un negustor grec din Trapezunt, așezat la Chilia, spunea în taină bailului venețian la Constantinopol că din nou apăruseră, cu tunuri, cazaci, unguri și moldoveni la Bender și că alți cazaci, pe șeici, izbutiseră să prindă patru galere în Marea Neagră, îndreptându-și apoi tunurile asupra Cetății Albe[DXXX].

De mult, cum am văzut, Zamoyski își pregătise lovitura, trecând cu dispreț peste încercările lui Ștefan-Vodă de a se face tolerat. Acesta nu putea, deci, să opuie decât, sub Nădăbaico, o oarecare parte a cazacilor, care rămăseseră legați de Aron și apoi se împrăștiaseră, și mici străji, la Nistru, la Dunăre și la Hotin, unde era, cu ungurii, pârcălabul lui sigur, Andrei. înainte de a pleca, Domnul amenințat se îndreptățea pentru zăbavă,

---

DXXVII V. și Isopescu, în *Diplomatarium, Lc.,* P.443. Cf. *ibid,* p. 432, nr. XLV.

DXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XI, p. 192; Walter, p. 32. Cf. și Palamed, *Lc.,* pp. 196- [19]7.

DXXIX lorga, *Studii și doc.,* LH, p. 5. Atunci un Gârdan Voievod se revoltă în Nikăic și Ongost

DXXX Hurmuzaki, HI^2, p. 201, nr. CLXI.

spunând polonilor că el crezuse în plecarea turcilor de la Giurgiu. Recunoscându-se supus „puternicului Crai unguresc”

(potens Ungariae rex) care e Sigismund, el se ruga să i se apere țara de tătari, ca să-și capete răspunsul că această cerere, care trebuie făcută în toată forma, ar fi fost să se îndrepte către regele însuși, care singur hotărăște în astfel de lucruri[1].

Patru zile după lupta de la Călugăreni, Zamoyski, pe care-1 urmă îndată castelanul de Liov, Stanislas Zolkiewski, care era să-i succedeze în Hătmănie, trecea apa de hotar.

Pretindea că vine chemat de Ștefan însuși, care-i trimesese întru întâmpinare un boier însărcinat cu hrana și călăuzirea, dar asigurând că, dacă el nu vrea să rupă pacea cu turcii, nefiind autorizat de dietă, „n-are nimic de hotărât cu Domnul însuși”: acesta să cugete bine ce poate și ce nu poate face în interesul creștinătății, ceea ce însemna un îndemn de a se retrage. „Dacă, precum e zvonul, nu e așa de înzestrat cu trupe și puteri, nu este de ce să arunce pe locuitorii acestei țări într-o întreprindere[DXXXI] [DXXXII] așa de cutezătoare și de îndărătnică, ci, cu ungurii ce-i are pe lângă sine, să se ducă mai curând în Ungaria”[DXXXIII].

Domnul pus de Sigisimund află această năvălire, de care se temuse așa de mult, în calea spre Trotuș[DXXXIV]. Fără nicio împotrivire se luă HotinuL Hatmanul polon își făcu intrarea la Iași, dar fără strălucire, la începutul lui septembre, alegând, dintre pribegii care așteptaseră la Hotin, pe bărbosul și fălcosul, ochiosul Ieremia Movilă. Făcuse din acesta, care, prin mamă-sa Măria, se cobora din neamul Lăpușnenilor, un domn ascultător al Moldovei, pe care o considera că de acum înainte e reunită cu regatul.

Jurământul, din 27 august, al lui Ieremia cuprinde, firește, recunoașterea Moldovei ca „membru credincios

---

DXXXI Isopescu, în *Diplomatarium,* pp. 400-[40]2, nr. XVII.

DXXXII Intentum, nu interitum.

DXXXIII *Ibid.,* pp. 416-7, nr. XXXII.

DXXXIV lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 103, nr. CLXTV.

și inseparabil al Coroanei, ca și toate celelalte țări și Palatinate ale ei", „țara fiind unită pe vecie cu ea": declarația se va face prin soli înaintea regelui[DXXXV]. Se vor putea cumpăra moșii fără deosebire între moldoveni și poloni, căsătoriile mixte fiind îngăduite. Dar aceasta va fi o țară de graniță, în fața dușmanului. Bisericile catolice vor fi ocrotite de domnie. Insă nicio altă condiție nu se adaugă la actul întărit, nominal, și de Stroici, de Ureche vornicul, de Grigore paharnicul, de postelnicul Avram și de

logofătul Toma[1]. Cuvântarea, care ni s-a păstrat, a lui Zamoyski, în ziua jurământului prestat de Ieremia la 27 august[DXXXVI DXXXVII], foarte frumoasă, e probabil opera lui Luca Stroici. Se vorbește de țara nenorocită din cauza „oamenilor foarte ușori și a străinilor" - adică munteni ca Petru Șchiopul, sași ca lancu-Vodă și „Țiganul" de Răzvan care o stăpâniseră. Spre a nu fi atinsă și Polonia de neorânduielile lor, el a venit cu ai săi, „creștini la creștini, vecini la vecini", fără a se gândi măcar a călca tratatele cu turcii, căci politica regatului își urmă tradiția, pentru a ajuta și a reface bunul trecut. A adus cu sine „nu un fals urmaș al domnilor Moldovei, cum mulți până acum au pretins o astfel de moștenire, nici pe unul dintre români *(Romano rum), adică* munteni", ci pe „un boier de neam moldovean, om cinstit, care e sânge din sângele lor", pe acest Ieremia, calificat de „illustris et magnificus". Se cerea acestuia, *Dominatio Vestra Magnifica,* să păstreze regelui .credință și supunere" *(fidem et obedientiamf,* dar *nu e aici nimic din tonul adânc jignitor al condițiilor lui Sigismund, nu e nicio mărginire a puterii domnești, care rămâne deplină, după vechea datină, care va rămânea neatinsă*[DXXXVIII].

DXXXV Pentru ei, trimeși în octombre, v. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 348-9, nr. CLXXTV.

DXXXVI *Ibid, Lc.,* pp. 344-5. în același timp prin Nicbifor Dascălul ca și prin agenții săi, un turc și Polizachi, se cere sprijinul lui Sinan, care cerea noului Domn să-i trimeată ca sol o rudă; lorga, *Nichifor Dascălul, Lc.,* p. 199.

DXXXVII Hurmuzaki, HI, p. 485; cf. lorga, *ibid,* XI, p. 99, nota 1.

DXXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 99, nr. CLVII. Știri de la un

Deosebirea e enormă și arată cât de mult era între cugetarea unui om de mare inteligență și cultură, format apusean la Padova, și între băiețașul din Ardeal, crescut în laudele iezuiților, care credea că lumea întreagă e a lui.

Față de Sigismund, încă de la 3 septembre, Zamoyski se îndreptățea prin ura pe care o stârnise Ștefan în toate straturile populației, prin pericolul pe care-1 constituie, pentru Polonia însăși, apariția turcilor la Galați, a tătarilor la Cetatea Albă[DXXXIX].

Un izvor polon arată pe Ieremia-Vodă sfințit în biserica lui Ștefan cel Mare, Sfântul Nicolae, și întâmpinat de mulțime cu snopi și steaguri[DXL].

Noul Domn scria (16 septembre) și lui Șaban de Brăila să stăruie pe lângă Sultan pentru întărirea lui, dar turcul îi amintea că s-a numit în Moldova acel bei de Bender'. Toate acestea puteau să aibă însă o siguranță numai dacă polonii, ai căror cazaci începuseră să prade țara[DXLI DXLII], puteau opri năvălirea tătarilor care trebuiau să vie ca să instaleze un pașă al Moldovei în persoana lui Ahmed-bei de Bender, nepot al Hanului[DXLIII].

Pe când Mihai se adresa și polonilor prin solul Radoslav[DXLIV], oastea lui Răzvan, socotită la 16.000 de către ardeleni[DXLV], cu patru tunuri, se desfăcea, lăsându-1 în Moldova-de-Jos singur, cu artileria și cu cei 2.000 de unguri[DXLVI], Sigisimund temându-se că nici aceștia nu vor

---

german în Baia către bistrițeni (12 septembre), *ibid,* p. 103, nr. CLXIV.

DXXXIX *Ibid,* p. 102, nr.CLXI. Alte explicații către nunciul episcop de San-Severo, *ibid,* pp. 104—[10J5, nr. CLXVm, apoi *ibid,* pp. 110-[l 1J1, nr. CLXXVII5. Acuzații contra lui, *ibid,* pp. 113—£11]4, nr. CLXXXI. Cf. și *ibid,* p. 116.

DXL Heidenstein, p. 318.

DXLI Veress, *Lc.,* pp. 273-[27]4, nr. 147.

DXLII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 107, nr. CLXXL

DXLIII Izvoarele arătate în lorga, *Chilia* și *Cetatea Albă,* p. 211 și urm.

DXLIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 105, nr. CLXIX.

DXLV *Ibid,* p. 107, nr. CLXX.

DXLVI *Ibid,* p. 105, nr. CLXIX. Și soția lui Răzvan trecuse-n Ardeal; Isopescu, în *Diplomatarium, Lc.,* p. 418, nr. XXXIV.

rămânea[DXLVII]. Temându-se de o lovitură a lui Zamoyski în Ardeal chiar, ca să introducă pe rivalii de care se plângea de mult, Băthoreștii din cealaltă ramură, Ștefan și cardinalul Andrei[DXLVIII], tânărul „Craiu" își prelungea șederea în șesul Brașovului și până dincolo de 28 septembre[DXLIX]. El făcea să se declare fățiș la Curtea romană că, deși a făcut pregătiri, nu se va coborî, continuând a se ține în regiuni de munte sigure decât atunci când va crede că „victoria-i e asigurată"[DL]. Conta pe ceea ce putuse afla că începe a se produce în oastea lui Sinan, adică treptata ei desfacere prin oboseală și boli și mai ales prin spiritul de indisciplină și neascultare.

Când află că o împotrivire nu e de așteptat decât doar ca să apere

retragerea, trufașul stăpân al Dacici se puse în mișcare la începutul lui octombre. Oastea era de o alcătuire ciudată, așa încât se putea pune întrebarea dacă e capabilă de o acțiune unitară, lipsind și șeful cu experiență și autoritate. Erau sași și 6.000 de secui, cu judele Sibiului, peste tot: 7.000 de călăreți și 5.000 de pedeștri, pe lângă 2.000 de trabanți. Se adăugiau cei 1.500 de raiteri cu pistoale[1].

Adunarea cu Mihai, care mai păstra 5.000 de unguri pe lângă cazaci și, cei vreo 4.000 de boieri, se făcu, acolo, sub munte; mai departe răsări și Răzvan, care ar fi adus, pe lângă unguri, cei 2- 3.000, și vreo 4.000 de

---

DXLVII Veress, *Lc.,* p. 275.

DXLVIII Cardinalul Aldobrandini va apăra pe Andrei; Veress. *Lc.,* p. 288.

DXLIX Relația inginerilor toscani, lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 72 și urm.

DL *Ibid,* p. 106, nr. CLXIX. Se adaugă o scrisoare a lui Fabio Genga către fratele său trimes la Roma; *ibid,* pp. 106—[10]7, nr. CLXX; Veress, *Lc.,* pp. 276-{27]7, nr. 143. Și Sigismund către ducele de Mantova; *ibid,* pp. 277-[27]9, nr. 150; Simon Genga către Marele Duce de Toscana, *ibid,* pp. 279—[2]82, nr. 151. Și Sigismund către acesta, *ibid,* pp. 283-[28]5, nr. 153, cu anexa lui Genga, *Ibid,* pp. 285-[28]7, nr. 154. Era trimes și la Răzvan; Isopescu, în *Diplomatarium,* p. 431.

boieri de-ai săi, veniți pe urmă[DLI] [DLII], temerile lui Sigismund că oastea lui s-a împrăștiat cu totul dovedindu-se astfel zadarnice.

Ardeleanul avu prudența să scoată înainte pe acei pe care-i considera ca simpli căpitani ai săi, adăugind lui Mihai ceva din pedeștrii străini, precum la moldoveni se alipiră italienii veniți din Toscana. Și Mihai și Răzvan aveau datoria de a înălța pe lângă steagurile lui și pe acela al prințului, dar la stânga, ceea ce la turci era considerat locul de onoare.

Trei zile contingentele diverse se odihniră în aceeași tabără, a cărei lipsă de ordine și de forme mira pe oaspeții trimeși de Marele- Duce din Florența. Italienii admirară buna rânduială a oștirii muntene, în frunte cu căpitanii, ofițerii, steagurile, călărimea înaintea ostașilor celorlalți, moldovenii înfățișându-se tot așa. înaintea lui Sigismund se ridică, pe lângă steagul Ardealului și ale țărilor noastre, și steagul împărătesc, - aceasta din cauza prezenții în oaste a călăreților germani[DLIII].

La 16 trupele erau înaintea Târgoviștii, pe care Sinan o părăsise, lăsând numai cete răzlețe și pe comandant cu „buni ostași", zice Mihai[DLIV], ca să zăbovească printr-un simulacru de împotrivire urmărirea armatei înseși. Mihai ceru cu toată hotărârea să se dea asalt cetății de curând înjghebate. Se aprinse gardul de înconjur, și garnizoana, de vreo mie de oameni, cu ceva ieniceri, silită să iasă, fu ușor măcelărită. Prada cuprindea provizii pe trei ani și treizeci-patruzeci de tunuri; Ali-

Pașa Haidarogli și cadiul din Avlona, pe Adriatica, se aflau între prinșii păstrați în viață[1]. Mihai se aruncase furios asupra acelora care spurcaseră vechiul cuib al

DLI Relația inginerilor toscani, *Lc.*

DLII *Ibid,* p. 80.

DLIII Relația inginerilor toscani; scrisoarea din 5 octombre a lui Simon Genga, în Veress, *Lc.,* pp. 289-[2]9O, nr. 157; scrisoarea aceluiași *ibid,* pp. 292-[29]3.

DLIV Pemice, *Lc.*

Domniei[DLV DLVI].

Dar, cum plecarea turcilor se făcea într-o complectă neorânduială, tot mai repede, permițând un atac cu succes, se trecu numai pe lângă București, fără a mai pierde vremea cu o nouă cucerire, care ar fi fost poate simțitor mai grea[DLVII]. în apropierea Giurgiului, plin acum de o speriată mulțime învălmășită, se află că, la 20, scaunul domniei a fost cu desăvârșire părăsit de dușman. Cum veștile de la Dunăre păreau să arate că împotrivirea marelui vizir s-ar putea înteți, se făcură popasuri lungi, la 21, la 22, la 25. Numai la 27 urmăritorii apărură la Giurgiu.

O simplă ceată de trupe alese, neputându-se conta pe celelalte, e trimeasă ca să înceapă harța, dar mai mult ca să dea drumul mulțimii de robi, din care scapă vreo 8.000, alții fiind jertfiți, și să se vadă ce se poate câștiga din lagărul părăsit. Asediul cetății din ostrov, clădită odinioară de Mircea cel Bătrân și prefăcută de turci, se pomi a doua zi. încercarea de a da foc și aici nu izbuti, fiind vorba de puternice ziduri de piatră. Trebui, deci, meșteșugul de artilerie al italienilor cu douăsprezece tunuri, sub comanda lui Piccolomini. Apoi intrară pe podul cel mic, de numai mici luntri, trupe de asalt florentine și moldoveni de-ai lui Răzvan. A doua zi cetatea e cucerită și apărătorii ei doborâți. Douăzeci de tunuri care rămăseseră pe malul stâng fură înecate, neputând să fie luate ușor. O strajă fu așezată între zidurile însângerate, și la podul cel mare, de 200 de vase, tăiat din ordinul lui Sinan, se lăsară vreo 5.000 de oameni.

DLV *Cronica Buzeștilor,* scrisoarea lui Carrillo, în lorga. *Acte și fragmente,* I, pp. 145- [14]6, și ziarul toscanilor rezumat pe larg în lorga, în Hurmuzaki, XII, nr. CL; scrisoarea lui Sigismund, 18 octombre, în Veress, *Lc.,* pp. 290—[29] 1, nr. 158. V. și interesanta scrisoare de soldat *ibid.,* pp. 295-[29]6, nr. 161. Cf. lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 183—[18]5, nr. CCLXXIV; scrisoarea nunciului Visconti *(ibid.,* p. 121, nr. CXCV). Cf. studiul citat al d-lui Veress, în *Mem. Ac. Rom.,* despre campania din 1595.

DLVI Palamed *(Lc.,* p. 197) nu vorbește, în aceste lupte, decât de dânsul, și nu de Sigismund.

DLVII Dar la 12 octombre Răzvan scrie din București, îmbărbătând pe ai săi din Moldova, adică straja de la hotar, lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 214, nota 1.

Se câștigă o pradă enormă, socotită la două milioane în aur: „nu numai căpeteniile oștirii ardelene au rămas bogați, dar și cel mai mic ostaș avea măcar patru cai, afară de alte spolii”[DLVIII]. „Zece mile germane

de cale”, spunea la Praga un curier, „trupuri de turci, tătari, cai și cămile stăteau unul lângă altul, încât trebuiau în trecere să-și ție nasul de duhoare”[1]. Dar o altă mândrie a învingătorilor era aducerea în Ardeal ca prins a lui Hasan cel de la Târgoviște, confundat cu însuși fiul lui Mahommed Socoli și fostul comandant la Dunăre, cu acel Hasan în care se vedea moștenitorul aproape nonagenarului Sinan: prinsul ar fi oferit o sută de mii de galbeni ca să fie răscumpărat[DLIX DLX].

Dar cei care biruiseră cu așa de puține silințe nu îndrăzniră să facă aceea ce făcuse, cu câteva luni înainte, Mihai el singur. Se dădu ordinul întoarcerii înapoi, și la 3 novembre erau cu toții în tristul București al jafului și al ruinei[DLXI]. La 21 Sigismund părăsea Țara Românească, luându-și partea din pradă, în care și cinzeci de tunuri[DLXII]. După plecarea lui se recăpătă și Brăila[DLXIII].

Din parte-i, Sinan alcătui un raport în care se dă vina neizbândei, totale, pe vremea nepotrivită, cu ploaie în șes și ninsoare în munte, pe lipsa de hrană, pe dezertările dese, pe lipsa tătarilor, - întârziați de așezarea polonilor în Moldova -, pe reaua voință a

---

DLVIII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 191, nr. CCLXXXVin.

DLIX *Ibid.,* p. 207.

DLX *Ibid.,* p. 208.

DLXI Povestirea toscană citată (rezumat, Veress, *Lc.,* pp. 322—[32]3); scrisoarea lui Sigismund către Marele Duce de Toscana cu numele italieilor, *ibid,* pp. 301- [30]2, nr. 164; o alta, de mulțămită, *ibid, pp.* 305—[30]8. V. și lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 148-[1J50, nr. CCXXV; pp. 153-[15]4, nr. CCXXVm. Foarte multe știri, cu o introducere, în care editorul dă vina retragerii pe „Mihai- Vodă”, care nu s-a ținut de promisiunea de a da provizii, în Veress, *Campania creștinilor,* p. 101 și urm. (rapoarte italiene ale lui Silvio de’ Piccolomini și Filippo Pigafetta).

DLXII *Ibid,* Cf. cele două cronici de țară, precum și lămurirea din loiga, *Istoria armatei.*

DLXIII Veress, *Lc.,* pp. 314, 318.

ienicerilor, care n-au voit, de pildă, să se întoarcă pentru a-și apăra tovarășii la Târgoviște și au refuzat să rămâie de pază în București, pe care l-au prădat și ars cu tot ce mai rămăsese din vechiul oraș și chiar cu fortificațiile turcești ridicate cu atâta sforțare. „Blăstămații" ar merita o pedeapsă de învățătură[DLXIV].

în acest moment și tătarii, care arseseră Orheiul și Lăpușna[DLXV], părăsiseră Moldova unde stătuseră, cu beglerbegul turc nou-numit, așa de puțină vreme. Căci situația se lămurise.

Deși Hanul poruncise „cânelui bătrân" de Zamoyski, care intrase în țară, să se dea în lături și beglerbegul Moldovei îi ceruse să vie să se închine împăratului tătăresc[1], la Țuțora[DLXVI DLXVII], unde Jijia dă în Prut, nu se dădu nicio adevărată luptă între dânșii, veniți și ca să ceară tributul polon zăbovit de patru ani, și hatmanul regatului. După o harță cu descărcări de archebuze și un zadarnic asalt al lui Feti-Ghirai, frate cu „împăratul" din Crimeia, și mai ales după „ieșirea soldaților" în zale ai lagărului, Hanul și nepotul său, Ahmed - care, găsind o oaste destul de însemnată și mai ales un mândru comandant, hotărât să reziste cu toate mijloacele unei tactice superioare (pierduseră pe alți doi nepoți) - preferară să evacueze, în trei zile, Moldova, făgăduind și pace bună cu Polonia (19-23 octombre)[DLXVIII].

DLXIV Hurmuzaki, III, p. 492 și urm.; Veress, *Lc.,* p. 297 și urm., nr.162.

DLXV Isopescu, în *Diplomatarium,* p. 413, nr. XXIV.

DLXVI Iorga, în Hurmuzaki, XH, p. 120, nr. CXCIII.

DLXVII Zamoyski era acolo de la 17; *Ibid.,* p. 120, nota 1.

DLXVIII V. mai ales scrisoarea sangeacului, în Isopescu, *Diplomatarium,* p. 427, nr. XLI. Răspunsul, nefiind scriitori de turcește, *se dă în românește; ibid.,* p. 428, nr. XLI; corespondența cu el, *ibid,* p. 432; V. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], n[ume]rele CLXXVin, CLXXX și urm., CLXXXV; raportul Hatmanului și scrisoarea ungurului Ștefan Kolosvăry, din Țuțora, 24 octombre, *ibid,* pp. 132-[13J3, nr. CCIV; Zamoyski în Isopescu, *Diplomatarium,* pp. 441-[44]4, nr. LIV. Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 134-[13]5, nr. CCVII; p. 213 și urm.; scrisoarea aceluiași Zamoyski către Sinan, Iorga, *Acte și fragmente,* I, p. 146; tratatul însuși, *ibid,* p. 147; scrisoarea regelui Poloniei către Papa; Iorga în Hurmuzaki, XII, pp. 196—[19]7, nr.

După ce sangeacul, „Pașă al Moldovei”, se obrăznicise într-atâta, încât poruncise boierilor și lui Ieremia să se prezinte „unuia din fiii Hanului”, căruia îi sunt „dați”, căci cancelariul e împresurat și nu-i poate ajuta, amenințând cu prinderea soților și tăierea fiilor[DLXIX], acum, printr-o scrisoare umilă către regele Poloniei, „fratele său”, Gazî- Ghirai, învinuind pe rebelul Aron și pe „trădătorul și mai rău” care a fost Răzvan, arăta în ce chip s-a înțeles cu „fratele” Zamoyski, care apucase a pedepsi pe acest al doilea trădător și pe aderenții lui, gonind pe acești „tâlhari” și acum, rugându-se să fie recunoscut Ieremia, făgăduia și plata tributului întârziat, îndatorindu-se chiar a ținea în frâu pe cazaci; de aceea „s-a îngrijit ca oastea să nu atace pe dumnealui

cancelariul”'. îndată vestea glorioasei întreprinderi, de pus alături cu a lui Sigismund, fu răspândită în toată lumea[DLXX DLXXI], deși lui Luca Stroici, venit pentru închinare, i se spusese, împreună cu mustrările cuvenite unui rebel, că, de n-ar fi întăriturile acestea meșteșugite s-ar trece totul sub copitele cailor tătărești[DLXXII]. Ieremia, asigurat acuma, nu luase nicio parte la aceste

---

CCCIII, și pp. 218—{2]20. Pentru soarta lui Răzvan, Veress, *O.c.,* V. p. 4.

DLXIX Isopescu, în *Diplomatarium,* p. 438. Și aceste scrisori par traduse din românește. Tot acolo explicațiile lui Ieremia (30 septembre) către un nunciu; Isopescu, în *Diplomatarium* pp. 440-[44]l, nr. LII.

DLXX lorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 146—[14J7, nr. CCXXIL A se compara cu expunerea regelui către împăratul Rudolf, *ibid.,* pp. 147—[14]8, nr. CCXXHI; cf. *ibid.,* pp. 118—[11]9, nr. CXCI.

DLXXI *Ibid.,* p. 197, nota 1. Foarte interesantă scrisoarea, tradusă din românește, a doi robi la tătari către „Durace pârcâlabe, Dancute-Țincule, Nicoară, Jurco” și „Refren și Isace” (forma românească e în mare parte păstrată), în care, chemându- se, înainte de Țuțora, țara Ia închinare, se spune că va fi beglerbeg și se vor face cinci cetăți; Isopescu, în *Diplomatarium,* p. 429, nr. XLH.

DLXXII lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 159. V. îndreptățirile lui că nu se așteaptă să afle pe Zamoyski, *ibid.,* pp. 146—[14]7, nr. CCXXIL V. și Hurmuzaki, DI[2], p. 157; L Bogdan, în Hurmuzaki, *SupL* n[1], p. 409 și urm.

demonstrații războinice[DLXXIII]. Solul lui, trebui să-și audă însă din gura Hanului acele cuvinte grele, dar pline de adevăr: „Bogdane, Bogdane, de multe vă cutezați. Aveți Domni de ispravă, dar le sunteți trădători. Hrăniți oști străine, pacea o stricați, și iată că și acum, aţâţând pe regele Poloniei contra mea, ați adus oastea lui, pe care aș călca-o în picioarele cailor dacă nu s-ar împotrivi întăriturile cu care s-a îmbrăcat. Mare e îndrăzneala voastră”[DLXXIV].

Dar, când, la mijlocul lui decembre, Ștefan-Vodă e trimes de Sigismund cu trupe, vreo 2.000, prin secuime, același Ieremia se încumetă a da o luptă pe care o câștigă poate mai mult prin simpatiile țării pentru dânsul decât chiar prin valoarea auxiliarului polon, Ioan Potocki, castelanul Cameniței, cu frații, Stanislas Chanski și Zebrzi- dowski, care-i fuseseră lăsați de Zamoyski la prăsirea țării. La 10 (nu 12 sau 15) ale lunii, la Areni, înaintea Sucevei, unde-i plăcea mai mult decât la Iași să stea celui pus de poloni, puținii sprijinitori ai fostului Domn nu se împrăștie ușor, ci se aruncă de două ori asupra dușmanului, trebuind ca Ieremia, care, bisericos, nu ieșise în acea duminecă de la slujba bisericească până nu s-a isprăvit cu totul, să dea un asalt ca al lui Mihai la Călugăreni, ținând în jurul său pe boieri, care știau ce-i

așteaptă în caz de neizbândă; pierindu-i un cal sub dânsul, el sare îndată, „vitejește”, pe un altul. Ștefan, găsit în casa preotului din sat, e socotit ca un hoț, sluțit la nas și tras în țapă, după osândă[1], înfigându-i- se capul tăiat într-un par. Fratele fostului domn fu decapitat sub ochii celui care se chinuia de moarte în vârful parului. Mai pieriră logofătul lui Ștefan-Vodă și acel Calogherâ care trădase pe Aron și acuma-și primea pedeapsa

DLXXIII V. Heidenstein, *Lc.;* Viața lui Zamoyski, în lorga, în Hurmuzaki, XI; Hurmuzaki, HL, pp. 244; in[2], p. 412 și urm.; lorga, în Hurmuzaki, XIL pp. 134-[13]5, 157 și urm., nr. CCXXXH (povestirea aceasta, a lui Herbort de Fulstein, e cea mai precisă, el fiind însuși solul la Han).

DLXXIV *Ibid,* p. 159.

vânzării[DLXXV DLXXVI].

Știm din procesul făcut în 1598 lui Iojica, înfățișat ca fiind capul răutăților, până la otrăvirea în cetatea Vințului a lui Aron, că între cei executați după lupta de la Suceava a fost și Tolnay. în Ardeal, sau în Muntenia, dacă „Barina" e Brăila, scăpară puțini dintre ai lui Răzvan, ca logofătul Ștefan și boierul Dragoș, care încă la începutul anului 1597 așteptau să fie trimeși de „Craiul Măria Sa" în țara lor cu un „Domn bun" și anunțau prin scrisori de taină moldovenilor. Să nu ție, scriau ei, cu Ieremia, omul care i-a dat polonilor așa cum aceștia țin pe ruși, cărora li s-a luat totul. Data aceasta nu va mai fi situația din 1595: *„Măria Sa Craiul unguresc făgăduiește că nu va slăbi întru nimic pe Domnul nostru, cî',* - iarăși, și aici, călduroasa dorință de neatârnare! - *„jcum am fost odată liberi și cum ne-a fost starea înainte de aceasta, astfel se vor păstra toate de acum înainte neatinse".* Nu va mai fi nici tribut, ci *numai o alianță militară*[DLXXVII].

O scrisoare a ofițerului polon Chanski către Alexandru Ureche arată că în lupta de la 11 decembre au căzut nu mai puțin de 2.500 de oameni, mai ales dintre boieri și șefii ungurilor; dintre cei 2.500 de haiduci pot fugi abia 400[DLXXVIII]. Din partea lui. Vodă Ieremia arată că înainte de luptă ar fi îndemnat pe cel care-i voia căderea și moartea să se păstreze pentru cruciadă[3].

DLXXV *Ibid,* p. 227, nr. CCCXXXIX; p. 237, nr. CCCL. V. și descrierea precisă din Miron Costin, ed. Kogălniceanu, p. 251.

DLXXVI Heidenstein, p. 323; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[1], pp. 371—[37]2, 410; Hurmuzaki, III. p. 505; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 227, nr. CCCCXXXIX și urm.; p. 194, nr. CCXCVII; Miron Costin, pp. 251—[25]2; lorga, *Studii și documente,* VI, pp. 632—[63]3; și scrisoarea regelui, lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 199-200, nr. CCCIX (se vorbea și de moartea lui Kirăly), Cf. lorga. *Istoria armatei,* I, cap. VI.

DLXXVII Isopescu, *Documenti inediti,* p. 67, nr. LXXXI.

DLXXVIII Veress, IV, p. 322, nr. 177; lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 125—{12]6.

[3] Isopescu, *Diplomatarium,* p. 488, nr. LXXXTV. O scrisoare a lui Herbort cuprinde și ea adânca părere de rău pentru vărsarea de sânge creștin; *ibid,* p. 494, nr. LXXXVm.

Aproape în același moment cu biruința i se trimeteau lui Ieremia de la Constantinopol însemnele domniei pe care le ceruse și de la Sinan, căpătând răspunsul că aceasta privește pe Han[1].

Isprava de la Călugăreni rămase aproape neștiută, pe când expediția, de fapt așa de ușoară pe care o prezidase Sigismund se bucură de toate mijloacele zgomotoase ale unei uriașe reclame. Prințul însuși răspândise din lagăr misive de auto-glorificare, și către împăratul Rudolf[DLXXIX DLXXX], al cărui steag îl punea lângă al său. lojica suna de acasă trâmbița biruințelor[DLXXXI]. Ziarul toscanilor, acela al nunciului episcop de Cervia, Visconti, răspândiră pretutindeni cunoștința luptelor glorioase ale aceluia care înainte de marile hotărâri se cumineca, recomanda lui Dumnezeu cauza cruciadei și se înveșmânta în platoșa eroului. „Prințul", spune nunciul, „s-a purtat totdeauna cu atâta vitejie, încât va avea o mare izbândă în meșteșugul armelor, puterea lui Dumnezeu dându-i o extraordinară putere a trupului ca să reziste la osteneli, și prudență și îndrăzneală spre a îndruma și călăuzi bine întreprinderea"[DLXXXII DLXXXIII]. Partici- panții străini, oameni de frunte printre italieni mai ales, Cosma Capponi, contele Alexandru de Carpegna, Girolamo Genga, Piccolomini, Aldobrandino, despre care era vorba să și rămâie în iematec la noi[3], erau să ajungă crainicii măreței acțiuni la care se împărtășiseră. Se vorbea de minunile care arătaseră o deosebită ocrotire dumnezeiască pentru persoana cavalerului crucii: un vultur se oprise înaintea Târgoviștii asupra cortului unde acesta aștepta mucenicia pentru lisus Hristos, și se găsiră destui care să creadă că pasărea de pradă fusese într-adevăr trimisă asupră-i de puteri nevăzute care-i aveau deosebită grijă. Se povestea cum eroul ardelean a căzut de pe cal rănit la brat, cum a fost văzut luptând în toate șanțurile la

---

DLXXIX I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 37l-[37]2, nr. CLXXXIX. Cf. și alta, n-1 următor.

DLXXX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 127, nr. CXCVI.

DLXXXI *Ibid.,* p. 131, nr. CCIII; pp. 152-[15]3, nr. CCXXXVB.

DLXXXII *Ibid., w.* 124—[12J5.

DLXXXIII *Ibid.,* pp. 125. 127, nr. CXCV.

Giurgiu[DLXXXIV] și cum un italian de-ai lui Turloni i-a mântuit viața[DLXXXV], arătând că lipsa tătarilor, opriți de dânșii, a adus retragerea lui Sinan, iar Sigismund a făcut doar atâta că

a urmărit pe acesta, căruia, pentru că trecuse acum Dunărea, nu i-a putut face alta decât să ia în coada oștirii câteva căruțe de muniții și unele tunuri, după care s-a întors la Alba Iulia, de unde a ieșit apoi faima că a tăiat și înecat vreo 30.000 de soldați”[1]. Lui Mihai însuși, mai târziu, nu i-a plăcut să povestească această campanie, mulțu- mindu-se a spune că „toată lumea a aflat-o de la mulți care au fost de față, precum și tot ce am făcut pentru creștinătate”[DLXXXVI DLXXXVII].

Se aștepta la Roma - unde Carrillo scrisese că „niciodată Casa lui Osman n-a suferit o mai mare catastrofă[DLXXXVIII] - un steag ca semn al biruinței acestui așa de bun catolic și restaurator al catolicismului în țările sale[DLXXXIX] și la Viena se celebra un Te-Deum în biserica Sfântului Ștefan pentru adevăratul și unicul învingător[DXC]. Polonii singuri respingeau exagerările.

De fapt rolul lui Sigismund fusese de simplă paradă. Niciun plan, nicio intervenție personală a lui nu se înseamnă de izvoare. Iar, în ce privește elementul unguresc al Iui, care nu reprezenta nici putința unui avânt de călăreți, nici rezistența unor țărani hotărâți să moară pe locul ce li s-a stabilit și nici o pricepere tehnică asemenea cu a italienilor, judecata nunciului din

---

DLXXXIV *Ibid,* p. 207.

DLXXXV *Ibid,* p. 181, nr. CCLXX. Recomandarea lui Sigismund pentru Turloni, *Ibid,* p. 199, nr. CCCVO.

DLXXXVI *Ibid.,* p. 225, nr. CCCXXXVI.

DLXXXVII Pemice, *Lc.* Și Szamoskozy (trad. Crăciun, p. 107) combate părerea că aceasta a fost cea mai mare victorie creștină ce se pomenește.

DLXXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 207.

DLXXXIX *Ibid.,* p. 183, nr. CCLXXin. Undeva se vorbește de silințile pe care le face Logofătul, socrul lui Genga, pentru a câștiga și pe episcopii ortodocși.

DXC *Ibid,* p. 187, nr. CCLXXX și p. 187, nota 1, - Marele Duce de Toscana felicită pe împărat; *ibid,* p. 190, nr. DCLXXXVII.

Ardeal, care a fost însuși de față în toată campania și care nu cruță nicio laudă prințului, e aceasta: „Această nobilime ungurească strigă să se întoarcă în oraș deoarece din lipsă de hrană i-au suferit foarte caii și se teme că, venind ploile cu noroaie în aceste locuri șese, n-ar mai putea să iasă”[DXCI]. Și aiurea, cu o notă bună pentru luptătorii de rând: „Intr-un cuvânt, trebuie să spun că prințul n-are pe lângă dânsul vreun om de valoare *(huomo alcuno che vaglia)* ori care să știe meșteșugul războiului, ci numai buni ostași de luptă”[DXCII].

Ca sfetnici de căpetenie nunciul arată pe Ștefan Bocskai și Gașpar Komis, care-i sunt urâți și în calitatea lor de calvini[1].

La ai noștri, din ambele țări, încrederea era, din potrivă, mai mare decât oricând. Pe când, mândru de fuga lui Sinan, de luarea Lipovei în Banat, - Imperialii cuceream Granul (Strigonia) -, Sigismund, care vorbea și de putința unei întoarceri în Țara Românească, se credea în stare să ia în curând Timișoara, *Mihai ceru imediat ca tratatul din mai să fie cu totul desființat,* și Sigismund, care văzuse cu ochii starea de lucruri și însuflețirea din „provincia” sa, trebui să se învoiască. Cu discreție o spune și *Cronica Buzeștilor,* care vorbește în cursul expediției de „cei trei Domni”: „Atuncea Bator Jigmon, dacă văzu pe Mihai-Vodă cu atâta vitejie și cu atâta înțelepciune, *slobozit-au Țara Românească, cu tot venitul ei, ca să fie iar pe seama lui Mihai-Vodă,* și se întumară iarăși la țara lui”[DXCIII DXCIV].

Un ragusan bine informat, Paolo Giorgio, afirmă că îndată după plecarea oștirii lui Sinan cete de-ale lui Mihai au trecut Dunărea la Rusciuc și au înaintat prădând până la Rasgrad, pe un drum pe care am văzut

DXCI *Ibid,* p. 126. Pentru pierderile suferite din lipsa de provizii, mărturia unui participant; *ibid,* p. 154, nr. CCXXVIII.

DXCII *Ibid,* p. 127, nr. CXCV. A se compara cu încercarea îndrăzneață a d-lui Veress - și aceasta în chiar *Memoriile Academiei Române* - de a înfățișa campania ca datorită geniului lui Sigismund, pe lângă care acela pe care-1 numește numai „Mihai-Vodă” se pierdea cu totul.

DXCIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 127, nr. CXCVI.

DXCIV P. 284

că-1 știau ai noștri. Nicio împotrivire n-a fost găsită în cale: „țara era pustie". Și el adaugă o critică față de Sigismund: *„Dacă, atunci când era sub Giurgiu, Alteța Sa ar fi făcut să treacă de cealaltă parte un număr oarecare de buni archebuzieri, desigur că ați fi văzut cu ochii voștri"* - se adresează nunciului din Ardeal, - *„pe dușmani fugind până la Muntele Em".* Și el credea că, recăpătându-și Moldova, Răzvan ar putea face o raită de iarnă în Deliorman[DXCV].

Iar, în Moldova, până și cutare informator sas din Baia - sasul Nicolae Kirschner - întrebuințează pentru Gazî-Ghirai forma românească: „der *HanuC.* [El] putea să scrie astfel, vorbind de o participare, desigur, puțin însemnată, a moldovenilor la harța din câmpia Țuțorei: *„oastea noastră, dacă ar fi lăsat-o cancelariul, ar fi învățat repede pe tiranicul tătar, împreună și cu sangeacul, de n-ar fi rămas, cum se zice, nici picior dintr-înșii"*[DXCVI].

DXCV *Ibid., v.* 178, nr. CCLXIV.
DXCVI Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 178, nr. CCLXIV.

CAPITOLUL VII

Defensiva din 1596-[159]7: planul bizantin

Anul 1596 e pentru Mihai unul de singură defensivă, pentru un atac în stil mare contra turcilor lipsindu-i mijloacele necesare, ca unul care n-avea nici sprijinul sincer al boierilor săi, veșnic la pândă ca să-l răstoarne, cum se va vedea îndată, nici acela al lui Sigismund, pe care-1 apucase dorința de a-și înfățișa în Apus meritele pentru creștinătate, cu audiențe și discursuri de laude, gândindu-se a înainta, de la Praga, unde era în iarnă încă, și până la Roma și la Loreto[1]. Și, în sfârșit, la spate Mihai avea acum o Moldovă dușmană, al cărei domn, legat de altă politică, de pace cu turcii[DXCVII DXCVIII], va dori în curând, din propria ambiție, dar îndemnat și de Zamoyski, să așeze în Muntenia pe fratele său, Simion, precum, servind aceeași politică polonă, găzduia la Iași (februar) pe Ștefan Bâthory din Șimlău, din care se căuta, de mult, a se face un prinț al Ardealului[DXCIX]. *în țară chiar era nemulțumire contra Domnului vitejiilor necontenite și scump plătite, care punea pentru aceasta*

DXCVII Veress, *O.c.,* V, p. 1.

DXCVIII Zamoyski fusese aspru criticat în dietă și pentru întrarea în Moldova; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 142.

DXCIX Veress, *Lc.,* pp. 12—[1]3, nr. 6; pp. 87-[8]8, nr. 14. turcii numiseră pentru Ardeal pe un bătrân arian, Abraham; *ibid.,* pp. 15-[1)6, nr. 19.

dări nesuferite: de aceea un număr de olteni se și răscoală și, cum se trimiseseră contra lor trei sute din cazacii domnești, pomeniți și

de Walter, se cheamă contra acestora turcii de la Vidinul guvernat de fostul Domn Mihnea[1].

Pe când Sigisimund, pregătindu-se de acea călătorie, cu lojica, cu Szinnyei, cu Komis și cu Carrillo[DC DCI], la Praga, unde judecară pe acest tânăr de douăzeci și trei de ani[DCII], ca „turc", tiranic la înfățișare[DCIII], punea, în cererile sale de ajutor bănesc de la Imperiali, în aceeași linie pe „valahi" și pe „bulgari"[DCIV], în solia sa la poloni, Sultanul, care anunță ca are de gând să plece în fruntea oștilor sale ca să atace Viena însăși, adăugea că a numit pe Radu Mihnea ca domn în Muntenia și că regele ar trebui să ajute așezarea acestuia, de a cărui sosire la Ragusa se interesa iubitorul tată[DCV]. Marele vizir Lală-Mohammed, fost preceptor al Sultanului, care primise locul liber prin mazilia lui Sinan, cel orânduit a plăti cu 100.000 de sultanini tunurile și munițiile pierdute[DCVI], murise, și tot lui Sinan i-ar fi revenit sarcina unei noi expediții.

După o știre de la Constantinopol se făcu chiar încercarea serioasă de a înlătura pe Mihai.

în iarnă chiar, pe la sfârșitul lui ianuar, tătarii ar fi venit în Muntenia, împreună cu Hasan Socoli, doritor de a-și răzbuna. Dar în lupta de lângă Târgoviște, până unde pătrunseseră războinicii deșertului, și tătarii și turcii ar fi fost zdrobiți și scoși din țară. Pentru a

---

DC Veress, *Lc.,* p. 17.

DCI *Ibid,* p. 14, nr. 7.

DCII Capătă vărsat la Praga; Veress, *Lc.,* p. 14, nr. 7; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 238, nr. CCCCL. Revine în mart; *ibid,* pp. 239-[2]40, nr. CCCLIII.

DCIII Hurmuzaki, HI, p. 262.

DCIV *Ibid,* pp. 209—[2] 10. nr. CCCXVH.

DCV lorga, *Contribufiuni la istoria Munteniei,* p. 106; *Studii și documente,* HI, p. LH și urm.; în Hurmuzaki, XH, p. 215, nr. CCCXXH.

DCVI Hurmuzaki, IV[2], p. 208, nr. CCXXI; lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 220, nr. CCCXXVH; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* H[1], p. 410.

ascunde această neizbândă se născociră la Poartă soli de la Mihai cerând pace, ceea ce Sinan ar fi refuzat[DCVII]. Se spunea chiar că ar fi oferit întoarcerea prăzii din 1595, creștere de tribut de 200.000 de scuzi și nepotul, desigur, Marcu, fiul lui Petru Cercel, ca ostatec[DCVIII].

Știri moldovenești sigure arată însă că lucrurile s-au petrecut cu totul altfel. Radu trece în Moldova și, ca să-și răzbune, Mihai, și cu unele noi trupe ardelene[DCIX], atacă această țară, silește pe răul vecin să

fugă și taie pe boierii care vor fi fost, desigur, dintre pribegii lui (mart)[1]. Alte știri însă-1 arătau fortificând București[DCX] [DCXI]; Brăila fusese ocupată în treacăt de turci, și el o reia imediat[DCXII].

Dar marele scop al turcilor în acest an trecea și peste grija acestor țări dunărene de unde nu venea hrana de atâta vreme. Era să iasă pentru prima oară în război Sultanul însuși, și ținta-i era cucerirea cetății Erlau. Sigismund se înțelese la Praga pentru o acțiune alături de arhiducele Maximilian, odată rege ales al Poloniei, ca să împiedece cu puteri reunite această acțiune[DCXIII].

Odată cu primăvara, oastea împărătească începu să se adune. în mart se scrie din Suceava, unde se temeau de legătura Imperialilor cu cazacul Lobodă că din nou Radu, feciorul lui Mihnea, a fost numit domn[DCXIV]. La 11 iunie Mihnea-Mehemmed, tot cu gândul la domnia fiului său, acum în vrâstă de unsprezece, doisprezece ani[DCXV], pe când el însuși, recomandat de Patriarhul din

---

DCVII Hurmuzaki, IV[2], pp. 216-[21]7. nr. CLXXX.

DCVIII Veress, *Lc.,* p. 15. Un ceauș la Mihai în februar, *ibid.,* p. 17.

DCIX *Ibid,* pp. 22—[2]3, nr. 12.

DCX A se compara Hurmuzaki, DI, pp. 502-[50]5; IV[2], pp. 215-[21)7 (pentru războiul din Moldova; știri ale biruitorilor); lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 258, nota 1; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 377-[37)8,410.

DCXI Hurmuzaki, IV[2], pp. 217—[21]8. Cf., pentru reluare de el a liniei Dunării, *ibid.,* p. 220, nr. CLXXXD.

DCXII Veress, *Lc.,* p. 17.

DCXIII Pleca de la Praga la 4 mart; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 234.

DCXIV Hurmuzaki, ni, p. 508, nr. LXVI.

DCXV *Ibid.,* IV[2], p. 215.

Constantinopol chiar, ca unul care ar putea să fie adus în țările împăratului și întors la legea veche[DCXVI], scria mătușii de la Murano, lângă Veneția, care îngrijea de acest drag copil: „Aici toată lumea e în picioare, și de la Stambul până la Vidin" - unde era el ca Pașă - „drumurile și câmpii sunt toți plini de oști", și adăuga: „ne temem să nu ajungă lucrurile la un sfârșit rău"[DCXVII].

în sfârșit, apăru între ostașii săi Sultanul tânăr și blând cu oricine, „un om gras, întunecat la față, ca capul mare, nemișcat, cu barba lungă neagră"[DCXVIII], și steagurile împărătești se îndreptară spre cetățile ungurești de graniță.

îndată ce Hasan se pomi spre Apus, o incursiune românească în

Balcani e adeverită, de altfel, prin chiar mărturia, pe larg, a lui Mihai însuși: „Când am bătut pe Sinan-Pașa și am luat Giurgiul, Sinan s-a dus la Constantinopol, și a lăsat în locul său pe un anume Hasan-Pașa, care era beglerbeg la Grecia, și l-a lăsat la hotarele Țării Românești, care și el fusese în acel război cu Sinan-Pașa și văzuse rușinea lui Sinan.

Și, deci, el se plecă atunci cu pace către mine, și mi-a trimes oamenii săi pentru împăcare. Apoi s-a ridicat de acolo Hasan și a mers să afle pe împăratul la Sofia, atunci când împăratul mergea la Erlau, și a lăsat în locul lui alt pașă. Ceea ce aflând și știind eu pe unde avea să treacă și prin ce munți, ca să se întâmpine cu împăratul la Sofia, am trimes atunci pe Baba-Novac...[1], care a mers cu haiducii lui de a trecut Dunărea, și a înaintat până la munți [Balcani] să-l aștepte pe Hasan- Pașa, la locul ce-i poruncisem. Și, voind acel pașă să treacă prin munții aceia, atunci Baba-Novac căzu asupra lui, pe care l-a bătut și l-a pus pe fugă, tăind în bucăți pe mulți dintre dânșii, luând căruțele și caii, armele și toată comoara ce

---

DCXVI El e Johannes Milisy, ein Son Alexanders Weyvoden ihn der Walachey und Befreundter des Peter Waywoden", lorga, în Hurmuzaki, Xn, p. 235, nr. CCCXLVm. - Asupra stării malului drept al Dunării, Hurmuzaki, DI, p. 274.

DCXVII lorga. *Studii și documente,* HI, pp. XLIX-L.

DCXVIII lorga, în Hurmuzaki, XB, p. 234.

aveau. Care apoi se întoarse cu acea biruință în Țara Românească, îndurând Hasan-Pașa această rușine de la Baba-Novac".

E vorba de acea campanie din mai care ajunse, după *Cronica lui Teodosie,* până la Plevna, unde fu prinsă familia bogatului Mohammed Mihalogli, din neamul cu care se luptase și Ștefan cel Mare. întoarcerea pe la Nicopole nu se făcu fără o ciocnire cu turcii de acolo[DCXIX] [DCXX]. Mihai cerea atunci și ajutor de la poloni, în dietă[DCXXI].

Legăturile acestea peste Dunăre le adeveresc și alte izvoare, în care e vorba de uciderea creștinilor în 1595 din ordinul Pașei din Vidin[DCXXII]. Luptele de la 1598 sunt povestite, deci, și de cronica sârbească. Pașa, înșelat cu tributul, e gonit, răpindu-i-se calul și averea. Prădând Nicopole, Rahova și Vidin, afară de cetate, i se dau lui Mihai „optzeci de cară cu avere" ca să nu o prade și pe aceasta; o mulțime de oameni sunt luați peste Dunăre[DCXXIII].

De fapt, cum turcii erau departe, la Erlau, în iulie, Farcaș Aga, un

vechi luptător, încercă, poate fără ordin, o lovitură, care nu reuși, la Cladova și Vidin. Prin august, întrebuințând aceeași lipsă a forțelor principale turcești, Mihai trimete pe o rudă a vistierului Calogheră, Francisc, la Babadag și în alte părți dobrogene[1]. Alt izvor, cel de țară, vorbește de apariția haiducilor sârbului Velicico în acest oraș sfânt al Musulmanilor dobrogeni, dar întreaga ceată a fost distrusă. Toate acestea acțiuni de jaf, pe care Mihai le va fi îngăduit mai mult decât comandat,

---

DCXIX Deli-Marcu servea acum pe Sigismund prin părțile Timișoarei. Veress, *Lc.,* p. 17.

DCXX Walter, p. 37; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, nr. CCCLXXHI; p. 179. Era vremea când Borbăly era atacat de turci la Lipova; *ibid.,* p. 255, nr. CCCLXXI.

DCXXI *Ibid.,* p. 256.

DCXXII lorga, *Studii și doc.,* III, p. 4.

DCXXIII lorga. *Studii și doc.,* HI, pp. 5-6. E pomenit și Pașa de Caramania.

iar, dacă le-a făcut, era ca să poată îndreptăți cererile sale de ajutor ca apărător al creștinătățiiDCXXIV DCXXV. Totuși *Cronica Buzeștilor* pretinde că fusese scopul de a cuceri VidinulDCXXVI.

întreprinderi fără mare folos, dar care împuținau numărul, și așa restrâns, al puterilor de care dispunea DomnulDCXXVII. De aceea *Cronica Buzeștilor* spune: „Mihai-Vodă, dacă pierdu atâția voinici, el fu scârbit, și începu a trimete prin toate țările streine, ca să strângă voinici viteji; și aduse leași și cazaci și de tot fealiul de oameni, care erau de folos”DCXXVIII, încă din mart el ceruse, de altfel, regelui Poloniei să i se îngăduie a tocmi ostași de acoloDCXXIX.

După ce la 18 iulieDCXXX, Sultanul își făcuse solemna ieșireDCXXXI, vizirii Hasan și Ahmed fiind acum la Razgrad, apoi la Plevna, în august tătarii apar la hotar. Un spion a»tă că s-a comunicat venirea logofătului Dumitru, vornicului cu același nume: acesta și Chisar, dintre solii închinării din mai, pregăteau răsturnarea domnului lorDCXXXII. Ieremia făcuse șase poduri la Orhei ca să-i poată veni în ajutor poloni și cazaci, el însuși ieșind în tabără lângă IașiDCXXXIII. O scrisoare a lui Mihai însuși

---

DCXXIV *Cronica Buzeștilor,* p. 285; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 258, nota 1. Să nu fie întreprinderea lui Farcaș, pusă de Walter (pp. 25—[2]6), în 1595, aceasta?

DCXXV Hurmuzaki, IV^{2}, p. 221, nr. LXXXm.

DCXXVI Cf. *Cronica Buzeștilor,* p. 285; lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 276, nr. CCCCH E vorba de o sută cincizeci de care cu pradă, care, în retragere, ca și altă dată, se ard, și se ucid robii. Și o răpire de provizii și muniții pe Dunăre. V. și nr. următor.

DCXXVII P. 285.

DCXXVIII P. 286.

DCXXIX I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II^{1}, pp. 379-(3]80, nr. CXCHI. Cf. *ibid.*, p. 384.

DCXXX La 6 după Ieremia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II^{1}, p. 396, nr. CCHI.

DCXXXI lorga în Hurmuzaki, XII, p. 269, nr. CCCXCI.

DCXXXII Walter, pp. 38-[3]9.

DCXXXIII lorga, în Hurmuzaki, HI, pp. 275—[27]6, nr. CCVII. V. și n[umere]le următoare. Cf. *ibid.,* pp. 276-[27]7,279, nr. CCCCX; pp. 280 și urm. 410,428.

către Pangratie Sennyei îi semnalase la Oceacov[1] (Ozu sau Vozia) pe Nipru; el se teme de fulgerătoarea înaintare a acestui sprinten vrăjmaș[DCXXXIV DCXXXV].

Tătarii, opriți de cearta Hanului cu fratele, mergeau în Ungaria. Ei putură prăda cetățile timp de opt zile[DCXXXVI], însă o singură ceată, mare, putu fi total distrusă, la Dunăre[DCXXXVII] (octombre). La întoarcere se luă calea Moldovei, prin Tecuciu și Cetatea Albă". Ieremia semnala[DCXXXVIII] gândul turcilor de a trece prin foc țara de la munți până la București[DCXXXIX].

Lucrurile păreau a lua o altă direcție odată cu încetarea noului vizirat al lui Sinan, pornit, ca totdeauna, contra creștinilor și neputând să uite rușinea, paguba și primejdia din 1595. Dar, numit în locul netrebnicului Lală-Mohammed, care murise la 22 novembre, el întră în mormânt încă de la începutul lui april, făcând loc lui Ibrahim, prietenul Sultanului și îngrijitorul petrecerilor lui.

Acesta, care guvernează până la 27 octombre[DCXL],

DCXXXIV De unde „Vozy" în document; *ibid.,* p. 269, nr. CCCXCI

DCXXXV *Ibid.,* p. 269, nr. CCCXCI. V. și scrisoarea din 9 a lui Ieremia, despre înaintarea tătarilor, *ibid.,* pp. 279-[2]80, CCCXCI.

DCXXXVI Walter, pp. 39-41.

DCXXXVII Hurmuzaki, III[2], p. 219, nr. CCXLV; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 280, nr. CCCCXm; p. 282, nr. CCCCXVH; p. 280, nr. CCCCXHI.

DCXXXVIII1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 391, nr. CXCIX; pp. 394 și urm., p. 399, nr. CCIV; pp. 4O4-[4O]5, nr. CCVII; pp. 407, nr. CCIX ; Cf. lorga, în Hurmuzaki, Xn, p. 278, nr. CCCCVI; p. 279, nu. CCCCX; pp. 280-[28] 1, nr. CCCCXTV; p. 282, nr. CCCCXVI-CCCCXVin; p. 283, nr. CCCCXXI; p. 285, nota 1; p. 363, nr. DLXVH; Veress, *Lc.,* pp. 41-[4]2, nr. 24; pp. 47-[4]8, nr. 30. Scrisoarea despre tătari din I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* H[1], pp. 342-[34]3, datată l-iu iulie 1595, e din acest an, 1596.

lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 278, nr. CCCCVI; p. 279, nu. CCCCX; pp. 280- [28] 1, nr. CCCCXTV; p. 282, nr. CCCCXVI-CCCCXVIB; p. 283, nr. CCCCXXI; p. 285, nota 1; p. 363, nr. DLXVB; Veress, *Lc.,* pp. 41-[4]2, nr. 24; pp. 47-[4]8, nr. 30. Scrisoarea despre tătari din I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 342—[34]3, datată l-iu iulie 1595, e din acest an, 1596.

DCXXXIX *Ibid,* p. 400, nr. CCIV.

DCXL Tablele lui Hammer.

pentru ca făcând loc, un moment, lui Sinan Cigala, să revie în novembre, se adresează imediat lui Mihai pentru a-i propune pace. Câtva timp după aceasta, Hasan Socoli, pomenind bunele legături ale tatălui său cu Ardealul, se îndrepta, ca generalisim, lui Sigismund cu cele mai ispititoare oferte, a doua zi după ce, în lupta contra armatei Sultanului, ardeleanul și

Maximilian pierduseră lupta pe care așa de bogat și de pe larg o știe zugrăvi cronica boierilor munteni. El cere să se revie la bunele timpuri ale marelui Soliman. I se amintește că Sultanul, cu toată arderea Timișoarei, n-a ordonat un atac contra Ardealului[1].

După ce Mihai, în octombre, izbutea a-și căpăta astfel liniștea prin trimeterea tributului, căpătând și steagul, ba, mai mult decât atâta, și mazilirea Hanului pentru prada făcută în Țara Românească[DCXLI] [DCXLII], o incursi[un]e la Dunăre, făcută de un beglerbeg, aduce, totuși, expediție nouă de la Nicopol[DCXLIII] cu privire la care și Domnul și cronica Logofătului au știri sigure și bogate[DCXLIV].

Expediția era în legătură cu oferte ale grecilor, prin Patriarhul de Constantinopol, care, cum am văzut, stăruise pentru recreștinarea lui Mihnea, și prin cel de Ierusalim, și cu ofertele recente ale bulgarilor către Sigismund, căruia-i cereau, vorbindu-i de planul turcesc asupra Vienei și „a toată Germania", să le trimeată „un căpitan de frunte, cu un număr de ostași", ceea ce s-ar putea face ușor, în această părăsire a locurilor dunărene, prin august, la Nicopol nefiind, atunci, decât 1.500 de oameni[DCXLV].

Mihai se rostește astfel asupra isprăvii de la Nicopol în *Memoriul* său: „Pe vremea aceea venea tătarul cu foarte mare putere, cu turci, tătari și mare mulțime de moldoveni cu ei, care venea ca să treacă prin Țara

---

DCXLI Iorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 274-[27]5, nr. CCCXCIX.

DCXLII I. Bogdan, în Huruzaki, *Supl.* n[1], p. 408, nr. CCIX (scrisoare a Hanului către Ieremia).

DCXLIII Hurmuzaki, IV[2], p. 222, nr. CLXXXI.

DCXLIV Cf. Walter, pp. 44-[4]5; *Cronica Buzeștilor,* p. 288.

DCXLV Iorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 269-[2]70, nr. CCCXCII.

Românească Dunărea spre a fi de ajutor împăratului sub Agria. Ceea ce văzând eu, am mers către dânsul. Care n-a voit să mă aștepte, ci se întoarse înapoi cu multă rușine. Pe care l-am urmărit și l-am gonit afară din țară". Aceasta se raportă la împrejurările din septembrie. *„Și apoi am mers de la un capăt al țării la celălalt capăt, spre a bate un Turn ce era în fața Nicopoflji. Pe care l-am luat. Și, văzând turcul câtă pagubă-i făceam mi-a trimes steagul, pentru că dorea să mă poată pleca la ascultarea lui. Și în acea vreme eu am luat cetatea, și am primit și steagul, și pe câți turci i-am aflat în cetate, pe atâția i-am trecut prin ascuțișul săbiei"*[DCXLVI]. Să adăugim că pentru Han trimeterea

steagului era numai un mijloc pentru a opri în iarnă năvălirile lui Mihai[1].

Expediția s-a făcut în novembre, după ziua de Sf. Mihai. Logofătul și traducătorul lui vorbesc de o armată de 12.000 de oameni care s-ar fi luptat la 20 decembre și ar fi ajuns să dărâme o parte din cetatea temută, dar nu și cetățuia, din care sangeacul se răscumpără cu daruri de veșminte și de cai. La întoarcere, Domnul scapă de o cursă care i se întinsese[DCXLVII DCXLVIII].

Cu acest prilej ca și cu altele mai înainte, Mihai putu să vadă, cum o spune și *Cronica Buzeștilor,* pe ce temei slab se sprijină în ce privește oastea, totuși adevărată rațiune de existență a politicei pe care o inaugurase la 1594. întâi lăsase boierimea să zburde și dăduse căpitanilor unguri voie de jaf. Pe urmă avuse la îndemână trupe ungurești oarecum disciplinate, deprinse măcar să asculte de șefii lor de acasă, cu care veniseră. Nu trecu mult și se putu înțelege primejdia unei astfel de forțe străine și în ce privește compunerea și în ce privește scopul. Când mai interveni și tratatul de „scădere" din mai, acești șefi ajunseră a se crede, nu subordonați lui Mihai, ci coordonați cu dânsul: am arătat ce neajunsuri

---

DCXLVI Pemice, *Lc.*

DCXLVII1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[2], p. 407.

DCXLVIII Pp. 43-[4]5.

capitale a produs această dualilate în bătălia de la Călugăreni. Neapărat că odată cu aruncarea odiosului act de la Alba Iulia, Mihai căută să se scuture de astfel de pretenționși auxiliari. îi vedem recurgând la oameni de felul lui Velișco, Baba-Novac și Calogheră; boierii nu mai joacă pe lângă aceștia niciun rol: epopeea Buzeștilor și tovarășilor lor s-a încheiat. Dar țara săracă și tot mai sărăcită de năvălirii tătărești n-are cu ce plăti lefile, care în Moldova, deși cu mult mai mici, provoacă, precum am văzut, o răscoală, ca și, ceva înainte, a oltenilor contra împlinirii prin cazacii ajunși la mare trecere.

în loc de plată, acești ostași, culeși de oriunde, azi la el, mâini la Sigismund, sunt îndrumați spre o nouă pradă nemiloasă dincolo de Dunăre. Cum asemenea raiduri nu erau însă fără riscuri și primejdii și luptătorii se împuținau, Domnul recurse încă din acest an la căutarea unor ostași deprinși. Dar salariile acestora, ca ale polonilor, raiterilor, haiducilor, erau mai ridicate, și banii nu se puteau avea decât prin

subsidii. Iar cine le dădea ajungea stăpânul politicii românești. începea o întreagă tragedie a așteptărilor zadarnice de pe urma unor făgăduieli mincinoase. Și astfel acela care afirmase și prin strălucitele-i dovezi de vitejie independența, de la început dorită, a țării sale, a ajuns la noi închinări, care trebuiau să-i taie adevărate răni în suflet, în același timp când îl duceau spre catastrofa finală, de neînlăturat.

Cum, pe de altă parte, Sigismund, care pierduse săptămâni întregi la Timișoara fără să poată cuceri cetatea, se întoarse descurajat, - și aceasta adăugă la vechea sa psihosă, care se observase și la Praga, îngrijorând pe acei care ar fi dorit să-l vadă în adevăr fixat -, era nevoie de o lămurire politică, pe lângă aceea asupra acțiunilor de întreprins de acum înainte și a mijloacelor de întrebuințat pentru aceasta. *Cronica Buzeștilor* înseamnă și aceea că vizitele turcești la Mihai stârniseră bănuieli în ce privește și statornicia acestuia,

pe un timp când Hasan, reluându-și stăruințele de împăcare, asigura, din Belgrad, la 7 ianuar 1597, că Sultanul „a uitat toate câte le-a greșit Mihai-Vodă, și steagul i-a fost trimes pe loc de către puternicul împărat, așa că atât el, cât și toată Țara Românească, se găsesc în pace bună”[1], așa încât explicații se cereau și în această privință. De aici ideea unei călătorii în Ardeal, care putea să soluționeze și alte chestii, ca aceea a posesiunilor ardelene ale lui Mihai, pentru care, în acest an, 1596 chiar, se dăduseră ordine în satele dăruite lui: Badoc, Mujerd, Chidea și Deije, în comitatul Dobocăi[DCXLIX DCL].

încă de la sfârșitul lui decembre, chemat ca să dea informații, tot ca o urmare a stării de spirit [pe] care [o] adusese tratatul din 1595, Mihai se crezu destul de tare, și de necesar, ca să înfrunte riscurile acestei călătorii la Alba Iulia, deși, cum spune *Cronica boierească,* „el se temu de înșelăciune și de pâri mincinoase”, și avea exemplul lui Aron înaintea ochilor. în tovărășia numai a Banului Mihalcea, a lui Radu Buzescu și a altor câtorva boieri, de toți vreo cinzeci[DCLI], el se îndreptă spre reședința lui Sigismund, care-i trimese înainte pe Sennyei cu patruzeci de trăsuri, de „cocii”, cum, după ungurește, li

se zicea atunci. întâlnirea avu loc la 9/19 decembre[1]. Zece zile domnul român fu oaspetele aceluia cu care făcuse campania contra lui Sinan[DCLII DCLIII]. în acest timp, el căpătă și favoarea de a ridica o biserică în Alba Iulia

---

DCXLIX Veress, *Lc.,* pp. 52-[5]4, nr. 34. Pentru boierul a cărui misiune e legată cu aducerea steagului, *ibid.,* p. 51.

DCL *Ibid.,* pp. 28—£2]9, nr. 15. Cf. o scrisoare a lui Nicolae Pătrașcu-Vodă relativ la una din aceste moșii; *ibid,* pp. 73-[7}4, nr. 48.

DCLI Raport din 6 ianuar, în lorga, *Acte și fragmente,* I, pp. 153—[15]4.

DCLII De Anul Nou, Mihai asistă lângă Sigismund la serviciul catolic. Un ceauș e primit de amândoi. V. și lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 289, nr. CCCCXXXI.

DCLIII *Cronica Buzeștilor,* pp. 286—[28]7.

pentru Vlădica Ioan, ocrotit de dânsul[DCLIV]. La plecare, cei doi tovarăși de cruciadă își fac scumpe daruri, niște tunuri turcești viind pe urmă[DCLV].

Totodată, în acele lungi sfaturi, se vorbi de neapărata nevoie a ajutorului de la Rudolf al Il-lea, a cărui autoritate supremă era recunoscută de amândoi. Se chibzuiră ce ar fi de făcut pentru ca în Ungaria ca și la Dunărea-de-Jos să fie în anul acesta trupe destoinice contra turcilor[DCLVI]. Sigismund era să plece din nou la Praga, și Mihai trimese acolo, din partea sa, pe Mihalcea, dându-i ca tălmaci și sfătuitor pe un prieten sas, Marcu Schonkebonk din Brașov[DCLVII]. Misiunea încredințată lor din Alba Iulia, la 5 ianuar 1597, era aceea de a cere ajutoarele indispensabile de care domnul vorbise solului polon în ajunul Călugărenilor: *„în slujba noastră pentru creștinătate și din pricina luptei noastre împotriva păgânilor, ne-am cheltuit toată averea, și astfel nu mai avem cu ce ține oști ca să putem face față păgânilor".* Sigismund introducea dorința lui Mihai, care e acum numai ,^Mihail Voievodul muntean" - nu „al nostru" -, de a se da măcar 6.000 de taleri, socotindu-se la cinci florini pe lună leafa unui călăreț[DCLVIII]. Se va ajunge și la mai mult, la hotărârea de a se trimete în Țara Românească 2.000 de pedeștri și 2.000 de călări germani[DCLIX DCLX].

Sigismund părăsise de fapt cruciada după neizbânda din Bana?. El mersese așa de departe în dorința de a păstra pacea cu turcii, încât le adresă, tot în 1597, la începutul anului, o scrisoare în care prezintă lupta sa de până acuma ca datorită numai prigonirilor la care fusese

DCLIV V. lorga. Sate și preoți din Ardeal.
DCLV lorga, *Lc.,* V. și *ibid.,* p. 154 și urm.
DCLVI Hurmuzaki, in, pp. 508—[50]9, nr. LXIX.
DCLVII Veress, *Lc.,* pp. 51—[5]2. nr. 33; lorga. *Acte și fragmente,* I, pp. 155—[15]6.
DCLVIII Veress, *Lc.,* pp. 57.
DCLIX *Ibid.,* p. 63, V. și însemnările lui Schonkebonk, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso,* VI, pp. 2-7.
DCLX Banul Mihalcea la el în ianuar 1597; Meteș, *Domni și boieri din țările noastre în orașul Cluj,* p. 7.

supus din partea lui Sinan: „Sinan-Pașa a fost vinovat că de o bucată de vreme m-am răzlețit de Constantinopol; dacă Sinan-Pașa, cu supușii săi viziri, begi și alții, n-ar fi lucrat contra poruncilor otomane, nici eu nu m-aș fi gătit contra maiestății sale. Căci acei de mai sus au stricat și prădat în țara mea întărituri, târguri și sate și au luat ce au putut găsi, și, când am vrut să mă îndrept către maiestatea sa pentru paguba ce am suferit, au fost, de către unii, lucrurile așa de mult oprite și trecute sub tăcere, încât maiestatea sa n-a fost lămurită sau înștiințată, și de aceea nu s-a făcut nicio punere la cale. De aceea am fost silit să ajung aici”[1]. La 28 februar, nu numai Ibrahim și Mohammed, al doilea vizir, dar Sultanul însuși, după ce ascultaseră pe ceaușul Aii, acordau pacea care nu displăcea lui Sigismund[DCLXI DCLXII].

Mihai a știut și el de oferta turcească și de acest răspuns, redactat de lojica, pe care-1 găsim de față la audiența ceaușului. Cum de nicăiri nu-i venise niciun ajutor după această alunecare a Ardealului, care totuși îndrăznea să-l cheme la dietă ca pe un vasal - și el se scuză -, domnul român trebuia să se prefacă a primi semnele de cinste și asigurările ce-i veneau de la pașnicul vizir Ibrahim. Vestea schimbării lui de atitudine începuse a se și răspândi încă înainte de părăsirea Albei lulii, și agentul ragusan la Fiume al lui Rudolf al II-lea scria la 20 ianuar: „Pe calea Veneției aflu că Mihail Voievod a făcut pace cu Sultanul, cu condiția ca turcii să nu treacă prin Țara Românească. Nu pot s-o cred, neavând știre de la Belgrad, nici de la Ragusa; dar, dacă va fi bine tratat de Măria Sa împăratul și, prin autoritatea lui, de prințul ardelean și va fi asigurat de gradul și demnitatea lui, nu cred că se va lega de un tiran perfid, puindu-se în pericol de a nu fi sigur, nici ziua, nici noaptea, de viața lui”[DCLXIII].

La 20 mai Mihai el însuși arăta lui Zamoyski, cerându-i să îngăduie un comerț polon care i-ar da sobolii, necesari pentru a întovărăși tributul, că „e acum în pace cu păgânii[DCLXIV]. Cancelarul polon știa de la

---

DCLXI Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 288, nr. CCCCXIX.

DCLXII *Ibid.,* p. 290, nota 2.

DCLXIII *Ibid.,* p. 289, nr. CCCCXXXn.

DCLXIV I. Bogdan, în Hurmuzaki, Sup/. II^2, p. 419, nr. CCXVI.

dânsul, în vară, că, „dacă e credincios, nici turcii, nici tătarii nu vor întră în Țara Românească”[DCLXV].

Ceva trebuia să oprească pe Mihai, chiar dacă ar fi voit să strângă mâna acelora împotriva cărora nu numai că din toată inima luptase, dar sufletul întreg, de la început, îi fusese îndreptat contra lor. Și anume *atitudinea creștinilor din Balcani.*

Aceștia, care frământau de mult, până în Albania Ducașinilor, erau hotărâți să facă orice jertfe pentru a-și recăpăta libertatea. Nu era o întețire din partea nimănui, nici conștiința unei slăbiri a împărăției turcești, care tocmai, în acești ani 1596—[159]8, dădea dovadă de energie sub conducerea noului sultan, râvnind de gloria lui Soliman, câștigată până și sub zidurile Vienei[1]. Unii ragusani, ca Paolo Giorgio, necontenit în legături ca negustori, cu Apusul, scormoniseră în sufletele lor încă de la începutul luptei dunărene, și ei chemaseră pe Sigismund ca izbăvitor[DCLXVI DCLXVII]. Era vechiul instinct războinic, vechea mândrie de neatârnare creștină, luptătoare, care se păstra prin cântecele populare. Și în fruntea acelora care visau de o altă viață, în care puterea și faima să nu trebuiască a fi căutate pe calea de rușine a renegării religioase, a contopirii în islam. Era acea lume de sus grecească, dominată de marile familii istorice, în care înviase bizantinismul imperial[DCLXVIII].

Reprezentantul de căpetenie al acestor tendințe îndrăznețe era un membru al familiei Rail, înrudită cu Cantacuzinii, dar și cu ragusani din familia Gagliano, bancheri, care avuseră strânse legături cu țările noastre sub Mircești[DCLXIX], și care credea că are dreptul de a se

---

DCLXV *Ibid.,* p. 421. Dar el nu se îndoia că Mihai trebuie să aibă „o înțelegere secretă cu creștinii”. Pentru legăturile lui Mihai cu Hanul în acest moment (august), *ibid.,* p. 423-[42]4, nr. CCXX.

DCLXVI Din nou acest scop de expediție la începutul lui 1597; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 288, nr. CCCCXXV.

DCLXVII *Ibid.,* pp. 283-[2]90, nr. CCCCXXXm.

DCLXVIII V. lorga, Byzance apres Byzance, passim.

DCLXIX Cf. lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 290, nr. CCCCXXXHI, și lorga, *Contribuții, passim.*

intitula și Paleolog: Dionisie, care ajunsese a fi Mitropolit de Târnova, deși probabil nu-și avea acolo, ci în Constantinopol, pe care, de altfel, se grăbi să-I părăsească pentru totdeauna, reședința obișnuită. El câștigase și pe un bogat bulgar din Nicopol, Teodor Ballina[DCLXX], pe Vlădica Ieremia de Cerven, de cei de Șumla, de Lovcea, Teofan și pe un Metodie din Rumelia, pe mulți preoți și mireni din Târnova; planul era măcelărirea minorității turcești, unul la zece, până la Adrianopol[DCLXXI].

încă din iama 1596—[159]7, Dionisie se adresă de-a dreptul împăratului, trimețând soli bulgari la Fraga[5], ca să propuie un plan de răscoală. Răspunsul, la 13 mart, era foarte favorabil: Ralî Paleologul era trimes la dieta ardeleană, în care și împăratul, gata să ajute pe Sigismund și Mihai, va avea un reprezentant, și se arăta dorința unei legături creștine între noii luptători ce se anunțau și aceia care până atunci serviseră cruciada la Dunăre[1].

Pe când armele se odihneau la Dunărea munteană, întețirile de la acela care se intitula „cap al tuturor bulgarilor și altora”[DCLXXII DCLXXIII] urmau tot mai ispititoare, și ele îndreptau acuma către sufletul, menit să fie veșnic fără odihnă și doritor de lucruri mari și înalte, al lui Mihai. Dintr-o localitate lângă Nicopol, care-i văzuse de curând furtuna războinică - și poate ea însăși fusese provocată de aceste seducătoare chemări -, Dionisie amintea domnului român că el le-a spus să fie gata de răscoală. Urmând acestui îndemn, cheltuise bani mulți

DCLXX lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 290, nr. CCCCXXXIII.

DCLXXI V: și Hurmuzaki, ffl, 279-[2]80, nr. CCXH; III[2], pp. 233,236-[23]8.

DCLXXII Veress, *Lc.,* pp. 59-60, nr. 37. Solii bulgari, *ibid.,* p. nr. 35 p. 60, nr. 37.

DCLXXIII *Ibid.,* p. 68, nr. 45. Așa se privea și Nectarie, patriarhul de Ohrida, care stătu un an la Ieremla (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[1], p. 478) înainte de a trece la Moscova. Mihai era în legături cu Patriarhul de Constantinopol și cerea regelui Poloniei liberarea lui Nichifor Dascălul *(ibid.,* p. 483), care era să fie ucis acolo (lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 443 și nota 1).

pentru arme și pregătise provizii pentru războiul împreună. Mitropolitul de Adria- nopol venise și el. Dar mântuitorul tot n-a sosit până la această apropiere a primăverii, 12 mart st. v. O bănuială se strecoară în sufletul Mitropolitului: „Poate vreți să vă împăcați cu păgânii: pentru Dumnezeu, Te rugăm pe Măria Ta să nu crezi nimic vorbelor frumoase ale turcului, nici Măria Ta, nici Craiul Ardealului". Mai curând să se lege, pentru opera cea mare, cu „împăratul muscalilor". „Aici toată creștinătatea", spune altă scrisoare a lui Dionisie, „e aplecată către Măria Ta, cum o va dovedi și Ia judecata cea de pe urmă". învinuit că n-a făcut nimic, el se explică, aducând înainte și grâul ascuns în „casa Dediului". „Suntem creștini și gata să trăim cu Patriarhul de Constantinopol după datina creștină": pe acel moștenitor religios al împăraților creștini din Bizanț l-au și chemat să vie - și va veni. „Nu scriu aceste Măriei Tale pentru aceea ca Măria Ta să-mi trimiteți bani sau alte daruri, ci conștiința mea mă silește la aceasta, ca să servesc de acum înainte Măriei Tale; și nu cer nimic de la Măria Ta decât să aibă inimă bună față de mine". Și acum zvonul de pace cu

turcii e pomenit cu îngrijorare, dar i se pune în față altul: acela că se va face în sfârșit, și cu polonii și cu muscalul, acea imposibilă ligă creștină pentru care se zbăteau în nesfârșite corespondențe, pline de o diplomație neobosită, dar zădamică, nuncii din Ardeal, Polonia și Imperiul[1].

Și alte scrisori se adaugă, dând vești de pregătiri ale turcilor la Silistra, al cărui pașă va fi serdar, și mai ales la Nicopol, unde se va face podul contra lui Mihai. Căci iertarea acestuia de turci e numai aparentă. „Un turc de samă îmi spune: Mihai-Vodă se preface cu noi și ne ține cu vorbe dulci; dar, de ne va cădea în mâini, o să lămurim noi prietenia dintre noi"[DCLXXIV] [DCLXXV]. „Ei, turcii, din toate puterile se trudesc numai la aceea: cum, și sub ce formă, să te poată prinde pe Măria Ta". De aceea, și „ca să aibă fiul Măriei Tale viață lungă", Mihai e rugat

DCLXXIV *Ibid.,* pp. 291—[29]2, nr. CCCCXXXIV.
DCLXXV *Ibid.,* p. 292, nr. CCCCXXXV.

să se ție de jurământul făcut creștinilor de peste Dunăre. „Să fie inima Măriei Tale către mine, cum e a mea față de Măria Ta.” Altfel, primejdie de viață le va cădea pe grumaz acelora care au pregătit ridicarea în arme[DCLXXVI].

Mihai fu adânc înrâurit de această fierbere. în mintea fiului femeii de neam grecesc se trezeau mari închipuri împărătești: nu fuseseră oare, fără împotrivire, ostașii lui în fața Adrianopolei? Se vedea, cum îl vedeau și alții, care vorbesc de putința unei astfel de realizări[DCLXXVII] [DCLXXVIII], moștenitor al împăraților „încununați de Dumnezeu” în acel Constantinopol unde petrecuse ca un creștin disprețuit, miluit și amenințat atâta timp din tinerețile lui. Scriind lui lojica, ajuns acuma un prieten de încredere de când cu vizita la Bălgrad, - era vorba și de o căsătorie: ori între fiul lui Mihai și sora Cancelarului ori între fata lui Mihai și fratele acestuia[3] -, el îl asigură că *pregătirile turcești țintesc la Dunăre și au în vedere Ardealul însuși.* Sigismund să se gătească, deci, de

apărare, „căci, dacă-i vom aștepta pe dânșii, care-și gătesc calea, atunci va fi fără vreme râvna noastră. ...Socot că dumneata știi foarte bine cât suntem de slabi și lipsiți de mijloace, ca și de întărituri și de bani. *Cât mă privește pe mine, ori de voi trăi ori de voi muri, în toate cele începute de mine mă voi strădui zi și noapte”,* - și la împiedecarea podului peste Dunăre. *„Dar, dacă nu mi-ar lipsi nici ostașii, nici banii, n-aș face numai atâta, ci aș încerca și lucruri mai mari”.* „Să se ia toate măsurile sau, de unde nu, la altele să ne gândim” *(aliam rei rationem habendarn)'.*

Dar, tot în mart, arhiducele Maximilian se scuza față

DCLXXVI V. Hurmuzaki, III[2], p. 242; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 292. Scrisoarea lui Mihai către lojica în legătură cu aceste știri; Hurmuzaki, IU, p. 244, nr. CCLXXVI. Altul e, firește, Patriarhul bulgar (de Ohrida), Atanasie Risea, care vine și la Mihai; *ibid.,* HI[2], p. 307.

DCLXXVII V. lorga, în *Bulletin de la section historique de l 'Academie Roumaine,* XVII (1931), p 14 și urm., după un document tipărit de d. Mesrobian, în *Cercetările Istorice* ale d-lui Minea, IV* (1929), p. 86.

DCLXXVIII Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 109.

de Mihai că nu s-a putut face nimic în ce privește ajutoarele făgăduite[DCLXXIX] [DCLXXX]. Domnul român încercă și în Polonia[DCLXXXI]. într-un moment când și Imperialii se gândeau la pacea cu turcii[DCLXXXII], sosirea contingentului german era mai puțin așteptată decât oricând, deși se căuta, în april, un șef pentru soldații ce ar fi să se trimeată la Dunăre[DCLXXXIII]. Dar, pentru moment, Rudolf îl mustra pe Sigismund, la care fuseseră trimeși doi comisari, episcopul Martin de Oradea și Adam Gall Poppel, pentru gândul de a părăsi, după îndemnul, de mult stăruitor, al ambasadorului englez, cauza creștină: prințul însuși se arăta așa de amenințat, încât, promițând sprijin, cerea și unul pentru dânsul[DCLXXXIV]. Era vremea când judele din Rodna, primind știri despre turci și tătari din Moldova, spunea că se crede la Constantinopol într-o hotărâre definitivă care stă să cadă asupra Ardealului său: „ori să fie prințul împărat în Turcia, ori împăratul Crai în Ardeal".

De fapt, la Constantinopol nu erau gata de nicio expediție și silinți mari se cheltuiau pentru pace. Se spânzura în haine domnești, de Paști, Alexandru-cel-Rău pretendent continuu la domnia pe care o pierduse; se vorbea de un Ștefan-Vodă „ars într-un tun", de un alt Ștefan pus la închisoare; Bogdan Sasul, de care se interesau venețienii pentru sora lui măritată la Veneția și pentru planul lui de căsătorie acolo, se ținea ascuns ca să nu aibă aceeași soartă. Murind Patriarhul de Constantinopol, se căuta așezarea în Scaun a lui Meletie Pigas de la Alexandria, care avea corespondență în țările noastre, pentru ca el să adauge

stăruințele sale în vederea acelei împăcări cu Mihai și Sigismund, așa de mult dorită din cauza împrejurărilor. Și, de fapt, o scrisoare în acest sens pleca la 23 mai către domnul muntean[1].

Către vechiul îndemnător Paolo Giorgi Mitropolitul

DCLXXIX lorga, ui Hurmuzaki, XII, pp. 292-[29]3.
DCLXXX *Ibid.,* p. 294, nr. CCCCXXXVI; p. 312, nr. CCCCLXVn.
DCLXXXI *Ibid.,* pp. 295-[29]6, nr. CCCCXXXIX.
DCLXXXII *Ibid.,* p. 295, nr. CCCCXXXIX.
DCLXXXIII *Ibid.,* p. 296, nr. CCCCXLI.
DCLXXXIV *Ibid,* p. 297, nr. CCCCXLHL

Tâmovei se adresa, „cu toți episcopii, preoții, diaconii și creștinii” din Tâmova chiar, în acest mai, vorbind și de recomandația ragusanului de a se adresa și Papei. încă o dată sună accentul unei dureroase deziluzii pentru părăsirea întreprinderii eroice: „Să știți că mare pierdere ați pierdut, și mari bogății ați pierdut, pentru că, anul trecut, n-ați venit, cum ne pregătiserăți și, dacă și preaînălțatul prinț (Sigismund) mi-ar fi trimes 20.000 de oameni, niciodată vreun lucru n-ar fi avut un sfârșit mai bun și mai desăvârșit decât acesta; dar ce să facem: așa a fost voia lui Dumnezeu”[DCLXXXV] [DCLXXXVI].

Dar la Curtea lui Mihai era liniște în această vară de așteptări ale rosturilor bizantine. Doamna Stanca scria nemeșului ungur Keserii cu privire la moștenirea din țară a acestuia după domnița Zamfira, fiica lui Moise Voievod; Nicolae Petrașcu, fiul domnesc, se ocupa de o moșie din Ardeal, scriind aceluiași[DCLXXXVII]. Explicația neacțiunii complecte se găsește, nu în lipsa tragerii de inimă a celui totdeauna gata de o nouă fulgerare a spadei, *ci în neputința, dovedită Ue atâtea ori și care se va mai dovedi în chipul cel mai tragic, de a avea o armată care să fie în adevăr a lui.* în adevăr, ungurii, 3.000, plătiți de Rudolf, care se aflau la Târgoviște sub Matthias Perussith, se răscoală, cu altă gloată de mercenari de toate națiile. Optsprezece steaguri se îndreaptă spre palatul lui Mihai-Vodă, cerându-și cu amenințări o soldă care încă nu venise și pe care el n-o putea scoate dintr-o țară în care turcii și tătarii răpuseseră până la 200.000 de suflete. Și aceasta în momentul când Mihai, temându-se de o năvălire a tătarilor, susținuți de Ieremia, care era socotit ca un dușman ce trebuie înlăturat[DCLXXXVIII], se răpezea, cu

---

DCLXXXV *Ibid.,* p. 299, nr. CCCCXLVH și nota 2; *Mem. Ac. Rom.,* UI, pp. 34-[3]5.

DCLXXXVI Veress, *Lc.,* pp. 68-9, nr. 45. Și la Praga se mai considera, de nunciu, ca posibilă întreprinderea transdanubiană; *ibid.,* p. 71.

DCLXXXVII *Ibid,* pp. 72-4, n-le 47-8. Și o scrisoare a Logofătului Teodosie, *ibid,* nr. 49.

DCLXXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 304-[30]5, nr. CCCCLU.

[3] Veress, *Lc.,* p. 78 și urm. Și Sigismund lua măsuri pentru aceasta la sfârșitul lui iunie; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 306, nr. CCCCLV. Zamoyski se temea să nu se atace Moldova; *ibid,* p. 307, nr.

ungurii săi nesiguri, până la Buzău[3]. El rămânea însă în suflet ce fusese, și

dregătorul imperial, Lassota, trimes cu plata, îl caracteriza așa: „e un om liber, viteaz, fără frică, cu poftă de a lucra... Se arată foarte aplecat să servească Maiestății Voastre împărătești și creștinești; o arată și prin aceea că nu se lasă prins în nicio statornică negociere cu turcii, deși turcul se ocupă foarte mult de dânsul *(sich mit ihm lavirt)* și-i face mari propuneri", doi ceauși luându-și de curând drumul spre tătari pe la dânsul și un nou steag sosindu-i „îndată după Pași", pe lângă prezența, în cursul altei călătorii, a vechiului prieten polon Tara- nowski, care oferea să se ia în soldă 2-3.000 de poloni[1]. „îndată însă ce va vedea prilej, el se oferă să îndeplinească ceva, de va avea, binevoitor, plăcere Maiestatea Voastră Imperială"[DCLXXXIX DCXC].

În acest moment însă *boala sufletească a lui Sigismund Bâthory,* care era deznădăjduit că nu poate săvârși de fapt căsătoria sa cu buna și pioasa Maria-Cristina, pe care o învinuia că și-a găsit mângâierea cu un Hossuthoti[DCXCI], *punea pe neașteptate chestia Ardealului*[DCXCII].

încă din mai un italian în serviciul Ardealului, Sigismondo della Torre, putea să scrie că e vorba de o retragere a prințului, *care ar lăsa lui Mihai, susținut de ruda sa în așteptare lojica, moștenirea ardeleană:* „Am auzit de la cancelariu că voievodul Țării Românești ar putea trata cu prințul ca să rămâie la cârmuirea Ardealului, deoarece prințul e hotărât să părăsească țara. Voievodul acela e rudă cu cancelariul și ocrotit și ajutat de dânsul". Se adaugă că tot lojica e în fundul

---

CCCCLVin. Știri de la lojica despre cete tătărești la Nistru și la Chilia, *ibid,* p. 309, nr. CCCCLXII.

DCLXXXIX V. și *ibid.,* p. 317, nr. CCCCLXXVn.

DCXC Veress, *Lc.*

DCXCI *Ibid,* p. 77, nr. 51.

DCXCII lorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 3O8-[3O]9, nr. CCCCLXI. Pentru solii ai lui Mihai la împăratul în februar și în toamnă, Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* p. 7.

planului de întrare în Balcani[DCXCIII] [DCXCIV]. Deocamdată, în acel moment de primă șovăire a bietului tânăr din Ardeal, Mihai îi scrisese, plângându- se din nou că nu-i vine niciun fel de ajutoare: *el amenința că, dacă se urmează așa, va fi silit să plece dintr-o țară pe care nu mai are cu ce 6 s-o apere .*

Italianul, de la care avem această prețioasă știre, într-o scrisoare de taină către împăratul, arătând că gândul ușor al aceluia care era încă

prinț, dar nu-i mai ardea de vitejie și nu mai urmărea fantoma gloriei, era să plece în lume „cu câțiva italieni de temperamentul său" *(di suo humore),* reproduce chiar strigătul în care se cuprinde dorința nenorocitului în ce privește moștenirea lui: „Nu văd ceasul în care Maiestatea Sa s-ar hotărî asupra acestei provincii"[1]. Dar în același timp ceaușului nou venit de la turci, el răspundea cu un sol extraordinar de bine primit la Poartă[DCXCV] [DCXCVI].

Avem însă și părerea lui lojica, bucuros că la tătari a izbucnit, oprindu-i pe loc, lupta între Han și fratele lui, cu măceluri de rude și fugă la muscali[DCXCVII] [DCXCVIII]. Nimic la 20 iulie încă, despre această problemă, totuși definitiv deschisă, și cu atât mai puțin de o așezare a lui Mihai în Alba Iulia. *El trebuie să meargă pe drumul* bizantin: *„Munteanul să prade, cu foc și pârjol Bulgaria și ce mai este până la muntele Em și astfel se va găti o pieire de necrezut oștirii dușmanilor și pagubă, groază imensă constantinopolitanilor și Greciei întregi, ba chiar și Asiei"*.*

Deocamdată Mihai scăpa de grija tătarilor. Hanul îi

DCXCIII Veress, *Lc.,* pp. 67-[6]8, nr. 44.

DCXCIV lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 308-[30]9, nr. CCCCLXI. Sigismund della Torre credea că ar fi trebuit trimese în Țara Românească trupe apusene importante, sub un general ca Ferrante Gonzaga.

DCXCV Ibid.

DCXCVI *Ibid.,* p. 314, nota 1.

DCXCVII V. și știrile din Moldova, *ibid.,* pp. 313—[31]4, nr. CCCCLXX.

DCXCVIII *Ibid.,* p. 310. A fost vorba de regența princesei până la venirea unui arhiduce; *ibid.,* p. 323, nota 2.

trimetea în septembre, cu un ceauș turc, o scrisoare ca unui „bun prieten", în care-i povestea vechile relații, fără care va fi silit să treacă din nou prin Țara Românească. El e, de fapt, stăpânul „celor trei țări", a căror liniște atârnă de dânsul. Dacă până acuma Mihai nu l-a cercetat „ori din grosolănie, ori pentru că tinerețea l-a îndemnat la aceasta, ori că n-a avut sfetnici înțelepți care să-i aducă înainte astfel de lucruri", are acum prilejul, când îl cercetează solul tătăresc, Mustafa, de a trimete un boier cu daruri. Lui Sigismund, de altfel, i s-a adresat aceeași cerere[DCXCIX].

Comunicând aceasta prințului ardelean, domnul Țării Românești arăta *ce bun lucru s-ar fi putut face în acest an fără pereche, în care turcii nu pornesc la nicio graniță și tătarii sunt paralizați prin discordiile lor interioare (Sigismund reținuse banii trimeși lui Mihai[DCC]).*

Oricum, fiindcă tătarii sunt din fire nesiguri, ar fi bine ca Senniey să se ție gata pentru a-1 ajuta la nevoie[1]. împăratului îi trimetea pe ragusanul Lucian, fost vameș moldovenesc, pentru același concurs militar[DCCI DCCII]. Prin scrisoarea de la 4 octombre, el măgulea pe Rudolf spunând că tătarul a fost oprit de oștire, că vor fi la Dunăre 12.000 de oameni împărătești gata să-i taie năvălirea: e bine ca aceia să rămâie și iama în țara lui, fiindcă altfel Hanul va încerca atuncea lovitura pe care a întârziat-o numai; Iui Maximilian, odată ales rege al Poloniei și purtând încă acest titlu, i se recomanda să încerce, împreună cu Sigismund, câștigarea prin arme a acestei țări[DCCIII]. De altfel Senniey rămăsese în secuime, la Dipșa, gata să intervie, dacă s-ar adeveri știrile, menite să sperie, ale lui Ieremia-Vodă despre aceiași

DCXCIX *Ibid,* pp. 286-[28]7, nr. CCCCXXVUI.

DCC Veress, *Lc.,* p. 71. Mihai îi trimete în octombre 1598 un steag; Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* p. 8.

DCCI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 315, nr. CCCCLXXTV. Mihai cerea și un trimes al lui Sigismund pentru unele împărtășiri; n-1 următor.

DCCII *Ibid.,* pp. 315—[31]7, nr. CCCCLXXXVn. Cf. și *ibid.,* p. 318, nr. CCCCXXVm.

DCCIII *Ibid,* pp. 321—[32]2, nr. CCCCLXXXIV.

tătari[DCCIV].

Până mai târziu Mihai stătu, trecând în revistă și caii, în număr de 5-600, pe care boierii erau datori să i-i dea pe trei luni, în așteptarea împrejurărilor de la Răsărit, care nu i se părea încă pe deplin lămurit și așezat, deși trimesese Hanului cai și cocii, oprindu-se, deci, de la *ce avea de gând să facă peste Dunăre, după însăși mărturisirea sa pe la jumătatea lui septembre.* Gândul îi mergea încă într-acolo, fiind și necontenit cerut de acei creștini deznădăjduiți: *„Creștinii din Bulgaria și de aiurea dincolo de Dunăre îl așteaptă cu cerere mare și-l îndeamnă zilnic, ba-i trimet și scrisori de blăstăm* (lettere di maledіction) *că zăbovește atâta și spun că i-a adus pe gheață și, dacă acum ar voi să întreprindă ceva pe sama lor și n-ar izbuti și aceasta ar fi spre paguba lor, a soțiilor și copiilor lor, acesta ar cădea pe sufletul și conștiința lui"'.*[DCCV] La 30 septembre Domnul era în tabără de la Stăteștii Buzăului, de unde ea trece spre apa Nișcovului[DCCVI], și la Buzău chiar[DCCVII], gata să se mute spre Moldova, dar fără dânsul, care va merge să primească la Târgoviște doi capugii[DCCVIII], veniți la el la Micșunești. Și din nou planul dunărean apare. Dacă i se dau 2.000 de oameni de la împăratul pe

iarnă, el, care-și „are *înțelegere cu Mitropolitul din Bulgaria, și acesta, după cât anunță el Domnului, ține la el 30.000 de oameni gata, ar voi, când va îngheța Dunărea, să treacă acolo, în speranța de a dobândi, cu concursul locuitorilor, acea țară până în munte",* dar îngrijindu-se întâi să vadă ce e cu adevărat în aceste părți, ca să nu fie înșelat și trădat și luând bulgarilor un

DCCIV *Ibid,* pp. 321-[32]3, n-le CCCCLXXXHI.
DCCV Veress, *Lc.,* pp. 95-6, nr. 60.
DCCVI *Ibid,pp.* 101—[10]2.
DCCVII *Ibid,* pp. 108-[10]9, nr. 65.
DCCVIII V. pentru întorsul lor lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 334, nr. D.

jurământ[1]. în oaste el avea sârbi și albanezi[DCCIX DCCX].

Toamna înaintase, când, la sfârșitul lui novembre, Mihai, răspunzând la cele aduse de Schonkebonk, asigura pe împărat că și mai departe e gata a se strădui întru „pieirea păgânului": dacă i se dă ajutor, e gata ca „fn *această iarnă, cu toată puterea mea să trec Dunărea, să prad țara turcilor, să iau cetățile și să le prad".* Cu 4.000 de ostași buni, turcii ar crede că sunt 400.000, și *„cu ajutorul lui Dumnezeu aș încerca un lucru mare contra dușmanului: să-i prăd, să le stric țara și să merg până la Constantinopol"[DCCXI].* Dar, îndată, el ajunge a anunța că va fi silit să dea drumul secuilor, neplătiți, ai lui Moise Szekely, rămânând numai cu vechii săi sârbi și cazaci[DCCXII]. Dar, la plecarea lui Moise, i se spusese *să stea gata pentru ca, la înghețarea Dunării, să poată alerga pentru o nouă lovitură peste Dunăre[DCCXIII].* Trimeterea lui Gheorghe Rați, cu Bemardffy, la tătari, a unui frate al lui Dimo Celebi[DCCXIV], capuchehaiaua lui Mihai la Constantinopol, făceau parte din obișnuitele mijloace de înșelare[DCCXV].

Se strângeau necontenit bulgari de peste Dunăre în jurul steagului dezrobirilor și, când Mihai merse la Craiova pentru nunta banului Mihalcea, turcilor din Vidin li se părea acum că vine asupra lor cu

40.000 de oameni. Cazaci se aduc din Ardeal și din Moldova, trecând peste străjile lui Ieremia, și din

---

DCCIX Veress, *Lc.,* p. 99. Cf. *ibid.,* pp. 96-100, nr. 61. Acesta ar fi fost, zice același Lassota, și gândul lui Sigismund, care se apropiase cu șase trăsuri de granița munteană; *ibid,* pp. 102—[10]3. Socoteli ale lui Lassota. *Ibid.,* p. 104 și urm., 112 și urm.

DCCX *Ibid.,* p. 114, nr. 69.

DCCXI *Ibid., p.* 118.

DCCXII *Ibid,* p. 121. Părerea Consiliului de Război e să i se dea bani, dar să i se ceară ispravă; *ibid,* pp. 124—[12]6, nr. 76. Și alte rapoarte asupra plății soldaților lui, *ibid.,* p. 126 și urm. în acest sens îi scrie, la 11 ianuar 1598, împăratul; *ibid.,* pp. 130-[13]l, nr. 80. Cf. *ibid,* pp. 133-[13]4, nr. 83; pp. 137-[13]8 (instrucțiile către Szuhay și Pezzen).

DCCXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 330—[33] 1, nr. CCCCXCIX.

DCCXIV V. și *ibid,* p. 334, nr. CCCCXCIX.

DCCXV *Ibid,p.* 331.

Polonia, de la marele senior ortodox, Vasile, cneazul din Ostrov[1]. Domnul, întorcându-se din Oltenia, se opri la Caracal, dar topirea zăpezilor înlătură orice putință de trecere în Balcani.

Rezumând tot ce se făcuse în această privință, îndemnătorul Paul Giorgi ragusanul, descria mizeria creștinilor cărora în vreo douăzeci de ani li s-a împătrit birul și-și arăta speranța că măcar împăratul va face ceva pentru ei[DCCXVI DCCXVII]. La 11 mai îl vedem amintindu-și meritele și arătând că Mihai își caută acum de pacea cu turcii[DCCXVIII].

DCCXVI *Ibid.,* pp. 332—[33]3, 340, nr. DX.
DCCXVII V. Isopescu, în *Ephemeris,* 1929, p.94 și urm.; Veress, Lc., p. 150 și urm.
DCCXVIII *Ibid.,pp.* 159-[1]61, nr. 97.

CAPITOLUL VIII

Problema Ardealului

încă din octombre 1597 chestia moștenirii Ardealului era destul de coaptă pentru ca arhiducele Maximilian să recomande fratelui său, împăratul, imediata acceptare a provinciei, luându-se și măsurile potrivite pentru a o asigura[1]. Și astfel Consiliul de Război, prezidat de Maximilian, hotărî, la 22, primirea cu aceste condiții: Sigismund, divorțat de soție, restituindu-i-se moșiile date la nuntă și întărindu-i-se orice donații, va păstra titlul de prinț al Imperiului și ocrotirea Casei de Austria; i se va da un ducat silezian și ce mai trebuie pentru un venit de 100.000 de ughi; se va cere pentru dânsul purpura de cardinal. Iar în Ardealul pe care Imperialii îl vor ocupa și guverna nu se va așeza nimenea altul cu titlul de principe[DCCXIX DCCXX].

Acela care trebuia, după capitulațiile iscălite de Ștefan Bocskai, trimesul lui Sigismund - și el nu se gândea că va fi cândva el însuși, nu numai principe ardelean, dar rege al Ungariei[DCCXXI] -, să fie șeful Ardealului, fu arhiducele Maximilian, pe care Rudolf îl invita la 12 novembre să-și ia provincia în stăpânire. Dar el va obiecta că-i trebuie o misiune formală din partea împăratului, cu sumele trebuitoare ca să nu se facă de

DCCXIX Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 323, nota 2.
DCCXX Ibid.
DCCXXI *Ibid.,* p. 329, nota 1.

râs, și unirea, necesară din punct de vedere militar, cu Ungaria Superioară. Numai așa el va părăsi acea zădărnicie care era

coroana Poloniei, - ceea ce se făcu fără îndeplinirea acestor condiții la 2 decembre[1].

Dar la 23 octombre Ibrahim era mazilit pentru că pierduse un an degeaba, precum o arătase Hanul, care se plângea că în urma ordinelor acestui mare vizir el rămăsese cu lipsa obișnuitului său venit din pradă. I se aducea învinuirea că Mihai, împăcat numai de formă, nu-și trimesese tributul așteptat și că nici pacea cu Ardealul nu era proclamată[DCCXXII DCCXXIII].

Cu succesorul lui, Mihai avu legături, dar mai ales în legătură cu tătarii, prin Meletie Pigas, care spunea, cu privire la tribut, mai bise- ricește decât creștinește, „să dea lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu și Chesarului", fie și păgân, „ce e al Chesarului"[DCCXXIV]: acesta cerea însă și cetățile: Brăila, Giurgiu și un „Bapale" care se pare a fi „cale", Tumul[DCCXXV] și isprăvi prin a-i opri și chinui solul cu tributul[DCCXXVI].

Mihai se găsea, deci, într-o situație nouă. Sigismund îi va lipsi ca razim, neștiindu-se, în lipsa de bani și de hotărâre a Imperialilor, la care erau multe capete, cine va veni în loc, și noul vizir, Hadâm- Hasan, conducătorul

---

DCCXXII *Ibid.,* p. 327, nota 1. Intervențiile pentru divorț și pălăria de cardinal, *ibid,* p. 328, nota 1.

DCCXXIII *Ibid,* pp. 325—[32]6, nr. CCCCXCI.

DCCXXIV Scrisoarea lui Meletie, în Hurmuzaki, HI, pp. 518—f51]9, nr. LXXV; răspuns, *ibid,* pp. 519-[5J20, nr. LXXVI. Negocierile se fac prin Dimo Celebi și fratele lui, „Chender Bali"; v. și altă scrisoare a lui Mihai *ibid,* p. 212, nr. CXXIX. E pomenit și omul lui, Anghelachi.

DCCXXV L. uit. cit.

DCCXXVI *Ibid,* p. 523, nr. LXXXH Cf. relații cu Papa, care, la 16 august, declară că n-ate cum îl ajuta, *ibid.,* Vin, p. 199, nr. CCXCI. Ar vrea ca el să treacă la catolicism, n[umăm]l următor, 12 octombre. Relații cu Sf. Scaun vor avea loc și în 1599— 1600; *ibid.,* pp. 202-[20]3, n[umere']Ie CCXCV-[CCXCVI]; p. 204. După Szamoskozy, p. 75, Mihai ar fi apărat ortodoxia într-o formă jignitoare pentru Papa. Cf. I. Lupaș, în *Revista Istorică,* VII, p. 135 și nota 3. Cu Veneția în 1600, mart; lorga, în Hurmuzaki, XII, 203, nr. CCXCVII.

de la Dunăre în 1595, *având, foarte probabil, să se întoarcă pe linia războiului.*

îi rămânea un singur drum: acela de la Praga. într-acolo se pornise din nou sasul Schonkebonk (25 octombre) ca să arate mulțămirea pentru trimeterea celor 4.000 de oameni „în cele mai mari nevoi, cu care ajutor, din mila lui Dumnezeu, Domnul meu a stat vara aceasta împotriva tătarului, care avea de gând să năvălească și sosise acum cu oaste mare până pe la Cetatea Albă, dar, aflând că Domnul meu, cu

ajutorul Măriei Voastre împărătești, e cu totul hotărât a i se împotrivi și socotind apoi că ajutorul Măriei Voastre împărătești e mult mai mare, s-a întors înapoi". Dacă și în anul ce vine va fi acest ajutor, „nădăjduiește Domnul meu să aducă folos mare întregii creștinătăți, ca unul care *și acuma era gata să treacă Dunărea și să supuie Bulgaria creștinilor și să facă orice-i va porunci Măria Voastră împărătească".* L-a împiedecat însă faptul că lefile pe trei luni au întârziat și el a trebuit să ia din veniturile sale proprii. E sărac și, dacă se va retrage în posesiunile împăratului, unde ar fi să i se dea un adăpost, - trimesul se gândește la cele din vremea lui Ștefan cel Mare și la Skt. Georg și Posing, lângă Pojon - pe vreo moșie, să nu-1 supere nimeni cu datoriile. Vechea groază a acestora către turci se trezise din nou în sufletul aceluia care nu scăpase de dânsele decât ucigându-și creditorii: „Pe vremea împăratului turcesc, așa stăteau lucrurile în Țara Românească, încât orice domnie venea, trebuia să spuie împăratului și să dea și în scris ca va plăti toate datoriile cu care erau împovărați domnii de mai înaintea lui și să dea și fiecărui creditor de la sine sineturi noi, - ceea ce și Domnul meu a trebuit să primească, și de aceea să dea de la el multe sineturi, și la creștini, care la un loc fac o sumă așa de mare de abia face țara întreagă atâta". Oricum, solul se întoarse cu 30.000 de florini, aceeași sumă trebuind să fie adausă în vara următoare ca ajutor lunar. Arhiducele Maximilian, recunoscând „ce a dat Mihai până atunci", stăruise pentru acest rezultat, menit să-i insufle strâmtoratului domn român încredere în

acest mai puternic sprijinitor[1].

în acest timp, mulțămită lui Mihai, care și povestește aceste negocieri în *Memoriul* său[DCCXXVII DCCXXVIII], un secretar ardelean, Bemardffy, mergea să se înțeleagă cu Hanul, în credința, veche-n Apus și naivă, că el ar putea fi smomit de la legătura cu turcii. Sigismund era hotărât să treacă la altă politică, de vreme ce nu se îndeplinesc față de dânsul hotărârile, citate, ale Consiliului de Război. El vorbea astfel nunciului de Cervia, în decembre: „Oricum, până la sfârșitul lui ianuar afacerea trebuie să fie, nu numai încheiată, dar și executată; altfel înțelege să fie liber a lua altă hotărâre în lucrurile sale, adică să facă pace, a cărei negociere,

și prin scrisorile ce aduc capugii..., și printr-un secretar care se trimete Hanului tătarilor, se menține în picioare”[1].

Primind tratatul deplin încheiat, Sigisimund stăruie și la sfârșitul lui ianuar 1598 pentru execuția lui, fără care nobilimea ardeleană se va tulbura: se aștepta mai de mult sosirea unui diplomat imperial de mult amestecat în rosturile răsăritene, și ca fost trimes la Constantinopol, dr. Pezzen: cu el se trimetea episcopul Ștefan Szuhay, președinte al Camerei ungare[DCCXXIX DCCXXX]. în Ardeal însă era, ia cei ce știau ce se pregătește, o

DCCXXVII însemnările lui Schonkebonk, în *Quellen,* VI, V, și scrisoarea însăși a lui Mihai, Veress, *Lc.,* pp. 110-[l 1] 1, nr. 67. Cf. *ibid,* p. 113, nr. 69: pp. 132-[13]3, nr. 82; p. 140, nr. 85; pp. 155-[15]6.

DCCXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 327, nr. CCCCXCHI. Pemice, p. 42. Mihai adaugă că a vrut să dea ajutor la Orade, atacată de Pașa Satârgi-Mohammed, dar l-a oprit Sigismund.

DCCXXIX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 327, nr. CCCCXCIV. în acest timp, exilată la Chioar, biata arhiducesă tinerică se plângea că-i e urât, trăind așa „ca o pasăre în aer”; *ibid.,* p. 327, nota 3. Și ea, crescută în munții Stiriei, scrie aceste rânduri frumoase despre singura distracție ce poate avea: „Acum, când e zăpadă, umblă cerbii sălbatec așa de aproape că le poți arunca pietre; de la fereastră îi poți împușca. Ieri mi-au adus un mistreț; e foarte mare; fiind eu vânător, îl socot a fi de un an; nu l-au putut prinde altfel decât împușcându-1. Am văzut și un căprior e grozav de frumos”. Cf. Reissenberger, *Maria-Cristina von Inner-Osterreich,* în *Mitteilungen des historischen Vereins jur Steiermark, XXX* (1882).

DCCXXX Veress, *Lc.,* p. 133 și urm., nr. 83.

mare nemulțămire, și lojica îi dă rostire, spunând lămurit nunciului că țara nu primește pe Maximilian sau vreun alt frate al împăratului, că după plecarea lui Sigismund va fi o răscoală și un măcel, căutându-se unirea cu turcii, pe care și acesta a căutat-o și o caută. Nu se poate altfel decât aducerea tratatului în dietă, unde să se aleagă: liber un prinț, dacă se poate, unul „național", admițându-se la nevoie și prințesa cu un Sfat și un general din Ardeal, iar împăratul s-ar învoi a da 12.000 de taleri pe an și plata a 500 de călăreți și 500 de pedeștri[DCCXXXI]. La aceasta împăratul a răspuns arătând că și Maximilian poate fi privit ca „indigen"[DCCXXXII].

Sprijinul imperial devenea îndoielnic pentru Mihai, pe care, măcar în parte, îl va fi înștiințat prietenul lojica despre cele ce stau să se petreacă. El se îngriji despre latura cealaltă, scriind lui Meletie Pigas că e aplecat la pace, acesta ca și Barton grăbindu-1 să ajungă neapărat la încheiarea ei[DCCXXXIII].

Sigismund Bathory se hotărâse, în sfârșit, să plece. El vestea prin Sarmasagy[DCCXXXIV] lui Mihai, spuindu-i că, de fapt, el se duce numai în acele părți ale Apusului ca să intereseze lumea la cruciadă și că, îndeplinind

această sarcină, așa de folositoare, se va întoarce. Dacă nu, la întors, va încheia pacea[1].

La 30 mart comisarii pentru predarea Ardealului erau la Alba Iulia[DCCXXXV DCCXXXVI], și îndată același lojica, românul din Caransebeș, care se numea pe sine cu mândrie „prințul fără titlu"[DCCXXXVII], *era arestat, pus sub judecată, trebuind să isprăvească, din ordinul primit al căpitanului Mihai Szekely, de securea călăului turc, la*

DCCXXXI lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 329, nota 1.

DCCXXXII Veress, *Lc.,* p. 136.

DCCXXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 329, nr. CCCCXCVII.

DCCXXXIV Szamoskozy, tr. Crăciun, p. 110.

DCCXXXV Veress, *Lc.,* pp. 156-[15J8, nr. 95.

DCCXXXVI *Ibid.,* p. 180.

DCCXXXVII *Ibid.,* p. 179 și urm.; Anonimul din Alba Iulia, la Șincai, II, pp. 419—[4]20. Procesul lui lojica aduce înainte toată politica ardeleană față de Moldova; lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 382-[38]4, nr. DLXXXVm Se vorbește și de tăierea capului lui Tolnay, de uciderea răsplătitoare a lui Calogheră.

Sătmar[DCCXXXVIII]*, deși judecătorii improvizați lăsaseră sentința în voia Împăratului. Cu aceasta lui Mihai îi lipsea, dacă nu un prieten sigur, măcar un sfătuitor de zile grele și un asociat de interese,* deși s-a spus, atunci, că lojica ar fi voit să-i pregătească soarta lui Aron[DCCXXXIX].

Lui Mihai nu-i rămânea decât să se lege sincer și statornic de noul stăpân al provinciei, împăratul. De mult el își arătase bucuria că va avea de acum înainte oameni de frunte cu care să poată discuta[DCCXL]. Teama de o nouă invazie a lui Hasan Socoli, pe la Giurgiu și Vidin, îl făcea să-i dorească și mai mult. Dar acuma nu mai era vorba de atacul peste Dunăre, ci de izgonirea, îndată ce vor veni cei 5.000 de cazaci, a lui Ieremia.

Plângerile pentru bani însă urmau: „M-am băgat", spunea el, „în mare danț, și alții stau în pace, ca ardelenii, și eu răspund la toate, cu mâinile goale"[DCCXLI].

Dar nici comisarii, recomandați, încă din ianuar, și lui Ieremia[7], pe care în april îl salutau amical[DCCXLII], adăugindu-se și scrisori imperiale[DCCXLIII], nu voiau războiul. Ei se vor adresa mai târziu Hanului, spunându-i că împăratul, „care e căpetenia tuturor creștinilor ce sunt pe lume", „a scos din țară" pe Sigismund, dându-i ceva mai bun „lângă Marea Albă, aproape de Italia", iar în loc va veni arhiducele Maximilian. Ei se vor

coborî ca să întâlnească în Țara Românească pe Hasan-Celebi, care a sosit acolo[1]. Bemardffy fu păstrat de

DCCXXXVIII *Ibid.,* p. 384.
DCCXXXIX *Ibid.,* pp. 332—[33]3.
DCCXL I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], pp. 443-[44]4, nr. CCXXXHI.
DCCXLI *Ibid.* O scrisoare către împărat (16 mart), *ibid.,* p. 358, nr. DV.
DCCXLII *Ibid,* p. 448.
DCCXLIII *Ibid., p. 454.*

dânșii ca agent la tătari[DCCXLIV DCCXLV]. *Mihai promise, deci, turcilor tributul de 5.000 de galbeni și primi pe negustorii turci în fără[DCCXLVI].*

Soli ai lui Mihai[DCCXLVII] veniseră în mart la dieta ardeleană[DCCXLVIII]. Puțin după aceea „nu departe de Brașov, într-un castel", adică la Bran, comisarii erau să aibă o întâlnire cu Mihai, în cariera căruia era să aducă apoi atâta încurcătură, pregătindu-i pieirea[DCCXLIX]. Cum era în post și Mihai rănit la vânat, se simțea ținut să meargă la biserică, trebui ca el să fie căutat în țara lui chiar[DCCL]. întâlnirea se tot zăbovește de-a lungul acestei luni april, Domnul plângându-se de dureri mari, așa că abia a putut veni de la București la Târgoviște. Așa spun Radu Comisul Buzescu și Logofătul Teodosie, care merseră înaintea lui Pezzen. Se trimeseră, deci, la el Schonkebonk și tezaurariul Hodl, bine cunoscut în țară, rămâind ca, după ce ei vor fi căpătat toate asigurările, *jurământul lui Mihai să fie luat în însăși țara lui, deci ca Domn independent și nu ca membru al Ardealului[DCCLI DCCLII],* aceasta o și voise el cu zăbăvile sale, cerând pe Pezzen sau, măcar, pe episcopul Istvanffy, colegul lui. *Unii începeau a-l bănui că vrea Ardealul pentru dânsul, cu îngăduința turcilor?.*

De fapt era altceva. Nu-i convenea regimul mixt, cu principesa austriacă și comisarii care nu puteau spune pe cine reprezintă. Prin judele Brașovului, Valentin Hirschel, el răspunse neted la începutul lunii mai: *să vie Maximilian, și aceluia el îi va jura[DCCLIII].*

DCCXLIV' lorga, în Hurmuzaki, XII, p.335. în anexă, unul din actele negocierilor lui Sigismund cu turcii (p. 335, nr. DI). Ajutorul lui la negocierile cu tătarii; *Ibid.,* p. 337, nota 2. V. și *ibid.,* p.345, n[umere]le DXX, pp. 348-[34J9. nr. DXXV. Bemardffy la el; *ibid.,* p. 351, nr. DXXXHI.

DCCXLV *Ibid.,* pp. 336-[33]7, nr. DII.

DCCXLVI *Ibid,* p. 337, nr. DIV.

DCCXLVII Petru armeanul și secuiul Kakuczy; Anonim, la Șincai, n, pp. 422-[42J3.

DCCXLVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 339, nr. DVII și p. 339, nota 1.

DCCXLIX *Ibid,* p. 340, nr. DXI; p. 341, nr. DXm.

DCCL *Ibid,* p. 341, nfumerejle DXIV-V.

DCCLI Pp. 324-4, nr. DXVH. Cf. *ibid,* p. 349, nr. DXXVI.

DCCLII ' *Ibid,* p. 345, nr. DXIX.

DCCLIII *Ibid,* p. 350, nr. DXXX.

Deocamdată centrul politicii creștine în Răsărit se mutase în reședința Domnului. Acolo veniră în mai, întorși de la tătari,

Bemardffy și imbrohorul Hanului[1]. Din Gherghița scrie cel dintâi comisarilor care-I așteptau, ca să afle de la dânsul vestea bună că nicio primejdie de la tătari nu amenința în anul acesta, că nimic nu făcea să se prevadă o nouă expediție a turcilor în Ungaria. Imbrohorul și cei care-1 întovărășeau declarau că nu pot să între în Ardeal decât dacă domnul muntean, un om de cuvânt, îi asigură că nimic rău nu se va întâmpla. Dacă o garanție nu se poate da de comisari și de regență, să se lase lui Mihai sarcina răspunsului. Bemardffy arată scopurile trimeterii lui între altele intervenția Hanului pentru ca să se cedeze Ardealului tot ținutul până la Tisa, cu Timișoara și Ghiula, dar era vorba, cum s-a spus, și de o alianță cu tătarii contra Sultanului, și în această privință solul ungur e de părere că Mihai ar ajunge pentru a se continua negocierile, ca unul care „știe bine și pricepe temeiul și începutul acestor lucruri, ca și toată treaba și împrejurările turcilor și tătarilor". El, Mihai, e în stare să lămurească tătarilor plecarea lui Sigismund - și ea s-a făcut cum am arătat mai sus - și să-i îndulcească, dându-le o sumă ce s-ar trimete de la împăratul[DCCLIV DCCLV].

Mihai s-a arătat pe urmă foarte mândru de rezultatul acestor negocieri începute și conduse de dânsul, arătând „ce mare serviciu a adus creștinătății făcând să se plece un tiran, un păgân, Hanul cel prea- mare și prea-putemic al Țării Tătărești, și l-a făcut să vie la supunerea prea-neînvinsului împărat al Romanilor, necruțând nici cheltuieli, nici bani, sperând totuși că va fi răsplătit de creștinătate, și că i se vor întoarce cheltuielile mai mult ca îndoit"[DCCLVI].

Episcopul Szuhay enumera în același moment (26 mai) ce e în stare să facă domnul muntean: „a izgoni, cu

---

DCCLIV *Ibid.,* p. 351, nr. DXXXm.

DCCLV *Ibid.,* pp. 352—[35]3, nr. DXXXV. Cf. *ibid.,* p. 353, n[umere]le DXXXVI- DXXXVH; p. 354, nr. DXXXVH.

DCCLVI Pemice, p. 42.

toate ofertele lui de prietenie[DCCLVII], pe Ieremia Movilă, adus ca intrus de către poloni, din Moldova, care e în orice prilej potrivită contra turcilor, și a așeza pe altul pe care-1 va porunci Maiestatea Voastră...; ajutat de Constantin Vasile, ducele de Ostrog, și întărit cu o numeroasă mulțime de cazaci, ar potoli pe dușmanul moldovean care i se obrăznicește în coastă și, tătarii cerând acum, precum sperăm, prietenia noastră, poate să zădărnicească formările protivnice ale polonilor și să le oprească prin

mișcările și năvălirile tătarilor, și astfel apoi să treacă Dunărea și până la Constantinopol să devasteze tot ce va găsi în cale cu fier și foc și astfel să constrângă pe turc la ce va voi Maiestatea Sa”[1].

Niciodată până atunci purtarea lui Mihai nu fusese atât de deplin recunoscută și rolul ce i se atribuie așa de însemnat.

La sfârșitul lunii mai comisarii se hotărâră să meargă amândoi, împreună cu cei mai buni cunoscători ai lucrurilor de acolo, Komis și Senniey, în Țara Românească, mai ales pentru acea afacere a tătarilor, pe care, deci, nu înțelegeau s-o lase întreagă în sama domnului românesc[DCCLVIII DCCLIX].

îndată ura, invidia nemeșilor ardeleni, care alcătuiau Sfatul țării, se vădește. Ei declarară că e imposibil să se lase provincia numai în sama Mariei-Cristinei, dar mai ales „ar fi o scădere pentru reputația împăratului ca *doi comisari împărătești așa de aleși să se ducă la un supus”.* Aceasta pe lângă situația generală așa de rea, de la Oradea până în Polonia, și pe lângă primejdiile ce ar putea răsări în cale, românii nefiind demni de încredere. Cum episcopul și-a menținut părerea cu hotărâre, adăugând că s-a și comunicat lucrul împăratului, oligarhia aceasta netrebnică și veșnic

DCCLVII Hurmuzaki, HI, pp. 285-{28]6, n[umere]Ie CCCXVIII-CCCXXII.

DCCLVIII Să i se dea 10.000 de taleri, dar să se păstreze ca garanție fiul și o parte din tezaur, *ibid,* pp. 354—[35]5, nr. DXL.

DCCLIX *Ibid.,* p. 355, nr. DXLI.

agitată s-a arătat foarte jignită: odată ce poruncile se iau de la Praga, de ce mai sunt și ei întrebați[DCCLX]?

Mihai și Bemardffy zoreau sosirea reprezentanților împăratului. Domnul Țării Românești, care se afla la 7 iunie în satul Ploeștilor, înștiința pe cei doi oaspeți că are de gând să atace Moldova, cum îi spusese și lui Sigismund fără să fi avut aprobarea acestuia. Aceasta fiindcă e de nevoie „să se aleagă odată neghina din grâu”[DCCLXI] [DCCLXII]. El stăruia și pentru bani, pe care aceștia declaraseră că nu-i au la îndemâna, căci „nu mai poate ținea cu vorba pe ostași”, într-un moment când turcii așteaptă numai să treacă bairamul ca să înceapă o nouă acțiune[3].

Ajungând la Târgoviște, Pezzen și Szuhay, întâmpinați, nu de Mihai, care pretexta tot reaua lui stare de sănătate, ci de fiul lui, cu o

întreagă oaste de peste trei mii de oameni[1], fură duși la biserica din Deal, unde se odihnea, împreună cu câteva rude, bătrânul Radu ctitorul și tatăl lui Mihai, Petrașcu cel Bun. Aici trebuia să se facă jurământul de Mihai și de acele căpetenii ale țării care o legaseră odinioară, în așa de umilitoare condiții, cu Sigismund Bathory, deci: Mitropolitul Eftimie, Vornicul Dumitru, Clucerul Radu, Logofătul Teodosie și, pe lângă dânșii, membri mai noi ai Sfatului sau de aceia care nu participaseră la negocierile din 1595: Mihalcea, Andronic Cantacuzino, Negre Spătarul, logofătul Miroslav, banul Calotă. în forma dintâi, jurământul era și către Mihai. *Dar încă o dată se amestecă sfatul unguresc, și de două ori cuvintele care-l cuprindeau fură șterse.* Domnul însuși, recunoscând legătura țării sale de *Ungaria imperială, nu de Ardeal - aici era marea schimbare* -, primea, cu

---

DCCLX *Ibid.,* p. 356, nr. DXLII.

DCCLXI *Ibid.,* pp. 356—[35J7, nr. DXLIII-[DXL]V. Cf. știri îngrijorătoare din Moldova transmise de Senniey, care era tot de pază, la Varh^gy; *ibid.,* p. 357, nr. DXLV1.

DCCLXII *Ibid.,* pp. 358—[35]9, nr. DXLVIU; Hurmuzaki, III, p. 287, nr. CCXXI, cu adresa greșită.

scutire de orice tribut, dar în schimb se prevedeau daruri anuale, asigurări pentru moștenirea fiului său și, în caz de stângere a neamului, a unui om de țară, ales de dânsa, pentru plata a 5.000 de ostași, și pentru o adăpostire în vreme de nevoie pe pământul împăratului[DCCLXIII DCCLXIV].

în grădina curților domnești se discutaseră între Mihai, ajutat de interpretul său, Ioan Rat, și comisari toate chestiunile pe care le atinseseră până atunci scrisorile; într-o zi de duminecă, la Mitropolie, se ascultase solul tătăresc, care asigură că stăpânul său aprobă, ba întărește și cu jurământ tot ceea ce va spune Domnul român; cum Sultanul a stârnit dușmăniile în dinastia tătărească și susține acum pe fratele mai mic al Hanului, Rudolf e sfătuit să nu se încreadă în ofertele constantinopolitane, care nu sunt decât numai o înșelare. Pentru așa de frumoase cuvinte, li se dau, și ca din partea lui Mihai, 10.000 de galbeni, destinați celui care i-a trimes; cu această sumă pleacă Ioan din Pojon, socotitorul de lefi Hodl și priceputul Gheorghe Rat.

Mihai, căruia i se dăduseră pentru ostași 10.000 de galbeni, stăruia să mai capete plată pentru 5.000 de mercenari, sau aceștia să fie trimeși și întreținuți de împărat.

în caz de război din partea turcilor, el poate „trece Dunărea" sau trimete o parte din trupele sale la Orșova. *El spune, și e adevărat, căci o avem și de la alții, că, dacă el, Voievodul, va trece Dunărea cu cinsprezece sau douăzeci de mii, toate națiile acelea până la Constantinopol, scârbite de robia turcească, cum sunt*

DCCLXIII Anonim, la Șincai, n, p. 424.0 primă întâmpinare, de boieri, fusese la graniță. V. descrierea oficială a călătoriei, lorga, în Hurmuzaki, XH, pp. 360-[36]2, nr. DL.

DCCLXIV Pray, *Dissertationes,* pp. 287-[28J8; Hurmuzaki, III, p. 287 și urm. (și despre negocierile cu tătarii. V. și *ibid.,* p. 298 și urm., nr. CCXXI-[CCXX]II: instnicțiile lui Bemardffy. Cf. și n[umere]le următoare; pp. 323—[32]5 și urm. (Hanul către Maximilian); lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 359, nr. DXLIX; lorga. *Studii și documente,* IV, p. I, nr. 1, *Studii și documente, V,* p. 2, nr. n.

bulgarii, sârbii, albanezii, rafii, legați religios de dânsul, vor înlătura pe orice turc din mijlocul lor; pentru care scop el păstrează la dânsul ca zălog și chezășie pe copiii celor mai de samă din aceste neamuri'. Altfel, mai bine să plece, dacă i se dă undeva un culcuș'.

Dar acum intervine, întâi sub forma unei firești dorințe de răzbunare contra lui Ieremia, „șiretul, trădătorul, omul fără nicio credință", care-i spionează și-i denunță toate acțiunile, ideea *cealaltă, pornită din instinctul celui care se simțea legat de toate elementele, risipite, ale aceluiași neam, fără ca aceasta să fie încă pentru dânsul o politică: urmărirea legării într-un singur stat a acestor fragmente de viață românească.* Deocamdată, e vorba de Moldova: cât ar dori s-o atace, s-o ia, s-o închine împăratului, cum a închinat propria sa moșiei! *Nu-i pasă de poloni, în a căror țară sunt domni mari gata să-l ajute.* Deci J-ar fi foarte ușor să aibă pe Ieremia legat și stăpânirea Moldovei", dar ce-1 interesează nu e atâta țara, cât Ieremia, pe care nu vrea să-l cruțe. Cum, la întors, comisarii aflară de rele intenții polone, ei înșii îi cerură ca, la un atac moldo-tătăresc, el să intervie cu armata[DCCLXV] [DCCLXVI]. In ce privește Ardealul, spune atâta: *„a fost îndemnat de lojica să-l ajute a căpăta principatul ardelean".*

Dar ura contra acelora care-1 disprețuiseră și-l înjosiseră în tristele zile ale lui Sigismund nu și-o ascunde. *Ea merge până acolo, încât au trebuit mari stăruințe pentru a-l face să jure, legându-se din nou cu aceia care nu-i recunoscuseră neatârnarea.* Mânie răsuflă din cuvintele sale. „Se plânge ca prin ei a fost oprit de la orice ispravă strălucită..., ca unii care pretutindeni caută trufia lor; *ei l-au lipsit* de țara lui și cu cea mai mare înjosire, i-au dat numai lefile pentru două sute de călărești, și multe alte lucruri foarte absurde; *dar pe urmă a fost restabilit în toate drepturile sale (postea tamen in integrum fuerat restitutus)',* se teme să nu se repete asemenea lucruri". Felul, plin de rezerve, cu care episcopul Napragy vorbește de cele petrecute, subli-

DCCLXV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 361.
DCCLXVI *Ibid.,* p. 364, nr. DLIV.

niind că Mihai n-a ieșit înaintea omenilor împărătești, îndreptățește și el această judecată[1].

Comisarii plecară foarte mulțămiți de țara dăruită cu toate binefacerile lui Dumnezeu - pe la Craiova se secera orzul - și având și clădiri frumoase, în fruntea cărora - curioasă cunoștință! - e mănăstirea de la Argeș. Păcat că prada lui Sinan a luat 5.000 de locuitori bimici. Ei cred că trebuie să dea și un portret fizic și moral al lui Mihai: „înalt, cu părul și barba negre, și fața oacheșă, aspră; crunt, doritor de glorie, inimos” *(sinister, reputativus, animosus)*[DCCLXVII DCCLXVIII].

Peste câtva timp, Mihai putea să aibă bucuria scrisorii împărătești de la 10 iulie[DCCLXIX], prin care, după recomandația lui Pezzen întors la Praga, se lăuda purtarea lui, în așteptarea conlucrării apropiate cu Maximilian și i se da sfatul să nu atace Moldova.

îndată se semnalară mari mișcări ale turcilor. Satârgî-Mohammed era la Belgrad; Hafiz-Ahmed își întinsese corturile la Vidin; la Rusciuc comanda chehaia gebegiilor și aga ienicerilor; Silistra aștepta un corp de oaste cu pașa Ahmed; acestea afară de soldații care se tot adunau la răscrucea de drum de la Plevna, cunoscută lui Mihai, care din lagărul său de la satul Datco înștiințează pe comisari la 29 iunie. O parte din turci va ataca Ardealul, alții, cei de la Rusciuc și Silistra, unindu-se și cu Hanul, în care, pentru o sumă ca aceea ce i s-a dat, nu e de pus încredere, vor întră în Țara Românească. Dacă, spune domnul muntean, îi vin cazacii, pe care-i așteaptă el și se vor trimete bani, nu va aștepta să-i vie cineva în țară, ci se va arunca el asupra dușmanilor. E de nevoie, adaugă dânsul — și câți alții stăruiau în același sens pe lângă bolnăvicioasa nehotărâre habsburgică! - ca arhiducele Maximilian să vie în țara care-1 așteaptă[DCCLXX]. Ceva mai târziu, Mihai,

---

DCCLXVII Veress, *Lc.,* pp, 466-[46]7, nr. 102.

DCCLXVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 362, nr. DL. Cf. și n-1 următor.

DCCLXIX Cred că trebuia cetit așa, în loc de iunie; Veress, *Lc.,* pp. 164.

DCCLXX lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 364-[36]7, nr. DLVI. în altă scrisoare a comisarilor e vorba de pornirea lui Mihai contra lui Ieremia *(ibid.,* pp. 368-[36]9, nr. DLVUI), care anunța apropierea tătarilor *(ibid.,* pp. 367-(36]8, nr. DL VII). Szuhay repetă, la 30 iunie, știrile de

căruia nu i se putuse da un ban, își arată temerea ca nu cumva însuși Sultanul, după bairam, să se arate la Dunăre[DCCLXXI].

Până în iulie cererile disperate se repetă. La 6 iulie, din Ploești, Domnul arată că 10.000 de tătari vreau să treacă la Smil: *oastea,*

neplătită, nu ascultă de dânsul și rătăcind, pradă', se gândește să-și trimeată familia în Ardeal, să plece și el[1]. La 11 iulie era la Târgoviște și asigura, după raportul banului de Buzău și Brăila, că, de fapt, tătarii sunt la Oblucița, iar alții la Vadul-lui-Jora *(Deligiura).* Lumea, și în Moldova și la el, fuge spre munți. Pregătindu-se a pleca spre Gher- ghița, el cere să i se trimeată Moise Szekely și să se ție gata Senniey cu călărimea[DCCLXXII DCCLXXIII].

Emisarii, repede învățați cu lucrurile de la noi, căutau să câștige pe tătari, de la care veniră știri mai bune, și pe Ieremia, care trimetea scrisori de reverențioasă politeță[DCCLXXIV]. *„Ce bine ar fi dacă acești doi antagoniști români s-ar putea uni contra dușmanilorI":* toate cetățile ocupate de turci în Moldova ar cădea[DCCLXXV DCCLXXVI].

Dar gândul lor, care se liniști numai pe la jumătatea lui iulie în ce privește primejdia anunțată, merge, îndrăznet, mai departe. Fantoma bizantină ispitește și pe diplomat și pe episcop. Ei se gândesc la atacul contra Bizanțului *(ad Bizantium peterey.* Au legături cu Dionisie Ralî, care nu-și părăsise idealul cu care se credea dator față de religia ca și față de rasa sa, față de marea semințe din care i se cobora familia: „am lucrat cu arhiepiscopul Mitropolit de Târnova, Dionisie grecul, căruia i-am trimes apoi o scrisoare grecească, pentru ca atunci când se vor vedea steagurile Maiestății Voastre

---

la Mihai; *ibid,* p. 369, nr. DLXI.

DCCLXXI *Ibid.,* pp. 369-[3]70, nr. DLX.

DCCLXXII *Ibid.,* p. 371, nr. DLXTV. Altă scrisoare, din 7, Veress, *Lc.,* p. 171.

DCCLXXIII *Ibid.,* p. 273, nr. DLXVni.

DCCLXXIV Veress, *Lc.,* p. 164, nr. 99.

DCCLXXV lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 374—[37]5, nr. DLXXI.

DCCLXXVI *Ibid.,* p. 374, nr. DLXXI.

dincolo de Dunăre în Bulgaria, sub conducerea lui Mihai Voievod sau unui altuia, care se va părea potrivit Maiestății Voastre, toată Macedonia și chiar Grecia să scuture jugul tiranului. Ceea ce de la ei înșii o pregătesc și făgăduiesc cu sfințenie, și zic că în puține zile vor fi la număr 200.000 și că pot face greutăți și Bizanțului însuși[DCCLXXVII].

Atitudinea turcilor era provocată poale de credința că, odată Imperialii așezați în Ardeal și având la îndemână un om ca Mihai- Vodă, ei vor încerca ofensiva balcanică despre care am văzut că în două rânduri vorbesc comisarii. Deodată, la sfârșitul lui iulie, situația se lămurește, după ce se trimesese la dânșii de două ori Gheorghe Rați. Hafiz-Ahmed de la Vidin asigură că nu va trece Dunărea[DCCLXXVIII], iar Hanul

dezminte prin solul său Alexandru Paleologul intențiile de a năvăli care i se atribuiau[1].

In mult mai mare măsură această situație se încurcă însă prin neașteptata sosire îndărăt a lui Sigismund Báthory.

încă de la 28 iunie șefii oligarhiei nobiliare din Ardeal, episcopul Dimitrie Napragy, Ștefan Bocskai, Komis și Sennyei, Cristofor Ke- resztesy, Gheorghe Ravazdy, Baltazar Bomemissa și Ștefan Tholdy, înștiințaseră pe împărat că e cu neputință ca provincia să reziste dușmanilor așa fără stăpân, fără bani și fără oaste cum a rămas după încheiarea unei convenții cu privire la care ei nu fuseseră întrebați. Ardealul e „o țară mică și, precum un izvor mic, de la care se tot ia apă, se usucă, astfel a fost și ea stoarsă și slăbită prin atâtea cheltuieli pe care, aprins de iubirea creștinătății, prea-luminatul prinț Sigismund, împreună cu noi, le-a

DCCLXXVII *Ibid,* p. 370, nr. DLXn.
DCCLXXVIII *Ibid,* p. 377, nr. DLXXVI.

răspândit”[DCCLXXIX] [DCCLXXX]. La Lugoj, Andrei Barcsai dădea război în toată forma turcilor[DCCLXXXI]. Peste câteva zile Napragy zorea și el pe Maximilian să vie[DCCLXXXII]. De multă vreme, cei doi Băthorești din Polonia, Ștefan, adăpostit în Moldova, și cardinalul Andrei, se pregătiseră de o lovitură[DCCLXXXIII].

Sigismund va fi aflat de aceste uneltiri în castelul său silezian din Oppeln, în care, așteptând purpura de cardinal, care l-ar fi chemat la Roma, el, repede dezgustat, își blăstămase ceasul când părăsise Curtea ardeleană, cu nobilii deprinși a servi o dinastie națională de glorioase amintiri, cu soliile strălucitoare de la „vasali” și de la foștii stăpâni turci, cu posibilitățile de întreprinderi menite să-i aducă laude de la întreaga lume catolică. Oppeln, reședința lui, era „un loc prost, ruinat, fără îngrijire și podoabe”; silezieniii și-au râs de el, zugrăvindu-1 cu picioarele în sus”; era tratat de prost[DCCLXXXIV].

La 20 august, după negocieri care rămăseseră cu totul necunoscute comisarilor, dintre care Pezzen și plecase înapoi la Praga ca să-și facă

raportul, ușuratecul Sigismund, care se strecurase prin Cracovia[1], apărea în mijlocul acelor despre care așa de greșit se credea că „mai curând ar vrea să-și mănânce copiii decât să se întoarcă sub jugul Băthoreștilor”[DCCLXXXV] [DCCLXXXVI]. Soția divorțată îl primi

DCCLXXIX *Ibid.,* p. 379, nr. DLXXI. Ei sunt trimeși cu Gheorghe Rațlа Maximilian; *ibid.,* nr. DLXXXII. Cf. *ibid.,* pp. 377—[37]8, nr. DLXXVII. (Scrisoarea, în legături cu solia lui Hasan-Aga și cu sosirea tătarilor la Silistra, e mai veche decât data ce i-am atribuit) Observația se cuprindea, de altfel, *ibid.,* p. 378, nota 1.

DCCLXXX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 364, nr. DLV.

DCCLXXXI Veress, *Lc.,* p. 170.

DCCLXXXII *Ibid,* pp. 167—[16]8, nr. 103.

DCCLXXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 145-[14]8, 162-[16]3, 334, nota 4, 339, nota 1; Veress, *Lc.,* pp. 164-[16J5, nr. 100.

DCCLXXXIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 400, nota 1.

DCCLXXXV Veress, *Lc.,* p. 191.

DCCLXXXVI Scrisoare a rezidentului toscan la Curte, *ibid.,* p. 165, nr. 100.

bucuroasă, deși lojica asigura că el a stat s-o împuște ori s-o otrăvească[DCCLXXXVII]. Napragy fu aruncat la închisoare, ca și noul cancelar în locul lui lojica, pe care nu-1 putuse scăpa Sigismund, și comisarii.

Repede vestea se răspândi în tot Ardealul, stârnind la foarte mulți, mai ales dintre aceia care nu vedeau bucuros așezându-se în locul unei domnii cu trecut și tradiții neputința nemțească, o sinceră bucurie. La 30, Sennyei, din Cetatea de Baltă, o arată lui Ieremia Movilă: „Pe milostivul nostru Domn vrednic de închinare, pe prințul nostru l-a adus Dumnezeu, pe care acum ni l-au ales din nou ca principe, și astăzi e împreună cu noi... Puțini ar fi putut nădăjdui ca acest lucru să se întâmple așa, dar cred că e din marea milostivire a lui Dumnezeu, și a orânduit-o Măria Sa Sfântă pentru dăinuirea acestei țări”[DCCLXXXVIII]. După retragerea marii armate turcești de la Alba-Regală, Oradea fiind atacată, pe neprevestite, de turci, se aștepta ajutorul celui abia întors la ai săi[DCCLXXXIX]. Tătarii, întorcându-se, prădau în părțile Crișurilor și în Banat, Cenadul era luat, Aradul amenințat[DCCXC].

în momentul sosirii în fuga calului a lui Sigismund, relațiile lui Mihai cu Praga erau cele mai bune. Ioan de-Marini Poli, care se afla atunci acolo, asigura pe domn că împăratul a dat ordin printr-un bancher vienez cu legături la Cluj să i se dea imediat 50.000 de taleri; trăsura și cei doisprezece cai ceruți se vor trimete. în ce privește schimbarea din Ardeal, Sigismund s-ar putea înțelege cu Rudolf, care-i e rudă. Dar lui Maximilian ragusanul îi sugera, față de „enormul esces”, cum s-ar putea cotorosi de acest „băiețandru desfrânat, călcător de credință”, care „își bate joc de toată creștinătatea și de Măria Sa, și anume ridicând împotriva lui pe secuii, cărora Bâthoreștii le-ar fi răpit libertatea și care ard de dorința de a o recâștiga. *Mihai, având secui în*

DCCLXXXVII Veress, *Lc.,* p. 187, nr. 115.
DCCLXXXVIII**Ibid.,pp.* 178-[17]9, nr. 112.
DCCLXXXIX *Ibid., p.* 197.
DCCXC Ibid.

oastea lui, fiind vecin cu secuimea și dispunând în țara sa de franciscanii din Ciuc, ar fi cel mai potrivit pentru a pune la cale răsturnarea[1]. E, din cercurile imperiale, *cea dintâi îndreptare a lui către Ardeal.* Și vechiul prieten al Mirceștilor precizează: sașii nu vor jura credință celui întors contra împăratului. Ar fi ușor, deci, ca el „să fie atacat de Miximilian de o parte și *de Mihail Voievod de altă prte, iar secuii în țara însăși, care ar avea înțelegere cu Mihai.* Ragusanul merge așa de departe, încât, sprijinindu-se pe vechi conflicte moldo- transilvane, pe întinderea moldovenilor în Ardeal, crede că Ieremia însuși ar putea fi câștigat pentru Casa de Austria[DCCXCI DCCXCII].

Din partea lui, arhiducele, care se afla Ia Cașovia, căuta, scăzând însemnătatea restaurării lui Sigismund, să se asigure de credința lui Mihai[DCCXCIII]. îi făgăduia bani, îi punea înaintea exemplul celor din Oradea, care s-au ținut credincioși, îi vestea înaintarea oștilor împărătești, care au cucerit mai multe castele în drumul lor, către Buda[DCCXCIV]. Se aștepta acum la Cașovia solia tătărească, întovărășită de oamenii lui Mihai[DCCXCV], cu Gheorghe Rați în frunte[DCCXCVI]. Consiliul de Război împărătesc era și el de părere că trebuie făcut orice pentru a păstra pe Mihai[DCCXCVII], care trimetea tocmai atunci un nou sol, din tabăra de la Dunăre, pe Ștefan Petnehâzy[DCCXCVIII]. I se spunea lămurit ardeleanului că, dacă vrea să-și facă pacea cu turcii, este Mihai care-i poate strica toată afacerea *(ipsum Valachum id irritum factorum)*[DCCXCIX].

Dar Sigismund, ajutat și de arhiducesă[DCCC], făcea tot ce-i era în putință ca să fie iertat și tolerat la locul lui. Se arăta același bun creștin, cu aceleași sentimente față de Casa de Austria. Cerea ajutor ca să nu cucerească turcii

---

DCCXCI lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 381, nr. DLXXXVI.
DCCXCII *Ibid.,* p. 382, nr. DLXXXVI.
DCCXCIII *Ibid.,* p. 382, nr. DLXXXVn.
DCCXCIV *Ibid,* p. 388, nr. DXCI.
DCCXCV *Ibid,* nr. DXCII; p. 389, nr. DXCin.
DCCXCVI *Ibid,* pp. 390-[39] 1, n[umere]le DXCVII-[DXC]Vm.
DCCXCVII *Ibid,* p. 389, nr. DXCV.
DCCXCVIII *Ibid,* pp. 388—[38]9, nr. DXCVI.
DCCXCIX′ *Ibid,* P. 387, nr. CXC.
DCCC *Ibid,* p. 491.

Oradea, fiindcă, în lipsa lui comisarii n-au luat nicio măsură de apărare. Aceștia, de altfel, erau câștigați de dânsul până într-atâta, încât, și de frica lui, fiind reținuți ca prizonieri de stat, serveau la Curte argumentele prințului ardelean, stăruind să i se dea

Oradea, gamizonată acum de Imperiali, și toată vechea graniță, căci tot e mai bine decât ca turcii să ajungă a se așeza acolo[1].

Din partea lui, Mihai se gândea, desigur, încă din acel moment că ar putea fi el stăpânul acestui Ardeal pe care se vedea bine că n-are cine-l apăra. Prin Gheorghe Rați, cerea, e drept, îngăduire pentru Sigismimd, care ar putea să se îndrepte, el însuși fiind gata să-l ajute la aceasta. „Dar, de unde nu, el va rămânea până la moarte cu trupul și puterea sa statornic pe lângă împărat, și așteaptă numai porunca Măriei Sale pentru a o îndeplini, și, *dacă s-ar ajunge la o extremitate, și ardeleanul s-ar desface de Măria Sa, îi va pune împotrivă, pe ce cale ar porunci Măria Sa, puterea lui, și crede că va găsi la sași și la secui o bună legătură"*[DCCCI DCCCII].

Mulțămind lui Maximiilian pentru scrisoarea trimeasă[DCCCIII], el declara prin Petnehâzy că la un lucru ține, neapărat: *independența sa așa de mult râvnită, cu atâta durere, părăsită un moment: „Dacă Maiestatea Voastră s-ar înțelege cu ardeleanul așa ca să rămâie în țară, el nu vrea să fie sub el, nici să-l recunoască* de Domn (das aber nicht unter ihm sein, noch fiir seinen Herm erkennen wolte)". De altfel, rămas credincios împăratului, el e gata *să meargă deopotrivă și contra turcului și contra lui Sigismund, și are 4.000 de cazaci buni,* care *știu bine toate drumurile și cărările în Ardeal. E înțeles cu secuii și crede că sașii sunt gata de răscoală. Pe cei dintâi e gata să-i caute în chiar țară lor, trecând Dunărea pentru „un puternic iureș". Acolo, pe lângă cei 30—40.000 de oameni ai lui - cea mai puternică oaste pe care a (inut-o vreodată, - va avea pe*

DCCCI *ibid,* p. 338, nota 1.
DCCCII *Ibid.,* pp. 39O-[39]2, nr. DXCVH
DCCCIII *Ibid.,* p. 392, nr. DXCIX.

bulgari, care-l ațâță foarte, să treacă Dunărea și să năvălească asupra dușmanului[DCCCIV]. Răspunsul fu, cum era de așteptat, moale: da, să se atace turcii, da, să se păstreze legătura cu secuii; restul, chestia însăși a Ardealului, privește pe împărat[DCCCV]. Scrisoarea însăși, datată 26 septembre, era așa încât să nu se poată prinde dintr-însa nici un gând lămurit, să nu se întrevadă nicio hotărâre[DCCCVI].

Sigismund trimesese, însă, la Poartă pe Ștefan Ovâry. Atunci Mihai, care îndreptă spre Praga pe armeanul său credincios, zbucnește de aprigă mâinie contra „trădătorului" care „vrea să-l nenorocească pe el și țara lui". Dacă face așa, atunci el îi va fi ‚păgân și turc", deși-i trimesese în ajutor la Lugoj 8.000 de oameni[1]. Așa să-i spuie Petru Armeanul lui Sigismund, cerându-i și liberarea comisarilor. Când ardeleanul voi să oprească pe acest sol, care se făcea că merge să înroleze cazaci, Mihai trimese răspunsul că va face lucruri de să fie „paguba ambelor țări". Pe Bodony expediat de vecin n-a vrut să-l primească. Lui Maximilian îi repeta că are pe secui în mână. Pacea cu ardeleanul nu trebuie făcută cu niciun preț.

Și gândul lui Mihai se ridică foarte sus. Toată puterea sufletului său se vădește în mari planuri de viitor. Vrea Moldova, dar ea nu-i ajunge. S-a înțeles cu Voievodul de Chiev, căpetenia ortodocșilor din Polonia, de care atârnă „toată Rusia, Polonia, Volinia și Lituania". Și, *„când, deci. Ardealul, Țara Românească și Moldova ar fi împreună, cum el are mulfi prieteni în Polonia..., cine poate ști ce ar mai trimete Dumnezeu, mai ales că*

DCCCIV *Ibid,* pp. 392—[39]3, nr. DC.

DCCCV *Ibid,* pp. 393-[39]4, nr. DCL

DCCCVI *Ibid,* p. 394, nr. DCI. Comisarii se rugau să nu se dea încă drumul lui Petnehâzy;

ibid, nr. DCIH. Să fie din acest timp, cum credeam, planul de a se lua Moldova,

„prin tratate și căsătorii", dându-se și lista polonilor prieteni *(ibid,* nr. DCIV)?

regele[DCCCVII DCCCVIII] *nu e în țară .* Poate că s-ar putea așeza din nou Maximilian[DCCCIX].

Răspunsul fu rece, admițând legăturile cu secuii și sașii și înlăturând cu totul planurile cele mari, acum când alte chestii „bat la ușă". Nici măcar în chestia Ardealului nu se poate lua o hotărâre, când primejdia atacului turcesc e în spate[DCCCX].

Dar Mihai continuă să vorbească de necesitatea de a ieși din strâmtorarea de toate părțile în care se găsea, pentru a merge până la aducerea în Polonia a lui Maximilian, și el vorbește iarăși de legăturile cu secuii „și alții în Ardeal". Aliații săi „se oferă lui Mihail Voievod ca să i se unească și, *la nevoie, să gonească pe prințul Sigismund din Ardea?',* adăugând că acesta a trimes soli la Zamoyski și la vărul său. Andrei, ca să-l ajute pentru pacea cu turcii. încă o dată se subliniază punctul că „dacă rămâne prințul Sigismund în Ardeal..., *Mihai nu*

înțelege să atârne, nici să asculte de alții decât de Maiestatea Sa sau de cine va fi trimes de acesta"[1].

Cererea din 12 novembre, prin Grigore Bâlogh și Marcu lovan Ragusanul[DCCCXI DCCCXII], ca Sigismund, așa de meritos în trecut, așa de util în viitor, pentru ca să nu se mai repete nenorociri ca prada Ținutului Orăzii[DCCCXIII], să fie iertat, nu era decât o acoperire a adevăratelor intenții[DCCCXIV]. Maximilian trimetea (12 decembre)

DCCCVII *Ibid.,* p. 397.

DCCCVIII Armeanul spunea însă că acesta, în 1597, a oferit lui Mihai sate în Lituania, dacă se leagă cu regatul.

DCCCIX *Ibid.,* pp. 295-[29]7, nr. DCVn.

DCCCX *Ibid.,* pp. 398-400, nr. DCVin. Tot așa, la 5 octombre, prin Grigorovici; *ibid.,* pp. 407-[40]8, nr. DCXLX ; v și n-l următor.

DCCCXI *Ibid.,* pp. 400-[40]l, nr. DCIX. Pentru ajutoare de la Maximlian, n-1 următor și pp. 403-[40]4, nr. DCXVI. V. și *ibid.,* p. 405; pp. 421-[42]2, nr. DCXLI.

DCCCXII Hurmuzaki, HI, p. 311: credențiale din 8 novembre.

DCCCXIII Scrisoarea lui Mihai din 12 novembre *(ibid.,* pp. 312-[31]3). Tot așa instrucțiile, *ibid,* pp. 315—[31]7, nr. CCXLV.

DCCCXIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 418, nr. DCXXXIV.

hotărârea la împăratul[DCCCXV], care nu se arăta deloc dispus la concesii, ci apăsa asupra pactului din iunie[DCCCXVI].

Acestea au fost, deci, de la început, raporturile dintre Mihai, care-și avea atunci la Praga un sol, pe cipriotul Hector Vorsi, fost, în 1597, pentru el la Roma[DCCCXVII], și Sigismund reașezat în Scaunul lui. în memoriul adresat de domnul român Marelui Duce de Toscana se trece asupra acestui moment gingaș. *Cronica Buzeștilor* pomenește de apariția marelui vizir Gerah-Mehmed, aceala care, în cursul acestui an, fiind numit la 8 april, însuflețise armatele demoralizate ale Sultanului, înaintea Orăzii: „deaci unii bătea' cetatea, iar alții prăda' țara". El trece apoi, astfel, la reluarea legăturilor între Mihai și Sigismund: „Și trimese la Mihai-Vodă pentru cea prietenie și credință dintâi, ca să fie iar unul cu altul, și trimese la Mihai-Vodă să-i dea oști ajutoriu, să se apere de vrăjmași, și-i deade 3.500 de voinici, și le puse cap pe aga Leca"[DCCCXVIII].

Dar Mihai se simți dator, nu față de cel pe care vom vedea cum îl judeca, dar față de creștinătate, în acele zile care păreau hotărâtoare pentru cauza creștină, să dea mai mult decât un asemenea contingent. Cum turcii călcaseră în picioare toate făgăduielile de atâta vreme răspândite între foștii lor tributari, el se hotărî să dea o mare lovitură,

nu lui Hafiz-Ahmed, care-1 purtase cu vorba, ci noului pașă eunuc, care fusese trimes la Vidin și, îndată după așezarea sa, îndemnase pe pașa de Silistra, Mehmed, să treacă Dunărea, încercare repede împiedecată de Dumitru Vornicul, luându-se și două steaguri. Din partea

---

DCCCXV *Ibid,* p. 421, nr. DCXL. Gheorghe Rați se întorcea atunci de la Praga; *ibid,* pp. 422-[42]3, nr. DCXLIV; pp. 424-[42]5, nr. DCXLVD. Pentru Rați și tătari, și Hurmuzaki, III, p. 314, nr. CCXLI.

DCCCXVI Scrisoarea din 26 novembre *ibid.,* p. 317, nr. CCXLV.

DCCCXVII *Ibid,* Vin, pp. 199-200, nr. CCXCII; lorga, în Hurmuzaki, XII, p, 380, nr. DCXXXV.

DCCCXVIII P. 289.

lui, Mihai, care stătea în lagăr la Caracal, atăcă pe Pașa „Diului" mai sus de Nicopole, care, împroșcat de tunurile românești, în ziua de 10/20 septembre, putu să se apere. De aici Mihai se întoarse asupra Vidinului și avu luptă lungă și grea cu sangeacii din aceste părți, Domnul însuși fiind împuns adânc în pântece de sulița unui turc. Logofătul Buzeștilor e bucuros să poată spune că aceia care alergară la strigătele lui, luând cu sabia capul turcului, au fost tot vechii tovarăși de luptă, frații Buzești, Preda și Stroe, de care de mult nu se mai vorbea. Zece zile încă, prada acestui ținut urmă, nemiloasă, și trebui să se aștepte trecerea unui cumplit vifor pentru ca să se poată întoarce oastea pe la Orșova, expediția fiind isprăvită la 15 novembre[DCCCXIX].

în *Memoriul* lui Mihai e vorba tot de Hafiz, dar și de un pașă de Caramania, care poate fi „Hadâmbul" de dincolo. „Am făcut să se adune atunci oastea mea, cu care am mers spre părțile Dunării, cu toată puterea mea, și m-am așezat în lagăr în fața lagărului lor. Dar, când ne-au văzut acolo, au ieșit vitejește contra noastră cu armata lor. Așa că eu, chemând în ajutor pe Dumnezeu, am pornit lupta cu dânșii. Și s- a făcut acolo o ispravă foarte frumoasă și vrednică de pomenire și, cu ajutorul lui Dumnezeu, deși mi-a fost ucis calul sub mine și am fost rănit într-o spată, am câștigat asupra lor biruința, cu foarte multă ucidere, în care Caraiman-Pașa a fost ucis, cu nesfârșite ale lor căpetenii, și Hafiz-Pașa cu greu a scăpat în cetatea Nicopolei. Și, după ce Dumnezeu mi-a dat biruința asupra lor, am poruncit să se înceapă a bate cetatea și, pe de altă parte, am trimes oștile mele prin locurile vecine, ca să ardă și să nimicească orice lucru, ucigând pe câți păgâni ar găsi. Și, pe când se bătea acea cetate, mi-a lipsit praful, pentru că nu adusesem destul și de aceea am oprit bătaia.

Și așa cu toată oastea m-am dus spre Vidin, călătorind zece popasuri, începând de la Dunăre până la acesta și din nou de la munte până la Dunăre, distrugând toată țara dușmanului și ucigând câți inimici se puteau găsi, și, câți creștini am găsit, i-am făcut să treacă toți în Țara Românească, împreună cu ale lor

DCCCXIX Pp. 290-[29] 1. Cf și Hurmuzaki, HI, p. 324. nr. LXXXm.

familii, averi și animale. Când, apoi, am ajuns la Vidin, atunci găsiiu pe sangeacul de Vidin, cu

alți sangeaci împreună și alți turci de prin împrejur și încă și de la Sofia, toți foarte viteji, care stăteau inimos să ne aștepte; cu care, fără zăbavă, ne-am încăierat și, cu toate că vitejește au început a se împotrivi și a se lupta, totuși, noi, cu ajutorul lui Dumnezeu, i-am învins, care au fost foarte rău tratați, și nesfârșiți dintre dânșii tăiați. Și eu, în această luptă, am primit de la un turc o suliță în piept, pe care am scos-o și am rupt-o cu mâinile mele. Le-am luat tunurile și tot ce aveau în lagăr.

După această ispravă am mers la Cladova, și aceea cetate a turcilor, unde am găsit că sangeacul de acolo cu mulți turci ne aștepta, cu multă oaste. Cu care m-am luat la luptă și, ei neputându-se împotrivi, au fost puși pe fugă; dintre care o bună parte, din mila lui Dumnezeu, a fost uciși, și alții fugiră, dar tousi au fost urmăriți de ai noștri prin acele câmpii, și nesfârșit de mulți dintre ai lor prinși și morți. Apoi m-am mai ținut în țara turcului șase săptămâni, unde am voit ca toată țara aceea să fie arsă și nimicită, și câți creștini se aflară, pe toți i-am făcu să treacă în Țara Românească, cu toate ale lor".

Vestea falsă, de la „trădătorii ardeleni", că s-a luat Oradea face pe Mihai să se întoarcă. Și el notează că pentru neisprava Vizirului, acesta a fost scos și sugrumat. Nu poate lipsi să însemne *ridicarea din nou, la 8 decembre, a omului păcii, Ibrahim.*

Povestirea se încheie așa: „Acum oricine va putea cunoaște câtă pagubă am făcut dușmanului și câtă slujbă creștinătății, distrugând atâtea țări, de la hotarele Ardealului până unde se varsă Dunărea în Marea cea Mare, ostenindu-mă zi și noapte fără să fi avut pace sau odihnă, nici vara, nici iama, necruțând cheltuială, nici altele, nici primejdie de orice fel"[1].

încă de la 20 octombre, Napragy, liberat, menționează luptele de la Nicopol și Vidin și mutarea țăranilor creștini[DCCCXX DCCCXXI]. Soli ai lui Mihai la Praga

DCCCXX Pemice, pp. 42—[4J4.
DCCCXXI Veress, *Lc.,* pp. 199-200, nr. 124.

aduc două steaguri[DCCCXXII].

Știri din Constantinopol adaugă că Mihai înșelase cu vorbe bune pe cei doi pași, care se puteau crede pe deplin asigurați, și că a căzut asupra lor ca un fulger, în mijlocul nopții. A scăpat numai unul din pași: cel „de Serbia", al Silistrei rămâind prins; s-ar fi luat o sută douăzeci de tunuri de câmp și douăzeci și opt de cele mari. A urmat

apoi luarea Nicopolei[1]. Mihai s-ar fi plâns la Poartă că el a fost cel atacat, după ce plătise tributul și îngăduise negoțul[DCCCXXIII DCCCXXIV].

De fapt, Ahmed de Silistra trecuse în țară, prădând un sat la vreme de nuntă și Mihai trimesese pe un Paleolog dintre boierii lui, care-1 dădu ușor afară[DCCCXXV]. Alte vești nouă se cuprind în cronica versificată a lui Stavrinos, care avu și o traducere contemporană rusească: acolo se atribuie un rol și boierului Udrea. „Și Hafiz-Pașa", continuă știrea de la Mihai-Vodă însuși, „fugi la Târnova doar cu un cal și cu două slugi, căci se temea, fiindcă bulgarii și sârbii erau în înțelegere cu Mihai. Și a doua zi sosi și Mihai la Nicopol și dete lupte și aprinse orașul, și-l pustii, și acolo i s-a închinat toată bulgărimea"[DCCCXXVI]. Din toate părțile vin, de la participant, vești de victorie[DCCCXXVII]. Și la Sibiu se știa că „Mihai-Vodă al nostru (!) e dincolo de Dunăre și a luat Nicopole și merge înainte; toată Bulgaria i s-a supus[DCCCXXVIII]. Un Syrmay, plecat de la Dunăre, vorbea de prada a o mie de cai. în Balcani, Domnul biruitor ar

---

DCCCXXII *Ibid.,* pp. 201—[20]3, n-le 126-[12]7; p. 206, nr. 130; pp. 206-[20]7, nr. 131.

DCCCXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 395, nr. DCV.

DCCCXXIV *Ibid.,* nr. DCVI. Pentru luarea Cladovei cu cazaci și ajutorul sârbilor, *ibid.,* p. 397. Textul grec, *Lc.;* cel rusesc, de d. Mihai Ștefanescu, în *Rev. 1st. Rom.,* IV, p. 170.

DCCCXXV V. și lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 426, nr. DCXLIX.

DCCCXXVI *Ibid,* p. 401, nr. DCIX (aceeași știre din Constantinopol, *ibid,* p. 431, nr. DCLIX). V. și *ibid,* pp. 414-[41]5, nr. DCXXIX. Știri din Constantinopol, *ibid,* pp. 4O2-[4O]3, nr. DCXTV.

DCCCXXVII V. *Ibid,* pp. 408—[4] 10, nr. DCXXI.

DCCCXXVIII *Ibid,* p. 404, nr. DCXVn.

avea 12.000 bulgari revoltați, care țin drumurile[DCCCXXIX]. Mihai el însuși, care trimete împăratului steagurile celor trei pași[DCCCXXX], socoate la 13.000 de turci pe adversari: sub cei doi pași erau doisprezece sangeaci. în Nicopol au ars 6.000 de case, în Vidin 12.000. *Au avut aceeași soartă, a arderii depline, toate locurile vecine: Rahova, Florentinul, Plevna și Vrața[DCCCXXXI], sub Balcani.* „Până la Sofia am ars peste 2.000 de sate, și pe cei de acolo, care erau creștini sau bulgari, mari și mici, după socoteala mea peste 16.000 de suflete[DCCCXXXII], cu toată averea lor, i-am dus peste Dunăre, și celor mai săraci pretutindeni în țărișoara mea, unde s-a putut, le-am dat

atâta loc ca să-și capete hrană". Și nu-i ajunge atât: *,<acuma am de gând să trec Dunărea prin alt loc și să ard și să pustiesc toată Dobrogea până la Cetatea Albă sau până la Mare"[1].* Ungurul Ștefan Toldy vorbea de 40.000 de „greci și bulgari" strămutați pe malul stâng[DCCCXXXIII DCCCXXXIV].

In altă scrisoare, Mihai afirmă că *Sigismund a căutat să împiedece expediția sa - ceea ce era firesc, din moment ce el începuse negocierile cu turcii,* - și adaugă, cu mândrie, că, *„dacă ar fi avut tunuri, ar fi luat Vidinul, Silistra și Nicopol. Dar, voind să treacă mai departe, cu gândul de a străbate până la AdrianopoC - cel mai îndrăzneț din planurile lui! — „a fost împiedecat de prințul Sigismund, care, fiind în lagăr, îl amenința să între în (ara lui și s-o cucerească. Așa încât, fără voia sa*

DCCCXXIX *Ibid.,* pp. 405-[40]7, nr. DCXVm.

DCCCXXX *Ibid,* p. 409.

DCCCXXXI Dar castelele se țin. Pentru Plevna, *ibid,* p. 417, nr. DCXXXII.

DCCCXXXII Din Veneția se vorbește de 60.000 de bulgari, dintre care 15.000 ar fi buni de oaste; *ibid,* p. 420, nr. DCXXXIX „Patriarhul Bulgariei" pentru milă în Apus; *ibid.,* p. 420, nota 1. E vorba de Atanisie de Ohrida. V. pentru el și *ibid,* p. 424, nota.

DCCCXXXIII ' *Ibid.,* pp. 411-2, nr. DCXXII. Maximilian stăruia ca Mihai să fie ajutat. Corespondența cu el și despre el, *ibid.,* pp. 412—[41]3, nr. DCXXTV-[DCXX]Vn.

DCCCXXXIV *Ibid',* p. 414, nr. DCVXXVUI. O mențiune împăratului și la 12 novembre, *ibid,* pp. 418—[41]9, nr. DCXXXVI. Cf. și nr. următor.

a fost silit să se întoarcă îndărăt"[DCCCXXXV].

Planurile lui Mihai nu se opresc aici. El va cere de la împărat 4—5.000 de archebuze și arme albe pentru călărețiii săi și generali deprinși cu tactica occidentală: unul pentru cavalerie[DCCCXXXVI], sau chiar patru; ar fi preferat niște săraci, dar credincioși croați[DCCCXXXVII]. îi trebuiau și meșteri de mine[DCCCXXXVIII]. Un Ghiuzelgi-Mahmud fusese trimies să păzească, în cursul iemii, Dunărea[DCCCXXXIX].

La începutul lui 1599 se întâlnea la Praga o solie nouă a lui Mihai cu una a lui Sigismund[DCCCXL]. Acesta se gândise din nou la soarta sa; neputându-se înțelege singur cu turcii, necrezând că ar putea-o duce cu polonii, el refuză ofertele de schimb în Polonia cu cardinalul Andrei și încheie un nou act de cesiune cu împăratul la 6 april, rămâind ca acesta să-i dea un alt adăpost și să-i găsească un loc între șefii Bisericii romane[DCCCXLI]. Maximilian era grăbit de Rudolf să meargă în Ardeal, fiindcă

- prevederea era întemeiată - s-ar putea ca nobilimea să-și aleagă un alt prinț[1].

în schimb, o altă lovitură de teatru se produse în Ardeal. Cardinalul Andrei, alt băiețandru, cu și mai puțină pregătire și înțelegere politică decât Sigismund, chemat de acesta, veni la Cluj, de unde merse, prin Sibiu și Brașov, la dieta din Mediaș, și aceasta-1 proclama prinț, lăsându-se vărului său, pentru venituri, „vidicul" Bistriței și două cetăți (29 mart)[DCCCXLII DCCCXLIII].

DCCCXXXV *Ibid,* pp. 400-401, nr. DCIX.

DCCCXXXVI *Ibid,* p. 409.

DCCCXXXVII *Ibid,* p. 415, nr. DCXXK.

DCCCXXXVIII *Ibid,* pp. 427-[42]8, nr. DCLII; pp. 428-[42]9, nr. DCLIV (scrisoarea din 8 april a lui Rudolf) și n-le următoare.

DCCCXXXIX *Ibid,* pp. 415-[41]6, nr. DCXXX.

DCCCXL *Ibid,* p. 425, nota 2; cf. Veress, *Lc.,* pp. 209-[2]10, nr. 134; n-le 135-[13]6; p. 215, nr. 138, pp. 232-[23]3, nr. 153; pp. 237-[23]9, nr. 155. Cf. răspunsul dat lui Gheorghe Rați *ibid,* pp. 136—{13]7.

DCCCXLI *Ibid,* pp. 425, nota 2; Veress, *Lc.,* p. 214, nr. 136.

DCCCXLII'Ibid.

DCCCXLIII *Anonimul Ardelean,* la Șincai, n, p. 427.

Nicio judecată nu e mai potrivită pentru acest act fără socoteală - care venea însă din ambiția lui Zamoyski de a înfăptui acea graniță a Dunării, de care visase regele Ștefan Bâthory - decât aceea, în ton patriarhal așa de înțelept, a cronicii muntene, singura pentru această vreme: „Prea aceaia vreame Bator Jigmon Craiul iar intrase în multe gânduri, care nu i-au fost nici de un folos, nici lui, nici țării, cum zice că omul înțelept află calea și pe unde n-au umblat, iar, deacă-și pierde mintea, rătăcește și pe unde au umblat. Ca și Bator Jigmon Craiul; încă nu i-au ajuns cât întâiu își închină țara la împăratul nemțesc, ci apoi lăsă și credința ce făcuse cu împăratul, năpustind cetatea Epuliei, și veni iar la Ardeal și se apucă cu Mihai-Vodă de cea prietenie d-întâiu. Apoi el nici așa nu se așează, și iar lăsă gând rău ca să se despartă de Mihai-Vodă și să închine Ardealul turcilor, ci altminterea n-au avut cum face pentru cel jurământ rău și greu ce au făcut cu Mihai-Vodă, cum, pân' va fi el Craiu, în Ardeal turcii să n-aibă treabă[DCCCXLIV]. Deci, făcu Bator Jigmon svat hiclean și trimese în Țeara Leșească, la văru-său Bator Andreiaș, cum să vie să fie Crai în locul lui, și el să facă tocmeală cu turcii, ca să înșeale pe Mihai-Vodă. Și veni Bator Andreiaș în cetatea Mediașului: acolo se împreună cu Bator Jigmon, și se strânseră toți voivozii și neamișii, jurând toți cu Bator Andreiaș"[DCCCXLV].

Andrei își luă titlul pe care-1 purtase vărul său, *ca pomenirea Moldovei și a Țării Românești ca stăpâniri ale sale.* îndată el anunța lui Satârgi-Mohammed că înțelege a trăi în bune relații pașnice cu Sultanul[DCCCXLVI]. în zădar Papa-i trimesese pe nunciul Malaspina ca să-l

împiedece de la aceasta[1], în zădar alerga în Ardeal priceputul iezuit Alfons Carrillo[DCCCXLVII] [DCCCXLVIII],

DCCCXLIV Exact această motivare și în știri din Constantinopol; v. nota penultimă.
DCCCXLV Pp. 291—[29]2.
DCCCXLVI Veress, *Lc.,* p. 225, nr. 146.
DCCCXLVII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 430, nota 1.
DCCCXLVIII *Ibid.,* p. 437, nota 1.

ocupându-se de divorțul acelui care se voia cardinal[DCCCXLIX] și în zădar îndemnuri de a imita pe unchiul său regele Ștefan îi veneau de la cercuri catolice[DCCCL]. La 29 mai, câteva săptămâni după ce la Dunăre pașa Mahmud prădase satele muntene[DCCCLI], un ceauș venea în Ardeal, și cardinalul îl primea solemn la Turda în cocie cu șase cai, în același timp când apărea și un sol de la Ieremia, care stăruise pentru această împăcare. Li se dădu audiență în condițiile cele mai onorabile, Andrei ieșind înaintea turcului până în a patra odaie. „Ați căpătat un turc", îi spunea lui Gașpar Komis, cu totul nemulțămit de ce se întâmplase, un emisariu al lui Mihai Szăkely, căpitanul imperial de la Sătmar. între secui, desfăcându-se de trabanții lui Sigismund, noul prinț se putea crede asigurat, nebănuind ce se pregătește în țară și afară împotriva îndrăzneței lui nevinovății politice[DCCCLII]. Un Nicolae Gâvay era imediat trimes la turci cu Francisc Buday[DCCCLIII], cunoscut negociator la păgâni, Ștefan Ovâry îndreptându-se spre Hanul tătarilor[DCCCLIV].

Mihai, căruia i se dăduse un domeniu în Silezia, Kiinigsberg[DCCCLV], fu invitat prin solia lui Gheorghe Ravadzdy și Gabriel Haller[DCCCLVI DCCCLVII], să se închine noului prinț și să-l întovărășească în supușenia turcească pe cale de a se înfăptui. El răspunse încă din iunie cu oferta de a da afară pe omul care venise pentru a desăvârși înconjurarea lui din toate părțile". Dar lui Andrei îi comunică întâi că, fiind legat de împăratul nu

---

DCCCXLIX *Ibid.,* p. 440, nota 1.

DCCCL *ibid.,* p. 430, nota 1.

DCCCLI[3] Hurmuzaki, IV[2], p. 230. Pentru negocierile lui cu Mihai, *ibid.,* pp. 236 și urm., 242-[24]3.

DCCCLII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 434, nr. DCLXVI.

DCCCLIII Știri de la Ieremia; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[1], pp. 533—[53]4, nr. CCLXXIX.

DCCCLIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 435, nr. DCLXVII.

DCCCLV Veress, *Lc.,* p. 229.

DCCCLVI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 431, nr. DCLVH. O scrisoare a lui Rudolf către Mihai în acel moment (8 april) pentru ajutor, Szădeczky, *Erdely es Mihăly Vajda,* pp. 295—[29J6, nr. XVIII. V. asupra primelor relații și I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* B[1], pp. 530 - [53]1, nr. CCLXXXVn.

DCCCLVII Veress, *Lc.,* p. 232, nr. 151.

poate face nimic fără a-1 fi întrebat pe acesta[DCCCLVIII].

îndată după lovitura de stat, Pezzen se înțelegea la Sâmbăta Mare (Târnavia) cu ardelenii nemulțămiți, și informatorul obișnuit al arhiducelui Maximilian putea să anunțe la sfârșitul lui april că Mihai ar fi gata să între în Ardeal pentru opera de executare contra cardinalului. Aceasta însă în tovărășie cu acela pe care de curând, anume pentru rosturile ardelene, arhiducele-1 adusese din Țările-de-Jos, anume Gheorghe Basta, albanez din Italia-de-Sud, om priceput în ale războaielor după acele maxime ale antichității pe care le știa așa de bine, în Polonia, Zamoyski, și, pe lângă aceasta, bogat, și în ce privește politica, de experiența câștigată în acele locuri de conspirație și represiune, de trădări și acțiuni ascunse de o parte și de alta, care era teritoriul unde luptase până atunci[1].

Pentru ca lovitura, acum hotărâtă în anumite cercuri, să reușească, *Andrei trebuia înșelat până în clipa din urmă,* și tot așa turcii, care, sub noul vizir Ibrahim, întors la cârmă în decembre, păreau hotărâți să atace[DCCCLIX DCCCLX], oastea ieșind din Constatinopol la 15 mai. De aceea, Mihai, părând a-și aduce aminte de ce făcuse odinioară fratele său, Petru Cercel, se arătă gata a-și părăsi țara pentru a se retrage, dar cu o întreagă oaste în posesiunile împăratului, unde, cum am văzut, i se găsise un culcuș[DCCCLXI]. La 11 iunie, împăratul îi trimetea pe ragusanul Aloisiu Radibrati cu o misiune secretă[DCCCLXII DCCCLXIII]. Deși prințul ardelean expediase la Praga un informator, altă scrisoare, tot așa de scurtă și de misterioasă, se adresa lui Mihai de la acela pe care el și-l recunoștea, fiindcă era împăratul creștin, după

DCCCLVIII Cf. *ibid,* pp. 231—[23]5, nr. 154. Scrisoarea în care spune că n-a primit steagul de la turci, fiindcă așa l-a sfătuit Andrei, e în adevăr falsă *(ibid,* pp. 236-[23]7).

DCCCLIX lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 430, nr. DCLVI. Pentru solia la Han, *ibid.,* p. 438, nr. DCLXXV. Cf. și *ibid.,* p. 432, nr. DCLXU.

DCCCLX *Ibid.,* p. 433, nr. DCLXIV; p. 434, nr. DCLXV.

DCCCLXI *Ibid,* p. 431 și urm. Din Moldova se vorbea de intenția lui de a trece la muscali; *ibid,* p. 434, nr. DCLXV; p. 436, nr. DCLXX.

DCCCLXII *Ibid,* p. 435, nr. DCLXVIH.

DCCCLXIII *Ibid.,* p. 436, nr. DCLXXI.

tradiție, sprijinită pe amintirea de două ori milenare ale neamului său, ca singur stăpân[3].

Andrei, înștiințat de ai săi, se încredea, totuși, așa de puțin în dispozițiile vecinului de care ar fi dorit de mult să scape prin orice fel de mijloace, încât își trimetea prin Moldova, nu pe calea munteană obișnuită, solii la turci[DCCCLXIV]: Ieremia-i devenise cu atât mai prieten, cu cât era vorba ca o fiică a lui să ia în căsătorie pe consilierul cardinalului, Ioan Iffiu[DCCCLXV]. Scrisoarea de îndatorire a acestuia căzu în mâinile lui Mihai, și vedem pe dânsa o însemnare românească în acest cuprins:

„au făcut Ieremia tocmeală”[1]. Andrei adăugia la 3 iulie o scrisoare cu același scop[DCCCLXVI DCCCLXVII]. Rudolf nu voia să-i dea deocamdată niciun răspuns: să se explice, și atunci numai se va lua o hotărâre, „cum se potrivește cu noi și cu sângele nostru”[DCCCLXVIII].

Meșteșugul lui Mihai merse așa de departe, încât el se supuse somației, adusă prin Ravazdy și prin Nicolae Vităz, șpan de Turda, vecinului, care-1 considera ca un dregător al lui ce și-a zăbovit îndeplinirea unei neapărate datorii, și consimți să presteze la 26 iunie un jurământ ca acela pe care-1 făcuse odată lui Sigismund[DCCCLXIX]. Sub acest act, dat și în calitatea de simplu „consilier” ardelean, pe lângă aceea de „Domn al Țării Românești” *(dominus),* dar fidel al prea-luminatului prinț al Ardealului, Moldovei, Țării Românești ș. a.”, se iscăleau, cu bună credință, ca unii care nu știau ce se pregătește, și Mitropolitul și boierii: vornicul Dimitrie, Teodosie, banul Mihalcea, logofătul Miroslav, banul Calotă, Radu Clucerul și Preda postelnicul, Stroe Stolnicul, - Buzeștii -, Radu Comisul, Vistierul Andronic - care iscălește grecește -, Șerban Păhamicul, viitor Domn sub numele de Radu-Vodă, Aga Leca, luptătorul de la Orade și de la Lugoj, un alt grec, iscălind pe jumătate grecește, Pană Vistierul și, în sfârșit, Armașul Sava. Prin aceasta, Mihai căpătă voia de a-și trimete noi soli, la

DCCCLXIV *Ibid, p.* 437, nr. DCLXXH.
DCCCLXV *Ibid,* p. 437, nr. DCLXXm.
DCCCLXVI'Ibid.
DCCCLXVII *Ibid,* p. 437, nr. DCLXXTV.
DCCCLXVIII *Ibid,* p. 437, notai.
DCCCLXIX Hurmuzaki, III, pp. 329-[3]32, n-le CCLV-[CCL]Vn.

Praga[DCCCLXX], de a trece 2.600 de puști de care avea nevoie[DCCCLXXI] și o scrisoare, vădit nesinceră, către Ieremia, căruia i se spunea să cruțe pe Mihai cu care, el, Andrei, s-a înțeles pe deplin (2 iulie)[DCCCLXXII].

Lui Ibrahim vizirul îi spunea, cu aceeași sinceritate, că e gata să facă pace cu Sultanul[1].

Gândul adevărat al lui Mihai, care, scrâșnind din dinți, va fi iscălit *această nouă jignire ce i se aducea prin revenirea la vechea situație de căpitan al Ardealului,* cum o și subliniau boierii, dintre care unii erau chiar vinovății pentru actul trădător din 1595, se vede din știrea pe care, îndată după aceasta, o dă unul din credincioșii lui Maximilian, despre cererile unei noi solii a lui Mihai la Praga, unde totuși se căuta pacea cu turcii[DCCCLXXIII DCCCLXXIV]: „e statornic, se roagă numai să se atace Ardealul; e hotărât să-i cadă în spate pe la Brașov; are 8.000 de cai și 12.000 de pedeștri plătiți, afară de oastea de țară”[DCCCLXXV]. Petru Armeanul putea să anunțe la 22 iulie că Mihai nu numai că e credincios, dar *„va încerca atâta de se va auzi și vedea în Ardeal peste câteva zile o bună veste, chiar de ar fi să-și piardă întru*

DCCCLXX Pentru soli și Veress, *O.c.,* p. 247, nr. 164; pp. 249-[2]50, n-le 166—[16]8; p. 252, nr. 170; pp. 253—[25]4, n-le 172—[17]3. Tot acolo dania către Mihai a moșiei sileziene Kunigsperg; *ibid,* pp. 255—[25)6, nr. 174.

DCCCLXXI *Ibid,* la această dată.

DCCCLXXII *Ibid,* pp. 244-[24]6, nr. 162. Și totuși d. Veress înalță Inimosul sentiment creștin al lui Andrei, Mihai rămânând un mincinos și un trădător; *ibid,* p. XHI. Aceasta pentru că rezidentul toscan a văzut de la un „ministru de frunte al lui Matthias că Mihai a promis să dea „capul cardinalului Bâthory”; *ibid,* p. 246, nr. 163. Dar lasă la o parte *asigurarea nunciului din Varșovia că Andrei a cerut lui Ieremia (septembre) să-l ajute a izgoni pe Mihai, ibid,* pp. 256—[25]7, nr. 175. Și la 10 novembre acesta era tot în tabăra de la Roman; *ibid.,* pp. 274-[27]5, nr. 189. *Un căpitan polon așteptase toată vara pe turci stând să atace, pe la Buzău și Râmnic. Simian trebuie să fie instalat; ibid,* pp. 333—[33]4, nr. 232. Și solii din ianuar 1600 la Praga ai lui Mihai vorbesc de somația prin Csumortâny (lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 606).

DCCCLXXIII *Ibid.,* p. 443, nr. DCLXXXVI, V. și n-l următor.

DCCCLXXIV *Ibid.,* p. 439, nr. DCLXXXVm. Cf. și *ibid.,* pp. 439-[4]40, nr. LXIXX.

DCCCLXXV *Ibid.,* p. 438, nr. DCLXXVI.

aceasta trupul și viața”[DCCCLXXVI]. Iar, pe când împăratul continua cu asigurările obișnuite[DCCCLXXVII], Basta scria din Cașovia că *Mihai îl zorește să între în Ardeal*[DCCCLXXVIII]. împăratul, căruia Mihai îi spunea cu nerăbdare că afacerea nu se poate zăbovi[DCCCLXXIX] printr-o misivă de același tip, recomanda generalului său să se îndrepte după ce-i va spune negociatorul întregii afaceri, Pezzen (26 iulie)[DCCCLXXX].

N-avem nicio știre de-a dreptul cu privire la unele solii ale lui Andrei care s-ar fi perindat în timpul verii. Mihai vorbește de un trimes ardelean în Moldova, Toma „Ciomârtan” sau Csomortány, nemeș, de origine, cum se vede, românească, pentru a se pune la cale o năvălire în Țara Românească, împreună cu turcii lui Ghiuzelgî-Mahmud, vizirul, - erau acolo și pribegi, ca bătrânul vistier Dan și Vintilă Clucerul, care cereau să fie liberați de Mihai „care e mai rău ca un turc”[DCCCLXXXI], - de sosirea la dânsul a unui ceauș Husein, împreună cu un mare căpitan din Banat, de obârșie sârb: Gheorghe Palatici. Cso-

mortany vine apoi la Domnul român cu îndemnul de a părăsi țara, căci nici Sultanul, nici vecinii nu-1 mai sufăr[1]. Invitația de a părăsi țara o adeverește și căpitanul polon de la graniță: „Jn această vreme Ieremia-Vodă trimese un om la Mihai-Vodă ca să-i dea Țara Românească pe sama fratelui său. *Ieremia a avut oastea gata,* tot așa ca și Andrei Bâthory; și acesta trimese un om la Mihai-Vodă ca să-i cedeze Țara Românească” - dar poate că e vorba de jurământ, căci urmează: „ca să-i facă jurământ de supușenie și să înceteze de a lupta

---

DCCCLXXVI *Ibid.,* p. 441.

DCCCLXXVII *Ibid.,* p. 442, nr. DCLXXXH.

DCCCLXXVIII *ibid,* nr. DCLXXXm.

DCCCLXXIX *Ibid.,* p. 444, nr. DCLXXXVm.

DCCCLXXX *Ibid.,* p. 444, nr. DCLXXXVH.

DCCCLXXXI1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II*, pp. 487—[48)8. La l-iu octombre Ieremia scria lui Zamoyski despre intervenția boierilor munteni, care merg, cu „suferințile” lor și în Polonia, *ibid,* p. 551. îngroparea reginei Poloniei, de care e vorba, este în octombre; *ibid,* p. 554.

contra turcilor”[DCCCLXXXII] [DCCCLXXXIII].

Din partea lui, Mihai își urmase vechile legături cu Ibrahim, acum, precum s-a spus, din nou mare-vizir, și, nu numai că izbutise a se asigura că nu va fi atacat de trupele Sultanului, dar, arătând, de bună samă, pe cardinal ca omul polonilor, făcu să nu i să trimeată steagul de întărire pe care-1 cerea de mult pentru a-și asigura stăpânirea[DCCCLXXXIV]. Se pare chiar că *Ibrahim era gata să dea lui Mihai însuși acest steag ardelean:* acesta e înțelesul unei părți din Memoriul lui către Marele Duce de Toscana („Ebraim voler primo mander o standardo a me che al cardinale”)[DCCCLXXXV].

In Memoriul acesta, care-i vădește așa de credincios, potrivit cu însăși realitatea lucrurilor, puternicul suflet de aprigă sinceritate, Mihai asigură că, trimes de împăratul pentru orice hotărâre la Basta, - *dat, adică, în sama acestuia, care, el, și în numele împăratului, și nu „ Valahul", pentru sine, trebuia să atace pe Andrei și să ia Ardealul —,* el se înțelesese deplin cu generalul imperial, așa de necunoscut lui ca fire și scopuri și în care era să descopere un spirit egoist, neîncrezător și gata de toate uneltirile și trădările. înțelegerea s-ar fi făcut, spune el, așa „ca la cutare zi eu să fiu cu oastea în Bârsa, loc din Ardeal, și tot în ziua aceea el să fie la Cluj”[DCCCLXXXVI]. Și, de fapt, avem scrisoarea lui Basta din 2 august, în înțelegere cu solul lui Mihai: *„către sfârșitul lunii august el se va găsi cu 6.000 de pedeștri și 3.000 de călări la hotarele Ardealului, cu douăsprezece tunuri. Și în același timp Voievodul însuși va intra cu 10.000 de pedeștri și tot atâția călări' - deci asupra lui cădea greutatea întreprinderii* - „fi *va atrage la sine pe secui, cu care*

el a tratat întâi"[1]. Și un informator al lui Maximilian era

---

DCCCLXXXII Pemice, pp. 44-5. De fapt Csomortăny era în țară în momentul năvălirii lui Mihai și fugi în Moldova (I. Bogdan, în Hurmuzaki, *supl.* II[1], p. 555).

DCCCLXXXIII Veress, *Lc.,* p. 338.

DCCCLXXXIV Ibid.

DCCCLXXXV Pemice, p. 45.

DCCCLXXXVI Ibid.

sigur, cam la aceeași dată - și alții, spune el, fiind de această părere, - că „Basta împreună cu Mihai-Vodă va supune pe ardeleni”[DCCCLXXXVII] [DCCCLXXXVIII]. Altul, vorbind de „porunca secretă către Basta de a se uni cu Valahul și a supune Ardealul cu puterea”, arată că acesta are, pe lângă grupul său din Țările-de-Jos, 2.000 de silezieni. 2.000 de trupe plătite de Pezzen și 500 de haiduci, pe lângă 1.500 de raiteri din Silezia, ostași locali din Ungaria Superioară și 600 de cazaci, cu tunuri și mașini de război[DCCCLXXXIX].

Atacul *în acel moment* era absolut necesar pentru Mihai, a cărui situație, în ciuda legăturilor cu turcii, care cu aceeași lipsă de sinceritate se făceau și se desfăceau, devenea din ce în ce mai amenințată. Știri sigure din Constantinopol asigură atunci că, și din cauza prădăciunilor care se făceau necontenit pe Dunăre, cu prindere de vase, de către haiducii lui Vodă, care opreau luntrile expediției proiectate, în afară de haiduci care jefuiau până la Sofia[DCCCXC], Ibrahim voia să trimeată, odată cu steagul pentru Andrei, *un altul pentru Simion Movilă, care să înlocuiască pe Mihai*[DCCCXCI] *și se semnala și adunarea de trupe în Moldova, Ieremia aflându-se spre toamnă la Roman, în fruntea lor.* Capuche- haiaua Domnului Moldovei spunea unui confident că în același timp când serdarul Mahmud aștepta la Rasgrad, cu 15.000 de oameni, contra lui Mihai „moldoveanul, îndată ce va fi primit steagul, va face o demonstrație asupra Țării Românești”, Andrei fiind și el gata de năvălire[DCCCXCII].

Avem, de altfel, și scrisoarea din 17 august, către Ibrahim, a Iui Andrei, care primea atunci pe noul ceauș Mustafa[DCCCXCIII]. Voia să aibă de la turci și Inăul și Lipova,

---

DCCCLXXXVII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 416, nr. DCXCIV.

DCCCLXXXVIII *Ibid.,* p. 447, nr. DCXCVI.

DCCCLXXXIX *Ibid.,* p. 448, nr. DCXCVm.

DCCCXC *Ibid,* p. 448, n-le DCXCIX, DCC.

DCCCXCI I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* I[2], p. 556. O știa și nunciul Malaspina; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 453, nr. DCCXI, 5.000 de oameni erau gata în octombre, pe lângă straja de la Focșani; *ibid,* p. 469, nr. DCCXLII.

DCCCXCII *Ibid,* p. 447, nr. DCXCVH.

DCCCXCIII Pentru negocierile lui la Poartă, și cu Ieremia, Veress, *Lc.,*

cuiburi de pradă pentru Banatul său, dar mai ales *să nu se recunoască existența politică deosebită a Țării Românești, pe care o considera ca reunită cu Ardealul său într-o măsură*

mai mare decât chiar Sigismund în zilele cele mai trufașe ale tristei sale domnii. Lui Mihiai să nu i se dea măcar steagul, care ar însemna, cum spune el, o „osebire", și el nu vrea s-o admită. Cuvintele întrebuințate sunt perfect clare: „Ce răspuns am de la Mihai-Vodă *din* Țara Românească" - nu: *al* Țării Românești" - „îți va aduce înainte ceaușul Husein; dar, cum am aflat de la Francisc Buday, dumneata vrei să osebești *(absondem)* țara lui de a noastră; însă Mihai-Vodă a devenit *una cu noi (eins warden),* ca pe vremea prințului care a fost înaintea noastră. Pe lângă aceasta am aflat că i-ai trimes un steag și un buzdugan. Dintr-aceasta pot băga de samă că vrei să-l osebești de noi... Mă rog încă o dată să nu osebești Țara Românească, pentru că, dacă Valahul se apucă de ceva, mă rog să fiu scuzat, căci suntem totdeauna supuși și ascultători puternicului împărat. Și nădăjduim să căpătăm în aceste afaceri un bun răspuns"[1]. Prin solul trimes cu ceaușul cel vechi, Husein, cardinalul cerea nu numai Lipova și iertarea sau zăbovirea tributului în restanță pe mai mulți ani, oferind garanția regelui Poloniei, dar și aceea că, dacă ar fi să fie scos Mihai, el, Andrei, sau urmașii lui, să aibă dreptul de a alege pe cine vor voi[DCCCXCIV] [DCCCXCV]. Totuși Mihai avu steagul, și el cerea să se reînceapă comerțul cu țara sa[DCCCXCVI].

Petru Grigorovici[DCCCXCVII] vorbea la Praga de scrisori primite nu numai de la Sultan, ci de la mama lui și de la

pp. 263-[26]4, nr. 180. încă din iunie un sol al Domnului Moldovei venea la Cluj cu ceaușul. V. Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* p. v.

DCCCXCIV *Ibid.,* pp. 448-[44]9, nr. DCCI.

DCCCXCV *Ibid.,* p. 452, nr. DCCX.

DCCCXCVI Ibid.

DCCCXCVII Scrisorile de recomandație ale lui Mihai pentru el, fără dată, *ibid.,* pp. 480—[48] 1, nr. DCCLXTV.

Ibrahim, de darurile Sultanei, de caftanul pentru copilul Pătrașcu, - dar ceaușii au fost reținuți de Mihai, care-i va trimete, împreună cu scrisorile lui Andrei către turci la Praga, alte scrisori, prin care aga Leca umbla după Domnie, fiind tot atunci descoperite. Domnul porunci să se arate împăratului că el a răspuns Sultanului așa: e gata să se împace cu el, ba chiar *să-i supuie Ardealul rebel,* că altfel, *cu „unguri, nemți și spanioli", va arde totul până la Constantinopol,* că e dispus a mijloci pacea cu împăratul[DCCCXCVIII]. în relațiile cu turcii el se arăta mândru și dârz și, cum în acest moment al sosirii steagului, unii turci prădaseră în Oltenia, el strigă ceaușului că atunci nu se mai supune Sultanului[DCCCXCIX].

în același timp se producea pe lângă Basta o intervenție ardeleană pentru a-1 opri în loc. Mihai o înseamnă în expunerea sa, așa de veridică, în stare să fie controlată în orice punct cu documentele contemporane: „Cardinalul a trimes pe Gașpar Komis la Gheorghe Basta - sau la Giurgiu", cum îi zicea el -, nu știm în ce chip, nici cu ce scop, nici ce au tratat între ei, dar știu bine că Basta n-a vrut să vie în ziua hotărâtă, nici să-și ție făgăduiala, și sper că de aceasta va da socoteală înaintea lui Dumnezeu, pentru că m-a părăsit fără să mă ajute într-o întreprindere ca aceasta, cu riscul de a mă pierde, pe mine și familia mea"[1]. De fapt, cum o arată însuși castelanul de Cașovia, Nicolae Fagina, Komis a găsit pe Basta la Tokaj și i-a arătat de ce s-a așezat Andrei în scaun, de ce, în așteptarea nunciului, a zăbovit să-și arate sentimentele bune, ale sale și ale țării, față de împărat. Acum, însă, când „a băgat de samă că împăratul ar putea pomi cu război asupra lui", o face, asigurând că în negocierile cu turcii a vrut numai să-i oprească pe loc[CM CMI]. Și regele Poloniei, care, totuși, în mai, ceruse Sultanului să dea Ardealul „unui om creștin

DCCCXCVIII *Ibid,* pp. 477—[47]8, nr. DCCVHI. Reținerea ceaușilor și *ibid,* p. 481, nr. DCCLXV; pp. 488-[48]9, nr. DCCLXXX.
DCCCXCIX *Ibid,* p. 480, nr. DCCLXHI.

CM Pemice, p. 46.
CMI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 449, nota 1.

care ar fi aprobat de noi și de urmașii noștri", fu adus, la 24 august, să intervie, în interesul Ardealului și al creștinătății, pentru iertarea de către Imperiu a aceluia a cărui instalare a socotit-o însuși „de mirare și neașteptată"[CMII]. Dar totodată solul polon la Praga, Gostomski, vorbind de gândul ambițiosului cardinal de a uni Ardealul cu regatul Poloniei, observă glumeț că el ar dori mai mult unirea Poloniei înseși - Ia care-și credea drepturi după marele său unchi - cu Ardealul[CMIII]. Condiții se prezintau împăratului, în septembre, prin care se prevedea recunoașterea supunerii către Ardeal a țărilor noastre și cedarea graniței vestice[CMIV]. Era vremea când nunciul din Ardeal făcea cele mai mari sforțări, nu fără a pune în vedere plecarea sa - „mai curând decât să văd primindu-se de un cardinal steagul turcesc, eram hotărât să plec"[CMV] - și răzbunarea împăratului, pentru a desface pe cardinal de turci[CMVI].

Deodată, la 7 septembre, când nunciul credea că „s-a rupt țesătura polonilor"[CMVII], Basta credea că poate să anunțe lui Pezzen că Mihai a și intrat în Ardeal. *De fapt acesta întrebuințase o stratagemă pentru a sili pe Basta să între*[2]. Generalul imperial, care trimesese o avangardă la Careii Mari, era de părere că, deși

CMII *Ibid.,* p. 450, DCCIV. Răspunsul împăratului fii că la generalități răspunde și el cu generalități; *ibid.,* p. 456, nr. DCCXVI.
CMIII *Ibid.,* p. 45l,nr. DCCVI.
CMIV *Ibid,* pp. 463-[46]4, na. DCCXXXTV. îndreptățiri pentru el; p. 464, nr. DCCXXXV.
CMV *Ibid,* p. 454, nr. DCCXI.
CMVI *Ibid.,* pp. 453-[45]4, nr. DCCXI.

CMVII *Ibid.,* p. 454, nr. DCCXI.
[2] *Ibid.,* p. 454, nr. DCCXI.
[3] V. și *ibid.,* p. 458, nr. DCCXXI.
[4] *Ibid,* p. 457, nr. DCCXIX; p. 460.
[5] *Ibid,* nr. DCCXn.
[6] *Ibid.* p. 454, nota 2.
[7] *Ibid,* p. 457, nr. DCCXX.
[8] *Ibid,* p. 458, nr. DCXXn.
[9] *Ibid,* p. 158, nota 2; p. 459, nr. DCCXXVin și nota 1. V și *ibid,* p. 464 și urm.
Se negocia și cu tătarii, prin Alexandru Paleologul; *ibid,* p. 460, nota 1.
[10] *Ibid,* p. 459, nr. DCCXXVH.

silezienii lui nu merg bucuros împreună cu ardelenii[3], - în curând i s-a luat și o parte din trupe, între care raiterii silezieni pentru apărarea Granului[4] -, să se facă întrarea, chiar de ar fi să se opuie turcii, pe care, unit cu Mihai, i-ar bate[5]. Și Pezzen era de părere că s-ar putea produce intervenția militară[6]. Dar Ia Praga, unde se căuta a se face mult cu mijloace puține, se temeau ca nu cumva războiul în Ardeal să lase Ungaria Superioară descoperită[7]. De altfel, „de mila supușilor", la 24 septembre, *se dădeau patentele imperiale pentru negocierea păcii cu turcii*[8]. îndată se și numeau negociatorii de ambele părți[9]. Se punea între primele condiții ca Ardealul și Țara Românească să treacă la Imperiu[10] sau să fie cuprinse în pace, rămâind neutralizate[CMVIII].

Nehotărâtă, *Curtea din Viena* -, căreia i se plângea Mihai de această nemișcare[12] - *refuză să-i dea lui Basta orice instrucții clare:* poate face el ce i se pare mai potrivit[13]. Dar Mihai nu plecase încă, deși toate măsurile erau luate, deși cardinalul îi sechestrase posesiunile din Ardeal și oprise pe armean, care venea de Ia Praga, luându-i scrisorile[14].

De fapt, zăbava cuceririi Ardealului de Mihai și de Imperiali

împreună a fost determinată de rugămințile lui Malaspina, reprezentantul politicii pontificale de înțelegere între creștini. La 7 septembre el asigura pe Basta că s-a înțeles cu cardinalul, care, deci, nu mai trebuie atacat[1]. La 10, Andrei însuși, trimețând pe Ștefan Kakas, și cu oferte de a lua în căsătorie pe Maria Cristina[CMIX CMX], arată împăratului că venise în Ardeal

CMVIII *Ibid,* p. 461, nr. DCCXXXI. V. și *ibid,* nota l;p. 462, nr. DCCXXXn.
[12] Veress, *Lc.,* pp. 260-[26] 1, nr. 177.
[13] *Ibid,* p. 451. nr. DCCVn.
[14] *Ibid,* pp. 451—f45]2, nr. DCCVm.

CMIX *Ibid.,* p. 455, nr. DCCXTV.
CMX Veress, *Lc.,* pp. 265—[26]7, nr. 182; lorga, în Hurmuzaki, XII, p.

numai ca să colaboreze cu Sigismund, că, ajuns prinț, e totuși mai bun decât altul, că se consideră ca legat de împărat, că s-a supus ordinului Papei și n-a încheiat [nici o înțelegere] cu turcii[CMXI]. Și din nou, la 15, nunciul se ruga să nu se facă războiul[CMXII].

Dar peste două zile un nou sol al lui Mihai era la Sătmar, și Basta, care căzuse rău bolnav[CMXIII], știa acuma că granița n-a fost trecută[CMXIV]. Dispozițiile celor de la Praga erau contra Domnului, aflându-se că el a făcut înțelegere - dar era cea din iunie! - cu cardinalul și că a dat știri false despre invazia sa[CMXV]. Și Basta, care primise doi soli de la Mihai, cu vești disperate[CMXVI], se arăta convins că prietenia cu „Valahul", jurat cardinalului, e pierdută și afacerea nu poate, deci, să continue[CMXVII]. Trebui sosirea armeanului pentru ca împăratul să afle că în gândul lui Mihai nimic nu fusese schimbat[CMXVIII CMXIX]. El izbutise atâta: a se asigura că nu va fi atacat de turci[11].

Imperialii nu mai aveau însă acuma grija lui. La Praga gândul de căpetenie era pacea cu turcii. în ce privește afacerile ardelene, consilierii lui Rudolf nu mai aveau încredere în nimeni: nici în Basta nici în nunciu[CMXX]. Cardinalul, care cunoștea foarte bine ce se tratează cu turcii, prezintă acuma, fără să se mai ferească de nimeni, condițiile sale. Capuchehaiaua Moldovei, aga Caraiman, le rezuma astfel: *„să i se dea Țara Românească și unele părți către Timișoara, cu cedarea drepturilor asupra Lipovei și Inăului".* Odată ce se va ajunge la pace,

„el se va osteni împreună cu moldoveanul să prindă pe

479, nr. DCCXI.
CMXI *Ibid.,* p. 455, nota 2.
CMXII Ibid.
CMXIII *Ibid,* p. 458, nr. DCCXXIV.
CMXIV *Ibid,* p. 456, nr. DCCXVI.
CMXV *Ibid,* nr. DCCXVm.
CMXVI *Ibid,* p. 461, nr. DCCXXX.
CMXVII *Ibid,* p. 459, nr. DCCXXVI.
CMXVIII *Ibid, p.* 460.
CMXIX *Ibid,* pp. 462-[46]3, nr. DCCXXXHL
CMXX *Ibid,* pp. 465-[46]6, n[umere]le DCCXXXVn-[DCCCXXX]Vin.

Mihai Voievod și să-l trimeată aici la Poartă, dar cu învoială ca acea Țară Românească să nu fie recunoscută altora decât fratelui moldoveanului, cum i-a mai fost promisă, cu plata tributului anual, adică de 5-6.000 de țechini de aur, cum se plătea în vremea veche, și tot așa și Ardealul"'. La 22 octombre se răspundea din Polonia Sultanului, care anunțase încheiarea păcii cu cardinalul[CMXXI CMXXII].

în locul dorinții de răzbunare a Curții din Praga[CMXXIII] era însă acuma, pentru a pune din nou pe tapet chestia invaziei, altceva și decât pânda lui Mihai, care nu se oprise decât până se va produce obișnuita retragere a turcilor, de Sfântul Dumitru, în cartierele de iarnă.

De la început, fusese contra lui Andrei o puternică opoziție ardeleană, dușmană în genere a Băthoreștilor. O reprezentau partizanii sinceri ai politicii creștine, ca Gașpar Komis, ca Napragy, dar și alții, ca Ștefan Bocskai, care dorea coroana pentru dânsul[CMXXIV CMXXV]. La 24 octombre, acesta din urmă recomanda Imperialilor să nu piardă prilejul contra lui Andrei, căci, „dacă lupul va căpăta mai multe puteri și mai multă măduvă, fără îndoială va îngădui mai greu vulturului să-i ia pielea”[3].

De la Sătmar, deci, Mihai Szdkely, care era sigur că Mihai va da lovitura, înainta spre hotarul Ardealului, cu ce trupe avea la îndemână[CMXXVI]. Ieremia Movilă era, din parte-i, la Roman, în ziua de 26 octombre și trimetea scrisori de taină[CMXXVII]. Și Mihai însuși spune, precum am făcut pomenire ceva mai sus, că, puțin mai nainte, prin Cso- mortâny, care, cum am văzut, rămăsese în țară, Andrei îi arătase cum că, deoarece nu-1 vreau turcii, el nu-1 mai poate ținea, ci să plece, ceea ce el ar fi simulat că vrea, cerând numai un adăpost în Ardeal: „să pă-

---

CMXXI *Ibid.,* p. 469, nr. DCCXLH

CMXXII *Ibid.,* pp. 470-[47] 1, nr. DCCXLV.

CMXXIII Pentru bani lui Mihai, *ibid.,* p. 473, nr. DCCXLVIII, și Veress, *Lc.,* la această dată.

CMXXIV *Ibid.,* p. 449, nr. DCLII și nota 1.

CMXXV *Ibid,* p. 47l,nr. DCCXLV.

CMXXVI *Ibid,* pp. 473-[47]4, nr. DCCL.

CMXXVII *Ibid,* p. 472, nr. DCCXLVB.

răsesc țara mea, pentru că nici ei (ardelenii), nici moldovenii, nici, încă mai puțin, turcii nu erau mulțămiți și nu voiau să admită ca eu să rămân în Țara Românească; așa că, văzând că eram înconjurat din

toate părțile de dușmani, cum am știut mai bine am trimes îndărăt pe Ciomârtan, cu un răspuns plăcut, și l-am ruga ca în numele meu să stăruie de cardinal a-mi da în Ardeal vreun loc unde să pot locui cu familia mea”[1]. întocmai așa spune și *Cronica românească* a țării. „Atuncea Ierimia-Vodă, domnul Moldovei, dacă se așează Bator Andreiaș de crăie, iar el trimise cărți la Bator Andreiaș cum să fie amândoi una și să scoată pe Mihai-Vodă din mijlocul lor și, de nu va ieși de voie, ei să ridice oști asupra lui, să-l prinză și să-1 dea turcilor”, - afirmație adeverită, cum iarăși am văzut, pe deplin prin izvoare străine. „Și Bator Andreiaș fu bucuros acelui sfat rău și trimise sol la Mihai-Vodă pe un neamiș, anume Ciomârtan Tamaș, cum să iasă Mihai-Vodă din țară cu pace, că apoi va încăpea în mânile turcilor”[CMXXVIII CMXXIX], în sfârșit, niște scrisori prinse în ultimul moment, după ce Mihai va trece munții, arată că Andrei, care trimesese totuși la Mihai pe Palatici cu o solie prietenească de asigurare, știa despre venirea lui Ieremia, pe la Oituz, contra acelui „necredincios și călcător de jurământ” Mihai, pe care „Dumnezeu îl va pedepsi cum i se cade”[CMXXX].

Nu se mai putea aștepta. *„Nimenea nu vrea de Ardeal, îl iau eu”,* aceasta-i era hotărârea[CMXXXI].

CMXXVIII Pemice, p. 45.

CMXXIX P. 292.

CMXXX Hurmuzaki, m, p. 424. Cf. raportul, iscălit, a lui Ioan Darahi, *ibid.,* pp. 427-[42]9. Mehr hab ich von den Sibenbiirgem gehbrt das der Weyda in des Wallachey vermeldt haben soli, diewell sich umb Sibenbiirgen Niemandts annehmen will, so

CMXXXIwill er sich gleich darumben annehmen; *ibid.,* p. 475. nr. DCCLIII.

ISTORIA
LUI
MIHAI VITEAZUL

VOL. II

CAPITOLUL I

Cucerirea Ardealului

Se adunase, spuneau apoi solii lui Mihai la Praga[1], o oaste de 60.000 de oameni cu plată, la care se adauseră și vreo 40.000 oaste de țară. Erau acolo 1.100 de unguri călări, 1000 pe jos, mulți sârbi, cazaci și moldoveni: de toți, 23.000 de oameni cu lefi. Apoi 8.000 de haiduci, roșii lui cei frumoși, o mie de „măciuci", de-ai boierilor, călări. Străinii se arătau gata să lupte și „contra țării lor"[CMXXXII] [CMXXXIII]. „Oștile Craiovei și ale Jiului și cu ale Mehedinților" - interesantă osebire, cu bază, fără îndoială, foarte veche -, se strânseseră deosebit, sub banul Udrea și Radu Buzescu[CMXXXIV]. La Ploești[CMXXXV] se formară trei corpuri: unul de 18.000 pentru atacul la Sibiu, al doilea, de 8.000 de haiduci și 2.000 de călări, pentru cel la Brașov. Mihai el însuși, cu ceilalți și cu optzeci de guri de foc, pomi, ducându-și fiul[CMXXXVI], spre pasul Buzăului: el trimetea prin Damian vistierul și apoi prin Mihalcea și Gheorghe Rat, veste lui Andrei că se

---

CMXXXII Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 475 și urm.

CMXXXIII Hurmuzaki, IU, p. 431.

CMXXXIV Cronica țării, p. 293.

CMXXXV Se venea de la Gherghița; Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 118.

CMXXXVI Nu știu pe ce temei d. Veress susține, *O.c.,* VH, p. 97, că el a învățat înainte de aceasta latinește la iezuiții din Cluj. Pentru pânza din Cluj a așternutului Stancăi, Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* p. 8.

duce la împăratul[CMXXXVII]. La 26 octombre toate trele grupele erau la Timiș.

Aici Mihai se opri, cerând brașovenilor jurământul pentru împă-

rat. Dorind să aștepte rezultatul luptei, ce stătea să se deie, ei trimeseră pe cineva așa de legat și până atunci cu Țara Românească, Valentin Hirscher, ruda lui Luca, patronul cărților româno-slavone, și pe un Chirii Greissing. Nereușind aceștia, merseră doi jurați, Ioan Hirscher și Matthias Fronius, împreună cu medicul vestit Paul Kertz, care-1 făcură să primească o simplă făgăduială[1].

Brașovul, care va fi avut și înainte de aceasta oarecare înțelegere cu Mihai, îi trimese daruri. Dar trupele străine, cu greii'de ținut în frâu, chiar când ar fi fost plătite, prădară, arzând, în toate satele vecine[CMXXXVIII] [CMXXXIX]. Poate că atunci s-a produs singura manifestație românească pe care o cunoaștem prin scris în legătură cu ceea ce putea să fie privit ca un dumnezeiesc dar de izbăvire. *Cronica Șcheilor,* unde era biserica făcută de Petru-Vodă, fratele lui Mihai, dăruită acum în urmă de aliatul lui, Aron-Vodă, înseamnă atâta: „S-au sculat Mihai-Vodă din Țara Muntenească de au trecut muntele și au aprins satele. Atunci au mers domnul Țeviș și județul din Brașov cu protopopul Mihai și au făcut pace și legătură cu Mihai-Vodă să nu strice ținutul”[CMXL].

Negustorii, care veneau la bâlci, fură prădați în pădure și cărăușii uciși. Casa lui Beldy, despre care se zicea că era un bastard al lui Mihnea-Vodă, fu și ea distrusă de flăcări. Cazacii, odată în serviciul lui Andrei,

---

CMXXXVII Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 121; Cronica lui, n, pp. 274-[27]5.

CMXXXVIII *Cronica lui Massa și Fuchs,* în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassâ,* IV, p. 183; V, p. 284. Kertz moare în octombre 1600; *ibid.,* p. 101. Se recunoaște că, dacă ai lui în cete pradă, Mihai „nu supără pe nimeni” în cale; *ibid.,* p. 284.

CMXXXIX *Album ottardianum,* în Trauschenfels, *O.c.,* p. 62.

CMXL Sterie Stinghe, *Istoriia besearecei Șcheailor Brașovului,* 1899, p. 5. V. lorga, în Buletinul Comisiunii Istorice, 1933, p. 59 și urm.

care alergau spre Apus se deosebiră prin furia lor distrugătoare la Feldioara și în satele vecine spre Sibiu: ei jupoiră și arseră pe cutare pastor săsesc[CMXLI].

După un raport al lui Ioan de' Marini Poli, totdeauna bine informat, Mihai ar fi trimes Iui Andrei, „bolnav de burtă și cufundat în petreceri"[CMXLII], o scrisoare în care-1 invita să părăsească țara, care i se cuvine împăratului și nu cui negociază cu turcii; i s-ar fi răspuns că nu o va face pentru că-i poruncește „un cioban care nu știe să se bată".

Peste câteva zile oștile erau în fața Sibiului, unde aștepta, cu oastea strânsă în cea mai mare grabă[CMXLIII]. Andrei.

în marginea orașului îi ieși înainte, cu un pretins ordin de la împăratul, nunciul, întovărășit de Moise Szekely, vechi ajutător și prieten, foarte prețuit, al lui Mihai, și Menihert Bogâthy[1].

Avem raportul lui Malaspina[CMXLIV CMXLV], care arată cât de departe au putut merge iluziile filantropiei pontificale, căutând să potolească patimile cele mai cumplite și să împace interesele cele mai divergente. Atrăgând el atenția cardinalului asupra valorii inamicului care-i răsărea în față, acesta izbucni în strigăte care, potrivite cu o vrâstă așa de tânără, vădeau și ereditara ură a nemeșului maghiar din Ardeal față de „Valah" și trufia polonă învățată: „Nebunul acesta se gândește la fugă, eu nu voi îngădui, și nu mă îndoiesc că voi distruge *(devorturum)* pe cânele acesta": „dacă nu e un fiu de muiere stricată, să iasă la bătălie cu dânsul sau să primească lupta în doi" Părea vechiul Carol-Robert făgăduind cu tot atâta încredere, în ajunul unei bătălii

CMXLI Simon Czanek, în Trauschenfels, *O.c.,* p. 118. V. și Petru Banffi, *ibid.,* p. 248.

CMXLII Hurmuzaki, Bl, p. 357, nr. CCCXXVUI.

CMXLIII Weiss, în Trauschenfels, *O.c.,* p. 151.

CMXLIV Povestirea solilor lui Mihai, în lorga, Hurmuzaki, XII, p. 475 nr. DCCLU

CMXLV Și în Hurmuzaki, HI, p. 54 și urm.

fatale, că va scoate pe ciobanul Băsărabă din bârlogul lui. în harțe, ai lui Andrei avură oarecare succese, și aceasta aprinse încă dorința de încăierare a cardinalului[CMXLVI].

Dar, când veniră știri mai sigure, când sosiră cetele secuilor, pline de ură contra Bâthoreștilor[CMXLVII], cardinalul-prinț, prin trecerea de la o hotărâre la alta caracteristică degeneraților, începu a vorbi de pace, rugând pe nunciu să încerce a îndupleca pe năvălitor. Suindu-se în trăsura acestuia, Malaspina-i pomeni de creștinătate, de soarta comună a celor două țări, care sunt chemate a lupta și mai departe contra turcilor sub ocrotirea împăratului apusean. La acestea, domnul român răspunse hotărât, dar și duios, cu acea sinceritate de expresie care, mergând până la provocări nesocotite și la periculoase sfidări, l-au deosebit totdeauna, că „nu de pofta stăpânirii, nici de setea ce ar avea să verse sângele creștin a ieșit, fiind el numai cu gândul de a vărsa al turcilor, și că-i era de-ajuns să poată trăi sigur în a sa Țară Românească, în care cu o singură arătură, răspândind sămânța, se naște grâul, ceea ce nu se întâmplă în Ardeal; dar împăratul creștinilor cu patrusprezece scrisori l-a îndemnat și împins să răzbune jignirile pe care Maiestatea Sa le primise de la cardinal și de la această națiie".

Aducând înainte acțiunea Papei și învoiala încheiată cu Andrei, clericul catolic ceru să i se arate scrisorile împărătești pe care Mihai spunea că le are în sine, fără ca ele să fie scoase. în schimb i se făcu jurământ că așa este și că el, Mihai, are scrisori prinse, de la Andrei, de la Ieremia și Zamoyski, care arată ce se pregătea contra lui. *Până și turcii l-au îndemnat să între în Ardeal, căci altfel ei ar fi căzut asupra țării lui, rămasă acum fără apărare.* De la începutul noii domnii ardelene, i s-a spus lui Andrei să plece din această țară de rușine, fiindcă nu-1 îngăduie turcul. El, Mihai, rămâne totuși mare dușman

CMXLVI Sennyei fusese trimes totuși la Ploești cu o nouă solie și se întorsese asigurat; Darahi, *ibid.,* p. 428.

CMXLVII Privilegiu] acordat lor, la 3 novembre, de Mihai în numele împăratului, Veress, *Lc.,* pp. 268-[2]70, nr. 184.

al păgânilor și, dacă i s-ar fi dat ajutor de către împăratul în vară, s-ar fi văzut ce ar fi fost în stare să facă. E hotărât să spargă liga pe care cancelarul polon a vrut s-o facă, așteptând pe o așa de largă bază ieșirea războiului din Ungaria: *se va arunca deci asupra Moldovei.* Deocamdată, dacă se vrea pacea și cruțarea vieților creștine, nu e altă cale decât aceasta - și simțim în expunerea lui Malaspina înseși cuvintele lui Mihai Andrei, care „a despoiat pe Chesar de averea lui", „să se întoarcă a-și păstori Biserica".

Erau aceleași lucruri pe care el le va spune, puțin după aceea, ragusanului Aloisiu Radibrati, trimes de unul dintre arhiduci în Țara Românească și care găsi pe Mihai în Ardeal: vorbind cu acesta. Domnul adăuga doar că în ultimul moment Andrei fusese încurajat printr-o misterioasă misiune de la Praga a unui anume leronim Sla- tarich, care ar fi destăinuit secretul negocierilor lui cu împăratul[1]. El va descoperi că se daseră ordinul pentru ca după o victorie ardeleană să se închidă păsurile și toți năvălitorii să fie măcelăriți[CMXLVIII CMXLIX].

Se putu face, deci, numai un armistițiu de câteva ceasuri, Mihai renunțând la ce-i putea da surprinderea prin ieșirea din pădurea vecină a 6.000 de archebuseri, și, a doua zi, la 28 octombre, când fu vorba să se urmeze, de nunciu, care fu oprit lângă fiul Domnului[CML], cu negocierile, Domnul declară că e sub demnitatea sa s-o facă altfel decât cu toate puterile sale așezate în linie de bătaie, ca să se vadă ce are și ce poate. Andrei răspunse făcând să se tragă asupra acestei oștiri a cărei înfățișare nu păruse a-1 impresiona nici pe dânsul, nici, cum zice nunciul, pe „tinerii lui sfătuitori".

Un căpitan polon care stătuse toată vara la granița munteană descrie singur așezarea trupelor: polonii călări la flancuri; la spate, unguri și roșii, curtenii lui Mihai, cu tunuri; ca al patrulea grup, câteva mii de haiduci cu

---

CMXLVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 518—[51J9, nr. DCCCXXXIV. Slatarich, un ragusan, fu apoi închis; *ibid.,* p. 521, nr. DCCCXXXIV.

CMXLIX *Ibid.,* p. 572, nr. CMXXI.

CML Povestirea solilor lui Mihai, în lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 475, nr. DCCLIII.

sulițe, iar la urmă 2.500 de români, căptușiți cu secui. După datina turcească, în jurul Domnului și al familiei erau 3.000 de pedeștri de elită și 2.000 de călăreți.

In prima ciocnire, la Șelimbăr se întâmplă întocmai ca la Călugăreni, adică: armata păru învinsă și pomi într-o retragere dezordonată, până și la tunuri și la bagaje[1]. *Ca la Călugăreni, ceea ce restabili lupta a fost intervenirea personală, tot așa de vijelioasă, a „viteazului" însuși.* Cu cei 3.200 de cazaci - comandantul lor, Va- lavschi, vorbește numai de 700 de „călăreți, cazaci, poloni"[CMLI] [CMLII] -, și apoi, aceștia chiar fiind respinși, cu sulițașii săi, Mihai intervine și, neizbutind, aleargă la alți cazaci - nu cei poloni, ci cei cu Branițchi, cu care-i izbândește asaltul - și, cu secuii, care nu intraseră încă în foc, se dădu un mare iuruș în cursul căruia Komis, generalul Ardealului, fu prins, și steagurile căzură în mâna biruitorului (28 octombre st. n. 1599).

Cardinalul nu era om care să poată opune acestei lovituri eroice o alta. El se retrase spre zidurile Sibiului, scoțând o perdea de tunuri în față, dar din oraș nu i se dădu, cum era de așteptat, știindu-se dispozițiile locuitorilor, niciun concurs. Peste puțin el lua ca fugar drumul spre secuime, adică spre adăpostul de ocrotire polonă, al Moldovei. A doua zi, nunciul, care spera încă oarecare succes al negocierilor începute, nu-1 mai găsi, și învingătorul îi arătă că învinsul și-a căutat în fugă scăparea. Era să fie găsit, peste câteva zile, cu capul spart de securea țăranilor vecini în care se încrezuse[CMLIII], și Mihai, căinând tinerețea lui secerată așa de repede -: *Săracule popă* -, îl va duce la locul de îngropare al Băthoreștilor, în vechea biserică medievală din Alba Iulia[CMLIV].

Rămasă fără conducere, armata de strânsură, care a fost socotită

CMLI Atacul prim ar fi fost dat de Baba-Novac cu sârbii, dintre care unii trecură la Andrei, după Szamoskozy, trad. Căciun, p. 117.

CMLII Veress, *Lc.,* p. 339.

CMLIII Pentru moarte, știri bogate în Veress, *Lc.,* pp. 357-{35]9.

CMLIV Nunciul, despre a cărui dușmănoasă atitudine vom vorbi mai departe, pretinde că această ținută pioasă i-a fost impusă lui Mihai de dânsul; Hurmuzaki, IU, p. 515. O intervenție pentru Andrei, dacă ar fi viu, la împăratul; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 479, nr. DCCLX.

de nunciu numai la 15-16.000 de oameni, dar la 25.000 de Mihai însuși, însemnând, apoi, precis, 2.027 de morți și 1.000 de prinși, pe când nunciul afirma că mai toți morții erau români, și, prinzându-se și patruzeci și cinci de tunuri, fu cruțată, după intervenția ambasadorului pontifical, de acela *căruia-i stătea în mână s-o nimicească:* „de trei ori", spune Mihai, „am dăruit Sfinției Sale sângele ardelean"[1]. El vru să salveze în cocia sa însăși, îmbrăcându-1 în hainele sale, pe Ravasdy[CMLV CMLVI], îndeosebi urât de secui, dar aceștia îl scoaseră de acolo și-l făcură bucăți, căutând și pe alți nobili din părțile lor ca să-i facă a plăti astfel vechile lor uzurpări și nedreptăți.

în ciuda nunciului, care, cum se va arăta, căută să păstreze cetățile împăratului, Clujul s-a supus îndată, primind de comandant pe banul Mihalcea și în margine așezându-se un lagăr de 3.000 de oameni. Gherla veni pe urma la rând[CMLVII]. Așa făcu apoi și Chioara[CMLVIII]. Banatul fu și el ocupat. Numai cetățile mărginașe ale Maramureșului și Crișurilor, unde erau ofițeri imperiali de națiie ungurească sau pe care acești ofițeri putură să le ia grabnic în stăpânire, îi scăpară lui Mihai. De altfel, îndată după luptă, direct și prin Komis, el trimetea scrisori la comitatele exterioare ca să nu „se înstrăineze de la împăratul"[CMLIX].

Intrarea Domnului învingător în capitala pe care dinastia Băthory o pregătise Ardealului, vechiul Bălgrad, „Cetatea Albă" a Mureșului, devenită pentru oamenii Renașterii o Alba Iulie[CMLX], fu strălucită. Contemporanii

---

CMLV V. observațiile mai târzii ale judelui Sibiului, care a îngropat doar 500 de morți și ale lui Ungnad, despre lipsa de socoteală ce ar fi fost de ambele părți; *ibid.,* pp. 804-{80]5, nr. MCLXVin.

CMLVI Paleografie așa se explică „Rascoschi"=Ravasdy din raportul nunciului, *ibid.,* p. 513. De altfel, Ravasdy e arătat de români ca „tăiat în bucăți", *ibid.,* p. 475, nr. DCCLUm.

CMLVII *Ibid.,* p. 476, nr. DCCHI.

CMLVIII *Ibid.,* p. 497, nr. DCCXCVin.

CMLIX Hurmuzaki, m, p. 430. V. și declarațiile lui, *ibid.,* p. 432.

CMLX Scrisori ale lui Andrei, de altfel inofensive, aflate acolo, lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 482-[48]3, nr. DCCLXVIII. Alte scrisori, *ibid.,* p. 493, nr. DCCLXXXIX; p. 494, nr. DCCXC.

ne-au descris-o, cu binecuvântarea clerului catolic, - episcopul Naprâgy trimețând cheile cetății[CMLXI], - cu alaiul nobilimii, cu lunga defilare a ostașilor, în sunetul de vioare al lăutarilor care ziceau pentru întâia oară în aceste locuri seculare cântece bătrânești de la curtea voievozilor. Se poate zice că, în deosebire de Băthorești și de toți

ceilalți „crai" unguri, care stăteau prin castele ca Gilăul și abia se deprinseseră cu ideea unei capitale, el, Mihai, deprins a sta în „cetate de Scaun, păzită de Dumnezeu", după milenara tradiție bizantină, *a dat Ardealului o capitală statornică, pe* care, de altfel, urmașii lui de alt neam n-o știură păstra. Imediat ce se așează „în Scaun", el își făcu un Sfat, care, la mart 1600, era compus din Dumitru (zis aici: Petru) Naprăgy ca „mare castelan", Teodosie, rămas mare logofăt, „Sechil Mojiș", ca „mare ghinărareș", Mihalcea și Calotă, banii de Craiova, și de Buzău, desigur, Preda Buzeseu postelnic, Bărcan, de la Bărcănești Prahovei, mare vistier, Leca, mare comis, Stoica, mare postelnic[1]. Mai târziu se adause Komis, fără dregătorie[CMLXII CMLXIII].

Ajuns stăpân al Ardealului, el trebui să se gândească la rostul pe care înțelegea să-l păstreze acolo și la temeiurile, felurite, pe care, întrebuințând toată dibăcia, îl putea sprijini. încă de la 18 novembre, un ragusan care i s-a vădit apoi ca ireductibil dușman, Paolo Giorgi, observă că, în ce privește această direcție în jurul învingătorului părerile erau deosebite: *„boierii munteni, și mai ales Buzești, nu sunt* (hanno per male) *ca Voievodul să rămână în această țară și s-o ocupe pentru sine, dar boierii sârbi și greci sunt foarte protivnici părerii lor"*[CMLXIV].

Factorii politici pe care-i avea el înainte erau de multe feluri.

întâi autoritatea pontificală, întinsă asupra prințului

CMLXI Hurmuzaki, DI, p. 357, nr. CCXXXVin.

CMLXII1. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturdza,* p. 160.

CMLXIII *Ibid,* pp. 164—[16)5. Cei ce lipsesc erau pe aiurea.

CMLXIV Hurmuzaki, m, p. 352, nr. CCLXXTV.

catolic și cardinalului care pierise[CMLXV].

Nunciul încearcă să strice rezultatul biruinții „monstruoase" câștigate de acest om, care-i părea un schismatic și un barbar. Vorbea omului nesfârșit superior c-a inteligență, voință și naștere, de „sistemul de guvernare turcesc sau valah", care „ar fi un lucru cu totul odios"[CMLXVI]. Dorea să se scoată de imperiali de la dânsul „ce se poate", dându-i-se doar undeva prin Germania, cu vorbe măgulitoare, vreo compensație. Să se păstreze Naprăgy în calitate de cancelar, ca să nu vie vreun schismatic, și să fie oprit de a pleca din scaunul lui, de frică să nu se instaleze acolo un altul de legea lui Mihai, Papa trebuind să facă toate formele pentru episcopat și pentru iezuiți. Cu dispreț privea clericul

roman pe acest „om fără învățătură *(senza lettere),* încât abia poate să scrie în felul său" - și ce frumoasă, ce nobilă, ce „artistică" e, nu numai în iscălitură, scrisoarea aceluia care era înconjurat de boieri cărturari, scriitori de cronici, ca Teodosie și autorul *Cronicei Buzeștilor,* și excelenți caligrafi, ca acei iscăliți sub cele două acte de jurământ! -, „nici nu știe altă limbă decât românește și turcește" - grecește sigur că știa, și încă foarte bine -, „dar e foarte șiret și plin de foarte multe meșteșuguri *(artifitiosissimo)* și ilegal *(illegitimo),* nestatornic din fire, crud, libidinos, fără frică de Dumnezeu" *(timorata) (!) (d-lddio)".* Ar fi meritat, deci, spune Ioan de' Marini, să i se vorbească de cel necontenit calomniat astfel: „Tu, care ai scris lui Gheorghe Basta și la Curtea împărătească că eu sunt trădător și necredincios Măriei Sale împăratului, ocrotitorul meu prea-îndurător, și că am făcut pace cu turcii și cu cardinalul Andrei, acuma vezi ce pagubă mi-ai făcut și că eu sunt credincios Măriei Sale și a toată creștinătatea? Și, dacă nu m-aș gândi la anume considerații, m-aș purta altfel cu d-ta, fiind informat de tot ce ai făcut în paguba creștinătății și a Măriei Sale împăratului în Polonia"[1].

Trimesul, așa de mediocru, al Papei încercă apoi să

CMLXV O lungă expunere a lui, în Veress, *Lc.,* p. 204 și urm.
CMLXVI Raportul lui citat, în Hurmuzaki, m, p. 514-[51]5.

joace rolul de regent al Ardealului fără stăpân.

Adună la Sibiu pe nobilii iertați de Mihai cu atâta mărinimie, ca și pe căpeteniile sașilor și magistrații orășenești, cerându-le să-i păstreze împăratului cetățile țării. „Ar fi rușine", spunea blândul pacificator în numele creștinătății, „ca un valah să stăpânească o țară așa de nobilă ca aceasta". *N-ar trebui să facă jurământul lui Mihai.*

El se făcu totuși, dar nu ca unui nou prinț, ci ca unui „căpitan", cum își zisese însuși de la intrarea în Ardeal, și, prin forța lucrurilor, „locțiitor" al împăratului.

Mihai primi și așa. Refuzând scrisorile de asigurare cerute de nobili și înfățișând ca garanție pe nunțiul însuși, care se declară foarte onorat de acest rol, el alcătui îndată acel *Consiliu în care învinșii erau reprezentați în cea mai mare parte, greșeală din punctul nostru de vedere, măsură cu totul indispensabilă din al lui, cel care n-avea altă calitate decât aceea pe care i-o dădeau, împreună cu victoria, desăvârșită, jurământul luat de la secui și condițiile în care-l primiseră sașii*[CMLXVII] [CMLXVIII]. Am văzul că el cuprindea pe Napragy, considerat ca om al împăratului, pe Komis, care era socotit că trădase, pe vechea cu-

noștință, secuiul de sânge Moise. De o parte rămase numai Ștefan Bocskai, care se bucura că, „din bunătatea lui Dumnezeu", Andrei a fost ucis, plătindu-și păcatele, și care se grăbi să alerge spre Ardeal cu ce prieteni avea sub mână.

Despre acești unguri, Mihai vorbea cu solul imperial Carlo Mango în ianuar 1600, arătând că de hatârul împăratului și Papei a iertat pe Naprăgy și că un Ștefan Csăki merită iertare; solul, căruia Komis îi plânsese cu lacrimi, era de părere ca acesta, cu Naprăgy, cu Bodony, să fie trimeși ca ambasadori la dieta ungurească și acolo împăratul să-i facă a-și plăti păcatele[1].

Din marea nobilime ungurească singur acel Ștefan Bocskai, care se lăuda că el face prinții și că va isprăvi făcându-se pe sine însuși, ajunsese cu trupe până la Cluj.

CMLXVII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 489-[4]91, nr. DCCLXXXI.
CMLXVIII *Ibid.,* p. 476, nr. DCCLIV.

Chemat la dânsul de Mihai, el se hotărî să vie ca la unul de sama lui sau poate și sub dânsul. Dorea să vadă pe Ungnad înconjurat de oaste germană. „Am venit", scrie el lui Basta, „numai la cererea lui, în puterea credinței față de Maiestatea Sa împăratul"[CMLXIX CMLXX].

El, care voise să între cu oaste, „după cererea lui Mihai", pretinzând că toată ungurimea nobilă ar fi alergat „la dânsul sub steagul Maiestății Sale", și fusese chemat de Domn la Alba Iulia, acuma, arătând cunoscutele îndreptățiri ale lui Mihai, îl pâra pentru graba jurământului și față de dânsul și de fiu, pentru trimeterea peste munți a lui Sennyei, Sibrik, Bodony, Moise Szekely, Francisc Nagy și alți nemeși, pentru liberarea prinșilor turci, pentru ținerea unui ceauș, căruia-i spune că turcilor le-a câștigat Ardealul[CMLXXI], dar mai ales pentru planurile asupra comitatelor exterioare, ca unul care a convocat la dietă și pe nobilii din Crasna, pe care de fapt îi trecea la catastif, ca și pe cei din Solnocul-de-Mijloc[CMLXXII], și a scris și căpitanului de Chioara, scrisori iscălite și de Sfat, dar fără ca el, Csaki, să fi vrut să puie semnătura lui. Firește, se plângea mai ales că nu i s-au restituit posesiunile: pe „oricine altul" decât pe uzurpatorul român, pe care-1 privea,

și el, cu invidie și ură, nobilimea l-ar primi, fiind trimes de împărat. Se prezenta ca vorbind și în numele nunciului[1]. Era în veșnic neastâmpăr, și, în loc să se ia măsuri contra aceluia care de mult vâna coroana Ardealului, primul trimes al împăratului, croatul David Ungnad, al cărui rol îl vom arăta îndată, nu știe cum să-i

CMLXIX *Ibid.,* p. 571. Un Ioan Zelestei (din Săliște) se oferă cu 500 de călări lui Mihai; *ibid.* îl vom mai întâlni. Marini denunța pe Naprăgy ca înțeles cu Băthoreștii și cu polonii; *ibid.,* p. 574.

CMLXX *Ibid.,* p. 493, nr. DCCLXXXVH. Mihai cerea la Praga să i se reia donațiile de la Sigismund; *ibid.,* p. 609, nr. CMLXVI.

CMLXXI De fapt Mihai înștiința pe împărat la 29 novembre că urmează negocierile cu turcii pentru pacea comună; Hurmuzaki, HI, pp. 363-[36]4, nr. CCLXXXm.

CMLXXII *Ibid.,* pp. 370437]!.

vorbească mai frumos[CMLXXIII CMLXXIV].

Sigismund Forgăch, trimes de Basta, dădea știri în același sens: Mihai e un tiran legat cu turcii, care stoarce țara și terorizează pe nobili, chinuind și pe Palatici, ațâțând pe țărani contra lor[CMLXXV]. Pe Zelestey și pe Sennyei Mihai îi cerea anume de la împărat[CMLXXVI CMLXXVII]. Și Gheorghe Zriny era de părere că lui Mihai e a i se plăti cheltuielile și a i se da un dar, fără nimic alta[3]. Altfel gândea numai Mihai Szekely, pe care-1 vom întâlni, așa de des pe urmă. El scria: *„Nu cunosc pe nimeni mai potrivit pentru a guverna decât el, căci e sever și-și riscă gâtul”*', Pătrașcu ar fi de crescut și însurat la Curte[CMLXXVIII]. Paul Niary, care comanda la Oradea, se supăra că Mihai atrage la el pe nemeșii din Crasna și Solnoc[CMLXXIX CMLXXX].

De altfel, Ungnad însuși îi caracteriza astfel pe toți: *„totul e turcism la dânșii, bastard și adulterat; nicio credință, sau și aceea mințită, nicio pietate, și Sigismund Băthori le stă încă în măduvă; trebuie să li se taie coamele, de să nu le mai crească în veșnicie. Voievodul Mihai a făcut ce nu s-a mai văzut de o sută de ani. E o pedeapsă de mânie a lui Dumnezeu”*[CMLXXXI].

Pe când nici boierimea munteană mutată în Ardeal nu era cu totul la înălțimea unei așa de delicate situații, căci Mihalcea, socotit și de Mihai Szekely ca un rău sfătuitor', se certa cu Petru Armeanul[CMLXXXII], pe

CMLXXIII *Ibid.,* pp. 352—[35]3, nr. CCLXXIV, 16 novembre. Același către consilierul Barvitius, cu aceeași dată; *ibid.,* pp. 355-[35]6, nr. CCLXXVI. El arată ca intimi ai lui Mihai pe Komis, Sennyei și Alaidy. Pârile lui și la 23; *ibid.,* p. 401, nr. CCCXXIV.

CMLXXIV lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 635, nr. CMXCIV.

CMLXXV Hurmuzaki, UI, pp. 357—[35J9, nr. CCLXXIX. Aceleași către Pâlfly, *ibid.,* pp. 359-61, nr. CCLXXIX.

CMLXXVI *Ibid.,* p. 369.

CMLXXVII *Ibid.,* pp. 38O-[38] 1, nr. CCCTV.

CMLXXVIII V. *ibid,* pp. 381—[38]2, nr. CCCV; pp. 403-[40]4, nr. CCCXXVU.

CMLXXIX *Ibid,* pp. 591-3, nr. CMXLVIII. Pentru ambii, *ibid,* pp. 595-{59]7, n[umere]le CMLUI-CMLIV.

CMLXXX *Ibid,* p. 651, nr. MX.

CMLXXXI *Ibid,* pp. 619—[6]20, nr. CMLXXVUI.

CMLXXXII *Ibid,* p. 598.

care Carlo Magno-1 credea că dorește să fie al doilea stăpân al țăriif!)', colaborarea cu ungurii mergea rău, și încă din ianuar Naprăgy[CMLXXXIII] [CMLXXXIV] și Komis, care, scos ca „trădător", în dietă, din „generalat", încredințat lui Moise Szăkely[CMLXXXV], se dădea bine pe lângă imperiali, erau foarte mult sub bănuială, Csăki părând că li se substituie ca favorit[CMLXXXVI], deși cel dintâi izbuti să se dezvinovățească. Gheorghe Borbely, un bun ostaș, ajunse și el în favoare[CMLXXXVII].

Din partea lor, sașii se simțiră greu împovărați de dările pe care, de la început, cel care avea în sama lui atâta oaste neplătită, trebui să le arunce asupra lor[CMLXXXVIII]. Necredința dovedită a judelui din Cluj, Petru Huszăr, aduse nu numai înlăturarea, ci și uciderea lui și cel care-1 înlocui fu un român, Andrei Stâncel, - caz unic de întrebuințare de către Mihai într-un astfel de rost a unui om de neamul lui[CMLXXXIX].

Și în tot acest timp Sigismund n-avuse odihnă. îl găsim pe la Marea Baltică, gata să treacă în Anglia, apoi umblă prin Polonia, vizitând pe rege, pe Zamoyski, întreținând o necontenită corespondență cu amicii ascunși din Ardeal, între alții cu Bocskai, cu Paul Niary, cu toată aristocrația ungurească din Ardealul însuși și din cetățile vecine[CMXC]. Anume fire ale unei conspirații foarte întinse fură prinse încă din ianuar[CMXCI].

Oricum, nimic nu fu schimbat de Mihai în viața

CMLXXXIII *Ibid.,* p. 618, nr. CMLXXVH.

CMLXXXIV Se găsesc pâri ale lui contra lui Mihai.

CMLXXXV Hurmuzaki, m, p. 407. V. și *ibid.,* p. 412 și urm.: procesul în dietă.

CMLXXXVI *Ibid.,* p. 629. S-ar fi tăiat un Mihail Katonal, care fusese trimes cu Nicolae Pătrașcu în Țara Românească. De fapt, îl uciseseră țărani români; *ibid,* pp. 630- [63] 1; cf. p. 631, nr. CMXCI; p. 646, nr. MVI.

CMLXXXVII *Ibid,* p. 657.

CMLXXXVIII Și asupra clujenilor, Meteș, Domni și boieri din țările române în orașul Cluj, p. DC.

CMLXXXIX *Ibid,* p. DC și nota 3.

CMXC V., de exemplu, lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 636—[63]8, nr. CMXCVI- [CMXC]Vn.

CMXCI V. *ibid,* p. 636 și urm.

internă a Ardealului, care rămânea o țară de „Ordine", de „State", ale cării legi și chiar măsuri de administrație se hotărau, ca în adâncul ev mediu, prin diete, care „aruncau" dări pe porți, contribuții extraordinare, și de provizii și articole de îmbrăcăminte asupra comitatelor și cetăților.

Deci, prima măsură a lui Mihai a fost, cum făcuseră la instalare și Băthoreștii, *convocarea dietei,* pe ziua de 3 novembre. Ea se făcu, după o formă germană meșteșugită, „pentru că, din deosebita voie și bunăvoință a atotputernicului, Dumnezeul cel drept a ales și orânduit pe Maiestatea Sa împăratul peste această țara a Ardealului ca patron". El le poruncește în numele Mărie Sale împăratului, domnul nostru prea-îndurător", să alerge la locul unde se vor arăta credincioși și ascultători" Chesarului[1]. în textul latin se spunea *astfel',* „deoarece, cu voia lui Dumnezeu, guvernarea acestei provincii, după Maiestatea Sa Regele și împăratul, a trecut la noi" *(ad nos translata),* și nu se pomenea nimic de acea demonstrație de credință supremei autorități[CMXCII CMXCIII].

încă înainte de aceasta însă, nevoia de bani pentru mercenari grăbindu-1 - marea lui nenorocire până la capăt -, Mihai cerea bani de la orașe, arătându-le că „Dumnezeu l-a adus întâi aceasta și l-a făcut *stăpânilor"[CMXCIV].*

Chemată întâi la Cluj, dieta fu strămutată la Alba Iulia[CMXCV]. Adunarea se ținu în liniște, cu o largă participare, și în ea Mihai jură credință împăratului, în numele său și al fiului, înainte de a se vota sumele necesare pentru armată.

Era evident însă, cu toată această păstrare a trecutului, și din prudență *față de o nobilime pe care ar*

CMXCII *Ibid.,* pp. 483-[48]4, nr. DCCLXIX.

CMXCIII *Ibid.,* n-1 următor.

CMXCIV *Ibid.,* p. 485, nr. DCLXXTV. Cf. și n[umăiul]l următor. Tot bistrițenilor le scrie pentru familia lui Komis; *ibid.,* p. 487, nr. DCLXXVUI.

CMXCV *Ibid.,* p. 504, nr. DCCCVID.

fi putut s-o distrugă fără să se ivească de la nimeni o protestare[CMXCVI] - și nu s-a atins nimeni măcar de intrigantul Ștefan Bâthory, care, arestat poate un moment la Șimlău[CMXCVII], s-ar fi salvat la Hust[CMXCVIII], pe care-1 dă imperialilor[CMXCIX] -, și din considerație față de împăratul pe care până la capăt și-l va recunoaște ca stăpân, dar *nu de la o nafie la alta, ci pentru că el, creștin, trebuie să asculte de la sine pe acela care este „Împăratul creștinilor", cum îi zicea el,* era evident că Mihai se simțea domn, domn întreg, cu neputință de a fi dezrădăcinat altfel decât prin răscoală și război în acest Ardeal în care se înfipsese cu sabia. *Părăsirea în mâinile fiului în vrâstă de*

doisprezece, treisprezece ani[1]*, ca domn deplin, a Țării Românești* era o dovadă. Un act de la dânsul[M MI] îl arată în această calitate, *cu boierii, formând un Stat deosebit, fără nicio legătură cu al Ardealului,* deși Mihai introduse în pecetea sa și armele ardelene fără a părăsi pe sfinții ocrotitori ai Țării Românești.

Malaspina observa de la început această hotărâre, care va rămânea nezguduită, oricât egoismul viclean al Casei de Austria va căuta să mursice și să împuțineze calitatea formală a acestei stăpâniri: „Din negocieri", spune nunciul, „am descoperit că el dorește cu tot dinadinsul să fie domn al acestei țări, pentru că, în afară de convocarea Dietei, împarte posesiuni cui îi place dintre români și exercită toate acele acte de jurisdicție pe care le poate exercita un stăpân desăvârșit".

De la început încă pârile începeau la Curte. Mihai ține corespondență cu turcii, primește ceauși, păstrează

CMXCVI Se confiscă numai averea nobililor fugari, *ibid.,* p. 496, nr. DCCXCVI.

CMXCVII Hurmuzaki, in, p. 515.

CMXCVIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 491.

CMXCIX *Ibid.,* p. 492, nr. DCCLXXXVI.

M Hurmuzaki, HI, p. 515. Pleacă „opt sau zece zile" după 14 novembre, *ibid.* După Malaspina ia cu dânsul și doi sfetnici ardeleni catolici, pe care nu-i aflăm în actele lui.

MI lorga, în *Mem. Ac. Rom.* pe 1935.

robi turci la el, ia de la orașe bani și postav pentru soldați și pentru tezaurul său de acasă. El face să i se jure numai lui și nu îngăduie ostași veniți în cetăți, singur e Șimlăul și Bustul având o garnizoană imperială. El vrea sau să se așeze ca domn sau să cedeze țara stoarsă turcilor[MII]. Dar avem dovadă că pretutindeni el cerea jurământul întâi pentru împărat și pe urmă pentru dânsul[MIII]. Chiar acei care aveau sentimente pentru dânsul, temându-se că va rămânea în Ardeal, socoteau că *nemeșii de acolo nu-l vor suferi niciodată,* cum își închipuiau că pe imperiali i-ar suferi[MIV]. Ioan de' Marini se arăta dușman al dăinuirii lui Mihai în Ardeal și, însemnând toate excesele soldatescei, el apăsa asupra faptului că Ardealul n-ar fi fost de fapt cucerit, ci că oligarhia nobililor s-ar fi supus de bună voia ei împăratului[MV]. Și Consiliul de Război din Viena se arăta continuu dușman domnului român[MVI].

Influența acestor continue învinuiri fu așa de mare, încât oamenii care fuseseră de părere că i s-ar putea lăsa Ardealul lui Mihai cu titlul vechi de voievod căutau acum în ce condiții s-ar putea da provinciei o

nouă așezare: astfel arhiepiscopul de Gran el însuși[1]. Și totuși cei care vorbeau de un arhiduce, adăugind că Mihai s-a băgat ca „un păduche în blană", își dădeau sama că nu-1 vor putea căpăta în Ardeal[MVII MVIII].

Singur arhiducele Matthias își dădea samă de necesitățile situației așa de grele a aceluia căruia nu i se arăta recunoștința pe care acest spirit nobil și-o socotea datorită. El credea că în adevăr Mihai e credincios și că are un singur adevărat dușman, turcul. Și arhiducele cerea îndepărtarea lui Basta: care „nu e iubit, respectat,

MII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 487-[4S]8, nr. DCCLXXIX.
MIII *Ibid,* pp. 517-[51]8, nr. DCCCXXXIV.
MIV *Ibid,* p. 520.
MV *Ibid,* p. 526, nr. DCCCXLI.
MVI *Ibid,* p. 531, nr. DCCCXLIX.
MVII *Ibid.,* pp. 532—[53]3, nr. DCCCLI.
MVIII *Ibid,* p. 536, nr. DCCCLVI.

temut sau ascultat de nimeni"[MIX]. Matthias mergea așa de departe, încât spunea că, dacă Mihai nu vrea să plece, să i se lase lui, și chiar fiului, *Ardealul cu titlul ce și l-a luat, de guvernator și locțiitor, dar cu comisari și gardă germană*[MX].

Și cineva care-1 cunoscuse pe Mihai în țara lui, Nicolae Istvănffy, socotea că pentru moment nu poate fi vorba de a scoate pe cuceritor din cucerirea sa, deși-i va fi greu să ție amândouă țările al căror domn este[MXI]. De aceeași părere e și episcopul Szuhay[MXII]. *Se înțelegea la Viena că atmosfera de bănuială e creată de „domnii ungurești"*[MXIII]. în Ardeal chiar, Ioan de' Marini, spre sfârșitul lui decembre, ascultând cuvintele de protestare ale lui Mihai, își schimba cu totul părerea despre dânsul[MXIV]. Un ungur loaial, Sebastian Thokoly, asigura că Mihai e credincios aceluia căruia-i jurase. I se părea natural că acel care nu numai a cucerit, dar a pacificat Ardealul nu vrea să-l cedeze decât numai unui arhiduce; îl lovea însă și pe dânsul greutatea de a ține cele două țări și

mai ales aceea de a face și mai departe o acțiune de ofensivă, singura de folos[1].

încotro era să se îndrepte Mihai? Către ai săi? Ei erau mulți, dar, fără valoare politică, fără situație constituțională, fără arme, iar el era înainte de toate

---

MIX *Ibid,* pp. 536—[53]8, nr. DCCCLVH. Și contra lui Malaspina, care-i pare rău dispus față de împăiat Părerea Consiliului de Război despre răspunsul către arhiduce; *ibid,* p. 561, nr. CMIX. Urmează, p. 538 și urm., o serie întreagă de păreri, *toate înlăturând păstrarea lui Mihai.* Și la Roma, unde nu revenise încă Malaspina, cardinalul Paravicini era de părere să nu se lase ca Mihai „să se înamoreze" de Ardeal; *ibid,* p. 541, nr. DCCCLXVI. Papa era pornit contra Domnului din cauza știrilor de la nunciu; *ibid,* p. 547. V. și *ibid,* p. 556, nr. DCCCXCVn.

MX Scrisoare a lui Matthias către Mihai, 16 novembre, Veress, *Lc.,* pp. 281-[28]2, nr. 195.

MXI lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 544—[54]5, nr. DCCCXXIH.

MXII *Monumenta comitialia Transylvaniae,* IV, pp. 463-[64]4, nr. XXVIII; cf. lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 558, nr. CMIII.

MXIII *Ibid,* p. 551, nr. DCCCLXXXVm.

MXIV *Ibid,* p. 55i, nr. DCCCLXXXVI.

domn creștin, jurat „Chesarului”.

Desigur bătălia avu un răsunet pe care Mihai nu-1 prevăzuse și pe care, în orice caz, nu l-a voit, ci, din potrivă, a căutat să-l înăbușe. Cete de țărani începură să prade[MXV] [MXVI]. Banul Mihalcea trebui să ia măsuri contra acestor excese, care făceau ca mulți nemeși sa părăsească țara. El porunci, deci, *„cu putere, din partea Măriei Sale împăratului Romanilor,* să se strige în toate locurile unde se adună lumea ca tot omul să mântuie cu astfel de hoții și să se astâmpere”, așa ca „nobilimea să vină-n siguranță în țară” (15 novembre)[MXVII]. Erau țărani de neamul lui, față de care avea sentimente de creștin și o instinctivă aplecare de român, îngrijindu-se de preoții lor, dar mai ales de organizarea bisericească pe baza așezământului din 1595, care-i lega de Târgoviște. Ioan, călugărul din Prslop, care era episcop în suburbia românească a Bălgradului, deveni, prin voința lui, Vlădică a tot Ardealul, și va veni o vreme când în Maramureș, la Muncaciu, se va așeza, în legătură cu acest scaun metropolitan pentru toate ținuturile ardelene, un călugăr cărturar, adus din mănăstirea Tismanei, Serghie[MXVIII].

Mai sus, în ce privește o adevărată conștiință națională, nu se ridica el deocamdată, în vijelia de grijă căzută năprasnic asupra lui. Și totuși, acest simț că toți românii, de aceeași fire, trebuie să fie împreună, era în unele spirite. Aga Caraiman din Constantinopol, omul Iui Ieremia, simpatiza vădit cu Mihai, cum se vede din mărturisirile lui[MXIX] [MXX]. Iar pribegii munteni în Moldova scriau tocmai atunci, în cererea lor către Zamoyski, aceste memorabile cuvinte că: *„vor să fie în comunitate și unire cu Moldova, pentru că toți suntem de o limbă și*

MXV *Ibid.,* pp. 553-Ț55J5, nr. DCCCXCI. Și altă părere, din Praga, a unui ungur, despre calomniile contra lui Mihai; *ibid.,* p. 567, nr. DCCCXCIX.

MXVI V. și plângerea lui Ștefan Bocskai, *ibid.,* p. 493, nr. DCCLXXXVII.

MXVII *Ibid,* pp. 500-150] 1, nr. DCCC.

MXVIII lorga, Sate și preoți; Istoria Bisericii românești, ed. a 2-a, I.

MXIX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 469, nr. 742.

MXX I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supi.* III, p. 488. Era o amintire a lui Petru Șchiopul în Moldova și a Lăpușneanului Alexandru și a lui Ștefan Surdul în Țara Românească.

Dar pentru *Mihai rostul creștin al românilor era asigurat,* și aceasta-i ajungea.

Creștinătatea, creștinătatea lui ortodoxă, era mai largă, și aceasta n-o putea uita, iar, dacă ar fi fost ispitit la așa ceva, era cine să i-o amintească, acela care de mult se înstăpânise pe sufletul lui.

Cum, firește, în sufletul aruncat de soartă într-o astfel de situație se zbăteau mai multe tendințe, unele venind din vechiul fond românesc, altele din obișnuința luptei pentru cruce, din îmbierile în Balcani, din fulgerările ispititoare de deasupra Sfintei Sofii. Dionisie Ralî sta neclintit lângă Mihai, aducându-i aminte de ce făgăduise, vrăjindu-i în față năluca lucrurilor, mult mai mari, pe un glorios teritoriu istoric, ce s-ar putea îndeplini. Necurmat, zi de zi, amenin- țându-1 și cu afurisanie[1], el îi suflă în urechi sfatul de a lăsa acest pământ spre care-și ascut dinții atâția câni pentru a merge pe marea cale glorioasă a împărăților bizantini. Adresându-se către Rudolf, la 22 decembre, el spune că Mihai ar fi gata, cum va sosi Pezzen, să-i încredințeze cucerirea sa. Căci *„tot gândul său e să meargă în Turcia și să-și facă reședința în Sofia”*[MXXI MXXII].

Visând de acele locuri îndepărtate, Mihai nu se gândea serios în acel moment la vecina Moldovă în care orice acțiune a lui era urmărită de Ieremia cu ochi de ură, dar unde știa că locuitorii îl vor[MXXIII]. Totuși, cum el vorbise de o expediție într-acolo. Consiliul de Război din Viena, invocând posibilitatea unirii creștine, era

---

MXXI lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 569, nr. CMXXI.

MXXII *Ibid.,* pp. 552—[55]3, nr. DCCCLXXXIX.

MXXIII Hurmuzaki, IV, p. 17. Fiind vorba de cedarea Cașoviei și de pâri contra lui, pare a fi mai târzie decât ianuar, data la care e pusă scrisoarea.

împotriva acestei idei[MXXIV] [MXXV]. Ca răspuns, Mihai trimetea prin Anghelachi, apoi printr-un medic Andrei și un „Pallan Bagi" rugăminte să fie lăsat a pedepsi pe acel rău vecin, în locul căruia ar admite pe dușmanul său din 1595, Bogdan Sasul[3]. Era pârât lui Zamoyski, gata să răspândească astfel de

odioase calomnii, că a intrat în Ardeal ca un tâlhar, că a chinuit nobilimea de acolo, că de la dânsul e porunca de a se ridica țăranii împotriva domnilor care-i țineau sub un așa de greu călcâi de fier și de a-i ucide cu nevestele și copiii, că moșiile, confiscate, se împart secuilor și că așa au de gând să facă și în Moldova, ba contra oricui îl va împiedeca în „acțiunea lui contra păgânilor". Cancelarul polon se temea ca nu cumva și țăranii de la el, tot așa de rău tratați, să înceapă un asemenea atac[1] împotriva seniorilor[MXXVI MXXVII] și regele era dispus să ajute cu armele pe tânguitorul moldovean, mai ales după ce i s-a spus că Nicolae-Vodă Pătrașcu și tutorul său Sibrik au fast trimeși acasă cu trupe, care ar putea să ia o ofensivă spre Răsărit[MXXVIII].

De la Mihai veni atunci asigurarea, în parte numai sinceră, că nu poartă gând rău vecinului și n-are de gând să-l atace; din potrivă, Moldova e locul unor foarte vechi

---

MXXIV 17 ianuar; *ibid.,* p. 15, nr. IX. Mihai lua masuri la granița polonă; scrisoarea lui din 21 către Mihai Szekcly, *ibid.,* p. 16, nr. X. Interzicerea expediției de către împărat, 22 decembre, *ibid.,* III, p. 397, nr. CCCXX; la 24, *ibid.,* p. 403, nr. CCCXXVI.

MXXV *Ibid,* IV2, p. 23, nr. XIV. Scrisoarea către Anghelachi, 23 april sL v. Către Darahi Mihai spune că în patrusprezece zile ar putea lua Moldova, *ibid,* m, p. 433, nr. CCCXL.

MXXVI I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n, pp. 555-J55J8, n[umere]le CCXCIV-V; pp. 561—[56]2, nr. CCXCVB.

MXXVII *Ibid.,* p. 561, nr. CCXCVH.

MXXVIII *Ibid.,* pp. 562-[56]3, nr. CCXCVHI; pp. 569-[5]70, nr. CCCIII. Mulțămiri ale lui Ieremia, *ibid.,* p. 571, nr. CCCTV. Noi pâri contra lui Mihai (19 februar), *ibid.,* pp. 579-[5]80, nr. CCCVm.

intrigi (4 februar și 11 mart)[MXXIX MXXX].

De fapt, polonii, pe lângă care Ieremia stăruia ca să așeze Domn muntean pe fratele său, Simion, țineau la dânșii pe acel fiu grecizat al lui Cercel, Dumitrașcu, biet om simplu, de vreo patruzeci de ani, ajuns apoi, părăsit și sărac, redus a cerși, într-o închisoare din Prusia, care, intitulându-se „Dimitrie Despot", făcea, în februar, o vizită nunciului, și, declarându-se catolic, își arăta drepturile asupra Țării Românești[3]. Și, de fapt, nu numai că Sigismund fu oploșit acolo, dar Domnul Moldovei cerea ca regele Poloniei să-l și ajute cu bani „ca să-și facă datoria"[MXXXI].

Cu practicele de înșelare pe care le întrebuința Mihai ca și ceilalți,

el discuta în decembre 1599 foarte sincer un plan de căsătorie între fiul său și o domniță a lui Ieremia, pe care-1 invita să vie alături de dânsul la lupta pentru cruce[1].

Se credea și mai departe la Viena că Mihai vrea „să-și mâne caii la păsune la Adrianopol, împingându-i spre Constantinopol"[MXXXII MXXXIII]. Era, de altfel, vremea când *Marele-Duce moscovit începea să-și trimită la noi călugării ca să arate că pe aici ar vrea să-și facă el intrarea în „ Grecia "*[MXXXIV]. Și Ungnad credea că trupele

MXXIX *Ibid,* pp. 577—[57]8, nr. CECVII. Se amintesc și asigurările aduse regelui de Petru Armeanul. A doua scrisoare a lui Mihai, *ibid.,* pp. 583—[58]5, nr. CCCXI. Acuma fusese la Mihai Andrei Taranowski, despre ale cărui pipăiri de teren v. însă mai departe.

MXXX Nicolae Buta, *J paesi romeni in una serie di „Awisi" del settecento (sic),* în *Diplomatarium italicum,* II, p. 131. Se va vedea că era vorba de însuiarea în Moldova a lui Nicolae-Vodă Pătrașcu, deși se avea în vedere și aceea cu „/> *fată a ducelui de Prusia", un Hohenzollem; ibid.,* p. 133, nr. CXXXIX. Pentru Dumitrașcu v. N lorga, în *Lui Titu Maiorescu.*

MXXXI lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 490-[49]l, nr. CCCXTV.

MXXXII Hurmuzaki, HI, p. 396.

MXXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 581, nr. CMXXXI.

MXXXIV *Ibid.,* p. 562, nr. CMXI. O intervenție a lui Paolo Giorgio pentru un ajutor ce s-ar da acestui cleric meritos, care a suferit atâta pe la turci, pierzându-și averea pentru a se răscumpăra; *ibid.,* p. 565, nr. CMXVI.

ce se tot adunau la Mihai ar avea în vedere „trecerea peste Dunăre și întreprinderea în Bulgaria și Serbia”[MXXXV], care ar putea fi ușor cucerită, nefiind cetăți în cale[MXXXVI]. Soli de la „Țarul bătrân” și de la „Țarul tânăr” veneau la Praga și ofereau o ligă contra păgânilor[MXXXVII]. Boris Gudunov, căci de el e vorba, arăta că dispune de Șah, de georgieni, de gruzini, de „bactrieni”, de „siberieni” și „alte popoare vecine”; e gata să atace pe tătari și să-i trimită lui Rudolf în Ungaria 10.000 de arcași. Lucrul de căpetenie era însă pâra contra polonilor, pe care e gata să-i atace pentru a le relua ce uzurpaseră: aceasta, firește, încântă pe Maximilian[MXXXVIII MXXXIX].

Prin trimesul său la Praga, a cărui misiune o vom vedea, Petru Armeanul, Domnul român avu și el legături cu acest potentat din locuri așa de depărtate al cărui sol se lăuda că i-a dat bani și icoane. La 20 novembre 1599, în orașul boem Pilsen, Atanase Vlasiev, solul muscălesc, primi vizita Armeanului, care se făcu că are misiunea anume de a-i comunica în ce fel Mihai a cucerit Ardealul, pe lângă că a pătruns în țara turcească *„drum de trei zile, aproape până la Constantinopol”*.* Nu fără trufie-i veni răspunsul că „așa a vrut Dumnezeu ca Mihai-Vodă să biruie pe vasalul turco-litvan Andrei Băthory și să cucerească Ardealul”; e bucuros și el ca legătura cu împăratul să ajute pe Domn în lupta deschisă cu turcii. Și nu se uita amintirea darurilor trimese din Moscova la București.

Trebuia însă, în așteptarea ceasului în care Mihai va merge să libereze Orientul ortodox, pază mare față de cine-l stăpânea încă.

Astfel, în ce privește pe turci, care-i îngăduiseră cucerirea, imposibilă fără aceasta, și nu făcuseră nicio

MXXXV *Ibid.,* p. 567.
MXXXVI *Ibid,* p. 568, nr. CMXIX.
MXXXVII *Ibid,* p. 566, nr. CMXVin. Era vorba și de o căsătorie; v. și *ibid,* nota 1.
MXXXVIII *Ibid,* pp. 568-[56]9, nr. CMXX; p. 587, nr. CMXXXIX.
MXXXIX Traducerea textului original la Hasdeu, *Arhiva Istorică,* n, pp. 47—[4]8.

mișcare pentru a tulbura țara cea veche, ceaușul ce se afla în Țara Românească fu ținut în Ardeal, și aici i s-ar H ținut acest limbaj: „Iată că aceea ce împăratul a dorit de atâta vreme, ca eu sub auspiciile lui să iau în stăpânire Ardealul, eu am și făcut-o”[1]. Dar el ținea și mai departe pe acești ceauși veniți cu steagul și anunța că-i va trimete la împăratul[MXL MXLI].

Pe când se credea la Poartă că acestea erau relațiile cu Domnul muntean și se pregătea de plecare un nou ceauș, Soliman, pentru Andrei, Mihai cerând prin soli anume și scrisori către Sultana Validă să se înceapă negoțul cu țara sa, se află, la 9 novembre, de la comandantul trupelor dunărene, Mahmud, plecarea spre Ardeal a lui Mihai, „fuga” lui, cu 15.000 de oameni și patruzeci de tunuri, prada făcută peste munți. Un sfat de viziri se gândea, cu toată lipsa de pregătire și de bani, la un răspuns cu armele, dar Hafiz-Mehmed, învinsul din 1598, arătă primejdiile unei expediții improvizate. îndată se primea o scrisoare sârbească de la Mihai, care anunța că a lăsat țara lui Pătrașcu, că a trecut munții, că și-a tăiat dușmanii și „s-a făcut prinț în Ardeal”, și, „dacă Sultanul are în gând să facă pace, s-o facă atunci cu dânsul, și nu cu alții”[MXLII]. Toate acestea erau însă sau zvonuri sau simple demonstrații, precum demonstrații era ce făcea Mihai însuși, scriind prietenește lui Ghiuzelgi-Mehmed de Silistra, poate și plătit de dânsul, lui Ibrahim și Hanului[MXLIII]. Ceea ce nu-1 împiedeca pe vornicul Dumitru, pus pe lângă fiul său, să ia măsuri serioase de pază la Dunăre[MXLIV], unde întrară crezând locul gol, - se spune că până la București - 6.000 de turci, cu un nou Domn „pașnic”, purtând arhaicul nume de Basarab; Mihai ar fi fost bucuros că astfel i se dă prilejul de a reîncepe războiul[MXLV]. Se văzu însă repede cât de

MXL Aserțiunea lui Malaspina, Hurmuzaki, HI, pp. 514—[51]5. Mihai recunoaștea că în oastea lui erau 3.000 de turci și tătari creștinați, care-și lăsaseră familia în Țara Românească; lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 476, nr. DCCm.

MXLI *Ibid.,* p. 491, nr. DCCLXXXn.

MXLII *Ibid.,* p. 499. Și aici povestea cu Leca aga, care ar fi fost ucis de Mihai. Cf. și *ibid,* p. 500, nr. DCCXCIX.

MXLIII *Ibid,* p. 519.

MXLIV *Ibid,* p. 520.

MXLV *Ibid,* p. 520.

neîntemeiat era acest zvon, care merse însă până foarte departe. Se admise la Brașov că era

vorba numai de o ceată de negustori de miere și unt, strânși și armați ca o mică oaste numai de teama cazacilor lui Mihai; pentru orice împrejurare însă o mie de călări fură expediați în țara veche[1]. Dar relațiile pașnice continuau cu sprijinitorul cel mare al lui, care era Ibrahim[MXLVI MXLVII]. De fapt, Mihai lucra la turci cu o armă nebiruită, trimețându- le bani, lui Ibrahim ca și Sultanului însuși[MXLVIII]. Știa bine că ei nu pot face război, că politica vizirului e sprijinită pe pace, înlocuind pe aceea, care adusese numai pierderi, a lui Sinan.

El se grăbi să explice la Poartă cum a fost ispitit de unguri să se desfacă de împărăție, așa încât, de la o vreme, silit și de pârele lor, nu s-a mai putut răbda, ci, pentru a servi și pe Sultanul, a intrat, cu învoială de la dânsul, în Ardeal. După lupte de „trei zile și trei nopți", a cucerit țara. în acel moment, veșnicul pârâtor Ieremia era gata să-i între în țară, - el, acest adevărat trădător, cu moșii, ba chiar „cetăți și orașe" în Polonia, urmând politica lui Petru cel fugar, cum și însuși, de altfel, va isprăvi prin fugă. Mihai e gata să înlocuiască pe acest om fără credință și așteaptă „ordin" și pentru această nouă cucerire[MXLIX]. Pe temeiul acestor asigurări, nu numai că Sultanul admise a se trimete cele două steaguri, către Mihai și fiul său, dar ceru regelui Poloniei să nu tulbure pe acest învingător „pocăit"[ML].

Domnul avu, deci, în ianuar 1.600, soli de la vizir, de la Ghiu- zelgî-Mahmud, cu urări pentru biruință. Se

---

MXLVI Cronica lui Massa și Fuchs, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso,* V, p. 286. Acești ostași sunt alții decât cei care, cu Sennyei în frunte, duseră în Scaun pe Nicolae-Vodă Pătrașcu; v. și *ibid.*

MXLVII *Ibid.,* p. 574. Scrisoarea lui Mihai către împărat, 3 ianuar, Hurmuzaki, IV, p. 3, nr. n.

MXLVIII lorga, în Humuzaki, XII, p. 532, nr. DCCCL. Zvonul despre domnul cel nou la munteni și *ibid.,* p. 540. nr. DCCCLXHI.

MXLIX Die Corfus, Corespondență inedită asupra relațiunilor între Mihai Viteazul și poloni, Cernăuți 1935, pp. 27—[2]9. Cf. Nistor, îh Mem. Ac. Rom., 1935.

ML *Ibid.,* pp. 31-[3]2. Răspunsul, fără niciun angajament, al regelui, datat numai din luna lui mai, *ibid.,* pp. 41-[4]2, nr. VID.

adăuga, aducând vechile asigurări, un trimes al Hanului, cu care Mihai înțelegea să negocieze și mai departe, cu participarea unui sol imperial. Pentru a păstra bunele legături cu aceia care oricând se puteau năpusti asupra Țării Românești, el ceru împăratului liberarea lui Alî-Pașa, fostul comandant de Târgoviște, care era închis la Hust[MLI]. în același timp el stăruie pe lângă

Rudolf să se trimită soli la Han pentru a-1 opri de la colaborarea cu turcii[1].

Se pare însă că lucrurile nu mergeau pe această lătură așa de ușor cum voia el. în adevăr, știri foarte serioase din Veneția arată, încă în ianuar, că pe când Mihai aștepta două steaguri, însemnele Domniei se dădeau din nou tânărului Radu, fiul lui Mihnea, cu ordin de a fi ajutat la Dunăre; regele Poloniei era rugat să nu mai îngăduie trecerea de cazaci la Mihai[MLII MLIII]. El reuși să împiedice însă această numire, și greci, ca Anghelachi și Andronachi, trecând de la Alba Iulia la Constantinopol, se ocupau de căpătarea steagurilor dorite[MLIV].

în genere, pentru a se judeca drept aceste negocieri, trebuie să ne îndreptăm către Mihai însuși, care zicea în novembre 1599: „Nu pe altă cale împăratul turcesc a luat toată lumea decât că a făcut tratat cu unul din dușmanii săi, și a bătut pe altul, pentru ca, după biruință, să-și întoarcă arma la cei dintâi"[MLV].

în ce privește pe imperiali, o figură de dușmănie-i răsări înainte, de la început, lui Mihai: Basta.

O socoteală oarecum privată, de la om la om, era de făcut cu acesta. în 31 octombre el scria împăratului, din Cașovia, că la 2 novembre va pleca „să deie ajutor Valahului", care n-avea nicio nevoie de așa ceva[MLVI]. Se

---

MLI lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 577, nr. CMXXV. în acest timp el cerea steagul, pentru fiul său; *ibid*, p. 597, nr. CMLV.

MLII *Ibid.,* pp. 578-[57]9, nr. CMXXVUI. Se explica năvălirea turcilor la București cu aceea că se credea Mihai mort: răpede au plecat; *ibid.,* pp. 608-[60]9, nr. CMLXVI.

MLIII *Ibid.,* p. 645, nr. MIV.

MLIV *Ibid,* pp. 676-[67]7, nr. MXLIV. Nu lipsesc amenințări ale Hanului; Hurmuzaki, in, pp. 421—[42]2.

MLV *Ibid.,* p. 433, nr. CCXLI.

MLVI lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 476-[47]7, nr. DCCLVI. Pentru

vorbea de trecerea lui peste Tisa[MLVII]. Ceva mai târziu, când se părea ca Ștefan Bocskai ar vrea să joace el rolul de comandant al trupelor imperiale în Ardeal, generalul din Ungaria Superioară primea ordin să îndeplinească aceste funcții[MLVIII].

Pe la sfârșitul aceleiași luni, Basta, pe care și imperialii îl criticau pentru jafurile trupelor sale[MLIX], era la Crasna. Făcând știut aceasta lui Mihai, el ar fi primit răspunsul că altă dată un astfel de ajutor era de

nevoie, iar acuma, nu*. Aflând că el stăruie să între, să se amestece în ce nu era cucerirea lui, Domnul, din ce în ce mai dispus să rupă punțile prin ieșiri violente, ar fi strigat: „Așa cinste îmi face împăratul cu generalul său? Desigur, desigur, dacă împăratul vrea să lucreze așa cu mine, pentru binefacerile mele, eu voi ataca atunci cu turcii și voi veni să păgubesc pe împărat; apoi că am făcut rău ocupând pentru el Ardealul”[MLX MLXI]. Un sol al lui Mihai spunea la Viena că zăbava generalului Ungariei Superioare venise din aceea că primise bani de la Andrei[MLXII] și se prezentau și scrisori în legătură cu misiunea lui Komis, acuma consilier al lui Mihai; protestul lui Basta e desigur al unui militar onest[MLXIII].

---

plecarea lui de fapt, *ibid.,* p. 482, nr. DCCLXV. V. și *ibid,* pp. 484-[48]5, nr. DCCLXXHI.

MLVII *Ibid,* p. 489, nr. DCCLXXX. Cf. *ibid,* p. 493, nr. DCCLXXXVHI.

MLVIII *Ibid.,* p. 507, nr. DCCCXm.

MLIX Hurmuzaki, IV, p. 10.

MLX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 516, nr. DCCCXXIX. Cf. *Ib'uL,* p. 517, nr. Dcccxxxn.

MLXI *Ibid.,* pp. 520-[52]I, nr. UCCCXXXIX. V, și *ibid.,* p. 522, nr. DCCCXXXV.

MLXII Scrisoare a lui Ungnad către Basta, 29 decembre; *ibid.,* p. 559, nr. CMTV; alta, p. 577, nr. CMXXVI; a treia n[umăru]l următor, pp. 580-[58] 1, n[umere]le CMXXIX-[CM]XXX; pp. 587-[58]8, n[umere]le CMXXXIII-[CMXXX]IV; p. 584, nr. CMXXXV; p. 586, nr. CMXXXVH; p. 588, nr. CMXLI; p. 589, nr. CMXLTV; pp. 610-[61]l, n[umere]le CMLXIX-[CML]XX; p. 613, nr. CMLXXI; pp. 639-[6]40, nr. CMXCVH; p. 643. Cf. și *ibid.,* p. 557, nr. DCCCXCIX. Anume explicații ale lui Mihai; *ibid.,* p. 550, nr. DCCCLXXXHI.

MLXIII *Ibid.,* p. 560, nr. CMVUI. Ungnad se scuză că nu el a iscodit pâra; *ibid.,* p. 568, nr. CMXIX. Și *ibid,* pp. 572-[57]3. nr. CMXXII. Și

Dar albanezul, jignit, stătea plin de ură la Șimlău și-și aștepta ceasul răzbunării[MLXIV].

E drept că, la un moment, Basta putu judeca obiectiv situația din Ardeal, și avem foarte importante și cuminții lui propuneri despre organizarea viitoare a provinciei, cu un „guvernator sau voievod" care nu poate fi decât Mihai: sfat de doisprezece, jurați și ei împăratului, ținerea cetăților pe sama lui, tribut anual prin soli, păstrarea privilegiilor, cu Făgărașul pentru Maria-Cristina, moneda și minele imperiale, banii ce ar fi de bătut fiind cu chipul și titlul lui Rudolf, renunțarea la comitatele exterioare, înțelegere cu turcii, așa ca să se ocrotească interesele împăratului[MLXV].

încă din ianuar 1600, Ungnad se temea ca Mihai și Basta să nu se apuce de păr[MLXVI]. Dar a doua zi după ce se plânse că Basta i-a întrat cu

Csâki fără voie în țară, dar n-a vrut să-l ajute când cu intrarea turcilor în Țara Românească[1], și după ce Basta-1 pâra că, luând Chioara, umblă și după Hust[MLXVII MLXVIII], Mihai, care avea mânii și nu ură, se gândea la posibilitatea unei acțiuni comune contra Moldovei[MLXIX].

Cum începea acuma o operă politică de o delicateță extremă, Mihai caută să fixeze întâi baza sa externă și față de imperiali, și față de turci și, dacă se poate, chiar față de poloni, al căror sol, Andrei Taranowski, îl aștepta, cu știrea arhiducelui Matthias, ca prieten[MLXX].

împăratului, în numele căruia alergase îndată după

---

relații ale Iui Basta cu Ștefan Bâthory; *ibid,* p. 576, nr. CMXXTV. Cf. Veress, *Lc.,* pp. 360—[36]1, nr. 246, și Corespondența lui Basta, publicată deosebit de d. Veress.

MLXIV *Ibid,* p. 535, nr. DCCCLV.

MLXV Hurmuzaki, HI, pp. 366-[36]7, nr. CCLXXXV.

MLXVI *Ibid,* IV, p. 14.

MLXVII *Ibid.,* HI, pp. 391—[39]2, nr. CCCXVI. Plângeri contra lui Mihai și lui Ungnad în chestia tratării cu Komis; *ibid.,* p. 406 (31 decembre). V. și *ibid,* p. 452, nr. cccxxn.

MLXVIII Scrisoare din 23 decembre, *ibid,* pp. 401-[4O]2, nr. CCCXXV. O scrisoare din jurul lui, *ibid,* m2, pp. 338-0140, nr. CCCCVII1.

MLXIX *Ibid,* IV, p. 17; cf. *ibid, W2,* pp. 341-[34]3, nr. CCCCXI.

MLXX *Ibid,* IV, p. 11, nr. VI.

bătălie, dar fără scrisori de acreditare, croatul, purtat pe la Constantinopol, David Ungnad[MLXXI], îi trimese doi soli[MLXXII], între care Petru Armeanul, îndată după biruință[MLXXIII].

Avem în românește însemnarea întrebărilor și a celor „10 răspunsuri la Mihai Voievod". El cerea un ajutor de soldați: 2.000 de pedeștri și 2.000 de călări, recunoașterea lui și a fiului în calitatea de „crai" ai Ardealului, căsătoria lui Pătrașcu-Vodă cu o rudă imperială, „și să-l facă fecior al împăratului și să fie al împăratului; să se ceară ajutor în Franța, în Spania, la Papa. Răspunsul zicea: să fie Mihai „ispravnic peste toate" în numele împăratului, cu comisar lângă dânsul sau lângă fiul lui, dar să nu atace în acel moment Moldova.

întrebările și răspunsurile, cu toate iscăliturile lui Mihai și a lui Carlo Magno și însemnarea: „Ce-au dus Carlo Mango", sunt mai mult dorința intimă a Domnului, îmbrăcată într-o forma naivă și așa de confuză, încât abia se poate deslușì ce vrea să cuprindă, decât un act diplomatic. Astfel, când se recunoaște lui Mihai calitatea, actuală sau viitoare, de „al doilea Alexandru", când el e „să fie frate de In cei 4 frați, drag și iubit" al împăratului. E însă ceva adevărat în conversațiile avute atunci - sau și mai târziu - când e vorba de specialiști din Impe-

riu pentru minele de aur și de fier, de distrugerea în Ardeal a calvinilor și arienilor, de gamizonarea cu câte doi, trei soldați a clujenilor, „că sunt răi", de oferta rușilor, cu căsătoria unei fete a Marelui Duce după Maximilian[1]. Misiunea solilor era, de fapt, să arate numai

MLXXI *Ibid,* UI, p. 515. Recomandația împăratului mai târzie, și fără credențiale, lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 482, nr. DCCLXVI; p. 506, n-le DCCCX.

MLXXII Pentru care v. și Veress, *Lc.,* p. 275, nr. 189; p. 277, nr. 191.

MLXXIII lorga, în Hurmuzaki, Xn, p. 492, nr. DCCLXXXV.

cum s-a cucerit Ardealul[MLXXIV MLXXV].

Ea era cunoscută, când, încă de la 16 novembre, Consiliul de Război se ocupa de chestiunea deschisă prin cucerirea lui Mihai: el recomanda trimeterea lui Basta pentru ca întreg Ardealul să fie cucerit, înlăturându-se planurile unui Ștefan Báthory. Evident că Mihai trebuie trimes acasă pentru a se împotrivi lui Ibrahim-Pașa, iar locul de guvernator să se ofere iarăși arhiducelui Maximilian[MLXXVI]; Maximilian era întrebat dacă vrea să primească o sarcină așa de gingașă[MLXXVII] și în același timp, Basta era îndreptat serios spre Ardeal[MLXXVIII]. Lui Ungnad, a cărui situație nu era însă cu totul lămurită, i se adăugau, dar fără ca ei să se miște, Mihai Szekely și Paul Niary[MLXXIX MLXXX].

Solii lui Mihai păreau a spune că el *„nu cere nimic pentru sine și nu vrea și nu poate primi, că hrănește un singur gând':* acela ca, întors în țara sa, el *„să treacă Dunărea",* cu trupele ce are, între care 20.000 de „cazaci aleși" - având și pedeștri germani, archebuzieri, husari, - *„și să cerceteze pe împăratul turcesc la Constantinopol"*[1]. în același sens vorbea el însuși, cam în același timp, ragusanului Aloisio Radibrati, unul din puținii care-1 stimau în adevăr și-i dădeau dreptate: „Până acum am dat în mâna Maiestății Sale Țara Românească și Ardealul; tot așa, cu ajutorul Iui Dumnezeu, nu voi lipsi să-i dau și Moldova, iar mai pe urmă și o *bună parte din Turcia":* nu e nevoie să

MLXXIV lorga, *Documente noi, în parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul,* în *Analele Academiei Române,* seria n, XX (1898), pp. 22—[2]5, cu complectate după un text german, ieșit din redacțiunea lui Carlo Magno, lăsată lui Mihai Ia 13 februar, prefăcută de Stoica în sârbește la 6 mart, la lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 699-700, nr. MLXI.

MLXXV Cifra de 2.927 morți ardeleni, Hurmuzaki, HI, pp. 364—[36]6, nr. CCLXXXTV. în răspunsul său, împăratul cere o solie cu condițiile, cum s-a promis; *ibid.,* p. 368, nr. CCLXXXVn.

MLXXVI *Ibid,* p. 502. Cf. și *ibid,* pp. 503-{50]4, nr. DCCCV.

MLXXVII *Ibid,* p. 504, nr. DCCCVI.

MLXXVIII *Ibid,* pp. 505—[50]6, nr. DCCCDC

MLXXIX *Ibid,* p. 506, n[umere]le DCCCXI-[DCCCX]II. Se așteptau încă solii; *ibid.,* p. 507, nr. DCCCXIV; p. 508, nr. MDCCCXVH.

MLXXX *Ibid,* p. 509, nr. DCCCXVm. Cf. *ibid,* p. 510, nr. DCCCXX; p. 514, nr. DCCCXXTV.

se mai bată, deci, împăratul; el, Mihai, o va face în numele lui[1]. Răspunsul de la 3 februar al lui Rudolf evită orice angajament[MLXXXI MLXXXII].

Alți doi soli, aceștia oameni de mare cinste, Mihalcea, care vorbea grecește, și vistierul Stoica, plecară la Praga înainte de sfârșitul lui novembre 1599[MLXXXIII]. Ca și predecesorii, ei aveau să arate că Domnul așteaptă un comisar pentru a-i oferi țara, că el vrea Moldova[MLXXXIV], și cum va îngheța Dunărea, *să năvălească în Țara turcească și să prade până la Adrianopol*[MLXXXV]. Ceilalți ambasadori, care, plecând din Viena la 13 erau la 24 în Pilsen, unde se afla Rudolf, cereau ca *locotenența imperială pe care Mihai și-o luase însuși, să-i fie păstrată lui*[MLXXXVI].

Solia celor doi boieri sosi cu alai mare, plină de daruri, între care calul de paradă al cardinalului și șapte steaguri, la Viena, în ziua de 21 decembre[MLXXXVII]. Ei avură însă audiența numai pe la 10 ianuar 1600, când acum stăpânul lor declara lui Carlo Magno că nu reține nimic din ce comunica printr-înșii.

Avem expunerea lor, care începe printr-o lungă povestire istorică, legându-se și de misiunea lui Stoica pentru a cere voie de a se ataca Ardealul, învârtindu-se asupra motivelor zăbăvirii lui Basta în acel moment, cu

---

MLXXXI *Ibid,p.5|9.*

MLXXXII Hurmuzaki, IV, p. 18, nr. XII. Și scrisoarea arhiducelui Carol; n-1 următor.

MLXXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 520. Instrucție la 20; Hurmuzaki, HI, pp. 356-[35J7, nr. CCLXXXVII. Mihai îi pomenește în scrisoarea de la 15 decembre; *ibid.,* pp. 383-[38]4, nr. CCCVH La 21 el, care nu primise încă pe Armean, îl recomandă din nou; *ibid.,* p. 393, nr. CCCXVni.

MLXXXIV Temeri ale regelui Poloniei; *ibid.,* pp. 513—[51]4, nr. DCCCXXHI; p. 524, nota 1.

MLXXXV Pentru solul precedent v. Veress, *Lc.,* pp. 315—[31]6; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 522, nr. DCCCXXXV; *ibid.,* nr. DCCCXXXVI. O hotărâre a Consiliului de Război, 30 novembre, *ibid.,* pp. 522-[52]4. nr. DCCCXXXVII.

MLXXXVI *Ibid.,* p. 525.

MLXXXVII *Ibid.,* pp. 550-[55]l, nr. DCCCLXXXV. Cf. și *ibid.,* pp. 559-[5]60, n[umere]le CMV-[CM]VI.

adăugirea prădăciunilor făcute în Apus de soldații acestuia și ai lui Bocskai și a refuzului în ce privește Solnocul. Cereau bani, înfățișând și în scris socoteala oștilor. Dar ce e mai important e cererea formală a lui Mihai de *„a fi întărit și menținut în starea în care se află, după felul cum Împăratul a obișnuit a face cu alți senatori ai săi, lăsându-l în aceste țări, ba chiar întregindu-le, cu înapoierea și adausul cetăților Hust, Șimlău, Baia Mare, Orade și alte locuri ce se (in de ele".* în ce privește *titlul, ‚poate fi cât mai mare, de prinț, de duce, sau chiar de rege”,* căci cu atât mai mare poate fi folosul împăratului

însuși. Ce nu s-a dat lui Sigismund, ca să iasă lucrurile cum au ieșit? Orice ar mai cuceri el, tot împărătesc va fi. De altfel, e dispus a primi un comisar, fie la Cașovia, fie la Sătmar, fie chiar la Alba Iulia. Cerea și o gardă personală de 2.000 nemți și 2.000 unguri călări[1].

încă de la 10 decembre Mihai vorbise unui ragusan în raporturi cu Pezzen, Aloisiu Radibrati. Poate ca să-l cerce, spunea că nu știe ce va fi cu dânsul. Să trimită împăratul un om al lui „pentru că el vrea să meargă aiurea”, cerând doar bani pentru aceasta[MLXXXVIII] [MLXXXIX]. Gândul lui e să se așeze în scaunul din Sofia[MXC]. Un altul, loan de’ Marini Poli, credea și el că, ajutând și Dionisie Rali, pe care Domnul ar vrea să-l trimită la Papa și la regele Spaniei, - și el scria cu asigurări că Mihai e credincios, că se cere aiurea[MXCI], - se vor birui relele sfaturi ale altora din sfetnici: acum de curând Domnul a fost încercat în zădar de un agent francez, probabil un evreu, „doctorul Isepo”, fost și la Sigismund, care-1 îndemna să nu se încreadă în Casa de Austria[MXCII]. Un al

---

MLXXXVIII *Ibid.,* pp. 605-[60]9, nr. CMLXVI. De mai multe ori Mihai a declarat că dezaprobă pe Mihalcea; v. *ibid.,* p. 656. Cf. și ce spune Ungnad, *ibid.,* pp. 659, nr. MXIX, și pp, 659-[6]60, nr. MXX (condițiile, solilor comunicate lui Maximilian).

MLXXXIX Hurmuzaki, III, pp. 377-[37]8. Aici și vestea despre ce a fost cu Vodă-Basarab.

MXC Altă scrisoare, din 22 decembre, *ibid,* pp. 398—[39]9, nr. CCCXXI.

MXCI *Ibid,* p. 400, nr. CCCXXm.

MXCII *Ibid,* pp. 394-[39]6, nr. CCCXIX.

treilea ragusan, trimes și de Mihai la Praga, Ioan de Marco, arăta, aproape în același moment, că Mihai dorește, că „arde de dorință”, să cedeze Ardealul[MXCIII].

Pentru a se ști ce este în adevăr cu dânsul, împăratul trimetea în Ardeal, la 11 decembre, după un Gașpar Mallickh, cu scrisori binevoitoare, cu colanul și veșmântul de ceremonie[MXCIV], pe un simplu curier și informator. Milanezul, cunoscut pentru o afacere de interes privat cu Bocskai[MXCV], dar mai ales printr-o solie în Țara Românească, la 1595, Carlo Magno[MXCVI]. Acest sol de mai puțină importanță, dar priceput, era la Alba Iulia încă de la sfârșitul lui decembre.

La început Mihai îi răspunse cu prudență că el are soli la împăratul și de la aceștia așteaptă răspunsul[MXCVII]. Apoi, sub influența lui Dionisie Ralî, cu el - și cu Marini - de față, făcând întâi să fie binecuvântat, de Anul Nou, de către Mitropolitul său sau de Ioan al

Ardealului, el vorbi așa, „în numele lui Dumnezeu și al Sfintei Treimi”: „deoarece Maiestatea Sa mă vrea, cu fiul meu, să fie cinstit cu titlul de prinț al Sacrului Imperiu Roman și să-mi facă danie și să-mi procure mijlocul de a face războiul și să mă recomande Sanctității Sale și regelui Spaniei și altor prinți străini, mă hotărăsc a anula ce au negociat solii miei cu Maiestatea Sa” - va trimete om pentru a-i opri - „și mă pun la dispoziția Sa. Și, ca mai bună chezășie, vreau să afirm totul sub numele și cu pecetea mea, cerând numai de la Maiestatea Sa să binevoiască a nu lăsa să se schimbe garnizoanele acuma, ca să pot mai bine înșela pe turci, poloni și moldoveni, ținându-i încă în veșnica nădejde că sunt sub ascultarea turcului și întreținând corespondența cu Ibrahim.” *Punctul de vedere al lui Dionisie biruia.* Când va da drumul nemților în cetăți, atunci, lăsând pază la Brașov, Bistrița și Cluj, el *„va trece Dunărea, deoarece bulgarii și*

MXCIII *Ibid,* pp. 397-[39]8, nr. CCCXXX.
MXCIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 551, nr. DCCCLXXXVI. Cf. *ibid,* p. 559, nr. CMV.
MXCV Veress, *Lc.,* pp. 25O-[25] 1, nr. 169.
MXCVI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 549, nr. DCCCLXXXI.
MXCVII *Ibid.,* p. 569 și urm., nr. CMXX1.

sârbii[1] *îl așteaptă cu dor mare”.* Dar și Moldova o avea în cap și, zâmbind, spunea că „speră a se întâlni cu Maximilian în Polonia”, dându-i în samă pe fiul său, deși trimite soli la aceia care sunt „mai nevrednici de încredere decât turcul”. Dorește apoi să meargă cu fiul la Praga, unde trimete portretul lor și o pictură înfățișându-i victoria[MXCVIII MXCIX].

Carlo Magno văzu, dus personal de Mihai, cu o mie de archebuzieri, cum la Arsenal, *unde se comandaseră șaizeci de tunuri noi,* se tuma unul cu numele împăratului.

Vodă își simțea acum sufletul ușor: voia să meargă pentru post la Făgăraș lângă soție[MC].

După vizita lui Carlo Magno un nou sol trebuia, deci, neapărat să fie trimes la împăratul, și pentru această misiune se alese bătrânul emisar experient care era Gheorghe Rați. El sosea la Viena în opt zile. Nu spunea însă, din gură, ceea ce spunea Mihai curierului imperial, ci stăruia asupra aceluiași punct ca și prima misiune: *„Domnul său, voievodul, a luat Ardealul cu sabia și nu se gândește deloc a fi gonit de acolo, ci-și va căuta norocul și în Moldova, ca voia împăratului sau fără”. Acum ideea de cruciadă se confunda însă cu cealaltă. „Când va fi adus în puterea sa cele trei țări, atunci cu adevărat va apuca pe turc de barbă și va aduce cu atât mai mult serviciu*

creștinătății”. Oricum, împăratul ar face mai bine să-i dea Iui cârmuirea Ardealului[1].

Din potrivă, Carlo Magno, primit la sfârșitul lunii ianuar de Mihai, asigura că acesta păstrează cele mai

---

MXCVIII E vorba și de un „rege al Bosniei” prizoner la Mihai; *ibid.,* p. 571.

MXCIX *Ibid,* pp. 570-[57] 1. Va trimete și pe Comisul său cu cinci cai și daruri. Pentru trimeterea unui nepot al lui Andrei, și *ibid,* p. 589, nr. CMXLUI.

MC *Ibid.,* p. 572, nr. CMXXI. Despre ceasornicul lui Andrei, pe care-1 aducea Carlo Magno, Hurmuzaki, HI2, p. 349, nr. CCCCXIX.

bune dispoziții[MCI] [MCII]. Dar în audiența de la 23, Domnul arăta foarte supărat pentru bănuielile de necredință ce cad asupra lui, refuzând să dezaprobe pe solii lui la Praga. „Maiestatea Sa împăratul se încrede mai mult și dă mai multă ascultare celor ce o trădează și-i păgubesc țările decât celor care i-au câștigat țări", numind pe Basta, pe Bocskai, pe cei doi Bathory[MCIII]. Și din nou el scotea înainte vechea dorință de luptă în Răsărit: *„nu vrea să aștepte ca dușmanul să meargă sub Viena, ci va merge el să-l întâmpine până la Adrianopol, unde obișnuiește să-și adune trupele, și-și va rupe capul cu dânsul".* Iar, câteva zile pe urmă: „Ay *vrea cât mai iute să trec Dunărea, spre a păgubi pe dușman, mergând de-a dreptul la Adrianopol"*[MCIV]*.* Și trimesul adăuga că are de gând poate „să lovească în porțile Constantinopolei". *Cu ce oaste are, ar putea trece și mai departe de Constantinopol*[MCV]. Și încă o dată se semnala opera lui Dionisie Ralî, care trimetea împăratului icoana Maicii Domnului ce ar fi fost a lui Constantin cel Mare[MCVI]. Mihai vorbea așa de convingător, încât milanezul spunea că i-ar fi ajuns la inimă și „dacă ar avea zece paveze pe piept". Vodă se arunca și asupra Armeanului, care, în materie de ajutoare, l-a mințit. „Să nu pierdem", spunea Carlo Magno, „a treia oară Ardealul și prietenia Valahului pe deasupra"[MCVII].

Sosind la Praga, Gheorghe Rațț, pe care învățatul Ungnad îl va trece, cu Petru Armeanul și cu cei doi boieri, în categoria „qua- drumvirilor" „idioți", care mână pe „Voievod" la înțelegerea cu ungurii sigismundiști, ba chiar cu ungurii din afară[MCVIII], la

---

MCI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 610. Din contra, pictorul Mila, trimes la Veneția, spune că gândul lui Mihai e spre Moldova, pentru a se asigura câ-și poate urma apoi cruciada în Balcani; *ibid.,* p. 628. O scrisoare a lui Mihai către Papa, 2 februar în Veress, *O.c.,* VI, pp. 26—[2]7, nr. 27.

MCII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 646, nr. MVI.

MCIII *Ibid.,* pp. 648-[64]9.

MCIV *Ibid,* p. 649.

MCV *Ibid,* p. 653, nr. MXIV.

MCVI *Ibid.* Tot așa în raportul lui, *ibid,* p. 655 și urm., și în scrisoarea către Maximilian, *ibid,* pp. 661—[66]2, nr. MXXB.

MCVII *Ibid,* p. 650, nr. MIX. Cf. *ibid,* p. 652. nr. MXHI.

MCVIII' Cum i-ar fi spus-o Gheorghe Rațț; Hurmuzaki, IV, p. 26.

desfacerea de

împărat și la propria lui pieire[1], vorbi mai ales de grozava nevoie de bani a lui Mihai[MCIX MCX], *lăsându-se celelalte chestii,* deci, pentru un alt prilej, în materie de politică, se cerea însă, stăruitor, voia de a întră în Moldova. Ardealul îi e numai un cuib, dar el tot „pasăre în văzduh" a rămas. Arhiducelui Maximilian îi va da el Polonia. îl iritase nevenirea în Ardeal a lui Taranowski, pe care-1 aștepta[MCXI] și descoperirea că solul polon și cel moldovean, oameni de rând, erau spioni, veniți cu scrisori de trădare[MCXII]. în obișnuitul stil oriental de înșelare el spunea begului celui nou de Tighinea că, după ce a biruit pe „cânele nebun" din Ardeal, va ataca Moldova și Polonia, sperând și ajutor tătăresc. „Am *în gând să fiu rege în Polonia'"[MCXIII];* în Ardeal își va pune fiul, „țările noastre lăsându-le beglerbegilor" *(sic).* Iar după aceea *va trece Dunărea, și, cum îl vor vedea bulgarii și sârbii ,,se vor ridica toți și vor veni la el": îl vor vedea sub zidurile Constantinopolului*[MCXIV].

MCIX *Ibid,* p. 25. Cu el era și Zelestey; *ibid.,* III, pp. 386—[38]7, nr. CCCXI. Dionisie Rail, devenit un confident contra „impiului" Mihai, e exceptat din tovărășie; *ibid,* p. 26.

MCX' Cererea lui către Pezzen, 1-îi februar; *ibid.,* pp. 164—[16J5, nr. MXXVIII. V. și raportul comisarilor, lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 667.

MCXIScrisoarea lui Mihai către arhiducele Matthias, anunțând vizita, 7 ianuar, Hurmuzaki, IV, p. 11, nr. VI.

MCXII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 664, nr. MXXVII; *ibid.,* pp. 674-[67]5, nr. MXLI. Cf. Veress, *Lc.,* pp. 40—[4] 1, nr. 44. îndată, la începutul lui februar, ar fi luat măsuri militare la granițele Moldovei. *Ibid.*

MCXIII *Ibid.,* p. 665, nr. MXXV.

MCXIV *Ibid,* pp. 662-[66]3, nr. MXXV.

CAPITOLUL II

Lupta cu oamenii împăratului

Până atunci, la Alba Iulia, Mihai trăia regal, cu un simț înnăscut de imperială demnitate bizantină. Se făcuse de Bobotează stropirea cu agheasmă a cailor, Dionisie Rail îndeplinind funcțiunea Mitropolitului[1]. în jurul lui nu erau numai ostași, ci și câte un cleric cărturar și chiar pictori, ca Petru Armeanul însuși, care avea și un frate la Iași, și cretanul, contemporan al marelui El Greco, Nicolae Grecul, care-i dădu, desigur, ideea trimeterii la Veneția a acelui Mila „pretor" care e poate și el un *pictor^.*

întreaga atitudine a lui Mihai, hotărârile lui de viitor, ca și siguranța pe care o va putea avea și prestigiul de care se va bucura în Ardeal atârnau de la oamenii, numiți încă de la decembre[MCXV MCXVI MCXVII] numai ca să discute delicat organizarea țării și paza cetăților, chestia prăzii și a donațiilor, cu care va avea să discute necontenit de atunci, din novembre, până la catastrofa finală: comisarii imperiali. Afară de bunul și asprul ostaș, totuși aprig cu „trădătorii", cum o dovedise în cazul bietului lojica, Mihail Szekely, ei fură bănuitori sub orice pretext de nimica și vărsară astfel încetul pe încetul otrava într-un suflet care, cu toate greșelile de temperament și acelea pe care le adăugise mediul oriental, era totuși așa de generos și de sincer.

De la început Ungnad, care se afla la începutul lui ianuar 1600 la Sătmar, ocupat de chestii financiare[1], nu se încrede.

MCXV *Ibid.,* p. 629.

MCXVI Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* pp. XII-III, 16. V. și aici, p. 38, notai. Inele de argint pe spada vistierului Bărcan, Meteș, *O.c.,* pp. 16—[1]7.

MCXVII Hurmuzaki, III, pp. 371-[37]2. Instrucțiile, *ibid.,* pp. 374-[37]5.

Primit bine, împreună cu Sigismund Forgâch, de Mihai, ospătat până într-atâta încât toată lumea a trebuit trimisă acasă cu trăsura, pentru ca a doua zi să prezinte Domnului român medalia cu diamante și rubine trimisă de Rudolf - și Mihai îi dă o stofa și un covor turcesc -, el nu fu admis să prezideze, cum i-ar fi fost dorința, dieta[MCXVIII MCXIX]. Ține, deci, de rău pe Mihai pentru că, pe lângă jurământul făcut de ardeleni împăratului, a adaus numele lui și al fiului, că n-a îngăduit împărțirea rezultatului trudei și riscului lui cu Basta, care nu făcuse nimic pentru răsturnarea lui Andrei[MCXX]. Pezzen se lăsa câștigat de aceste pâri și de ale lui Basta: Mihai, scrie el la 7 decembre 1599, vrea Ardealul pentru sine; el cere și Hustul și nu suferă nicăieri garnizoane germane, deși tot Pezzen spune că „Voievodul" a cerut trupe ungurești și germane pentru aceleași cetăți.

Ungnad se ocupă mai ales de alcătuirea marii oștiri a lui Mihai, care vrea să mai aducă turci, de cheltuielile pentru dânsa, care se ridică la sute de mii de taleri pe lună[MCXXI]. Dar până la începutul anului nou solul e tot la Sătmar[MCXXII].

Mai departe, ambasadorul Pezzen, căruia îi scrie pentru arme Mihai la 20 decembre 1599[MCXXIII], în loc să se coboare în Ardeal, aduna toate zvonurile și se învenina cu toate bănuielile[MCXXIV]. Nemulțămit de Mihai, el întinse nemulțămirea sa asupra tuturor agenților imperiali, care nu-și cunosc singura și adevărata lor datorie: Ungnad, trimes ca să se ocupe de garnizoane și de *felul de a guverna al lui Mihai, nu al lui însuși.* Carlo Magno, ca să culeagă informații asupra voinței Domnului. Pentru politică, ar fi să se trimită un om de

---

MCXVIII *Ibid.,* IV, p. 4 și urm. De la început el se teme ca sfetnicii lui Mihai să nu-1 îndemne la rău; *ibid.,* p. 6.

MCXIX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 536, nr. DCCCLVI.

MCXX *Ibid,* p. 534, nr. DCCCLIH. Un om al lui Maximilian credea că acesta e un mijloc de a strica la Praga situația lui Mihai tocmai când îi vin acolo solii.

MCXXI *Ibid,* p. 567.

MCXXII Papa era contra întrebuințării acestui eretic și declara că, dacă nu e scos din Ardeal, nu mai dă bani; *ibid,* p. 576, nr. CMXXIV.

MCXXIII Hurmuzaki, HI, pp. 389-[3]90, nr. CCCXV.

MCXXIV lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 633, nr. CMXCI.

autoritatea lui Pâffy[MCXXV].

Singurul care înțelegea situația și o rezuma limpede și hotărât era căpitanul de Sătmar. „Se vorbește prea mult și se scrie prea mult", spune Mihai Szekely[MCXXVI]. *„Dacă păstrăm pe Mihai-Vodă, căpătăm ceva care niciodată n-a avut vreun împărat roman"',* cei ce vorbesc contra lui Mihai sunt „ereticii", dușmanii Casei de Austria, prietenii turcilor, care nu-1 iartă. Dar trebuie bani, și știm că Mihai cu invitări la masă și cadouri putea măguli doar câțiva căpitani, pe când gloata, ca de obicei, striga după lefi[2]. A se opri la bani e o rușine pentru împărat[3]. Pe când Ungnad se ducea prin Maramureș, cu misiunea lui specială privitoare la cetăți și relua cearta cu Basta pentru excesele comise de soldații lui[4], bătrânul căpitan își mărâia și mai departe, într-o nemțească îngrozitoare, îndemnurile și prevestirile: „Să vă aduceți aminte de vorba mea: *Va veni vremea când va fi nevoie de el, cum e și acum, și s-ar pune încredere în el -, numai dacă ar mai fi"[5].*

La 5 ianuar 1600[6] Ungnad și Szekely erau să plece din Sătmar către Ardeal[7]. Primul lua drumul prin Muncaciu[8], unde comanda Sigismund Răkoczy, pentru a se întâlni la Baia Mare cu cellalt[9], dar jumătatea lunii se trecu și căpitanul de Sătmar era încă acasă[10]. Cei doi nu

MCXXV *Ibid,* pp. 565—[56]6, nr. CMXVH. Alte propunerii Schonberg, Ferrante Rosso, Ferrante Gonzaga; *ibid.,* p. 632, nota.

MCXXVI *Ibid.,* p. 585.

[2] *Ibid.* Cf. și *ibid,* p. 588, nr. CMXLI.

[3] *Ibid,* p. 599, nr. CMLVII; pp. 600-[60]2, n[umere]le CMLX-[CM]LXI; pp. 604- [60J5, n[umere]le CMLXIV-[CMLX]V.

[4] *Ibid,* pp.' 600-[60]2, n[umere]le CMLEX-[CM]LXI; pp. 604-[60]5, nr. CMLXTV-[CMLX]V.

[5] *Ibid,* p. 633, nr. CMXCI.

[6] La 15 decembre încă împăratul scria lui Matthias pentru trimeterea lui Pezzen; Hurmuzaki, m, p. 383, nr. CECVI.

[7] lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 610.

[8] De la Muncaciu, croatul mergea la Sătmar; Hurmuzaki, IVI, p. 18, nr. XI.

[9] *Ibid,* pp. 611-[61]2, nr. CMLXX.

[10] *Ibid,* pp. 619-[6]20, nr. CMLXXVHI.

se înțelegeau deloc[MCXXVII], cum nici Basta, furios pe „Valah", cu Rakoczy[12].

Acuma sosea, îndreptat spre Ardeal, Carlo Magno, cu Armeanul[13]. Pe când Basta acuza pe „Valah" că trimete preoți pe la el și agenți de recrutare, pe care voia să-i aresteze[14], Mihai, pe care acum, nici

Maximilian nu-1 bănuia[1], era nerăbdător: comisarii aceștia, cu banii, vor veni doar „când va crește iarba"[MCXXVIII MCXXIX]. Iar Ungnad era sigur că, dacă Mihai vrea Ardealul, e numai fiindcă au interes la aceasta solii trimeși la Praga, și mai ales Mihalcea, care a căpătat cetatea Gherlei[MCXXX]. El se îngrijora aflând că un trimes muntean, acel Mila „Praetor", adică „pictor", merge la Veneția, deși știm că scopurile acestuia nu erau deloc politice[MCXXXI]. „Să vie comisarii", acesta era răspunsul lui Mihai la toate încercările de a-1 capta: comisarii, adică banii pentru plata unei oștiri de 20.000 sau chiar 36.000[MCXXXII] de oameni, de care erau pline toate casele din Ardeal[MCXXXIII]. Sigur că a fost înțeles și prețuit de imperiali, el îi speria *cerând ca un dar marea cetate Cașovia.*

Abia la 2 februar[MCXXXIV] Ungnad și Szekely, care nu cunoșteau încă cererile lui Stoica și Mihalcea[MCXXXV], erau la Baia Mare[MCXXXVI]. Ei veneau cu credința că boierii cei

---

MCXXVII *Ibid.,* p. 620, n-1 citat.

[12] *Ibid.,* p. 622. Basta contra lui Mihai, *ibid,* pp. 625-[62]6, nr. CMLXXXV.

[13] *Ibid.,* p. 620, nr. CMLXXX.

[14] *Ibid,* p. 629.

MCXXVIII *Ibid.,* p. 621, nr. CMLXXXI.

MCXXIX *Ibid.,* p. 616, nr. CMLXXV.

MCXXX *Ibid.,* p. 623.

MCXXXI *Ibid.,* p. 655, nr. MXVI.

MCXXXII *Ibid.,* p. 661. Și 56.000 [sic!] de secui; *ibid.*

MCXXXIII *Ibid.,* p. 625, nr. CMLXXXTV. Cf. *ibid.,* p. 621, nr. CMLXH; p. 628. Și Veress, *Lc.,* p. 5, nr. 5.

MCXXXIV Cf. *ibid,* pp. 24—[2)6, nr. 27.

MCXXXV Cf. lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 672, nr. MXXXVI; p. 674, nr. MXL.

MCXXXVI *Ibid.,* p. 669 și urm.

doi au fost dezaprobați, că, dându-se banii ceruți[MCXXXVII] [MCXXXVIII], se poate pretinde ieșirea lui Mihai din Ardeal".

La 3 se dădea solilor români răspunsul imperial la Praga. El nu cuprindea decât goale fraze de laudă[MCXXXIX]*;* la 4 Mihai saluta pe oaspeții mult așteptați[MCXL].

Comisarii trecuseră, în inspecția lor pe la Dej[MCXLI]. La 6 ei erau la Cluj[MCXLII]. Ungnad, care ținea condeiul, era tot așa de plin de bănuieli ca și până atunci[MCXLIII]. El se îngrijora de ce a chemat Mihai pe câțiva notabili la

Turda - de fapt în adevăr pentru mărunțișuri de administrație - de ce și-a adus nevasta, condusă de fiu, care se întorcea însă în țară, la Făgăraș; se indigna de prada cazacilor, care fură și femei[1]. Numai Mihail Szdkely își păstra aceeași părere despre domnul român[MCXLIV] [MCXLV]. Călătoria urmă prin Turda și Aiud. Carlo Magno și Ioan de' Marini întâmpinau pe oaspeții de cinste.

Primirea la Alba Iulia în ziua de 9 fu deosebit de ceremonioasă. îi întâmpinară, din ordinul stăpânului, Naprăgy, Csăki, Komis, Bome- misza, Moise Szekely, boierii, cu o gardă de 400 de oameni. Discursul îl ținu episcopul-cancelar: ne închipuim ce a răspuns Ungnad: de Mihai n-a fost vorba aproape deloc. în trăsură cu șase cai, înconjurați de călăreți care se jucau de-a războiul, de la poarta cetății ei trecură printr-un gard de pedeștri. în casa unde fură găzduiri, Mihai îi făcu să fie salutați de vornicul său și de Petru Armeanul. Cu o zi înainte de

---

MCXXXVII Mihai cerea ajutor și în Boemia; Veress, *Lc.,* pp. 28—[2]9, nr. 29.

MCXXXVIII Ultima scrisoare a lui Carlo Magno, cu mențiunea portretului, *ibid,* p. 671, nr. MXXXV.

MCXXXIX Hurmuzaki, IVI, p. 18, nr. XII.

MCXL lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 672, nr. MXXXVH. Cf. *ibid,* p. 673, nr. MXXXIX.

MCXLI *Ibid.,* pp. 677—[67]8, nr. MXLTV. Au văzut în cale pe Stoica.

MCXLII *Ibid* p. 678 și urm, nr. MXLV.

MCXLIII Ei descriu și pe tânărul ungur, Antonio Castel din Oradea, trimes de Mihai la dieta Ungariei; *ibid,* p. 683, nr. MXLV. Să-l cerceteze la băutură ce vrea; *ibid,* p. 683, nr. MXLVH

MCXLIV *Ibid.,* pp. 682-[68]3, nr. MXLVin.

MCXLV *Ibid.,* pp. 683-{68]4.

aceea în care Vodă era primit de Rudolf în clientela regatului Ungariei, cu toți urmașii săi, dar numindu-1 numai „Transalpinae Vaivodă", fără un cuvânt despre Ardeal sau despre victoria lui măcar, comisarii aveau audiența lor solemnă, care *putea fi hotărâtoare, pentru chestiunile rămase în suspensie*[MCXLVI].

în audiența solemnă de la 10, pentru care Csăki și Marini merseră să găsească pe comisari, Mihai lua măsura ca înaintea sfetnicilor unguri Naprăgy, Komis, Moise Szekely, Bomemisza și alții, să nu se facă altceva decât formele de ceremonie, ceea ce arată cât de puțină era încrederea pe care Domnul o punea în aceia ale căror relații ascunse nu-i erau străine, dar el stăruia să se vorbească, și cât mai tare, despre cei care au înțelegeri cu Sigismund Bâthory. Așa se și făcu, Mihai ieșind înaintea trimeșilor împărătești până în a treia odaie.

Scrisoarea împărătească, arătată tuturora, ca să crească încrederea, fu sărutată de Mihai și dusă după obiceiul turcesc, la frunte. în discurs n-a lipsit dorita pomenire a „perfidiei Bâthoreștilor" și a „nenumăratelor călcări de jurământ", părându-i-se atunci lui Ungnad că Gașpar Komis a simțit nevoie de a se scărpina în cap. Voievodul, spunea diplomatul imperial, va Ti ajutat și la alți prinți creștini, și onoruri îi vor răsplăti isprava și credința. Naprăgy repetă fără sinceritate lecția ce i se făcuse, vorbind de legătura stăpânului, pe

care-1 iubea așa de puțin, cu creștinătatea, de marile jertfe ce a făcut și de puținul sprijin de care s-a învrednicit, și de când - ce mult îl va fi durut s-o spuie! -, „cu ajutorul lui Dumnezeu și cu sabia a ocupat această provincie perfidă", răzbunând jignirile aduse Casei de Austria și dăruindu-i țara. „Dacă i se dă ce s-a promis", cuceritorul va face și lucruri mai mari.

In tot acest timp, strașnicii ochi ai eroului se opreau asupra consilierilor unguri, foarte încurcați. El avea'de gând să trimită pe Naprăgy și Komis, cu Bodony și Sibrikh la dieta Ungariei, pentru ca de acolo împăratul să-i ia în primire. în puține cuvinte, el a mulțămit

MCXLVI *Ibid.,* p. 690 și urm.

aducătorilor de vești bune.

în audiența secretă, spre seară, Mihai a arătat apoi dubioasa scrisoare a trimeșilor moldo-poloni, pe care n-are de gând să-i ție până la sosirea, de mult anunțată, a lui Taranowski și a cerut părerea comisarilor, care vor fi știut că mai de mult încă (la 22 decembre) Rudolf asigurase pe regele Poloniei că nu va permite un atac în Moldova al vasalului său, dar și vecinul regal să puie frâu pregătirilor, care se cunosc, ale voievodului moldovean[1]. Se pare că scrisoarea regală neiscălită, pe care Mihai a prezentat-o oaspeților e aceea în care i se recomanda în chip imperativ până la insolență, spunându-i-se „să-și deschidă mintea întru aceasta", o atitudine pașnică față de Moldova[MCXLVII MCXLVIII]. Din parte-i, Domnul a răspuns, cum era de așteptat, cu asigurări pe care Ungnad are tot dreptul să le creadă îndrăzneț de înșelătoare[MCXLIX]. El știa că și căpitanul de Hust și șpanul român de Maramureș, Jurj Pogan, au legături cu Ieremia[MCL].

De la început, Mihai făcea o deosebire netedă între reprezentanții împăratului: plecând la Făgăraș, pe Szekely îl va așeza în cetate, ba chiar în cămările lui, ca locțiitor, iar pe Ungnad îl va lua ca sfătuitor al său în chestia, ventilată de imperiali și privită cu îngrijorare, a cetăților, cu sine. Avea toată dreptatea să ție sub ochi pe acest spion, care denunța încă de atunci că Vodă, deși spune că e dezgustat de acești trădători care-i vreau moartea, nu are de gând să plece, și el nu voia măcar ca Domnul să păstreze comanda trupelor în cucerirea sa,

dacă nu dă cetățile[1], și să poată da Doamnei Făgărașul[MCLI MCLII]. Dar croatul fricos se bucura că „ardelenii tremură și se tem și de umbra lui".

MCXLVII Corfiis, *O.c.,* pp. 25-[2]6, nr. n.

MCXLVIII *Ibid,* pp. 32—[3]3, nr. IV.

MCXLIX lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 692. în Moldova se luau măsuri de apărare; *ibid,* pp. 694-[69]5, nr. MLIX.

MCL *Ibid.,* p. 701, nr. MLXII; p. 702, nr. MLXHI. Basta stăruia să fie iertat Ștefan Bâthory; *ibid,* p. 705, nr. MLXVI.

MCLI Ar fi vrut, în caz de plecare, să-și puie fiul ca regent

MCLII *Ibid,* p. 707. Pentru Chioara ca loc de retragere; *ibid.*

El reveni la domn, cu cinstitul tovarăș, care rămânea la vechea sa părere, ca să hotărască, deși nu era în instrucțiile sale, felul în care va fi guvernată provincia. Mihai își pierdu atunci răbdarea, întrebând nervos: „ce vreau de la dânsul”? Dar cu ajutorul lui Marini și al lui Petru Armeanul, se putu căpăta de la el răspunsul că și-a pus oamenii în cetăți pentru asigurare.

în ce privește cârmuirea, doar a avut atâția ani în samă Țara Românească, unde n-a fost lipsă de nimica! Oastea o are el în samă. Pentru formele de dreptate se va lua sfatul lor. Dacă e vorba de „dușmanii din lăuntru”, el îi are în samă: „când stăpânul e credincios, trebuie să fie și supușii” - și imediat Ungnad observă că „stăpânul” e împăratul și el, „Voievodul”, trebuie să facă ordine într-o țară încă fără rânduială; dar Mihai îi tăie cuvântul: dacă împăratul vrea să fie pace, pace să fie; și, dacă vrea ca el să lupte undeva, să-i dea mijloacele! De aceea credea că au venit la dânsul. I se făgădui că prin venirea lui Pezzen va fi mulțămit.

Apoi, revenind la starea țării, același meșter în intrigi arăta că nu s-ar putea lucra cu sfetnicii trădători pe care Mihai îi ținea încă. Și din nou vorba mânioasă a acestuia căzu peste aceste insinuări al căror scop era să se dea comisarilor de fapt toată administrația și soldaților imperiali cetățile, Mihai plecând, cu complimente nemțești în traistă, Dumnezeu știe unde. Glasul lui îl auzim tare și mânios: *„el vrea să fie guvernator în această fără, el a fost așezat în acest Scaun după împăratul și ei i-au fost dați ca sfetnici'*[MCLIII]*.* Va aștepta pe Pezzen și, de altfel, a și dat voia sa în scris Iui Carlo Magno.

Acesta s-ar fi apărat că n-are nimic în această privință, - ceea ce, precum dovedește actul românesc citat mai sus, purtând și pecetea lui, era fals. Pe cât Ungnad căuta să-l întunece și înlăture, pe atâta Szăkely îl acoperise de laude, fără să adauge nicio bănuială în ce privește pe Mihai[MCLIV].

Plecând, *Carlo Magno* - sau, cum îi zicea Mihai după forma „Carolus Magnus” pronunțată ungurește: „Caroș Magloș” - *ducea cu dânsul actul românesc pe care-l*

MCLIII V. *ibid,* pp. 690-[69]3, nr. MV.
MCLIV *Ibid,* pp. 698-[69]9, nr. MLX.

dorința formală de a păstra, cu titlu ereditar, Ardealul sub suzeranitatea împăratului. !n același timp o scrisoare din 26 ianuar st. v. (5 februar) către ambasadorii români ce se aflau încă la Praga, arătându-le că se trimet noi puncte de discutat: „ce veți vedea porunca împăratului și fagăduiala cum ne-au scris, și veți vedea și pohta noastră ce-am pohtit, de Ia cinstitul împărat; ce, de veți fi făcut voi vreo tocmeală cu împăratul mai înainte până va veni această poruncă, aceea le voi, iar voi să căutați pe această pohtă ce-am pohtit noi; că va fi bine cu tocmeala ce-ați făcut întru chip, voi să lăsați să fie cum ați tocmit, iar, vi să va părea că este mai bună ceastă tocmeală ce-am trimes acum și pohtă ce-am pohtit, iar voi să cunoașteți să grăiți împăratului că faceți tocmeală pe această pohtă și tocmeală ce-am trimes acum la voi". Va lămuri că schimbarea s-a făcut, pentru că peste dânșii a fost trimes Carlo Magno cu alte cereri împărătești.

Frumoasele instrucții nouă, trimese printr-un logofăt grec, Pantazi, unul din această diplomație românească în formațiune, încep cu arătarea elocventă a tuturor sacrificiilor făcute de Mihai și a însemnătății rezultatului câștigat prin sabia lui: „împăratul Măria Lui și Țara Ungurească să caute bine aceasta că Mihail Voievod Domnia Lui s-au gândit cu aceasta că are-a fi el în gura turcilor și în loc de pieire în Țara Românească, ce, toată frica lăsând înapoi, ispitit-au striște mare; n-au gândit de paguba țării într-atâția ani și de chelciugul lui, ce în toate striștile au ispitit în basăul turcilor. Ardealul încă, ce sunt 74 ani de când au fost lepădat de sub cununa Țării ungurești și au fost închinat turcilor, iar Mihail Voievod, cu tocmeala lui și cu pieire a mulți voinici, au luat Ardealul de l-au închinat cinstitului împărat, și de acum înainte se făgăduiește domnealui, până va fi viu, cu mare credință va sluji împăratului și Țării Ungurești și toată creștinătatea". Dar să i se lase Ardealul: „ce se roagă împăratului și Țării Ungurești să-i socotească pentru aceasta slujba și nevoința ce se-au nevoit, să-i lase Țara Românească și țara Ardealului să-i fie moșie

lui, și cine se va ținea din feciorii lui, să le fie moșie". Și, anume, ca în primele puncte ale lui Mihalcea și Stoica, Ardealul întreg, după pacea încheiată de împăratul Maximilian cu Ioan Sigismund Zâpolya: cu Oradea și Bihorul, cu Hustul și Maramureșul, cu părțile de Apus: „Ținutul Crasnei și ale Sonocului și ale Sărandului și Nagbaia cu Baia-de-Sus și toate ținuturile lor". El va avea dreptul de a face donații. Tot ce a fost odată al Țării Românești și al Adealului, recâștigându-se, acolo se va întoarce. Va păstra jurisdicția complectă: „ce vom judeca noi să fie judecat și să nu mai aibă voie a căutarea leage într-altă țară". Să aibă

titlul lui Sigismund. Să i se dea lefi soldaților până la 12 mart și ajutor de trupe noi, pentru că „Ardealul și Țara Românească, în ce Ioc sunt, tot norocul creștinătății este aruncat pe aceste 2 țări, carele sunt baștele, ce se cheamă strejile și apărătură a toată creștinătatea; că, Dumnezeu să ferească, de-ar apuca turcul aceste 2 țări, ar fi pieire a toată creștinătatea, cum Dumnezeu să ferească de aceea". Totuși, de ar fi să se întâmple o astfel de nenorocire, el și urmașii să aibă ca loc de retragere moșii cu venit de 100.000 de taleri pe an. In caz de ar fi prins, împăratul să-l răscumpere[1].

Tot așa se spunea și solilor la dieta ungurească, Napragy, Komis și Bomemissa: Ardealul complect și ereditar, cu ce se va mai cuceri, titlul lui Sigismund, ajutoare, adăpost[MCLV MCLVI]. Și tot fără înconjur o spunea Stoica lui Ungnad[MCLVII]. Mihai însuși scrisese lui Pezzen în același sens și o misiune a lui Marini la Praga trebuia să grăbească lucrul. El ar fi avut și o scrisoare față de Papa[MCLVIII].

Pe când Mihai își rostea astfel fără niciun fel de

MCLV lorga, *Documente noi, Lc.,* pp. 42-[4]4. Această formă e pentru Mihalcea și Stoica; o alta, cu ordinea condițiilor schimbată, a fost încredințată lui Pantazi însuși; *ibid.,* pp. 46-[4]7. V. și Hurmuzaki, IV 1, a 17 ianuar, hotărârea de la 19, în lorga, Hurmuzaki, XH, p. 748, nota 1. V. și *Monumenta Comitialia Tran- sylvaniae,* IV, pp. 501—[50]4. V. pentru solie și lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 719, nr. MLXXXm.

MCLVI *Ibid.,* p. 709.

MCLVII *Ibid,* p. 728.

MCLVIII *Ibid,* pp. 732473J3, nr. MXC.VB.

ascunsuri prin scris voința, trădătorii tuturora, nemeșii unguri, răspândeau zvonul că el va pleca, lăsând Ardealul nu știu cărui marchiz de Burgau, despre care Maximilian credea că ar fi „un șarpe în sân”[MCLIX], iar el, „din lipsă de provizii, va deveni un ostaș rătăcitor trăind cu nevasta la Făgăraș”[MCLX]....

Dar Stoica sau, cum îi zice Mihail Szekely, Stoichiță, revine pe neașteptate. El aducea cu dânsul cel mai ofensator răspuns.

Consiliul de Război scuza pe Basta, califica biruința lui Mihai ca un simplu hazard, căci el venise doar ca un fugar care-și căuta scăparea. Basta are dreptul de a gamizona cetăți care nu aparțin Ardealului și care nu-i pot fi cedate voievodului. Nici Ardealul, promis de mult lui Maximilian, nu poate să-i rămâie. Cel mult, dacă nimeni nu

vrea să ia provincia, ar putea fi lăsat fiul lui Mihai, cu doi comisari, „germani sau unguri”. Cu turcii s-o isprăvească odată[1].

Iar împăratul, ascultând pe acești sfetnici aroganți, începea, la 3 februar, cu laude pentru cele săvârșite de Mihai. Ce a fost cu cardinalul s-a isprăvit prin moartea lui. Purtarea lui Basta, în ce privește negocierile cu Andrei, era îndreptățită prin dorința de a se rezolvi chestia fără vărsarea sângelui creștin, iar purtările lui din urmă față de locuitori vor fi cercetate. Ajutor se va da, deși cuceritorul a putut culege mijloace din prada de război. Se vorbea și de atitudinea față de nemeșii înșii. Se făgăduia cuprinderea în pacea ce ar fi să se încheie cu turcii, dar, mai ales, gândul să fie la război cu ei, și Mihai să se ție de aceasta. Amănunte urmau în acest domeniu și în ce privește pe tătari. *In* ce *privește însă cel ardea la inimă pe Mihai, se lăsa totul în sama comisarilor și a trimeșilor viitori*[MCLXI MCLXII].

Și, atunci, la 16, Mihai, care primise răspunsul

MCLIX *Ibid,* p. 705, nr. MLXIX.
MCLX *Ibid,* p. 702, nr. MLXIV.
MCLXI 814.
MCLXII în românește, la lorga, *Documente noi,* pp. 484-[48]7.

imperial, are, cum prevăzuse Ungnad[MCLXIII], o nouă explicație, furioasă, cu comisarii, una așa de strașnică, încât căpitanul din Sătmar ar fi vrut, mai bine decât s-o audă, „să piardă o sută de capete". împăratul, zicea cel așa de jignit, e „un trădător", care „vrea să-l gonească din Ardeal ca pe o femeie stricată", așa cum Maria-Cristina a fast gonită de Sigismund. „Eu am câștigat pentru împăratul Ardealul, am riscat pentru aceasta trupul meu și viața mea, am luat cu mine nevasta mea și fiul meu: de s-ar fi întâmplat o nenorocire, am fi rămas acolo eu, nevasta mea și fiul meu și ai mei. Am nădăjduit că Măria Sa împăratul, nu numai că mă va cinsti cu însemnate daruri, ci mă va întări cu steaguri împărătești, cu scrisoare și pecete. Și acum vrea să mă gonească din Ardeal ca pe o femeie stricată. Așa ceva nu va vrea Dumnezeu: *nu mă voi lăsa gonit, și de mi-aș pune capul, căci l-am luat cu sabia".* El nu servește de frică, ci de bună voie. Așa a făcut cu Sultanul, așa cu cestălalt împărat. Cel dintâi, „căruia o bucată de vreme i-a făcut toate rușinile și batjocurile ce-și poate închipui cineva", îi trimete steag, sabie, buzdugan, un cal frumos, un surguci, 25.000 de galbeni, iar împăratul... *„acela îmi trimete ca dar trei coli de hârtie pline de otravă, rușine și batjocură, și vrea să mă gonească.* Mi s-a spus mie să nu mă încred în nemți, căci voi avea proastă răsplată a slujbei mele credincioase, cum a și urmat! Voi trimete pretutindeni scrisoarea Maiestății Sale, ca să

vadă toată lumea bucuria și marea nerecunoștință pentru slujba mea cea credincioasă". „Ein brusko Audientz", spunea Szekely în limbajul lui poliglot, așa de expresiv[1]. Ca o urmare, solii la dietă fură rechemați[MCLXIV] [MCLXV]. Și sufletul onest al acestui ostaș, recunoștea că acel care striga astfel avea dreptate[MCLXVI].

MCLXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 710.

MCLXIV *Ibid.,* p. 722, nr. MLXXXVI. Cf. *ibid.,* p. 730, nr. MXCIV.

MCLXV *Ibid.,* pp. 724-[72]5, nr. MLXXXVHL Știri de la Naprăgy, pe care Mihai îl bănuia, scuturându-i și crucea de la gât, trimese Imperialilor, n-1 următor.

MCLXVI *Ibid,* pp. 703-[70]4, nr. MLXVI; formă germană, trimeasă de Mihalcea lui Pezzen, *ibid,* pp. 747-[74]8, nr. MCXV. Cf. *ibid,* p. 764, nr. MCXXXin. Și *ibid,* pp. 789-[7]90 (examinare cu RaD). In acel moment

în schimb, Ungnad, nu numai că era dușman fățiș al celui cu care era trimes să lucreze, dar se înțelegea cu acei unguri a căror pedeapsă o dorise așa de aprig cu câteva zile în urmă; sta la masă cu Naprăgy, Komis și Rakoczy, asculta criticile primului, întindea urechea către cel de-al doilea, care, tot scărpinându-se în cap, îi șoptea latinește: „dacă aveți urechi de auzit, auziți; dacă aveți ochi de văzut, vedeți" și, poftit la masă, grămădea învinuirile contra lui Mihai, trădând și instrucțiile către trimișii la dieta din Ungaria-de-Sus și făgăduind să comunice tot felul de știri secrete prin Sennyei care-i va lua provizoriu locul în Consiliul lui Mihai[MCLXVII]. Și Pezzen, gata de drum, implora pe Maximilian să vie în Ardeal, ca singur mijloc de a goni pe „Valah"[MCLXVIII].

Călătoria lui Mihai la Făgăraș fu, deci, zăbovită și se dădu o mare strălucire primirii, de mult așteptate, a lui Taranowski[MCLXIX].

Dar Mihai se căi repede de ieșirea sa. La 19 februar el lămurea că n-a avut în vedere pe împăratul însuși, ci pe miniștrii lui și mai ales pe nesuferitul Basta, fără să afirme însă că el a luat bani de la Komis. Se arăta, trebuie să o recunoască și Ungnad, blând și respectuos, „plin de

politeță, cum e obiceiul valah" cu căciula în mână, dar tot cu gândul ca Pezzen să-i aducă întărirea în Ardeal.

Câtă deosebire, și acum cu judecata lui Mihai Szekely! „Mihai- Vodă", scria el la 20, „e un om mândru

---

Dionisie, care scrie împăratului *(ibid,* pp. 705-{70]6, nr. MLXX), pare să nu mai fi avut influență. Intr-o convorbire cu Ungnad, la 23 februar, el califica pe Mihai de „om fără Dumnezeu" și denunța ce i-a spus Radu Buzescu despre gândul Domnului fața de Imperiali. El recomandă lui Pezzen să nu vie decât așa că să se teamă Mihai de dânsul; *ibid,* pp. 700-f70]l. Cf. și *ibld,* p. 789.

MCLXVII *Ibid,* pp. 706—[7]11, nr. MLXXH îmbunare a lui Csăki cu împăratul; *ibid,* p. 714, nr. MLXXIV.

MCLXVIII *Ibid,* p. 712. nr. MLXXVI. Refuz al lui Pâlfiy; *ibid,* p. 714, nr. MLXXVin. Dar condiții ale lui, *ibid,* p. 751, nr. MCXVIL Maximilian se oferă; *ibid,* p. 758, nr. MCXXIV.

MCLXIX *Ibid,* pp. 717471]9, nr. MLXXXHL

(hochtragner): caută locuri înalte"; n-a mai avut a face cu un astfel de suflet; vrea titlu mare, căsătorie nobilă pentru fiu și fiică": așa trebuie luat, iar nu cu imputări; toată cealaltă lume astfel procedează[1]. Prin Stoichiță, cu care vorbi croațește, lui Mihai făcea să-i ajungă perspectiva unei coroane ce i-ar da-o Apusul.

Vodă lăsa în cetate pe Radu Buzescu și pe Sibrik și pleca, de fapt, la 20, spre Făgăraș și Brașov, unde lua cu dânsul și pe Taranowski. Acesta, veche cunoștință, de un sfert de veac, a lui Ungnad, avea o misiune politică, dar se făcea a fi venit într-o afacere privată, la un prinț de mult timp prieten, pe care-1 înfățișa însă ca nestatornic, având mai ales grijă că va aduce „steag turcesc" în Moldova, care este țară polonă[MCLXX] [MCLXXI]. De fapt i se aduceau puternicului vecin propuneri de a trece sub suzeranitatea regală[MCLXXII].

Făcându-se a crede în ofertele lui Mihai de a se pune sub protecția sa, regele se declara gata a-1 primi întru cât are dreptul de a o face fără a întreba dieta. Se va interveni pe lângă Ieremia pentru a se păstra buna vecinătate. Pe Sigismund, care a fost în Polonia, nu-1 va îngădui A Moldova, și trecerea solilor muscălești n-o poate admite. Dar, bineînțeles, cum Taranowski n-a venit cu solie, nici acest răspuns n-are calitate oficială[MCLXXIII]. Mihai răspundea că el vrea să aibă Moldova, fiul său fiind agregat la nobilimea polono-lituaniană, chiar înainte de jurămintele de schimbat între el și rege, dintre care al regelui să fie cel dintâi. Dăruit cu averi în regat, Mihai ar lăsa moștenirea tuturor celor trei țări fiului, care, împreună cu urmașii lui, va fi și el vasal al Coroanei polone, Mihai el însuși făgăduind un contingent de 3.500 de oameni în războaiele Poloniei. Toate țările formează o unitate, la care vor fi să se adauge raialele, și până la

---

MCLXX *Ibid.,* pp. 720—[72]1, nr. MLXXXIV; pp. 721-[72]2, n[umere]le MLXXXV- [MLXXXJVI.

MCLXXI *Ibid.,* p. 723. Cf. raportul din 23 al lui Ungnad; *ibid,* pp. 727-[72]9, nr. MXCH.

MCLXXII V. știri despre Polonia, *ibid,* p. 742 și urm. Cf. și *ibid,* p. 757, nr. MCVVI.

MCLXXIII Corfiis, *O.c.,* pp. 35—[3]8, nr. VII. Acolo, p. 5, nota 1, și o bibliografie polonă pe care n-am avut-o la îndemână.

Oceacov[MCLXXIV].

Scrisori de curtenie fură schimbate de pe urma acestei misiuni semioficiale între Mihai și regele Poloniei, în mart-april. Astfel, până în mai, când Ieremia țipă din nou după ajutor[1], liniște pare că domnește la acest hotar pe care Mihai era hotărât cu orice preț să-l calce și, cum Ieremia adăpostea pe Sigismund, încă un motiv se adăuga la cele vechi și grele.

Comisarii plecară numai câteva zile mai târziu. In drum până la Sighișoara și după aceea, Ungnad aduna tot ce putea fi contra lui Mihai: dorul sașilor după „Crăiasa" germană, greutatea sarcinilor, mizeria, care toate vor aduce în curând, vădit, pedeapsa lui Dumnezeu"[MCLXXV MCLXXVI]. La 3 mart ei erau în Brașov, și Ungnad, bolnav, începea să se gândească la posibilitatea unei „conferințe" cu cel care hotărât nu vrea să plece[MCLXXVII].

Dar căpitanul de Sătmar fu primit singur în audiență la 4 mart, fiind de față o mare parte din Consiliu. Mihai se plânse că nu vine nici hotărârea imperială, nici banii, nici Pezzen. Și el are o amenințare turcească serioasă în față; soldații neplătiți mănâncă țara, și pentru dânsul e o jale. Din nou Szăkely laudă pe acela care e „fericit în război, iute, bun de sfat *(rattschlegig),* sincer *(redlich),* și ale cărui planuri izbutesc"[MCLXXVIII MCLXXIX]. Iar, de partea cealaltă, Ungnad se temea că Vodă vrea să-i dea în mâna turcilor[3].

Pe când nimic, absolut nimic nu venea din locurile încremenite ale Pragei și Vienei, un bătrân agă turc,

MCLXXIV *Ibid,* pp. 38-41, nr. VII.

MCLXXV1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* Bl, pp. 583-[58]5, nr. CCCXI; pp. 59l-[59]2, nr. CCCXV; *ibid.,* pp. 595-[59]6, nr. CCCXVni; pp. 597-[59]8, nr. CCCXIX. Cf. și n-l următor.

MCLXXVI *Ibid.,* p. 735, nota 1; op. 735—[73]6, nr. MCII; Szădeczky, *O.c.,* la 26 februar.

MCLXXVII *Ibid.,* pp. 749-[7]50, nr. MCXVI.

MCLXXVIII *Ibid.,* p. 759. V. și *ibid.,* p. 761, nr. MCXXVIH. Sau despre vanitatea lui; *ibid,* p. 762, nr. MCXXIX.

MCLXXIX *Ibid.,* p. 760, nr. MCXXVm.

Husein, sosea prin Sibiu[MCLXXX]. La 9 el era la Brașov, unde sosise și Nicolae-Vodă Pătrașcu[MCLXXXI]. Aducea două steaguri, și Mihai se grăbea ca prin scrisori către Mihalcea și Gheorghe Rat să liniștească pe imperialii îngrijorați asupra intențiilor sale[MCLXXXII].

Cu o zi înainte, la 16 mart, trimisul turcesc își făcuse intrarea, Mihai așezând pe agă la stânga sa, loc de onoare în Răsăritul musulman. Tabulhanaua, sunând din alămuri, întovărășea pe purtătorii steagului trimes de Sultan.

Bătrânului Husein-Aga, Domnul îi ieșise deci înainte, coborându- se de pe cal, cu o adevărată oaste de 4.000 de oameni, trabanții albi și roșii făcând, sub conducerea lui Moise Szekely, gard de la locuința Domnului până la poarta orașului. Tunurile bubuiau de pe ziduri. Solul aducea o sabie minunat bătută cu pietre scumpe și un surguci cu o sută de pene negre de cocor, precum și cele două steaguri pentru Voievodul însuși și pentru fiul său, cai de pradă, un șoim[1]. Totul era însă, de ambele părți, „politică" și demonstrație.

Naprăgy și Komis merseseră călări înaintea Domnului. Consilierii unguri fură întrebați ce cred cu privire la pacea cu turcii, și Napragy pretindea că a fost cu toată hotărârea contra ei, aducând și exemple din trecutul țării sale. Acuma însă, relațiile tainice între acest periculos agent al lui Sigismuind și Ungnad erau un lucru de toate zilele[MCLXXXIII MCLXXXIV]. Se zvonea însă că turcii ar cere să li se dea cetățile bănățene, împreună cu Brăila și Giurgiul[MCLXXXV].

MCLXXX *Ibid.,* p. 764, nr. MCXXXB.

MCLXXXI *Ibid.,* p. 768, nr. MCXXXVI. Cf. *ibid.,* p. 770, nr. MCXLI. Comisarii îl văd la tatăl său, voind să-i facă o vizită; *ibid.,* pp. 774-[77]5, nr. MCXLII. E un tânăr „foarte fin"; *ibid.*

MCLXXXII *Ibid.,* p. 771.

MCLXXXIII Cronica lui Massa și Fuchs, în *Quellen zur Geschichte der Stat Brasso,* V, p. 287 (și pentru toată șederea în Brașov a lui Mihai); Veress, *Lc.,* pp. 54—[5]6, nr. 55.

MCLXXXIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 784.

MCLXXXV V. și *ibid,* pp. 79O-[79]l, nr. MCLB.

Taranowski plecase, și din nou Mihai scotea înainte nevoia de a se ataca Moldova[MCLXXXVI].

îndată după aceasta se ținea o dietă pentru subsidii, cu aceeași durere a lui Ungnad că nu i se cere sfatul întru nimic[MCLXXXVII]. El se mulțămea să asculte plângeri săsești pentru purtările soldaților[MCLXXXVIII] sau mărturisirea judelui din Brașov că Mihai nu i-a îngăduit să facă o vizită oamenilor împărătești[MCLXXXIX].

Pe când Mihai se îndrepta, la 16, spre Sibiu[1], iar comisarii, cu boierul călăuz, erau trimeși deosebit, pe altă cale, Gheorghe Rat sosea, în sfârșit, la 15 mart, cu întâiul lucru real trimes de la imperiali lui Mihai, cu săbii și 2.000 de puști; el arăta că a fost foarte bine primit de arhiducele Matthias la Viena. Domnul simți mare bucurie și ceru să i se dea ceva din aceste arme ca să le cerceteze însuși. Dar se afirmă că sibienii făceau să i se suie după obicei tot sângele în față fiindcă refuzaseră o patentă a lui ca fiind contrară privilegiilor orașului[MCXC MCXCI]; clujenii refuzaseră mai de mult, să primească o garnizoană românească.

Și Basta cerea acum împăratului să-l îngăduie a goni el pe „Valahul insolent", a cărui atitudine nu mai e de suferit: a primit steag de Ia turci, a stârnit ura ardelenilor. Cu 13.000 de oameni, între care haiduci de-ai lui Pâlffy și valonii și francezii săi, dacă i-ar putea strânge, se simte în stare să dea afară pe „barbar". El, care protesta că n-a avut cine știe ce raporturi cu Komis,

---

MCLXXXVI *Ibid.,* pp. 772—[77]3. Pentru scrisoarea Sultanului către regele Poloniei v. *ibid.,* pp. 773—[77]4 și mai sus. Cf. și *ibid.,* p. 800, nr. MCLXIII; p. 817, nr. MCLXXX. Mihail Szekely auzise de la șeful iezuiților, secuiul Grigore Vasarhäly, că prin Taranowski Mihai s-a înțeles să lase Ardealul lui Sigismund; *ibid.,* pp. 801- [80]2, nr. MCXCVH.

MCLXXXVII *Ibid.,* p. 776, nr. MCXLV.

MCLXXXVIII *Ibid,* p. 778. Și Hoffkirchen, unul din comandanții de la hotare, aduna toate zvonurile contra lui Mihai; *ibid.,* pp. 779—[7]81, nr. MCXLVL La Constantinopol s-ar pregăti „o coroană pentru a-1 încorona rege al Ungariei".

MCLXXXIX *Ibid,* p. 785, nr. MCLXIX; pp. 791-[79]2, nr. MCLLU.

MCXC Cronica brașoveană citată, p. 288.

MCXCI *Ibid,* pp. 792-[79]3, nr. MCLin.

spunea acuma fățiș că l-a îndemnat „să ție cu speranțe pe aceia care doresc libertatea și să-i asigure că Maiestatea Sa n-a impus niciodată Valahului să se poarte cu cruzime și așa cum a făcut pe mulți dintre ai lor să creadă”[MCXCII]. Se spunea că și Marini, trimis de Mihai la împăratul (20 mart), își vorbește de rău stăpânul[MCXCIII]. Paolo Giorgio își urma pârile lui înveninate[MCXCIV]. Singur Carlo Magno, ajuns, în sfârșit, acasă, dădea știri liniștitoare în sensul pe care- 1 cunoaștem[MCXCV].

Ce-I chinuia pe Mihai, care se afla pe pragul unor noi acțiuni militare, era nehotărârea despre împărat. La 31 mart el se plângea comisarilor, chemați anume pentru aceasta, că fiecare sol aduce alt răspuns, iar ajutor nu-i vine de nici un fel. *„împăratul",* spunea el, *„are și fără aceasta granițe întinse și destul de lucru cu ele; de ce nu vrea să-i încredințezi spre cârmuire această țară, ci caută a-l goni dintr-însa? Dacă s-ar recunoaște neîndestulător și nedestoinic, el*

însuși ar pleca de acolo, dar crede că-i poate servi așa încât Măria Sa și creștinătatea să se mulțămească”[1]. N-a cedat Ardealul niciodată, cum se zice, prin ianuar, iar ce scriu ragusanii nu-1 privește[MCXCVI MCXCVII]. Se ține de ce spun solii lui, de ce a adus Carlo Magno. *Ardealul l-a luat cu sabia. „In această țară și-a făcut cuib, nu numai pentru el, ci pentru fiul său și urmașii săi, precum și unul*

MCXCII *Ibid,* pp. 794—[79]5, nr. MCLVI. El gamisonează cetățile; *ibid,* pp. 811—[81]2, nr. MCXXVI. Expunerea pârilor contra lui, *ibid,* pp. 815—[81]6, nr. MCLXXIX. Mihai ar fi îndreptat trupe către Apus contra lui; *ibid,* p. 821. Cf. *ibid,* pp. 823- [82]4, nr. MCXCI. Cu un adaus în care se spune că a vrut să taie pe Komis; *Ibid,* pp. 798-[79]9, nr. MCLI; p. 798, nr. MCLX.

MCXCIII *Ibid,* p. 794, nr. MCLV.

MCXCIV *Ibid,* p. 797. Dar dezmințire, *ibid,* pp. 801-{80]2, nr. MCLXV.

MCXCV *Ibid,* pp. 795-[79]6, nr. MCLVD.

MCXCVI Hurmuzaki, IV, p. 30. Ungnad se plânge că Domnul vorbește prea repede, pătimaș, abrupt, că traducerea se face prost și necredincios, că e mai rău decât cu turcii.

MCXCVII Pezzen, anunțând moartea lui Ioan de’ Marini, asigura că Mihalcea l-a otrăvit la un prânz; *ibid.,* p. 41.

dintre noi își cumpără o moșie sau stăpânire, nu numai pentru sine, ci pentru copii, copiii copiilor și urmași". Dacă împăratul, care l-a ținut în Țara Românească șase ani cu vorba, așteaptă, cu zăbăvile lui, să i se risipească oastea, nu va aștepta și el aceasta: „fiecăruia-i e drag binele și viața lui". Dar, dacă i se dă dreptatea, *„el face praf pe turci până la Constantinopol".* Ori, dacă împăratul nu poate face nimic, atunci mai bine pacea cu turcii! Să-l lase măcar a-și trece soldații pe la Oradea, prin Crasna și Maramureș, unde s-a cuibărit de la sine Basta și care sunt vechile hotare ale Ardealului[MCXCVIII].

întoarcerea lui Mihalcea cu veștile rele nu putea decât să îndârjească și mai mult pe acela care era în pragul unor grele hotărâri. Stoica aducea înainte că și în dietă chestia comitatelor a fost hotărâtă așa cum spune stăpânul său.

La 3 april, după Paști, Mihai repeta plângerea, că e ținut în drum. „Ce-ați spune", adăuga el „dacă vi s-ar pretinde să ieșiți din casa voastră, iar nu să rămâneți și să fiți credincioși?". Totul pe baza unei scrisori a lui Pezzen, care cerea și pe Pătrașcu zălog, - „și atunci cine rămâne în Țara Românească"? *„Nu lasă ce a câștigat cu sabia fără ajutorul și plata împăratului, nici nu îngăduie altuia să-și întindă granițile"*[MCXCIX].

Abia scrisorile împărătești din 20 mart îl îndulciră pe mâniosul Domn: din nou el asigură pe împărat de credință și desfășură larg și planul moldo-polon și cel bizantin, deși turcii îi dau cele trei țări și ar fi gata să-l puie în fruntea oștilor lor, plângându-se numai de Basta, ale cărui scrisori de pără ar trebui „să i se bată în frunte"[MCC].

Turcul era cu Mihai, care se îndrepta acum spre Cluj fără a trimete la Poartă solia care se anunțase*. Ai lui

MCXCVIII Ibid., pp. 29-33; e cea mai importantă și mai curagios sinceră declarație a lui Mihai.

MCXCIX *Ibid.,* pp. 34—[3]6.

MCC *Ibid.,* pp. 37-40, nr. XXI. Scrisoare, la 28, către arhiducele Matthias; *ibid,* pp. 44—[4]5, nr. XXV.

prădau în voie la Panciova[MCCI] [MCCII]. Nerăbdător, la sfârșitul lui mart, Domnul pretindea să-i vie Pezzen[MCCIII].

Acesta era, la începutul lui april, încă în Viena și semnala de acolo, cu bănuieli, solia lui Marini și plecarea, ca pe fugă, de frica unor unguri contra lui, a lui Mihalcea[MCCIV]. Aflând din scrisori imperiale că mult așteptatul ambasador sta să pice, Mihai mulțămea foarte călduros că stau să-i vie cele așteptate.[MCCV]

S-ar fi bucurat și mai mult dacă ar fl știut că în aceeași zi împăratul oferise marchizului de Burgau locul lui Basta, ca unuia care „ar fi mai acceptabil pentru Valah”[MCCVI]. Basta, cu nestânsa-i ură, prezenta pe Mihai tocmai atunci ca pe unul care va încerca să ia prin surprindere cetățile comitatelor exterioare[MCCVII].

Vodă era în apele lui cu atât mai mult, cu cât era sigur că-1 atacă Ieremia și cerea să i se trimită din Tirol frumosul, plăpândul copilaș bălan al lui Petru Șchiopul pentru a-1 așeza în Scaun[MCCVIII].

Toată lumea părea, deci, bucuroasă, și Ungnad scrie că boierii, cu Mitropolitul cu tot, s-au pus pe băutură[MCCIX]. Dar comisarii știau că Pezzen vine - cu mâna goală[MCCX] [MCCXI]. Și totuși îl chemau (6 april), în termeni disperați, la 11 ale lunii[11]. Ba Mihai însuși spunea: să vie și fără bani[MCCXII]! De fapt el ținea gata o oaste de 30-35.000 de oameni pe care n-avea cu ce s-o

---

MCCI lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 802-[80]3, nr. MCLXVI.

MCCII *Ibid.,* pp. 809-[8] 10, nr. MCLXXIV. Atac turcesc la Lipova; *ibid.,* p. 827, nr. MCXCV. Ceaușul cu steag la munteni, *ibid.*

MCCIII *Ibid,* pp. 813-[81]4, nr. MCLXVH.

MCCIV *Ibid,* pp. 817-[81]8. nr. MCLXXXI.

MCCV *Ibid,* pp. 819-[8]20, nr. MCLXXXVI. Și către Pezzen, n-1 următor.

MCCVI *Ibid,* pp. 822-[82]3, nr. MCLXXXIX. Pentru „reformarea valonilor” o scrisoare a lui Pezzen, *ibid,* p. 823, nr. MCXC. Primirea de acesta, p. 847, nr. MCCXI.

MCCVII *Ibid,* pp. 847-[84]8, nr. MCCXm.

MCCVIII *Ibid,* pp. 824—[82J5, nr. MCXCHI; p. 824, n. I; pp. 825-[82]7, nr. MCXCIV; p. 830, nr. MCXCVI; p. 834, nr. MCC.

MCCIX *Ibid,* p. 826.

MCCX *Ibid,* pp. 820-[82]2, nr. MCLXXXVUI.

MCCXI *Ibid,p.* 834, nr. MCC.

MCCXII *Ibid,* p. 836, nr. MCCIV.

plătească[MCCXIII].

Pezzen, căruia Mihai îi scria, la 28 april, și în chestia tătarilor[MCCXIV],

nu era să vie însă așa de curând: săptămâni întregi la Cașovia, căutând banii care-i lipseau, iar în acest timp Mihai întreba pe comisari dacă nu s-ar pune garanți pentru sume împrumutate în țară . Și aceasta o făcea când vroia să meargă în Moldova...

De două ori el a rostit cu patimă aceste cuvinte: „în Moldova". Era așa de aprins, încât smulgea cuvinte de recunoaștere și lui Ungnad: „se vede în adevăr la el că e din fire potrivit pentru război și, în multe privinți, mai ales contra acestui dușman, a cărui situație locală, viclenie și stratageme, când trebuie atacat cu folos la momentul cel bun, le cunoaște bine și le-a încercat, e admirabil de potrivit, și în țările acestea nu-și află pereche". E acuma, când stă să dea lovitura, „zelos, curagios, vesel, de pare că abia poate aștepta ceasul pornirii contra inamicului... Pentru războiul de aici împotriva turcilor e un general mai mare decât oricine"[MCCXV MCCXVI].

Pe când Komis îndrăznea să strecoare comisarilor că Vodă l-a întrebat sincer și serios cu cine să meargă: cu împăratul sau cu turcii - și Mihai cerceta arsenalul cu ceaușul care-i călărea înainte - și Bomemisza, altul din necredincioșii consilieri unguri, recomanda să fie scos acest străin, dându-i-se undeva vreo despăgubire și asigurând că, la întrarea unei trupe de 5.000 de oameni, țara ar aclama pe împărat[MCCXVII] - iar ei i-ar fi dat sfatul să nu se ridice contra Casei de Austria[MCCXVIII], Domnul

MCCXIII *Ibid,* pp. 838—[83)9, nr. MCCVII. Cf., pentru număr, *ibid,* p. 831.

MCCXIV Hurmuzaki, IV, pp. 43-[4]4, nr. XXIV.

MCCXV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 840.

MCCXVI *Ibid.,* p. 843.

MCCXVII *Ibid.,* p. 857, nr. MCCXVHI. Și mai departe Komis pâria: Mihai vrea să trimeată, cu vechile cereri, la Praga pe un Nicolae Vităz, om rău și necredincios, în locul lui Petru Armeanul; *ibid.,* pp. 859-[8]60, nr. MCCXIX.

MCCXVIII " *Ibid, p. 848* și urm., nr. MCCXV.

declara încă o dată că el a luat Ardealul pentru împăratul, dar nu suferă pe altul ca guvernator, deși ca stăpânire, îi ajung Țara Românească și Moldova, pe care se arată sigur că o va lua[MCCXIX], înainte însă de a călca Moldova, unde se află Sigismund, „cel mai rău dușman", el vrea să aibă părerea comisarilor.

Feriți, ca de obicei, aceștia-i răspunseră că ar fi bine să arate întâi împăratului că a fost el însuși amenințat, pentru ca Rudolf să poată explica lucrul regelui Poloniei. Dar ei continuau a-i vorbi ca unuia care șovăiește încă între două politici opuse.

Afirmând încă o dată că e nedespărțit legat de creștinătate și de

împărat, Mihai era adânc mișcat, și cu lacrămile în ochi vorbea ca și cum, în biserică, înaintea altarului, ar fi fost să presteze solemn și foarte devotat un scump jurământ lui Dumnezeu și împăratului. Cei doi oameni bătrâni, și unul din ei așa de neîncrezător, așa de rău dispus față de dânsul, fură, cum o spune Ungnad însuși, „mișcați în inimă". S-a ridicat în picioare atunci, arătând că el pleacă la o nouă încercare, menită să-i arate cugetul curat; ar dori ca împăratul însuși să fie acolo, și el să-i cadă la picioare și să-i mărturisească taina pe care n-o poate vădi nimănui altuia pe lume. Se arăta adânc impresionat; el căruia-i plăceau ospețele și care trăia public cu odrasla de român Velica, soția lui Fabio Genga, el care-și schimba adesea luxoasele veșminte, apărea acuma singuratec și plin de reculegere, într-o haină oarecare ca înaintea unui act religios[1].

La 24 april Mihai pleca în trăsură, cu puțini, spre Miercurea[MCCXX MCCXXI] și Făgăraș, de unde adresa un ultim apel către Pezzen[MCCXXII], cerându-i grăbirea și de la împăratul[MCCXXIII], pe când bătrânul diplomat vorbea de

---

MCCXIX *Ibid.,* p. 845.

MCCXX *Ibid.,* pp. 851-[85J6, nr. MCCXVI. Pentru Velica, v. lorga, *Femeile în trecutul românesc,* ed. a 2-a.

MCCXXI *Ibid.,* p. 864, nr. MCCXXH. Cf. *ibid.,* p. 869, nr. MCCXXTV.

MCCXXII *Ibid.,* p. 872, nr. MCCXXXVI.

MCCXXIII *Ibid.,* p. 873, nr. DCCXXVm.

încă o zăbavă de două săptămâni[MCCXXIV]. Lăsa cu logofătul Teodosie, așezat ca regent, pe comisari, fricoși de ce s-ar fi putut întâmpla și foarte jigniți că nu merg și ei cu oastea. De acum înainte ei nu vor face alta decât să adune totdeauna cu o notă de dușmănie, toate zvonurile care circulau[MCCXXV]. Mihail Szekely cerea hotărât ca acestea să nu i se puie lui în samă[MCCXXVI].

Afară de Naprăgy, bolnav fals și mare trădător, consilierii ardeleni fură siliți să ia parte la expediția care se pregătea[MCCXXVII]. Nicolae-Vodă Pătrașcu îi adusese pe muntenii săi[MCCXXVIII].

CAPITOLUL III

Cucerirea Moldovei

în lipsa lui Mihai, Teodosie trebui, din cauza lui Ungnad, care avea relații cu toți ungurii uneltitori, să oprească pe comisari de a părăsi Alba Iulia, mai ales pentru acel Cluj care fierbea de dorința răscoalei[1], dar le îngădui să treacă la Mediaș. Când aflară apoi de apropierea lui Pezzen, ei putură merge și la Cluj, dar

MCCXXIV *Ibid.,* p. 874, nr. MCCXXX.

MCCXXV Și sosirea unui Stadnicki, dușman al Cancelarului polon; *ibid,* p. 866. A unui sol mic tătăresc; *ibid,* pp. 866-[86]7.

MCCXXVI *Ibid.,* p. 879, nr. MCCXXXn.

MCCXXVII *Ibid.,* p. 871. El trimete de la Gilău scrisori de intrigi, *ibid,* p. 876. Recomanda ca Pezzen să nu aducă bani; *ibid.* Se oferea să mijlocească predarea Clujului; *ibid,* p. 876. Alte pâri; *ibid,* p. 884, nr. MCCXXXVI.

MCCXXVIII *Ibid.,* p. 881.

observați de aproape, - deși Mihai mustrase pe Teodosie, prin Mihalcea, care califica pe tovarășul său „un bivol” —, ceea ce făcea pe Ungnad să spumege: în șase ani de solie la turci n-a pățit așa rușine[MCCXXIX MCCXXX], - dar nicio purtare așa de mizerabilă ca aceea pe care o continua de atâtea luni n-o avuse acolo.

în acest timp, de la Prejmer[MCCXXXI], Mihai trecea înainte, lăsând 3.000 de roșii, care prădară și uciseră[MCCXXXII]. Plecând a doua zi el se afla în ziua de 8 la Vașarheiu („Kys-Vasarheli”), „lângă munți”[MCCXXXIII], de unde grăbea încă o dată pe Pezzen[MCCXXXIV]. Mihalcea și Farkâs Komis, rămâneau să administreze Ardealul[MCCXXXV]. Oștile treceau apoi în Moldova pe la Trotuș.

Erau vreo 30.000 de oameni, de foarte bună calitate.

O socoteală românească pentru vistierul Dumitrachi înșiră pe cazacii lui Valaoschi, cel din lupta de la Șelimber, ai lui Branițchi, care n-avea legăturile cu Polonia, ai lui Ocesalschi și ai românului Rostopcea: 2.917 cai; cazaci pedeștri, în mic număr: mia de unguri ai lui Grigore Mako; moldovenii lui Mârzea, cu numele tătăresc de război, ai lui Anghelachi, pe care l-am găsit amestecat și în negociații, ai hotnogului Lupu: 1.452; sârbii lui Petcu și Necula: 1.608; cei câțiva beșlii de același neam ai hotnogului Marco, probabil altul decât Deli- Marcu cu bandele de pradă; trabanții sau dărăbanții ne-unguri, mai mult ai lui Jivco Roșul, ai lui Mirda lanoș, ai lui Nedelco și Radu, români: 4.000; trabanți ai lui Francisco Thury: 200; „dărăbanii de la poartă” și „tunarii lui Voievod”; trupa lui Gașpar Sibrik și a lui Ivan Brancovici, din Banat: 120*. Pe lângă aceasta elemente mai puțin costisitoare, dar și mai puțin bune de

---

MCCXXIX *Ibid.,* p. 885 și urm.

MCCXXX *Ibid.,* p. 913, nr. MDCLXXI.

MCCXXXI *Ibid,* pp. 886-7, nr. MCCXXXIX.

MCCXXXII Cronica lui Massa și Fuchs, L.c., pp. 288-9.

MCCXXXIII Scrisoare inedită menționată *ibid,* p. 897, nota 1. Cf. *ibid,* p. 898, nr. MCCLI.

MCCXXXIV Hurmuzaki, IV 2, pp. 46-[4]7, nr. XXVIII. Către comisari, nțumăru]! următor. Intr-aceeași zi Stoica dorea pe Ștefan din Tirol; *ibid,* p. 48, nr. XXX.

MCCXXXV *Ibid,* pp. 45-[4]6, n[umere]le XXVI-[XX]Vn.

luptă: contingentele orașelor, legiunile secuilor, călărimea nobililor, contribuția curat românească a țării de origine. O socoteală ardeleană dă sume corespunzătoare: 2.000 de cazaci, 1.200 de moldoveni, 1.300 de sârbi, 1.200 de trabanți[MCCXXXVI MCCXXXVII]. Am arătat mai sus suma probabilă a totalului[MCCXXXVIII]: mulți cazaci, neplătiți, preferară să rămâie în Ardeal, ca să prade[MCCXXXIX MCCXL].

Se pare că Ieremia fu atacat din două părți, un alt grup de năvălitori viind pe la Câmpulung. La 11 mai, după un drum greu prin munți, Mihai era la Roman, de unde fugise, de la început, moldoveanul[3]. Peste cinci zile, el dădea ordine din Suceava, unde va așeza ca păzitori ai cetății munteni de-ai săi credincioși: un ban Udrea (Băleanu), un Negre[MCCXLI]. Buletinul de victorie către orașele săsești era acesta, scurt și cuprinzător: „Vă înștiințez ce bun noroc ne-a dat Dumnezeu, spre binele creștinătății și spre folosul împăratului, am luat țara aceasta cu ajutorul lui Dumnezeu. Mai mare dușman decât acesta n-am avut: Dumnezeu ne-a dat țara în mână. Deci, să fiți veseli și bucuroși. Nimic

alta de la noi să nu așteptați, ci peste puțin să ne adăstați și pe noi acasă cu noroc bun”[1]. Iar, în altă misivă: „Moldova, care a fost răzvrătită de un timp încoace față de creștinătatea întreagă, am luat-o, slavă Domnului, astăzi sub stăpânirea noastră. Pe domnul ei, leremia- Vodă, cu toată oastea lui, l-am gonit până la

MCCXXXVI lorga, *Contribufiuni nouă,* pp. 34-[3J5 (= 468-[46]9). în note, *ibid.,* de la pagina 37 înainte, lămuriri biografice. Cf. și Veress, *Lc.,* p. 115.

MCCXXXVII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 780. Cf. pentru Deli-Marcu și alt căpitan sârb, Baba- Novac, precum și pentru cei 3.000 de sârbi și 1.500 de moldoveni, *ibid.,* pp. 741, 788.

MCCXXXVIII Pentru socoteala, fantastică, de 150.000, și *ibid.,* p. 905, nr. MDCUX.

MCCXXXIX *Ibid.,* pp. 902-49013, nr. MCCLVm.

MCCXL Hurmuzaki, IV 2, p. 24, nr. XVI: a se ceti: lenacachi.

MCCXLI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 900, nr. MCCLTV; p. 909, nțumerejle MCCLXII- [KCCLX]in.

Nistru, bătutu-l-am și, trecând în Polonia, cea mai bună parte din oastea lui s-a înecat în apă. Cu care era și prințul Sigismund, dar și el, noaptea, cu toată primejdia ce amenința pe mulți, a fugit dincolo de râu. Care izbândă s-a câștigat pentru Dumnezeu, pentru creștinătate și pentru noi, și dumneavoastră încă să vă bucurați, să mulțămiți lui Dumnezeu. Vă dăm de știre că, rânduind oști Ie la hotarele țării, fără nicio zăbavă și noi vom veni în mijlocul vostru”[MCCXLII MCCXLIII]. Asigura pe comisari că i s-a predat o armată de 25.000 de oameni[MCCXLIV].

Din partea lui, Mihalcea descria comisarilor astfel fulgerătoarea biruință: „Din partea îndurătorului meu stăpân Voievodul, vă scriu dumneavoastră că bunul Dumnezeu, după așteptarea Măriei Sale împăratului, ne-a dat în mână toată Moldova și toată țara s-a predat; Voievodul de acolo însă a fugit, și Voievodul, Domnul nostru îl urmărește cu husarii și călărimea până la Hotin, iar pedestrimea a lăsato în tabără lângă Iași”[MCCXLV MCCXLVI].

Mihai scrie din Hotin la 20 ale lunii[3]. Ieremia însuși recunoaște, la 18 mai, că a fost bătut în retragerea sa grăbită spre acel adăpost[MCCXLVII]. Și dintr-o informație polonă știm că domnul Moldovei a fost silit să dea lupta, dar că ai lui au trecut la Mihai[MCCXLVIII].

MCCXLII *Ibid.,* p. 809, nr. MCCLXm.

MCCXLIII *Ibid.,* pp. 913-[91]4, nr. MCCLXXHI. Cf. scrisoarea către împărat și cea către Matthias, Suceava, 23, Veress, *Lc.,* pp. 106—[10]8, n[umere]le 101-[10J2.

MCCXLIV Hurmuzaki, IV2, p. 50, nr. XXXIII. E falsă cea următoare, care vorbește de biruința fără sânge, de frica întoarcerii învinsului. Și alte scrisori de biruință autentice, una din 20, de sub Hotin; pp. 51—[5]2, nr. XXXV.

MCCXLV lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 912, nr. MCCLXX.

MCCXLVI *Ibid.,* p. 913, nr. MCCLXXH.

MCCXLVII *Ibid.,* p. 931, nota.

MCCXLVIII *Ibid,* p. 930. Informatorul pretinde că Ieremia nu era pregătit, de vreme *ce* Mihai îi oferise până și căsătoria uneia din fiicele moldoveanului cu Nicolae-Vodă Pătrașcu. Un altul vorbește de reținerea lui Ieremia la o nuntă; Hurmuzaki, IV2, p. 49. Miron Costin a auzit de o bătălie la Verbia, pe Jijia, „unde sta o movilă mare preste trupuri, de Ieremia-Vodă apoi făcută”; p. 255. El știe și de urmele gloanțelor lui Mihai în piatra Hotinului; *ibid,* - Descriere și în Palamede, ed. Legrand, pp. 211—[21]3.

Voievodul Rusiei, cunoscutul Nicolae Herburt de Fulsztyn, putea să scrie că „Mihai a risipit rușinos pe ai noștri... Nici ai noștri nu se mândresc: au trecut în fugă peste Nistru, și nu puțini dintre ei au sosit azi la Camenița pe la oarele douăzeci și două, într-o goană și frică ce nu ftiai înceta”[1].

Se credea că, în Polonia însăși, voievodul de Chiev și cel de Cracovia nu așteaptă decât apariția trupelor învingătorului[MCCXLIX MCCL]. S-ar putea lua Rusia și Lituania, care sunt de legea lui[MCCLI].

Și importanța acestei biruințe, pe care cu atâta patimă o vor contesta și nobilii unguri din Ardeal și chiar comisarii împăratului se poate prinde din circulara de la 20 a regelui Poloniei: „E ușor de văzut că, dacă acestui vrăjmaș îi va merge după gândul lui și va ocupa Moldova, va întreprinde lucruri și mai mari. Deci, e vorba aproape de existența noastră, căci, dacă nu va fi alungat acel dușman din Moldova cât de curând, va trebui să ne apărăm să nu ia jumătate din Coroana Poloniei... E vorba de însăși țara noastră și de Coroana Poloniei[MCCLII MCCLIII]. Regele nu voia să creadă că o astfel de biruință s-a putut câștiga fără concursul soldaților împăratului”[3].

Mihai s-a grăbit a trimete lui Sigismund al III-lea ambasadori ca Stroe Buzescu și Gheorghe Rat, cu scuze că n-a vrut să-l jignească ori să-i aducă pagubă; ei vor fi însă reținuți pe la Muncaci îndată ce izbucni revolta Ardealului[MCCLIV].

MCCXLIX Veress, *Lc.,* pp. 103—[10)4, nr. 99.

MCCL1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* Bl, pp. 599-600, nr. CCCXXL

MCCLI lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 936, nr. MCCCXL

MCCLII Veress, *Lc.,* pp. 109-(1]11, nr. 104. Se dădea vina pe trădarea lui Taranowski; *ibid.,* p. 113, nr. 107. Mihai îl apără; *ibid.,* pp. 151-[15]2, nr. 144. Se cer ajutoare și în Prusia; *ibid,* pp. 116-{11]7; nr. 101. Regele către senatori, 26 iunie, *ibid,* pp. 133—[13]6, nr. 129. A urmat o corespondență între rege și Han, ca să nu ajute pe Mihai; *ibid,* pp. 141—[14]3, nr. 135; Corfus, *O.c.,* p. 45 și urm. Măsuri de adunare a trupelor din partea lui Zamoyski, Veress, Lc.,pp. 118—[l]20, nr. 111.- Și totuși scrisoare a lui Mihai către rege (3 iulie), *ibid,* pp. 138—[13]9, nr. 132, Sol al lui; *ibid,* p. 154, nr. 147.

MCCLIII *Ibid,* pp. 914—[91]5. nr. MCCLXXIV.

MCCLIV Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 133. Aici și despre relațiile cu Chievul. V. și *ibid.,* pp. 137—[13J8.

Cât privește influența asupra ungurilor în genere, furioși de această nouă izbândă a celui pe care-1 urau atâta, Komis, despre care se spunea că a fost tăiat de Domn[MCCLV], își schimbase atitudinea în vârtejul

victoriei. El scrie din Suceava la 26 mai, astfel: „Slavă Domnului, noi pe aici am umblat cu noroc, și e vesel și Vodă”[1]. Și Csăki însuși scria, tot din Suceava, la 27, lui Naprăgy despre „voia lui Dumnezeu” și „norocul Dumisale Voievodului”: vechea capitală a Moldovei s-a dat fără a trage un tun”[MCCLVI MCCLVII], și în curând Mihai va chema la Iași adunarea Moldovei[MCCLVIII].

De fapt, Mihai era acolo la 4 iunie[MCCLIX] și la 10[MCCLX]. El dădea din Iași, la 11, explicații regelui Poloniei[MCCLXI]. Numai la 21 iunie el se afla la Roman[MCCLXII]. La 24 scria din Oșorheiu[MCCLXIII], la 26 din Prejmăr[MCCLXIV]; la 27 era la Brașov[MCCLXV].

Ce s-a petrecut până atunci în Ardeal și la hotarele lui din partea imperialilor e una din cele mai mizerabile acțiuni de clevetire și subminare a unui om vrednic care-și pune din nou în risc persoana și țara pentru a îndeplini ceea ce era pentru Mihai un serviciu creștinătății. Tot ce invidia, lașitatea, vanitatea rănită, furia neputincioasă ascunzând cu îndărătnicie adevărul, pot să facă pentru a

MCCLV *Ibid,* p. 924, nr. MCCXCB.

MCCLVI *Ibid.,* p. 921, nr. MCCLXXXVI.

MCCLVII *Ibid.,* p. 923, nr.MCCXC.

MCCLVIII La 24 mai st v. Negrea era hatman și pârcălab de Suceava; lorga, în Hurmuzaki, XV, p. 763, nr. MDXIV. Un moldovean prins, Cocrișel, *ibid.,* p. 773, nr. MDXCIV.

MCCLIX *Ibid.,* XII, p. 935, nr. MCCCVOI.

MCCLX *Ibid,* pp. 939-[9]4O, nr. MCCCXVH.

MCCLXI I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II I, pp. 600-[60]2, nr. CCCXXH. Data de 21 trebuie să fie după stilul nou. Și o scrisoare din „22” tot de la Suceava; n[umăru]l următor. Pentru retragerea de acolo a asediatorilor, 2.000 de pedeștri și 2.000 de călări, *ibid,* pp. 605-[60]5, nr. CCCXXV.V. și n[umăru]l următor. Prada mănăstirilor și bisericilor, *ibid,* pp. 608-(60]9, nr. CCCXXVII.

MCCLXII lorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 946-{94]7, nr. MCCCXXXI.

MCCLXIII *Ibid,* pp. 948-[94]9, nr. MCCCXXXVI.

MCCLXIV *Ibid,* p. 950, nr. MCCCXLL

MCCLXV Cronica lui Massa și Fuchs, *Lc.,* p. 290.

înnegri și primejdui pe un om a fost pus la cale, și fără intervenția lui Basta, complect compromis pentru desăvârșita lui lipsă de autoritate și de energie, de cei trei oameni prin care Domnul român putea să-și aibă legăturile cu acea Curte a împăratului și a celor „șapte herțegi", în care-și pusese așa de naiv toată încrederea și speranța.

Trei sunt aceia care au colaborat veninos și prostește la această operă, care trebuia de altfel să se întoarcă repede împotriva lor chiar

Naprăgy, marele uneltitor, îmbătrânitul diplomat Ungnad și acel Pezzen, cu aceeași experiență în aceleași locuri, care, pus în fruntea afacerii „valahe" se dovedi, și în ce privește caracterul și mai ales în ce privește inteligența, așa de inferior misiunii sale.

Episcopul se vădește dușman neîmpăcat al aceluia care-1 introdusese în tainele guvernării lui. Puse la cale cu Ungnad condițiile în care, după înfrângerea lui Mihai, pentru care înfrângere se roagă și pe care, o răspândește, ar fi să se primească [domnia] Sigismund, de care cu toată inima rămăsese legat[1]. îl ajuta Ștefan Bâthory, reconciliat cu imperialii, care-și revarsă toată ura în același domeniu al știrilor false. Iezuiții din Cluj adaugă la veștile menite să arate că s-a sfârșit cu Mihai, biruit în Moldova[MCCLXVI MCCLXVII].

Ungnad, continuând a iscăli și pe neștiutorul său tovarăș, care nu mai vorbește deosebit și nu se mai scutură de răspundere, lucrează în același sens. E acela care încă din februar sugerase ideea că un mic număr de germani apărut la Zălau ar ajunge; pentru a provoca împotriva lui Mihai răscoala generală a Ardealului stors de întreținerea oștilor prădalnice[MCCLXVIII]. Când se văzu că Mihai nu e la Brașov, că nu s-a produs o răscoală a Ardealului care să și-l fi prăbușit, că el se află în Moldova și a biruit - ce trăsnitoare biruință!, - comisarul imperial

MCCLXVI *Ibid.,* pp. 916—[91]7, nr. MCCLXXVH; p. 918, nr. MCCLXXVm.
MCCLXVII *Ibid.,* p. 919, nr. MCCLXXXI.
MCCLXVIII *Ibid,* p. 729, nr. MXCII.

se face a se îndoi că această victorie va continua. Oastea lui e așa de rău aprovizionată, încât a trebuit să culeagă frunzele din pomi pentru a se hrăni[MCCLXIX]. Ungnad va ajunge să adune cele mai nemernice insulte ca să le arunce în capul cui nu făcea decât să lupte pentru acel împărat pe care-1 serveau și unul și altul: „om barbar, impiu, pripit, înșelător, pe felurite căi nereal și nesincer, ci procedând fraudulos și dușmănește față de împărat”[MCCLXX]. La 31 mai, el trebuia să constate că inimile amicilor săi, nemeșii, au plâns la bubuiturile de tunuri anunțând biruința stăpânului lor[MCCLXXI]. Și încheierea era aceasta: „Omul acesta se va prăbuși însuși, căci procedarea lui nu poate dura, nici aici, nici în Moldova”[MCCLXXII]. El spunea

limpede lui Mihalcea că Pezzen n-a venit pentru ca sa aducă bani, ci pentru ca să primească Ardealul în numele împăratului[1].

în ce privește acum pe Pezzen, chemat de Mihai și din Suceava, la 23[MCCLXXIII MCCLXXIV], la 26[MCCLXXV], din Iași la 2, la 15, la 17 iunie[MCCLXXVI], făgăduind isprăvi la Timișoara și până la Constantinopol[MCCLXXVII], el avea un gând. Deși venea fără un ban, căutând să capete prin împrumut sau altfel, oarecare sume, mai mult de îndulcire decât de ajutor, de la ungurii puternici din Ungaria Supierioară, un Debo, un Râkoczy, etc., care cereau însă garanții seri-

---

MCCLXIX *Ibid,* p. 920, nr. MCCLXXXni.

MCCLXX *Ibid,* p. 919, nr. MCCLXXIX.

MCCLXXI *Ibid,* p. 928. Sfătuia să nu se trimeată tânărul Domn Ștefan din Tirol; *ibid.*

MCCLXXII *Ibid,* p. 944, nr. MCCCXXVUI. Și acuma, în a doua parte a lui iunie, ei afirmau că luptele din Moldova n-au fost decât o harță și adăugau că Mihai a fost silit să se întoarcă acolo; *ibid,* p. 946, nr. MCCCXXXI.

MCCLXXIII *Ibid.,* p. 952, nr. MCCCXLUI.

MCCLXXIV Hurmuzaki, IV, p. 54, nr. XXXVm.

MCCLXXV *Ibid.,* p. 60, nr. XLIV.

MCCLXXVI *Ibid,* p. 66, nr. LI; v. și n-1 următor. Apoi *ibid,* pp. 67—[6]8, nr. LUI; p. 74, nr. LXI. Și către comisari. Ia 17; *ibid,* pp. 75-[7]6, nr. LXIII. Către Pezzen, 17; *ibid,* p. 76, nr. LXHI. Către comisari. Iași, 24, *ibid,* pp. 79-80, nr. LXVH.

MCCLXXVII *Ibid,* pp. 65—[6]6, nr. L.

oase, el avea de gând să înceapă prin a spune lui Mihai să părăsească acest Ardeal, care e al împăratului și nu al lui, așa cum se oferise, odinioară; pentru rest, situație, ajutoare, se poate vorbi pe urmă, și numai atunci. „Nu e bine", scria el de la început, „a mai lasă pe Voievod în Ardeal"[MCCLXXVIII]. E sigur că „Valahul nu va pleca de bună voie"[MCCLXXIX]. Ajuns, în sfârșit, așa cu mâinile goale, la Oradea, unde va încremeni mai multă vreme, el anunța comisarilor programul său, unic: Mihai să predea Ardealul împăratului[MCCLXXX]. O dietă ardeleană să fie convocată anume pentru aceasta, lucrul trebuind să fie solemn și legal, pentru mai marea glorie și mai multul folos al Casei de Austria[MCCLXXXI]. întreaga politică a lui Mihai, singura posibilă în situația lui, e mânjită cu bănuieli culese oriunde: a primit pe ceauș, s-a legat cu turcii, n-are niciun sentiment pentru împăratul; pe dânsul, Pezzen, îl socoate numai ca pe omul care aduce, care trebuie să aducă, bani[MCCLXXXII MCCLXXXIII].

Și, cu cinism, ajuns în sfârșit cu chiu, cu vai, la Sătmar, Pezzen declară că va zăbovi înadins, că va căuta să piardă vremea, așteptând probabil și rezultatul campaniei din Moldova, de al cărei pretins insucces se bucura din toată inima acest servitor al austriecilor, dușmanii seculari ai Poloniei[11].

In sfârșit, la 31 mai, în scrisoarea, de o extraordinară violență, cu desăvârșire neîndreptățită, către banul Mihalcea, el își da drumul fără nicio rezervă. Ce nu se aduce împotriva omului pe care era trimes să-l îndemne, să-l ajute, și, întâmplător, sfatuindu-1, să-l îndrepte? Vrea să fie „domn absolut" în Ardealul luat pe numele împăratului, a convocat de la sine dieta, a impus țării sarcini grele, a făcut donații după plac, a răpit proprietăți ale Mariei-Cristinei, a maltratat pe comisarii imperiali, nu i-a amestecat în niciuna din hotărârile sale

MCCLXXVIII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 736, nr. MCCIH. Cf. *ibid,* nr. MXCV.
MCCLXXIX *Ibid,* p. 901, nr. MCCLIV.
MCCLXXX *Ibid,* p. 910, nr. MCCLXVI.
MCCLXXXI *Ibid,* p. 911, nr. MCCLXVH.
MCCLXXXII *Ibid,* p. 915, nr. MCCLXXV.
MCCLXXXIII"Ibid.

samavolnice, a primit pe omul Sultanului cu atâta cinste, a închis păsurile către Ungaria, a amenințat cetățile de acolo[1].

Ungnad, atâta vreme amărât, și pentru pretinsa-i arestare, putea să asigure, mergând în calea lui Pezzen la 5 iulie, că, în ciuda asigurării trimeșilor unguri că *Mihai va ceda Ardealul, dacă e lăsat guvernator și i se dau comitatele exterioare,* lucrurile nu vor merge așa de ușor[MCCLXXXIV MCCLXXXV]. Comisarii nu uitau să noteze nici lăudăroșia lui Mihalcea că, de nu se ajunge la o înțelegere, „se va vedea unde vor ajunge Cașovia, Viena și Praga[MCCLXXXVI].

în această nespusă și neînțeleasă ură, „doctorul", vechiul diplomat, nu disprețuia să culeagă bârfeli ca aceea că Mihai s-a lăudat cu așezarea sa la Cașovia, cu vizita ce ar putea-o face împăratului însuși în Pilsen, micul oraș boem, unde acesta se găsea mai bine decât în cele două mari, vechi și frumoase capitale ale lui, Viena și Praga. Ar fi comandat la Cluj scumpa coroană, cu care din mila Sultanului se va încununa rege al Ungariei. Până atunci - ceea ce e fals - el dă chitanțe ca „prinț al Ardealului, Moldovei și Țării Românești", iar măgulitorii săi ardeleni îi zic la banchete, spre marea lui bucurie „Craiu", - titlu care, cum se știe, se dădea la noi tuturor stăpânitorilor Ardealului[MCCLXXXVII]. Să-i vie, unde se află el, Pezzen, comisarii - și ce disperat era Ungnad la gândul unei asemenea călătorii! - și doi boieri de la Vodă.

Când, printr-o scrisoare a lui Mihai, se află de biruința deplină, tonul rapoartelor lui Pezzen, data aceasta către arhiducele Matthias, se schimbă. I-ar părea bine să aibă banii care se așteaptă de la dânsul[MCCLXXXVIII], pe

când Ungnad continuă și după aceasta clevetirile[1]. Să se

MCCLXXXIV *Ibid.,* pp. 926-[92]7, nr. MCCXCVIIL Cf. *ibid,* p. 924, nr. MCCXCII.
MCCLXXXV Hurmuzaki, IV, pp. 8448J6, nr. LXXII.
MCCLXXXVI *Ibid,* p. 87.
MCCLXXXVII lorga, în Hurmuzaki, XH, pp. 931493)2, nr. MCCCm.
MCCLXXXVIII *Ibid,* pp. 932493]3, nr. MCCCIV.

aștepte luarea Sucevei și a Hotinului, căci, altfel, cum a intrat de ușor Mihai, așa de ușor îl pot goni polonii; ba e înfățișat și ca un aliat în taină al lui Sigismund[MCCLXXXIX MCCXC], căruia i-ar ceda Ardealul, fără Țara Bârsei și Făgăraș[MCCXCI]; și el admiră pe bunul ostaș care s-a dovedit a fi Vodă încă o dată[MCCXCII]. Dar victoria nu l-a făcut pe Mihai decât și mai trufaș și mai insolent[MCCXCIII]. Și ea nu e complectă: asediatorii Hotinului fug, armata e distrusă[MCCXCIV].

Pezzen aștepta încă la 6 iunie banii care trebuiau să-i sosească de la Viena[MCCXCV]. Dar el ar fi dorit cu totul altceva decât bani pentru nevoile strigătoare, în necontenită creștere, ale aceluia pe care-1 considera ca pe un dușman. Ar fi voit să aibă 4—5.000 de oameni, cu care ar fi făcut cu totul altă ispravă[MCCXCVI MCCXCVII]. Peste o lună, stând acum cu cei doi comisari mai vechi, el se gândea la o nouă soluție: *un marș spre Cluj ca să aducă rascoala fam .*

în colțul său de pândă, Basta, tolerat cu toată incapacitatea dovedită, iertat și măgulit de Maximilian[MCCXCVIII MCCXCIX], aștepta. El își strecura și mai departe calomniile, având însă aerul că nu face decât să recomande cele mai bune mijloace pentru apărarea acestor granițe de Apus[11]. De la Praga îi soseau insinuările pline de ură ale ragusanului Paul Giorgio, jignit cumva în interesele lui materiale[MCCC].

Comisarii afirmă că încă din iunie Mihai, îngrijorat de răspunsul polon la atacul său, - și de fapt regele-i cerea,

---

MCCLXXXIX V. *ibld,* p. 933, nr. MCCCV.

MCCXC ' *Ibid,* n-1 următor.

MCCXCI *Ibid,* p. 937, nr. MCCCXI.

MCCXCII *Ibid,* p. 940, nr. MCCCXVm.

MCCXCIII *Ibid.,* p. 934, nr. MCCCVH.

MCCXCIV *Ibid,* p. 940, nr. MCCCXIX. Cf. și *ibid,* p. 942, nr. MCCCXXin.

MCCXCV *Ibid,* p. 935, nr. MCCCX.

MCCXCVI *Ibid,* p. 948, nr. MCCCXXXV.

MCCXCVII Hurmuzaki, IV, p. 85.

MCCXCVIII lorga, în Hurmuzaki, XH, pp. 737—[73J8, nr. MCVI. EI se gândea să vie în Ardeal; *ibid,* n-1 următor. Cf. Hurmuzaki, IV, nr. XXXIX, p. 56.

MCCXCIX lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 888—(88]9, n-le MCCXL-I.

MCCC *Ibid,* pp. 895—[89]6, nr. MCCXLVffl.

la 8 iulie, să evacueze Moldova[MCCCI], - ar fi scris lui Pezzen, cerând colaborarea lui Basta; de fapt, el va fi recomandat apărarea de un atac al lui Zamoyski a Ungariei Supierioare[1]. Generalul albanez părea împăcat, și la 25 iulie el se arăta gata să colaboreze cu „prea-ilustrul domn Voievod" în apărarea contra lui Zamoyski[MCCCII MCCCIII]. Ar fi fost vorba și de trimeterea lui Komis la Curte[MCCCIV]. Un ordin ciudat prevedea formarea, în iulie, a unei noi tabere la Orăștie[MCCCV MCCCVI]. Lui Mihalcea, dezgustat de Ardeal și doritor de a reveni la zecile sale de domenii de acasă[3], i se părea că stăpânul său a primit înștiințare că s-ar putea ca imperialii să încerce o lovitură prin părțile apusene[MCCCVII]. Se făceau întăriturl la Chioara[MCCCVIII], unde aga Leca începea totuși să se arate nesigur într-o credință odinioară așa de greu bănuită[MCCCIX].

De fapt, *Moldova nu mai avea să fie legată de Imperiu.* Jurământul dregătorilor, ca al lui Kaptury, - „Căpluri" al lui Mihai -, pârcălabul ungur al Sucevei, era numai acesta: „Mă jur pe Dumnezeu și pe sfânt fiul său lisus Hristos că voi fi drept și cu credință Domnului meu, stăpânitorului și Domnului Ardealului, Țării Românești și Moldovei. Măriei Sale lui Mihai-Vodă și fiului Măriei Sale, lui Petru- Vodă" - se revenea, deci, la vechiul nume al lui Pătrașcu „tot așa îi voi fi drept și în credință și voi ține pentru măriile lor cetatea ce mi-a fost încredințată

MCCCI1. Bogdan, în Hurmuzaki, SupZ. II[1], pp. 618—[6]21, nr. CCCXXX; *ibid,* pp. 626- 8, nr. CCCXXXIV. Cf. o scrisoare a lui Mihai, *ibid,* p. 624, nr. CCCXXXH. Zamoyski aflase scrisoarea lui Mihai către turci cu planul polon și beglerbegii în țările noastre; *ibid,* pp. 624-[62]5, nr. CCCXXXHI.

MCCCII *Ibid,* p. 943, nr. MCCCXXXV.

MCCCIII *Ibid,* p. 972, nr. MCCCLXXIV.

MCCCIV *Ibid,* p, 944, nr. MCCCXXVI.

MCCCV *Ibid,* pp. 944—[94]5, nr. MCCXXVHI.

MCCCVI[3] *Ibid,* p. 943, nr. MCCCXXV. Fiica lui era soția lui Radu Buzescu; *ibid,* p. 949, nr. MCCCXXXVH.

MCCCVII *Ibid,* p. 945, nr. MCCCXXX.

MCCCVIII Ibid.

MCCCIX *Ibid,* p. 948, nr. MCCCXXXV.

mie, după priceperea mea, până-mi va sta capul; și, la vremea când vor porunci măriile lor și vor dori, prin vreun om sau prin scrisori, în orice ceas ar dori și porunci măriile lor, în acela voi da cetatea în mâna cui vor porunci măriile lor. Așa să-mi ajute Dumnezeu”![MCCCX].

Țara cucerită, ai cărei boieri se închinară la Iași în ziua de 2 iunie[MCCCXI], fu lăsată și ea în vechile ei rosturi. Era vorba ca Ștefan de la

Innsbruck să se așeze în Suceava, apoi Nicolae-Vodă Pătrașcu să fie mutat acolo, dar Mihacea spune că nu-1 lăsa maică-sa[1].

Această strămutare devenise imposibilă, de altfel, și fără această duioasă grijă pentru tânărul încă așa de plăpând. Unul din rarile documente de la Nicolae-Vodă - se scrie și „Necolae” și „Neculae”, - „cu mila lui Dumnezeu voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea-bunului Io Mihail Voievod”, adaugă la data de 17 iunie, în chip cu totul neobișnuit, ca o plângere și o protestare: „după prădarea procleților de agareni, când au prădat și robit Țara Românească”, - deci e vorba de însăși arderea Târgoviștii[MCCCXII MCCCXIII]. Cu o zi înainte, alt act nu cuprinde o astfel de pomenire a atacului turcesc, pe care Mihai însuși l-a știut ascunde sub o desăvârșită tăcere.

Și de o parte și de alta, vedem care erau boierii lăsați în jurul acestui „cocon” încă așa de străin și de arme și de rosturile cârmuirii: Dumitru și Miroslav, vechi boieri de Sfat, Andronic vistierul Stroe și Radu Buzeștii, Șerban, viitorul Radu-Vodă, plus un Badea spătar[MCCCXIV].

MCCCX *Ibid,* p. 951, nota 1.

MCCCXI Hurmuzaki, IV, p. 72, nr. LIX. Și solii turci erau de față; *ibid,* p. 73.

MCCCXII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 951, nr. MCCCXLin, Cf. *ibid.,* p. 949, nr_ MCCCXXZVn.

MCCCXIII Gr. G. Tocilescu, în Revista pentru istorie, archeologie și filologie, n, 1884, p. 211.

MCCCXIV Ghibănescu, în revista *Teodor Codrescu,* BL, nr. 6; de acolo lorga, *Mem. Ac. Rom.,* m, XVI, 6, pp. 76-47J7.

Apoi Mihai lăsă grija noii cuceriri nu numai lui Udrea[MCCCXV] [MCCCXVI], ci și lui Andronic vistierul, lui Sava armașul și spătarului Negrea[3]. Iar la capăt s-a gândit la nepotul său Marcu-Vodă, cu numele de erou balcanic, care era să se dovedească ca un strașnic ostaș, și-l trimese chiar cu Preda Buzescu[MCCCXVII].

Două măsuri înseamnă scurta dominație a lui Mihai în aceastălaltă Țară Românească. Episcopii lui Ieremia, cu Agafton, Teodosie Bar- bovschi și Ioan, cu fratele acestuia, Mitropolitul Gheorghe, plecaseră cu Domnul lor la Hotin. în zădar trimese în Polonia cuceritorul pe protopopul Teodor ca să-i recheme; ei, în unire cu Domnul lor, „n-au

încetat de a se gândi iarăși lucruri rele și de a pricinui scandelă, ci voiesc să ridice război împotriva evlaviosului Mihail Voievod și se sârguiesc a-1 scoate din Scaunul Moldovei". Mihai făcu să se adune un sinod prezidat de Dionisie Ralî și, cu participarea unui Patriarh de Ohrida vagabond, Nectarie, unui Mitropolit de Cesareia-lui-Filip, Gherman, unui episcop de Vodena, în Macedonia, Teofan, a fostului Mitropolit al Moldovei, unchi al lui Aron-Vodă, Nichifor, a episcopului de Muncaciu, Petronie, a unuia din depărtatul Hebron palestinian, el orândui să se așeze, Mitropolitul de Târnava rămânând ca locțiitor al păstoririi țării, alți vlădici: Filotei la Roman și Anastasie la Rădăuți, locul de la Huși rămânând deocamdată liber (12 și 29 iunie)[1].

Biserica Moldovei, pe care Dionisie Ralî n-avu vreme s-o cârmuiască, trecuse în ultimul timp prin împrejurări puțin obișnuite. Dascălul Nichifor, exarhul patriarhal, care fii martor al năvălirii lui Sinan-Pașa în Țara Românească și sperase să capete încrederea lui Ieremia

---

MCCCXV O scrisoare, tot din Suceava, a acestuia și la 17 iulie; lorga, *Studii și documente,* IX, p. 27, nota 2.

MCCCXVI Cronica Buzeștilor, p. 297.

MCCCXVII *Ibid,* p. 298, și *Cronica lui Massa și Fuchs, Lc.,* p. 290 (ar fi domnit numai cinci zile). Pentru „Ștefan Despot" (Bogdan Sasul) și planul de căsătorie cu „fiica unei surori a răposatului Petru Voievod al Țării Românești", la Veneția v. Buta, *Lc.,* p. 180, nr. CCXXXm.

Movilă, ca și a lui Aron, pe care-1 sprijinise, și a lui Ștefan Răzvan, prezidase, în august 1595, un mic sinod din Iași, cu participarea vlădicilor Agafton de Roman și Amfilohie de Rădăuți, lui Luca de Buzău și Partenie de Râmnic, poate cu voia celor doi episcopi ruteni, dușmani ai actului de Unire de la Brzesk: cel de Liov, cel de Przemysl și cu a mitropoliților: Mihail, al Țării Românești, unde totuși întâlnim și mai departe pe Eftimie, și Macarie, al Moldovei, avându-se în vedere, de fapt, nu înseși Bisericile românești, ci ale rutenilor, care erau îndemnate la unirea cu Roma[MCCCXVIII MCCCXIX].

Pe de altă parte, trimețând pe Deli-Marcu să ardă raiaua[MCCCXX], *Mihai restabilea vechile hotare moldovenești, închizând în ele teritoriul răpit de turci.* Patru ținuturi nouă, cu Tighinea, Chilia și Cetatea Albă, probabil și Smilul fură astfel create și locuitorii lor cruțați de orice dare pe mai mulți ani de zile[MCCCXXI].

Pentru apărarea țării, Mihalcea asigura că sunt patru tabere în patru locuri deosebite[MCCCXXII]. Moise Szekely avea comanda supremă[MCCCXXIII].

Ideea unei singure domnii peste toate cele trei țări se înfipse atunci în mintea lui Mihai, și el o trecu și pe noua sa pecete. Părea sigur de viitor: când regele Poloniei îi scrise cu invitație de a se întoarce în vechea lui țară, el făcu să se cetească scrisoarea în plin sfat acolo, în Moldova, strigând că „e destul de tare și pentru cânii de poloni”[1].

Această ideee nu era sprijinită însă de cea mai mare parte a boierilor lui munteni. Cu Buzeștii în frunte, dintre care Radu se purtase mult peste granițâ, unde era cunoscut ca „boierul ce stăpânește aproape o treime din

MCCCXVIII V. lorga, *Studii și documente,* IX, pp. 26-37.

MCCCXIX V. Engel, *Geschichte der Kosaken,* pp. 76—[7J7; cf. lorga, *Nichifor Dascălul,* în *Mem. Ac. Rom.,* XXVII (1905), p. 189 și urm; Petrușevici, *Acti otnosoștievia că istorii zapadnoi Rusi 1568 goda,* pp. 127—[12]8; Melchisedec, în *Mem. Ac. Rom.,* seria a 2-a, pp. 28—[2]9; lorga, *1st. Bisericii românești,* I, partea n, III și adausul.

MCCCXX Hurmuzaki, IV, p. 72, nr. LIX.

MCCCXXI lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 951, nr. MCCCXLin.

MCCCXXII *Ibid,* p. 951. nr. MCCCXLUI.

MCCCXXIII *Ibid,* p. 969, nr. MCCCLXIX.

pământul Țării Românești", trăind între unguri, le era prieten, ca „aprod și stolnicel" al lui Ștefan Băthory, prinț și rege, ei erau, îndată după cucerirea Ardealului, oarecum *în opoziție cu planurile dincolo de legătura austriacă.* Aceasta o arată și *Cronica Buzeștilor,* în cuvinte limpezi și tari. „A fi dajnic împăratului" încă ar fi primit, nu însă o Domnie oarecum liberă. Sunt sfetnici răi, deci, acei care „îi plecară mintea lui Mihai-Vodă a nu se pleca celui mai mare", zicându-i „că nu va avea nevoie de împăratul, ci-1 va lăsa de va ținea Ardealul". Din moment ce nu i se îngăduie, el se întoarce spre „Sultan Mehmet împăratul", care-i „trimete steagul". Ar fi făcut pace și cu polonii, „dar nu se putură tocmi, ci umblară cu cuvinte deșerte". I se pare scriitorului că împăratul avea dreptul de a se apăra. „Iar împăratul Rudolful nemțesc, dacă văzu pe Mihai-Vodă că se împacă cu turcii și se împrietenește cu streinii, și se desparte de el, foarte se îngriji și rosti cum că-i va face scădere de împărăție dacă s-au închinat turcilor, și socoti împăratul cum va face cu putere și cu armă să sară și să scoată pe Mihai-Vodă din Ardeal".

Dacă se face expediția din Moldova, spune aceeași *Cronică,* e pentru că „nu-și mai aduce aminte (Mihai) de cea de apoi, cum că nu- și va lăsa împăratul nemțesc cuvântul să stea în deșert, ci-și înalță svatul și mintea de om înțelept"

După orânduirea Moldovei, continuă povestirea, împăratul intervine din nou, „cerșind țara Ardealului, să fie a lui, și să-și ție Mihai- Vodă Țara Moldovei și Țara Românească că-i va ajunge. Iar *Mihai- Vodă nu se îndura de Ardeal,* ci se silea să-și tocmească de către împăratul ca să ție Ardealul", - ceea ce, cronica o știe -, se face, cu oferta de a ataca Timișoara, de solia nouă, a lui Komis și Teodosie[MCCCXXIV MCCCXXV].

Negocierile cu Mihai ar fi vrut poate Pezzen să le facă Iară ca el, din Sătmarul său, să fi binevoit a se cobori în Ardealul căruia n-avea nimic să-i aducă; dar Mihai stărui să-1 vadă acasă la el.

MCCCXXIV *Ibid.,* p 952, nr. MCCCXLIV.
MCCCXXV *Cronica Buzeștilor,* pp. 295-[29]8.

Cum războiul din Moldova se isprăvise - și el avea ordin de la împăratul să nu se miște din Ungaria-de-Sus, cât vor ținea luptele[1] -, Pezzen pleca, lăsând pe comisari la Sătmar, spre Alba Iulia, la 5 iulie[MCCCXXVI MCCCXXVII]. La 11 ale lunii el era primit cu cele mai mari onoruri, fiind întâmpinat de o adevărată oștire: 500 de călări, 4.000 de trabanți, de toți boierii de acolo, dar, *dintre unguri, numai Sennyei.* Ajuns la gazdă, el luă masa, cu muzică, în tovărășia acestuia, ca și a lui Komis și a logofătului Teodosie. La 21 fu audiență solemnă, în care, după cuvenitul discurs, colanul cu vulturul habsburgic fu prins de gâtul aceluia pe care trimesul ar fi dorit așa de mult să-l frângă. Și, imediat după ce anunță acordarea acestei distincții, „doctorul" adaugă că e sigură hotărârea Voievodului de a nu ceda Ardealul. *Ar fi dat ordin să se bată monedă cu chipul lui și titlul de prinț*[MCCCXXVIII]. întrebat de răspuns la propunerile imperiale, el se referi la consilierii lui și zăbovi. Deocamdată declara - și ajungea atâta - că, *,rfacă se va putea înțelege cu Maiestatea Sa, cată să facă lucruri mari, dorind în orice chip să trăiască și să moară cu creștinii, dar Ardealul îl vrea pentru eV,* plângându-se chiar că, pe când turcii sunt gata a-i da orice. Curtea împărătească se împotrivește[MCCCXXIX].

împăratul îi cerea lui Mihai să se declare, ca și cum el n-ar fi vorbit destul, și nu numai o dată, înainte de aceasta. El voia să se ia o hotărâre cu privire la cetăți și să se schimbe administrația de până atunci, care era socotită de rea.

Răspunsul nu putu să fie, mai ales în starea de spirit pe care o produsese izbânda din Moldova, decât tot cei vechi: Mihai vrea Ardealul ca și Țara Românească, iar, acum, și Moldova, unde am văzut că *nu se făcuse jurământ împăratului.* Vrea comitatele exterioare. Vrea întregirea prin cucerire a posesiunilor sale. Vrea titlul lui Sigismund și intrarea în rândul membrilor imperiului.

MCCCXXVIV. scrisoarea, din 15 iulie, a împăratului către rege, lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 965, nr. MCCCLX. Cf, și n-1 următor și p. 967, nr. MCCCLXIII.

MCCCXXVII *Ibid.,* p. 963, nr. MCCCLIV.

MCCCXXVIII Cheltuiala pentru colan, Veress, *Lc.,* p. 170, nr. 166.

MCCCXXIX lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 363—[36J4, nr. citat.

urmând a fi cuprinse în ea; altfel, să i se dea tot ce trebuie ca să-și urmeze cruciada.

La acestea se răspunse că numai vechea moșie din Țara Românească i se poate lăsa, aiurea situația lui neputând fi decât doar a unui guvernator. Nu poate fi vorba de comitate, iar cuceririle ce s-ar face, acelea se leagă, firește, de regatul Ungariei. Asupra titlului se poate discuta. Ajutorul de oaste nu se poate crește, dar Voievodul ar fi sprijinit la nevoie cu trupele din Ungaria-de-Jos și chiar cea de Sus.

Acum Mihai era dispus să cedeze, cum și lăsase Mihalcea a se înțelege în discuțiile cu comisarii la Cluj. în două forme, una și românește, avem acest minimum de condiții. Da, să fie „gobrănator", dar cu dreptul de moștenire, „fir pe firul lui", Ardealul rămânând cu totul împăratului, numai când „să va svrăși firul feciorilor Domnii Lui". Va guverna și comitatele: „să se rumpă aicea către Ardeal, cu cetățile și cu ținuturile, cum au fost mai dinainte vreme". în caz de cucerire, ale lui vor fi, ca „Moșie, fir pe fir și pe frate", Timișoara, Felnocul, Ceanadul, Becicherecul, Panciova și Besinul. Va păstra dreptul de donații. Va avea titlul și ajutorul ca Sigismund, intrând între membrii Imperiului. în ce privește domnia, adevărata domnie, tot ereditară în Țara Românească și Moldova, după stângerea eventuală a neamului său să aibă voie locuitorii „să-și puie domn cine le va plăcea lor din țările lor, și să ia steag de la cinstitul împărat și să slujească împăratii Romei", cu deplin drept de judecată și *cu păstrarea legii românești:* „călugării și popii și mănăstirile din legea lor și din obiceiul lor nimea să nu-i scoată". Din Ardeal, ca stăpânire personală, reversibilă și asupra fetelor, el cere „Gherghinul și Ghelăul și Veciul și Făgărașul", la care s-ar adăuga din Ungaria Bustul și Chioarul. Se adaugă și alte puncte nouă: mine se pot face în Ardeal, dar cine le va exploata poate fi schimbat de Mihai. Căpitanul din Cașovia -

Basta! - să fie la dispoziția lui în caz de nevoie fără să trebuiască a se mai întreba la împăratul. Pentru cele ce sunt de făcut acuma chiar, să se delege un „sol", numai unul, care să aibă grija oștilor și a „hotarilor ce se vor face de spre păgâni", dar fără amestec în judecăți: „să n-aibă a judecarea, nici a darea, cu svatul țării". Iar Mihai să-și ție la Curte un reprezentant înconjurat cu toată cinstea[MCCCXXX].

Când comisarii aflară că s-a încheiat o înțelegere pe această bază,

Ungnad, care primise și un nou ordin imperial, de caracter personal, către Pezzen și-l transmisese, fu peste măsură de furios: cum se poate ca Mihai să fie admis ca guvernator fără o nouă întrebare a Suveranului și fără a-i fi consultat și pe ceilalți comisari, instrucțiile fiind comune[1]?! Primirea unei scrisori de Ia „doctor", în care acesta, chiar înainte de a fi văzut pe Mihai, se arăta sigur că Domnul n-a făcut pace cu turcii și că *„se jură că, în caz de dușmanul atacă Buda, el va pleca îndată spre Bălgrad și de acolo va prăda toată țara până la Constantinopol'*, întări pe vanitosul comisar în temerile sale[MCCCXXXI MCCCXXXII]. El striga că a face pe Mihai guvernator, această înseamnă să i se dea voie să se considere ca prinț[MCCCXXXIII], că dieta-1 va și recunoaște în această calitate.

Și Komis era furios: se pregătesc lucruri rele. El scria și lui Naprăgy, ascuns acuma la Careii Mari, în apropierea graniței imperialilor și pretinzând că are voie de la Domn să meargă la Roma pentru a fi întărit ca episcop, dar prefera să meargă la Cașovia, recomandându-i să fugă cât mai repede. Năcazul tuturora era și mai mare pentru că sosise la Sătmar un nunciu pentru Ardeal, Querini, care era convins însă că Mihai a cedat

---

MCCCXXX lorga, *Documente nouă,* pp. 49-50. Celelalte în Hurmuzaki, IV, PP. 214—[21]6, în Szâdeczky, *O.c.,* p. 347 și urm., n-le CIV-[C]VI; în lorga, Hurmuzaki, XII, p. 955 și urm. nr. MCCCLI.

MCCCXXXI *Ibid.,* p. 967, nr. MCCCLXTV. La 4 august condițiile se cunoșteau perfect la Frankfurt; *ibid.,* p. 989, nr. DCCCLIX.

MCCCXXXII *Ibid.,* p. 968, nr. MCCCLXVI.

MCCCXXXIII *Ibid.,* nr. MCCCLXVn.

unui arhiduce: ori Matthias ori Maximilian[MCCCXXXIV].

Pezzen era din nou la Sătmar înainte de sfârșitul lunii. El considera înțelegerea cu Mihai ca o „speranță" numai și-I ponegrea, în raportul, iscălit și de ceilalți doi comisari, ca pe un om „schimbător, mincinos *(unworhaffiig),* tiran. în acest timp, prin banul Mihalcea, Domnul își arăta dorința să-și poată lua rămas-bun de la vechii comisari, și se ajungea, în discuția dintre cei trei reprezentanți imperiali, Ia ideea ca un rost de rezidență pe lângă dânsul să fie atribuit... cui era mai puțin potrivit pentru aceasta [lui] Ungnad. Acesta era de părere că, la nevoie, în Ardeal ar fi mai bun Csaki[MCCCXXXV].

Deocamdată, și până la plecarea noii solii a lui Mihai la împăratul - reunind simplicitatea lui Teodosie cu trădarea Iui Komis[MCCCXXXVI], pentru ca

apoi el să fie înlocuit prin Bomemisza și Bogăthy[1] și, la urmă de tot, nu prin singuri cei doi români siguri: Mihalcea și același Logofăt[MCCCXXXVII MCCCXXXVIII], ci prin acesta și Komis, care nu socotea înțelegerea cu Pezzen ca definitivă[MCCCXXXIX] -, i se transmiteau Domnului, cu un Thoraconimus și cu Radibrati care trebuia să meargă la tătari[MCCCXL], ceva din banii promiși[MCCCXLI] și daruri, care-1 încântau mai puțin de cum credea Pezzen[MCCCXLII], iar ceaușul turc era retrimis în Banat, cu daruri pentru Ibrahim, prin Dimo Celebî și Bemardffy: „cinci șoimi, doi

---

MCCCXXXIV *Ibid.,* pp. 968—[96]9, nr. MCCCLXVI.

MCCCXXXV *Ibid.,* pp. 972-[97]4, nr. MCCCLXXVI.

MCCCXXXVI *Ibid,* p. 975, nr. MCCCLXXVII. Ei își iau banii de drum de la orașul Cluj. V. Meteș, *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj,* p. X. Bărcan vistierul strângea veniturile acolo; *ibid,* pp. X-XI.

MCCCXXXVII *Ibid,* p. 981, nr. MCCCXCU; p. 990, nr. MCCCCXI.

MCCCXXXVIII *Ibid,* p. 992, nr. MCCCCXV. în altă știre se vorbește de Teodosie, de Kanis și de un ragusan, Lucian, fost vameș în Moldova; *ibid,* p. 994, nr. MCCCCXVIII.

MCCCXXXIX *Ibid,* p. 996, nr. MCCCXXXTV.

MCCCXL Raportul lui din 31 iulie, *ibid,* p. 982 și urm., nr. MCCCXCV.

MCCCXLI *Ibid,* p. 977, nr. MCCCLXXXHI; p. 980, nr. MCCCXCL

MCCCXLII Mihai spunea lui Radibrati că nu „șase pahare goale" îi vor permite să se bată cu turcii; *ibid,* p. 983.

dulăi de vânătoare, patru samuri și un ceasornic[MCCCXLIII]". Muzicile sunau, cea românească, cea țigănească și cea turcească, iar Mihai ar fi fost așa de mișcat de „ar fi trebuit să-l ia cu sila de acolo"[MCCCXLIV]. El se arăta gata, totuși, să atace în părțile de la Apus, pe la Tușnad, pe turci, dacă și oștile împărătești ar opera în acele locuri[MCCCXLV]. Dacă însă nu va fi ajutat, „să-l sloboadă de jurământ": atâta lucru cere[MCCCXLVI MCCCXLVII]. Și ragusanul scria: „Eu nu știu ce are în inima lui, dar, din gură, toate cuvintele-i sunt sfinte și mai dulci decât mierea"[11].

Prin slavul Barilovich, Mihai trimetea acum noi cereri împăratului, în vederea unui atac posibil despre partea polonilor: ce păcat că n-a fost ajutat la timp, căci acuma ar fi în Scaun la Cracovia și ar fi putut așeza acolo ca stăpân și pe „un pui de țigan" ce i sar fi trimes de împăratul[MCCCXLVIII]! El atrăgea atenția asupra pregătirii turcilor contra Strigoniului (Esztergom)[MCCCXLIX].

MCCCXLIII *Ibid,* p. 981, nr. MCCCXCH; p. 983.

MCCCXLIV* *Ibid, p. 991.*

MCCCXLV *Ibid,* p. 983.

MCCCXLVI *Ibid, p.9M.*

MCCCXLVII Ibid.

MCCCXLVIII *Ibid,* p. 991. Știri despre Polonia de la vice-șpanul Jurj Pogan; *ibid,* p. 996, nr. MCCCCXXm; p. 1.002, nr. MCCCCXXXIV; p. 1.012, nr. MCCCCLV; cf. *ibid,* p. 1.014, nr. MCCCCLVin. Răspunsul, amical, al regelui către Rudolf (15 august), *ibid,* pp. 1.000-[1.00]1, nr. MCCCCXXX.

MCCCXLIX Hurmuzaki, IV, p. 89, nr. LXXVI (26 iulie). Și o scrisoare către Mihai Szekely; *ibid,* p. 90, nr. LXXVIL Și măsuri contra polonilor, la 28; *ibid,* pp. 91-[9J2, n-le LXXVni-IX. Să se îndemne și „generalul din Cașovia"; *ibid.* Mihai către

Acuma, prin noua solie, care aducea, *fiind primită regal, „ca ambasadorul regelui Franciei”,* un cal „foarte frumos la vedere, dar unic la alergat”, cumpărat cu o mie de taleri[1], Mihai admitea ca administrația sa să fie făcută nu numai cu un consilier imperial, ci și cu doisprezece din Ardeal, și el cerea ca neapărat să i se puie la dispoziție Basta cu ai lui[MCCCL MCCCLI MCCCLII]. Căci regele Poloniei la care el trimetea soli, îl poftise să părăsească Moldova, imediat[MCCCLIII].

MCCCLcomisari, 2 august; *ibid.,* p. 94. Thoraconimus e martor al pregătirilor lui Mihai; *ibid.*, pp. 92—[9]3, nr. LXXX.

MCCCLI Buta, *Lc.,* p. 167, nr. CCIV. Cf. *ibid.,* p. 170, nr. CCVH; p. 171. i,

MCCCLIII *Ibid.,* p. 1.004, nr. MCCCCXXXIX. Cf. *ibid.,* p. 1.004, nota 1.

CAPITOLUL IV

Răscoala nobilimii ardelene

încă de la 12 iulie Mihai, conservând titlul care-1 lega de împărat, convoca dieta la Alba Iulia pentru ziua de 20[1]. înainte de această dată el putu să afle ciocnirea de la Huedin, dintre trabanții săi și locuitori[MCCCLIV MCCCLV]. Dieta se adună numai pentru chestii de impozite[MCCCLVI]. O nouă sesiune era anunțată pentru jumătatea lui august la Sas-Sebeș[MCCCLVII].

în cursul chiar al campaniei moldovene, cei nemulțămiți cu stăpânirea lui Mihai avuseră înțelegeri secrete. Se vorbea de un conciliabul care s-ar fi ținut la 24 iunie[MCCCLVIII]. Oamenii pe care Domnul credea că-i poate întrebuința în misiuni importante, ca Alardy și Barcsai, trimeși la Pezzen, spuneau că expediția din Moldova e încă „o prostie" și un lucru neisprăvit, că Mihai va rămânea prins de dânsa. Napragy, la Gilău, aștepta vizita lui Barcsai, și ne putem închipui care va fi fost conversația între dânșii[MCCCLIX]. Spre nemulțămirea

---

MCCCLIV *Ibid.,* p. 964, nr. MCCCLVII.

MCCCLV *Ibid.,* pp. 970-[97]l, nr. MCCCLXX.

MCCCLVI V. *Mon. Com. Transylvaniae,* IV. Cf. lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 977, nr. MCCCLXXXII1; p. 980, nr. MCCCXCI; p. 988, nr. MCCCIV.

MCCCLVII *Ibid.,* p. 981, nr. MCCCXCII.

MCCCLVIII *Ibid.,* p. 947, nr. MCCXXXH. Dar scrisoarea e din 21.

MCCCLIX *Ibid.,* p. 953, nr. MCCCXLVI.

lui Mihai, Moise Szekely se întorcea pe neprevestite din Moldova, lăsând acolo pe Ioan Zelestey[MCCCLX].

La sfârșitul lui iulie, Aloisio Radibrati era sigur că toată lumea e pentru Sigismund: *„jar* muri toți pentru dânsul”[1]. Mihai însuși denunța ca șefi ai conspirației pe cei doi Báthory, de Șimlău și de Ecsăd, și pe Csăki, cel măgulit așa de prostește de imperiali[MCCCLXI MCCCLXII]; nu trecea mult, și el se refugia la Zalău[MCCCLXIII]; Sibrik îi urmă. încă de la 13 august Thoraconimus avea o întâlnire cu Bomemiza și alți magnați și afla că, sub pretextul pedepsei contra ungurilor din Huiedin, care uciseseră patruzeci de trabanți ai lui Mihai, țara stă să se răscoale[MCCCLXIV]. La 18 aga Leca era sigur de trădare[MCCCLXV].

„Viperele” hrănite în sânul Voievodului își șuierau acum limbile asupra lui, și Ungnad avu nerușinarea să spuie că el e acela care a sfătuit pe Mihai contra lor[MCCCLXVI]. Nu va zăbovi nici „sperjurul și infamul”[MCCCLXVII] Csăki, căruia Mihai îi făcuse încă la 19 iulie donații pentru serviciile de război[MCCCLXVIII].

Komis fusese acela care, măcar acum credincios, vădi planul lui Moise Szdkely de a prinde sau ucide pe Mihai, care-1 trimese imediat cu vestea la împăratul[MCCCLXIX]. în acel moment Domnul asigura că era să plece, contra pașei de Timișoara, care făgăduise a da cetatea, dacă i se acordă un adăpost ardelean, 15.000

MCCCLX *Ibid.,* p. 1.011, nr. MCCCCLI.

MCCCLXI Ibid, p. 984.

MCCCLXII Ibid.

MCCCLXIII *Ibid.,* pp. 1.006-[1.00]7, nr. MCCCCXLIII și n-1 următor.

MCCCLXIV Hurmuzaki, IV, pp. 103-[10]4, nr. XCIL

MCCCLXV *Ibid.,* pp. 106-[10]7, nr. XCV. Și Armeanul, din Turda; n-1 următor. Dar Luca, despre apărarea contra polonilor, *ibid,* p. 112, nr. CIL

MCCCLXVI lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.010, nr. MCCCCXLVni; p. 1.014, nr. MCCCCLVIL

MCCCLXVII Memoriul lui Mihai, Pemice, *O.c.,* p. 47.

MCCCLXVIII Veress, *Lc.,* pp. 145-[14]7, nr. 139.

MCCCLXIX Pemice, *Lc.*

de țechini și întreținerea unei cete de o sută de oameni[MCCCLXX].

„Conspirația unor ardeleni contra lui era semnalată de Mihai, în adevăr strâns din toate părțile, arhiducelui Maximilian, într-o scri-

soare de alarmă, înfățișând creștinătatea însăși în primejdie, la 23 augusf[1]. Sabia lui căzuse asupra câtorva nobili mai mărunți, dar și asupra lui Farkas Komis[MCCCLXXI MCCCLXXII]. Proclamația de răscoală, chemând statele ardelene, nu la adunarea din Sas-Sebeș a lui Mihai, ci la aceea a rebelilor, *purta și iscălitura lui Csâki,* nehotărât încă la 21, ca unul ce avuse sarcina dietei din Turda[MCCCLXXIII], dar care-și credea, în sfârșit, ceasul sosit[MCCCLXXIV].

Se vorbea de „libertatea veche" încălcată, de legile neținute în samă, de dăjdile grele, de nesuferitele sarcini și mai ales - cu aceasta se puteau recruta aderenți — de „hotărârea strașnică, zdruncinătoare ca să taie pe nemeși de la mic până la mare, tot așa și pe slujitorii lor ungurești cu plată... și locuitorii de frunte din orașe", „rupându-se de la credința înălțimii Sale împăratului Romei". Ei înțeleg ca, adunați în câmpul Cristișului, lângă Turda, să tămâie credincioși adevărați" ai Coroanei imperiale. Erau siguri de „o bună parte din oastea de călăreți unguri a Voievodului" și de

---

MCCCLXX *Ibid.* Așa afirmă și *Cronica Buzeștilor*. „Iar Mihai-Vodă nu știa nimic de aceaste svaiuri hicleane, ci se gătia să-și strângă oștiie să meargă la Timișoara, și trimise iar la împăratul nemțesc să-i dea ajutorul. Și îndată găti pre Basta Giurgiu cu o seamă de oști împărătești, și purecase ca să se întâmpine cu Mihai-Vodă, să meargă amândoi la Timișoara" (p. 298). Matthias îi pusese la dispoșiție, după cerere, pe Basta, care făgăduia să vie la Tușnad, și pe Gyulaffi; *ibid,* p. 48.

MCCCLXXI lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.119, nr. MCCCCXLVII.

MCCCLXXII Hurmuzaki, IV, p. 103, scrisoare a lui Ștefan Bâthory din Șimlău.

MCCCLXXIII *Ibid.,* pp. 115—{11]6, n-le CV-[C]VI. V. și n[umere]le următoare. Cf. Csâki către secui, *ibid.,* p. 122. Trădează și Alaidi; *ibid,* p. 124.

MCCCLXXIV V. lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.010, nr. MCCCCXLEX.

secui, mai ales de cei din Scaunul Arieșului.

În ce privește pe Basta, proclamația adăuga atât: „generalul din Cașovia al înălțimii Sale a sosit cu o oaste mare aici, la hotar" (2 septembre)[MCCCLXXV]. Nu treceau două zile și lui Basta i se cerea ca, „lăsând la o parte toate zăbăvile, cât mai repede să se grăbească în ajutorul nostra", căci, altfel, vor fi scuzați dacă „alții mai tari vor năvăli în țară", - „mai tari", adică Sigismund cu polonii[MCCCLXXVI].

Un cronicar ungur, Szamoskdzy, arată în ce calde și înduioșătoare cuvinte s-a îndreptat Mihai prin solii săi, sasul Luca Trausner, preoții unguri Ioan Ungvări și Grigore din Vașarheiu și dalmatinul Zlatarich, către cei care-1 trădaseră, ca și către aceea a căror credință-i apărea îndoielnică. Le-a amintit celor dintâi că avea dreptul să-i taie și n-a făcut-o, că și-a stăpânit ostașii - la Brașov, după o ceartă pentru cireșe,

terminată cu sânge, el executase în iunie, trei dintre ostașii români[1] - și le-a pus în vedere că „Dumnezeu ajută totdeauna dreptatea". Celorlalți ostași le-a scos înainte la ce rang și la ce bogăție i-a ridicat: „eu însumi am rămas aproape sărac, numai să vă pot îmbogăți". I-au fost ca niște copii; n-au ei simțul onoarei față de cine i-a dus la glorie[MCCCLXXVII MCCCLXXVIII]? Liberând pe toți prizonierii la plecarea din Alba Iulia, le-a cerut să se roage pentru biruința lui[MCCCLXXIX].

Încă de la 2 septembre se cercaseră și cetățile săsești. Brașovenii refuză de două ori să asculte ispita. Dar, când sibienii se hotărâră pentru desfacerea de Mihai, nu numai că se luă și la Brașov, unanim, aceeași

---

MCCCLXXV *Ibid,* p. 1.019, nr. MCCCCLXIV. Cf. Szădeczky, *O.c.,* pp. 357-{35]8, nr. CXVm. Lista complectă a trupelor răsculate, lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.021-[1,02]2, nr. MCCCCLXVin. Clujenii se fac a cere sfat la Ungnad; *ibid,* p. 1.023.

MCCCLXXVI *Ibid,* pp. 1.021-[1.02]2, nr. MCCCCLXVHI.

MCCCLXXVII Czanki, în Trauschenfels, *O.c.,* p. 119. însuși Szamoskdzy recunoaște că pedeapsa celor care uciseseră și îngropaseră de vii pe trabanți s-a făcut cu judecată, nu ca sub Basta; trad. Crăciun, p. 135.

MCCCLXXVIII *Ibid.,* p. 136.

MCCCLXXIX *Ibid., p.* 141.

hotărâre, dar se uciseră oameni de-ai Domnului, căutându-i și prin păduri cu o cumplită ură, și ridicându-se spânzurătoarea: se reținură ca prinși fratele banului Mihalcea, lorga, și un vistier[MCCCLXXX]. Niște ostași veniți, cu șeful lor, aga, de la Rucăr nu fură nici ei cruțați în acest sălbatec măcel[MCCCLXXXI], care e desigur o pată pentru trecutul orașului așa de folosit din legăturile cu Țara Românească; în orice întâlnire următoare toți românii câți ajunseră în mâinile sașilor de acolo fură imediat omorâți. Se luau măsuri de a cădea pe neprevestite și asupra celor ce se așteptau să vie de la Oituz; câțiva unguri veniră să-i ajute contra acestora. în zădar armașul Sava, care comanda aceste trupe, încercă să intre în legătură cu Sfatul pentru a-și salva soția. Dar secuii tot trecură, familiile boierilor fiind considerate ca ostateci - și erau vreo șase sute de femei, adăpostite în Șcheii Brașovului. Crezând că ele au fost ucise, alți soldați ai Iui Mihai venind din țară căutară a pedepsi pe orășeni prin dări de foc, la 18 septembrie. Atunci bietele jupânese sunt închise în cetate pentru a primi ele pedeapsa faptelor ce s-ar săvârși de ai lor.

Clujenii zăboviră o bucată de vreme, până ce solii lor, care cereau de la Mihai un sat - și acesta promitea „și o sută, numai să rămâie credincioși" - fură închiși și maltratați în temniță[MCCCLXXXII].

Prin Bogăthy și un vistier, Mihai se adresă îndată, cum ava dreptul, lui Basta, la care se dusese, pentru a-1 sfătui, Mihail Szekely[1]. „Domnul Basta", scria el comisarilor, „să facă tabără cu oastea sa lângă Tușnad și să fie întru atâta gata ca, în ce ceas s-ar cere, îndată să ne poată veni în ajutor; în așa chip însă, încât ajutorul acesta să nu fie numai prin scris, ceea ce nu ne trebuie nouă, ci să fie ajutor adevărat, ca să putem apăra

---

MCCCLXXX *Cronica lui Massa și Fuchs, Lc.,* p. 291: „Vistherus Vistelius" *(sic).*

MCCCLXXXI *Ibid.,* pp. 291—[29]3.

MCCCLXXXII După Istoria Clujului în ungurește de Jakob Elek, Domni și boieri din țările române în orașul Cluj, p. IX.

hotarele”[MCCCLXXXIII] [MCCCLXXXIV]. Și el, gândindu-se la ce fusese între dânșii, credea că trebuie să adauge: „cât privește năcazul nostru pe Măria Sa, noi nici înainte de aceasta n-am fost năcăjiți pe dumnealui, nici acuma nu suntem, cu toate că la dumnealui ne-am pierdut trecerea; numai dumnealui să fie gata pentru ajutorul nostru, așa ca, atât Creștinătății, cât și înălțimii Sale, să le putem sluji cu credință și cu folos”[MCCCLXXXV].

într-altă scrisoare, din 2 august, către același, *când era vorba numai de paza de către poloni,* Mihai amintise totuși un supărător trecut, rugând pe Basta „să-și părăsească vechea zăbavă și să creadă că toate stau numai în repeziciune, și nu în scrisori, cum s-a făcut cu comisarii, ci în faptă și cu ființa de față să se săvârșească lucrul”[MCCCLXXXVI].

O întâlnire între Ungnad, solicitat de clujeni să le deie sfatul său, și Basta avu loc la Szanto, lângă Tușnad, și se luă împreună hotărârea, absurdă, fiindcă *era vorba de o răscoală contra omului împărătesc, înțeles complect cu Pezzen și având nevoie doar de confirmarea convenției și de diplomă,* și aceasta fără să aștepte încă „trei-patru zile”[MCCCLXXXVII] până se va vedea cine e mai tare în Ardeal, care *nu putea să fie reprezentat printr-un număr de rebeli adunat într-o pseudo-dietă.* Loaial până la capăt, Mihail Szăkely considera pe ai lui Csăki ca pe

niște „oameni fără credință, ascunși și vicleni”, dar,

MCCCLXXXIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.015, nr. MCCCCLVUI.

MCCCLXXXIV *Ibid.,* p. 1.016, nota 2.

MCCCLXXXV Szâdeczky, *O.c.,* p. 580, nr. 27. Cf. *ibid.,* p. 565, nr. 238; traducere în lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.016, nota 2.

MCCCLXXXVI Hurmuzaki, IV, p. 95, nr. LXXXII. Și scrisoarea din 4 august e în această singură direcție; *ibid,* p. 97, nr. LXXXIV. Și la 8, pentru *același concurs în Ungaria-de- Sus-, ibid,* p. 98. nr. LXXXVI. Cf. și n-1 următor, către comisari. Răspunsul lor, de la 10, *ibid,* pp. 99-100. nr. LXXXVin. Și o scrisoare din 13 a lui Thoraconimus; *ibid,* pp. 101-[10]2, nr. LXXIX. Mihai se plângea că polonii vreau să-i momească pe cazaci (13 august; și către Basta); *ibid,* pp. 102-[10]3, nr. XC-[XC]I. în vechiul sens stăruia Mihai, orbit, și la 14; *ibid,* p. 105 (și către Basta); n-l următor. Cf. și ibid, pp. 108-[10J9, 110—[11]1, nr. CI (după scrisoarea lui Mihai din 19); *ibid,* p. 110, nr. XCIX.

MCCCLXXXVII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.023.

supus militărește generalului Ungariei Superioare, el se decise a se duce în lagărul acestuia[1]. Ungnad voia să meargă însă, chiar fără să aibă o misiune oficială, la rebeli, la „State", spre Cluj, ca să le dea... bune sfaturi de credință față de împăratul singur. La masa lui Basta, Ștefan Báthory de Șimlău spunea limpede că lumea e cu Sigismund, și până bătrânul croat ajungea să înțeleagă că e vorba de a alege între fostul prinț, care era la Siretiu, cu polonii[MCCCLXXXVIII MCCCLXXXIX], și între Csáki[MCCCXC]. Și acesta din urmă, gândindu- se la perspectivele ce i se deschideau, lua măsuri, Ia 8 septembre, ca drumurile de spre Moldova să fie bine păzite[MCCCXCI].

Lui Basta, care arăta, la 4, că Mihai vrea să-i desfacă trupele prin cererile de ajutor[MCCCXCII], i se prezentau condiții, mai ales în ce privește toleranța religioasă[MCCCXCIII], pe care fără preget el își însuși dreptul, ca stăpân de fapt al situației, de a le primi. La Maitin lângă Sătmar i se făcu de State jurământul pe care-1 voia[MCCCXCIV MCCCXCV]. La 7, el primea în satul Szantâ solii clujenilor*. Totodată el accepta și transmitea la Curte toate pârele lor contra lui Mihai[MCCCXCVI], până la aceea că el a chemat pe turci la asediul Orăzii; mai târziu, el va fi înfățișat în legătură cu pașa din Timișoara[MCCCXCVII MCCCXCVIII]. La 9, Basta comunica bietului Ungnad că hotărârea e luată: „Am trimes pe Tdkoly cu oamenii săi cât mai iute la Turda, pentru a se uni cu confederații" - el adusese din Țările-de-Jos acest titlu - „ca să le dea curaj și siguranță despre venirea noastră... Dacă nu mă înșel, vom avea partea noastră în afacere"[11].

La 10 septembre acei care se întitulau „nobilii, magnații și celelalte stări și ordine ale Universității

---

MCCCLXXXVIII *Ibid,* p. 1.024.

MCCCLXXXIX Scrisoarea lui, *ibid,* pp. 1.034-{1.03]5, nr. MCCCC.

MCCCXC Ibid.

MCCCXCI *Ibid,* pp. 1.025-[1.02]6, nr. MCCCCLXXm.

MCCCXCII Hurmuzaki, III^2, p. 365, nr. CCCCXLL

MCCCXCIII V. și *ibid,* p. 1.031, nr. MCCCCLXXXni: Ungnad le găsește grele.

MCCCXCIV Ciro Spontani, *Storia della Transilvania,* p. 103.

MCCCXCV Hurmuzaki, p. 126.

MCCCXCVI *Ibid,* m^2, pp. 364-[36]5.

MCCCXCVII *Ibid,* IV, p. 132.

MCCCXCVIII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.026, nr. MCCCCLXXIV.

nobililor țării Ardealului și celelalte", primind, pentru bani, până și pe sârbi și 2.000 de români din oastea lui Mihai[MCCCXCIX], puteau să spuie că „și oastea Măriei Sale împăratului va fi cu noi"[1]. Chiar și aga Leca trecuse la dușmanii stăpânului, care, pentru vechile lui intrigi îl iertase[MCD MCDI MCDII]. La 14, Basta anunța arhiducelui Matthias că el, care știe că Mihai s-a înțeles cu pașa din Timișoara pe care-1 îndeamnă la atac contra imperialilor la Kanizsa, va merge, contra celui de la care „nu e de așteptat nimic bun", ca să-l „silească la retragere", să-l facă „a-și lua tălpășița" *(sich packenf.* Unirea celor două oștiri se făcu la Turda în ziua de 14[MCDIII].

Basta izbutise, deci, să prefacă o ceartă personală într-un articol de politică a împăratului căruia-i scria. în zădar venea curierul imperial care aducea comisarilor *cu totul alte instrucfii*[MCDIV].

La 18 septembre în păsurile ce duc spre ieșirea din Ardeal pe Mureș Mihai era bătut de Basta.

Cu vreo 18.000 de oameni rămași credincioși[MCDV] -

MCCCXCIX *Ibid,* p. 1.028, nr. MCCCCLXKVm. Condițiile făcute călărilor unguri, Veress, *Lc.,* pp. 173-(l]80, n[umere]le 173-[17)4; către Leca, n-1 următor, v. și *ibid,* pp. 186-[18n, nr. 180.

MCD *Ibid.,* p. 1.029, nr. MCCCCLXXIX.

MCDI Hurmuzaki, IV, p. 128 și urm.; Veress, *Lc.,* pp. 130-[13] 1, nr. CXX.

MCDII Hurmuzaki, IV, p. 132, nr. CXXI. V. și *ibid.,* pp. 132-[13]4, nr. CXXV Ungnad se înțelegea bine cu secuiul șef al iezuiților, care-i dădea informații, deși Mihai făcuse greșeala de a-1 trimete la State ca prim negociator; *ibid,* p. 146, nr. CXXX.

MCDIII Veress, *Lc.,* p. 205.

MCDIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.030, nr. MCCCCLXXXI. Csâki-i oferea lui Ungnad cea mai bună gazdă în Cluj; *ibid.,* p. 1.033, nr. MCCCCLXXXVUI. Brașovenii, în corespondență cu Zelestey, erau nesiguri; *ibid,* pp. 1.032-[1.03]3, nr. MCCCCLXXXVUI. Dar ei atacară trupele muntene ce veneau în ajutorul lui Mihai; *ibid.,* pp. 1.035-[1,03]6, nr. MCCCCXCI. Mihai scrie sibienilor, *ibid,* pp. 1.033—[1.03)4, nr. MCCCCXXXK.

MCDV Tomaso Cavriolo, unul din căpitanii lui Basta, îi dă lui Mihai

dușmanii nu erau mai mulți - Mihai se retrăsese din capitala sa prin trecătorile unde credea să se poată apăra mai bine. Locul era, acolo, la satul Mirăslău, sau între Mirăslău și Teaca[MCDVI], aproape ca, odată, la Călugăreni: de o parte apa, de alta o înălțime împădurită.

Dușmanii sosiră: ardeleni în revoltă și steagurile Habsburgilor, ceea ce impresionă adânc pe Mihai, demoralizându-L în fața lui era nu numai Basta, pe care nu-1 mai văzuse, dar ambii comisari, așa de cunoscuți lui. Straja de cazaci putu fi ușor împrăștiată. Urmă un duel

de artilerie, Mihai având douăsprezece tunuri bune. în acest moment Petru Armeanul, un așa de vechi credincios, trimes, totuși, în solie[1], fu prins sau se lăsă prins de ai lui Basta[MCDVII MCDVIII].

Era prea târziu pentru lupta pregătită foarte îngrijit de un general așa de experient ca fostul comandant în Țările-de-Jos.

A doua zi, cazacii zburătăciră peste apă. în dosul lor Mihai își întărise poziția, despre partea pădurii. îngustul pas de munte era ca trecătoarea din Vlașca la 1595. I se păru lui Basta, în mijlocul ghiulelelor ce se schimbau ca în ziua precedentă, că poziția trebuie schimbată. Și bagajele lui, cu o parte din trupe, se puseră, deci, în mișcare.

Domnul român crezu că e fuga la care se aștepta. I se păru că a venit momentul în care el însuși era chemat să fulgere eroic. Nu-și dădea sama că aici nu mai era, față de imperiali, ca față de mizerabila adunătură a rebelilor și a mărfii omenești cumpărate de dânșii, o

---

12.000 de călări și 20.000 de pedeștri; Veress, *Lc.,* p. 205. Alt izvor înseamnă aceleași cifre; *ibid,* p. 210.

MCDVI Scrisoarea Statelor, la lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.040, nr. MCCCCXCV.

MCDVII Spontani, *O.c.,* p. 111.

MCDVIII Cererea lui de răsplată, lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.408—[1.4O]9, nr. MDXI. 'Descrierea oficială a biruitorilor în Veress, *Lc.,* pp. 192—[19]4, nr. 183.

chestie de temperament, obișnuită la răsăriteni, ci că un rece ochi deprins urmărește și socoate fiecare clintite.

El se aruncă, deci, luând și șapte tunuri cu el. Astfel făcu în goană drum de jumătate de milă până se ajunse la luminiș, adică la *descoperirea complectă a mijloacelor fiecăruia.* Aici cazacii, poate și smomiți cu bani, pierdură bătălia, iar cealaltă oaste a lui Mihai slăbi la contra-atacul chiurasierilor, raiterilor germani, al mușchetarilor valoni și francezi ai lui Basta. Când se începu îngrămădirea îndărăt, pasul nu mai putu cuprinde gloata amestecată, care se aruncă deznădăjduita în Mureș. Pedestrimea, solidă, buni ostași, se lăsă ucisă pe loc de armele de foc ale regimentelor împărătești: cu puține pierderi, uneltele superioare ca și sângele rece al comandei aduseră pieirea a 4.000 de oameni[MCDIX].

Mai târziu, Mihai caută să arate motivul sufletesc care l-a dus la înfrângere.

„Eu, fiind creștin, care nu eram obișnuit să mă arunc cu bucurie asupra creștinilor, silit acum de nevoie, nu m-am luptat așa cum obișnuiam s-o fac cu dușmanul meu firesc, aprinzând cu cuvintele și pilda mea însăși la luptă și înfruntând, cel dintâi asalt dușman, ci, văzând oaste creștină, mișcat de milă și ca să nu se verse, din pricina nestatorniciei câtorva ticăloși, sângele creștin, n-am stat după obicei în fața întâii loviri, ci m-am retras; nu doar ca n-aveam atâta putere sau că-mi pierise inima, ci fiindcă-mi era groază să mânjesc cu sânge creștin sabia care băuse odată din bielșug sângele vrăjmășesc. Și, cum ostașii mei, în fruntea căror am mers totdeauna în luptă, nu m-au văzut de față în această luptă, zguduiți, nu de vreo spaimă, ci socotind din lipsa mea că s-a întâmplat ceva rău, au fugit”.

MCDIXDescrierea lui Cavriolo, citată, *ibid.,* pp. 204-[20]9, nr. 295. O altă descriere italiană, *ibid.,* pp. 209-[2]14, nr. 196. E memoriul lui Tarducci; v. Hurmuzaki, IV^2, p. 577 și urm.; cf. lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.037-[1.0]40, nr. MCCCCXCTV. Descrierea lui Circ Spontani, *Storia della Transilvania.* Contingentul sașilor la Basta fusese numai de câteva sute de oameni: socoteala exactă, pe orașe, în *Album Oltardinum,* la Trauschenfels, *O.c.,* p. 34.

Și, pentru părăsirea rezistenței ulterioare, explicația e aceeași: „nu se cuvenea să mergem contra domnului meu”[1].

La 20, Basta și același Ungnad intrau în Alba Iulia, groaznic prădată de haiduci, distrugându-se, cum am văzut, și *„frumoasa biserică românească nouă":* în cetate palatul era lăsat neatins de Domn; se așează o strajă de cazaci și se făcură arestări[MCDX MCDXI].

Ce a urmat după această înfrângere o spune însuși Mihai, în *Memoriul către Marele Duce de Toscana:* „Apoi ei au venit la Alba Iulia, unde pe câți i-au găsit: italieni, greci, români și sârbi, cu familiile lor”, - căci pe sârbi, aici și aiurea, Mihai îi *coloniza,* - „până și pe pruncii de lapte, pe toți i-au trecut sub sabie. Tot așa au mers la spital și au făcut același loc. încă și *în biserica mea, pe care eu o clădisem mai înainte, au intrat și au dezgropat oasele lui Aron Voievod, care de atâta vreme era înmormântat, și ale unor boieri* - cum se știe, ale tatălui lui Matei Basarab - *„și le-au aruncat afară:* o așa neomenie n-a fost făcută nici de păgâni”[MCDXII].

Mihai, care dăduse o raită prin Alba Iulia ca să-și ia tezaurul[MCDXIII], se retrăgea spre păsurile muntene, unde-1 așteptau *trupele, adevărat și exclusiv românești,* ale fiului său, care încercaseră a alerga spre Mureș și avuseră și unele ciocniri cu sibienii, care voiau să i se împo-

trivească[1]. Repede, din aceia care luptaseră multă vreme sub steagurile lui se făcu din nou, la Râșnov[MCDXIV MCDXV], o armată, cu sârbii lui Deli-Marcu și ai lui Baba-Novac, cu muntenii lui Sava și Radu Buzescu, cu 1.000

MCDX Pemice, *O.c.,* p. 49.
MCDXI Hurmuzaki, IV, pp. 136—[13]7.
MCDXII Pemice, *O.c.,* p. 49.
MCDXIII Hurmuzaki, IV, p. 137.
MCDXIV O scrisoare retorică adresată ungurilor, lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.043- [1.04]5, nr. MDII, e desigur un fals.
MCDXV1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 639.

de moldoveni[MCDXVI]. Se credea că, sprijinit și de secui, rămași credincioși, el va da o nouă bătălie între Sighișoara și Mediaș și se va răzbuna crunt[MCDXVII].

MCDXVI[1] Hurmuzaki, IV, p. 138.
MCDXVII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.046, nr. MDV.

CAPITOLUL V

Pierderea Țării Românești

De o întoarcere a situației atât de adânc primejduită prin alianța imperialilor cu nemeșii ardeleni nu putea să mai fie vorba. în adevăr, Zamoyski cobora din Moldova spre vechea vatră a lui Mihai, ca să așeze acolo pe fratele său Simion.

îndată ce se află de răscoala ardelenilor, și fără să-i aștepte rezultatul, polonul, lacom de răzbunare, trecea Nistrul[1], evita pădurile, de rău augur pentru poloni, ale Bucovinei, pline și acum de români, căutând cât mai iute vadul Prutului. Ajuns, în drumul spre Suceava, la satul Cordăreni, el primea vreo 800 de unguri veniți așa de departe la Sigismund și se pregătea de o invazie în Ardeal, dacă lucrurile merg bine acolo[MCDXVIII MCDXIX]. Din tabăra de lângă Prut, fostul principe însuși îndrepta către regele Poloniei o lungă scrisoare de îndreptățire și rugăminte (16 septembre)[MCDXX].

Le 19, Cancelarul-hatman, ajuns pe malul Sucevei, știa acum că răscoala din Ardeal se întețește și scriind vechiului auxiliar al lui Mihai, căpitanul Samuil Koszka, și zaporojenilor lui, le cerea concursul pentru o

---

MCDXVIII Era dincolo de râu la 6 septembre; I. Bogdan, în Hurmuzaki, H[1], p. 635, nr. CCCXL.

MCDXIX Veress, *Lc.,* pp. 184—[18J5,178.

MCDXX*Ibid.,pp.* 188-[1]91, nr. 181.

intervenție a sa în această provincie[MCDXXI]. Peste două zile el

silea pe apărătorii Sucevei, pomenitul ungur Kaptury și un Nicolae Farcaș, să-i dea cetatea[MCDXXII]. Unul din cei doi Potocki întră imediat în secuime[2]. Plecat la 21 din Suceava[3], Zamoyski, care, trecând pe la Neamț, primise la Roman vestea bătălii pierdute de Mihai[4], era lângă Bacău[5] la 28 septembre și mergea, deși Ieremia refuzase *un nou și greu jurământ de complectă unire a Moldovei cu Polonia*[6], spre Țara Românească, unde știa bine că va întâlni o împotrivire din cele mai îndărătnice[7]. La 6 octombre se trecea granița la Focșani[8]. *El nu avea de gând însă a năvăli în Țara Românească, ci gându-i mergea să pătrundă prin secuime în Brașov și să se impuie în Ardeaf.*

Din partea lor, biruitorii, care la 22 erau în lagăr la Miercurea, nu se puteau gândi - cu Basta ca supraveghetor (acesta, calculator rece, ar fi fost bucuros să conlucreze cu Mihai contra polonilor, cărora, dacă ar ataca Ardealul, e gata a le oferi bătălie[10]) - și cu Csâki ca șef, să cheme pe Sigismund. într-o îndurerată scrisoare

---

MCDXXI *Ibid.,* pp. 155—[15]6, nr. 185. Koszka fu apoi arestat pentru trădare față de Mihai; Veress, *Lc.,* p. 243. în loc e Havrilco. Pentru moartea la Mirăslău a lui Banițchi, *ibid.,* p. 244.

MCDXXII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 297-[29]8, nr. 187. Pentru predare Veress, *Lc.,* pp. 243, 246.

[2] Hurmuzaki, IV, p. 135, nr. CXXHI.

[3] Veress, *Lc.,* p. 242, nr. 222.

[4] *Ibid.,* p. 243.

[5] „Low Weiki" e Lunca Mare, *ibid.*

[6] *Ibid,* pp. 242-[24]3, nr. 222.

[7] *Ibid,* pp. 201—[20J2, nr. 191.

[8] *Ibid,* p. 221, nr. 203. Satul „La Nerest" e de înțeles: ‚Ja Neruja"; *ibid,* p. 244.

[9] *Ibid.* Cf. și *ibid,* p. 245. V. și declarația lui Zamoyski, *ibid.,* p. 299.

[10] lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.057-[1.05]8, nr. MDXXVI. V. și observațiile speriate ale lui Ungnad; n-l următor. Cf. și *ibid,* pp. 1.061-[1.06]2, nr. MDXXXI.

către lemnia-Vodă i se comunica această hotărâre nezguduită[MCDXXIII] și se luau măsuri pentru a se închide păsurile către Moldova[12]. Moise Szăkely, care se cobora de la Hust, părea că ajută singur cauza fostului său stăpân[13]. El fu împiedecat prin măsuri grabnice, și, relevându-le, Csăki, care nu putuse avea mai mult, cerea discret împăratului o răsplătire în castele[14].

La Mihai însă alergaseră și secuii[1]. Se ajunse astfel, din partea lui, amenințat să piardă și Țara Românească, și din partea acelora care voiau să-l izgonească, dar păstrând, de frica imperialilor, acum stăpâni, speranța că l-ar mai putea întrebuința, la o înțelegere, care nu putea fi decât cea mai adâncă umilință pentru Domn[MCDXXIV MCDXXV].

Ei trimese întâi la tabăra din față, unde-i era pus la preț capul pentru o moșie cu cinci sute de iobagi și de unde i se smomeau soldații și mai departe pe credinciosul Zelestei, cu doi boieri, pentru a încheia un armistițiu, și i se ceru, în schimb, să-și dea, în câteva zile, familia ca zălog[MCDXXVI]. Basta cerea ca Domnul să renunțe la Ardeal și atunci i-ar găsi el o întrebuințare contra turcilor: pe la dânsul, prin Ungaria-de-Sus, unde Mihai visase odată așezarea ca stăpân în Cașovia însăși; își va da însă tezaurul și familia. Mihai răspunse prin Radu Buzescu că mai bucuros ar trece pe la Giurgiul vechilor sale lupte, acum atacat de turci, în Balcani, dar încă mai bine ar vrea să se îndreptățească întâi față de

MCDXXIII *Ibid,* pp. 1.042-[1.04]3, nr. MD.

[12] *Ibid,* p. 1.043, nr. MDI; p. 1.045, nr. MDUI; pp. 1.047—[1.04]8, nr. MDVUI.

[13] V., între altele, *ibid,* pp. 1.046-7, n-le MDVI-[MD]Vn.

[14] *Ibid,* pp. l.O5O-[l.O5]l, nr. MDXHI. V. Veress, *Lc.,* pp. 254-[25]6, nr. 218.

MCDXXIV Hurmuzaki, IV, p. 138.

MCDXXV *Ibid,* pp. 148—f 14]9, nr. CXXXII. Aceasta la 14 octombre, *după înțelegere.* La 4, tabăra era la Vlădeni; *ibid,* p. 151, nr. CXXXV.

MCDXXVI Mai târziu, în memoriul său către împăratul, Mihai va scrie că trimesului i s-au frânt mânile și picioarele.

domnul său împăratul[MCDXXVII]. Cere însă din lagărul de la Sibiu lui Basta, care-i aruncase în față tirania și necredința (25)[MCDXXVIII], ca familia să nu fie dată pe mâna sașilor din Sibiu, ci să fie ținută onorabil la Făgăraș. Aceluiași Basta-i spunea în particular că se crede înțeles prin Pezzen cu împăratul, dar, din Ardealul Ia care a renunțat, vrea cetățile Gurghiu, Jeciu și Făgăraș[MCDXXIX].

Tot lui Basta-i cerea amnistie pentru secui și, pentru el, trei locuri de retragere dacă ar fi să piardă totul[MCDXXX].

In chiar aceste zile împăratul primea condițiile aduse de Komis și de Stoica. Dar Mihai nu știa că în puterea acestei

diplome din 22 septembre - tragedie a sorfii - el era acuma guvernatorul Ardealului.

Se spunea în acest act, smuls prin atâtea stăruințl, că, deși rosturile de guvernare, - *la care singure se finea deci și acum,* — se dau numai pe un oarecare timp și la turci chiar, *Mihai va păstra pe viață cârmuirea Ardealului. Pe fiu îl va avea în vedere împăratul, dar nu numai la așa ceva, ci și la altele,* - deci rezervă în ce privește putința de a-1 înlătura. Țara Românească însă - de Moldova niciun cuvânt - îi va rămânea „Voievodului" - fără alt titlu - cu drept de moștenire și chiar pentru fete.

I se ceru de dușmanii care-i stăteau în față, nerăbdători să-l distrugă, să facă lui Rudolf, dar și Ardealului ca atare, deci Statelor, jurământul pe care-1 făcuse pe rând lui Sigismund, împăratului și lui Andrei. Cu un delegat imperial, Sebastian Tbkbly, un, prieten, întovărășit de nemeșii Nicolae Vitez și Martin Bânyay, se trimeteau la el, din lagărul de lângă Voila Făgărașului,

---

MCDXXVII Hurmuzaki, IV, pp. 140—[14]5.

MCDXXVIII *Ibid,* p. 140.

MCDXXIX *Ibid,* pp. 21-[2]2, nr. XV; pusă la loc greșit însemnarea românească a lui Mihai e: ,«Pohta (nu Pașa) ce-a[m] trimes la Bastea". Cf. *ibid,* p. 147 și urm. Și acum Ungnad îl clevetea, așteaptă pe turci și tătari, ar vrea să deie asalt Brașovului; *ibid,* pp. 142—[I4]4 nr. CXXVm. în aceeași formă, Statele; *ibid,* p. 141. V și *ibid,* p 145.

MCDXXX *Ibid,* p. 21.

asemenea propuneri. Dând ca ostateci pe Stoica, pe Udrea, pe Preda Buzescu și pe Sava și rămânând să fie păstrată în această calitate toată familia Domnului, mama, soția, fata, cărora nu li se poate da adăpost la Făgăraș, proprietatea Mariei-Cristinei, ci la Gilău, Mihai avea să se întoarcă la dânsul acasă, cu mângâierea că, dacă va voi să lupte cu turcii, se va interveni la Curte - de cine? - ca el să fie ajutat[MCDXXXI MCDXXXII].

El trebui să se plece, suprem sacrificiu, pentru a-și scăpa țara cea veche[MCDXXXIII]. La 7 octombre era în munții Buzăului[MCDXXXIV]. Recomandându-și familia vechiului prieten, Mihail Szekely, el pleca de acolo peste câteva zile[MCDXXXV].

Jurământul se făcu, solemn, la 3 novembre[MCDXXXVI]. îndată, la 9 octombre, *Csâki tăia calea lui Zamoyski*[MCDXXXVII], arătând că n-are ce căuta în Ardeal, deoarece sunt trei zile de când Mihai, cu totul bătut, a trecut munții[MCDXXXVIII].

Nu-i mai rămânea mândrului Cancelar, pentru care toți acești nemeși însemnau așa de puțin, decât să meargă la munteni să instaleze pe bunul și bietul Simion-Vodă[1]. Moise Szekely se reunise, de altfel, în lagăr cu ai săi, și scria și el lui Zamoyski că nu e nimic de făcut; Potocki el

---

MCDXXXI Hurmuzaki, HI², pp. 364—[36]6; IV, p. 132; *Fragmente,* III, p. 11; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.056, nr. MDXXV; pp. 1.057-[1.05]8, nr. MDXXV1.

MCDXXXII Veress, *Lc.,* pp. 216-[21]9, nr. 198.

MCDXXXIII Liberarea lui Teodosie, în drum cu Komis, *ibid.,* p. 220, nr. 201.

MCDXXXIV Hurmuzaki, TV, pp. 155—[15]6, nr. CXXXVUI. V. și rapoartele lui Ungnad; *ibid.,* p. 157 și urm., CXXXIX-[C]XL.

MCDXXXV Pp. 155—[15J6.

MCDXXXVI *Ibid,* pp. 149—[l]50.

MCDXXXVII Mihai trimesese și el o importantă strajă la Oituz; *ibid.,* p. 150, nr. CXXXIV.

MCDXXXVIII Veress, *Lc.,* pp. 223-[22]4, nr. 205.

însuși trecuse granița în Moldova[MCDXXXIX MCDXL].

Pentru așezarea lui Simion în Țara Românească se puseră condiții pe care frații Movilă nu puteau decât să le primească: plată de 40.000 de galbeni pentru fiecare, întreținerea la ei a 3.000 de soldați poloni cu comandanți poloni și pârcălabi de cetăți jurați regelui; plata imediată a 80.000 de florini lefuri[MCDXLI].

O expunere polonă amănunțită ne arată ce s-a făcut pas cu pas în lupta înverșunată pe care Mihai a dat-o ca să-și apere scumpul pământ de moștenire, de care de atâtea luni de zile, urmărind scopuri mai mari și umblând după visuri mai înalte, se despărțise. Mihai trecuse, cu abia 2.500 de oameni[MCDXLII], prin acel pas al Buzăului prin care intrase cu vreun an înainte în Ardeal. EI trimesese înaintea polonilor, care veneau de la Buzău, pe Deli-Marcu, care-i întâlni la Năieni, sub muntele Slonului, unde încercă o surprindere, și din munți, fiind el încă la trecătoare, o altă ceată se coborî asupra acestei oștiri bine disciplinate, după sistemul apusean, care înainta, ca și a lui Basta, cu chibzuială. Un asalt al cazacilor poloni izbuti fără greutate să-i respingă. Străjile sămănate de Mihai în drumul spre Apus nu fură mai fericite (16 octombre).

Din aceste zile de mare restriște e scrisoarea, așa de prețioasă, de pe malurile Teleajenului, prin care Mihai arată lui Basta și unora din jurul lui care-1 înștiințau că Zamoyski abia pornește asupra Țării Românești și ca să fie cu luare aminte, că n-a primit niciun răspuns la patru solii, cu un Știrbei, un Castruț un Cristea, un Radu, cum înainte de Goroslău iarăși i se opriseră toate scrisorile, că n-are nicio știre despre fiul său, după care trimesese. Luptele s-au și început cu harțe, dar el s-a retras. Dușmanul merge spre Târgoviște. Două zile mai poate aștepta el ajutor ardelean. „Pe urmă, fie cum va vrea

---

MCDXXXIX Mihai credea că se aduce nepotul său Dutnitrașcu, fiul lui Cercel, asupra căruia v. N. lorga, în *Omagiul Maiorescw,* cf. Hurmuzaki, IV, p. 161. De fapt fusese vorba de fratele acestuia. Maieu.

MCDXL *Ibid.,* pp. 226426)7, nr. 209.

MCDXLI1. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[1], pp. 642464]3.

MCDXLII Hurmuzaki, IV, p. 161. La 13 cere 2.000 nemți; *ibid,* p. 164, nr. CXLV.

fie însă germani sau unguri de la împărăție, nu cumva ardeleni, căci Cancelarul e înțeles, o știe bine, cu Sigisimund. „Am aflat că ardelenii nu se încred în noi; nici noi nu ne încredem într-înșii; nici soția n-am cutezat să le-o trimetem, așa cum se poartă ei cu oamenii noștri”: doar lui Moise Szekely i-ar încredința-o. în zădar se vorbește de a încerca pacea cu Zamoyski; dacă acesta-și va încheia pacea cu turcii, va veni și asupra lui Basta, - de aceasta el asigură[1].

La apa Cricovului Mihai încercă din nou sistemul său, moștenit de la Ștefan cel Mare: cursa din pădure, cu mlaștini și șanțuri, unde pusese infanterie cu tunuri. Și aici el fu părăsit de noroc (20). Cazacii învingătorii aduseră nouăzeci de steaguri; dezerțiunile ostașilor străini se înmulțeau[MCDXLIII MCDXLIV].

în zădar Mihai, care dădea acte din „gura Teleajenului” la 8 octombre, la 12, la 13, la 14[MCDXLV], vorbind de „limbile viclene”[MCDXLVI MCDXLVII], ceru de cinci

---

MCDXLIII lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. LXXXVD-[L]IX. Scrisoarea a fost prinsă de Zamoyski și e astăzi la Varșovia. O expunere largă, după izvoare polone, la Miron Costin, p. 256 și urm.

MCDXLIV I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 639 și urm.; Veress, *Lc.,* pp. 248-[24]9. Se îngroapă „4.000” de morți, pp. 248-{24]9.

MCDXLV Hurmuzaki, IV, pp. 161-[16]2, nr. CXLII; pp. 164-■[16J5, nr. CXLIV pp. 167- [16]8, nr. CXLVI. Două alte scrisori cusute la raportul din 18-22, *ibid,* pp. 194- [19]6, n[umere]le CLXVn vni,

MCDXLVI I. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturra,* 1903.

MCDXLVII Hurmuzai, IV, p. 171. Avea patrusprezece ani. Ungnad anunță, grosolan, că acuma vin și „femeile”. La Gilău fiul va sta sub mare pază, oprit și de a se juca; *ibid.,* p. 247. Doamnele sosiră la 21; *ibid,* p. 178, nr. CLIV. Soția lui Mihai era „foarte obosită”; *ibid,* p. 181, nr. CLVI. Venise pe la Tumu Roșu; *ibid,* p. 181, nr. CLVII. Arată „umilă și modestă”. Cu optsprezece cai după dânsa, stătea, îmbrăcată în damasc roșu, într-o trăsură, cu o bătrână în față, poate soacra; *ibid,* p. 182, nr. CLVm. Pentru aceasta v. și Czanell, în Trauschenfels, *O.c.,* p. 120; *Cronica lui Massa și Fuchs, Lc.,* pp. 297-[29]8. Sărmana Doamnă stătu Ia Brașov o noapte,,jntr-un loc umil”, și-și căuta fiul, cu teama să nu-i fi fost ucis. Petru Armeanul pârâse pe Mihai că voia să măcelărească pe sași. Pe Mihai aceștia îl porecleau: „Mălaiu-Vodă”; *ibid.* Socotelile Clujului pentru Nicolae și Doamnă, în Meteș, *Domni și*

ori imperialilor, de care era din nou legat prin jurământ, să-l ajute. în zădar își trimese, cu Stoica, fiul, care vorbi cu lacrimi de porunca părintească, - deși el n-are nici dușmănie nici vină, pe care trebuie, s-o asculte[3]. Basta chiar promisese brașovenilor, la sfârșitul lui septembrie,

că e gata „să-i libereze de tirania Iui Mihai”[1]. Și Ungnad declara că, neavând cum, el va purta cu vorba pe acela care mai bine ar fi și murit la Mirăslău[MCDXLVIII MCDXLIX]. Atâta numai că scrisori iscălite de Basta și de cei doi comisari reveniți la vechiul lor rost sigur rugau pe Zamoyski să se oprească de la înaintarea într-o țară care e acuma supusă din nou împăratului[MCDL].

La 21 Zamoyski era la Ploești[MCDLI]. în ziua când se trimetea a doua misivă, el ajunsese la Bucovel, pe Teleajen, încântat de felul cum merge o campanie ale cărei greutăți și deci a cării glorie le exagera așa de mult[MCDLII]. Cum se făcea această înaintare, cu ce suferinți pentru țară se poate vedea după plângerea unui așa de vechi prieten din Moldova supusă polonilor, Luca Stroici, căruia i se jefuiseră zece moșii[MCDLIII].

Și la Bucovel împotrivirea lui Mihai fu zdrobită[MCDLIV]. îndată armata de invazie pătrundea până la Argeș în sus, unde se făcu o ultimă încercare de a o ține pe loc, cu

---

boieri din (ârile române în orașul Cluj, pp. 20—[2] 1. Și domnița Florica sosește în decembre, mergând spre Gilău; *ibid,* p. 21.

MCDXLVIII Cronica lui Massa și Fuchs, L.c., p. 295.

MCDXLIX Hurmuzaki, IV, pp. 164—[16J9, 187. împăratul intervine Ia 6, la 10 novembre pentru el; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.078, nr. MDLVUI; p. 1.080, nr. MDLVI. Și plângerea la regele Poloniei, *ibid,* p. 1.085, nr. MDLXVI.

MCDL I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 648.

MCDLI Veress, *Lc.,* pp. 236-{23]7, nr. 219. Vorbește de năcazul turcilor că în atâția ani n-au putut birui „un om așa de mic”. Jndemnul unui polon de a se supune; Hurmuzaki, IV, pp. 170—[17]I, nr. CXLIX. V. și scrisoarea de la Teleajen, *ibid,* m[2], pp. 371—[37J2, nr. CCCCLI. Și *ibid,* p. 462 și urm.

MCDLII I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[1], p. 649.

MCDLIII *Ibid.,* pp. 650—[65]1, nr. CCCXLVI; Hurmuzaki, IV, pp. 200—[20]l, nr. CLXXII.

MCDLIV Veress, *Lc.,* pp. 238-[2]40, nr. 221: raportul amănunțit al lui Zamoyski. Cf. și raportul unui anonim polon, *ibid,* p. 242 și urm.

vreo „9.000 de oameni"; la 25 novembre[MCDLV], Simion, așezat în Scaun, primea și steagul de la turci, care așteptau de mult o astfel de răzbunare[MCDLVI]. Banul Udrea, prins i se supunea[MCDLVII MCDLVIII]. La 10 decembre Zamoyski se lăuda că a isprăvit cu Mihai. Cerea, la 23, ardelenilor să i-1 dea în mână, dacă aleargă la ei".

Cu puțini lângă dânsul, o biată ceată de pribegie, o strajă abia

capabilă de a-i apăra viața, învinsul s-a dus însă unde nu știe nimeni[1].

Cum a arătat-o mai târziu și împăratului, fiind pus înaintea „polonilor și moldovenilor și tătarilor și turcilor"[MCDLIX MCDLX], Mihai, care se strecurase sub munte până la Craiova, n-a părăsit (ara fără să facă o ultimă silință contra turcilor care trecuseră Dunărea, la l-iu octombre[MCDLXI], începând a întări Giurgiul și mergând

---

MCDLV Scrisoarea lui Potocki din Pitești; *ibid,* p. 275, nr. 251.

MCDLVI Corfus, *O.c.,* pp. 50-[5]4. O scrisoare anterioară a Sultanului către rege; lorga, în Hurmuzaki, XH, pp. 1.053—[1.05J4, nr. MDXX; alta, n-1 următor.

MCDLVII Veress, *Lc.,* pp. 257-[25]8, nr. 231.

MCDLVIII O sută șase steaguri fură trimese în Polonia; lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 1.119, nr. MDCXXn.

MCDLIX L Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n'. pp. 651-[65]2, nr. CCCXLVn. V. studiul colonelului Zagoriț, *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai Viteazul, 7- 20 Octomvrie 1600, Luptele cu polonii,* 1908. Cf. și I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* XJ[2], nr. I. La 11 ianuar 1601 Simion-Vodă mulțămește din Târgoviște acelora care l-au pus în Scaun; el trimete la dieta polonă pe Dan, fiul Iui Dan Vistierul; *ibid.,* pp. 5-6, nr. IV. V. și *ibid.,* n[umere]le următoare. Ideea ciudată că Zamoyski vrea să așeze pe Maieu-Vodă în Muntenia, la Ungnad, în lorga, Hurmuzaki, XH, p. 1061, nr. MDXXXI. Corespondență turco-polonă cu privire la Mihai, *ibid.,* pp, L062-[1.06]4, n[umere]Ie MDXXXII-in (octombre 1599).

MCDLX1. Bogdan, în *Prinos lui D. A Sturza,* p. 469. Astfel scrie el la 8 octombre din gura Teleajenului. Era în așa stare, încât n-avea un boier ca ispravnic, și de aceea spune: „ispravnic a fost însăși vorba Domniei Mele".

MCDLXI Hurmuzaki, IV[2], pp. 29-30, nr. XXm.

până la Gherghița[MCDLXII] - se zicea că el a tăiat pentru trădare niște boieri la Craiova[MCDLXIII] -, în același timp când, lovind și măcelărind ariergarda[MCDLXIV], apărea, cu o trupă de unguri, și Moise Szdkely. Turcii mergeau la 24 octombre drept spre București[MCDLXV], cu copilul, abia de șaisprezece ani, al lui Mihnea-Mohammed[MCDLXVI], și trebui o solie a cunoscutului Anghelachi ca să-i rețină un moment[MCDLXVII]. Contra năvălitorilor din Oltenia, conduși de beii de la Vidin și de la Nicopol, Mihai trimise pe banul Craiovei, care-i birui, luându-le și steagurile[MCDLXVIII].

Un „hronograf", desigur românesc, pe care l-a avut Miron Costin, vorbește de aceste ultime lupte. Udrea având „strajă" de 4.000 de oameni, Simion venea, pe căi știute de boierii trecuți la dânsul, către însăși vechea cetate de Scaun din munte a domnilor. în patru ciocniri

această avangardă se împrăștie, Udrea chiar părăsindu-și Domnul, și atunci Mihai nu mai încercă o ultimă încleștare, ce i se păru zadarnică[1].

în *memoriul către Marele Duce de Toscana,* Domnul însuși arată cum, în această teribilă situație, atacat din trei părți, el a fost silit a-și licenția mai toată oastea: „M-am găsit înconjurat din toate părțile de dușmani: de o parte, de poloni, moldoveni și tătari, de alta de turci, de care era plină țara, și cu toți de multe ori am ajuns să mă încaier. Dar apoi, la sfârșit, văzând că nu mă pot împotrivi față de o așa de covârșitoare mulțime (a *tanta piena),* am trimes toată artileria ce o aveam lui Moise Szekely, ca s-o încredințeze lui Giurgiu (Basta), pe care de bună voie am dat-o în mâinile vrăjmașilor. La capăt, am dat drumul soldaților mei, neavând cu ce să-i mai țin,

---

MCDLXII *Ibid.,* p. 167, nr. CXLVI.
MCDLXIII *Ibid.,* p. 209, nr. CLXXX.
MCDLXIV Pemice, p. 49, Memoriul lui Mihai.
MCDLXV Veress, *Lc.,* pp. 249-[2]50.
MCDLXVI Hurmuzaki, IV[2], p. 31.
MCDLXVII Ei ar fi cerut pe Pătrașcu ca ostalec; *ibid,* p. 30.
MCDLXVIII Papiu Darian, *O.c.,* p. 268. Vești triumfale despre înfrângere Ie trimete Csăki lui Basta; Hurmuzaki, IV, pp. 177-[17J8, n-le CLD-IV.

și am ales cu mine însumi 10.000 de călări".

„Și așa am mers cu dânșii spre Țara-de-Jos, călătorind și până la Dunăre, unde am găsit pe sangeacul de Vidin cu 4.000 de turci, care se întorcea cu mulți robi și vite ca să treacă în țara turcească, *asupra căruia căzând, mai dornic să mor decât să învinge, a vrut Dumnezeu să-i tai în bucăți, de n-a scăpat unul, și a rămas acolo și sangeacul,* al cărui steag l-am dus cu mine la împăratul"[MCDLXIX] [MCDLXX] - când, cu 7.000 de oameni, el a pornit ca un căpitan ca să se mântuie, ca un simplu pribeag.

Se vedea bine acuma câtă seriozitate era în înțelegerea lui Mihai cu turcii: capuchehaiaua lui de mulți ani, Dimo Celebi, avu nasul și urechile tăiate; el fu aruncat în cârlige și împușcat de milă[MCDLXXI], tovarășii lui, un ardelean, rudă cu Csâki, și un român, fiind liberați cu daruri[MCDLXXII]. Dus la Conslantinopol, Delî-Marcu spuse dârz turcilor că nu trebuiau să dea o țară „unui țăran furios" ca Mihai, și el pieri de sabie, sfidând[MCDLXXIII].

Mihai se dusese la dreptatea împăratului creștin, pricină a întregii lui nenorociri.

Trecerea prin Ardeal fu deosebit de primejdioasă. Acei care încheiaseră legătura jurată cu dânsul făcură tot ce se putea ca să-l ucidă. Din Deva, de pe deal se trase cu tunul asupra lui, înecându-i o parte din ostași în Mureș. La Baia de Criș era ordin să-l oprească. La Lipova, la Inău de asemenea[1].

La 6 decembre Mihai era spre Beiuș, la Hălmagiu, de unde scria lui Paul Niary, vechi prieten ungur. Merge la

MCDLXIX* P. 258. Tot de acolo știrea că în retragerea sa Mihai a fost întovărășit de „căpitanii lui cei crezuți, Mârza, Gești și Race" (Geszty și Râcz).

MCDLXX Pemice, p. 50.

MCDLXXI Hurmuzaki, IV^2, pp. 32- [3)3, nr. XXV.

MCDLXXII *Ibid.,* pp. 33—[3]4, nr. XXVI: „Casistano" e Csăky Istvan. Aceleași acte și *ibid.,* p. 252 și urm.

MCDLXXIII *Ibid.,* pp. 34-[3)5, nr. XXVII. Pentru partea lui în luptele din octombre, *Cronica lui Massa și Fuchs, Lc.,* pp. 294-{29]5.

împăratul potrivit cu fagăduiala veche că, dacă ar pierde și Țara Românească, să afle adăpost la dânsul. în urma lui ardelenii îi ucid oamenii, oriunde pot să dea de dânșii. De unde l-a aruncat soarta va merge acolo, la Beiuș, în ținut credincios Casei de Austria. Să se înștiințeze toată această lume că n-au de ce să se teamă de dânsul, care e înconjurat de câțiva oșteni credincioși, căci „le dorește tot binele" la cei din drum, „și vrea numai să călătorească la acela cu care se legase prin jurământ". Atâta lucru ținea să se știe: că, fără măsuri repezi. Ardealul va cădea cu siguranță în mâna turcilor[MCDLXXIV MCDLXXV].

Umbra eroică trecea de aici la Orade[a] (11 octombre), de unde scria împăratului și arhiducelui Matthias[MCDLXXVI]. Niary-i opri cea mai mare parte din suită; se îndreptățea chiar că nu l-a „arestat"[MCDLXXVII]. De aici pribeagul mergea, prin Dobrițin[MCDLXXVIII], la Tokaj[MCDLXXIX]. Pârile nerodului de Ungnad îl precedau Ia Curte: cu ce obraz va veni acolo acela care a jignit așa de greu pe împăratul? El a prăpădit țara, el a pregătit prin purtările sale răscoala; n-ar putea trece printr-o judecată dreaptă; să nu aducă scrisori fabricate, așa cum le făcea în Ardeal Petru Armeanul[MCDLXXX] Basta era mult mai blând în socotința sa asupra acestei călătorii: credea că s-ar putea descoperi prin Mihai unele lucruri în dauna lui Moise

MCDLXXIV Papiu larian, *O.c.,* p. 268.

MCDLXXV lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.105—[1.10]6, nr. MDXCVm. Raportul despre aceasta al lui Niary către Maximilian; *ibid.,* pp. 1.107-[1.10]8, nr. MDCII. Ar vrea 2.000 de oameni.

MCDLXXVI Hurmuzaki, IV, p. 203; Veress, *Lc.,* pp. 278-[2]80, nr. 259. Pecetea, în tot acest timp, e cea mică munteană, cu inscripția cirilică.

MCDLXXVII Hurmuzaki, IV, p. 204.

MCDLXXVIII Scrisoare de acolo, de la 14 decembre, *ibid.,* p. 207, nr. CLXXVUI.

MCDLXXIX *Ibid.,* pp. 201—[20]2, nr. CLXXDI. Scrisoarea e din „decembre", nu 10 decembre. Avea 300 de călări. Sennyei intervenise ca să fie lăsat să treacă. Cf. *ibid,* pp. 205420]6.

MCDLXXX lorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 1110—[1.1]12, nr. DDCVH. Și îndemnuri de la Ibrahim să nu fie primit; *ibid,* p. 1.151, nr. MDCXLVH.

Szekely, pe care el nu-l putea suferi[1]. îl îndemna la aceasta și gelozia față de Csăki, pe care-l credea înțeles cu Stoica și Radu Buzescu, liberați din închisoare și pe care ar vrea să-i întrebuințeze pentru a câștiga sprijinul turcilor[MCDLXXXI MCDLXXXII].

Prezicerile că va veni vremea când se va căuta un astfel de om ca Mihai și nu se va găsi, prindeau să se adeverească. Călduros vorbea pentru dânsul Sebastian Thbkbly, care observa că, fiind în fruntea unei oștiri mai mari decât a lui Basta și a rebelilor, Vodă ar fi putut da o nouă luptă, dar a preferat, „pentru binele creștinătății", să primească acele condiții așa de grele pentru dânsul, care, totuși, nu i-au putut salva situația[MCDLXXXIII].

Curtea din Praga se arăta, deci, defavorabilă acelui care venea fără să fi fost invitat și fără să fi cerut voie nimănui, putând provoca încurcături nouă pe lângă cele care se îngrămădeau zi de zi în acele însângerate și neliniștite părți răsăritene. Se dădu ordin să nu se ofere acelui care era socotit, nu ca un prinț, ci ca un pribeag oarecare, cele necesare pentru samavolnica lui călătorie. Se găsiră, însă, pe lângă atâția care se mărgineau a-1 sfătui să se întoarcă unde era nevoie de dânsul, căci de la împăratul, incapabil până acum și, se zice mort, nu e nimic de așteptat, suflete nobile, ca episcopul de Gran, la Târnava, ca acela de Erlau, la Pojon, care primiră cu cinste pe luptătorul fără preget pentru creștinătate, și cel din urmă-1 întovărăși pe Mihai până la Viena.

La 2 ianuar 1601, micul grup de patruzeci de persoane sosea în această reședință a înțelegătorului arhiduce Matthias, personalitatea cea mai distinsă și mai capabilă dintre Habsburgi, și se făcu pentru cel ce adusese atâtea servicii Casei domnitoare ceva din ce i s-ar fi cuvenit. Se dădu obositului și tristului călător locuință la Cerbul de Aur[MCDLXXXIV], unde fu condus cu o

---

MCDLXXXI *Ibid.,* p. 1.113, nr. MDCXI; Hurmuzaki, IV, p. 205. Arhiducele Matthias despre călătorie, lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.115, nr. MDCXIV. Cf. *ibid.,* p. 1.077, nr. MDLVI.

MCDLXXXII *Ibid.,* p. 1.117, nr. MDCXVm.

MCDLXXXIII *Ibid., p.* 1.118, nr. MDCXX.

MCDLXXXIV *Ibid.,* p. 1.124, nr. MDCXXXI. Cf. Veress, *Lc.,* p. 286 și urm. Unverzagt și Rabuss, oamenii arhiducelui Maximilian, dau pentru

suită de douăzeci de mușchetari - acel care spunea că ar fi redus să-și vândă inelul din deget.

El spusese acum episcopului care-i e durerea și care-i e speranța.

Asupra Ardealului imperialii se înșeală; solii trimeși de confederați, Naprăgy și Bocskai, sunt cei mai mari trădători, și e gata să le-o spuie lor în față; se lucrează pentru Sigismund, adică pentru poloni și pentru turci, care au acum și Țara Românească. Ungnad, - pe care acum Dumnezeu îl iertase, căci murise la Cașovia[1], - a mințit cu pârile lui contra cui a fost totdeauna credincios împăratului și care, acum, e gata să-și puie zălog iarăși familia. Basta stă „sub aceeași plapomă" cu nemeșii dușmani ai împăratului. Mihai vrea, deci, să fie primit de stăpânul legiuit al creștinătății ca să-și arate deplin și luminos dreptatea[MCDLXXXV MCDLXXXVI]. Arhiducele Maximilian era rugat să binevoiască a-1 ajuta[MCDLXXXVII].

Nu trecură însă multe zile și se primi la Curie pâra ardelenilor, plină de cea mai sălbatecă ură împotriva „barbarului", a jăfuitorului, a dușmanului acestei neprețuite nobilimi; ar fi fost în stare ca în turbarea lui să primejduiască întreaga creștinătate. Martur e Pezzen și martur, mai ales, Komis, care le știe toate. Acuma fugarul, fără să întrebe pe Basta și pe aceiași nobili, „s-a strecurat fugind până Ia locurile înalte, unde are de gând să încerce o curățire a sa cu minciuni și foarte false învinuiri". Să nu fie crezut, deci, acela care „e făcut întreg numai din viclenii și din tâlhării". Ceea ce se cuvine e ca „acel om foarte pervers Mihail, prea setos de sângele creștinilor nevinovați, fiind pus în lanțuri, să le fie dat lor și aici, unde a săvârșit nenumărate fărădelegi contra lui Dumnezeu și a oamenilor, să sufere acea pedeapsă care se poate cere cu dreptate de la omul cel

---

sosire - deci cea publică - data de 12; *ibid.,* p. 1.132, nr. MDCXXXIX; p. 1.139, nr. MDCLXIX.

MCDLXXXV *Ibid.,* p. 1.127, nr. MCXXXIV.

MCDLXXXVI *Ibid.,* pp. 1.124—[1.12]5, nr. MDCXXXI; p. 1132, nr. MDCXXXIX.

MCDLXXXVII *Ibid,* p. 1.135, nr. MCXLII. Scrisoare către Matthias, Veress, *Lc.,* pp. 296-[29]7, nr. 281.

mai criminal”. Sau măcar să fie adus ca pârât înaintea dietei Ungariei-de-Sus, care stă să se adune la Pojon[MCDLXXXVIII].

Cei care sosiră întâi la Praga, deși Mihai se ruga și de Carlo Magno să fie primul ascultat[MCDLXXXIX], fură trimeșii ardelenilor[MCDXC]. Mihai n-avea încă voie să se prezinte, căci împăratul e „încărcat cu însemnate afaceri ale Impieriului și ale țării”. Abia la 15 ianuar, el fu primit de

binevoitorul arhiduce Matthias. Se scuza că vine înaintea unui astfel de domn, dintr-o Casă pe care înțelege a o servi și mai departe, numai cu mâinile goale ca un pribeag fără mijloace, redus să ceară el însuși ajutor. Părea „speriat și plin de griji”, și se ferea să-l vadă lumea. „Un om voinic, nalt, căruia-i scânteia din ochi tirania”, scrie cineva care l-a văzut în acea zi a audienței de un sfert de ceas, fără nicio distincție și cinste aproape, ca a unui nobil de rând, unui curtean venit să asculte ordine[1].

Primit astfel, Mihai crezu că trebuie să prezinte în scris plângerile și propunerile sale.

Lui Matthias, care continua să-l creadă un om de folos, ca prieten, și, ca dușman, primejdios[MCDXCI MCDXCII], îi vorbea numai de primejdia în care i se află familia, de lipsa soldaților credincioși care i-au rămas pe drum la Oradea, la Cașovia și aiurea, de marea sa strâmtorare, de nevoia de a nu mai fi ținut așa fără răspuns, când vremea grăbește și se prezintă primejdie de spre partea

---

MCDLXXXVIII *Ibid,* pp. 1.126-[1.12]7, nr. MDCXXXHI. Mihai cere să fie primit el cel dintâi; Hurmuzaki, IV, pp. 225-6, nr. CXC-[CXC]I. V. și n-le următoare.

MCDLXXXIX *Ibid,* pp. 225-Ț22J6, n-le CXC-I; pp. 227-[22]8 nr. CXCm.

MCDXC *Ibid,* lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.136, nr. MDCXLV. împăratul scria Statelor, la 16 decembre, ca unor „credinceoși iubiți”; Hurmuzaki, IV, p. 299, nr. CLXXX. Un informator obișnuit al lui Maximilian credea că Mihai va merge mai curând - la Veneția; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.127, nr. MDCXXXIV.

MCDXCI *Ibid.,* p. 1.139, nr. MDCXLIX.

MCDXCII *Ibid.,* pp. 1.13741.13J8, nr. MDCXLVI.

turcilor[MCDXCIII]. Se ucid secuii ca pedeapsă pentru statornica lor credința. Ce au făcut ardelenii o poate spune Istvănffy, care ar fi bine să fie chemat ca martor sigur înaintea împăratului.

Acestuia îi scrisese Mihai la 12, cu grijă de familia sa; cum i s-au cerut știri despre Țara Românească, e gata să le dea personal[MCDXCIV]. Și, pentru a-1 pregăti, el făcu să se alcătuiască, după însăși dictarea lui, strălucita expunere în care-și înfățișa pe deplin toată viața de strădunți și de jertfe.

Se arată ca acela care *el a avut ideea contra turcilor. El a îndemnat pe „voievozii"* - și Sigismund intră în aceeași categorie, iar nu ca prinț și ca suzeran - *„Ardealului și Moldovei"* ca să se lege cu împăratul, Aron rămânând, până la răsturnarea și otrăvirea lui, credincios acestuia. Biruința din 1595 e *a lui,* și nu a celor care s-au mândrit cu dânsa. Toate le-am făcut nu de, silă, ci de bună voie, de mare dragoste față de creștinătate. „Țara Românească nu e mai departe decât cinci zile de Scaunul tiranului turcesc, Constantinopolul, în care țară aș fi putut trăi liniștit și sigur fără nicio temere, dacă nu m-ar fi chemat credința mea către Maiestatea Voastră și toată Creștinătatea".

A avut, însă, totdeauna ca dușmani neîmpăcați, stricându-i toate

rosturile, pe ardeleni, ceea ce înseamnă nemeșii din acea provincie. Cu câtă bucurie, după retragerea dintâi a lui Sigismund, a așteptat pe Maximilian! Când Sigismund s-a întors și a fost iertat, a întrebuințat și amenințarea față de dânsul ca să nu alunece la turci, pe care i-a atacat el, Mihai, ajutând și Oradea. Când, la a doua plecare a prințului, a venit cardinalul, el a rămas statornic, iar, când s-au văzut legăturile lui Andrei cu turcii, sfătuit fiind de chiar acei care în acest moment la Praga reprezintă Ardealul - Csăki și Komis -, el a răzbunat pe împărat prin cucerirea provinciei, și aceasta

MCDXCIII *Ibid.,* pp. 1.139411140, nr. MDCLI.
MCDXCIV Hurmuzaki, IV, pp. 226422J7, nr. CXCD.

deși Basta nu s-a supus ordinului imperial de a lucra împreună cu dânsul.

în Ardeal a fost, și a rămas, omul împăratului, mărginindu-se a înșela pe turci cu „vorbe bune", pe când nobilii voiau pacea, pacea adevărată, uneltind ei de-a dreptul cu trimesul turcesc, în folosul lui Sigismund.

Moldova a fost silit să o ia, de vreme ce ea găzduia în Suceava pe Sigismund, care-și pregătea năvălirea. Iar Moise Szekely, Sibrik și Mak6 l-au vândut, ducându-se în taină „peste Siretiu", la același Sigismund, și cu plan de a-1 ucide, de glonțul lui Mako însuși, pe Mihai. Szekely a și fugit, când și-a văzut descoperit planul.

Răsculându-se nemeșii, Basta a venit la aceștia, care l-au chemat numai din lipsa lui Sigismund, și nu la dânsul, omul împăratului. El, Mihai, a rămas cu Banatul și Hunedoara. Somat să iasă din Ardeal, fără să i se arate un ordin de la împăratul, a trebuit sa dea lupta, dar în ce stare de suflet! Deși avea acum pe munteni cu Petru Huszăr, pe moldoveni cu Zelestei, pe care apoi, deși sol, l-au zdrobit ardelenii, care urlau după răzbunare, el n-a vrut să ducă mai departe războiul, ci a cerut o înțelegere. A trecut în Muntenia, a jurat, și-a pus zălog familia, care acum suferă, a înștiințat pe Basta de scopurile polonilor, dar n-a primit niciun ajutor ca să-și poată apăra țara. Avea în față și pe poloni și pe turci și pe Moise Szăkely, întrat și el acolo. în retragere, la Craiova încă, a mai îndreptat o cerere de ajutor către acei cărora le făcuse jurământ. Așa s-a pierdut prilejul noului atac contra turcilor, așa s-au pierdut toate cele trei țări, și turco-polonii, stăpâni pe dânsele, vor putea să amenințe și Ungaria Supierioară.

împăratul n-a putut afla adevărul pentru că i-au fost opriți ultimii soli la dânsul: Ioan Rați, Nicolae Vaida și Martin Horvăth. Acuma acest adevăr întreg i se aduce, liniștit și fără rezerve, înainte[MCDXCV].

în acest timp guvernarea Ardealului era mizerabilă. Ungnad începea din nou să strecoare pârile sale. Csăki se uita în jurul său ca să vadă cine l-ar putea împiedeca

MCDXCV Papiu Ilarian, *O.c.,* pp. 253—[2]70; Hurmuzaki, IV, p. 234 și urm.

să-și atingă scopul de atâta timp ascuns. Basta guverna cu de la sine putere, având pe Komis singur alături și dispunea de cei doi comisari în așa fel încât diplomatul croat, totdeauna chinuit de gelozie, începu să-l trateze ca până atuncea pe Mihai[1], declarând formal că nu poate lucra cu un astfel de om[MCDXCVI MCDXCVII]. Basta, din partea lui, se lăuda că totul e pașnic în țară și că în curând o solie a Statelor va veni la Curte, cu cereri pe care nu se poate opri de a le găsi „cam grele și aspre", dar se va găsi mijlocul de a le reduce[MCDXCVIII]. Fiecare din mișcările lui Sigismund, care sta la pândă, era urmărită de atâția dintre nemeși cu călduroasa dorință de a-1 avea din nou în țară. Căci gândul conducătorilor, de fapt, ai Impieriului, nebunia lui Rudolf fiind acuma cunoscută, alerga, în ce privește cârmuirea provinciei, de la Maximilian la anonimul său tânăr din Graz, la marchizul de Burgau, la ducele de Mercoeur, la Carol de Lichtenstein, la cardinalul de San- Giorgio[MCDXCIX MD], și, când era vorba de consilieri locali, puteau ieși la iveală nume ca ale lui Naprăgy și Komis[3]. Până atunci Basta stătea în cetate la Alba Iulia, nu invita pe nimeni la masă, dar mergea singur să cumpere, în târg[MDI]. El nu putuse opri nici sălbateca scenă a chinuirii, arderii și tragerii în țeapă la Cluj (5 februar) a lui Baba-Novac, „legat cu lanț de fier", și a „preotului" său român, pentru că ar fi chemat pe turci în Banat[MDII].

Hotărâri ca aceea, luată în dieta de la Leczfalva, de a

MCDXCVI V. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.083-[1.08)4, nr. MDLXV; pp. 1.086-[l,08]8, nr. MDLXVm.

MCDXCVII V. și *ibid.,* p. 1.098, nr. MDLXXXVm.

MCDXCVIII *Ibid,* pp. 1.088-{1.08]9, nr. MDLXXII. Plecarea solilor, cu Bomemisza în frunte, *ibid,* p. 1.091, nr. MDLXXV (22 novembre).

MCDXCIX *Ibid,* p. 1.117, nota 1.

MD *Ibid,* pp. 1.07541-07)6, n[umere]le MDUH-IV; p. 1.077, nr. MDLVI; pp. 1.082-[1.08]3, nr. MDLXIV; p. 1.088, nr. MDLXLX; p. 1.092. nr. MDLXXIX; pp. 1.09341.09)4, n[umere]le MDLXXX-I; pp. 1.09441.09]5, n[umere]le MDLXXXTV-[MDLXXX]V; p. 1.096 și urm.; p. 1.103, nr. MDXCV.

MDI *Ibid,* p. 1.108, nr. MDCm.

MDII V. SzamoskOzy, trad. Crăciun, p. 143 și urm. Cf. Filimon, *Arderea pe rug a lui Baba-Novac,* în ziarul *Patria* din 25 decembre 1932, și Meteș, *Domni ți boieri din țările române in orașul Cluj,* pp. XI, 2242]3. Și mai târziu român tras în țeapă, *ibid,* p. 27.

secui arătau numai prea bine ce fierbeau nemeșii deveniți stăpânii țării[1].

Priceputul Herberstein înștiința din vreme ce se pregătește. Nobilii sunt toți pentru Sigismund, și Moise Szekely, Csomiortány se află în fruntea celor ce lucrează pentru dânsul. Ioan Komis și Sennyei pot fi socotiți ca loaiali, Csăki - și formează partidul deosebit. Iar Basta s-a înfipt cu de la sine putere ca guvernator. „JE1 nu vrea să plece din Scaunul de principe decât doar dacă l-ar scoate mort din cetate[MDIII MDIV]".

începuseră a înțelege și cei din Praga, și de aceea stăruințile grăbite ale lui Rudolf către Maximilian ca să primească guvernarea Ardealului, pentru care e asigurat că va avea mijloacele militare de nevoie: erau însă destul de naivi acolo la Curte ca să creadă că aceasta o doresc și o reclamă oameni ca fruntașii nobilimii, Csăki și Komis.

Răspunsul arhiducelui fu negativ: e plin de datorii pe care nu le poate plăti, și situația în Imperiu e așa de grea, încât el nu poate părăsi țările austriece[MDV]. Revenind la 12, el insista asupra nevoii de a avea ce trebuie ca să se poată rezista uneltirilor, neapărate, ale lui Sigismund. Vede situația nespus de grea, cu dușmanii din toate părțile și cu starea de spirit atât de îngrijitoare a nestatornicei nobilimii din provincie. Nu trebuie, cum cere Komis și Csăki, persoana guvernatorului, ci o adevărată putere de oaste, iar nu bieții 1.500 de oameni ce i se oferă, pentru a stăpâni intrigile[MDVI].

Dar nu mai era nevoie acum de nicio discuție. Nemeșii își aduseseră înapoi pe acela care trăise așa de bine cu dânșii și de care se simțeau nedespărțiți în suflet. La 11 februar 1601, Basta, căzut din slăvile

---

MDIII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.111. nr. MDC VII.
MDIV *Ibid.,* p. 1.120, nr. MDCXXIV.
MDV *Ibid.,* pp. 1.130—[1.13]2, nr. MDCXXXVHI.
MDVI Solii ardeleni stăruie, de toamnă, pentru venirea lui; *ibid.,* pp. 1.153—[1.15]4, nr. MDCLXXV.

măririi sale așa de încrezătoare, trebuia să anunțe, foarte încurcat, noua revoluție. Dă toată vina pe Csăki care căutase, firește, înțelegerea cu așa de credincioșii Komis și Sennyei pentru a se face el prinț, trecând apoi și dânsul în tabăra lui Sigismund. Cum sosi, la 2 februar, un boier moldovean cu scrisori de la Sultanul, se proclamă noua Domnie a celui de două ori fugar. Măgulind pe Csăki cu posesiunea Făgărașului, Bogăthy e trimes să aducă pe omul așa de mult dorit, pe când bietul Kakas mergea să „explice" lucrul la Praga,

prin nevoia de a asculta de ordinul turcesc[1]. Familia lui Mihai era imediat arestată. Am văzut că Baba-Novac, pe care imperialii îl întrebuințaseră, în Banat, fu ars, cu un preot, în piața Clujului la 5 februar[MDVII MDVIII]. Pe Basta, la 7, „îl lăsă să plece". Stă deocamdată la Dej și *se face ca și cum cele ce s-au petrecut nu l-ar supăra*[MDIX MDX].

La 16 februar mintea pătrunzătoare a lui Matthias judeca însă altfel. Să se trimită trupe, să se întărească garnizoanele, să se păstreze puținii credincioși și „să se întrebuințeze acolo Voievodul, *căruia să i dea însă ajutor de bani și ostaș?',* căci, *„după cât asigură, el va căpăta poate credincioși în (ara Românească și în Ardea?'*.

Fără a fi aflat vestea care trebuia să-i umple inima de bucurie, Mihai strecurase și alte cereri la Curte. Nu vrea decât cele două țări românești, iar în Ardeal să fie Maximilian, nu însă fără putere și ca un prizonier, ci puternic și respectat[MDXI].

Până una alta, solii ardeleni fură arestați[MDXII], și ca să se capete liberarea Doamnei și a copiilor lui Mihai[MDXIII]. Acuma el putea să fie primit, cum ceruse încă din 6

MDVII *Ibid.,* p. 1.174, nr. MDCCH

MDVIII *Ibid.,* p. 1.153, nr. MDCLXXH.

MDIX *Ibid.,* pp. 1.148-[1.14]9, nr. MDCLXIV. Relații ale lui Csâki cu Moldova; n-1 următor.

MDX *Ibid,* p. 1.150, nr. MDCLXV. Pentru ajurtorul bănesc al lui Mihai, Veress, *Lc.,* p. 204 și urm.

MDXI Hurmuzaki, IV, pp. 228-[22]9, nr. CXCIV.

MDXII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.150, nr. MDCLXV.

MDXIII *Ibid.,* p. 1.152, nr. MDCLXXI.

februar[MDXIV]. îl așteptau pe ziua de 21. Sosea două zile mai târziu, *dar acum domnește,* în nouă trăsuri, cu treizeci și cinci de oameni în suită, ca oaspete împărătesc[MDXV], deși stând la o ospătărie, a „Omului Sălbatec”[MDXVI MDXVII]. Primit în audiență la 14 mart[11], *n-avea decât un sfat: să se lucreze repede, până la Paști, cu dânsul împreună.* Nu cerea decât locurile de refugiu în Ungaria-de-Sus: Skt.- Georg și Posing, un adăpost ardelean. Nemeșii însă să fie aduși în robie, numai secuii rămânând liberi, pentru meritele lor[MDXVIII].

La 7 mart, cu încredere, Mihai scria, din Praga, lui Maximilian[1]. Sigismund, puțin surprins, scăpând de sub paza polonilor, îngrijorați, sosise la Botoșani în ziua de 15 mart[MDXIX MDXX]. Tholdy, Virâz și doi alți nemeși alergau să-l întâmpine[MDXXI]. La l-iu april, înconjurat de prieteni și de ajutorul moldovenesc, el poruncea din Cluj[MDXXII]. La 14 o dietă trebuia să-l ridice iar în Scaun[MDXXIII].

Soli se trimeteau la Poartă, cu Tholdy și Gevay[MDXXIV], apoi și Budai[MDXXV].

Plecarea spre Ungaria Supierioară a celui care trebuia să înceapă prin împăcarea cu Basta, izgonit formal din Ardealul unde se visase un fel de prinț

MDXIV Hurmuzaki, IV, p. 241. își recomandă familia la 10; *ibid.,* p. 243, nr. CCIII.

MDXV lorga, în Hurmuzaki, XU, p. 1.153, n[umere]le MDCLXXIII-[MDCLXX]IV.

MDXVI Buta, *Lc.,* p. 194, nr. CCLXIV. Pe patru din ai săi îi „bate cahla” și mor asfixiați, *ibid.*

MDXVII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.157, nr. MDCLXXVm.

MDXVIII *Ibid,* pp. 1.143—[1.14]5, nr. CDCLXVI. Exact așa, în acest din urmă punct, judeca și Carlo Magno; *ibid,* pp. 1.155-[1.15]7, nr. MDCLXXVII. El stăruia tare să fie ajutat Mihai a-și relua țara; *ibid.*

MDXIX *Ibid,* pp. 1.158—[1.15]9, nr. MDCLXXX. Cf. *ibid,* p. 1.164, nr. MDCXH; p. 1.175, nr. MDCCIV.

MDXX *Ibid,* p. 1.161, nr. MDCLXXXVH.

MDXXI *Ibid,* p. 1.162, nr. MDCLXXXIV. Cf. și *ibid,* pp. 1.164-[1.16]5, nr. MDCXCV- VI; pp. 1.173-[1.17]4, nr. MDCCI.

MDXXII *Ibid,* p. 1.176, nr. MDCCVI.

MDXXIII *Ibid,* p. 1.178, nr. MDCCXm.

MDXXIV *Ibid,* p. 1.179, nr. MDCCXIV.

MDXXV *Ibid,* p. 1.196, nota 2.

permanent, avu loc la 3 april. *Mergea la Viena să-și ia banii pentru a tocmi o armată care nu va putea fi niciodată a lui*[MDXXVI]. Pleca de acolo la 29, bucuros și pentru că nu-și dădea seama că acei care voiau să se folosească de dânsul îi păstrau aceleași sentimente. Dacă Ungnad nu mai era, un Pezzen vorbea doar de misia pe care o are „Valahul" ca să-și ispășească prin „mai multă ascultare", „crimele de mai înainte"[MDXXVII]!

Dimpotrivă, șchiopul Ferrante Gonzaga fu fața de dânsul de o aleasă politețe. în ziua de 11 mai[MDXXVIII MDXXIX], când Mihai ajunse la Cașovia, el fu întâmpinat la distanță de o milă, cu patru companii de călăreți și nobilii unguri de acolo. El se aruncă de pe cal spre generalul împărătesc și-i întinse mâna cu câteva cuvinte românești de salutare. Apoi ambii călări, cu Domnul la locul de cinste, pe care-1 refuzase la început, mergeau spre gazdă, unde îndată începură discuțiile cu privire la planul de campanie". Se observa însă la el, în așteptarea lui Basta, o

neliniște fizică, o mișcare în ochi, în mâini și în picioare, care arăta multa suferință și multa înfrângere de sine[1].

Sosit la 18, Basta așteptă două zile acea întâlnire și împăcare cu unul pe care-1 ura și voia să și-l ia dinainte pentru satisfacerea unei ambiții care, cu toată trista expierienţă recentă, nu capitulase. Basta vorbi întâi, și numai pe urmă Mihai arătă că, având în vedere serviciul ce stau să-l facă împreună împăratului, uită ce-a fost în trecut[MDXXX MDXXXI]; bun în fundul inimii el poate că iertase trădarea și toate jignirile ce urmaseră. Din parte-i, Basta

---

MDXXVI *Ibid,* p. 1.176, nr. MDCCVn.

MDXXVII *Ibid,* p. 1.177, nr. MDCCX.

MDXXVIII *Ibid,* p. 1.180, nr. MDCCXVm.

MDXXIX La 5 Gonzaga-1 înștiința că-1 va primi cu cinste; Hurmuzaki, IV, p. 251.

MDXXX Veress, *Lc.,* pp. 365-[36]6, nr. 347. V. și h-1 următor. Era vorba de a se trimete cu Mihai un anume Girolamo Dentici în calitate de comisar, *ibid.,* pp. 368—[36]9, nr. 351.

MDXXXI *Ibid.,* pp. 371—[37J2, nr. 354.

vorbea lui Matthias despre „dibăcia” *(destrezza)* ce întrebuințase și făgăduia conlucrarea „numai dacă din partea lui n-ar interveni vreo lipsă”[MDXXXII]. Apoi el plecă la Sătmar, pe când Mihai mergea să-și adune haiduci la Dobrițin[MDXXXIII]. Se mai întâlniră de câteva ori, și cu Gonzaga, înainte de a hotărî o fulgerătoare ofensivă.

La 12 iunie Basta era la Sătmar[MDXXXIV], - lângă Mihai Szekely -, gata de atac, după ce se părăsise ideea unei înțelegeri pașnice cu Sigismund, care să se întoarcă în Silezia. Generalul împărătesc însuși primise o scrisoare destul de arogantă, prin care prințul restaurat își arăta mirarea pentru războiul ce se gătește asupra lui[MDXXXV].

Sigismund încercă să oprească furtuna printr-o nouă și grozavă pâră contra lui Mihai. Știind, cum se știa de mulți, la Cașovia chiar, că Mihai încearcă a opri pe turci, mijlocind chiar, precum începuse și în anul trecut, o pace între ei și împăratul, el făcu așa ca un moldovean să alcătuiască scrisori de trădare către Ibrahim-Pașa, prin care el se ruga de iertare, făgăduind lupta contra nemților, numai să i se dea Cașovia, precum și alte scrisori către ai săi din Țara Românească, Udrea, Negre, care au fost uciși tocmai în acest timp, din ordinul iui Simion-Vodă[MDXXXVI], și Stoica sau Stoichiță, prin care se recomanda aceeași politică, alături de

turci, batjocurând pe împăratul „cu minte puțină”, ca și frații[1], „sașii fără omenie”, pe „afemeiații” de la Praga și Viena. Pe lângă alte dovezi care arată falsificația, se adaugă aceea că data însăși, de Cașovia, l-iu mai, e nepotrivită, dacă nu se admite întrebuințarea stilului vechi - și Mihai nu s-ar fi apucat a scrie în chiar ziua

MDXXXII Veress, Epistolae Georgii Bastae, I, p. 548.
MDXXXIII Veress, *Documente,* VII, pp. 371—[37]2, nr. 354. V. și Hurmuzaki, VIII, pp. 211, 215—[21]6, 218, 381, nr. 361; p. 382, nr. 362; Spontoni, *Lc.,* p. 136 și urm.
MDXXXIV Iorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.193, nr. MDCCXLV.
MDXXXV Veress, *l. uit. c.,* pp. 387—[38]8, nr. 269.
MDXXXVI Capul lui Udrea e trimes la Poartă, Hurmuzaki, IV[2], p. 31.

sosirii sale - și mai ales faptul că în așa-zisul original slavon iscălitura lui Mihai e vădit falsificată[MDXXXVII] [MDXXXVIII]. De la început, arhiducele Matthias, căruia Gonzaga-i comunicase scrisorile, cerând originalele, amintea că Mihai prevăzuse asemenea intrigi, rugând să nu fie ținute în samă[MDXXXIX], și la Viena se spunea de la început că documentele sunt false[MDXL]. Basta însuși, care le trimete totuși, se îndoiește dacă „vin de la Mihai însuși”[MDXLI].

înlocuit la Cașovia cu Ferrante Gonzaga[MDXLII], dar păstrat pentru operațiile militare în Ardeal, acesta câștiga, împreună cu Mihai, la 3 august, marea biruință de la Goroslău.

Mihai avea cu dânsul mulți haiduci, mercenari la îndemâna oricui, care prădară la bâlciul de la Beiuș, unde Domnul avea legături[MDXLIII]. Se

---

MDXXXVII Că aceasta era părerea lui Mihai, nu e îndoială: el râdea de bufonul lui îmbrăcat nemțește și spunând cuvinte nemțești; Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 129. Povestea că întreba pe comisarii îmbătați dacă Rudolf e „femeie sau fată”, *ibid.,* p. 130.

MDXXXVIII Veress, *Lc.,* p. 390, nr. 371.

MDXXXIX Hurmuzaki, IV, pp. 249-[2]50, nr. CCXI; pp. 255, 278-[27]9; Szădeczky, *O.c.,* pp. 412-[41]4; Lascaris, în *Revue historique du Sud-Est europeen,* IV, p. 203 și urm.; lorga, *Basta și Mihai Viteazul,* pp. 53—[5]5, înainte de găsirea formei slavone; același, *Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?,* în *Mem. Ac. Rom.,* XI. Pentru cunoștința la Cașovia a scrisorii către Ibrahim și Veress, *Lc.,* pp. 384—[38]5, nr. 365. Traducătorul scrisorilor fusese românul Ștefan Boer, făgărășean; Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 160. El a și mărturisit lui Basta contra lui Mihai. Cf. și Veress, în *Revista istorică română,* II.

MDXL Veress, *Lc.,* p. 391, nr. 372. In acest moment, situația lui Simion Movilă, contra căruia turcii numiseră pe Radu Mihnea, era deosebit de grea; *ibid,* pp. 391—[39]2, nr. 373. Mihalcea, care trimete salutări lui Radu Buzescu și lui Drâghici, e prezintat ca autorul scrisorilor. I s-ar fi smuls declarații în acest sens; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.220. Pentru solii munteni veniți în iulie ca să ceară de la Basta un domn, Meteș, *Domni și boieri români în orașul Cluj,* pp. 26—[2]7.

MDXLI Hurmuzaki, FV, p. 257, nr. CCXV. Nu știe „dacă sunt lucruri născocite de ardeleni ori ba; n-1 următor. Scrisorile și la Szamoskbzy, trad. Crăciun, pp. 149- [1]50. Cronicarul crede că la început nu le-a știut Basta.

MDXLII lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.194, nr. MDCCXLVm.

MDXLIII Hurmuzaki, IV, pp. 244-[24]6, nr. CCV.

puteau aștepta trupe din Muntenia, unde Simion fugise spre Buzău, turcii pregătindu-se a-1 înlocui cu Radu Mihnea[1]. Mihalcea alergase la el cu vreo 800 de oameni[MDXLIV MDXLV].

Secuii însă-i lipseau. Era așa de cumplită ura sașilor din Brașov față de dânșii, încât, fără să le mai pese de împărat, ei proclamaseră, mai ales ținând samă de fuga lui Simion-Vodă, că oricine va trece la Mihai va fi ucis cu toți ai familiei sale și casa i se va arde sau dărâma[MDXLVI]. Se aștepta acolo o catastrofă a lui Mihai, grămădit cu puțini într-un colț mlăștinos, și înconjurat de turci[MDXLVII]. Și biruința se va atribui de sași, nu meritelor lui Mihai, ci scrisorilor false de pace cu Sigismund, prin care s-ar fi oprit sosirea unui contingent turcesc mai însemnat[MDXLVIII]. Ba victoria ar fi fost datorită unei simple surprinderi de noapte[MDXLIX MDL].

La Moftin, lângă Sătmar, Vodă unise aceste trupe, bune pentru o singură bătălie, iar nu pentru o întreagă campanie, și mai ales nu pentru paza devotată a conducătorului lor, cu miliția germană a asociatului său. Această unire într-o singură armată nu corespundea dorinții nici a unuia, nici a altuia din cei asociați, peste tot ce-i despărțea și trebuia să-i despartă, prin puterea împrejurărilor, ci era *ordinul formal, foarte cuminte, al arhiducelui Matthias*[1].

După îndeplinirea acestei intimații, Mihai scria acestuia, la 17 iulie, arătând că Sigismund și-a înaintat lagărul până la Girot, de unde au început ciocnirile de

---

MDXLIV Sau cu un fiu al lui Cercel, *ibid.,* IV[2], p. 39, nr. XXXV. V. și n-1 următor. E vorba de Marcu; Buta, *Lc.,* p. 249, nr. CCCLI. Mihai ar fi vrut să-i dea pe fiica sa; V. Giovanni Beduccino, în lorga, *Mem. Ac. Rom.,* XH, p. 98.

MDXLV Veress, *Lc.,* p. 389, nr. 370.

MDXLVI Cronica lui Massa și Fuchs, *Lc.,* p. 305.

MDXLVII *Ibid.,* p. 306.

MDXLVIII *Ibid.,* p. 307.

MDXLIX *Ibid,* pp. 307-[30]8.

MDL Veress, *Lc.,* p. 393. V. în același sens ordinul imperial din 8 august, lorga, în Hurmuzaki, XB, pp. 1.213-[1.21]4, nr. MDCCLXXXIV.

străjiMDLI. Era vesel și încrezător, mai ales că-i veniseră de acasă știrile despre gonirea lui Simion-Movilă, tocmai în momentul când solii ambilor frați aduseseră la dieta din Varșovia darul de trei sute de cai și boi și o sută de vaciMDLII. îndemna la 19 pe secui să se

ridice, măcelărind pe nobili, și trimetea prin ei scrisori către Radu Clucerul și Stoichiță pentru trimetere de trupe[1].

O retragere a lui Sigismund părea menită să atragă, cu turcii și moldovenii lui, armata dușmană în păsurile înguste ale Munților ApuseniMDLIII MDLIV; se credea că i-au fost îndemn la aceasta și dezerțiunile din armata lui și lipsa ajutorului turcesc pe care-1 așteptaseMDLV. Din partea sa, Basta aștepta pe raiterii silezieni ai lui Rottal fără care nici Domnul român nu voia să rișteze bătălia ce trebuia să fie decisivăMDLVI.

Deși Sigimund domina de pe un deal câmpul de luptă - un atac al polonilor, admirabilă oaste experiență și sigură, aduse un prim succes de avangardă - tunurile, așezate prea sus, ale prințului ardelean, băteau deasupra capetelor armatei vrăjmașe. Când Mihai atacă de-o parte și Basta de alta, marea oaste, compusă în parte din moldoveni, turci și tătari, o luă la fugăMDLVII. Domnul trădat de nemeși se arăta nemilos față de

---

MDLI Veress, *Lc.,* pp. 395-[39]6, nr. 376.

MDLII Buta, *Lc.,* p. 201, nr. CCLXXXUI. V. vestea dată de Ieremia că i-a fost bătut fratele (5 iulie); I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II[2], PP. 47-[4]9, nr. XXVIII; pp. 52-[5]4, nr. XXXI (26 Iulie).

MDLIII lorga, în Hurmuraki, XII, pp. 1.205—[1.20]6, nr. MDCCLXXI.

MDLIV Veress, pp. 402-[40]4, nr. 383.

MDLV V. și lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.299-[l.]300, nr. MDCCLXXVI: știri din Cluj despre primele harțe.

MDLVI Veress, *Lc.,* pp. 4O7-[4O]9, nr. 387.

MDLVII Hurmuzaki, VUI, pp. 222-[22]4, nr. CCCXXV; lorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1.211-[1.21]2, nr. MDCCLXXX; Spontani, *Lc.,* p. 150 și urm; v. și lorga, în Hurmuzaki, XH, p. 1.225, nota 1. turcii atribuie lui Mihai biruința; v. *ibid.,* p. 1.212, nr. MDCCLXXXI. Cf. și scrisoarea lui Becteș-Pașa de Erlau, *ibid.,* p. 1.213, nr. MDCCLXXXH. V. și n-l următor.

dânșii, și, Komis căzându-i în mână, puse să-l execute[MDLVIII]. Din Pojon, episcopul Szuhay interveni pentru cruțarea nobililor înșii[MDLIX]. Csăky urmase pe Sigismund, fugind până în Moldova[MDLX].

Băthory scăpă schimbat de haine și, urmărit la Tușnad, trebui să se apere cu sabia în mână[MDLXI].

La 4, din tabără, Mihai anunța lui Matthias că și-a făcut datoria. Cu toți moldovenii, turcii și tătarii lui, prințul ardelean fusese cu totul bătut, luându-i-se tunuri și steaguri; se speră că Sigismund va avea aceeași soartă ca vărul lui, Andrei. Domnul cerea pentru el artileria, având în vedere și alte întreprinderi. Nu trecea cu vederea participarea la victorie a lui Basta, dar pomenea pe „răuvoitorii săi, care-i doresc

pieirea și care nu trebuie crezuți”[1]. Scrisoarea e adresată, cum am spus, către Matthias, dar postscriptul, către Rudolf însuși, spune ce face scrisoarea însăși: *„Rog pe Maiestatea Voastră să binevoiască a mă avea în vedere cum se cuvine (condignam mei rationem habere) și să-și recheme în amintire că a treia oară mi-am vărsat sângele pentru recăpătarea țării Ardealului* și că mi-am pierdut toată averea, numai să fiu slugă de folos a Maiestății Voastre și a toată creștinătatea, și nu voi înceta cât voi trăi, ci cu toată virtutea și truda *(industria)* mea vom căta să fac a înainta lucrurile Maiestății Voastre și ale creștinătății”. *Pare a cere o altă bază decât a vechii sale moșii:* „Iar Țara Românească, total pustiită de tătari și de turci, nu mai are decât munții și apele; să binevoiască a mă îngriji și ajuta cu vreo milă din dărnicia Sa înnăscută, ca să am cum să mă țin și să rămân sub aripile Maiestății Voastre”[MDLXII MDLXIII].

MDLVIII *Ibid.,?.* 1.218.

MDLIX Veress, *Lc.,* pp. 416—[41]8, nr. 396.

MDLX Scrisoarea lui din Iași, 13 august.

MDLXI *Album oltardinum,* la Trauschenfels, *O.c.,* p. 35.

MDLXII Veress, *Lc.,* pp. 410—[41] 1, nr. 389; Hurmuzaki, IV, pp. 265—[26]6, nr. CCXXHI.

MDLXIII *Ibid.,* pp. 265-[26]6, nr. CCXXTV. Cf. *Mon. Com. Trans.,* V, pp. 98-[9]9.

Răspunsul imperial fu foarte măgulitor. *Mihai e tratat ca un șef de armată independent, ca un prinț, care-și poate urma calea.* I se recomandă numai să nu atace Moldova, ca să nu provoace pe poloni; *pentru reluarea Țării Românești, s-a dat ordin lui Basta să ajute cu oaste și cu tunuri, îndată ce va fi supus tot Ardealul, care-i e evident lăsat în samă numai lui. Deci, nu se mai păstra nimic din hotărârea care făcea pe Mihai guvernator.* Lui Basta nu i se fixa niciun alt program decât acela de a reduce pe ardeleni, adăugând și mențiunea lui Mihai ca ajutător, dar numai în treacăt[MDLXIV]. El prelinsese ca steagurile, șaptezeci și două, luate la Goroslău, să-i fie încredințate, și Vodă, protestând la început, acceptase[MDLXV].

Basta plecă înainte spre Cluj, unde ajunse la 9. Stătu acolo șapte zile, orânduind[MDLXVI]. La 5, Mihai era singur la Zalău, de unde scrie nunciului de la Praga și ambasadorului spaniol de acolo[MDLXVII]. E sigur că el voia să-și îndeplinească întâi datoriile față de bieții ai săi, de atâta vreme părăsiți, în mijlocul celor mai cumplite primejdii, la Făgăraș,

acum cetatea lui Csâki. Nimic însă nu ne spune ce s-a petrecut cu dânsul până la *noua întâlnire, pe care n-o ceruse și n-avea de ce s-o ceară, cu Basta, șef al altei armate.*

îndată, la 16, Basta veni cu întreaga lui oaste de la Cluj la Turda[1], așteptând pe Bomemisza și alți nobili credincioși, care se aflau încă la Gurghiu[MDLXVIII MDLXIX]; de

---

MDLXIV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.217, n-le MDCCXCI-[MDCCXC]II.

MDLXV Szamoskozy, trad. Crăciun, pp. 160—[16]1. Mihai le trimete prin Radibrati și Toma Cavriolo. S-a crezut că cearta a fost pentru tunuri; Czanek, în Trauschenfeis, *Lc.,* p. 121; dar v. și pentru Ieremia Movilă. I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Sup.* n², p. 61.

MDLXVI De la 11 la 16; v. Meteș, Domni și boieri din țările române în orașul Cluj, pp. XII, 27.

MDLXVII Veress, *Lc.,* pp. 412-[41]3, nr. 392.

MDLXVIII *Ibid.,* p. 442, nr. 415; lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.229, nr. MDCCCVm.

MDLXIX *Ibid.,* p. 1.219, nr. MDCCXCIV.

aici țintea la Deva[MDLXX]. Mihai trimete un ragusan cu scrisoare[MDLXXI].

El, care-și împinse tunurile - și cele luate de la Șimlău - înainte, ajunse la Turda înaintea lui Basta.

încă a doua zi după plecarea din Cluj, generalul imperial era hotărât să rezolve vechea rivalitate a lui cu Mihai prin îndrăzneala unei crime. Scria lui Gonzaga că „avea gânduri grele", ca unul care „descoperise, după bătălie și luarea Clujului, în Mihai planuri foarte noi contra serviciului Maiestății Sale și al arhiducelui Matthias"[MDLXXII].

La sosirea lui Basta, Domnul merse să-l întrebe pentru ce poposește acolo. Dușmanii lui au povestit pe urmă că o ceartă ar fi izbucnit cu acest prilej. Basta s-ar fi plâns că ai lui Mihai pradă țara împăratului - ceea ce nu se putea împiedeca, Gheorghe Rațjefuind din propriul său impuls bisericile din Alba Iulia[MDLXXIII], iar Vodă i-ar fi răspuns că țara e a aceluia numai care o poate ține, dar împăratul mai are și altele.

A doua zi, la 19, Mihai trebuia să apuce drumul său, alt drum, acela la care avea tot dreptul, căci *în toate înțelegerile cu imperialii fusese vorba de recuperarea Țării Românești, făcută mai ușoară prin revolta contra omului polonilor*[MDLXXIV]. Basta i-ar fi obiectat în ajun că e lucru greu și el are oaste puțină; dacă a vorbit așa, *nici una, nici alta nu era adevărat.* Se pare însă că o mare parte din trupe și plecase. Așa o spune și *Cronica Buzeștilor*. „iar Basta făcu meșteșug viclean, că zise lui Mihai-Vodă ca să-și trimită toate oștile înainte la Făgăraș, numai să rămână el cu Curtea lui și, trecând câteva zile, îi va da ajutor".

Se ținu atunci în tabăra vecină un consiliu cu colonelul Mihai Szekely, cel mai important din ofițerii

MDLXX *Ibid.,* p. 1.220. întâmpinat cu tunul aici, va merge la Sibiiu și Făgăraș.
MDLXXI Cf. Hurmuzaki, VDI, p. 221; Spontoni, *O.c.,* pp. 162—[16]3.
MDLXXII lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.226, nr. MDCCCII.
MDLXXIII *Ibid,* p. 1.220.
MDLXXIV *Ibid.,* p. 1.219, nr. DDCCXCIV.

imperiali. S-ar fi amintit atunci cuvântul aruncat de Mihai la Moftin, că lui nu-i trebuie Țara Românească, - și totuși într-acolo ardea să se ducă. Se aminti ce ar fi spus, că „împăratul n-are nevoie de această țară, având multe altele”[1]. Se decise convocarea lui la un nou consiliu prin fratele lui Pezzen, colonel în oastea lui Basta: odată venit, ar fi să-l aresteze și să-l ducă la Sătmar[MDLXXV] [MDLXXVI].

Mihai nu refuză chemarea, dar lui Basta-i fu frică, văzând că este o mișcare în oastea vechiului său rival[MDLXXVII]. Se hotărî, deci, ca arestarea să se facă în chiar cortul Domnului, spre care se trimese un oarecare Sliferstein sau Scharfeneck, cu germanii lui, și un grup de valoni credincioși, care pricepeau asemenea meșteșuguri, sub comanda lui Beaurî și lui Mortagne[MDLXXVIII] [MDLXXIX]. *Aveau voie să-l ucidă, dacă se opune. Aceasta însemna însă ordinul de a o face,* și oamenii erau dintre aceea care-1 puteau înțelege.

Nici atunci Mihai, în jurul căruia se produsese deodată un gol[3], nu pare să fi făcut acel gest ofensiv sub care el a rămas în amintirea acelora ce din veac în veac îi condamnă asasinatul. „Nu știuse”, scrie *Cronica țării,* acuma împăcată cu cel „bun și viteaz”, „nici se prilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea viteză[MDLXXX]. Apucase doar a spune, în clipa de uimire și indignare, un singur cuvânt: *ba*[*MDLXXXI*]. Voi să se retragă, spune cel mai amănunțit și mai sigur izvor, și să puie mâna pe spadă. Dar căpitanul Rosini (vreun Raucigny), valon, nu-i dete vreme, lovindu-1 cu halebarda, și el muri îndată[MDLXXXII].

Bestiile-i tăiară capul cu însăși sabia lui[MDLXXXIII] și

MDLXXV Hurmuzaki, IV, p 266, nr. CCXXIV.

MDLXXVI Beduccini, *Lc.,* p. 6.

MDLXXVII *Ibid.* La sârbi și români.

MDLXXVIII Se vorbește și de un „Rotonet”, tot valon (v. și mai jos: „Rosini”), *ibid.,* p. 7. De un Verlin, *ibid.*

MDLXXIX Ibid.

MDLXXX P. 300.

MDLXXXI Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 158.

MDLXXXII Ucigașul ar fi fost Beaurî, după Beduccini, *Lc.,* p. 8. Se pradă imediat cortul, deși Basta oprise aceasta; *ibid.*

MDLXXXIII Szamoskozy, trad. Crăciun, p. 155. Tot acolo se spune că Basta ar fi fost jignit de steagul ridicat de Mihai la Cluj pe locul

din tabără, unde râmase trei zile până l-au înmormântat pe furiș niște sârbi[1].

Gloata năimită tăcu. Numai după acele zile de cele mai barbare profanări, soția unuia dintre căpitanii lui putu să fure frumosul cap, până atunci pus pe un cal mort[MDLXXXIV MDLXXXV], pentru a-1 strecura la mănăstirea Dealului, unde, până la monumentul ce i l-am dat noi după ce l-am răzbunat, el zăcea sub lespedea mică purtând această simplă însemnare în limba lui de acasă:

„Aice zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mhail Marele Voievod, *ce au fost Domn Țării Românești și Ardealului și Moldovei',* cinstitul trup zace în cîmpii Tordei, și, când l-au ucis neamții, ani au fost 7109, în luna lui Avg. 8 zile. Această piatră o-u pus jupan Radul Buzescu și jupănița ego Preda”[MDLXXXVI].

---

chinuirii lui Baba-Novac, *ibid,* p. 157. Trausner l-ar fi pârât că Ioan Rați l-a criticat pe Basta pentru că acolo, la Cluj, nevoile lui se îndeplinesc cele dintâi. Ar fi fost aduse înainte și războnările cu dare de foc încercate de ai lui Mihai la Turda și la Aiud; *ibid.*

MDLXXXIV Szamoskbzy, trad. Crăciun, p. 158.

MDLXXXV lorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1.219 și urm., nr. MDCCXCFV; IV[2], p. 4 și urm. Petru Banffi din Brașov, în Trauschenfels, *Lc.,* p. 248, spune că după zece zile e îngropat numai, și pe urmă dezgropat și mâncat de câini: „wird doch von den Hunden auss geschoren und ghefresen”. Despre „calul crăpat” vorbește și Ieremia-Vodă, I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* n[2], n, p. 61. Cf. și povestirea lui Palmed, ed. Legrand, cu elemente de fantazie, dar cu multă simțire, pp. 225- [22J9.

MDLXXXVI lorga, *Inscripții,* I, cap. *Dealu.* Rece, Basta anunță împăratului, la 23 abia, că el a dat ordinul arestării și, în caz de rezistență, a suprimării; Hurmuzaki, IV, pp. 266- [26]7, nr. CCXXV. Carlo Magno, prietenul de pe vremuri, nu vorbește decât de spolille lui și de un tezaur ascuns. - Rudolf trimese un italian în cercetare, dar fără rezultat, iar Maximilian declara cuiva care credea că Mihai a murit nevinovat, că nu păstrează năcaz lui Basta, *non succensemus',* lorga, în Hurmuzaki, XU, pp. 1.242—[1.24J3, nr. MDCCCXXXBI. Până și biserica românească trebuia răpită românilor, ea fiind o ofensă pentru palatul din față, și periculoasă țării; Hurmuzaki, IV, p. 287. Cronica inedită a lui Gheorghe Brancovici grește spuind că acolo s-a îngropat trupul (comunicație a păr. Șt Meteș).

In Polonia, firește că, vestea omorului fu privită cu „bucurie

Vreo șaisprezece ostași întovărășiră în moarte pe domnul lor. Unul dintre boieri se lăudase spunând: „Am pierdut Ardealul pe câmpia Turdei, tot aici voim să-l redobâdimi”[MDLXXXVII].

Schingiuit, bătrânul ban Mihalcea „a fost aruncat la Bălgrad într-o groapă de unde scoteau piatră, în câmpia unde a fost bătaia, în

generală”, *universale alegrezur,* Buta, *Lc.,* p. 245, nr. CCCXLV. „Și-a meritat moartea”, scrie un sas din Brașov; Czanek, în Trauschenfels, *O.c.,* p. 121, și în *Quellen,* V. Și mai aspră *Cronica lui Massa și Fuchs, Lc.,* p. 310, nota 2.

MDLXXXVII Szamoskfizy, trad. Crăciun, p. 159.

locul Târgului Vechi, lângă cetate, de unde l-au scos cânii și l-au mâneai”[MDLXXXVIII].

De atunci au trecut trei secole și jumătate.

Ne găsim azi, ca împotriviri și primejdii, acolo unde erau înaintașii noștri atunci.

Așezați în drepturile noastre, prin acțiunea României libere, asupra ținuturilor stăpânite până mai ieri de străini, ne găsim înăuntru săpați în fiecare clipă de beneficiarii situației nedrepte care s-a înlăturat printr-un război cinstit cu jertfe așa de însemnate și puind în primejdie însăși existența statului român.

Clasa dominantă maghiară nu suferă prezența noastră ca stăpâni ai Ardealului și părților vecine și, ca la 1599-1601, umple lumea de clevetiri cu privire la ceea ce facem, înfățișându-ne ca pe niște barbari călcători de drepturi și distrugători de civilizație. Ca și Csaki Moise Szekely, ea e gata să se lege cu oricine numai să ne dea afară din ceea ce i se pare o cucerire trecătoare.

Sașii și alte elemente germane, față de care atitudinea noastră a fost a celei mai depline prețuiri și a celei mai sincere prietenii, nu ne acceptă de fapt decât dacă între noi și marea nație căreia-i aparțin ar fi legături care pe vremea lui Mihai Viteazul erau posibile cu împăratul Romanilor, șef al creștinătății, dar nu sunt posibile azi cu un pangermanism agresiv, care înțelege a lua în stăpânire lumea.

în afară, orice alianțe am avea, românul e același luptător pentru cauze străine, căruia i se drămăluiesc ca și lui Vodă-Mihai mijloacele de a purta lupta.

Dar avem ceea ce nu aveam pe atuncea, când românii însemnau, pe lângă darul providențial al lui Mihai, doar o masă de boieri în cele două Domnii: *avem un popor românesc care din ce în ce mai mult știe ce vrea și-și dă samă de ce poate.*

MDLXXXVIII *Ibid. Ar* fi fost gâtuit într-o pivniță; Cronică din Prejmer, *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso,* V, p. 434. O întreagă biografie a lui, plină de lucruri nouă, o dă Beduccini, *Lc.,* pp. 8-10.

ANEXE

Politica lui Mihai Viteazul

Conferință ținută în Iași, la 8 novembre 1918[MDLXXXIX], înaintea Regelui, Reginei, prinților, membrilor corpului diplomatic și misiunilor militare.

Sire,
Doamnă,
Altețe regale sau, după un vechi cuvânt,
scump inimilor noastre: somnițe,
Tinere Prinț,
doamnelor și domnilor,

Care e sensul politic și valoarea politică a operei pe care a înde- plinit-o, în așa de scurt timp și pentru o așa de trecătoare trecere de vreme, Domnul înaintea singurei rămășițe trupești a căruia se adunau astăzi dimineață Regele, Regina, Familia Regală, reprezentanții tuturor stratelor populației românești și aceea ai națiunilor care au luptat alături de noi, sprijinind dreptul nostru care, acum, ajunge la biruință? A spune aceasta e singurul scop al conferinței de astăzi, din care sperăm a face să reiasă existența încă din acele depărtate timpuri :: unei tradiții politice românești, care

MDLXXXIX Publicată, în limba românească și franceză, la această dată.

n-a fost uitată niciodată, spre care ne-au întors împrejurările și care nu va putea fi părăsită de acum înainte.

întâi, ce a îndemnat pe Mihai Viteazul să înceapă răscoala sa

împotriva turcilor la 1594, de acord cu vecinul său moldovean și alipindu-se amândoi la o nouă mișcare de cruciată?

Desigur că și greutățile mari ale situației lui. Primit de turci, instalat de dânșii, înconjurat de o gardă turcească, fățișă sau ascunsă, păzit și de mulțimea unor creditori turci, degenerați ieniceri speculanți, care-și permiteau orice față de o țară fără apărare, dator pe mulți ani față de Poartă cu toate veniturile țării sale, fiindcă datoriile domnilor izgoniți, fugari, morți, treceau toate asupra domnului viu și în scaun, el era silit, fără îndoială, să facă din gestul disperării sale un act de eliberare.

Dar nu era numai aceasta. Atâtea popoare sufăr și robii mai apăsătoare. în Impieriul otoman însuși erau alții care, lipsiți și de autonomia noastră, largă uneori cât și cea mai deplină independență, o duceau mai rău decât românii, și totuși au stat liniștiți sau aproape liniștiți în generalitatea lor. Un popor judecă doar ce este intolerabil după conștiința ce o are de sine, de trecutul ca și de misiunea sa.

Și Mihai Viteazul avea conștiința că situația pe care turcii o impuseseră, *de un veac mai ales și nu mai mult, țării sale, este atât de ilegală, pe cât de umilitoare și dezastroasă.*

Se înfățișează principatul lui - deopotrivă cu principatul moldovean - ca o provincie de vasalitate a împăratului otoman, potrivit cu vechi învoieli din vremea lui Mircea-cel-Bătrân, care s-au și citat și publicat, învoieli a căror legitimitate ar fi fost recunoscută de ai noștri.

Cercetând mai bine împrejurările, trebuie să ajungă

cineva la rezultat. Cunoaștem atâtea aspecte ale vasalității față de turci și câteva legături cu dânșii în afară de vasalitate. Ni se arată de izvoare împărați și prinți bizantini mergând în fruntea contingentelor pe care erau datori a le da Sultanilor în orice expediție a lor, din orice loc. Aceeași e soarta prinților sârbi din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, și, câtva timp, șefii Bulgariei în decadență erau supuși la aceeași îndatorire. Iar locuitorii țărilor cucerite cu sabia, ocupate și administrate direct, plăteau haraciul de răscumpărare. Pe de altă parte însă, Veneția dădea Sultanului un tribut, destul de însemnat, pentru acele teritorii albaneze asupra cărora turcii ei înșii ridicau pretenții, și, pentru părțile din Ungaria cucerită întreagă de Soliman cel Măreț, plăteau un tribut analog, mai târziu, șefii din Viena ai Casei de Austria.

Aceeași era situația inițială a noastră față de turci. Mircea cel Bătrân n-a comandat niciodată contingente de vasalitate în armata otomană; nici el, nici urmașii lui până după 1500 n-au mers să sărute poala „împăratului" păgân, și, dacă mai pe urmă s-a introdus acest

obicei, dacă, abia de pe la 1560, s-a ajuns la destituirea domnilor, întrebuințându-se forma chemării la Constantinopole pentru omagiu și reținerea din cauza plângerilor făcute de supuși, acesta era unul din abuzurile contra cărora se încorda instinctul țării. Dar Mircea, care avea Chilia Veche, insulară, deci toată raza ei dobrogeană, și al cărui bunic adusese din Vicina, pe malul drept, de la dânsul, deci, întâiul Mitropolit al Țării Românești, obținuse, amestecându-se în moștenirea Sultanului Baiazid cu candidații săi proprii, cetățile (unchiul său avuse și Vidinul). *Pentru acele cetăți el a plătit un tribut, analog cu acel venefian, ori cu acel austriac.* Mai apoi numai i s-a schimbat, acelui tribut, în chip înjositor, caracterul.

Liberă se simțea astfel o țară care la începuturile sale chiar, în loc să urmărească fantasme imperiale, romane, bizantine, ca ale bulgarilor și sârbilor, se

întemeiase ca *Țară Românească,* după tradițiile romane ale poporului, cu Domnul (domînus)-Impărat în frunte, *pe o bază absolut modernă, teritorială și națională, nu ideologică, una de prezent și viitor, nu de trecut.*

Liberă fața de turci - și această conștiință a dus la lupta biruitoare de la Călugăreni -, *având toată tăria dreptului, țara era, de fapt, tot așa de liberă și față de vecinul creștin de la Nord, ungurul întâi, apoi ardeleanul de tradiție regală ungurească.*

Abia pe la 1100 regii unguri pătrund în Ardeal, pe cursul Mureșului, prinzând rădăcini în Alba Iulia. Până atunci, precum fusese în Panonia, voievodat slav - și întâii șefi unguri se zic și ei: voievozi -, în Ardeal, care n-avea încă acest nume, de obârșie maghiară, era *unul din voievodatele Țării Românești, întinsă cât și hotarele neamului.*

Această „țară" s-a îngustat necontenit după progresele maghiare, dar partea rămasă liberă era totdeauna, și la începutul veacului al XIII- lea, tot *Țara Românească,* „terra Blacorum", *în sensul politic, ca și în cel etnografic.*

Când unul din voievozii de dincoace de munți, pe la 1300, a fundat un stat, el s-a numit „Domn a *toată* Țara Românească" - și a celei de peste munți, ocupată și colonizată de străini numai în ultimul timp: Hațegul, satele sibiiene, Făgărașul. Pentru că însă aceste ținuturi căzuseră sub Coroana ungară, s-a făcut *în numele lor singur* o legătură pe care dreptul politic unguresc a privit-o cu vasalitate. Dar, de vreme ce nu era nici omagiul personal în țara suzeranului, nici acordarea de contingent militar, - cum, pentru ca să aibă Pocuția, au fost siliți a face

domnii Moldovei vecine nici vreun altul din caracterele deosebitoare ale regimului feudal, trebuie să se recunoască și aici, nu numai 'ibertatea *inițială* a Domniei românești dintre Carpați și Dunăre, dar și menținerea principalelor ei elemente și în vremurile când primejdia turcească impunea mai mult sprijinirea pe unguri.

La 1526 regatul Ungariei cade în lupta cu turcii, la Mohăcs; cade cu *toate drepturile sale, medievale,* pe care creațiunea austriacă din vremea lui Eugeniu de Savoia nu le poate reclama nici într-un chip. Și istoriografia maghiară prezintă imediat o Transilvanie națională, adăpostind tradițiile și speranțele statului desființat.

E o profundă eroare. Transilvania, vasală turcilor, pe care o creează, neputând avea Ungaria toată, „maghiarul" de sânge slav, de la hotarele polone, Ioan Zâpolya, prin anii 1530, nu e o creațiune *cu* ungurii și *pentru* unguri. Pe locul vechiului voievodat românesc, deasupra privilegiilor istorice ale Bisericii catolice, ale deosebitelor familii nobiliare, ale sașilor de la Rin colonizați aici, de pe la 1100, de vechii regi, se așterne *o putere princiară care nu face decât să prezideze republica acestor privilegii, ce n-au în ele nimic național, și, departe de a putea sprijini o dezvoltare națională, sunt mai în curând în stare s-o împiedece.* „Voievodul Ioan" însuși nu dorește nimic mai nult decât să iasă din acest Ardeal îngust pentru a reface vechea Jngarie. Fiul său urmărește, după puterea sa slăbănoagă, același vis. *Nici sub unul, nici sub cellalt. Transilvania nu poate căpăta o individualitate politică modernă, ci ea rămâne cu necontenitul și tragicul conflict dintre corpuri privilegiate care nu pot da o națiune și dintre o națiune, cea românească, pe care o împiedică în dezvoltarea ei corpurile privilegiate.*

Când Băthoreștii moștenesc dinastia Zâpolya, *ei, care nu pot avea Ungaria, tind spre Polonia, Ardealul având pentru dânșii, nu caracterul sacru al unei vetre naționale, ci numai acela, provizoriu, al unui punct de sprijin.* Ștefan Bâthory ajunge regele Poloniei, singurul ei rege modem. Nepotul lui, Sigismund, își are, ca și vămi său Andrei, cardinal polon, nu ardelean, toate legăturile acolo. Mai târziu, pe la 1610, Gabriel Bâthory, ultimul din familie, nu visează decât această coroană polonă.

Dar Sigismund Bâthory, botezat așa după împăratul Sigismund de la începutul veacului al XV-lea, și crescut în tradiții de glorie iezuite, visează un moment să refacă Ungaria cea moartă la Mohăcs, cu toate dependențele ei

feudale dincoace de munți. Și, prins întâi într-o cruciată creștină, pe care n-o poate servi singur și pentru sine, el revine

la turcofilia tradițională a dinastiei sale, și prin legăturile cu Polonia, care, de teama impietărilor Casei de Austria, cultiva prietenie cu Sultanul. După o experiență cu imperialii, el lasă Ardealul creaturii polone care era cardinalul Andrei. Jignit de pretenții pe care nu le putea suporta, și *pentru că ele nu corespundeau adevăratei situații de drept a țării sale, sensului politic inițial al acesteia,* și amenințat de o recădere prin acest ardelean în vechea situație a exploatării de către turci, Mihai cucerește Ardealul la 1599, dintr-o singură lovitură.

îl cucerește ca Domn liber al unei țări libere. Adevărat că avuse înțelegeri cu imperialii Casei de Austria, că în actele transilvane noul stăpân se intitulează *locotenent* al împăratului Rudolf al II-lea. Dar cugetarea lui adevărată și intimă se vede în actele și scrisele slavone și românești în care, fără a se marca vreo deosebire de situație, el ia titlul de „Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului". Nu că i-am presupune teorii naționaliste ca acelea modeme, *dar același instinct popular care adusese la 1300, fără teorie, creațiunea principatului a toată Țara Românească silea pe Mihai Viteazul să considere tot așa, unitar românesc, caracterul întregii stăpâniri, de moștenire și cucerire, pe care i-o dăduse o soartă în care vedea numai o consacrare de drept.*

Acest împărat, de altfel, nu reprezenta pentru el *un popor*. Nu-i plăcea lui Mihai de nemți, în care vedea „sași fără omenie", ca aceia pe care, întrebuințându-i atunci când stăteau culcați la picioarele măririi lui, îi găsise în Ardeal. Și, *prin „închinarea" lui din 1598, pe care n-a făcut-o el la Viena sau la Praga, ci trimeși imperiali au luat-o, ca un simplu jurământ de alianță subordonată, în aceeași biserică de lângă Târgoviște, unde era să se aducă peste trei ani capul lui tăiat de aceiași nemți, el nu înțelegea să se supuie vreunui stat*

german.

Imperiul lui Rudolf era însă, precum a și rămas, măcar până în zilele Mariei-Terezei și [ale] lui Iosif al II-lea, creatorii unei monarhii austriece, tot vechiul „Sfânt Imperiu roman de națiie germanică" al lui Carol cel Mare, care înțelegea a face din el *un instrument de cruciată,* și nimic mai mult, cum, iarăși, nimic mai puțin. împăratul stătea între cehi la Praga. Curtea lui avea sfetnici de toate neamurile din țările austriece, dar și mulți străini din Austria ca și de Germania, din Apus, în fruntea armatelor erau generali de origine occidentală, care făceau să se prevadă vremea când Austria era să fie dusă la lupta contra turcului de un de Souches, un Montecuccoli, un Eugeniu de Savoia, un Veterani și un Marsili.

Dar, mai presus de toate, acel Imperiu, care bătea, pe vremea lui Mihai, la porțile Orientului creștin, căutând alianțe și urmărind planuri de coaliție durabilă și de supremație, era numai, potrivit cu caracterul străvechi pe care Carol cel Mare îl dăduse fundațiunii sale, *în funcțiune de acea cruciadă, la care Domnul român se ralia în momentul când încheia legătura sa cu împăratul, ca împărat creștin, nu ca șef al nației germane.* Papa Clement pornise din nou războiul sfânt și în fruntea lui, potrivit cu tradiția, era dator să puie pe împărat, căruia-i dădea bani și trupe în același timp când îi împrumuta, cu puterea sa de urmaș al lui Grigorie al VII-lea și al lui Urban al II-lea, o autoritate pe care altfel n-ar fi avut-o.

Astfel Mihai prin actul său din 1598, prin situația internațională pe care înaintea Europei o accepta în 1599-1601, nu făcea altceva decât, pe de o parte, să puie la dispoziția cruciatei occidentale, pornită pe distrugerea Imperiului otoman, pe refacerea libertății creștine în Orient, puterile sale *și ale întregii sale rase, unite sub comanda sa, cum odinioară, tot pentru opere de cruciate eliberatoare, forțele românești fuseseră unite, din Ardeal, de Ioan Corvinul de Hunyadi și, din Moldova, de Ștefan cel Mare, și să reia în același timp,*

în singura formă posibilă - când Franța, Anglia nu pătrundeau mai deloc în aceste părți ca mari factori de influență și Italia, îmbucătită, uitase tradițiile glorioase ale republicilor Veneției și Genevei, ale Neapolei angevine - legătura cu Occidentul de unde venea, nu numai originea neamului său, dar și tradiția lui politică, așa cum se păstra de o mie de ani în straiele populare.

Că, în calea lui, el, care se credea legat de Europa creștină, de cruciata liberatoare, de generozitatea unei mișcări idealiste, de sfințenia unui vis mare, a întâlnit egoismul austriac, zgârcit de bani, incapabil de luptă, rezervat în concesii, capabil de crime pentru a-și apăra interesul și că a căzut înaintea coaliției acestuia cu neastâmpărul, setos de veșnice schimbări, al aristocrației maghiare din Ardeal, rămasă medievală în suflet și incapabilă de a înțelege viața de stat, națională sau nenațională, nu e desigur vina lui.

în acest Ardeal, el a găsit și mulți străini, dar mai ales multe privilegii străine, din acele vechi timpuri ale Evului Mediu, din care el însuși, în pronunțatul său simț de realități, în furtunosul său avânt către faptă, în neputința sa de a înțelege și de a admite ceea ce nu se putea dovedi prin puterea dreptului activ, nu făcea desigur parte.

Atâta i s-a cerut în Ardeal de națiile care nu erau ale lui, să respecte privilegiile, și aceste privilegii, deocamdată, le-a respectat. Se

poate zice chiar că niciodată privilegiile ardelene n-au fost mai deplin, mai strict respectate decât în zilele lui Mihai Valahul, ale Voievodului care, așa de mult adulat în vremea scurtă a puterii sale, n-a fost insultat în trupul său însuși, ca și în memoria sa, decât după clipa tragică a căderii și a morții.

Și, o dată ce n-a voit să se atingă de privilegii - ridicând, ceea ce nu putuseră face un Sigismund și un Andrei Bâthory, mai presus de ele numai o autoritate personală pe care niciun pergament pecetluit n-ar fi fost în stare s-o împiedece ori s-o împuțineze, - *el a avut de fapt pe toată lumea la îndemână,* felicitându-se chiar fiecare că sub noul regim este, în același timp cu o

puternică armată apărătoare și cu un cumplit șef al ei, o disciplină de fier, necruțătoare, cum nu se mai cunoscuse prin aceste părți.

Astfel nobilii unguri, cu episcopul catolic Naprăgy în frunte, au făcut parte - și au fost mândri de aceasta - din Sfatul lui. Căpitani unguri au condus cete ungurești sub steagurile lui. Administratori de semințe ungurească au strâns, alături de dregătorii lui români, venituri pentru acest mărinimos stăpân. Și, chiar când majoritatea privile- giaților, cu sprijinul, singur hotărâtor, al imperialilor lui Basta, i-au adus căderea, s-au găsit oameni dintre maghiari care s-au închinat înaintea măreției dispărute și au recunoscut, cu adâncă pietate, toată deosebirea ce exista între acest teribil om și homunculii cu care erau deprinși până la dânsul.

Sa mai vorbim de sași? Ei rămăseseră legați de Casa de Austria, și Mihai *vorbea în numele împăratului.* Și fără aceasta însă acești fricoși gospodari, gândindu-se numai la agonisita lor, s-ar fi împăcat definitiv, ei care de veacuri se îmbogățiseră bătând drumurile de negoț ale Țării Românești și ale Moldovei, cu un voievod al cărui cuvânt avea o netăgăduită valoare, *a cărui putere, în deosebire de a principilor ardeleni nu se răzima numai pe izvoarele de venituri ale Ardealului și ale cărui planuri victorioase erau în stare a smulge și din țările cucerite izvoare de putere pentru sine și fundațiunea sa politică.*

Rămân secuii, unguri, și totuși *altfel* de unguri. Veche strajă în Carpați, desfăcută pe la 1200 din masa maghiară, ei și-au asimilat pe românii din muntele lor, nu numai ca material etnic, ci și în cultura lor economică și sufletească, oferind azi așa de mari asemănări cu ai noștri, încât ele nu se pot explica altfel decât prin *comunitatea de sânge.*

Țărani liberi, ostași privilegiați, ei au văzut în domnii unguri și în prinții aleși și susținuți de dânșii, dușmanii lor ereditari, iar în

Domniile țărănești de la noi sprijinul unei libertăți de care numai murind s-ar fi putut despărți. De aceea s-au luptat la Vasluiu în oastea lui Ștefan cel Mare, fără să-i fi

trimes regele Ungariei, de aceea au susținut pe Petru Rareș, fiul lui Ștefan. Mihai le-a promis înnoirea privilegiilor și ei l-au chemat în țară; el s-a ținut de cuvânt și ei au luptat pentru dânsul, iar după moarte l-au plâns ca pe căpitanul lor iubit.

Acestea sunt *fapte.*

S-a crezut mult timp că între Mihai și între majoritatea, zdrobitoare, a românilor din Ardeal și părțile anexe până la Tisa n-a existat altă relație decât avântul furtunos cu care acești iobagi, acești șerbi au salutat ivirea liberatoare a lui Vodă, - căci, de fapt, mii și mii dintre acești oameni nenorociți s-au aruncat, într-o nouă jacquerie, după tradiții încă proaspete, *nu asupra orașelor săsești,* ci asupra singurelor castele ale nobilimii.

S-a văzut însă pe urmă marea operă de consolidare pe care Mihai a îndeplinit-o acolo în favoarea neamului său. Acest neam, așa de apăsat tocmai pentru că era mai vechi decât privilegiații colonizării, pentru că reprezenta rasa indigenă cu dreptul ei primar, indestructibil, își croise o singură formă legală de existență, a Bisericii. încă de pe când era numai aliatul lui Sigismaind Bathory, Mihai căpătase de la acesta dreptul de a face pentru ai lui la Bălgrad, *Alba Iulia,* capitala provinciei, o biserică de piatră, care a durat până la creațiunea, la începutul secolului al XVIII-lea, a *Karlsburgului* austriac. Un biet Vlădică românesc vegeta în suburbii; el l-a luat de l-a așezat în cetate. Două alte episcopii trăiau, cu întreruperi, în Nord-Estul țării, la Vad, pe vechiul pământ cedat ca feudă Domnului Moldovei, și în ținutul muntos de deasupra Ardealului, în Maramureș, la Muncaciu. El a făcut din ei sufraganții Vlădicăi din Bălgrad, care devenea astfel un Mitropolit. Și acest Mitropolit însuși trebuia să fie de acum înainte, canonicește, nu numai uzual, legat de Scaunul muntean al Târgoviștii. Veacuri întregi, unitatea culturală a neamului era să decurgă din această faptă.

Domnia a toată Țara Românească, Marele Voievodat cu caracter regal, imperial, de la 1300 învia astfel prin acțiunea lui Mihai după alte trei secole.

Gândul lui mergea însă și mai departe, *fără ca totuși stăpânitorul de stat modem să fi pierdut vreodată din*

vedere importanța hotărâtoare a unității românești, care-i servea și de bază și de legitimare.

La 1600 el înțelegea să refacă, în calitatea lui de perpetuu căpitan de cruciadă, care ar fi lăsat această moștenire și urmașilor săi, opera Corvinului, care, pe la 1440-[14]56, liberase Serbia, străbătuse Bulgaria și căutase pe la Vama, unde l-a oprit marea catastrofă din partea turcilor, drumul spre Constantinopol unde încă nu pătrunseseră turcii otomani. O tradiție românească din Ardeal, pe care, el, care o aducea și din Țara Românească însăși, înțelegea s-o servească din toate puterile sale, făcând din ea, nu numai marele său titlu de glorie, dar și o legitimare pentru existența politică a neamului său.

înrudit cu grecii din cele mai mari familii, având probabil sânge imperial în vinele sale, trăit un timp la Constantinopol, cunoscător al speranțelor de libertate ce se iveau din nou în mijlocul grecismului cucerit, Mihai s-a privit pe sine, - și a fost privit de reprezentanții acestuia - ca *șeful revanșei și refacerii bizantine.* A legat mai strâns, canonic, toate Bisericile țărilor supuse lui de Patriarhul constanti- nopolitan, *fiindcă vedea în acestea un instrument de stăpânire pentru dânsul.* Greci au luptat sub steagurile lui, și grecul Stavrinos ca și grecul Gheorghe Palamed au cântat isprăvile Voievodului, nu ca pe ale unui străin, ci ca pe ale înfățișătorului chemat al dreptului creștinătății în Orient.

De mult scriitorii de anale slave în Balcani, pornind de la împărații romani și bizantini și trecând pe la țarii bulgari și sârbi, ajungeau la domnii români ca la continuatorii autorității lor. Supuși unor prelați greci, ca Dionisie Rali al Tâmovei, din care Mihai făcu capelanul său în Ardeal și în Moldova, reorganizatorul canonic al Bisericii locale, bulgarii cerură prin aceștia, prin *tot soborul* acestor șefi religioși ai lor, libertatea de la Mihai. Iar sârbii, care, o clipă, crezuseră în Sigismund, proclamându-1 ca rege al lor, pentru a-1 vedea părăsind, rușinos, asediul, îndelungat și zădamic, al Timișoarei

turcești, puseră bandele lor, sub Baba-Novac, ars apoi de unguri pentru cauza, învinsă, a lui Mihai, și sub atâția alții, în serviciul eroului, *care era și al lor,* alături cu țăranii și boierii munteni și moldoveni care înconjurau pe șeful firesc al rasei lor.

Valoarea politică a lui Mihai Viteazul, după tot ce s-a găsit în timpul din urmă cu privire la spusele și faptele lui, nu mai poate fi tăgăduită. Ea face dintr-însul, biet bastard domnesc, lăsat fără instrucție, crescut prin străini, desțărat ani de zile, ajuns întâmplător Domn al unei țări fără tezaur, fără armată, fără alianțe ca și fără mijloace de acțiune, una din marile personalități ale veacului al XVI-

lea. Acela pe care, pentru vitejia și martiriul său, ai săi îl consideră - cum s-a văzut și azi, când mulțimile populare sărutau crucea de lângă osul său ca pe aceea pusă deasupra unei relicvei de sfânt canonizat - drept un sfânt și mucenic, se ridică astfel și în stima cercetătorului străin al politicii universale.

Maiestății Voastre, Sire, care, și cu ajutorul aliaților săi, calcă pe urmele lui, și prin imperioasa voință a împrejurărilor, el, vechiul viteaz român, i-a lăsat o *tradiție politică,* un îndreptar de *politică națională,* pe care tot veacul al XVII-lea l-a știut și numai epoca fanariotă a putut să-1 uite pentru ca el să apară din nou o dată cu Renașterea noastră, - Franța luând acuma locul pe care, în îndreptarea spre Occident, îl avuse pe vremea lui Mihai, ca formațiune internațională de cruciade, Imperiul.

Această tradiție, pe care Ștefan cel Mare, prin politica sa mun- teană și ardeleană, prin legătura cu Papa și cu republicile italiene, prin misiunea sa de cruciadă contra turcilor, a reprezentat-o, împărătește, cuprinde în ea trei elemente: *necesitatea unității etnice ca popor modem, legăturile cu Apusul originii și civilizației noastre populare și prezidarea frățească, nepărtinitoare, a libertății creștine în Orient.*

Războiul s-a încheiat.

Pacea ce va fi iscălită va crea o nouă bază de drept. Cei care au contribuit așa de sincer, ca diplomați și ostași, la victoria dreptului nostru ne vor părăsi. îi asigurăm că vor lăsa în urmă, nu numai neștearsa amintire a tot ce au făcut pentru noi, ci și un popor unit, care, prin conștiința de misiunea sa și prin puterile pe care și le simte, va fi și mai departe unul din elementele cele mai sigure ale ordinii morale în umanitate.

Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română[MDXC]

Dacă s-a spus că prin paginile istoriei trecutul este învățătorul, călăuza, îndreptătorul prezentului, cu tot atâta temei se poate spune că trecutul el însuși trăiește, nu numai în prezent, ca tradiție, pe de o parte, ca incomensurabile și a tot puternice forțe misterioase lucrând în noi înșine, pe de alta, dar că el se impregnează de viața timpurilor ce au venit dintr-însul și printr-însul, că se înalță și cade, se luminează și se întunecă în anumite părți ale lui după cum răsar vremile nouă, fiecare cu lumina ei. Și mai ales că unele părți, care erau și înainte, dar nu se vedeau, fiindcă nu trebuia, *nu se cereau* să se vadă, se ivesc deodată limpezi și impresionante, pentru că acea lumină a altei vremi, umblând destăinuitoare, s-a oprit, în sfârșit, și asupra lor.

De aici nevoia pentru istoric de a fi cât de mult amestecat în lucrurile vremii sale, amestecat, nu numai ca martor care vede „obiectiv” și notează rece pe hârtia lui, considerată ca vechile table de aramă ale lui Clio, ci ca factor însuși, după puterile lui, în viața care se zbate, fierbe, spumegă, stropește și murdărește, dar înviorează în jurul ei și se duce, după mult zbucium, drept înainte, sigură, către o lume mai bună și mai fericită. Din experiențele și din isprăvile, din suferințele și din

---

MDXC „în fața parlamentarilor din provinciile dezrobite.” Tipărită la 1918.

izbânzile lui, el ajunge a cunoaște mai bine însăși materia studiilor sale, pe care, fără a falsifica de obicei, prezentul o interpretează necontenit.

Așa este cu epocile, și tot așa cu personajele conducătoare, care, și când par a crea ceva de la dânsele contra timpului lor, nu fac decât să personifice și să personalizeze puterile din mijlocul cărora se desfac

ori, printr-o putere misterioasă, să prejudece asupra anilor care se scurg, asupra veacurilor, uneori, care vor veni, să atragă spre sine și să răsfrângă prin sine, ca un cristal care fură lumina depărtată și o aruncă minunat în mijlocul umbrelor, lucrurile pe care viitorul le ține încă în nesfârșitele lui vistierii.

Mihai Viteazul - acela pe care noi, cei de aici, care puteam, ne-am obișnuit a-1 aminti, nu numai la data biruinților lui, care sunt mai multe, dar niciuna așa de cuprinzătoare, de expresivă și de simbolică, încât în ea să-l putem închide cu ce-a fost mai mare și mai înalt în fapta și cugetul lui, ci, după vechiul obicei creștinesc, la ziua numelui său, la hram, cum facem cu noi înșine - a fost, fără îndoială, în anii de tragică întrebare a soartei și de jertfire nediscutată și nemărginită înaintea ei, un dătător de direcție și un călăuz de oaste.

El a trăit astfel între noi, a lucrat cu noi, ne-a chemat înapoi de la drumuri greșite, iar pe cei care s-au îndărătnicit în ele i-a osândit pentru totdeauna; ne-a aruncat în primejdie, ne-a sprijinit în nenorocire, ne-a ținut la locul nostru, în clipele supremului dezastru, ne-a pus înainte ca un exemplu însăși mucenicia sa. A fost, împăcând astfel pretențiile generalilor rivali și dând poate unora din ei și o lecție de modestie, - căci, de fapt, în ce facem, e așa de puțin al nostru, și acel puțin va fi, din clipa săvârșirii chiar, al tuturora -, nu numai marele bărbat politic, al „idealului național” și al tuturor spețelor de „rezistență”, când au fost în adevăr „naționale”, dar și generalul suprem, ducele, Voievodul - decât care altul nu ne-a trebuit decât doar ca meritos auxiliar tehnic și organizator vrednic de recunoștință. Și a fost mai bine așa, căci, pe cât se ceartă între ei oamenii când un om viu vrea să-i comande pentru binele

lor, pe atât de admirabil se supun ei unei discipline care nu-i îndatorește la nimic, pe nimeni dintre ei, când puterea desfăcută de trup și liberată de egoismul conștiinței individuale îi conduce cât de imperios și de neapelabil.

Dar, în schimb, el însuși, marele îndreptător și deschizător de cale, marele îndemnător și purtător de mângâiere, folosește din fapta pe care a ajutat-o. Folosește din fiecare episod al ei, și cu atât mai mult din marea biruință finală.

Folosește întâi *fiindcă i se recunoaște dreptatea.* Ce lucru greu e și acesta față de oamenii care au apucat cât de puțin înaintea celorlalți! în ce caricatură meschină prefac sufletele mici silințele uriașe ale acelora către un scop pe care mărimea lor însăși îl apropie! Ce tragică desfigurare, ca o schimă, a figurii nobile, în care mușchii se încoardă

de energia supremei silinți fără să dispară totuși nobila lumină a siguranței că lucrul care se face e necesar, neapărat, neînlăturabil!

Istoricul critic trebuie să intervie ca să afirme încă o dată că acest lucru n-a stat în conștiința lui Mihai cu claritatea ce ar avea-o în mintea unui om politic contimporan, care a ascultat lecții și a cetit cărți despre istoria românilor și istoria universală, care a trecut examene de filosofia dreptului și a fost învățat a înțelege teoretic care sunt nevoile de viață ale unui neam.

El n-a fost călăuzit de o lungă dezvoltare culturală urmărind un scop precis și neschimbat, pe care cugetătorii să-l afirme și poeții să-l cânte. Nu i-a spus zilnic gazeta de dimineață și gazeta de seară că se așteaptă un om pentru a îndeplini această operă, și nu i s-a făgăduit de nici un publicist cotidian venirea și rămânerea la putere pentru această operă, iar pe urmă recunoștința națională cu ce drepturi de moștenire poate aduce cu dânsa.

întruniri publice nu i-au strigat de jur împrejur să dea lovitura, chiar dacă ar fi ca istovit să cadă înaintea

minunii săvârșite. Dezbateri parlamentare, pasionate, cum e firesc, nu l-au făcut să priceapă toate tainele misiunii, care i-ar fi fost astfel impusă.

Și nici n-a avut într-însul însușirile de rostitor al gândului său însuși, care deosebesc pe atâția dintre Domnii noștri, și nu totdeauna din cei mai mari.

Acesta era un suflet sumbru și mut, care avea cu dânsul singur lungi discuții, semnificative interviuri în care aducea concizia torturată a cugetării fără școală, pornirile elementare ale sentimentelor needucate. Nu doar că ar fi fost în urma vremii sale ca învățătură: între Domnii care nu se puteau iscăli și care nu știau uneori nicio altă limbă, el, care vorbea grecește și înțelegea, desigur, turcește, are în scrisoarea sa crestată ca din vârf de sabie, în rotunde învârtiri de condei răzlețe, o netăgăduită distincție. Din când în când fraza, totdeauna ruptă, are licăriri care dau deodată lumina pe care alții, incapabili de asemenea fulgerării, o întind normal în luciri permanente de candelă domestică.

Dar sufletul lui a rămas cetate cu porți ferecate, în care numai iureșuri furtunoase arătau ce putere de oaste se ascunde. Cetate însă care stă pe vârf de munte și din care, ori de voiește ori de nu voiește cel din lăuntru, ori de păndește cu știință ori de privește numai în zări, - *se vede.*

A fost un splendid, un genial instinctiv. Dar aceasta nu este o scădere.

Instinctul nu e numai moștenire, și aceasta încă ar fi mare lucru,

căci șirul nesfârșit al înaintașilor vorbește atunci și lucrează prin el, cu atâta putere și siguranță, încât nu mai e nevoie de ipotezele, silogismele și verificările noastre lămuritoare și șovăielnice. Ci e, în același timp, și *creator,* misterios și admirabil creator. Precum, prin ce-și aduce aminte, el rezumă trecutul, prin ce pregătește, el rezumă un viitor întreg. E uriașul acumulator al forțelor ce s-au îngrămădit, dar e și pregătitorul prin încercarea cu propriul său zbucium, - și el o mare forță pe lume, una din cele mai mari, - al izbucnirii unei acțiuni în care idee, conștiință, critică se

pierd într-o singură unitate făcătoare de minuni.

Nu e unitatea haosului primordial, ci unitatea ordinii finale definitiv armonizate într-o strălucire singură și un singur gest. Detai- liștii rațiunii critice și ai acțiunilor ponderate vin pe urmă, și ei își pot câștiga o reputație cât de bună, fiindcă e și atât de mare capitalul pe care instinctivul, dezinteresat cum este, li l-a pregătit pa sama lor!

Asemenea naturi rare, în unitatea lor elementară, ca unitatea marilor fenomene ale naturii pe care trebuie să le primim și să le îndurăm, și când nu le înțelegem și nu le putem aprecia, sunt prețioase și prin aceea că, instinctive ele înseși, cu același dar al puterilor necuprinse, mulțimile omenești le urmează, nu numai printr-o smulgere vijelioasă de la viața lor obișnuită pentru a le face capabile să înfrunte toate primejdiile, dar și printr-o firească potrivire, printr-o ascultare, nu totdeauna plină de iubire, dar ridicându-se până la cel mai nebun devotament.

E sigur că până nu se ivește un om de această speță, ele, surde la cele mai frumoase îndemnuri, neîncrezătoare la cele mai sigure dovezi, *nu se mișcă.*

Cu ce dovedise că poate face, Mihai avea multe drumuri deschise în fața lui. Putea să-și puie acea unică putere războinică în serviciul ideii creștine, ortodoxe, imperialiste, bizantine, pe care un veac și jumătate numai de stăpânire turcească - nu trebuie să se piardă din vedere scurtimea acestui termen - nu fusese în stare a o nimici în Balcani, unde ea se înrădăcinase indestructibil printr-o permanență romană de un mileniu și jumătate. Ar fi înaintat, cu ajutorul tuturor celor robiți de Sultani și care nu sufereau liniștit robia, pe calea către Sfânta Sofia și mormintele împăraților bine-credincioși și de Dumnezeu păziți. Putea fi ceva mai măgulitor pentru o ambiție omenească? Pentru un om crescut în țara unde acea idee imperială se refugiase și trăise la adăpost, unde Domnii puneau pe hrisoavele lor o

monogramă de purpură, țeseau vulturul de aur pe veșminte și se înfățișau încununați împărătește pe zidurile bisericilor? Pentru un coborâtor prin mama sa al grecilor deposedați de coroană și sceptru?

Putea să se prezinte împăratului creștin, neamțului din Praga, chesar al romanilor, ca un ostaș gata de orice ispravă pentru folosul Maiestății Sale. Ce Wallenstein falnic ar fi răsărit dintr-însul, care aducea, cu darul vitejiei care nu caută spița neamului, tot ce poate aduce însăși rasa, acel tainic și superior factor în alcătuirea ființelor omenești! La câtă glorie nu l-ar fi ridicat autorii de apoteoze și zugrăvitorii de aureole, de care era plină Curtea imperială!

Mitteleuropa...

Aventuros cum era, vrăjit de poveștile minunate ale isprăvilor lui Alexandru Machedon, văzând înaintea sa veșnic descinse drumurile din fabula eroică în care au crezut milioanele de oameni ale Evului Mediu, el putea să deie frâu slobod forțelor ce gâlgâiau nerăbdătoare în genunea sufletului său. Ce mare figură de legendă ar fi rămas el dacă, asemenea lui Alexandru al poporului, el n-ar fi căutat în adevăr decât numai fapte de vitejie!

Și totuși s-a oprit din drumul către cetatea lui Constantin, a jertfit favoarea lui Rudolf împăratul, și a fost Machedon cel viteaz numai în amănuntele unei lupte pe care instinctul său a închis-o în marginile pământului și dreptului românesc.

împrejurările din urmă, - prezent luminând neașteptat și uimitor trecutul - fac să se vadă încă mai bine în politica lui Mihai Viteazul valoarea altui element, odată ignorat și pe urmă prea puțin ținut în samă: *dispoziția de a risca orice pentru a se duce la capăt o hotărâre, pentru a se atinge un scop.*

O problemă românească exista de multă vreme față de marile schimbări petrecute la toate hotarele neamului. După o jumătate de veac plină de cele mai mari silințe și de cele mai frumoase fapte de eroism bine condus, Ștefan cel Mare o lăsase urmașilor săi. O lăsase sub îndoitul aspect al legăturilor cu vecinii mai puternici și al legăturilor dintre cele două țării înseși care închideau în hotare deosebite viața națională.

Pentru a o rezolvi sau, măcar, pentru a o împiedeca

de a tulbura orice viață pașnică, normală, acești domni din veacul al XVI-lea întrebuințaseră în general -, afară de un Ioan-Vodă cel Cumplit, ispitit, totuși, de norocul cazacilor răsăriți în preajma lui, - mijloacele de zăbavă, de lâncedă împăciuire, de curtenire servilă, de prietenie

cerșită, care nu duc la nimic. Prin aceste metode situația țărilor noastre se coborâse tot mai adânc în umilință ca și în sărăcie.

Nu se poate zice, totuși, că acești stăpânitori de o clipă, „drepți moștenitori" sau falsificatori ai titlurilor ereditare, n-aveau și calitățile lor personale, ori, în instinctul superior al rasei lor, tendința, așa de firească de a se ajunge iarăși la vechea neatârnare garantată prin arme și de a da printr-un mai strâns nex între cele două țări o mai largă bază politică neamului. îndată ce izvoarele ne îngăduie a pătrunde în intimitatea lor, și de la cei care ar putea fi socotiți mai puțin capabili de aceasta se ivesc mărturisirile care ne fac să vedem până în misteriosul adânc al sufletului lor. Afară de câte un beteag ca Petru, căruia de aceea, deși nu șchiopăta de fapt, i s-a zis: Petru Șchiopul, toți păstrează ceva din datina războinică, știu să încalece, se bucură de freamătul armelor, caută lacomi cu ochii un steag. Orice agent străin, vorbind despre interesele creștinătății, îi află gata de a răspunde prin călduroase vorbe tainic șoptite cu ochii în toate părțile la îndemnurile lui. Tratate care nu trebuiau știute de stăpânii temuți sunt cunoscute, și poate se vor mai descoperi. Dar, când e vorba de a se lua deriziunea supremă, de a-i da curs fără șovăire, intervine piedica slăbiciunii sufletești care se crede foarte tare atunci când mijloacele dibăciei istețe înlătură primejdia loviturilor drepte.

Mihai n-a făcut așa. Putea să nu participe la liga creștină din 1594, ai cărei trimeși, ignorând însăși ființa lui, n-au venit să-l caute. Trecând peste această jignire, el s-a oferit de la sine. între el și turci prin măcelul din septembre al acelui an el lasă să se petreacă iremediabilul. După aceea nu o dată cei așa de adânc jigniți și păgubiți de dânsul îl caută cu ofertele cele mai ispititoare: el se (ine de drumul odată apucat. Până la

sfârșit înfruntă împărăția turcească, iar anume gesturi și atitudini ale Iui sunt capabile de interpretarea pe care o vom înfățișa îndată.

Vrea Ardealul. I se pare că nu se poate menținea la București atâta vreme cât acolo fierb, la ambițioși, pe care mărimea lui reală îi supără, intrigile contra lui. Vede neputința austriecilor de a se înstăpâni în frumoasa provincie pe care de aproape un secol o râvneau și care acuma în chip minunat le-a căzut în mână. Constată o situație șovăielnică de la care duc numai două ieșiri: sau către reinstalarea turcilor sau către cucerirea lui proprie. Pe aceasta o încearcă, orice ar fi să fie: *în ruptul capului.*

Era îndestul de pregătit; putea el să aibă certitudinea victoriei? în turci nu se putea încrede, cu toate că încercase a-i momi cu vestea că el

a fugit din țară și că aceasta a primit în locu-i pe inofensivul, blândușul și plăpândul lui fiu. De poloni putea fi sigur că nu-1 vor vedea cu plăcere în acea moștenire a Băthoreștilor pe care o voiau pentru dânșii: oricum, de aici și mai puțină asigurare decât de peste Dunăre. Putea fi încredințat că ungurimea nu-1 va îngădui nici într-un chip, nici într-o formă, cu nicio calitate; pe sași îi cunoaște îndeajuns ca să știe că ei nu pot fi temelia noului său stat. Dușmănia invidioasă a lui Basta, generalul imperial din Ungaria Supierioară, care se voia el guvernator în Ardeal, putea să și-o aștepte. Asupra împăratului creștin avea iluzii, dar, îndrăznim a crede, nu prea mari, egoismul austriac fiind o fabulă în tot Răsăritul. Pe înșiși boierii săi nu se putea sprijini decât în tovărășia biruinții. Țăranii nu mai erau de oaste decât ca ajutători. Mercenarii, principalul său razim, cereau bani pe care el nu-i avea.

Și totuși *a cercat.* Și a izbutit măcar pentru câtva timp. într-un sens a izbândit definitiv - ceea ce nu vedem decât acuma -, pentru că e indiferent din punct de vedere mai general dacă o acțiune ajunge la capăt în momentul chiar când se încearcă ori dacă-i trebuie, cu dezvoltarea înceată a stării de spirit odată create, veacuri pentru a birui.

Da, Mihai Viteazul a făcut bine prin acest suprem risc, cum, iarăși, prin acceptarea noului risc pentru Moldova, a făcut bine, *căci asemenea deciziuni sunt creatoare de forțe nouă prin aceea că răscolesc adâncurile incalculabile ale sufletelor omenești, care nu dau tot ce pot da decât sub cremenea izbirii eroice și miraculoase. Suma ce se constată la sfârșit e totdeauna cu mult mai mare decât a tuturor elementelor calculabile.* Puterile de zeu care zac și în cel mai umil dintre oameni se dezlănțuiesc la chemările celor ce nu se tem de nimic, nici de înfrângere, odată ce la mijloc a fost o luptă, și nicio nenorocire nu poate anula ceea ce s-a trezit printr-însa și de la sine își va face drumul, peste zile, peste ani, peste veacuri. Nicio diplomație nu-și poate târî cumințenia după măreața înaintare a unor asemenea elementare forțe.

Se poate vorbi de *sinceritatea* politicii lui Mihai Viteazul, după ce, trecându-se peste părerea mai veche a *naivității* lui, s-a ajuns, pe temeiul cunoașterii mai adânci a negociațiilor purtate de dânsul, la convingerea că el n-a fost, totuși, un veșnic înșelat în mijlocul cine știe căror cumințí? Se poate admite că un om trăit în mijlocul unei boierimi uneltitoare, deprinsă a-și trăda domnii pe rând, a și-i face și desface ca o jucărie, un om purtat pe la praguri constantinopolitane, unde se

răzbătea numai cu cea mai rafinată minciună asiatică, în sfârșit că unul care avea înaintea ochilor și la megieșii creștini numai diplomație de apucături machiavelice, că un astfel de om, zic, a trecut peste metodele pe care le cunoștea și era în stare să le practice, pentru a se înălța la *acea sinceritate superioară și absolută, fără care în istorie nu se îndeplinesc faptele marii*

Din practica banală a vechilor artificii bizantine, din meșteșugul respingător al minciunilor de Stambul, din monotonia stearpă a „combinațiunilor" în spiritul Renașterii italiene, l-a mântuit acea calitate a sufletelor distinse care, ca și instinctul, nu poate fi înțeleasă, totdeauna și oricum, nu poate fi urmărită până în fundul

tuturor izvoarelor ei, care sunt uneori de o insondabilă adâncime, prin păturile, acumulate de veacuri, ale descendenței genealogice: *temperamentul.*

Acest temperament, de vitejie - mai ales -, de mânioase ieșiri, de pocăinți răscolitoare, de duioase, impresionante păreri de rău și ce i-a asigurat o popularitate care, fără a fi așa de generală, de vastă ca a lui Ștefan cel Mare, e mai mișcată decât dânsa, și aceasta chiar în afară de motivul tragic al jertfirii lui în condiții de sălbătăcie cum nu le-a cunoscut nici veacul acela care executa pe Egmont și Hom în piața publică și măcelărea pe hughenoți în casele lor, dar nu tăia capetele jertfelor însângerate și nu batjocorea cadavrele rămase fără apărare.

Cei care au ochi să vadă astăzi vor recunoaște că, după alte trei veacuri de încercare cu tot ce diplomația are mai disimulat și mai trădător, convingerea se impune totuși că numai acela sau aceea care nu contează cu ușoarele rezultate ale înșelării, într-un mediu în stare să-i prindă imediat de veste, numai cine în sprijinul unei energii superioare aduce mărturisirea dreaptă a scopurilor ce urmărește, numai acela e capabil de lucrurile care se impun și rămân.

Astfel dezvoltarea în ultima ei fază a istoriei neamului nostru, scoțând mai mult la iveală însușirile aceluia care a arătat prin fapte că el poate fi întreg laolaltă, dovedește că pagina celei mai mari glorii poate fi și a unei înalte moralități politice, de la care putem lua exemplu și, dacă nu voim a primejdui rezultatele câștigate, trebuie să-l luăm.

Soarta faimei lui Mihai Viteazul

(Conferință ținută de ziua lui la 22 novembre 1919[MDXCI].)

Conferința de astă seară - căci este o conferință, și nu o cuvântare — are ca scop să arate o parte care n-a

MDXCI Apărută în broșură, cu acest titlu, în același an.

fost luminată până acum din soarta, tragică la început și rămasă totdeauna impresionantă, a eroului a cărui amintire se comemorează astăzi în împrejurări cu totul extraordinare, a doua zi după deschiderea Parlamentului care este o Adunare Națională, fiind reprezentări într-însul români de pretutindeni, și în cel dintâi moment în care hramul lui Mihai Viteazul se serbează în Țara Românească liberă și în Țara Românească deplină.

Partea care a fost cercetată din viața lui Mihai Viteazul este cunoscută tuturor: de ia Bălcescu încoace și chiar înainte s-a cercetat cu cea mai mare luare aminte, adeseori s-a spus cu foarte mare talent, tot ceea ce privește luptele lui, și e o bună bucată de vreme de când izvoarele s-au înmulțit și în tot ce privește acțiunea diplomatică, așa de interesantă și sub raportul dramatic, a marelui Voievod.

Dacă luptele lui sunt impresionante, cum este oricare luptă, acțiunea lui diplomatică, acele chinuri de conștiință de care vorbeam cu câteva ceasuri înainte la Academia Română, înaintea unui auditoriu alcătuit în parte dintre acei care mi-au făcut onoarea de a fi față și la această conferință, dacă, zic, luptele lui sunt impresionante, ca oricare luptă, negociațiile diplomatice, care oglindesc starea lui de spirit, chinuită de mustrări de cuget, torturată cu privire la lucrurile grozave pe care pare că le simțea că se vor îndeplini în dauna situației lui și în

paguba vieții lui înseși în care se întâlnesc, pe lângă aceasta, clipă cu clipă, momente sufletești de o importanță cu desăvârșire extraordinară, luminoase pentru conștiința lui, partea aceasta este mult mai bine cunoscută de la o bucată de vreme prin marele, deosebit de marele număr de acte diplomatice ieșite la iveală. Fiind Mihai Viteazul în legătură, la toate hotarele, cu atâtea state, cu interesele atâtor neamuri, firește că în arhivele tuturor acestor state, în actele istorice privitoare la toate aceste neamuri se cuprinde și o parte din povestea lui.

Prin urmare, luptele lui le cunoaștem de la Bălcescu și puțin înainte chiar de Bălcescu; cunoaștem acțiunea lui diplomatică prin această năvală de acte diplomatice pe care cercetătorii de arhive le-au scos la iveală; este însă o parte, care mi se pare că este cu deosebire interesantă în soarta lui și care nu a fost scoasă la iveală până în clipa de față, anume: *cum s-a oglindit Mihai Viteazul în conștiința deosebitelor generații românești care s-au succedat.*

în sine, problema aceasta: cum privește un popor, cum privesc oamenii dintr-o epocă pe oamenii dintr-altă epocă, și oamenii cu o stare de conștiință pe cei cu altă stare de conștiință, este, fără îndoială, interesantă, dar ea mai are în sine și una colaterală, și anume: oricât am vorbi de nedreptatea lumii, de prejudecăți care împiedică recunoașterea unui om, oricât am invoca atâtea și atâtea piedeci care se pun în calea datoriei de recunoștință a unui popor, oricum, între felul cum a fost cineva și între felul cum se oglindește în mintea deosebiților oameni din deosebite timpuri este o strânsă legătură. Nu e un lucru așa de zadarnic cum se crede popularitatea. Aceasta o poate ști și cine o are și cine râvnește la dânsa. Și o pot simți și acei care nici nu o au, nici nu râvnesc la dânsa. Nu e așa de zadarnic să cunoști felul cum această popularitate pătrunde în conștiința neamului, cum neamul privește pe fiecare în legătură cu interesele sale de viață și cu sentimentele sale dominante.

Și e mai interesant felul acesta la noi decât la alte popoare. Poporul nostru este un popor adânc înțelegător, mai ales în ce privește psihologiile. Sunt popoare care, sub alte raporturi, pot să aibă o înțelegere mai mare decât a noastră, și pentru că au o experiență istorică mai lungă, pentru că s-au împărtășit de o cultură mai intensă, mai veche, mai solidă; dar cred că rar se poate găsi unul care să înțeleagă pe om mai limpede de cum îl înțelege poporul nostru. Este un chip

fulgerător de recunoaștere a omului din ochi. Chiar cred că expre- siunea „a cunoaște pe cineva din ochi" nu se întâlnește în altă limbă. A înșela pe românul care n-ar avea deloc cultură și pe care nu l-ai fi văzut niciodată, cu care n-ai avut nimic a face, e totuși unul din lucrurile cele mai grele de pe lume.

Se va zice: atunci de ce atâtea lucruri au ieșit rău în viața poporului nostru? Această nu fiindcă acei care au făcut răul n-au fost recunoscuți, ci din cauza că răul pe care-1 făceau corespundea unor anume interese, nu interesului mare al nației și al țării.

Poporul nostru cunoaște foarte bine oamenii, și, astfel, chipul cum se oglindește fiecine în sufletul acestui popor nu e niciodată indiferent. Mai ales la două categorii de oameni: una foarte vastă, cealaltă mai restrânsă, dar stând foarte sus față de cealaltă.

Sunt două categorii de oameni față de care felul de a fi înțeles are o importanță deosebită: este vorba întâi de masele adânci ale poporului, care ne-au dat poezia populară, ne-au dat legenda istorică legată de cutare sau cutare personagiu, cum au dat întregul tezaur nescris, care a început să fie pus pe hârtie în timpul mai apropiat, al gândirii și simțirii acestui popor. Și, pe lângă aceasta, pe lângă faptul că masa aceasta, constituind o parte așa de vastă a neamului românesc este interesantă prin felul său de judecată asupra personalităților istorice, mai este cineva a cărui judecată are, la orice popor, și prin urmare și la al nostru, o deosebită însemnătate. Este vorba de cărturari, și anume de aceia care au darul superior, dumnezeiesc, aș

zice, fiindcă orice crea- țiune, orice poezie - în grecește poezie și creațiune este același lucru - este ceva dumnezeiesc, ceva care adaugă la ceea ce există și sporește ființa lumii.

La acei cărturari care sunt poeți, felul cum se oglindește o personalitate istorică este fără îndoială deosebit de interesant pentru înțelegerea mai bine a înseși acestei personalități.

Dar, tot înainte de a intra în cercetarea soartei de care s-a învrednicit Mihai de-a lungul veacurilor, mai este un lucru asupra căruia țin să atrag atenția d[umnea]voastră. Nu numai din punctul de vedere al eroului, al omului superior, al viteazului, al bărbatului politic și înțeleptului socotitor al rostirilor unei țări, nu numai din acest punct de vedere este interesantă judecata pe care lumea o rostește asupra lui și o păstrează în adâncurile ei sau o înfățișează în scris la suprafață, ci

generațiile înseși, care se succedă, își dau valoarea lor proprie după felul cum apreciază figurile reprezentative ale unui popor. Astfel putem judeca valoarea unei generații din poporul nostru, între altele, și nu într-un rând inferior, ci într-unul superior, după felul cum figurile vrednice de respect, vrednice de recunoștință, acelea care trebuie să trăiască în sufletele fiecăruia, sporind vitalitatea acestui suflet, după cum aceste figuri, zic, se oglindesc în sufletul acestei generații.

De aici rezultă și o învățătura, arătând cum deosebitele generații au înțeles și cinstit pe acei care au stat în frunte, care au stat cu drept și folos în fruntea neamului nostru. învățăm astfel și generațiile care vor veni Ia lucru, în primul rând generația care se formează astăzi și pe umerii căreia se va sprijini o sarcină de care nu-și dau sama nici aceia dintre dânșii care sunt mai înaintați cu înțelegerea, care au depășit vrâsta lor prin prevestirea rolului care le revine. Totdeauna ara o valoare educativă să arăți cum s-au judecat oamenii mari ai unei generații de acelea care au urmat, dar nici

într-un moment mai mult ca în momentul de față, când generația care va sprijini România pe care noi acum o înjghebăm și o închegăm, nu trebuie lăsată cu morala străzii și a localurilor de petrecere, cu morala gazetelor corupte și cu aceea a unor teatre care s-au deprins a nu înțelege însemnătatea pe care trebuie s-o aibă în educația poporului nostru. Această generație trebuie smulsă și de la stradă, și de la presa infamă, și de la calomnia politică, și de la injuria care circulă liberă, și de la teatrul așa-numit modem, care e cu atât mai modem, cu cât e mai stricător de moravuri, pentru a fi adusă la adevărata cultură, care singură poate să întemeieze opera pe care ostașul a îndeplinit-o.

Dacă vom lăsa pe copiii noștri să fie în marea lor majoritate ca stricații pe care-i văd pe stradă la București sau în alte orașe, toată truda celor care au vărsat atâta sânge și au cheltuit atâta muncă, toată ar fi cu desăvârșire pierdută. Și e dator să lucreze întru aceasta, nu numai educatorul de meserie, îndemnat de stat și pus de stat să îndeplinească această misiune, fiind răsplătit pentru silințele lui, ci fiecare din noi e dator să se prefacă în profesorul fiului, fratelui, aproapelui său mai tânăr, pentru a-1 ridica prin orice mijloace și, între altele, printr-unul cum este comemorarea eroilor, la înălțimea misiunii care-1 așteaptă.

Acestea spuse, venim Ia însăși faima eroului a cărui amintire o cinstim astăzi.

în cuvântarea de la Academie am atras atenția asupra unui lucru, a unui lucru de altminteri foarte bine cunoscut, dar care nu strică să fie relevat din când în când, fiindcă el cuprinde și puțină morală prezentă, puțină învățătură contemporană.

Mihai Viteazul n-a fost în vremea lui un om extraordinar de popular la propriul său popor: boierimea era deprinsă de foarte multă vreme să nu se mai lupte și găsea avantaj să trăiască astfel; culegea roade bogate după cellalt fel de a trăi decât felul vitejiei. Evident, boierimea românească, deși i-a dat lui Mihai pe Buzești,

pe Calomfirescu și atâția viteji trecuți în legendă, nu era în faza cea mai strălucitoare a ei. Năravuri rele, venite de aiurea, decadența dinăuntru contribuiseră să facă din această boierime oameni nu tocmai vrednici de marii înaintași din secolul precedent, al XV-lea. Oricum, Mihai Viteazul a căzut greu celor dintr-o vreme cu dânsul: lua pe boieri de la răgazul lor, de la intrigile și uneltirile împotriva Domnului, de la planurile lor de a se substitui Domnului sau de a ajuta pe altul care voia să i se substituie. îi lua și-i trimetea într-o mobilizare permanentă, - și se știe că, precum în timpul nostru sunt persoane foarte doritoare, pentru scopurile cele mai patriotice, de a demobiliza armata română, luându-și evident sarcina de a demobiliza în același timp și pe unguri, și pe ai lui Denichin și pe bolșevici și poate și pe Petliura, ori chiar și pe bulgari, plus alți vecini pe care ni i-am făcut dușmani fără să fi fost nevoite, chiar dacă avem ceva de împărțit cu dânșii, precum, zic, în timpul nostru sunt atâția care văd salvarea patriei în demobilizarea generală numai a noastră, după care, din motive de filantropie, vom fi urmați în demobilizare de toți vecinii noștri, care ne iubesc așa de mult, tot așa erau persoane care cereau „demobilizarea generală" și pe vremea lui Mihai Viteazul. Boierii nu erau numai mari proprietari de pământ, erau și crescători de vite și negustori. Negoțul cel mare îl făcea și Vodă, dar în foarte multe cazuri îl făceau boierii. Banii cei mulți erau în mâna acestei aristocrații, și țăranii au căzut în robie, cum am explicat aiurea, tocmai din faptul că n-aveau bani.

Domnul datora bani pentru tributul turcilor, și Poarta nu primea să-i dea altceva în loc de bani; bani aveau numai boierii, care făceau negoț cu Ardealul, cu Polonia și, prin urmare, țăranul, când era strâns să dea bani, el, care era bogat, dar nu în monedă, se ducea la boier și-i dădea o moșie pe un pumn de aspri cu care să se satisfacă nevoile bănești ale Domnului, pentru tributul datorat Porții.

Prin urmare, boierii aceștia nu erau bucuroși de

războaie. Foarte îndemânateci în a unelti, foarte ambițioși, pentru dânșii sau pentru alții, realizând câștiguri în jurul chestiunilor politice pe care nu totdeauna le rezolveau cu „mâni curate”, - pentru a întrebuința formula cea mai recentă, - boierii aceștia, care erau, pe lângă toate, și mânuitori de bani și sporitori de bani prin negoț, ar fi dorit să fie pace. Pacifismul boierimii nu se împăca deloc cu politica lungilor sforțări, marilor perspective și grelelor jertfe ale lui Mihai. Aceasta e sigur. L-ar fi vrut împăcat odată cu vecinii lui, dând voie țării să trăiască mult mai liniștită. Erau doritori, nu ca urmașii lor, peste trei veacuri, să se folosească de sacrificiul lor, ci ca ei să tragă acum toate foloasele.

Iar, în ce privește țărănimea, această țărănime într-un moment, din cauza legăturilor lui Mihai Viteazul cu Sigismund Báthory, principele Ardealului, fusese strămutată din libertatea ei anterioară într-o situație de șerbie, de legătură cu pământul, în sensul că omul nu se putea desface de acest pământ, fiindcă așa era în Ardeal pentru țăranii, români în cea mai mare parte, care formau șerbii ungurilor. La o nevoie mare a lui Mihai Viteazul, în 1595, după Călugăreni, când Giurgiul era stăpânit de turci și Bucureștii ocupați, când cetele de călăreți ai Sultanului mergeau până în văile Carpaților, Mihai Viteazul fusese silit, cerând ajutorul lui Sigismund, să-i fagăduiască că va face din țara sa „una” cu Ardealul. Izvoarele contimporane spun că Báthory se considera ca rege al celor trei provincii reunite într-o Dacie care n-ar fi fost românească, ci tocmai împotriva ideii naționale românești, o Dacie care, dacă ar fi rămas, Dacia noastră nu s-ar mai fi ivit; niciodată n-am fi trăit s-o vedem cum este acuma. Sigismund a impus lui Mihai condiții foarte grele, și boierii le-au primit bucuros: era o favoare pentru dânșii ca Domnul să nu-i judece, ci să aștepte hotărârea cea din urmă de la principele Ardealului; și, în ce privește pe țărani, boierii aveau tot folosul ca aceștia să nu se mai miște de pe locurile lor, să nu mai fie, ziceau ei, îmbulzeală și învălmășeală, ci și în Țara Românească să fie rânduială, rânduiala de robi a Ardealului unguresc.

Astfel, țăranul ajungând să piardă libertatea de odinioară, pentru a fi înrădăcinat cu de-a sila în

pământul care nu mai era al lui, căci de multă vreme boierii îl cumpăraseră pentru pumnul de aspri datorat Sultanului, natural, el nu purta simpatie politicii lui Mihai Viteazul.

Mihai deci nu s-a coborât de-a dreptul în legendă în zilele chiar ale vieții sale. Acesta este un adevăr, și trebuie să-l recunoaștem, dacă

n-ar fi pentru altceva, măcar pentru ca să se învețe alte vremuri să nu judece oamenii cei mai folositori și mai capabili ai epocii lor după foloasele pe care le pot avea de la dânșii, după foloasele imediate pe care le poate avea fiecare, ci după foloasele mai depărtate pe care le poate avea națiunea întreagă cine știe când. Căci niciodată fapta mare și omul mare nu rămân fără folos pentru o țară, numai cât, pentru ca sămânța cea bună să poată rodi, ea nu trebuie aruncată astfel ca să o poată mânca păsările lacome, ci trebuie ca în brazda adâncă sămânța, căzând de sus, să se coboare până acolo, în pământul de hrană, încât să nu o poată scormoni nici vietățile cele mai lacome.

Prin urmare, nepopular a fost Mihai Viteazul; n-au plâns mulți când a fost dus în mormântul lui din mănăstirea părintească și a strămoșilor, la Dealu. A rămas foarte multă vreme neplâns în acest mormânt al lui. I s-a adus capul pe furiș, - nici nu se știe precis de cine, căci descoperirile mai nouă par a arăta pe un altul decât pe acela dintre Buzești în sama căruia se pune fapta, așa cum spune piatra ce stătea odată deasupra capului smuls profanatorilor. Și a zăcut acolo multă vreme aproape neștiut; nu s-a așezat deasupra mormântului vreo piatră mare ca pentru un Domn, la dreapta bisericii. Lespedea aceasta domnească am pus-o abia noi, cei de acum, și cu prilejul hramului de astăzi trebuiau coborâte moaștele sub dânsa, în frumosul mormânt de la mănăstirea Dealului, care așteaptă de la 1913. Pe inscripția, pe care o dictasem atunci, stă scris: „și așteaptă îndeplinirea Scripturilor”. Scripturile s-au îndeplinit, și liniștea și-ar fi putut-o câștiga definitiv

Voievodul, de n-ar fi intervenit în ultimul moment motive, desigur foarte bune, foarte oneste și foarte admisibile: grija de o solemnitate mai mare, cum mi s-a spus, a făcut ca în ultimul moment strămutarea capului lui Mihai Viteazul de la Mitropolia din Iași, unde a fost puțin cam uitat, la mănăstirea Dealului, să se oprească. Ea va fi, deci, când va fi; nu știu când, o dată ce nu am puterea de a hotărî și o dată ce peste hotărârea luată s-a trecut, din acele motive foarte bune și foarte practice, dar eu rămân la părerea că era foarte frumos ca astăzi, în loc să vorbim de aici, să fi vorbit la Târgoviște, după ce s-ar fi sfârșit măreția ceremoniei asupra capului lui Mihai Viteazul trecut prin Moldova, Bucovina și Ardeal, străbătând tot pământul românesc, la cea dintâi aniversare a isprăvii mari pe care a îndeplinit-o generația noastră, pentru ca apoi rămășițele Domnului viteaz să odihnească

lângă părinții și strămoșii care au fost. Nu acuz pe nimeni, și aștept și eu hotărâri care nu depind de mine.

Închizând această paranteză, zic încă o dată: Mihai Viteazul n-a fost popular pe vremea lui, mormântul lui n-a fost plâns, locu-i de odihnă n-a fost înconjurat de recunoștință. Un partid în legătură cu politica lui a existat, un partid creștin în contra turcilor. Din acesta s-a ridicat la tron Radu Șerban, care a câștigai cele două strălucite biruințe de la Brașov, una dintr-însele aducând moartea lui Moise Szekely, prințul Ardealului, cealaltă punând în primejdie de moarte pe succesorul lui, Gabriel Báthory. Partidul acesta, continuat, mai târziu, ca partid creștin, ca partid dușman al robiei față de turci, a ridicat pe tron pe olteanul Matei Basarab. Politica lui Matei Basarab a trecut pe urmă asupra lui Constantin Brâncoveanu, și politica aceasta a fost înecată în sânge numai în ziua cumplită când, la Constantinopol, a fost tăiat Brâncoveanu cu copiii săi, - o întreagă dinastie de aspiranți către independență națională, către o viață mai liberă, mai măreață.

Dar una este să moștenești politica de la cineva și

altceva este să trăiești sufletește în amintirea însăși a omului care a îndeplinit fapta.

Cred însă că în momentana lipsă de popularitate a lui Mihai Viteazul, în acea secetă de iubire care a înconjurat mormântul jertfirii sale, mai este un motiv: Mihai Viteazul a avut multe din însușirile românului, dar a avut și calități care nu erau ale rasei noastre. Sângele lui nu era întreg românesc; mama lui era greacă, și astfel o îndrăzneală meridională, un avânt sudic, o căldură care la noi se înfățișează mai discret, mai astâmpărat, se întâlnește în personalitatea lui. Dacă boierii puteau să-i înțeleagă temperamentul și dacă numai interesul îi împiedeca să aprecieze acest temperament, în ceea ce privește mulțimea, poporul de jos, care ținea așa de mult la Ștefan cel Mare fiindcă-i semăna, el a ținut mai puțin la Mihai Viteazul, pentru părțile în care nu-i semăna. Poporul acesta, răbdător, îndelung socotit, poporul acesta sfios de obicei, ceea ce nu exclude mari hotărâri în ceasuri grele, poporul acesta care din generație în generație pare că desăvârșește, fără învățătură, o cumințenie moștenită de la străbuni - și aceasta face că aventura la dânsul n-a prins niciodată, cum nu poate prinde nici în timpul nostru, prin această superioară filosofic morală a lui -, poporul românesc pare că a ținut de rău, într-un moment care a durat decenii întregi, pe Mihai Viteazul tocmai pentru cutezanța lui,

pentru mâniosul lui avânt, pentru setea lui de biruință, pentru lăcomia lui la cuceriri, pentru dorința lui de a îndeplini imediat gândul care-i fulgera în minte, - el obișnuit să poarte îndelung gânduri din care nu toate se îndeplineau. Aceasta nu înseamnă că poporul nostru era superior lui Mihai Viteazul, dar numai că o nepotrivire a existat. L-au admirat pe Mihai fără îndoială voinicii lui, ostașii lui, dar masa mare a națiunii, chiar când l-a înțeles, a avut rezerve față de dânsul.

E foarte interesant să caute cineva în înseși izvoarele timpului felul cum se oglindește el în mintea

contimporanilor.

Pentru a-i povesti isprăvile, un boier în serviciul fraților Buzești, cei mai însemnați sprijinitori ai Domnului, un logofăt - o spun ca să nu-și facă cineva ideee exagerată despre boieria scriitorului - a povestit în românește - și este cel mai vechi document narativ al limbii românești - cariera lui Mihai Viteazul. Această povestire s-a cuprins pe urmă într-o cronică mai întinsă, redactată în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Este o cronică foarte frumoasă, pe înțelesul oricui, din care am dat două ediții populare. în intențiile mele, „populare", și nu în realitatea lucrului. Ca să fi dat o ediție cu adevărat „populară" ar fi însemnat ca ea să fi pătruns foarte adânc în popor, și pentru aceasta trebuia să fie trasă în sute de mii de exemplare, dar această înseamnă că ar fi fost cumpărători pentru așa ceva sau oameni bogați care să fi zis: iau eu, pentru Liga Culturală, 100.000 de exemplare din Viața lui Mihai Viteazul. Nu-și poate închipui cineva câtă recoltă de vitejie și ispravă vine din răspândirea unei cărți bune în mijlocul poporului care o așteaptă nesățios, cu sete nesăturată de carte bună. Dar nu s-a întâmplat. Cronica va trebui însă, fără îndoială, să fie retipărită pentru o adevărată răspândire în popor. E scurtă, e caldă, e cuminte și sănătoasă. în ce privește pe Mihai Viteazul, cu toate că ea pârtenește pe Buzești și face ca faptele lui să nu plece de la dânsul, ci de la boierii care-1 înconjurau, în ce privește, zic, pe Mihai, nu o dată prețuirea e cu adevărat mișcată și mișcă, prin urmare, ca toate lucrurile duioase, și sufletul nostru.

Iată în ce cuvinte înseamnă moartea lui Mihai acest cronicar contimporan.

Voi cita eu acest pasagiu din cronică; privitor însă Ia felul cum Mihai Viteazul se înfățișează în literatura poetică, însușirile mele

nemergând până acolo ca să vă dau o lectură convenabilă, am rugat pe soții Armășescu, care au folosit Ligii și în alte împrejurări, în călătoria prin

Basarabia, să fie buni să ne cetească versuri în această seară. Așa încât, atunci când vom ajunge la partea literară, poetică, pentru fiecare bucată vom ruga pe unul sau pe cellalt să recite din Bolintineanu sau din alții bucățile caracteristice. Fiind vorba, însă, de o simplă bucată de cronică, e păcat ca oameni deprinși să cetească frumos să-și piardă silințele, când aceasta o pot face și eu:

„De acolo se ridicară și veniră în luncile Turdei, și deaderă mulțămită lui Dumnezeu, și merse Mihai-Vodă la Basta Giurgiu de se rugă să-i dea câteva oaste ajutor, ca să se ducă la Făgăraș, să scoată de acolo pe Doamnăsa și pe fiiu-său, Nicolae-Vodă, că era acolo închiși de unguri de câteva vreme; iar Basta Giurgiu, fiind amestecat cu ardelenii, cu multe sfaturi rele și viclene spre Mihai-Vodă, ca să-l omoare, din gură i să făgăduia să-i dea nemții ajutor, iar Basta făcând meșteșug viclean, că zise lui Mihai-Vodă ca să-și trimită toate oștile înainte la Făgăraș, numai să rămâie el cu toată Curtea lui, și, trecând câteva zile, îi va da ajutor. Și după cuvântul lui cel viclean făcu așa. O, bun prilej își făcu Basta spre pierderea bunului și viteazului Mihai- Vodă! Iar, când fu într-o dimineață, văzu Mihai-Vodă oaste nemțească viind către cortul lui, unii călări, alții pedeștri, și socoti Mihai-Vodă că aceștia sunt ajutor lui, și nimica de dânșii nu se temea. Iar ei, procleții, n-au fost ajutor, ci vrăjmași. Și, dacă văzu că sosesc, ieși Mihai-Vodă din cortul său înaintea lor vesel și le zise: Bine ați venit, voinicilor, vitejilor! Iar ei se răpeziră asupra lui ca niște dihănii sălbatece, cu săbiile scoase, ci unul deade cu sulița și-l lovi drept în inimă, iar altul degrabă îi tăie capul. Și căzu trupul lui cel frumos ca un copac, pentru că nu știuse, nici se înprilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea viteză. Și-i rămase trupul gol în pulbere aruncat. Că așa a lucrat pisma încă din începutul lumii, că pisma a pierdut pe mulți bărbați fără de vină, ca și acesta. Căci era ajutor creștinilor și sta tare ca un viteaz bun pentru ei, cât făcuse pe turci de tremura de frica lui; iar diavolul, cel ce nu vrea binele

neamului creștinesc, nu l-au lăsat. Că iată că cu meșteșugurile lui au întrat prin inima celor răi, vicleni, până-1 dederă și morții, și rămaseră creștinii, și mai vârtos Țara Românească, săraci de dânsul. Pentru aceasta dar cade-se să blăstămăm, toți creștinii, pe neamul ungurilor, mai vârtos căci sunt oameni răi și vicleni, încă din

felul lor; așijderea și pe Basta Giurgiu, căci au ucis pe Mihai-Vodă, fără de nicio vină. Unii ca acei să fie anatema."

In sfârșit, cronicarul arătând soarta lui Basta, spune, ceea ce nu e adevărat, că a murit ucis și el.

Voi releva un lucru, că o parte din această povestire e luată dintr-alt izvor contimporan care nu e românesc, ci grecesc. Mihai Viteazul a fost foarte multă vreme nădejdea tuturor neamurilor răsăritene. La Academie am arătat cât de mare i-a fost jertfa pe care a făcut-o pentru noi, cum a sacrificat tot ce iubirea popoarelor pregătea pentru dânsul numai ca să rămâie până la capăt în legătură cu neamul nostru. După moartea lui, când s-au scotocit hârtiile cele mai tainice pe care le păstra, s-au găsit scrisori de la acei creștini care-1 chemau ca pe „steaua lor orientală". Și în oastea lui au fost întrebuințate elemente creștine care veneau din Balcani. Popoarele acestea din Răsărit l-au pomenit în cântecul lor; sunt cântece populare grecești care vorbesc de Mihai, și sunt poeți culți, ca vistiernicul Stavrinos, izvorul cronicii Buzeștilor, și un dascăl de școală, Palamed, profesor la Ostrov, care l-au cântat pe Mihai.

Cele dintâi cântece despre Mihai n-au venit, deci, de la noi, ci de la ceilalți. De ce? O înțelege oricine: fiidcă la ceilalți era mai multă suferință decât la noi, altfel vezi din adâncul robiei, la un veac după supunere, pe acel care vine cu o veste de izbăvire, și altfel vezi, când tu însuți n-ai fost rob, pe acel care a vrut gloria, înălțarea, lărgirea hotarelor tale, dar pe care nu-1 chema o patimă așa de cumplită cum e patima celui care a robit atâta vreme la păgâni. Mai mare lucru era, deci, Mihai pentru

ceilalți decât pentru noi.

Și mai e ceva. De la al tău, ce nu aștepți! Și cât ești de puțin mulțămitor când poate îți dă și ceva mai mult! Față de străinul însă pe care-1 știi că nu ți-e dator cu nimic, ești foarte recunoscător pentru puținul care cade de la dânsul. Mihai nu era dator grecilor nimic; sângele lui în nici un fel nu-1 îndemna pentru politica lor; cine știe cât amestec era și în acest sânge grecesc după mamă! Prin urmare, ceilalți, care nu și-l știau dator cu nimic, erau mai aplecați să-l cânte decât ai noștri, pentru care orice ar fi făcut era ceva mai puțin decât datoria lui față de ei; căci ce nu datorești poporului tău! Este în această privință o datorie așa de absolută, încât nimic nu poate să treacă mai presus decât dânsa.

Deci, la noi, cu privire la Mihai Viteazul, pagini de cronică mai

duioase decât cea pe care v-am citat-o, nu întâlnim. Poezia populară, care l-a luat pe Ștefan cel Mare îndată după moartea lui, care a făcut dintr-însul favoritul ei, poezia populară, zic, a trecut pe lângă Mihai Viteazul, și nu cunosc în cântecul nostru popular nimic care să-l arate numai pe dânsul și să se fi păstrat și într-o formă în care meșteșugul poeților de mai târziu să nu se fi amestecat. Știți că poeziile populare „culese" de Alecsandri sunt pe trei sferturi ale lui și numai pe un sfert, dacă o fi și acesta, ale poporului însuși. Pe vremea aceea se credea că țăranul, cu cântecul lui, trebuie pieptănat, frizat și parfumat înainte de a-1 prezenta în saloanele boierimii; un cântec de țară, cum să-l prezinți fără a-1 aduce pe o tablă de argint, în mâna unui lacheu înmănușat?! Așa încât să nu căutați pe Mihai, cum a trăit în poporul românesc, în această fază a poeziei populare, evident prefăcută, literarizată și aristocratizată de Vasile Alecsandri.

Căci - o spun în treacăt - cântecul nostru popular, din nenorocire, n-a fost strâns când se cuvenea și unde se cuvenea. Sunt, desigur, atâtea văi, cu totul răzlețe, în care se ascund cântece de te-ai uimi. La noi însă s-a trecut de la artificialitatea de salon la folklor, la filologie,

și, fiindcă știința ei, care-și arogă dreptul exclusiv de-a aduna poeziile populare, nu se găsește pe toate cărările, se poate întâmpla ca până să vie cei cu știința, singurii în stare să adune „folklorul”, să fi dispărut însăși poezia populară. Cam ceea ce se întâmplă cu pacientul care nu se mulțămește cu doctorul din localitatea lui și așteaptă să-l curari- seascâ doar o mare celebritate, care trebuie adusă cale de cinci zile de tren: până să sosească celebritatea, se poate întâmpla ca pacientul să „sucombe”.

Prin urmare, îmi pare rău că în partea aceasta privitoare la poezia populară nu pot să mă întind mai mult din lipsă de informații.

Cronici muntene mai largi, după povestirea lui Stavrinos, un grec, și a anonimului despre care a fost vorba, logofătul Buzeștilor, nu întâlnim.

Subt raportul cronicilor, ca și în atâtea alte privințe, Țara Românească, mai rău [încurajată] cultural decât Moldova, a fost mai slăbănoagă: Moldova a avut cronicari importanți înainte ca principatul muntean să fi putut merge pe urmele moldovenilor. Vremea lui

---

* în text: „înconjurată" (n. *ed.).*

Brâncoveanu, cu toate aspirațiile lui către mărire, nu era o vreme de vitejie, așa încât foarte mult din înțelegerea pe care o vrâstă de oaste, de vitejie ar fi avut-o pentru Mihai nu mai era, și o cronică scrisă în vremea Brâncoveanului nu putea să dea nota de pricepere a epocii lui Mihai. E o jale să iei cealaltă cronică a Țării Românești, scrisă de Constantin Căpitanul din familia Filipescu, cronică redactată pe vremea lui Șerban-Vodă Cantacuzino, puțin înainte de suirea pe tron a lui Brâncoveanu, și să vezi cum, culegându-se informații de ici și de colo, se vorbește de Mihai. Evident, vitejia lui nu rămâne nerecunoscută nici de celalt cronicar de pe la 1680, dar ce deosebire!

Constantin Căpitanul va spune că nimeni nu

cunoaște începuturile lui Mihai, dar el le-a aflat: era o femeie la Piua Petrei, la vărsarea lalomiței, unde ființa un oraș care s-a dărâmat, și la dânsa ședea în gazdă un gelep din Țarigrad, cumpărător de vite. Acest gelep s-a îndrăgit de femeia aceea, și la plecarea gelepului ea era în așteptarea unui mic gelep. Atunci el a dat femeii o sumă de bani și în același timp un inel, și i-a spus că, dacă micul gelep așteptat era să fie un gelep masculin, să vie să-i arate inelul și în urmă se va îngriji el de soarta copilului. Dacă n-ar fi fost, deci, femeia din Piua Petrei, și suma de bani, și inelul, și îngrijirea gelepului din Țarigrad, fără să mai vorbim de alte lucruri, care nu ne privesc pe noi, desigur că n-ar fi avut neamul românesc pe Mihai Viteazul...

Apoi, la început chiar se spune: „și, luând Domnia, mari vrednicii au făcut, mai vârtos cu vitejiile, de au supus turcii, ungurii, moldovenii, de era și iaste mirare".

Restul arată că avem a face cu un cărturar prost, un compilator savant, dar lipsit de darul originalității și de simțul lucrurilor mari. Cronicarul care scria cu optzeci de ani în urmă vibra altfel la amintirea faptelor lui Mihai. Deși ceea ce spune el e la întâmplare: părțile cele mai frumoase sunt luate din izvorul grecesc de care a fost vorba.

Când se ajunge la moartea lui Mihai, iată tot ce-și poate stoarce scriitorul.

„Dar scurtă bucurie căci Baștia tâlharul, văzând vitejiile lui Mihai- Vodă, și numele cel mare ce-1 dobândise, au intrat pizma în inima lui, ca să omoară pe Mihai-Vodă, precum au și făcut. Că au trimes într-o dimineață niște nemți de l-au omorât sub cort, la Turda, neștiind el nimic de aceasta și nefiindu-i oștile lângă dânsul, - că le trimesese la Făgăraș să scoată pe Doamnă-sa și pe coconi, carii îi închisease Ciachi

Iștfan, până a umblat Mihai-Vodă la Beciu. Ci dar acest sfârșit au luat Mihai-Vodă, că cu înșelăciune l-au omorât. Care au supus Domnia lui pe turci, pe moldoveni, pe unguri..."

Și la urmă, la capătul acestui stil sec de cărturar: „de îi avea ca pe niște măgari pe toți"!

Iată, prin urmare, cum epoca liniștită, bogată, înfloritoare sub raportul material a lui Brâncoveanu putea să înțeleagă rostul cuceririi și stăpânirii lui Mihai.

Dar nu se aflau povestitori ai trecutului românesc numai în Muntenia, ci și în Moldova, unde am spus că pe atunci cronica era cu mult înainte ca în Țara Românească. Era în Moldova marele cronicar Miron Costin. Ei bine, nu-și poate închipui cineva cât de puțin simț al măririi lui Mihai, al rosturilor lui adevărate, al misiunii pe care a îndeplinit-o se află la cronicarul acesta mare moldovean. întâi cunoaște lucrurile așa de rău, dar nu se sfiește să le spuie, deși le cunoaște rău.

Se încurcă astfel în chip lamentabil toată cariera lui Mihai Viteazul. Miron Costin nu știe nici cine i-au fost predecesorii, nici împrejurările în care și-a început domnia, dar, necontenit cu gândul la cuvintele *Scripturii,* îi face morală lui Mihai că s-a apucat de lucruri prea grele și afirmă că el se putea aștepta să aibă sfârșitul pe care l-a avut. Când e vorba de moartea lui Mihai, nici un cuvânt de părere de rău nu are; scriitorul nu-i înfierează ucigașul, ci se constată că așa se întâmplă cu cine a pierdut calea omului smerit la suflet, supus față de acei care sunt mai mari și mai tari decât dânsul.

Și totuși Miron Costin a purtat haina de ostaș - așa era portul boierilor -, deși ostaș mare în vremea lui n-a fost. Nu ni-1 închipuim numaidecât cu călimările ‘n brâu, dar merita să le poarte în locul săbiei, dacă de cel mai mare nume de viteaz din toată istoria neamului nostru n-a fost în stare să spuie decât atât.

Și, dacă Miron Costin îl judecă astfel pe viteaz, ce să mai vorbim de ce puteau spune oamenii din secolul al XVIII-lea, din împrejurimea domnilor fanarioți, formați în scoală grecească, ce avea foarte multe părți bune, dar pentru care tot ce înseamnă îndrăzneală, cavalerism, jertfa stătea așa de departe!

Când ne-am ridicat din această toropeală, când renașterea noastră

a început, în cele dintâi decenii ale veacului al XIX-lea, Mihai Viteazul era pentru Gheorghe Lazăr un nume, un nume frumos pe care, întâmplător, în cuvântările sale de la Sf. Sava, îl putea pomeni.

Un istoric, la începutul veacului, care să se ocupe de trecutul românesc pentru a căuta într-însul elemente de înălțare în prezent, nu era. A venit din Ardeal, din părțile Sibiului, Aaron Florian, om foarte respectuos față de autorități, foarte sârguincios profesor, și când nu era vorba de istoria babilonienilor și asirienilor, pentru care avea o deosebită simpatie, și nu străin întru toate de istoria poporului său. Florian a scris și o istorie a românilor.

S-au găsit atunci, când a scris el *Istoria românilor,* doi oameni care au crezut că trebuie desfăcut capitolul despre Mihai din cartea lui Aaron Florian spre a fi comunicat deosebit poporului nostru. Așa încât, cea dintâi istorie a lui Mihai Viteazul este acest capitol, vreo sută de pagini din istoria lui Florian.

Acest act al celor doi, fără niciun nume, fără nicio importanță altfel, cere o explicație. Cum s-a ajuns că Mihai Viteazul, neînțeles de contimporani, înjosit de acei care au venit după dânsul, uitat un întreg veac, al fanarioților, nesocotit la dânsul acasă și peste hotarele principatului, în celelalte țări românești, cum s-a ajuns că Mihai Viteazul s-a putut împărtăși de o favoare așa de mare la începutul veacului al XIX- lea?

Iată explicația: o oaste nouă românească se întemeiază la începutul epocii Regulamentului Organic. La 1834, când au pornit domniile regulamentare, această oaste exista. Poporul nostru, care păstrase ascuns în el ce avea mai adânc din ființa sa, dorul de vitejie, și care nu-și renegase nobila origine și trecutul așa de glorios, a iubit profund această armată. A fost o sărbătoare pentru toți când pentru întâiași dată ostași români, sub steag românesc, în Bucureștii Munteniei sau în Iașii Moldovei, au trecut înaintea lumii care era obișnuită numai cu alaiul de amăuți și servitori înarmați pentru paradă al domnilor fanarioți.

Pe de altă parte, o dată cu admirația pentru această armată, a pătruns la noi romantismul, venit din Franța, de la un Lamartine, [de la] un Victor Hugo și, pe de altă

parte, din Rusia, unde imitatorii romantismului francez - și e de ajuns să pomenesc pe Pușkin în această privință - și ai romantismului englez s-au pătruns de starea de spirit romantică. Atunci au început să scrie la noi ofițeri ca Vasile Cârlova și Grigore Alexandrescu, iar în Moldova ca Mihail

Kogălniceanu, care a purtat la începutul strălucitei și multiplei sale cariere uniforma de ofițer: ca student încă a plecat cu epoleții lui Mihai-Vodă Sturza și a ajuns apoi colonel în armata moldovenească. Și Alexandru Cuza a trecut printr-o situație militară de formă până să ajungă pe tronul țărilor românești reunite. Poeți de felul lui Cârlova și Alexandrescu, prozatori de felul lui Nicolae Bălcescu, subofițer acesta, cadet în armata nouă a țării sale, de la început au fost prinși față de marea amintire a lui Mihai de un sentiment de recunoștință. Atunci, sub influența, pe de o parte a romantismului, național, patriotic, luptător, medieval al Apusului, pe de altă parte sub impresia, sub farmecul armatei, al fluturării unui steag, al zăngănitului unei săbii, care trebuia să fie smulsă din teacă numai pentru scopurile neamului, sub această îndoită influență s-a ajuns la popularizarea figurii lui Mihai. S-a văzut atunci, în București și la Târgoviște, la Dealu, spectacolul neașteptat al lui Gheorghe Bibescu, ales la 1840 domn al Țării Românești, care, îmbrăcat în costumul lui Mihai, cu mândra lui căciulă pe frunte și încins cu o sabie asemănătoare săbiei lui eroice, mergea să se închine la mormântul eroului.

De atunci vremurile s-au schimbat în dauna reputației lui Bibescu. Au venit pe urmă studenții din Apus de s-au unit cu ambiția lui Eliad Rădulescu, care voia să fie dictator civil - nu militar -, și au făcut revoluția de la 1848. Bibescu, care era o fire romantică, bolnăvicioasă, el care, cu mari însușiri și sentimente foarte nobile, nu era un om pe deplin echilibrat, a abdicat când nu trebuia să abdice, și a dat impresia că-i e frică: s-a retras la Brașov, părăsind tronul. Oamenii de la 1848, după ce s-au întors din exil, au ajuns, pe vremea lui Cuza-Vodă și mai ales, după [ani] hotărâtori în viața

politică a neamului, și s-au răzbunat pe deplin împotriva învinșilor. O întreagă parte din istoria noastră în secolul al XIX-lea este prezentată, - și astăzi în cea mai mare parte - conform vederilor revoluționarilor, „roșilor", deveniri mai târziu, când s-au spălăcit, partidul național-liberal; ea este prezentată așa cum acest partid „roșu" a avut interes să înfățișeze pe adversarii săi zdrobiți. Dar momentul acela, când Bibescu s-a dus în veșmântul lui Mihai Viteazul și a îngenuncheat la Dealu, este fără îndoială unul foarte mare din cariera de dincolo de moarte a lui Mihai Viteazul prin sufletele noastre și din ridicarea sentimentalității naționale a poporului nostru în secolul al XIX-lea.

Aș asămăna acest moment cu o serbare îndoită din care o parte a

fost văzută aici, alta la frații noștri bucovineni. Când, la 1904, în București, s-au pomenit patru sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, am avut deosebita cinste să organizez serbările. Se pare că, totuși, nu sunt un organizator așa de nepractic cum au interes unii s-o spuie. Organizarea a mers bine, căci am văzut altele mai rău făcute de oameni care au reputația necontestată că sunt practici. Intre altele, am reprodus mormântul de la Putna, pe care arhitectul Vladimir Miro- nescu l-a alcătuit cum trebuia. S-a făcut la acel mormânt slujba dumnezeiască și a urmat apoi un cortegiu istoric, care înfățișa pe Ștefan, pe Vlad Țepeș și ostașii lor. în cursul slujbei a fost un moment adânc impresionant, când ceea ce era artificiu, reproducere, imitație dispăru cu totul, și oamenii sau simțit în realitate, a fi la Putna: acela când a îngenuncheat actualul nostru Rege, atunci Prințul de Coroană, cu fiul său alături, și s-au rugat pentru veșnica pomenire a lui Ștefan cel Mare și Sfânt.

în astfel de momente s-a pregătit ce trăim acuma. Și au mai trecut câțiva ani și Prințul Carol s-a dus în Bucovina și a vărsat adevărate lacrimi, îngenunchind pe lespedea mormântului lui Ștefan.

Ei bine, ceea ce s-a întâmplat la 1840 cu Vodă-Bibescu are, în dezvoltarea conștiinței noastre despre ce

am fost și în așteptările despre ce putem să fim, valoarea acestui moment pe care câțiva fericiți au putut să-l trăiască așteptând fericirea mai mare de care s-au împărtășit atât de mulți, de care ar fi bine să fim vrednici toți câți ne-am împărtășit de dânsa.

Din acel moment, de când Mihai Viteazul învie în istoria românilor, începe o eră nouă pentru dânsa. Bălcescu, când era tânăr, a ascultat lecțiile de istoria românilor ale lui Aaron Florian, și el ne spune despre acesta că vorbea mai mult de asirieni și babilonieni însă lecțiile de istoria românilor ale dascălului ardelean, om potolit și nu lipsit de simțire, le-a ascultat Bălcescu sub impresia poeziei contimporane și a lecturilor sale literare romantice, dar și sub impresia spiritului epocii sale. Această atmosferă l-a adus să scrie *Istoria lui Mihai Viteazul.*

Mă simt puțin jenat să vorbesc despre *Istoria lui Mihai Viteazul* a lui Bălcescu, nu pentru că am încercat și eu o istorie a marelui Domn, care n-a fost continuată, nici așa de departe cum a fost *Istoria lui Mihai Viteazul* scrisă de dțomnul] Ion Sârbu din Banat, care a tipărit două volume din lucrarea sa, pe când eu n-am dat decât cele dintâi

capitole, din anume împrejurări. Poate că este un fel de fatalitate care a împiedicat să se publice până la capăt istoria lui Mihai Viteazul. Nu mă simt jenat de aceasta, dar mă simt jenat să vorbesc de cartea lui Bălcescu pentru ca el a fost comemorat acum câtăva vreme la Academia Română și, cum s-au exprimat atunci judecăți asupra operei lui[MDXCII], s-a afirmat că un istoric nu poate să înțeleagă nimic din Bălcescu și opera lui. Hotărârile acestea fiind implacabile, mă închin și, prin urmare, nu voi vorbi acum de istoria lui Bălcescu, cu atât mai mult, cu cât am vorbit altă dată despre dânsul, așa încât datoria mi-am făcut-o. Voi spune numai că opera lui rămâne, fără îndoială, foarte frumoasă, scrisă în stilul romantic de atunci și cu informația de atunci, dar rămâne înainte de toate un factor moral în dezvoltarea

MDXCII De d. Ovidiu Densunsianu.

conștiinței românești. Nu știu dacă s-a spus lucrul acesta la Academia Română, dar o spun eu acum, meritul cel mare al cărții lui Bălcescu este acela că a fost un factor moral în dezvoltarea conștiinței neamului nostru în epoca lui contimporană. Să de Dumnezeu ca fiecare să fi făcut în viața noastră ceva la un moment dat care să fi fost un factor moral în dezvoltarea conștiinței poporului nostru! Mai mare lucru nu poate să dorească nimeni. Și cu aceasta și-a plătit datoria față de poporul care l-a născut.

De aici, după Bălcescu și alături de Bălcescu, a intrat Mihai Viteazul în literatura poetică.

De partea ce urmează voi vorbi mult mai puțin, căci poeții pot fi lăsați singuri să vorbească.

Acel care a scris mai mult despre Mihai Viteazu în deosebite forme, a fost Dimitrie Bolintineanu. O parte din ceea ce a scris Bolintineanu este în mintea tuturor, dar e o parte care a rămas uitată, și nu pentru că este partea cea mai rea. Bolintineanu are despre Mihai Viteazul și o povestire populară, cum, mai târziu, a dat o povestire populară Ispirescu. însă, o spun de la început, cu toate laudele care se cuvin lui Ispirescu, felul de a trata pe Mihai Viteazul pe care l-a adoptat el, cu cultura pe care putea să o aibă și cu puterea creatoare poetică, nu mare, de care dispunea meritosul culegător tipograf și adunător de basme, felul acesta mi se pare, sau se pare generațiunii noastre, nepotrivit cu eroul ce a fost Mihai.

Aceeași rezervă aș face-o față de o operă mult mai importantă decât aceea pe care a lăsat-o Bolintineanu în ce privește felul cum Ștefan cel Mare se înfățișează în vestita operă dramatică a lui Delavrancea, *Apus de Soare.* Evident, cineva nu este erou de dimineață până seara și în fiecare zi a vieții sale; este o parte de umanitate comună în noi. Și, când zic „umanitate comună”, nu vorbesc de umanitatea inferioară, ci numai de aceea de care se împărtășesc toți în fiecare moment din viața noastră. Pot fi momente foarte duioase, deo-

sebit de bune, de blânde în această umanitate comună, dar Ștefan cel Mare a trăit și trăiește în conștiința noastră într-o anume formă, și la dânsul trebuie totdeauna scos la iveală caracterul acela de imperială și senină maiestate. Restul, desigur, a fost - numai cât nu-l păstrăm pe Ștefan în noi pentru rest - ci pentru această imperială și senină maiestate, care în *Apus de soare* lipsește, - ceea ce nu înseamnă că opera n-are calități, dar această notă lipsește. Tot așa *Mihai Viteazul* al lui Ispirescu n-aș zice că este un Mihai Viteazul care pune literele la vingalac, ferească Dumnezeu, dar cu toate acestea fiorul eroic pe care trebuie să-l dai, pentru că e vorba de un erou, nu este.

La Bolintineanu nu e mai mult, dar cartea e una dintre cele mai bune lucrări în proză ale poetului, și chiar pentru cunoașterea faptelor n-ar strica, între multele lucrări despre Mihai pe care o să trebuiască să le răspândim în poporul nostru, mai ales în anumite ținuturi și în anume straturi, de exemplu în Basarabia, n-ar strica, zic, o nouă ediție a acestei cărticele, care, pe vremea ei, la 1867—[18]70, a avut două ediții, ceea ce însemnează că s-a cerut foarte mult.

A doua lucrare, uitată de mult, a lui Bolintineanu despre Mihai Viteazul este în legătură cu povestirea, pe care Constantin Căpitanul Filipescu o spune întâi, nu fără potrivire și cu izvoarele străine, a călăului care s-ar fi speriat de măreția banului Mihai, osândit la moarte de Alexandru cel Rău, și care s-ar fi sfiit a da lovitura, și Domnul, crezând că în aceasta este o manifestare dumnezeiască, o sortire de sus, ar fi oprit osânda. Legenda aceasta, - căci se pare într-adevăr că în cea mai mare parte este o legendă -, o întrebuințează dramatic Bolintineanu, care n-avea niciun fel de energie în poezia lui lirică, el, care era făcut pentru acorduri de ghitară sub fereastră într-o parfumată seară de vară -, și încă în mireasma aceasta, năvălind către iatacul unde se întrevede cine știe ce albă figură în așteptare, este mai mult paciuli decât flori de tei.

Bolintineanu a diluat, a diluat necontenit talentul său, ajungând să dea, în loc de poezie adevărată, care zguduie întreaga ființă, doar o ușoară, dar încântătoare suflare de vânt pentru o harpă eoliană prinsă în ramurile unei grădini. Cu acest temperament nu poți vorbi de Mihai Viteazul, și bietul om, căruia-i trebuia o intrigă de dragoste, introduce o fată de Domn, Domnița Florica, deși Mihai n-avea atunci o fată de dragoste și o fată de măritat. Bolintineanu, zic, introduce pe Domnița Florica a lui Mihai ca fiind iubită de Alexandru cel Rău însuși, pe când ea voiește să ia pe unul din frații Buzești. Și între domniță și Alexandru cel Rău, care cere dragostea fetei ca să ierte pe tată, se desfășoară lungi dialoguri de cazuistică amoroasă, care, dat fiind caracterul lui Mihai Viteazul, sunt absolut ridicole. Toată lumea e într-un continuu behăit sentimental, care e absolut repulsiv.

Altfel versurile nu sunt cele mai rele ale lui Bolintineanu; ba se află câteva care pot fi reproduse. Dar avem de înfățișat lucruri mai caracteristice în ceea ce privește pe Bolintineanu.

Partea cealaltă, lirică, cuprinde pe *Andrei,* de o parte, și, de altă parte, un număr de bucăți mărunte, episoade din viața lui Mihai, căci se pare că Bolintineanu a vrut să ne înfățișeze în aceste anecdote eroice întreaga viață a eroului.

în ce privește pe *Andrei,* este același gen de poezie narativă ca și în bucata dramatică de care a fost vorba acum: Andrei, unul din căpitanii lui Mihai Viteazul, merge la Nicopole de cucerește cetatea. Atunci, fiindcă era vreme de iamă, fug cadânele din haremurile lor. Una dintr-însele, care nu se putea numi decât Biulbiul, privighitoare, sau, cum îi zice Bolintineanu în românește: Biulbiula, această Biulbiulă se amorezează de Andriei, și între dânșii doi este un schimb de șoapte, de susurări de acestea amoroase, tot atât de consistente cum sunt dialogurile din drama de care am vorbit. în ceea ce privește stilul, el infuzează părți de-a dreptul ridicole. Andrei e calificat că „era o rară ființă". în ceea ce privește aspectele naturii, vă puteți închipui din subiect: o noapte de ianuarie, o armată năvălitoare, tropotul cailor pe gheața Dunării, un oraș care arde, flăcările ce se răsfrâng oglin- dindu-se în gheața

fluviului, și poetul zice, vorbind de tresărirea stelelor într-o noapte cu ger:

> Iar stelele parcă își dau o mișcare
> Ca să se încălzească de frigul cel mare!.

întocmai ca un particular care ar bate din picioare ca să se încălzească de - „frigul cel mare”.

E bine să râdem de lucrurile acestea cât mai mult, ca să nu le facem. E bine să nu le facem pentru că nu e estetic și mai ales nu e pios: este o caricaturizare a figurilor mari. Când poți să-ți bați joc de atâtea alte figuri și de născociri, de ce să te legi de morții mari ai unui popor întreg? Este o profanare de templu care se pedepsește foarte aspru, și, când profanatorul e un poet, nu e alt mijloc decât ridicolul, care e o armă teribilă.

Mai populare sunt bucățile cele mici ale lui Bolintineanu, și venim acuma la dânsele. Avem mai întâi trei care rămân în mintea tuturora încă din anii de scoală, și anume: *Mihai scăpând stindardul, Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul* și *Moartea lui Mihai* - o bucată mai puțin cunoscută. Tot în genul acesta era *întoarcerea lui Mihai de la Dunăre,* care nu oferă nimic caracteristic, și o altă bucată, în care se strecoară preocupări de politică contimporană: fiindcă Bolintineanu a fost ministru sub Cuza-Vodă și a jucat un rol foarte important de publicist, ca și reprezentant al țării în Adunarea Națională de atunci; el a tipărit *Nemesis* și *Bolintiniadele,* o culegere de satire, în care întrebuințează arma poeziei împotriva dușmanilor săi, și el a strecurat și în cutare din această serie de episoade atacurile contra adversarilor Unirii, și în acest caz Mihai Viteazul acoperă figura lui Cuza-Vodă. Mă întreb dacă în atitudinea acestuia nu erau reminiscențe din Mihai Viteazul: în uniforma lui Cuza, în felul de a se adresa către popor, în iubirea lui pentru armată și în toate speranțele pe care le întrezărea.

Dar prefer acestor bucăți altele, și anume: *Mihai la bătălie,* care se sprijină pe o legendă creată de Bolintineanu însuși și care nu există în paginile istoriei,

pe urmă *Mirăslău,* descriind lupta în care, cum se știe, Mihai a fost învins de Basta, și *Mama lui Mihai,* în care Bolintineanu, care a scris și *Mama lui Ștefan cel Mare,* încearcă să strămute aceeași situație a legăturii între fiul luptător și mama care-1 așteaptă îndelung.

Venim acum la felul cum generațiile de la 1890 încoace au înțeles pe Mihai Viteazul, altul decât cel dulceag, înflorit și parfumat în care l-a înțeles Bolintineanu.

De la 1890 în istoria literaturii noastre începe un nou capitol. Acei care au participat la alcătuirea acestui capitol n-au nici o pretenție, nici o trufie cu privire la lucruri care sunt așa de evidente, încât se impun

de la sine. O nouă stare de spirit a fost creată; poporul nostru a ieșit din romantism. Formalismul sec, care urmase după romantismul născut din imitarea, adesea zadarnică, a literaturilor străine, a făcut loc, pe la 1890, unei conștiințe nouă despre noi înșine, despre ceea ce suntem, despre ceea ce avem și ceea ce putem. Mulți vor să întunece mișcarea de la *Sămănătorul,* care n-a fost mărginită numai la această revistă, ci a însemnat un fel de a fi în literatură al acelei întregi generații pe care destui ar dori să o vadă îngropată cu totul. întâmplarea a făcut însă ca, pe lângă aceia pe care soarta i-a luat, să fie și alții pe care altă soartă, rea pentru dușmanii lor, îi menține în viață și care se îndărătnicesc să nu moară.

Se întâmplă chiar să fie unul cu deosebire viu și care e hotărât să apere, nu numai ceea ce a putut face el, dar ceea ce au făcut cei mai merituoși decât el, care au stat împrejurul lui, care au colaborat la această faptă de cugetare și care, fiindu-le gura astupată de pământ astăzi, nu se pot apăra, față de epigonii care cred că tăgada mișcării de la *Sămănătorul* creează în locul ei o alta.

Socotind că toate figurile trecutului nostru ne trebuiau pentru a ridica prezentul, n-am umblat romantic, căutând subiecte nouă în trecutul românesc, ci, dându-ne sama, dincolo de literatura noastră, dincolo de poezia acelora dintre noi care erau numai poeți, că

toate forțele vii ale neamului nostru trebuie întrebuințate pentru opera cea mare care sub ochii noștri s-a îndeplinit acum, am ridicat trecutul, nu pentru a pune buchete de flori artificiale pe fereastra întredeschisă a unei iubite sentimentale, ci pentru a face din trecutul acesta ce a fost cu adevărat, în toată vigoarea, în toată măreția, în toată sublimitatea sa plină de încordare și jertfe.

în felul acesta, firește, între toți ceilalți, Mihai însuși s-a ridicat înaintea ochilor noștri, și am avut conștiința că a fost, cum a și fost în realitatea lui chinuită și dureroasă, un om întreg, crunt, mut, tulburat de grozave patimi, mânat înainte de porunci cărora zadarnic s-ar fi încercat să se împotrivească, ridicând pe umerii săi soarta unui neam întreg, deschizând largi porțile viitorului lui. Ca figură tragică l-am văzut toți, și am încercat, fiecare după puterile noastre, să-1 redăm. Ce va face simbolismul din figura lui Mihai și a celorlalți, Dumnezeu știe, văzând ce sunt în stare să facă în domenii mai accesibile pretențioasei lipse de talent; noi însă ne-am încercat, potrivit firii noastre, să facem din el o vedenie de realitate îndemnătoare pentru contimporanii noștri, fie în genul liric, fie în cel dramatic.

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL 38

Eu însumi am îndrăznit să încerc o dramă despre Mihai Viteazul, pe care poate o veți, vedea în întregime după câteva săptămâni, aici, la Teatrul Național.

Voi mienționa din opera unui scriitor, din fericire, nu numai în viață, dar încă tânăr, dțomnul] Comeliu Moldovanu, felul cum a înfățișat dânsul lupta de la Mirăslău. Este, într-adevăr, o bucată foarte bună și foarte frumoasă.

Nu voi face să se cetească poezia, atât de frumoasă totuși, a lui Cema, *Pace,* pentru următorul motiv: este vorba de „însângerata umbră a lui Mihai" într-un vers care face să vibreze sufletul tuturora, dar poezia nu e în rândul întâi pentru Mihai; ea trece prin el pentru ca - printr-o întreagă expunere filosofică, de ordin foarte înalt, dar care nu interesează aici - să ajungă aiurea, și

chiar la alt ideal decât la idealul lui Mihai. Noi suntem aici însă pentru a pomeni idealul lui Mihai: nu ne privește viața lui, amestecată pentru a ajunge aiurea, ci tot ce pune în lumină însăși această viață și numai această viață. Prin urmare, să nu se creadă că este o lipsă de iubire față de Cema, pe care l-am cunoscut, pentru care am avut în vremuri poate sentimente care n-au fost mai puțin duioase decât ale celor care au bătut monedă cu talentul său, neavând aur în propria lor ființă, ci-l lăsăm la o parte numai pentru că locul *Păcii* lui Cema nu este aici.

încă un singur lucru înainte de a încheia: fiindcă generația care se ridică acum ne găsește așa de bătrâni, după ce generația precedentă ne găsise așa de tineri, încât se poate zice că noi n-am avut nicio existență, fiind cuprinși între vădita antipatie a predecesorilor și între antipatia nu mai puțin mare a generației de astăzi, foarte grăbită să ne ia succesiunea, ne putem gândi la ce va face ea din figurile simbolice ale istoriei românilor, dintre care în rândul întâi se ridică figura lui Mihai, mai însemnată astăzi de când pe sprijinul faptei sale am făcut fapta noastră. Și vom spune, deci, când se va pregăti această generație să se atingă și de această mare figură a lui Mihai Viteazul, i-aș da un singur sfat: sfatul de a deveni eroică înainte de a atinge eroii.

ADDENDA

O statuie a lui Mihai Viteazul în Craiova

Văd că oltenii se pregătesc să ridice o statuie lui Mihai Viteazul. S-a constituit comitetul și, cum sunt ei expeditivi, e de crezut că peste câțiva ani un al patrulea monument se va adăugi celor ce împodobesc astăzi sau vor împodobi mâne capitala ținuturilor oltene.

în această lăudabilă hotărâre este, desigur, acel patriotism local, îndărătnic și exclusivist, care face puterea României de dincolo de Olt. Mihai Viteazul e oltean și el, căci doar nu degeaba zice cântecul:

> Auzita-ți de-un oltean, De-un oltean, de-un craiovean.

Numai cât cântecul e iscodit. Mihai era fiul unui domn, Petrașcu cel Bun, care era oltean doar pentru că a murit la Râmnicu Vâlcii. Se poate să fi fost olteancă mamă-sa, Teodora, dar se poate să nu fi fost, deși s-a adăpostit la bătrânețe în nenorocire între călugării de la Cozia. De peste Olt era însă soția lui, Stanca, care-i aduse moșii în această parte a țării. Iar că a fost ban de Mehedinți și pe urmă și de Craiova n-are însemnătate locală: așa au fost olteni o mare parte dintre boierii de frunte ai Țării Românești!

Dar într-o privință caracterul oltean al lui Mihai se poate susținea. El aducea cu dânsul însușirile lui neobișnuite, de inițiativă, de îndrăzneală și vitejie,

aducea isteţimea intrigii constantinopolitane învăţată de la meşterii din Ţarigrad, aducea dreptul lui de-a domni.

Şi atât. Tot ce-i adusese ca avere soţia lui, tot ce avea el însuşi din agoniseala lui, era zălog la creditorii prin care-şi căpătase scaunul. Dar, pentru a fi ce dorea el, cu mult mai mult decât robul plecat al

sultanului şi datonicul plin de teamă al ienicerilor, pentru a-şi putea destinde aripile rotindu-se cuceritor peste multe şi largi plaiuri, îi trebuiau ostaşi şi bani, adică ostaşi fără plată şi plată pentru ceilalţi ostaşi.

Buzeştii, trei fraţi cu trei sute de moşii au făcut cu putinţă prefacerea lui Mihai Vodă, fiul lui Petraşcu Vodă în Mihai Viteazul, întemeitor al măririi sale prin învierea energiei războinice româneşti.

Buzeştii erau însă olteni. Moşiile lor erau peste Olt. La Olt le sunt mormintele. Oltenia îşi are, deci, drepturile ei asupra lui Mihai Viteazul şi forma cea mai nobilă în care şi le poate revendica e monumentul ce se plănuieşte astăzi.

Iniţiatorii să se ferească de o simplă imitaţie a statuii de fabricaţie franceză de pe bulevardul Academiei. Tot mai mult cred că va trece timpul statuilor-portrete, reci şi moarte ca bronzul şi marmura din care sunt făcute. Şi nici alegoriile în stil clasic pe care numai un călăuz expert le-ar putea explica, nu-şi au rostul.

Mai ales la noi trebuie *o poezie care să-nveţe,* o lecţie săpată sau turnată, un îndemn pentru simţirile mai grele. Aş vedea un Mihai desfăcându-se de pânzele

bătrânelor lui vremi. L-ar înconjura în aceeași năvală tovarășii de odinioară, nelămuriți cu toții ca amintire. Și în fața lor s-ar ridica, reali, exacți, întregi, într-o pornire tot așa de furtunoasă, sărind de pe o treaptă pe alta a piedestalului până sub ochii strămoșului luptătorii de azi, cu arma gata, pentru a îndeplini trainic ceea ce trecător s-a îndeplinit printr-însul. Și în rândurile lor s-ar zări alți români care în mișcarea lor întreagă ar spune că de mâinile lor au atârnat lanțuri care acum s-au rupt.

Rog pe domnii inițiatori să se oprească puțin, la timpul său, și asupra acestei propuneri.

Aducerea capului lui Mihai Viteazul

Vin de la un drum lung, în care am străbătut de la Iași până în Târgoviște țara întreagă aducând din locul de pribegie amenințată de dușmani la locul de odihnă asigurată osul sfânt ce ne-a rămas de la acela care în amintirea poporului nostru trăiește ca Mihai cel Viteaz.

Pretutindeni s-a adus cuvenita cinste acestui cap tăiat de sabia protivnicilor, în care suntem obișnuiți să vedem moaște ocrotitoare pentru binele țării și nației noastre. Au sunat trâmbițele la trecerea lui, imnul regal s-a cântat înaintea acestei rămășițe omenești de trei sute și mai bine de ani; s-au plecat steagurile și armele s-au prezentat. Cuvintele cele mai alese s-au rostit, și cele mai frumoase flori s-au pus cu brațul pe cosciugul lui.

Dar ce ne-a mișcat mai mult pe cei care-1 însoțeam a fost evlavia celor mici și smeriți care, fără să fi citit cărți și să fi auzit lecții despre dânsul, simțeau bine în inima lor adâncă folosul ce a venit de pe urma acestui războinic, grozav în lupta pentru dreptatea creștinătății.

La gara din Iași hamalii își scoteau șăpcile înaintea Domnului de pe vremuri și-și făceau cruce. Lângă Ploiești, Mitropolitul Pimen al Moldovei a văzut sătenii pe câmp care-și lăsau lucrul ca să se închine cu evlavie marelui mort care în viața lui dusese la război pentru neam pe înaintașii lor. La Târgoviște, femei din mahalale, copii desculți alergau cu mănunche de flori și

n-aveau bucurie mai mare decât aceea când vedeau că prinosul sărăciei și umilinței, dar și al nevinovăției și bunătății lor, se așează pe sicriu lângă osul alb al capului tăiat de sabie pentru că era al unui român ridicat prin vrednicia lui mai sus decât trufia altor neamuri.

Azi ce a mai rămas din Mihail Voievod stă sub lespedea de

marmură de la Dealu. în mormânt, Regele, desfăcând de la gâtul său crucea care poartă numele Viteazului, a pus-o lângă capul muce- nicului. Și această cruce, care stă pe pieptul atâtor fii ai poporului care au călcat pe urmele lui, spre scopurile lui, stă acolo ca o veșnică legătură între ce a făcut el pe vremea lui și ce a făcut apoi o nație întreagă pentru nedesfacuta ei unire.

Un om de sinceritate: Mihai Viteazul

S-a făcut foarte multă vreme comemorarea lui Mihai Viteazul la București ca un fel de datorie obositoare și neplăcută a Ligii Culturale. Adică în ziua această de 8 noiembrie veneam la biserica lui Mihai Vodă - pe care a reparat-o destul de bine Comisia Monumentelor Istorice, în ceea ce privește exteriorul, unde am restabilit vechiul stil, dar în interior, din nenorocire, nu putem face nimic pentru că este acolo o pictură cu desăvârșire stricată și nu ar fi ușor de redat înfățișarea de odinioară, - se făcea slujba, destul de lungă, pentru creștinii de față, după care venea parastasul și la urmă o cuvântare care nu avea totdeauna răsunet, fiindcă, din nenorocire, cu scăderea sentimentului religios, publicul care vine la sărbători este alcătuit din persoane de o anumită vârstă care nu înțeleg nimic nici din slujbă, dar care cred că-și fac o datorie stând înaintea unui preot ale cărui cuvinte rămân neinteligibile pentru dânșii. Erau oameni care aveau un Mihail sau Gavril în familie și care nu doreau nimic mai mult decât ca discursul să se isprăvească și ei să se întoarcă acasă. Eu nu mă las iluzionat de publicul dinaintea mea: dacă prețuiesc mult publicul de astăzi, știu ce înseamnă acela de la comemorarea lui Mihai Viteazul în București, care se face și acum: vorbește d[omnul] Lenguceanu și-i doresc să aibă alt public decât acela pe care l-am avut eu în curs de vreo treizeci de ani. Uneori am mers la alte biserici; anul trecut, am avut

astfel comemorarea la biserica lui Radu Mihnea, mult mai încăpătoare decât cea, de relativă sărăcie, a lui Mihai Viteazul -, clădită și ea pe altă biserică mai veche.

M-am gândit, anul acesta, la un lucru - și la Târgoviște facem începutul - dacă n-ar fi bine pentru comemorarea lui Mihai Viteazul,

care este o necesitate sufletească pentru noi, o lecție de energie, un exemplu de întărire a unei societăți gata să înfrunte toate riscurile și mergând în îndeplinirea datoriei până la moarte, lucru care se întâlnește așa de greu în timpurile noastre când fiecare-și drămăluiește datoria după anumite rosturi și profituri pe care le poate da viața, dacă n-ar fi bine ca, în loc să ținem comemorarea tot la București, comitetul central al Ligii Culturale cu președintele ei să meargă în locurile care sunt legate de viața lui Mihai Viteazul.

Și, iată, anul acesta, suntem la Târgoviște. Mărturisesc aș fi dorit, întâi, ca toată Târgoviștea să fie adunată la Dealul și de acolo să ne fi coborât aici, pe când, sus, slujba, foarte frumoasă, a fost făcută de un singur preot, cu elevii de la școală și cu participarea noastră. în anul viitor s-ar putea să se facă această comemorare acolo unde, de curând, s-a cinstit locul unde au fost îngropate rămășițile lui - în afară de capul care a fost adus aici de o pioasă femeie din boierimea de atunci -, iar restul trupului celui mort așa de dureros și batjocorit și după moarte atâta vreme de niște dușmani cu desăvârșire fără suflet și fără cel mai mic sentiment de pietate și respect față de mort, restul s-a amestecat cu pământul de acolo. Oasele lui sunt frământate în țărâna aceea pe care odinioară a stropit-o cu sângele său.

Și, atunci, în acel loc unde, foarte multă vreme, spre rușinea noastră, a fost numai o cruce de lemn, așa cum se așează pentru orice individ răsturnat de un automobil și omorât pe marginea drumului, ba mulți dintre aceștia au o cruce de piatră, pe locul acela unde acum mi se pare că s-a făcut ceva mai convenabil, aș dori să ne întâlnim în anul viitor.

în alt an s-ar putea merge la Călugăreni, unde

Comisia Monumentelor Istorice, găsind un monument batjocorit într-un loc de depozit al murdăriilor, s-a îngrijit să se facă aceea ce trebuia să fie de multă vreme. Tot așa ar trebui să mergem în alte locuri unde Mihai Viteazul a dat bătălii, unde l-a ajutat norocul sau unde l-a pândit nenorocirea, și ar fi și un act de expiație pentru urmașii dușmanilor lui de odinioară care ar asista la slujbă. S-ar putea merge la Mirăslău, unde trădarea nobilimii din Ardeal și lipsa de orice simț de camaraderie și de legătură sub stăpânirea aceluiași împărat din partea lui Basta a adus înfrângerea lui Mihai Viteazul. S-ar putea merge la Goroslău, unde Mihai și-a luat revașna, care a făcut să fugă înaintea lui mulțimile acelea învălmășite, fără nicio ordine, fără niciun simț de datorie, fără nici un ideal, pe care le țâra Sigismund Bâthory, un om care a fost, în fața lui Mihai Viteazul, ca să întrebuințăm cuvântul

cronicarilor de odinioară: „o poznă a firii": a trăit ridicol, a murit ridicol în retragerea sa, plângându-se la toată lumea că e luat în râs, pe când trebuia să caute în el însuși mijlocul de a nu fi luat în râs de nimeni.

Iată o călătorie care s-ar putea face în curs de mai mulți ani prin toate locurile pe care s-a întins gloria, suferința și martiriul lui Mihai Viteazul. Iată pentru ce am venit noi, - în afară de Comisia Monumentelor Istorice, reprezentanții Ligii Culturale. Și, aveți aici pe cineva care a comandat în regiunile cele mai primejduite în timpul războiului, generalul Sehina, care vine tocmai în momentul când se va vorbi de anumite linii din conduita lui Mihai Viteazul, care corespund cu liniile care au fost urmate în timpul Marelui Război de oamenii care și-au făcut datoria așa ca el.

Eu mă simt oarecum obligat să vă vorbesc despre sinceritatea lui. Nu despre faptele lui, cunoscute mai bine sau mai rău, nici despre acțiunea lui diplomatică, ci despre laturea sufletească, intimă a lui, despre acea sinceritate, care este, fără îndoială, o onestitate, dar care nu rămâne înăuntru, ci pe care te simți dator să o arăți în afară. O pot urmări mai ușor fiindcă tocmai am

isprăvit, fără s-o știți, așa cum se fac toate lucrurile bune, pe neștiute, am isprăvit acum câteva luni de zile o carte pe care o începusem când eram foarte tânăr: *Istoria lui Mihai Viteazul.* Istoria lui Mihai Viteazul pe care Bălcescu n-a avut norocul s-o ducă la sfârșit. Acum treizeci de ani rămăsesem și eu în drum, oprindu-mă înainte de suirea lui pe tron, ca să ajung a o isprăvi abia în anul acesta. Zilele patimii Domnului le-am trăit în cunoștința patimilor lui Mihai Viteazul, dar ceea ce s-a întâmplat mai târziu cu moștenirea lui poate fi considerat și ca o înviere a gândului lui, ca o săvârșire a acelui ideal pentru care el s-a luptat și a muncit. Au fost niște zile foarte grele pentru mine, pentru că materialul privitor la Mihai s-a îngrămădit enorm; eu însumi am închinat ani întregi din viață pentru a-1 culege pe toate drumurile, și, cum tot se alege cineva cu puțină recunoaștere, s-a găsit un cercetător care nu mai este în viață, un bănățean, de altminteri foarte încălzit de amintirea lui Mihai Viteazul, ca să numere toate greșelile de tipar care pot fi în două mii de pagini. Evident am fost foarte recunoscător cui îmi arăta greșelile. Dar poate în opera îndeplinită era și altceva decât greșeala de tipar ce se poate strecura într-o carte lucrată de foarte multe ori noaptea, către ziuă, când atenția obosește. Era un material enorm de prelucrat, și acest material un tânăr îl poate prelucra în răgaz: ia notele, le alătură și

pe baza acestor note alcătuiește lucrarea așa este când ai douăzeci, treizeci, fie și patruzeci de ani, dar, când ai trecut, și de multă vreme, de șaizeci de ani, și când înainte nu sunt porțile larg deschise ale vieții, ci alte porți întunecate pe care le vezi din ce în ce mai aproape, nu-ți poți îngădui aceasta. A trebuit, deci, să lucrez nu cu note, ci cu cărțile înaintea mea, necontenit adăugând, schimbând, îndreptând. Din scrisul acestei cărți am ieșit obosit pe nu știu câte luni de zile, aproape bolnav, dar era o jertfă atât de mică față de acela care făcuse jertfa așa de mare, cu toată ființa sa, pentru binele acestui popor. Cartea aceasta am început-o când aveam mai

puțin de treizeci de ani cu gândul de a povesti numai. Aceasta nu înseamnă că pe vremea aceea nu avea cineva simț pentru ce a fost Mihai și idealul pe care l-a reprezentat. Am fost o generație de credință și am îndrăznit, noi, tineretul de la 1900, să credem că România așa de mică și răzimată pe alianța cu Austro-Ungaria și Germania, așteptând ca în cine știe ce război viitor să fim și noi așa niște ajutători din coadă, din care cauză nici nu ne-am înarmat cum trebuie, arsenalele germane fiind acelea care trebuiau să ne dea muniții, că această țară care, după expresia, din nenorocire adevărată, a omului de treabă care a fost Vodă-Știrbei, trebuia să fie „veșnic smerită", nu trebuie să rămâie așa. Pe vremea aceea am îndrăznit să spunem înaintea unei clase sociale foarte legată de acea alianță a noastră și nevăzând nimic dincolo de dânsa, foarte îngrijorată să nu supere Berlinul și, din cauza aceasta, închinându-se la Viena și făcând curte, de politeță, și față de Budapesta, în fața unui om ca Dimitrie Sturza, germanizat până în fundul oaselor sale, și a normelor apăsătoare de disciplină politică ale unui Petru Carp că suntem o națiune menită să trăim într-un singur stat, că aceasta trebuie s-o urmărim, că se cere să fim gata pentru momentul când lucrul se poate face și, atunci, cu întregul risc de a pieri România veche, s-o facem pe aceasta nouă. Aveam sufletul care trebuia ca s-o umplem, și numai așa s-a realizat minunea. Unii dintre noi s-au dus, și avântul tinereței nu mai e nici la ceilalți, iar România de astăzi se umple cu foarte puțin suflet de cei care au venit după noi. Am și o mare îngrijorare în ce privește acest tineret, care nu cu deprinderi de danț și fotbal poate apăra hotarele primejduite pe care le avem astăzi, - tineret cu mușchi tari și inimă puțină, care trebuie corectat cu toate mijloacele, fiindcă altfel toată moștenirea noastră se prăbușește.

Dar vin la caracterizarea făgăduită. Când am început a scrie istoria lui Mihai Viteazul, îl vedeam așa cum îl vedea toată lumea: eroic.

Atunci îl vedeam eroic, acum îl văd tragic; atunci îl vedeam puțintel ca statuia de bronz a „căpitanului" cu paloșul în mână, suit pe calul năzdrăvan și mergând la cucerirea Ardealului. Așa credeau toți, și era imposibil să nu fii influențat de atmosfera de atunci. Pe de altă parte, era și o epocă de erudiție: după romantismul unui Urechia și Tocilescu, care odinioară dăruise capului lui Mihai Viteazul cutia aceea cu împodobiri de carton pe care am înlocuit-o eu cu mormântul de marmoră care este la Dealul, plătit de Nicolae Filipescu, pe atunci ministru de Război, ne-am rupt de la tradiția de fraze mari a lui Urechia și Tocilescu. Aveam un sentiment de adâncă rușine față de frază; toată retorica de odinioară ni se părea o insultă pentru idealul pe care îl servește și pentru oamenii către care se ridică un astfel de omagiu. Noi, veniți de la școlile din străinătate, deprinși cu disciplina strictă a studiilor medievale, culegeam și grămădeam în jurul lui Mihai Viteazul cât mai multe amănunte. Este, de altfel, acum o generație care ne întrece și care vede în scrierea istoriei o operă de cugetare rece, ca și cum s-ar trata un subiect de fizică, de chimie sau de matematică; gata să strige, imediat ce se zbate puțintel suflet în prezentarea istorică; ei nu fac decât să adune praful de deasupra mormintelor, în loc de a face ca din morminte să răsară din nou viața îngropată acolo; generație de cenușari ai studiilor istorice, în loc să fie și ei învietori ai oamenilor de odinioară!

In împrejurările acestea a fost începută, deci, de mine *Istoria lui Mihai Viteazul.* Și, evident, dacă-1 urmărește cineva pe Mihai înainte de suirea pe tron, înainte de răscoala împotriva turcilor, el apare ca ostaș și pribeag. Cealaltă figură a lui Mihai Viteazul a răsărit pe urmă, după ce, reluând peste treizeci de ani subiectul, m-am găsit, de data aceasta, înaintea problemelor pe care și le-a pus el, înaintea hotărârilor pe care le-a luat el, și am putut să-mi dau samă de primejdia acestor hotărâri și de nesfârșita credință pe care de la început a cheltuit-o el. Cum a răsărit, într-un chip minunat, la Argeș, trupul lui Basarab Voievod, întemeietorul Principatului muntean, - cine s-ar fi așteptat ca, săpând în cutare loc, să-l vadă pe mortul de

pe la 1350 apărând înveșmântat în hainele de purpură, purtând, încă în momentul acela, cingătoarea de aur, inelul de aur în deget, foarte ușor de recunoscut, cu trupul cvasi-întreg? -, tot așa a apărut, în alt moment, într-un chip straniu, „spovedania lui Mihai Viteazul", una din revelațiile minunate care vin să lumineze uneori o personalitate istorică.

Prin astfel de lucruri venite mai târziu s-au impus atenției noastre alte explicații. Până atunci nu cred să ne fi gândit de ajuns nici la

împrejurările în care fusese crescut omul și la sângele pe care-1 avea. Mihai Viteazul este, desigur, - pentru noua teorie care-i tăgăduiește această descendentă vezi comunicația mea la Academia Română în jurul lui Mihai Viteazul, - fiul lui Petrașcu cel Bun. S-au găsit și de aceia care au vrut să-l dovedească fiu legitim, dar aceasta este greu. El se coboară, fără legitimitate din Petrașcu și acesta era fiul lui Radu Paisie și nepotul lui Radu cel Mare, îngropat la Dealu în față cu dânsul. Și corpul lui Radu a fost, mult timp, un obiect de curiozitate, dar acum și el s-a învrednicit de liniștea pe care o merită prin calitățile și virtuțile lui.

în ce privește pe mama lui, în timpul din urmă cineva, de altminterea un foarte bun cercetător, cu impietate a căutat să o arate, pe baza unui basm unguresc, ca o cârciumăreasă de la Piua Petrei, la gura lalomiței, ca ruda unui epirot oarecare, lani, care nu era Cantacuzin. Nu era vorba încă de întrebuințarea întregului aparat științific, ca de dțomnul] P. P. Panaitescu, pentru aceasta. Nu-i mai puțin adevărat că această Teodora, care s-a făcut călugăriță și e îngropată la Cozia într- un mormânt, deschis acum, alături de mormântul lui Mircea cel Vechi, nu era româncă și, dacă se admite că lani-i era rudă, în sângele lui Mihai Viteazul era și ceva înrudit cu al vechilor bizantini.

Dar, grec, bizantin e pentru unii un om care știe să acopere adevărul, să înșele, să supuie pe alții prin mijloacele ordinare pe care de obicei le confundăm cu inteligența, și se întemeiază o întreagă carieră de mare bărbat politic pe faptul că știe cineva să se învârtă în

anumite împrejurări, pe când un singur lucru poate fi mare într-un om: sinceritatea, sinceritatea aceea pe care sunt sigur că Miahai Viteazul a avut-o. S-a ridicat unde s-a ridicat, a luptat cu toate puterile sale, a suferit de o suferință nobilă și a murit de o moarte glorioasă pentru că de la început a fost în sinceritate.

Dar se obiectează că a fost boier ca alții, că a luat în căsătorie o văduvă cu avere mare, că a mers la Constantinopol și a stat acolo o bucată de vreme, fiind, ca orice fiu de domn, periclitat de aceia care nu voiau ca el să ajungă a se sui pe tron, că, intrând în lumea de afaceri de acolo, el s-a ridicat prin acești oameni de afaceri, că l-a susținut Andronic Cantacuzino, a cărui scrisoare cu privire la domnia lui Mihai s-a păstrat într-un chip minunat, arătând că până atunci tronurile noastre au fost ocupate de tot felul de aventurieri, de cămătari, iar acum un fiu de domn adevărat se așează în scaun, - foarte interesantă această mărturie a lui Andronic Cantacuzino -, că l-a susținut și ambasadorul Angliei la Constantinopole, un anume Barton, care se

ocupa de plasarea de capital și, desigur, că a căutat să așeze pe Mihai Viteazul la București pentru a avea folos de la dânsul, că banii întrebuințați pentru a cumpăra pe turci, după un obicei care stăpânea și atunci și a stăpânit multă vreme împărăția turcească, au fost luați de la ieniceri, de la greci, de la armeni, altă afacere pentru aceștialalți care l-au finanțat și care înțelegeau să fie plătiți. Se aruncă, astfel, o umbră asupra lui la început.

Pe de altă parte, Mihai a avut a face în Ardeal cu cei mai șireți și uneori cu cei mai proști dintre oameni, și față de omul prost și rău ești silit uneori să recurgi la mijloace care samănă cu viclenia, căci e un lucru teribil să aibi a face cu prostul și să știi cu siguranță că nu-l poți face să iasă din prostia lui.

între acei pe care a trebuit să se sprijine dominația lui în Ardeal era împăratul Rudolf, un nebun, care întreba stelele în ce privește ce-l aștepta pe dânsul.

Era vorba să se așeze în Ardeal arhiducele Maximilian, un fricos, care se prezentase pentru

coroana Poloniei și fusese ales altul, Sigismund de Suedia, și cele două armate s-au-întâlnit, dar, în loc să încerce hotărârea prin arme, el a capitulat, la Bedzin și după aceea i-a părut rău, iar acum voia să întrebuințeze pe Mihai ca să câștige Polonia pe care n-o știuse el însuși cuceri: nu zicea niciodată că nu vrea să vie în Ardeal, dar punea condiții anume pentru ca să nu fie îndeplinite.

Mihai Viteazul era considerat la Praga, la Viena, cele două capitale de atunci ale Habsburgilor ca reprezentantul unui provizorat, care, în momentul când va veni Maximilian, va înceta. Vă puteți gândi pentru autoritatea unui om ce teribil este să fie considerat ca provizoriu.

La Viena și Praga, care nu voiau, totuși, să ia o hotărâre, dorința cea mai călduroasă era ca el să plece, deși nu aveau pe cine pune în loc.

Pe de altă parte, Mihai a trebuit să aibă a face în Ardeal chiar cu niște oameni de o valoare morală foarte joasă.

împăratul trimisese acolo doi comisari care nu aveau nici plenipotență, nici ban în buzunar, fiind puși să-l spioneze și să-l îndemne în fiecare moment a se duce.

Unul era un om foarte simplu, ungur de veche rasă bună, de origine secuiască, Mihail Szekely care a înțeles pe Mihai Viteazul cum un ostaș înțelege pe alt ostaș: e singurul care l-a tratat militărește și căruia i-a părut rău când a văzut că el se prăbușește, și nu din vina lui.

Alături era însă un croat, Davind Ungnad, pe care Mihai a trebuit

să-l cunoască în toate șovăielile unui spirit dezgustător: vanitos, pretențios, încurcând pe alții și încurcându-se pe dânsul, dar trimețând rapoarte nesfârșite; a dat Dumnezeu de n-a văzut sfârșitul lui Mihai.

Și, în afară de ei doi, mai era doctorul Prezzen, cel care trebuia să vină cu bani, dar a zăbovit jumătate de an și a sosit fără bani ca și fără hotărâre, - fiindcă hotărârea în ce privește pe Mihai a venit, dar după ce el nu mai era în stare să se folosească de această hotărâre.

împotrivă - un albanez, îmbătrânit în cele mai urâte

războaie pomenite de istorie: războaiele religioase din Țările de Jos, unde se produsese răscoala împotriva lui Filip al II-lea, care continua, și se trimiteau acolo, anumiți diplomați și generali, a căror funcțiune era aceea de a amenința și, dacă se poate, de a omorî. Prin urmare, experiența pe care și-o câștigase Basta era aceea din Țările de Jos, unde se făcuseră atâtea crime pe motiv de credință față de rege și de Dumnezeu. Un om amărât, bănuitor, înveninat, nesigur, supărat că nu intrase odată cu Mihai în Ardeal. Mihai dorise să fie împreună de Ia început, ca buni camarazi, dar, cum Basta n-a avut curajul să înainteze, Mihai a luat singur Ardealul.

Trăind în mijlocul acestor oameni, ar fi trebuit să înșele și el, să mintă și el, să se prefacă și el, apărându-se împotriva acestor mijloace ignobile, dar recurgând deseori și el la dânsele.

Am întreprins cercetarea din nou a actelor, cât mai multe, privitoare la viața lui. Și nu cu mintea unui profesor de treizeci de ani care nu știe ce-i viața. România părea pe la 1930 că e pe un drum așa de sigur încât nu credeam că trebuie să facem politică, și, silit să o fac pe răspunderea mea, cunoscusem personal toată minciuna, toată vânzarea, toată nesinceritatea care se găsește în viața politică pe care o încercasem pe spinarea și, fără vină, și pe obrazul meu.

Știind acum ce este un prieten fals, ce este un ajutor care te compromite, și ce este să fii chemat pentru un anume rol și după câteva săptămâni să ți se dea a înțelege că trebuie să faci ceea ce făceau și ceilalți: să măturii mucurile de țigări ale vieții politice de la noi; chemat pentru o funcție eroică, să mi se spuie că nu este cazul de așa ceva, ci să continui un putred vicariat care să nu supere pe nimeni, așa am ajuns a fi eu.

Deci, omul de peste șaizeci de ani care a trecut prin aceste umilințe fără să le fi meritat, și fără ca el să fi cerut situația care le aduce cu sine, omul care a dorit să fie sprijinit în intențiile sale de a

---

In text greșit „cu anumiți“ *(n. ed.).*

face bine și n-a găsit în națiunea sa nici un fel de sprijin, altfel judecă o tragedie umană cum a fost a lui Mihai Viteazul. Dacă nu ar fi fost chiar acea mărturisire de la dânsul, încă îmi ajungea propria încercare pentru a înțelege această carieră așa cum a mers din lună în lună, din an în an, tot mai sus și către o primejdie tot mai mare.

Documentele lui Ștefan cel Mare s-au tipărit de multă vreme înainte de război; ar fi bine ca și scrisorile lui Mihai Viteazul, traduse în românește, să se pună alături de Mărturisirea lui, și vă asigur că ar face bine sufletului oricărui ostaș. Este atâta sinceritate în ele, și nu este suflet omenesc care să nu fie mișcat de această continuă sinceritate. Trebuie să înlocuim astfel, chipul lui Mihai Viteazul călare pe calul de război, eroul fără contenire și să punem în locu-i altul, de la început până la sfârșit: martirul neînțelegerii, răutății și prostiei omenești.

Cele două mari dovezi pentru dânsul sunt acestea: una expunerea pe care a făcut-o la Praga înaintea împăratului. Primit la început ca un oaspete indezirabil, trimes la han, abia îmtâmpinat de câțiva oameni, căci nu-i strânsese încă nevoia pe imperiali, până nu a venit vestea că în Ardeal Basta a fost măturat prin acțiunea cancelarului polon Zamoyski, mult mai puternic decât un rege fără autoritate și inițiativă, [și că] Sigismund Bathory se întorsese în Ardeal. Acum a fost căutat Mihai de aceia care, când nu era primejdie, nu știuseră să-l întâmpine și să-l găzduiască.

Acum el putea cere orice: era dreptul și era datoria lui. Mihai Viteazul n-a știut-o, și de aceea a murit. Trebuia un om pentru lucrul greu, dar el să știe refuza, să spună: nu merg decât dacă-mi dați Ardealul. Dar și fără aceasta, sufletul sincer a mers.

Când, dușmanii au simțit apoi că pe acest Ardeal îl vrea pentru dânsul, ei au recurs la crimă. Mihai a primit, după victorie, în cort, vizita câtorva soldați, care îl convocau la Consiliul de război, ce trebuie să decidă ce se va face mai departe. Soldații lui Basta, camarazii de luptă, au venit să-l aresteze în numele acelui care nu avea niciun drept pentru că erau, unul lângă altul, comandanți a două armate deosebite, și, când a făcut

gestul de uimire s-au aruncat bestiile asupra lui și l-au omorât.

Se împăcase cu Basta, trebuise să se împace cu Basta trecând peste toate resentimentele sale.

Până la sfârșit el declarase împăratului [și] Marelui Duce de Toscana că el a fost drept și loial, credincios, fără ascunsuri, gata să lupte pentru creștinătate, cu tot riscul său.

Voia să ridice creștinătatea răsăriteană unde fusese odinioară. Pe Dunăre îl aclamau bulgarii cu șefii lor, episcopi greci, și unul dintre aceștia, Rali Paleologul, a stat lângă dânsul până la sfârșit.

A fost o tragedie între direcția pe care o recomanda acest bizantin și între aceea spre care îl ducea tot sufletul lui, care se ținea de Ardeal, tot instinctul lui românesc legat de brazda Ardealului. Vlădica grec îl îndemna spre Adrianopol, spre Constantinopol ca să se încunune ca împărat bizantin. Pe lângă alte elemente de tragică suferință necontenită a lui Mihai trebuie să se adaoge și această rezistență față de ispita lui Dionisie Rali: splendoarea Constonatinopolului pe care el o părăsea pentru ca să se ție de pământul acesta de aspră viață țărănească, cu greutatea nobililor unguri, într-o stare de barbarie morală fără pereche, și cu orașele săsești care trăiau o liniștită viață îngustă.

Dar în Mărturisirile sale el nu vorbește nici de coroana bizantină, nici de dorința de a avea Ardealul și Moldova, ci de un singur lucru: creștinătatea, jertfa lui pentru creștinătate, dorința de a face să cadă stăpânirea păgână, de a șterge păcatul acestei profanări. îl vezi umblând din luptă în luptă, din nenorocire omenească în nenorocire omenească, din nedreptate suferită în altă nedreptate suferită, și el înseamnă că toate acestea le-a făcut, punând în primejdie persoana sa, familia sa, țara sa, neamul său pentru a servi creșnitătatea. Și, la urmă, după ce arată că nimeni nu l-a ajutat, isprăvește cu strigătul suprem: că și așa rămâne în serviciul creștinătății.

N-am cunoscut în cercetarea istoriei un mai sincer strigăt decât acesta, cum nici o mai grozavă tragedie

decât a lui. Ni-1 închipuim prea des făcând să scânteie sabia în dreapta și stânga și încântându-se de această strălucire, pe când inima lui plângea și sângera de pe urma cunoștinții a ceea ce se putea face, dar și a netrebniciei oamenilor care îl puteau ajuta întru aceasta și n-au făcut-o.

In jurul lui Mihai Viteazul

Colegul nostru, membru corespondent, d[omnu]l P. P. Panaitescu, a consacrat o parte din atât de râvnitoarele sale cercetări și lui Mihai Viteazul, și lucrările sale, desigur folositoare, au fost prezentate de d[omnu]l general Rosetti cu deosebite laude.

D[omnu]l Panaitescu a publicat întâi o culegere de documente din bogata arhivă din Varșovia a Majoratului Zamoyski și ziarele care s-au ocupat de volumele d[omniei]sale au vorbit de o descoperire, acuma făcută, a acestui fond. Nu mă veți ținea de rău, sper, dacă vă voi destăinui că eu cel dintâi am scos din acest tezaur documente latine și chiar unul slavon care au îmbogățit principala culegere de acte privitoare la istoria lui Mihai Viteazul, care figurează, pe peste o mie de pagini, ca volumul XIV din colecția zisă «Hurmuzaki». în recenzia «documentelor» d[omnu]lui Panaitescu arăt și aceea că scrisoarea lui Mihai, editată de mine, despre care d[omnia]sa spune că a fost redată cu omisiuni nu are nici o omisiune decât sărirea la tipar a unui rând și înlăturarea, pe care aveam dreptul s-o fac, a două cuvinte de notă marginală în limba polonă; adaug că în reeditare sunt mai multe greșeli de latinește pe care le-am semnalat acolo, așa că nu e nevoie să împovărez această introducere la o discuție, care m> se pare necesară, cu privire la o anumită interpretare a originii și rosturilor lui Mihai.

Căci d[omnu]l Panaitescu, care anunțase, la câteva luni după terminarea *Istoriei lui Mihai Viteazul,* pe care, după peste treizeci de ani de cercetări, m-am învrednicit a o duce la capăt, o *Istorie* a eroicului Domn „pe baze noi“, a făcut să apară sub titlul, mai curând vag, de *Mihai Viteazul,* ceea ce ar presupune o explicație, pe care d[omnia]sa n-ar crede-o necesară, dacă nu s-ar

gândi decât să

adune fapte[1], o carte, bine informată și limpede scrisă, în care, cum singur o spune, se înfățișează „interpretări".

Și, cum aceste „interpretări" ating puncte de cea mai mare importanță din viața și valoarea lui Mihai, care este, o spune de la început, adânc coborât prin noua concepție, îmi veți permite să le discut, în speranța că aș putea să am aprobarea d[umnea]voastră prețioasă.

întâi, d[omnia]sa socoate, și o spune cu hotărâre, că Mihai Viteazul *se prefăcea* a fi odrasla lui Petrașcu-cel-Bun, din care face, fără nici un temei, un reprezentant al legitimității față de „uzurpatorul" Mircea Ciobanul, care avea însă exact același drept („cel Bun" poate nici nu înseamnă, cum pretinde o cronică indigenă, bunătate, ci numai „cel bătrân", „cel vechi", față de Nicolae Petrașcu, fiul lui Mihai: așa Ștefan cel Mare era „cel Bun" pentru Ureche, deși numai „bun" n-a fost, iar un document din secolul al XVII-lea îi spune *numai* „cel bun"; ne întrebăm chiar dacă și „cel Mare" nu are același sens[MDXCIII MDXCIV]).

Las să urmeze toate argumentele d[omnu]lui Panaitescu, adăugind la fiecare observații care caută să arăte adevărata lor valoare.

Dacă Mihai ar fi fost în adevăr fiul lui Petrașcu, „de mult s-ar fi lățit vestea despre un urmaș, rămas în țară,

MDXCIII Dar d[omnu]l Panaitescu apasă în „Introducere": ‚jn ceea ce privește tratarea subiectului, ea este, în primul rând, o carte de interpretare și numai în al doilea rând o povestire a faptelor" (p. 7). Și, anume „interpretarea sau explicarea acestei epopei a trecutului" (= neamului) „nostru se întemeiază pe metoda de a pomi dinăuntru în afară", adică de la condițiile interne, - ceea ce e, se va recunoaște, fiind vorba de probleme europene, imposibilă, deși autorul așteaptă de aici „explicațiile adânci" (p. 8).

MDXCIV Petrașcu ar fi fiul lui Radu Paisie, născut în exilul acestuia (p. 7, nota 1), ceea ce pare inadmisibil, și dată fiind vârsta, care nu putea să fie așa de tânără, a noului domn. E prețioasă, însă, mențiunea în nota 2 a unei povestiri bulgărești asupra epocii, dar mi se pare că a mai fost citată.

'Up. 386.

[1] Din lucrările despre Petru (nu «Petre») Cercel autorul nu cunoaște decât lucrarea din 1906 a d[omni]șoarei Schachmann.

chiar nelegitim, al Domnului a cărui amintire era în mintea tuturor" (p. 12).

Reputația lui Petrașcu nu putea fi așa de mare de să i se caute în orice colț bastarzii, iar mama lui Mihai n-avea niciun interes să-și primejduiască fiul destăinuind o naștere care nu era doar de notorietate publică.

A doua afirmație: „nimeni nu a știut de originea domnească a lui Mihai până la urcarea în scaun" *(ibid.).*

Ea uimește. Doar există, la Szamoskbzy, la Constantin căpitanul și

chiar ia .Anonimul lui Hevenessi“ adus înainte de Șincai[1] povestea prigonirii lui Mihai, care căutase la Constantinopol domnia prin unchiul său lani, de către Alexandru-cel-Rău, mergându-se până la osândirea la moarte și la scena, popularizată și prin desemnul Iui Papazoglu, a înspăimântării călăului. A doua oară, Mihai ajunge la un „prepus" care nu poate să aibă altă explicație. De aici și fuga la Sigismund Băthory și intervenția acestuia, îndemnat și de vărul Baltazar, pentru ca Mihai să fie făcut domn.

A treia afirmație. Mihai nu putea să fie feciorul lui Petrașcu pentru că portretul făcut de Sadeler la Praga în primele luni ale anului 1601 zice: „aetatis XLIII“, iar Petrașcu „murise în anul precedent".

Nu înțeleg întâi, socoteala cronologică.,Aetatis XLIII" înseamnă, nu „al patruzeci și treilea an", ci patruzeci și trei de ani împliniți, după care imediat începe al patruzeci și patrulea an din viața lui Mihai, poate de la o dată oarecare din 1600, și atunic scăderea celui de-al patruzeci și patrulea an duce la 1557, nu la 1558, când Petrașcu nu mai era în vieață.

în afară de aceasta, Mihai venise zdrobit la dreptatea împăratului. Nu ne putem închipui că, ajuns la Viena sau la Praga, el a căutat imediat un prieten căruia, cum spune d[omnu]l Panaitescu, „i-a pozat". Nici arhiducii sau împăratul Rudolf, cu gândul la stringenta problemă a Ardealului reocupat de Sigismund Băthory, nu s-ar fi putut gândi a-1 face să „pozeze", fie și pentru colecția de notorietăți din Ambras. Sadeler, pentru gravura lui, ca și Franz Francken, pentru cele două figuri în tablouri de

pânză, cu scene bogate, au luat în treacăt o schiță a neobișnuitului străin. Dar portretul fără indicarea vrâstei putea să pară necomplet și, deci, artistul va fi întrebat pe vreunul din suita pribeagului. Să se fi pus întrebarea lui Mihai însuși, poate n-ar fi putut răspunde exact, dată fiind nepreciziunea, adeverită în mii de cazuri, a epocii. Mamă-sa, despre care va fi vorba pe urmă, putea să știe, - și poate nici ea.

Deci, avea deplină dreptate colegul nostru părțintele] I. Lupaș, când, deși avea înainte legenda portretului, întărea că Mihai s-a născut în ultimul an din viața părintelui său.

La tăgada d[omnu]lui Panaitescu se adaugă și o ironie jignitoare, când, neputând să înlăture ideea unui fiu postum - ca Ladislas zis Postumul în Ungaria, ca Alfons al XlII-lea din Spania, scrie astfel: „Pătrașcu ar fi păcătuit, deci, chiar în ajunul morții" și nu uită să

adauge că, fiind bolnav multă vreme, el n-ar fi putut să aibă nicio legătură, judecată de caracter medical, asupra căreia-mi va fi iertat să nu insist.

Până acum, după d[omni]sa, „împrejurări turburătoare ale nașterii tainice și tăinuite a viitorului domn". - „Tainică și tăinuită" neapărat, ca a tuturor copiilor din flori, dar de ce „turburătoare împrejurări" nu mă pot lămuri.

Dar iată a patra observație. De ce Mihai poartă un nume care nu se mai întâmpină de la fiul lui Mircea, pe care de fapt îl chema Mihăilă?

Dar Petrașcu încă tânăr nu se va fi gândit la un viitor domnesc pentru fiul său. E un singur caz, al lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, pentru care, la naștere, se încheie un act formal de recunoaștere a originii sale bastarde de către Mitropolit și boierii din intimitatea Domnului.

A cincea afirmație: „Când Mihai a ajuns domn, i-a zis fiului său Nicolae-Pătrașcu, cu nume dublu, lucru straniu și neobișnuit pe atunci la noi" (p. 13).

Dar Petrașcu e numele de acasă al copilului - însuși numele bunicului acest nume l-a purtat, apoi, în toată viața. Nicolae e numele ce i s-a dat numai ca domn, în legătură cu cine știe ce închinare către un sfânt. Nici

vorbă nu poate fi că Petrașcu, care ar fi Nicolae, „s-a sfiit să poarte un nume străin neconsfințit de taina botezului". E tocmai contraiul: în toată viața următoare fiul lui Mihai iscălește Petrașcu.

Se poate, oare, trage încheierea că „acest fapt nu tocmai îndemănatec ne face să bănuim și noi, cu atât mai mult *(sic),* ceea ce bănuiau oamenii pe vremea lui?" (p. 13).

Că nu în domnie s-a chemat Petrașcu cel care ar fi fost de fapt Nicolae o dovedesc toate mărturiile. La 11 iunie 1598, deci mult înainte de instalarea lui în domnie, comisarii imperiali scriu: „fîliolus Michaelis Vaivodae, Petrasco" (Iorga, în Hurmuzaki, XIV, p. 360).

Acesta e un argument de forță [pentru d[omnu]l P. P. Panaitescu] în asigurarea că Mihai Viteazul era cine știe ce cules pe drumuri fără tată...

A șasea afirmație. Petru Cercel, care a fost prizonier la turci, și nu ostatec - căci ostatecii se țineau, nu la Damasc, ci la Constantinopol -, acest pretendent pentru a cărui „legitimitate", afirmată de d[omnu]l Panaitescu, nu e nicio dovadă (p. 13)' - nu ține pe lângă el pe Mihai,

care se află în Divanul aproape contemporan al lui Mihnea. în aceasta d[omnu]l Panaitescu vede dovada că Petru și Mihai nu erau frați.

Dar, în prima domnie a lui Mihnea, Mihai nu apare în Divan. Abia i se dă lui, - dacă Mihai, cum admit în *Istoria lui Mihai Viteazul,* e acela care, cu acest nume, e ispravnic la Tutana -, un foarte mic rost de boierinaș. Atunci va fi fost și ban de Mehedinți. Când Petru Cercel ia domnia, fratele său avea abia douăzeci și trei de ani. La restabilirea lui Mihnea el nu e printre marii sfetnici până la 1587-[15]90. Dacă apoi el apare, câteva luni de zile, ca mare agă și mare stolnic, e din cauza unchiului lani, care e ban[1].

Nu Domnul e, deci, „protectorul" lui Mihai (p. 15), *ci acest lani, care el era stăpânul Domnului.*

Toate aceste lucruri sunt pe larg lămurite în capitolul despre trecutul viitiorului „Viteaz", pe care-1 dădeam *Convorbirilor literare* acum peste treizeci de ani și care formează un capitol întreg din a mea *Istorie a lui Mihai*

Viteazul. D[omnu]l Panaitescu nu face decât să întrebuințeze fără nici un aport personal aceste date.

Nu pot părăsi acest argument fără a observa, ca adaus, că între fiii legitimi și bastarzi nu era nicio obligație de familie și cu atât mai puțin între bastarzi: Petru Cercel n-a făcut nicio situație unui omonim care, după cererea lui, fu căutat în insula Cipru[MDXCV MDXCVI].

Tăiarea de Petru Cercel a lui Dobromir Banul, unchiul soției lui Mihai, ar fi să se puie și ea în rândul incompatibilităților invocate de autor. Mă întreb, unde s-ar mai opri ele. Altă „imposibilitate morală" ar fi fost slujba pe lângă Mihnea pe care am explicat-o, cred, îndeajuns, mai sus. Ce putea să-i fie lui Mihai un alt fiu din flori, care, *de altfel, îi lua locul, la care avea tot atâta drept,* pe lângă acest „frate" grec al mamei sale de care atârnau toate favorurile și care, de fapt, i-a procurat toate înaintările? Oricât de ingenioasă ar fi încercarea d[omnu]lui Panaitescu de a vedea în ocrotirea acordată de Mihai, ca domn, fiului lui Cercel, Marcu, nu atât ca o expiație, cât ca *un nou mijloc de a înșela,* afirmând printr-o astfel de protecție legătura cu tatăl ucis al tânărului, nu putem vedea în aceasta decât o întâmplare din cele multe pe care de-a-lungul vremurilor o impun împrejurările, peste o morală de care vorbim cu atât mai mult, cu cât o călcăm mai des. Deci, argumentele cu „familia" au o valoare atât de relativă: doar

în istoria contemporană a României Dimitrie Brătianu a votat darea în judecată a fratelui său Ioan.

Iar, cât despre teama ce ar fi putut să aibă Mihnea de fiul de domn care era Mihai, ea nu putea să se producă decât *după ce Mihai ar fi descoperit taina nașterii sale,* și nimic nu arată că ar fi făcut-o până la această data.

Ce e mai curios, d[omnu]l Panaitescu vede dovada că Mihai nu era fiul lui Petrașcu în chiar textul scrisorii lui Andronic Cantacuzino, care spune, dimpotrivă, că el nu e ca falșii fii de domni (cum adică au fost Petru Cazacul,

MDXCV V. lorga, în Hurmuzaki, XI, p. 803 și urm.

MDXCVI V. Prefața mea la Hurmuzaki, și cartea, necunoscută d[omnu]lui Panaitescu, *Ospiti rumeni in Venezia.*

Ștefan Surdul, Alexandru-cel-Rău). Redau textul însuși.

„Am muncit și m-am străduit și am făcut domni pe copiii copiilor mei, lucru de care n-aveam nevoie nici să-i ascult pe dânșii, dar totuși ce să fac? Am tras năcazurile și suferințile lor. Până acum țineam Țara-Românească pe numele Domniei Tale, dar, văzând cerințile timpului și zăbava Domniei Tale și faima rea și ticăloasă a Iui Alexandru Voievod și intriga lui, pe care n-am putut s-o rabd, m-am străduit și eu și am făcut pe Banul Mihai domn al Țării-Românești; am judecat că el e mai bun decât alții, beii marghioli, care nu arată niciun semn, nici de la tată, nici de la mamă, numai firește caraghioși și mincinoși, și argați și vrednici în toate lucrurile. Ci prin Banul Mihai s-a mulțumit nenorocita de țară, și au făcut rugăciune către Dumnezeu că i-a învrednicit și le-a dat un astfel de bun păstor, și creștin, și iubitor de săraci, și cu frica lui Dumnezeu, și au fericit și pe părinții mei răposați, pentru că au ajutat cu ajutorul prea-bunului Dumnezeu și cu puterea cinstitului împărat, împăratul împăraților, care să trăiască întru mulți ani, și l-am făcut domn, de care sunt foarte mulțumit. E vrednic să păstorească un popor; mai bun e el decât alții**MDXCVII.

ISTORIA LUI MIHAI VITEAZUL **40**

Dar altă scrisoare, care, după tron, se vede a fi tot a lui Andronic, arată și ce fel judeca influentul grec pe domnii din vremea lui Mihai, mai puțin îndreptățiți decât dânsul, și *calea însăși care se urma pentru a se face*

MDXCVII lorga, în Hurmuzaki, XI, pp. 373—[37}4: ’EbovAsucra xai EnapâbEpa *nai Snapa* twv xotieAuuv pov xonsAux auSevri, orov *biv* EXQrjaCoupouv xâv *vă lovq ănovmo,* nAr|v pst* *ainâ* ti vă xâpa>; ’TEcruga xonouț *nai* poxSouț tou. Qț Tf]v cnjpEQOv EțJâurouv ttjv pAax^v 6*^ ovopa tt)<; AuSevriai; erou, âpax^ spAsnovrați tou xatgou tâ *naĂiapara nai* ttjv ăgyrjTcrv Tf|<; AvSevtuk; aou *nai* rijv xaxf]v yvd>pr|v *nai* pizxQctv tou ’AAE^av&pou Bospovba *nai* Tqv ETtiȘoAqv, *noia biv* f)pnoQ£aa *vă* uraxpEgw, ExovrovQLcrct *nai* sycb *nai inapa* tov pnetv MixâAi AuQevti Tfjț BAnxicu; EHQEXQiva ndx; *elvat* auroț xaAAÎTEQOț *nașă roix;* ăAAouț tou<; papysAouț xoix; pnEtbEț, onou oute *nâviva* or)pâbt, ou&e

dovada coborârii din dinastia veche a pretendenților. în ea se spune cum marele-vizir Sinan a chemat „oameni cunoscători ai locului aceluia**, (ctvSQGJTtovț TtQctxTLXovc; EXELVOU TOV TOTIOV). Se adună „vreo zece** și cu mijlocitorul bizantin. Sinan îi întreabă, iar răspunsul lor e acesta: „Să trăiești întru mulți ani. Să știi că pieirea acelei țări și starea i-a venit pentru că se schimbă ceas de ceas domnii: unul cioban, altul argat, altul cazac** - Petru Cazacul, care năvălise în Moldova -, „și nu orânduiesc bani la toate, și sunt săraci, și vin și despoaie lumea, și pentru dânșii strâng avere și lucruri și pietre scumpe, și nu-și bat capul pentru lume să vadă, și *nici domnii nu știu ce sunt*[1]*“.* Și vedem pe Banul lani care ia cuvântul afirmând - *el căruia i s-a datorat numirea lui Mihai - că trebuie „Domnul care să fie din neam de domn și tot neamul lui domni și să stăpânească domnia"MDXCVIII MDXCIX MDC.*

MDXCVIIIdrto *rtarcpa, oube dno* pqTspa bsixyoucn, povov cpucrixd papysAot, xai ipEurcu, xai Epyazat, xai dvd^ioi dno oAa tâ npdypaTa. *Opaxj bid TOV pndv MixdAi EUxaQiorÎTqv o xaxoQtCqxoi; o Toncx; xai Exapav bequiv npoi; TOV 0EOV noț TOÎX; qțîciXJE xai TOÎX; *eboac* TOIOUTOV xaAov noipsva, xai xQioTiavdv, xai «piAortTwxov, xai cpopoupevov TOV 0EOV, xai EpaxdQicrav xai TOLX; yoveiț pou TOÎX; paxapnaQ *bnov* EfîoqOqcra pe/Tqv poqSeia TOU navaydTOu 0EOU xai pe tqv buvapiv TOU TETiprjpEvou TtoAvxQovipEvou paoiAâuQ TGJV paaiAEuovTCov pauiAsCx;, xai TOV exapa auOevrqv, *âno* TOV onoiov fjpai noAAd EuXaQicrnipEvoț. Elvai dEioț vă noipavq Aaov: xdAAiov auroț *naș ă* ăAAouț.

MDXCIX noĂqxpovțqpEVE], yîvouoxe EXEÎVOV TOV Tonov o x^Aaopcx; xai f| qnoQscri eyivEv *GJQOV* tqv *ă>Qa bid vă ăĂâCovre* q auSevrdbEi;: âAo<; TCopndvqț, âAo<; EpydTiy;, dAoț KaCdxqț, xai bid vd pqv anordCouv donpa ij<p ' *6Ăa,* xai fjvs rtTOxq, xai EQXOVTE xai yipvovouv TOV xo£po, xai bid Aoyou TOV pa£6vouv Șqo xai npdpaTa xai AqQdpia, xai bid TOV xoCpo bev TOÎX; xoraq vd qbouv, xai piTE q AuSevrabEi; biv qțovQOW TT) fjvE; *ibid,* p. 310.

MDC 'O npaqyoupsvoț onou fjvai naTpoyovqxo TOU, q qyoupevq xai q yevEd TOU 6Aq qyoupevq, xai xaTExq xai and tqv qyoupEqa; *ibid.* Pentru legăturile lui cu țările noastre și poemul analizat în *Revista*

Și iată, deci, pe ce argumentație se sprijină injurioasa aserțiune că, deoarece *„descendența lui Mihai din Petrașcu-cel-Bun este o imposibilitate morală"* (și aceasta!), „mai degrabă socotim că Mihai n-a fost fiul lui Pătrașcu, ci a trebuit să răspândească această legendă ca să poată lua domnia**, cu îndulcirea că altfel nu se putea pe vremea aceea, care ar fi avut anume prejudecăți.

Dar i se pare d[omnu]lui Panaitescu că tot n-a dovedit de ajuns. Și iată-1 recurgând la „mărturiile** sau, mai bine, la calomniile contemporanilor. Nu-1 miră nici faptul că, pe lângă cronica de țară, și sașii au crezut în descendența domnească (p. 16, nota 3), nici faptul că după crimă din câmpia Turdei prețiosul cap al celui care pentru istoricul român e un înșelător fără tată a fost adus de Buzești și înmormântat - ceea ce altfel ar fi fost o impietate - lângă rămășițile lui Petrașcu-cel-Bun.

Se adună pentru această nouă dovadă ce spune ungurul Szamoskozy, care nu e dovedit că *și pentru aceasta* reproduce spusele lui Petre Grigorovici Armeanul, pictorul și diplomatul în serviciul lui Mihai, polonul Heidenstein și încă un acuzator din Polonia. Și, firește, nu se uită povestea, trecută și în compilația pe care, și din cauza deosebirilor de stil și de tendințe n-o pot atribui, cum a propus, cu dibace argumente, C. Giurescu, a originii umile a mamei lui Mihai.

Ar fi fost, și după *Istoriile Domnilor Țării-Românești,* o cârciu- măreasă de la Floci, care ar fi avut pe Mihai, cel așa de mult urât, prigonit și batjocurii, cu un „geleap** grec.

De fapt, iată ce e și cu această înjosire a femeii care a dat românilor pe cel mai mare luptător.

Târgul de Floci sau Piua Petrei, odată cu două biserici, era un centru de comerț important. Negustori greci însemnați au stat acolo până la sfârșitul secolului al XVII-lea, când unul din ei e îngropat sub o piatră de marmură. Cârciumă și ospătărie și negoț mergeau împreună. Și boieri mari le țineau. E cu putință ca lani să fi trecut pe acolo importantul export al oilor de la noi. Sora lui se putea îngriji de aceste afaceri. Alexandru

---

istorică.

Lăpușneanu vindea vite în Ardeal și Duca- Vodă a fost și domn și unul din cei mai mari negustori.

Dar numele de Teodora al acestei femei despre care, în nenorocirea ei, se știu numai lucruri înduioșător de frumose, nu e unul de rând. Mihai nu s-a sfiit să prezinte ca mamă pe aceea care era sora unui așa de însemnat stăpân asupra soartei țărilor noastre. El o intitulează în vileagul tuturor ca pe „cinstita și din inimă prea-iubita maica Domniei Mele Doamna Teodora** și-i dăruiește nu mai pițin de

cinci moșii, cu îndatorirea de a le lăsa fiicei lui din flori, Manila[1]. Pe inelul ei, ea pune titlul de „gospoda"[MDCI MDCII]. După moartea lui Mihai, Doamna Stanca ține pe lângă dânsa această soacră. Ea trece la călugărie ca Teofana, și e primită cu cinste, cum spune o vestită scrisoare, de o mare înălțime morală, la locul de odihnă al lui Mircea I-îi, la Cozia. Vede cineva cârciumăreasa, „frumoasa rachieriță" care se ține cu greci în trecere și-și aruncă în vânt bastarzii, cinste pe care i-o face un tânăr istoric român care a declarat în repețite rânduri că vrea să întemeieze o „școală nouă“?

Și, încă o dată, apodictic, fără umbră de îndoială, nepermițând nimănui s-o aibă, d[omnu]l Panaitescu încheie: „Toate acestea, așa dar, întăresc cele spuse mai înainte cum *(sic)* că Mihai nu era în adevăr fiul lui Pătrașcu cel Bun“ (p. 18). Ca să se adauge apoi că „omul boierimii, exponentul ei“, ar fi căpătat de la boieri fabula originii domnești (p. 21). Și se înșiră o întreagă listă de false descendențe - închipuite - care coboară la același nivel pe Neagoe Basarab și pe Radu Șerban. Ca să se întărească apoi și mai mult insulta prin ferocea frază despre fiul celei care „ținea și ea o cârciumă" în marginea Bărăganului: *„nu se poate ști cine a fost adevăratul părinte al lui Mihai-Vodă* și *desigur că nici el n-a știut".* „Necizelat (!) de curțile domnești", fost „negustor" ca unchiul, purtat prin „vâltoarea porturilor și bazarurilor, unde se întâlnesc limbi multe din toate colțurile Orientului", vânzând când boi, când juvaiere,

---

MDCI Stoica Niculaescu, *Documente slavo-române,* p. 297.
MDCII Onciul, în Convorbiri literare.

când tot ceea ce vreți (p. 23), Mihai ajunge mai apoi, cu „zbuciumul lui sălbatec", cu ajutorul „cercurilor grecești", cu „dependența de boierimea olteană" - aceasta înseamnă, după autor, care se lasă influențat de o neașteptată sentimentalitate: „copilul țării, din straturile ei adânci"; sufletul lui Mihai poate mulțămi -, domn și erou. I se pare autorului chiar că astfel, „mai uman și mai voios el nu e scăzut prin nimic", și urmează lozinca unei întregi școli: „de altfel, lumina adevărului este mai totdeauna" (de ce nu totdeauna?) „mai de prețuit decât cea meșteșugită a legendei" (p. 22).

Legenda noastră mărturisesc că n-o vedem; dar vedem legenda aceastălaltă, împrumutată de la flecăriile străinilor dușmani, - și ea e calomnioasă.

Banul lani e înfățișat, la rândul lui, după lucrarea, recentă, a d[omnu]lui Minea, cum e mai rău. întâi un atac general contra tuturor grecilor care numai atunci ar fi ajuns în rosturi prin „toate țările

Imperiului Otoman**: „niște nenorociți**! După ce, potrivit cu aceeași metodă, se adună tot ce a putut spune clevetirea față de această isteață rudă a lui Mihai[1], el e decretat de acela care va fi lăudat într-un foileton din *Epoca* pentru oprirea de la orice părere subiectivă ca „una din acele figuri ale Levantului *(sic)* negustoresc, plin de ambiții materiale** (p. 19). Dar se caută a-1 înfățișa și mai urât pe omul care, după Daponte, ar fi un renegat de frică, din cauza răscoalei lui Mihai, devenind «chiuciuc tefterdar», adecă mic secretar, - ce puțin pentru un om așa de influent și puternic! -, pe când acest grec din secolul al XVIII-lea spune numai că Ioan Cantacuzino - deci nu lani - e renegat (v. p. 168 în *Cronicarii greci* ai lui Erbiceanu). După un document publicat de d[omnu]l Stoica

Nicolaescu[MDCIII MDCIV], el ar fi avut un fiu turc care ar fi venit la București mai târziu, ceaușul Curt Salam, dar pentru aceasta ar trebui ca „Janiul Banul cei bătrân** să fie ruda lui Mihai[MDCV], ceea ce nu e prin nimic dovedit.

Dar fiul „rachieriței**, omul care singur nu-și cunoaște tatăl, ruda „Epirotului Iani", produs comercial al Levantului - toate titluri citate mai sus în textul original -, rămâne să fie prezentat ca un simplu instrument, și anume: al boierilor, al revoluției balcanice, al cruciatei occidentale, al rivalității austro-polone (v. și *Introducerea).*

O expunere nu mult adâncită a situației europene urmează după înfățișarea originii Iui Mihai și carierei lui înainte de domnie[MDCVI].

D[omnu]l Panaitescu nu se poate opri de a recunoaște că Mihai ia el, în 1594, „inițiativa" răscoalei contra turcilor (p. 39). Dar nu uită să însemne că solii trimiși la Sigismund și la Aron au fot Buzești (dar unul din ei, Radu, mai fusese prin Ardeal și știa ungurește), și se grăbește să adauge orice [găsește] în *Cronica Buzeștilor*

MDCIII D[omnu]l Panaitescu vede doi lani pentru că erau două rosturi în cele două țări. Dar nu-și dă sama că adesea demnitățile erau pur nominale (v. p. 18, nota 2). Doar d[omnia]sa însuși spune, câteva rânduri mai jos, că stătea și în calitate de capuchehaie la Constantinopol și anume „a ambilor domni români**, de altfel rude. - Observ că niciodată Petru Șchiopul n-a stat în „Trentin**: Innsbruck și Bolzano sunt în Tirol, și una nu e alta (p. 19).

MDCIV *Loc. cit.,* pp. 297-298.

MDCV Că un document ulterior pune la îndoială și această înrudire, corespunde obișnuitului fel de luptă contra lui Mihai; care „s-au făcut neam jupânului lane Banul** (lorga, *Studii și documente,* V, p. 292). La d[omnu]l Panaitescu (p. 21, nota 1) s-ar părea că Șt Greceanu a găsit documentul, atunci când eu l-am dat la lumină.

MDCVI Nou e câte ceva dintr-o carte recentă a d[omnu]lui Macurek (p. 34). Dar nu de la turci, ci de la imperiali venea situația de armistițiu (p. 35). Expunerea începutului luptei contra Imperiului se poate găsi mai bine aiurea decât în *Istoria lui Mihai* a

. lui Sârbu. La pagina 37, Komulovic sau Comuleo, nu „Cumulevici**. V. și p. 38. La pagina 39 nu se poate scrie „de Marini Polii**, ci de' Marini Poli și el nu era chiar un,«negustor bogat**, *ibid.*

sau în izvoare străine [ce] scade libertatea de hotărâre a Domnului. Și, citând aceste „probe“, lăsând la o parte repetata afirmare a lui Mihai că el, de la sine, cu voia sa și riscul său, a început o acțiune așa de periculoasă, se și rostește sentința: *„Deci, boierii, Buzeștii și ceilalți"* - care? - ,// *aveau în mână pe Mihai și impuseră această hotărâre. Războiul împotriva turcilor a fost hotărât în Țara-Românească de o adunare de boieri și a însemnat izbânda politicii boierilor olteni"* - care? -, „din mijlocul cărora se ridicase Mihai Viteazul** (p. 40).

Vine *rândul inițiativei balcanice.* Se expune un rost revoluționar al *ragusanilor,* bancheri și negustori, din care doar de s-au desfăcut câțiva ajutători destul de umili - de altfel arătați de mine de mult cu toate amănuntele - ai lui Mihai, și de trimeși ai lui. Ca informație nouă, două-trei publicații iugoslave sprijinite exact pe materialul cunoscut nouă. Am dat cândva o expunere amănunțită a relațiilor noastre cu cetatea balcanică: pentru d[omnu]l Panaitescu, ea nu există[1]. Un alt paragraf prezintă și acțiunea *„croaților, sârbilor* și *albanezilor",* care n-a putut să aibă nici o influență asupra Domnului român[MDCVII] [MDCVIII]. În publicația d[omnu]lui Tomic se vede dimpotrivă că, între alții, și către Mihai, după ce se ridicase steaua lui, vine o scrisoare de rugăminte a aventurierului politic Lenkovic (p. 44). Cu privire la mișcarea albanezilor erau de cules și alte lucruri decât acelea din compilația citată a d[omnu]lui Tomic (v. și *Byzance apres Byzance* a mea și *Geschichte des osmanischen Reiches),* dar mă întreb, iarăși, ce pot să aibă a face toate aceste lucruri în dovedirea tezei că Mihai a fost minat de astfel de mici revolte și prădăciuni locale[MDCIX]. Ajutorul sârbesc oferit

---

MDCVII „Giovanii Raguseo" nu e decât Ioan de' Marini Poli (v. p. 43).

MDCVIII Uscocii nu sunt „o populație de marinari croați" (p. 43).

MDCIX Cimara nu e o localitate, ci forma pentru Chimaira. Doar și aici e o scrisoare de implorare către Mihai (p. 46). Dar interesant e, la bulgari, ivirea țarului Sișman (după *Istoria Bulgariei* a lui Jireăek, trad, slavă, pp. 47-48). Despre simpatiile pentru catolicism ale lui Dionisie Rali, p. 52 și urm. Asupra lui și o mai recentă lucrare polonă despre ortodoxia în Polonia. Aceste întregiri sunt, desigur, binevenite. Dar el nu poate fi „Dimitrie, arhiepiscop al bulgarilor și sârbilor** din 1602 (p. 56). Și un izvor rusesc, *ibid.*

[1] V. și p. 80: „el venea de la Constantinopol, trimis de acei ce

lui Mihai - și mai ales lui Sigismund - nu e nici o revelație.

Foarte pe larg sunt expuse de mine și raporturile cu bulgarii: și aici Mihai se răscoală întâi, se bate cu turcii, biruie, se păstrează, și pe urmă vin îndemnuri de a merge spre Sud, nu din partea bulgarilor chiar, ci a șefului lor Dionisie Ralî (nu Rally), arhiepiscopul de Târnova, așa de cunoscut.

în ce privește pe greci, din partea lor, ca națiie, nu s-a făcut nicio mișcare. Andronic Cantacuzino, care pregătise domnia lui Mihai, n-a avut niciun rol politic, iar Patriarhul de Alexandria, Meletie Pigas, a fost un stăruitor statornic pentru încheierea păcii cu turcii. Cele două partide grecești din Constantinopol sunt o simplă închipuire. D[omnu]l Victor Papacostea a dat d[omnu]lui Panaitescu cele două note în adevăr prețioase cu privire la unele rosturi din Tesalia, cu episcopul Dionisie de Larisa, în raporturi cu Mihai (pp. 50-51). Dar întreaga acțiune a ducelui de Nevers (nu „Carol de Nevers, solul francez Ia Roma!“; p. 57), așa de întinsă și de importantă (v. studiul meu în *Revue historique du Sud-Est europeen,* 1936), e rezumată abia în două rânduri. De o fugă la împăratul a lui *Andronic* Cantacuzino nici nu poate fi vorba; Cantacuzino cel fugit nu poate fi decât un descendent din provincie al vechii familii (v. pp. 50-51). A face de acolo o conspirație a Cantacuzinilor - uniți cu toți episcopii greci - e o operă de pură imaginație. Rolul călăreților lui Stavrinos și Palamed e extrem de modest (v. p. 57 și urm.). Ce se spune despre relațiile Iui Mihai cu mănăstirile din Orient e cu totul la o parte. Apare astfel uimitoare concluzia menită a scădea pe Mihai:*, Așadar, Mihai era în legătură cu o mare conspirație a clerului și a nobilimii grecești și capii ei îl puseseră în scaun desigur tocmai în vederea luptei de eliberare împotriva turcilor»* (p. 51)'. Și, cu logica de care e călăuzită întreagă această lucrare, se ajunge, totuși, aproape pe aceeași pagină la „înalta situație morală a unui Domn român în Orient", care „este una din paginile cele mai frumoase ale istoriei noastre" (p. 59).

---

pregăteau marea mișcare ortodoxă împotriva păgânilor".

Teza d[omnu]lui Panaitescu n-avea nevoie de capitolul, în care nu lipsește și o informație inedită, uneori prețioasă, despre armata lui Mihai: nu e nouă afirmația (p. 65) că problema plății mercenarilor a adus căderea lui Mihai. E o lucrare care ar fi câștigat să fie prezentată separat.

Dar în acel care urmează, despre boieri, nu se face altceva decât

prezentarea unor fapte cunoscute, din care nu reiese deloc că Domnul ar fi fost un simplu organ de execuție al lor[1]. Deși, iarăși, este o contribuție importantă la cunoașterea în amănunte a vieții și activității marilor familii. Dar *în concluzie se văd boieri olteni formați, în nu știu ce tovărășie, care impun lui Mihai să se scuture de greci, ceea ce, de altfel, nu s-a întâmplat* (pp. 79-80). *„Jdihai a guvernat cu ei și prin ei":* mă întreb cu cine ar fi putut să lucreze el decât cu dânșii? Ei *„consideră pe Mihai ca un instrument al lor"* (p. 80): care e dovada? Și aceasta s-ar explica prin aceea că *„mulți dintre boieri erau mai avuți și mai diplomați decât Mihai, care nu avusese o creștere aleasă... Voința boierilor a învins, aproape întotdeauna, politica domniei lui Mihai a fost politica lor" (ibid).* Totul, absolut fără nicio dovadă[MDCX] [MDCXI].

Că, în tratatul cu Sigismund, Mihai a fost umilit de trimeșii săi boieri, aceasta nu dovedește că era condus de dânșii, ci trădat de aceștia, și după trecerea primejdiei de la Călugăreni, Domnul a rupt această degradatoare învoială. Că Mihai, ca să-și apere față de imperiali stăpânirea în Ardeal, spunea că nici boierii nu vreau să plece de acolo, nu era decât încă una din dibăciile lui (p. 82). De aceea, apare absurdă concluzie că fără dânșii Mihai ar fi ieșit de acolo (,& *clipă de șovăire, să dea poate Ardealul ca să aibă în spate sprijin*

MDCX De ce și Divanul „mai bine de jumătate grecesc sub influența cercurilor din Constantinopol și a Iui lane banul** (p. 70)?

MDCXI Grecii din oastea lui Mihai, la Stavrinos, nu reprezintă un element serios (p. 81).

puternic în lupta împotriva turcilor pe care voia s-o ducă la capăt[1]*. „După ce Mihai Viteazul a cucerit Ardealul, ei (boierii) au fost aceia care i-au impus (!) să oprească această țară pentru dânșii": ibid.).* Ce spune câte un agent imperial nepriceput nu poate sprijini o astfel de concluzie (v. pp. 83—84). Și doar tot d[omnu]l Panaitescu arată pe Buzești ca dușmani ai politicii de demnitate față de împăratul, dar imediat se recurge la subterfugiul că aceasta era o părere separată (p. 84)!

Trimeterea lui Nicolae Petrașcu ca domn în Țara-Românească, deși Mihai se face a fi vrut să-l trimeată ca ostatec la împăratul, prezintă apoi autorului prilejul de a repeta că *„boierii dădeau directivele politice, hotărau cu sau fără voia stăpânitorului"* (p. 85). Cine ar putea-o admite din cei care văd și ce se ascunde sub artificiile diplomației?

Nu putea lipsi un capitol, desigur și acesta bun în el însuși, despre

politica lui Mihai față de țărani. E aici și o întreagă teorie a boierilor mari și mici, delimitați și nedelimitați, care ar putea fi discutată, dar nu aici'. Nemulțămirile țărănești nu dădură loc la adevărate revolte; însuși raportul toscan din colecția d[omnu]lui Veress (V, p. 17) n-are o valoare probantă.

Relațiile bisericești ale lui Mihai reprezintă și ele un *essay* în afară de încercarea generală de explicație a rostului domniei[MDCXII MDCXIII]. *Cel puțin de aici iese lauda cruciatului* (p. 106 și urm.) *și a „celui mai mare oștean ce l-a dat neamul nostru".* Ba i se întâmplă, autorului, într-una din numeroasele contraziceri, să descopere nu

MDCXII Se crede în șerbia de la început (p. 86), ceea ce nu se sprijină pe nimic. Considerațiile asupra șerbiei în Apus, fie și după părerile d[omnu]lui Rutkowski într-o comunicație la Oslo, sunt false (v. p. 89). „Legătura lui Mihai Viteazul" e luată și aici dincolo de textul clar al convenției de asimilare cu Ardealul.

MDCXIII Nu sunt convins de nevoia mutării în august 1594 a sinodului de la Iași (v. p. 99, nota 3). E însă, desigur, o chestie de discutat Vlădica Mihail apare ca mort numai în 1596 (p. 101, nota 3). Dar sunt multe de cules din acest capitol bogat în fapte scoase din inedit

numai un om „curat la suflet", dar și „o puternică personalitate" (p. 108). Aceasta la cel fără tată, Ia fiul rachieriței, la fostul negustor, la creatura boierilor și la cel îndrumat de tumulturi balcanice.

Capitolele despre „luptele cu turcii" n-au nimic în adevăr nou și cuprind multe elemente dintr-o legendă perimată sau din aserțiuni interesate. Sunt și multe afirmări neexacte, într-o expunere fără nerv[MDCXIV]. Firește că mai mult se poate lua din capitolele asupra relațiilor cu polonii: e partea cea mai prețioasă din această culegere de capitole răzlețe. De remarcat paragraful despre Nichifor Dascălul, p. 194 și urm. Nu tot așa și paginile despre cucerirea Ardealului, deși aici se recunoaște că „inițiativa și ideea cuceririi Ardealului a pornit, nu ca un îndemn austriac, ci ca o propunere a lui Mihai"[MDCXV], și a Moldovei. Mai de folos acela despre administrația țării cucerite, dar nu și grăbitele pagini despre *acele negocieri cu imperialii care sunt la baza însăși a politicei lui Mihai și dau prilejul acelor manifestări sufletești prin care se*

vădește mai bine temperamentul cuceritorului: prin ele am ajuns să descoperim adevărata fire, impunătoare ca onestitate, a lui.

În expunerea cauzelor catastrofei lui Mihai e de mirare cum autorul, așa de pornit la zgomotoase tăgăduiri, ajunge la o înțelegere așa de dreaptă. E adevărat că aici consimte să nu mai facă acele descoperiri în domeniul „obiectivității" care pot jigni și spiritele cele mai puțin simțitoare, și se resignează să fie de aceeași părere cu predecesorii care se mulțămeau cu mai puțin. Sunt chiar fraze de o sentimentalitate puțin cam întârziată (v. p. 219). Numai „temelia economică" ne face să surâdem (p. 220). Și e ușuratec să se vadă în

MDCXIV Nu se poate admite nume turcești ca următoarele: „Cără Savaș Mohamed bei" și „Mustafa Savaș" (p. 113). Când se spune că „niciodată de la Mircea cel Bătrân un domn muntean nu cutezase să se atingă de pământul padișahului și să atace cetățile lui" (p. 113), se uită Vlad Țepeș. Cum se poate vorbi la 1595 de .Austria" (p. 116)? Aici Cumulovici devine „Cumulovic" (p. 134).

MDCXV P. 154.

„apăsarea fiscală" motivul răscoalei maghiarilor ardeleni, mânați de o adâncă ură de rasă (p. 221). La luptele cu polonii în 1601 se uită studiul colonelului Zagoriț.

*

Precum odinioară am adus aici chestia scrisorilor de trădare ale lui Mihai, m-am simțit dator să vă înfățișez și tot ce în experiența mea de istoric și în judecata mea de vechi om politic se opune la niște concluzii îndrăznețe care coboară o mare figură a neamului nostru și procură arme contra noastră dușmanilor care, departe de a se împuțina și potoli după realizarea unității noastre naționale, sunt, dimpotrivă, tot mai numeroși și mai înviersunați. Unde mai mult decât aici trebuie să se ia apărarea comorii de onoare și de glorie pe care cercetările mai multor generații au pus-o la îndemâna urmașilor, chemați s-o adauge, iar nu s-o scadă!

Originea lui Mihai Viteazul, după o cronică românească

i

Revenind la noile teorii despre Mihai Viteazul, pe care le-am prezentat, cu observațiile mele critice, într-o ședință anterioară, constat cu mirare că încheierile d[omnu]lui P. P. Panaitescu și le însușește în parte dțomnujl I. lonașcu, în lucrarea recentă, *Mănăstirea Izvorani* (Buzău, 1936), p. 10, nota 33. D[omnia]sa aduce înainte un act, citat și de dțomnul] Stoica Nicolaescu, în *Gazeta municipală,* prin care Mitropolitul Luca, la data de 11 ianuar 1632, prezintă mărturia județului Pascale din Orașul de Floci și a trei târgoveți, cu alți „oameni buni", prin care, judecând un proces al Floricăi, fiica lui Mihai Viteazul, și al soțului ei, Preda din Greci, se vorbește de niște țigani, care „au fost toți de moșie a lui Mihai Voivoda, câștigați de în slujba lui încă mai nainte vreame, de când au fost neguțătoriu și boiarin".

Documentul, la Arhivele Statului, documentele mănăstirii Mihai- Vodă (pachetul V, 7), e, fără îndoială, autentic. Dar el dovedește un singur lucru: că *Mihai, fără o pomenire a mamei lui, a făcut, ca toți boierii din acel timp,* - și anume *în vremea când era și boier -,* și *negoț,* ca Alexandru Lăpușneanu, ca Duca-Vodă, și *anume în acel vestit târg de lână de la vărsarea lalomiței în Dunăre.* De aici imaginația populară, trecută și adaptată într-o interpretare dușmană, de cutare unguri,

a creat, împodobit și poetizat legenda.

N-am discutat și faptul că în *Istoriile domnilor Țării Românești,* lucrare pe care am atribuit-o și eu lui Constantin Căpitanul Filipescu, se află, cu privire la originea lui Mihai Viteazul, un pasagiu, în care, dacă nu e vorba nici de „rachieriță" cu foarte mulți prieteni, de nu

putea Vodă Mihai să-și descopere tatăl, nici de epirotul Iani, răsărit din opera lui Lampridi, culegător de legende istorice în provincia sa, care e acest Epir însuși, se arată, totuși, că din zvon scriitorul a aflat cum că părinții marelui luptător a fost o „văduvă frumoasă" și „un gelep, om mare și bogat den Poarta împărătească" și la aceasta se adaugă un roman de dragoste cu inelul care servește a se recunoaște într-un târziu odrasla, legendă în legătură cu ce se iscodise în Ardeal despre legăturile lui Sigismund împăratul și rege al Ungariei cu o femeie de la țară, din această dragoste trebuind să se nască Ioan Hunyadi și, cum observasem de mult, această temă de peste munți a trecut și la noi, într-o povestire a lui Miron Costin[1], ca și în niște însăilări de scriere geografico-politică anonimă din Muntenia secolului al XVIII-lea[MDCXVI MDCXVII].

Care e originea acestor știri?

Acum opt ani, într-o lucrare întinsă, de o critică atentă și plină de inteligență[MDCXVIII], d[omnu]l loachim Crăciun a pus în fața acestei povestiri, care pretinde a nu fi luată de la „niciun istoric de ai noștri sau străin", însemnările cronicarului ungur ardelean Szamoskozy, în următorul cuprins, dat de trei variante:

„Mihai-Vodă își trăgea originea din neamul lui Pătrașcu-Vodă... Dar se știe că a crescut foarte sărac; fost-a negustor și făcea negoț dincolo de Dunăre, în

---

MDCXVI1. Bogdan, *Cronice inedite,* pp. 191-2.

MDCXVII Iorga, *Studii și documente,* HI, p. 55. Cf. ediția mea a *Istoriilor,* București, 1902, p. 83, nota 1.

MDCXVIII Cronicarul Szamoskozy și însemnările lui privitoare la români, 1566-1608, Cluj 1928.

Moldova și în toată Țara-Românească. Mamă-sa era vânzătoare de rachiu".

„Baba Novac era din satul Poreci de lângă Dunăre, aproape de Semendria. Novac trăia numai din haiducie; fost-a un timp oarecare turc și subașă între aceștia[MDCXIX]. Era din Cetatea de Floci de lângă Dunăre; se numea că e fiul lui Pătrașcu, de aceea și-a botezat Mihai-Vodă și pe fiul său tot Pătrașcu".

„în anul 1600 erau trecuți opt ani de când a dat împăratul turcesc lui Mihai-Vodă domnia Țării-Românești. Fost-a hibrid: tatăl său grec,

mamă-sa româncă. Locul unde s-a născut e Floch sau Floci, pe malul Dunării. Tot la Floci mamă-sa fierbea rachiu; din aceasta trăia**.

Pentru d[omnu]l Crăciun rămâne stabilită originea umilă, dacă nu rușinoasă, a mamei lui Mihai.

Aceste știri ar veni dintr-un „memorial** al lui Petru Grigorovici Armeanul, agent statornic al lui Mihai, și acesta, cum a dovedit-o d[omnu]l Crăciun, întrebuința, uneori, și actele oficiale care-i trecuseră prin mâni**[1].

Din aceste trei versiuni, una de la informatorul armean, prezintă pe Domnul român ca fiu al lui Petrașcu-cel-Bun și al unei „vânzătoare de rachiu**, Mihai începând ca „negustor**. Am spus că d[omnu]l Stoica Nicolaescu a citat de curând, în *Gazeta municipală* (mai), un document de la începutul veacului al XVII-lea în care e vorba de vremea când Mihai era „negustor**.

A doua versiune spune numai că Mihai era „din Cetatea-de-Floci de lângă Dunăre**.

A treia-1 prezintă având un tată grec, o mamă româncă, și aceasta „la Floci fierbea rachiu, trăind din aceasta**. Aici s-ar fi și născut Mihai. Nu s-ar putea

MDCXIX Legătură greșită.

afirma că tote trele notițele au același izvor[MDCXX MDCXXI].

Potrivit cu prezentarea din „Istorii** e în cele mai multe privinți desăvârșită, și ea se explică numai prin faptul că *autorul povestirii românești a trăit în mediul ardelean în care se ivise și căpătase răspândire legenda cârciumăresei* sau, cum zice d[omnu]l P. P. Panaitescu, „rachieriței**, fabricante, dar și vânzătoare, de rachiu, la Piua-Petrei sau Târgul-de-Floci, - pe care, să nu uităm, pretinsul fiu al localității l-a ars în luptele sale cu turcii.

Dar această necesitate a legăturilor strânse cu Ardealul ale autorului „Istoriilor** *ne aduce a cerceta cine a putut el să fie,* și *astfel revine controversa, Constantin Căpitanul-Radu Popescu, asupra autorului „Istoriilor".*

II

Deschid cartea, pe care, la 25 august 1906, acum treizeci de ani, mi-o trimetea C. Giurescu, cu dedicația: „d[omnu]lui N. lorga, din partea unuia dintre elevi și admiratori**, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene.*

Amintirile pe care le trezea această dedicație însăși, dorința de a nu împiedeca prin nimic dezvoltarea unei cariere care se anunța așa de frumoasă și de fecundă, hotărârea, pe care am păstrat-o o viață întreagă, de a nu sta protivnic în fața foștiloe mei elevi m-au făcut să nu apăr afirmația mea că *Istoriile Domnilor Țării-Românești e* opera lui Constantin Căpitanul Filipescu, a cărui biografie o reluasem în ediția mea de la 1902 *(Istoriile Domnilor Țării-Românești, cuprinzând istoria munteană*

MDCXX V. *ibid.,* p. 27 și urm. D[omnu]l Crăciun credea că Mihai „rezumase" pe armean; *ibid.,* p. 24. Argumentele de la p. 35, nota 6, nu pot constitui o dovadă. Se dicta, cum apare și dintr-unul din documentele recent publicate de d[omnu]l P. P. Panaitescu, de Domn în românește, iar secretarul redacta în altă limbă (de aici; în acel document podul „DeLigiure" = de la Giurgiu, pe care nu l-a știut înțelge editorul).

MDCXXI Cf. și studiul recent al d[otnnu]lui Crăciun Originea lui Mihai Viteazul, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, VI (1936).

de la început până la 1688, compilate și alcătuite de Constantin Căpitanul Filipescu) și să nu combat atribuirea cronicii sau, mai bine, „istoriilor** de către Giurescu lui Radu Popescu, autorul unei cronici a lui Nicolae Mavrocordat. Nerăspunzând decât doar, târziu, printr-o notă în reluarea *Istoriei literaturii românești,* le-a fost ușor cerctătorilor de mai târziu să considere chestia ca terminată în folosul lui Radu Popescu; ba chiar, acuma în urmă, într-un articol din *Epoca,* despre cartea d[omnu]lui Panaitescu *Mihai Viteazul,* să și critice aspru pe cine s-ar aluneca a mai vorbi de „căpitanul** definitiv înlăturat.

Lucrarea întinsă, foarte îngrijit făcută, a lui C. Giurescu, cuprinde întâi argumentele contra posibilității ca un Constantin Căpitanul, pe care Aron Densusianu îl arătase ca un Filipescu, să fie autorul povestirii.

Se înseamnă că în manuscriptul de bază se spune: „Această carte s-au scris de Costandin Căpitanu; Mai 10, It. 7269“. Desigur că această însemnare, care e temeiul atribuției, cuprinde și greutatea ei. Ea ar prezintă pe Căpitan ca pe copist, dintr-o epocă târzie a secolului al XVIII-lea. Se poate observa, însă, că un copist nu se exprimă astfel, ci mult mai pe larg, vorbind de „izvodul** după care s-a luat, și că se putea foarte bine ca autorul acestui rând *să fi pus data când a scris el alături de cunoștința autorului lucrării,* așa cum astăzi a nota cineva: „Poeziile lui Eminescu** și apoi data când și-a coborât însuși condeiul pe hârtie.

Nu se înlătură, însă, prin nimic realitatea lui Constantin Căpitanul

Filipescu, urmărită de mine, pe baza *Socotelilor Brașovului,* în toate rosturile lui de *misionar în Ardeal* - și vom vedea ce consecință iese de acolo și în ctitoria lui de la Cândești lângă Buzău, care-1 înfățișează, în fresca păstrată, ca un om de o oarecare vrâstă, pe la începutul domniei Brâncoveanului, - lucru care, iarăși, nu e fără semnificație. Și nu se explică pentru ce se pomenește, fără nici o necesitate, în cronică Marica Filipescu, pe

care azi o cunoaștem bine, și pentru ce apare, cu explicația înrudirii cu Grigore Băleanu, de a cărui căsătorie e vorba, însuși acest Constantin Căpitanul Filipescu, trimes la „Craiul Ardelean".

I se părea lui C. Giurescu că nu s-ar putea ca o cronică împotriva Cantacuzinilor să fie scrisă de o rudă a lor. Și cu acest prilej, ca și atunci când un argument asămănător s-a adus pentru a dovedi că Mihai Viteazul nu poate fi feciorul lui Vodă Petrașcu, observ că în toate vremurile, la toate națiile, în mijlocul tuturor familiilor, au fost astfel de lupte. Dar mai ales, voi aminti că împotriva lui Șerban Cantacuzino s-a ridicat o astfel de dușmănie din partea fraților săi înșii, așa încât Constantin Stolnicul a fost învinuit că și-ar fi otrăvit fratele pentru că acesta pornise, în legăturile cu străinătatea, pe o linie greșită, care ar fi primejduit interesele țării. Nici socotelile făcute pentru nunta lui Grigore Băleanu - cineva poate face mici greșeli de cronologie și în prezentarea lucrurilor pe care le știe mai bine -, nici cele, atât de ingenioase, cu privire la legăturile cu Moldova, pe care n-avem de unde să le știm în amănuntele lor, nu cuprind nimic doveditor. Iar un alt Constantin Căpitanul, descoperit de critic, nu se impune atenției sub acest raport. Căpitanul, iscălit pe o petiție contra Cantacuzinilor, poate fi, - în ciuda impresiei deosebite pe care aș fi avut-o cândva, - și Filipescu[MDCXXII MDCXXIII]. Iar faptul că în manuscris se cuprinde și o parte din cronica lui Ludescu cade în sarcina copistului de la 1761 și n-are a face cu autorul însuși al „cărții" pe care arată a-1 desemna acea notă.

îndoieli însă pot rămâie, și ele se impuneau și înainte de cercetarea aceasta de o admirabilă migală și de un rar talent de argumentare.

Dar C. Giurescu nu s-a mulțămit a prezintă îndoielile acestea, care au produs o așa de puternică impresie: dând biografia perfect reconstituită a lui Radu Popescu, cronicarul lui Nicolae Mavrocordat, el vede în acesta, căruia-i tăgăduiește scrirea, pe care i-o atribuiam în

MDCXXII[1] V. C. Giurescu, *Op. cit.,* p. 32 și nota 4. Dar în *Istoria literaturii române,* ed. I-îi,

MDCXXIII p. 171, eu nu spun ce mi se atribuie.

Cronicele muntene, a unor interesante memorii de la începutul Domniei lui Brâncoveanu, autorul „Istoriilor".

Pentru a face dovada, arată cum se înfățișează transmisiunea cronicii mavrocordătești a acestuia: singură, în legătură, ca un corp oficial, cerut de Domnie, cu cronica lui Ludescu și cu a lui Greceanu sau (ms. 537 al Academiei)[1], în continuare cu aceste „Istorii" (se prezintă și legătura, până atunci inedită). *Sprijinindu-se pe acest din urmă fapt, el vede un raport firesc între aceste două lucrări, care se îmbină la anul* 1688[MDCXXIV MDCXXV]. Pornind pe această cale, criticul caută să arăte că mențiunile personale din „Istorii", începând cu anul 1669, s-ar potrivi și cu viața lui Radu Popescu, care s-ar fi născut pe la 1650 - dar povestea petrecerilor populare de la 1669[MDCXXVI] și-o putea aminti și un copil fraged.

Apoi *C. Giurescu nu observă un lucru hotărâtor:* că „Istoriile", *oprindu-se înainte de 1688, sunt scrise de un om în vârstă,* care la descrierea luptei de la Vama, în 1444, pune vina înfrângerii creștinilor pe „sfetnicii tineri" ai regelui Ungariei și Poloniei Vladislav, de un om cu învățătură - vom reveni asupra acestui punct la analizarea cuprinsului sufletesc al lucrării -, pe când Radu Popescu, care moare, cum o admite și criticul, la 1729, și nu peste măsură de bătrân, căci cu trei ani înainte își scria letopisețul contemporan, și pe care C. Giurescu îl admite ca născut pe la 1650[MDCXXVII], - ceea ce am spus, e cu mult prea curând, amintirile despre pehlivanul de la 1669 fiind copilărești -, n-ar fi avut, fie și la treizeci și șapte de ani, nici vrâsta pentru a critica pe tineri, nici, cum se va vedea, cunoștințile, orizontul și maturitatea necesară pentru a scrie o operă de acest spirit și cu această concepție, nouă și îndrăzneață[MDCXXVIII].

MDCXXIV* Aceasta ar fi legătura lui Radu Popescu însuși; cea cu Greceanu ar fi datorată după moartea cronicarului lui Nicolae-Vodă, care a dat sarcina lui Radu Lupescu (v. *ibid.,* pp. 112-113). V. și catalogul Litzica al documentelor grecești ale Academiei, po. 106.

MDCXXV *Ibid,* p. 97.

MDCXXVI *Ibid,* p. 98.

MDCXXVII Lucrurile de pe la 1620-1621 le știe „den bătrâni"; pp. 106-107.

MDCXXVIII Era logofăt de Vistierie, un fel de copist, și fiul Vistierului Hrizea nu putea să fie la douăzeci și cinci de ani (v. p. 98) atâta.

Există însă și un alt, și decisiv, impediment. Iată care: autorul „Istoriilor" spune limpede că la Alba-Iulia, la Bălgrad, este un Mitropolit, deci unul de aceeași credință cu scriitorul, un ortodox. Dar îndată după 1688, Mitropolitul era un *episcop,* un episcop *unit,* și el

ședea *în Făgăraș. C.* Giurescu admite o legătură neoficială între „Jstorii" și *Cronica Mavrocordatească,* scrisă aproape jumătate de veac mai târziu. Atunci, cum *putea autorul ambelor lucrări să lase fără schimbare o aserțiune care nu mai corespundea, și într-un punct așa de esențial, cu situația de pe la 1720?* Tot așa cu Alba-Iulia „Scaun Ardealului", cu „prințepii" ardeleni. Adăugim și aceea că același Bălgrad apare ca „Scaun Ardealului"[MDCXXIX], deci, e înainte de cucerirea austriacă.

Dar criticul, care prezintă argumentele sale, nu în ordinea în care i s-au înfățișat, ci după orânduirea logică la care s-a oprit pe urmă, rezervă mai pe urmă dovada care i se pare cu neputință de respins, într-o prefață care s-a păstrat în manuscripte necercetate de mine, datorite unor copiști din secolul al XVIII-lea, prefață către Domnul fanariot ocrotitor, el spune că „a izvodit Istoriile Domnilor și a altora a Țării Românești până la fericita a doao Domnie a Măriei Tale", adăugind, ceea ce e și mai ispititor, că „a pus și ale altora fapte ce s-au întâmplat în părțile din prejurul nostru, câte am putut cuprinde, și din Evropa și den Asia", cum e, de fapt, și în Jstorii", al căror titlu se dă exact și deplin.

Dar a „izvodi", ca și „a lua izvod", n-are sensul precis, de a compune, iar adausul, așa de sărac - ceva din Orient și din Spania în *Cronica Mavrocordatească,* și într-o formă vulgară, cu totul inferioară adausului de istorie universală din „Istorii" - putea fi o continuare, și una rară, necompetentă, necompletă și trivială, a mențiunilor, de un caracter cu totul deosebit, cum se va arăta, din cronica mult anterioară care se prescrisese înainte de a ajunge la propria redactare.

Dar ceea ce arată că nu se poate admite Radu

MDCXXIX „Casele și bisearica cea mare au făcut-o în Beligrad, unde șade Mitropolitul acum"; p. 95.

Popescu ca autor al „Istoriilor" e profunda deosebire, de concepție, de informație, de spirit, de stil între această așa de remarcabilă lucrare și ce a fost în stare să dea, cu un spirit simplu, ordinar, pătimaș, Radu Popescu.

încă din *Istoria literaturii românești,* ed. I, p. 171, eu făceam această observație:

„Dar între Constantin Căpitanul și Radu Popescu e o deosebire. Cel dintâi păstrează o proporție în povestire, scrie o operă analistică, cu pretenție de istorie, fără să insiste din cale afară asupra acelor

întâmplări la care avuse parte sau care-1 puteau privi mai de aproape pe dânsul. E o cronică în adevăratul sens al cuvântului scrierea sa, pe când însemnările lui Popescu nu pot fi numite decât *Memorii.* Sunt mai multe icoane desfăcute din trecut, amintiri coborâte pe hârtie cu tot farmecul lor de lucruri văzute și trăite, și nu o prelucrare a acestor amintiri, amestecate cu informații luate din dreapta și în stânga.

Rareori găsim la Radu Popescu mențiuni ca: „zic cei ce au fost acolo** și alte trimiteri asemănătoare la experiența altora.

L-aș pune mai curând alături de Neculce, care, totuși, e mai mult istoric, e mai proporțional în povestirea sa și la nevoie recurge pentru timpuri pe care nu le-a apucat, la izvoade, iar pentru acele lucruri ce nu s-au petrecut în raza vederii sale la spusele acelor ce le-au fost martori. Ca și acesta, Radu Popescu are povestirea bogată, amănunțită a celui chemat să povestească și ca și acesta el dă viață expunerii sale prin căldura, care-o însuflețește, prin elementul sentimental de ironie, de duioșie sau de milă ce se amestecă în scrisul său când vorbește de oameni pe cari i-a cunoscut și de împrejurări pentru care, când s-au petrecut, a simțit bucurie ori s-a întristat**.

Am spus[1] că vechiul scriitor e un om de oarecare vrâstă, care, vorbind de lupta de la Vama, pierdută de creștini, învinuește „tine- rețele** și „tineri sfetnicii lui“

Vladislav. Boierii „tineri** sunt apoi acei care aduc nenorocire lui Ștefăniță Moldoveanul. Și, la orice alt domn tânăr, el va căuta să arăte că greșelile vin de la lipsa de experiență.

Dar am văzut și că Radu Popescu, născut pe la 1650 cel mai curând, era un tânăr la vremea când el ar fi redactat întâia cronică.

Scriitorul e însă și un „om foarte învățat la toată filosofia**, cum scrie de nenorocitul Sultan Corcud, și-i pare rău că „Ja răi și la cumpliți nu trec filosofiile și învățăturile**, ceea ce e o aluzie desigur la apriga fire a lui Ștefan-Vodă Cantacuzino. De aceea, la Radu Mihnea lauda că: „au fost înțelept foarte, și învățat, grecește, latinește, turcește; carele la Padova au învățat... Fiind isteț la minte, s-au dus la Padova de au învățat carte den destul**[MDCXXX MDCXXXI].

E un om preocupat de cauze. El vrea să știe de ce s-a coborât din Ardeal Radu Negre. Poate pentru că, atunci începând întinderea turcilor în Balcani, el și-a crezut de datorie să treacă munții spre a forma la Dunăre o avangardă creștină. Poate pentru o ceartă a acestui

„domn al românilor** cu „domnii celorlalte nații**. Nu se liniștește cu privire la așezarea Isabelei în Ardeal: vrea, neapărat, să știe de ce.

Pretutindeni caută mărturiile și vrea să aibă un sprijin „istoric**[1]. Se indignează de ce puțin am scris: „Ce fel de oameni au fost românii noștri care niciun lucru deplin n-au scris!** Recurge și la „hrisoave**[MDCXXXII MDCXXXIII]. Părerile neîntemeiate se resping cu critică. Nu admite pe Ștefan Mailat ca „Domnul românilor", căci altul după „Radu Negru" „nu s-au auzit, nici s-au găsit scris". Ar vrea să știe unde sunt „Rovinile" lui Mircea.

Se întrebuințează „hrisoave", ca acelea din care s-ar vedea că Radu Negru „se scrie samodrăjăț, adică singur

---

MDCXXX P. 23.
MDCXXXI P. 107.
MDCXXXII Și „un istoric leșăesc"; p. 80. „Un istoric Vlădică, anume Maftei de la Mira", p.97.
MDCXXXIIIP. 96.

stăpânitoriu".

Ca „geografie" se arată ce cuprinde țara: „mănăstirea frumoasă și mare" din Câmpulung, „curțile domnești și bisearica, care și până astăzi este" - de aici și părerea că Alexandru-Vodă e Câmpulungean. A văzut și biserica de la Târșor. „Frumoasă" i pare și mănăstirea Dealului („den Deal"), unde vede „mormântul carele și-l gătise el (Radu-Vodă), cioplit în piatră". Mormântul, „precum să veade până în zioua de astăzi", care s-a spart din trăsnet subt Blestemul Sfântului Nifon. Cu câtă patimă laudă el mănăstirea de la Argeș, „care potrivă nu avea în toată lumea, mi se pare, în meșteșugul lucrurilor ce se văd, pe den afară de piatră cioplită preste tot, și cu flori săpate preste toate pietrele și toată biserica; ce sânt atâtea sute de flori cât nu se află doao flori să se aseamene una cu alta. în scurte cuvinte, în lume nu se va afla alta ca aceasta: fericit cel ce au făcut-o, fericiți cei ce au lucrat-o; vrednici sânt de laudă. Dentr-această zidire se cunoaște acest Neagoe- Vodă că au fost cu frica lui Dumnezeu, că nu și-au cruțat avuția, ci o au cheltuit întru slava lui Dumnezeu, făcând această mănăstire cu multă cheltuială". Și, necrozând că a spus destul, revine: „Alta, se cunoaște că au fost și om înțelept și după lucrul mănăstirii, că toate câte au făcut acolo sânt cu bună rânduială: cine va merge să vază să va mira". Acolo a găsit „icoane den Țari grad", cu chipul Mântuitorului și înțepătura Ovreiului. Până și fundațiile moldovenești ale lui Petru Rareș se crede dator să le înșire. Nu uită nici ctitoria lui Mihai Viteazul. La biserica Radu-Vodă din București se observă că e „mare, întemeiată cu zidiri".

S-au relevat de mult la el mărturiile de istorie universală, care au un caracter serios și nobil: știri despre Bizanț (și despre Imperiul latin),

mai ales din Phrantzes, despre al cărui rost știe vorbi. Cum n-are ce spune despre Țara-Românească la începuturile ei, se înfundă în povestea lucrurilor bizantine.

Știri din izvoare ungurești îi vin pentru luarea Severinului de unguri, pentru presupusa luptă a lui Mihăilă-Vodă cu aceștia, pentru încercările sașilor de a

scăpa de sub stăpânirea ungurească.

Uciderea lui Dan de Șișman, „voivodul Sârbilor", e luată dintr-un izvor slav. Tot de acolo - arderea Ravaniței. Salonicului îi zice și „Solunul". Și pomenirea luptei cu turcii a lui „Hersi-ogli“ (Herțeg- oglu) e din același izvor[1].

E mândru de originea romană și afirmă hotărât că „moșii și strămoșii românilor venise de la Roma, în zilele lui Traian împăratul Romei". Față de unguri nu se admite vasalitate: „pre dânsul (Radu Negru) să-l stăpânească cineva n-au fost". Se răsping și pretențiile de superioritate ale principilor ardeleni, care „nu sânt crai, ci prințepi, adecă domni, ca rumânul, ca moldoveanul". Lupta de la Călugăreni e prezintată cu căldură, și el se bucură atunci când eroul „apără, fărâmă, robește". Toate epitetele și exagerările din epopeea lui Stavrinos și le însușește bucuros. Moldova, unde spune însuși că a fost[MDCXXXIV MDCXXXV], îi pare așa de legată cu țara sa, încât dezbate chestia începuturilor ei, îndreptându-se la cronica moldovenească. Dar e un sentiment de ură, care, pe vremea lui Șerban Cantacuzino, în luptă cu Cantemir, era firesc; nu însă sub Nicolae Mavrocordat s-ar fi putut scrie că numele moldovenilor, după a lor mărturie, „din câini se trage". Dar crede că, pe vremea lui Mircea, moldovenii și muntenii s-au bătut cu turcii, „unindu-se“. Pe Ștefan-cel-Mare, „carele era om viteaz și multe războaie au făcut", îl laudă, dar, dacă a biruit, „l-a slujit norocul" și față de Radul cel Frumos a fost „nemulțămitoriu binelui ce au avut": dacă l-a putut izgoni pe acesta, e fiindcă a căzut asupră-i „fără veaste"; se bucură că din fiica Radului și-a făcut Doamnă, dar și pentru prada Moldovei de Radu, întors în Scaun. El zice mai departe „Ștefan-cel-Bun“ dar aceasta e încă o dovadă despre sensul de „vechiu", „bătrân", ce-1 are acest cuvânt. Oricum, asupra marilor lui biruințl creștine nu se dau decât puține

MDCXXXIV Dar Orhan e Jar înțelept și viteaz". Vorbește și de cuceririle lui. Cronicarul știe turcește și explică pe *ildirim* ca fulger. La domnia lui Țepeș, turcii sunt „păgânii". Dacă la Mihnea I-îi i se zice Sultanului „împăratul" e că bucata întreagă e luată de aiurea.
MDCXXXV P. 55.

rânduri. închipuindu-și că Ștefan, biruind pe Țepeluș, „au stăpânit (ara pre multă vreme“, o spune cu durere.

îi trebuie și o biruință munteană și el născocește aceea „asupra lui Hadâm-Pașa", care „au pierit și Pașa și oastea lui"; e drept că-și închipuie o reluare a Chiliei și Cetății-Albe[1] de Ștefan, care nu e nicăieri „cel Mare“, titlu care și la moldoveni am spus că însemna tot: „cel vechi**. Dacă Vlad Călugărul ajută pe turci contra moldoveanului, nicio mustrare, ci se observă numai că pentru aceasta „Ștefan-Vodă multă părere rea au avut Vlad-Vodă“. Când marele războinic moare, atâta-i e pomenirea celui care „a ținut țara cu sabia în 46 de ani“: „ca un om, au murit**. Dar deosebit menționează când „s-a petrecut** Maria „fata Radului-Vodă, den Țara-Românească“. Dacă Ștefăniță pradă la munteni, e pentru că Domnul de acolo „nu era gata de oaste**, dar, când Doamna se unește cu conspiratorii contra lui, aceeași patimă locală izbucnește: „Zău de treabă jupânească moldoveancă, să-și omoare bărbatul!** Căderea lui Petru Rareș e prezintată cu satisfacție: „în deșărt i-au rămas socoteala**. încercările de a scăpa de subt turci după aceea sunt „nebunii ale moldoveanilor, și neașăzări**, și osândirile Ia moarte de către Petru-Vodă sunt aprobate: „Dumnezeu plătește fieștecăruia după faptele lui**[MDCXXXVI] [MDCXXXVII]. Cu dreptate e înfierat Ilie Rareș, care „să dezmierda cu și cu turcoaice tinere**, și aceeași condamnare, cu amănunte, turcii tineri, după Ureche, atinge pe fratele lui Ștefan. „Nebunii" sunt și cele făcute de moldoveni subt Alexandru Lăpușneanu. Simpatia exclusivă pentru munteni apare și la povestea luptelor lui Ion-Vodă cel Cumplit cu Petru Șchiopul; răspinge „laudele** moldovenilor cu privire la isprăvile domnului lor.

E de o mare libertate de cuvânt față de turci,

MDCXXXVI Când spune că au fost întâi turcești, e vorba de *reluarea* de către turci, mai târziu, arătând pe larg condițiile.

MDCXXXVII Dar și: „adevărat au fost fecior lui Ștefan-Vodă cel Bun, că la toate i-au sămănat, și bunătăți multe au făcut, și războaie multe au bătut". Și la moarte: „Slăbind de bătrâneațe și de multe ostenele, de războaiele ce au făcut, den lumea aceasta s-au petrecut; pre carele toată țara l-au plâns cu jale mare, pentru că era părinte tuturor milostiv, și păstor bun turmii sale".

strămoșul sultanilor, calificat de „Otoman Turcul**, fiind zugrăvit ca „fiara cea rea și cumplită**[MDCXXXVIII], „ficleanul" care înlătură pe celelalte căpetenii. Numai coborârea din Comneni li dă, „în oare chip**, un drept de stăpânire în Europa. Vorbește la domnia lui Mircea și de „obrăznicia turcilor**. El

MDCXXXVIII Legături personale cu Moldova și p. 149.

regretă că Sigismund al Ungariei n-a putut „scoate pe turci din hotarăle creștinilor** și aceasta numai din a lor „rea chiverniseală**. Când e vorba de pretențiile la domnie ale lui Mehemed-beiu, textul vechii cronici se modifică în sens național: „capuchehaelile... au dat de veaste boiarilor țării de acest lucru ce să face ca să să facă țării domn turc. Deci, boiarii, auzind aceasta, s-au unit toț și s-au împăcat**. De la turci vin nenorocirile țării: „Care, iar, aseamene lor de va fi Domnul, iubitor de bani: rău, cumplit, să le dea den destul, acela poate domni și mult, iar carii vor să fie buni și fără lăcomie, turcilor nu pot sluji**[1].

îi sunt urâți cronicarului grecii. Vorbind de pretinsa trecere a turcilor la 1444 cu vase grecești, el strigă: „Vezi minte la greci**, dându-le o învățătură postumă de ce aveau datoria să facă, dar „ei, precum au umblat, așa au și pățit mai pre urmă, că au pierdut și împărăția**. Dar, simțitor, în cuvinte frumoase își arată durerea pentru peirea Bizanțului creștin: „Când ar ceti cineva pre Gheorghe Frenți istoricul, carele s-au și întâmplat la luarea Țarigradului, fiind și logofăt mare al împărăției, și au și scris acestea pre amintire, mi se pare că nu ar fi fără lacrimi, socotind nevoia ce au venit cetății și cetățenilor acelora, unde vaiete și țipete, plânsuri, despărțiri unul de altul, și altele ca acestea“.Și, vorbind de patriarhul Nifon, el recunoaște că pe atunci „era românii noștri, atât Vlădicii, episcopii, cât și popii și toți ceilalți**, ceea ce înseamnă la el mândrie pentru învățătura din vremea sa. Deși întrebuințează larg pe Stavrinos și pe Matei Mitropolitul Mirelor, ambii greci, povestitorul nu uită să pomenească mai târziu, de „mândriia și răotatea grecilor**, aduși de Radu Mihnea, și el e pentru cei ce „au făcut răzmiriță și turburare pentru răotatea grecilor**MDCXXXIX MDCXL. Matei Basarab e prezintat ca un campion contra acelorași străini: „Am auzit pre bătrânii noștri mărturisind de aceasta, că țara iubea pre domn, și domnul pre țară; pentru că era liniște

MDCXXXIX P. 106.
MDCXL P. 101. Se poate să scrie așa ocrotitul Iui Nicolae Mavrocordat?

în domniia lui: nu să vedea, nici să auzea morți sau prăzi, precum să făcea și *să fac* la alții, ci gândul domnului aceasta era: să plătească țara de datorie și să să odihniască toți pre la moșiile lor".

Ajungând la muscali, el arată de când „toți stăpânii Moscului se numesc împărați**, însă are în vedere începuturile lui Petru-cel-Mare, și știe ce titlu și-au dat, „Imperator** („precum el se numește**) și ce titlu li se dă („dux Moscoviae**). E starea de lucruri de pe la 1690.

E și o continuă notă mișcată la dânsul, ca atunci când vorbește de

sărăcia și milosteniile lui Iliaș Alexandru, Domnul Moldovei: „dar cei buni nu trăiesc mult cu norocire: den ce pricină, numai Dumnezeu știe; iar noi oamenii nu putem da nici o socoteală". La Radu Popescu nu se întâlnește însă decât, și cu ieșirile cele mai triviale, patima politică pornită spre clevetire și distrugere.

E la mai vechiul cronicar și un spirit laic. Vorbind de neisprava sinodului de la Florența, el aruncă o săgeată clerului mănăstiresc - să ne gândim că Radu Popescu a isprăvit ca Rafail călugărul! El scrie: „de acestea au făcut și fac călugării".

E o înțelegere și o iubire pentru războaiele care nu se mai făceau sub fanarioți.

La Mihai Viteazul explicația tragediei e dată național: „De toate părțile muncea ungurii în tot chipul, ca doar s-ar mântui, să nu le fie crai un român, precum le era"[1]. Basta e „un tâlhariu", care lucrează din „pizmă", „văzând vitejâile lui Mihai-Vodă și numele cel mare ce-1 dobândise". Și, vulgar, el vede pe Mihai având pe „turci, moldoveni, unguri... ca pre nește măgari". Știe și movila care amintește „rușinea" lui Gabriel Bâthory, bătut de Radu Șerban.

în ce privește Apusul, nu-i sunt neștiute luptele „vinețenilor" cu turcii, pe care le expune bine la începutul secolului al XV-lea. De altfel, acolo se învârte ca acasă la dânsul. Știe că Ioan al VII-lea Paleologul avea nevastă de la Lombardia. Soborul de la „Florența" îl interesează, și nu o dată la el e vorba de Papa. Numele Caffei e dat ca la latini, iar nu „Chefea" ca Ia orientali.

Când cetim: „iaste la Beciu un tum foarte iscusit, de pietri cioplite, și înalt foarte: îl numesc Sfetii Ștefan", vedem pe cineva care a fost acolo și a observat „alemul" din vârful turnului. E de relevat forma italiană „Poglia" pentru Apulia[MDCXLI MDCXLII]. Știe și raporturile lui Radu Mihnea cu Veneția. Franța e „Țara Frâncească", așa cum se numea de demult (odată, și „Franțozia").

Dar nu e deloc străin de Răsăritul unde ne-a așezat soarta. Pare să fi fost și pe la Constantinopol, de vreme ce, pentru Galipole, poate spune că acolo „este Marea îngustă, de trec lesne de la Răsărit la Apus și de la Apus Ia Răsărit"[MDCXLIII]. Moscheia Sultanului Ahmed, „mecet mare și foarte frumos..., la care au făcut împrejur 4 minareale, și 2 în mijloc", care „să veade și acum în Țarigrad, atâta iaste de mare cât Aghiia

Sofia", a văzut-o el[1]. Știe ce e Uzbecul. Lupta pentru tron a tânărului Sultan Selim e prezintată în pagini de o rară bogăție și frumusețe, ca și ciocnirile aceluiași Selim cu egiptenii, întrebuințându-se izvoare necunoscute, pretutindeni păzindu-se forma bună a numelor și a demnităților.

Aceste note se potrivesc însă cu epoca lui Constantin Stolnicul, de relații occidentale, de denumiri în Europa latină. Nimic în viața, acum așa de bine cunoscută, a lui Radu Popescu, nimic în forma Iui, de o inferioritate stilistică manifestă, nu îngăduie a-i atribui asemenea elemente de orizont.

UI

Este însă și o inițiare adâncă în lucrurile din Ardeal. Scriitorul cunoaște Făgărașul[MDCXLIV MDCXLV MDCXLVI]. A văzut la Sibiiu „ulicioara strâmtă și întunecată carea este

MDCXLI P. 95.

MDCXLII P. 55. Dar alături, „Curios", după grecește și „Anaplii" (Nauplia).

MDCXLIII V. și: „mecetul carele l-au făcut el (Soliman), carele îl numesc turcii Sulimand" (P-70).

MDCXLIV *Ibid.,* p. 103.

MDCXLV „Cetatea Făgărașul precum să vede până astăzi".

MDCXLVI Pp. 63-64.

despre biserica cea mare săsească", și „tumul cel înalt", de unde a vestit lacșici uciderea lui Mihnea-Vodă. Știe că acolo va fi fost cândva un ,,Domn al ungurilor" și „un Domn al sașilor". Pe Hunyadi îi numește ,Janoș sau, cum zic alții, lancul, Domnul Ardealului"; aiurea: „Huniadi lanoș". Rostul lui de „guvematoriu Țării Ungurești" e exact arătat, dar se adaugă că a fost și „prințip Ardealului". Moartea lui e deplânsă: „lăsând mare nume de multe vitejii ce făcuse cu turcii și cu nemții". Până și când vorbește de Reforma bisericească, se dă lui Luther o formă ungurească: „Luter Marton".

Aceeași grijă o are scriitorul și pentru fiul lui lancu: „Huniadi Mateiaș", știindu-i și lupta pentru „coroană" cu împăratul Frederic. La moartea lui în „Beciu" (Viena) trebuia să fie o minune: „zic că în zioa ce au murit Mateiaș Craiul..., toți leii ce avea la Buda s-au omorât unul pre altul". Alături de dânsul, el pomenește pe ceilalți șefi ai maghiarimii, ale căror nume sunt bine redate, cu însăși pronunția ungurească: „Bator Ișlvan" (mai apoi și „Batăr Crișlov", „Batăr Jăcmon", „Chineș Pal", și cronicarul știe că lupta acestuia cu turcii a fost „în câmpii ce le zic Chenier", Kenyermezo). Dar nu iubește pe acești „ardeleni din fire ficleni'^.Știe și că Essekul o „lesne trecătoare cătră Stiriia și cătră Carintiia și cătră Cameola". Alba Regală îi e „Sechișfiervar", și alături găsim pe ,,Zereni“, „Palfi", „Horvat Mihai"

și „Beciș Iștfan**, „Baștia Giurgiu", „Sechil Moisi“, „Batăr Gabor“. Ca localități: „Șomliu“, „Casa“, „Pojun“, „Ecet“, Keresztes fiind „Că- răsteș**[1]. Dar pe unguri nu-i iubește deloc.

Și la luptele lui Mihai Viteazul ungurii sunt aceiași „ficliani**. Și prădăciunea lui Gabriel Băthory se înfierează, amintind și proverbul „când ungurii cei răi**.

în toată această carte e un spirit pe care-1 recunoaștem. Nu cel fanariot, îngust, pedant, ci acel spirit larg al Apusului: *care e reprezintat,* cum o spuneam în câteva rânduri mai sus, *cu cea mai mare*

strălucire de omul care dă pecetea epocii de la 1670—[16]80 înainte: Constantin Stolnicul Cantacuzino. Cu gândul la acesta, povestitorul face, împotriva adevărului, pe Radu-Vodă Mihnea să învețe, nu numai la „Vinețiia**, ci și la „J*adova“, [denumirea] acestuia, scrisă cu ortografia cunoscută[MDCXLVII MDCXLVIII].

Din toate cele aduse până aici rezultă că autorul povestirii „istorice**, critice, personale, cu întrebuințarea acelor izvoare de multe feluri pe care le recomandă Constantin Stolnicul, înfățișat, de altfel, fără nicio simpatie, în legătură și cu studiile „de spre nemți și la Vinețiia**[MDCXLIX], a fost, între altele, și un perfect cunoscător al Ardealului, pe care l-a străbătut în multe drumuri; mai mult chiar: cred că a stat acolo ani de pribegie, ceea ce, în ipoteza lui Constantin Căpitanul Filipescu, și fără aceasta purtat prin solii pe acolo, se explică foarte bine, în zilele de pătimire ale tatălui său Pană, rudă și aliat al Cantacuzinilor luptători din răsputeri pentru căpătarea domniei.

în aceste atingeri cu lumea de peste munți, și cu ungurii, a căror limbă părea că o stăpânește, el a întâlnit legenda reprodusă de Szamoskozy, pe care o dă mai mult sau mai puțin exact, introducând și noțiuni care erau răspândite în țara lui însăși despre rostul turcilor la noi. E posibil să fi împrumutat și ceva din povestea osândirii lui Mihai de Alexandru cel Rău și a scăpării lui minunate, deși o găsim și în Cronica oficială a Logofătului Teodosie Rudeanu, tradusă latinește de Walther. între vremea când scrie Szamoskâzy[MDCL] și călătoriile ardelene ale autorului *Istoriilor* nici nu se strecurase multă vreme.

*

Interesul acestei cercetări stă astfel într-aceea că, în

MDCXLVII P. 107.
MDCXLVIII Și cuvântul *ghiuluș, (gyiiles)-,* p. 105.
MDCXLIX P. 164. Și pribegia lui Grigore-Vodă Ghica acolo; p. 168.
MDCL V. Crăciun, *loc. cit.,* p. 12 și urm.

loc să avem două izvoare, unul unguresc, altul românesc chiar, acesta din urmă nu mai reiese decât ca un ecou vag și încurcat al celui dintâiu.

„Mama lui Mihai Viteazul[44]

Mă acuz întâi că această conferință a trebuit să fie amânată, dar acum, foarte hotărât, mă gândesc să mă țin de cuvânt și o țin fiindcă mi se pare că, în ce am avut prilejul să înfățișez până acum cu privire la mama lui Mihai Viteazul, erau anumite lipsuri, erau lucruri care nu fuseseră atinse și care mi se pare că sunt cu mult prea importante pentru ca să fie lăsate la o parte.

Este o chestiune de lămurit, și această chestiune n-am deschis-o eu, ci a deschis-o altcineva, căruia poate că în momentul de față îi pare rău pentru consecințele teoriei sale, dar, din moment ce altcineva a deschis discuția și am luat-o asupra mea, fac ceea ce am făcut totdeauna, adică merg până la capăt. Și, evident, mai ales pentru cei care mi-au făcut plăcerea de a asita și la cea dintâi conferință despre originea lui Mihai Viteazul, nu mai este necesar să insist asupra acelei urâte legende care, cum am dovedit acum în urmă la Academia Română, nu este măcar în parte de origine românească, ci este întreagă de origine unguroască, pe baza unor zvonuri, a unor cârteli, a unor clevetiri.

Vă puteți închipui că Mihai Viteazul n-a fost niciodată un om comod, ci tocmai contrariul, și omul care nu-i comod îl rabdă cineva cât este la putere, dar, după ce nu mai este la putere, după ce a căzut, după ce a murit, și neavând urmași, atunci își răzbună cineva pentru tot ce a înghițit în vremea cât omul era viu și la putere.

Dar originea acestei afirmații, sprijinită pe cârtire, este desigur de dincolo, dintr-un anume mediu unguresc, care, desigur, ura pe Mihai Viteazul cu toată puterea sufletului unei națiuni care are foarte mari calități, dar care se știe cât de mult poate urî, câtă putere și stăruință poate avea în ura sa.

Am arătat la Academia Română că mărturisirea aceea, așa de târzie, de altminteri, la o distanță de nu știu câte decenii, a lui Constantin Căpitanul sau a „așa-zisului“ Constatin Căpitanul, autor de cronică munteană, mărturisirea că Mihai Viteazul s-ar fi născut la Gura lalomiței, unde mama sa ar fi avut o situație inferioară și umilă, că aceasta a fost culeasă în Ardeal, unde scriitorul a avut multe misiuni politice și s-a găsit în mediul unde încetul cu încetul s-a alcătuit această legendă.

Și, fiindcă s-a spus la Academia Română, și fiindcă cea mai mare parte dintre ascultători nu erau acolo, trebuie să precizez și aici ceva care mi se pare hotărâtor: ungurul Szamos Szamoskozy, cronicar foarte înzestrat de alminteri, care a scris în latinește, și-a alcătuit cronica, pe care n-a dus-o până la capăt, după moartea lui Mihai Viteazul, simțitor după moartea lui, și ea nu era isprăvită pe vremea unui foarte important prinț ardelean de origine ungurească, pe vremea lui Bethlen Gabor, care vorbește de cronica aceasta în testamentul lui, dorind ca ea să capete o formă definitivă.

Dar „așa-zisul“ Constantin Căpitanul era tânăr și probabil pribeag în Ardeal, cam pe vremea aceea, pentru că primele amintiri ale lui sunt din momentul când s-a suit pe tron Matei Basarab. Va să zică: 1620 și ceva, de o parte, și 1630 și ceva, de altă parte.

Vedeți că și cronologic împrumutul acesta se potrivește, așa încât dispare partea cu Teodora rachierița, fabricantă de rachiu, care își avea cârciuma și vindea rachiul făcut la dânsa acasă. Fiindcă nici măcar n-o considera ca moșiereasă, iar noi am găsit explicația aceasta că putea să aibă pe moșiile ei tot ceea ce trebuie pentru a da material de vânzare la o cârciumă

cum și azi e plină Calea Victoriei de cârciume purtând nume aristocratice foarte cunoscute, în legătură și cu tronul țării, și care, oricum s-ar intitula, nu sunt mai puțin cârciumi: ori de se vinde cu păharul, ori de se vinde cu sticla, ori de se vinde cu butoiul, este totuși vânzare de vin și de vin făcut din produsele moșiei cuiva.

Prin urmare, partea aceasta este închisă. Se știe de unde a venit zvonul, se știe cine l-a împodobit, pentru că sunt totdeauna oameni care prind zvonurile și le împodobesc în sensul intereselor lor; se știe cum zvonul acela, alcătuit în Ardeal și necuprins într-o formă definitivă, a fost aflat, nu din rândurile scrise în ungurește, ci după cuvintele care zboară în vânt, a fost prins de cutare și mutat la noi. Iată partea lichidată.

Și tot așa am lichidat, acum câteva zile, la Academia Română ceva care mi se anunțase. Știți, sunt oameni buni care fac atâta zvon

când este să dea o lovitură, încât o afli cu zile, cu săptămâni, cu luni înainte; se spunea că mi se prepară ceva grozav: dovada că Teodora a fost rachieriță iar Mihai Viteazul el însuși nu era altceva decât, să zicem, un fel de băiat de prăvălie la maică-sa, ștergând paharele și făcând anumite servicii clienților, ceva ca în *Noaptea furtumoasă* a lui Caragiale.

Dar s-a găsit cineva care a luat documentul și l-a și publicat înaintea luptătorului care avea de gând să dea cu aceasta o lovitură de bardă ca să cădem grămadă: rachierița, Mihai Viteazul și eu, umilul lor servitor pentru triumful adevărului.

Ei bine, nu este vorba de altceva decât că Mihai Viteazul a avut țigani acolo la Piua Petrei, țigani cu privire la care a fost o judecată între urmașii lui. El a avut o fată, Florica, din căsătoria cu Stanca, și a avut și o altă fată, Manila, cu o femeie din Târșor: s-a iscat o ceartă din acelea, foarte urâte, dar de care nu poate scăpa cineva totdeauna, într-o familie, mai ales când mamele sunt deosebite, și de aici hotărârea aceasta a județului de acolo, de la Piua Petrei, care, cu un număr de orășeni, spune că Mihai Viteazul a avut țiganii

aceștia când era „negustor și boiaren“. Aceasta este foarte important; nu e vorba de negustorul care va ajunge pe urmă să fie boier, ci este vorba de un boier care face în același timp negoț, ceea ce e cu totul deosebit. Evident că oamenii din la Piua Petrei, unde se vindea lână nedărăcită, considerau totul din punctul lor de vedere, iar punctul lor de vedere era al negoțului; ei nu erau judecătorii unei stări de boierie, ci ai unei stări de viață orășenească și țigănească și, prin urmare, ei lucrau și vorbeau așa cum lucrează și vorbește cineva în domeniul său. Va să zică și această pretențioasă dovadă, care trebuia să trezească din nou și pe cârciumăriță și pe fiul ei, a căzut. Iarăși un lucru lichidat.

Dacă ar fi fost numai atâta, eu încă aș fi vorbit în acest sens, după obiceiul pe care l-am căpătat de la o bucată de vreme, acela de a aduce și înaintea altora decât a specialiștilor din Secția Istorică a Academiei Române anumite procese care interesează zestrea noastră, comoara noastră istorică. Căci cred și acum că ea nu este de închis într-o Academie, sau de reținut pentru o catedră, sau de păstrat pentru anumite cărți cu șapte peceți de pretenție și uneori cu alte șapte de prostie, încât nimeni să nu poată răsbată până la ce este cuprins în carte, dar părerea mea este că istoria unui neam este un bun public, și, pentru că tot binele sau răul care a fost odinioară este bun public, eu mă adresez la public în înțelesul cel mai larg și bun al cuvântului. Dacă ar fi fost numai atâta, dacă punctul la care s-a ajuns cu privire la

legenda lui Szamoskoy, plus Constantin Căpitanul și țiganii de la Piua Petrei, - nu Pietrei, pentru că este Petra, proprietara piuei, și s-ar putea să fie chiar un Petre, cum se zice lui Petru aici, în Muntenia -, va să zică dacă ar fi fost vorba numai de aceasta, eu tot veneam înaintea d[umnea]v[oastră]. Dar mai sunt și alte probleme, dintre care unele sunt rezolvate, dintre care altele nu se pot rezolva deplin, și noi avem datoria, fiecare unde ne pricepem, sau avem iluzia că ne pricepem, să aducem și ceea ce știm, ceea ce suntem siguri că știm, ceea ce considerăm ca definitiv, dar, în

același timp, și anumite întrebări, pentru că lucrurile acestea le judecăm fiecare cu același fel de minte și, prin urmare, judecata ascultătorilor este tot așa cum este și judecata aceluia care aduce elementele procesului.

Cea dintâi întrebare care se pune, e a originii mamei lui Mihai. Cea de a doua va fi a educației lui Mihai însuși, cea de a treia a purtării lui față de maică-sa și a patra, a felului cum a fost ea în momentul când, foarte bătrână, stătea să închidă ochii și când a făcut mărturisirea cea mai frumoasă și cea mai duioasă a vieții sale într-un document care este printre cele mai vechi și mai prețioase urme de limbă românească la începutul secolului al XVII-lea.

Dar deocamdată este o întrebare pe care o să v-o înfățișez înaintea d[umnea]v[oastră]. Și, într-un fel, cred și acum că nu mă veți ținea de rău dacă, gândind necontenit asupra aceluiași subiect, nu jur totdeauna că punctul meu de vedere va fi acela pe care l-am avut în cutare moment, când gândisem mai puțin asupra lui și aveam mai puține mijloace de informație; nu s-a spus în zădar că acela care mântuie o carte poate fi profesorul acelui care a început-o. Problema aceasta s-a pus și înainte. Dar acum au intervenit și elmente de informație noi și, gândindu-mă mai mult, poate ici și colo să răsară, dacă nu siguranța pe care am dori-o cu toții, și eu cel dintâi, cel puțin o îndrumare către adevăr.

S-a pus întrebarea aceasta: Teodora, în călugărie Teofana, mama lui Mihai Viteazul, rudă fără niciun fel de tăgadă a unui grec cu foarte mare influență, - care, de fapt, grecul a condus toată viața amânduror țărilor noastre de la jumătatea secolului al XVI-lea până la sfârșit, banul lani, care s-a crezut că era un Cantacuzin și s-ar fi potrivit în ce privește inteligența, energia și un simț politic foarte dezvoltat, o mândrie care răsare din tot ceea ce a scris, dar este, cred, dovedit, și așa cred și eu care odinioară credeam altfel, că nu era un Cantacuzin - va să zică Teodora sau Teofana, care era fără îndoială ruda lui banul lani, foarte importantul personagiu care lucra pe dedesubt - și, cum se

știe, este un obicei la noi, din cele mai depărtate timpuri, că personagiul cel mai important este acela care lucrează pe dedesubt și ridică ba pe unul, ba pe altul, dispărând când îi trebuie, apoi se ridică din nou și are toate avantagiile, stând de o parte fără nicio răspundere și fără nicio suferință, - această Teodoră, mai târziu călugărița Teofana, *ce era în ce privește legăturile ei cu Petrașcu cel Bun?*

Acel Petrașcu cel Bun care - împotriva părerii d-lui P. P. Panaitescu care îi dădea voie lui Mihai Viteazul să-și caute tatăl unde voia, și în Rai, și în Iad - este fără îndoială tatăl lui Mihai Viteazul. Așa zice povestirea cea mai serioasă, făcută de logofătul Teodosie Rudeanul, pe care noi n-o avem în forma slavonă, în care a fost scrisă, ci într-o traducere și armonizare latină de un străin, de un silezian, Walter.

Deci, care au fost legăturile ei cu Petrașcu? Acum unii, mulți, de ex[emplu] răposatul istoric al Iui Mihai Viteazul, un om de o străduință minunată, - dacă ar fi știut să scrie așa cum știa să muncească! -, răposatul Ion Sârbu, au fost de părere că legătura aceasta a fost aceea dintre soț și soție cu cununie. Părerea altora era că a fost doar o legătură de dragoste, care n-a fost binecuvântată de biserică. De părerea aceasta am fost și eu.

D[omnul] Panaitescu, - începe a-mi fi greu să-l tot aduc înainte, - zice: nu, este mai bine să nu-și fi știut tatăl, să fie un „fiu al poporului", și se știe ce capital poate să tragă cineva în zilele acestea de democrație din faptul că este un fiul al poporului": cu cât este mai puțin pieptănat și mai rufos, cu atâta se poate ridica în noua aristocrație a timpului. Ar fi mai bine, deci, așa decât să fie un copil din flori. Ne gândim că Ștefam cel Mare era netăgăduit fiul Oiței, în călugărie Maria, care nu era nevasta lui Bogdan-Vodă. Prin urmare, copil din flori, după d[omnul] Panaitescu, n-ar fi voie să-I acceptăm, căci astăzi, cum se știe, noi suntem foarte pudici: dovadă literatura curată a d[omnu]lui Arghezi și faptul că în Banat avem 54% copii naturali; n- am avut și statistica celor din București.

Cei mai mulți, totuși, cred că Mihai era copil din flori. Dar, iată, mi-am pus, chiar acum, pregătind acasă

conferința, o întrebare, și cu privire la întrebarea aceasta să-mi dați voie să recurg și la oarecare însemnări. Să plecăm întâi de la un lucru dovedit și să luăm lucrurile pe latura Teodorei; ce a spus ea despre această legătură și, al doilea, o să venim la mărturiile cu privire la viața casnică a lui Petrașcu.

Ea s-a intitulat „Doamnă" în actul acela de către sfârșitul vieții sale, cu trei ani înainte de a muri, care cuprinde un angajament în ceea

ce privește anumite moșii ale ei. Ea pune o pecete cu „gospojda" adică Doamnă („Feofana" este Teofana, cum și Teodora se poate scrie și Feodora, ca în rusește). își zice: „Doamnă" pe pecetea ei și aceasta nu este o glumă. Mihai Viteazul, când, la 1597, către sfârșitul anului, dăruiește maicii sale patru moșii: Studina, Studenița, Frăsinetul și Crușovul, o intitulează „Doamna" Teodora. Pe piatra ei de mormânt i se spune de familia lui Mihai Viteazul, de copiii lui, de Nicolae-Vodă Petrașcu și de Florica, i se spune respectuos: „mama răposatului Mihai Voievod", pe piatra de mormânt care înseamnă fără îndoială un lucru foarte solemn: „A răposat roaba lui Dumnezeu călugărița Teofana, mama răposatului Mihail Voievod, și fie-sa Doamna Florica și fiu-său Nicolae-Vodă au nevoit și au scris în zilele lui Ion Radul Voevod 7114“ (1605—[160]6).

După ce am văzut cum era privită ea ca Doamnă, cum ea însăși se socotea ca Doamnă, cum pecetluia ca Doamnă și lăsa să i se spună Doamnă, după aceasta o să vedem ce a fost cu căsătoriile lui Petrașcu.

Petrașcu, venind pe tron, după un lung exil, fusese însurat cu o anume Voica, nu știm de unde, și avea o fată în vârstă, Maria, sora lui Mihai Viteazul, soră mult mai mare, căreia, în momentul când Petrașcu se așează în scaun, i se face datul unei moștii (v. a mea *Istoria lui Mihai Viteazul).* Este, deci, o Doamnă a lui Petrașcu, dar de mult, care, Doamna aceasta, avea o fată, poate de vreo douăzeci de ani, la 1553, când a venit Petrașcu. Avem socotelile a două orașe ardelenești care erau în marginea noastră, - păcat că nu le avem pentru vremuri mai vechi și păcat că socotelile acestea orășenești, de la

un timp, orașele sărăcind, nu mai sunt așa de largi și nu mai vorbesc de noi așa de mult ca odinioară! -, socotelile Brașovului și ale Sibiului. Sașii de acolo însemnau ce ieșea de la noi și mai ales cheltuielile pe care le făceau, când găzduiau pe cineva, când trimiteau pe cineva în misiune, arătându-se și obiectul pentru care venise cineva sau fusese trimis cineva în misiune.

însemnările de la al doilea an al domniei lui Petrașcu cel Bun, la începutul anului 1555, sunt neclare și deosebite cu privire la o nuntă. Până la însemnările acestea nu se vorbește în ele de doamna lui Petrașcu, lângă dânsul nu este o Domană; trebuie să admitem deci că Voica murise, dar atunci, la începutul anului 1555, sunt însemnările acelea neclare și contrazicătoare, publicare de mine, în vol. XI din colecția Hurmuzaki. Brașovenii spun că este „o nuntă a lui Vodă" *(ad nupcias Wayvode,* p. 717) și nu se pomenește acolo și Radu logofătul, a cărui fată să se fi măritat, ci se fac daruri lui Vodă și „Voievodesei";

prin urmare ar ieși de acolo că s-a însurat din nou Petrașcu. Dar la Sibiu sunt două însemnări: pe de o parte se vorbește de nunta de la Curte, dar e a fetei Voievodului nunta *(ad nuptias filiae Transal- pinensis Wayvodaei,* p. 865) și, pe de altă parte, se vorbește de vornicul Socol și de fata logofătului Radu, care fata aceasta a logofătului ar avea un alt rost *(Radul Lugqffot ad nuptias filiae suae)* nu iese de acolo că ar fi o căsătorie a Domnului. Deosebirea aceasta a fost observată de răposatul Sârbu și după aceea și de alte persoane. Dar, cum Voica nu arată să fi fost vie, de la început, cum, până la această dată, sașii, când trimet daruri, nu le trimet și pentru Doamnă, ci numai pentru Domn, cum până la data aceea nu apare o Doamnă, aveam încă de mult părerea - întrucât se poate avea o părere față de lucruri așa de depărtate și de neclare - că este *o căsătorie a Domnului.*

Un lucru este sigur, anume lucrul acela că la moartea lui Petrașcu, Doamna, care, de altminteri, ținuse și scaunul, ca regentă, după datina de odinioară, a fugit în Ardeal și s-a purtat pe acolo, prin Ardeal,

foarte multă vreme după moartea soțului ei; doisprezece ani de la data morții, la 1569, încă umbla prin Ardeal „văduva lui Petrașcu". Mă întreb: oare, admițând o căsătorie a Domnului, persoana cu care s-a căsătorit să nu fi fist chiar Teodora?

Este foarte atrăgător acest fel de a vedea lucrurile, însă dovada nu există. Se pare în adevăr că această văduvă a lui Petrașcu nu este mama lui Mihai Viteazul pe o vreme când Mihai creștea acuma sub o îngrijire al cării sens și valoare se va putea aprecia îndată.

Dar, cu toate acestea, Teodora își zicea „Doamnă", și Mihai îi zicea „Doamnă" și o înfățișa lumii întregi, ținea totdeauna s-o aibă lângă dânsul. O „rachieriță" nu se prezintă așa; oricât de frumos suflet i-am admite lui Mihai Viteazul, dar, cu toate acestea, într-o situație oficială nu arată cineva tot ceea ce e acasă la dânsul. Așa încât *este* un argument fără îndoială în această dragoste, în acest respect al lui Mihai, al nevestei lui, Stanca, văduvă de boier mare, femeie cu multe moșii, având simțul situației și averii ei; și atitudinea aceasta a Stancăi față de mama lui Mihai Viteazul fără îndoială că spune ceva și constituie un argument.

Dar iată, astăzi chiar, înainte de a face această conferință, mi-a venit în minte ceva pe care vi-1 dau așa cum mi s-a înfățișat și care cred că în adevăr merită să fie prezentat. Bigamia este un lucru care se pedepsește când se descopere și când nu știe cineva să scape din dificultate, dar au fost cazuri, de exțemplu] al lui Frederic-Wilhelm al II-lea, regele Prusiei, care a fost bigam, cerând voie consistoriului

calvin să ia în căsătorie morganatică pe amanta lui, și teologii aceștia calvini i-au dat voie; trăia regina, iar, privat, morganatic, cu voia Bisericii, era soțul celeilalte. Dar avem la noi cazul unui domn căruia, adevărat că nu-i mai trăia Doamna cunoscută de toată lumea, și care a încheiat o căsătorie morganatică. E vorba de Petru Șchiopul, Domn al Moldovei, și, în condiții pe care le voi explica după aceea, el mărturisește legătura, cum veți auzi, - într-o formă mai gramaticală, pentru că Petru Șchiopul avea un fel al lui de a scrie românește; auzea

rău și, cum nu învățase gramatică, scria așa cum auzea. Actul acesta care se găsea în Tirol l-am avut și eu la îndemână și I-am publicat.

Un act al lui Petru Șchiopul

Iată cuprinsul lui redus la aceeași formă gramaticală, desigur cu șchiopătări, dar, fiindcă i se zicea Petru Șchiopul, avea voie să șchiopăte și în materie de gramatică (Hurmuzaki, XI). „Ai - cum se zice în moldovenește pentru ani - 7099 (adică 1591), luna ghenarie 17 zile. „Duminecă seara, trei ceasuri, m-am cununat cu mama lui Ștefan- Vodă, anume Irina botezată. Adevăr am zis, până sunt în țară, să nu spuie cuiva; să știe toți, să fie ascuns, și, după aceea - mai spune încă o dată: să nu știe nimerea de casă -, dacă va ieși în altă țară, atunci să știe toți cum m-am cununat, să știe toți".

Această cununie secretă mi se pare foarte interesantă și este o minune că s-a păstrat între hârtiile lui Petru Șchiopul, care a murit în Tirol. Dar, ca să vedeți cât de puțin ascunsă era de fapt această căsătorie iată martorii: „Au mărturisit cu adevărat: Mitropolitul Gheorghe al Sucevei și episcopul Ghedeon de Rădăuți și Anasatase egument de Galata mănăstire și Stroici Logofătul cel Mare și Ieremia Vornic" (care nu este altul decât Ieremia Movilă, viitorul domn) „și Andrei Hatmanul și Gheorghe Hatmanul și Cămărașul Hrisoverghi și Gheorghe Cămă- rașul și Vasile Păhamicul și alții mulți", nu este pus numele lor. „Iar după aceea spune că „a scris cu mâna lui și a pus pecetea cea mare".

Iată cum se făcea o căsătorie morganatică pe vremea aceea. De ce s-a făcut această căsătorie morganatică? Domnul o spune la început: pentru că Irina botezata, care fusese doica fetei lui, Maria, pe urmă el avuse legături cu dânsa, și, cum nu avuse cu Doamna Maria un fiu și era foarte bucuros că are unul și în felul acesta, când s-a născut Ștefan, el s-a cununat cu mama lui Ștefan, pentru ca mai târziu, să nu se poată ridica împotriva copilului învinuirea că s-a născut dintr-o legătură umilitoare.

Și atunci vedeți legătura: oare Petrașcu, care nu avusese un fiu de la Voica, având un fiu de la Teodora, nu s-a simțit obligat, în momentul acela, să încheie o căsătorie morganatică, având o Doamnă sau neavând o Doamnă, fiindcă data nașterii lui Mihai Viteazul pusă pe un portret are o valoare cu totul relativă?

Acum venim la partea cealaltă: cum a considerat Mihai Viteazul pe mama sa? întâi o observație: cronica lui Teodosie, prefăcută în limba latină de Walter, izvor de căpetenie (în Papiu Ilarian, pag. 8-9), laudă pe Mihai spuind că era un om drept, milos față de săraci.

Același lucru pe care îl spune și unul dintre grecii care l-au ajutat să se suie pe tron care și el apasă asupra faptului că Mihai avea o deosebită milă față de cei nedrep[tăți]ți de soartă.

Spune însă pe lângă aceasta încă un lucru: *vorbea foarte frumos, avea o foarte mare înlesnire de a se rosti. (Suavem item prudentemque sine praemeditative; quoties opus erai, effluentem sermonem).*

Era, deci, un orator Mihai Viteazul, și desigur că, nu o dată în viața lui, orator violent, aspru, nemilostiv, nervos, sfărâmând orice în calea lui, dar un om care vorbea adânc, impresionant.

Lucurile acestea pot să vină dintr-un hazard al soartei, dar sunt foarte deseori în legătură și cu rasa și cu educația.

Dar Mihai Viteazul *scria foarte frumos;* rareori am văzut o chirilică așa de frumoasă cum este aceea, nu numai din iscăliturile lui, din care avem foarte multe, dar și din rândurile întregi pe care le scria el pe dosul instrucțiilor date de dânsul ambasadorilor pe care îi trimetea. Și nu numai atâta; se vede foarte bine că *instrucfiile acestea au fost dictate de dânsul de-a dreptul în românește.*

Prin urmare un om care iscălește așa de frumos, care poate face rezumate, relativ așa de bine stilizate, în dosul documentelor care pleacă de la dânsul și care poate dicta personal instrucțiile pentru oamenii care se duc la regele Poloniei sau la împăratul Rudolf, acesta înseamnă un om care a avut *o creștere în familie.* Pentru

că școala pe atunci nu exista, și Mihai nu facea parte din slujbașii Bisericii, care aceia aveau alte mijloace de a învăța. Tatăl lui murise, și el nu l-ar fi ținut lângă dânsul; *de la cine putea deci să capete această învățătură? Neapărat că de la mama sa.*

Iată, Ștefan cel Mare nu iscălea: el știa românește, rutenește, poate și ceva latinește, dar atât. Și mama lui, Oltea-Maria, este îngropată nu în Biserică la Pobrata, ci afară - [a] lui Mihai Viteazul [e] îngropată la

Cozia, lângă Mircea cel Bătrân, înăuntru, în biserică, la locul de cinste, în dreapta, la ctitori și [nu ca]* mama lui Ștefan.

Oricât ar admite cineva că erau alte vremuri, care judecau altfel, totuși lucrul nu mi se pare să fie lipsit de însemnătate.

Mihai Viteazul a fost crescut, probabil ajutat și bănește, nu de lani, care era la Constantinopol, ci de *mama lui care era în țară și care fără îndoială avea avere.* Ajuns Domn, el a ținut-o necontenit lângă sine. Acum, când este cineva însurat, când are copii, când vin griji politice, când este amestecat în războaie, când nu se știe ce aduce ziua de mâne, trebuie să fie foarte puternice legături între dânsul și mama sa, pentru ca s-o țină neclintit lângă dânsul, pentru a o înfățișa lumii întregi.

Dar, pe lângă aceasta, oricare ar fi fost familia banului lani, care și el scria grecește cu ortografie - am tipărit un număr de acte de la dânsul scrise cu mâna lui, frumos, pe o vreme când se scria grecește oricum, deci cunoștința ortografiei, în decăderea culturală a grecilor scăzuse -, oricare ar fi fost originea banului lani, își închipuie cineva că omul acesta, care învârtea toate afacerile politice ale amânduror Țărilor Românești și că vorbea cu Sinan-Pașa, marele vizir, așa cum vorbește cineva cu un vechi prieten, își închipuie cineva că omul acesta ar fi tolerat legătura dintre aceea care era, după cronica Logofătului, sora sa și care în orice caz era o rudă foarte de aproape, și Petrașcu cel Bun, dacă această legătură nu ar fi fost recunoscută, fie și în forma

aceasta discretă și secretă despre care v-am vorbit?

Dar aceasta o spun în treacăt și mă întorc la relațiile dintre Mihai Viteazul și dintre mama lui.

într-un anume moment Mihai a încercat lovitura cea mare pentru cucerirea Ardealului: el a intrat în Ardeal spunând că este autorizat de împărat.

El credea că este în stare să câștige biruința, însă, oricât ar fi cineva de sigur, când este vorba de război, nu se știe ce rezervă soarta.

El ar fi putut foarte bine să lase pe mama sa, acasă, așa cum a crezut Szamoskbzy, care spunea că, în momentul când Mihai a trecut granița prin pasul Buzăului, pe mama lui a așezat-o la mănăstirea Cozia.

Nu este adevărat, ci el a intrat în Ardeal cu nevasta, cu copiii, cu averea, și a intrat în Ardeal și cu mama sa, femeie în vârstă. Pentru ca să se încarce cineva cu niște bătrânețe șubrede, cum trebuie să fi fost

---

în text: „între" (n. ed.).

ale Teodorei atunci, aceasta presupune o imensă datorie de recunoștință, pe lângă tot ceea ce leagă pe cineva de mama sa.

Și ea a stat în Ardeal necontenit lângă dânsul, a stat lângă dânsul până foarte târziu. Am dovada în această privință în două acte, tipărite de mine, din 1600, două acte străine care spun că și mama sa și nevasta și copiii se găseau în țara împăratului, prin urmare Ia discreția împăratului, acolo, în Ardeal (a se vedea vol. XI din „Hurmuzaki", locurile arătate în tablă, la numele ei). Este un act despre partea germanilor și un act despre partea polonilor. Prin urmare prezența ei acolo în Ardeal în zilele bune ale lui Mihai Viteazul este netăgăduită. El a lăsat-o la Cozia numai mai târziu, în ceasul celei mai mari nenorociri a lui, când Doamna și copiii erau la Făgăraș, reținuți ca ostateci, iar mama lui s-a putut strecura de acolo pe la Brașov, și, atunci când Mihai se duce să-și încerce ultimul noroc, neștiind dacă nu întâlnește moartea în cale, când ai lui se găseau în sama

ungurilor răsculați în Ardeal și a lui Basta, în momentul acela numai, el a așezat-o la mănăstire. Și, într-un document care vorbește de moșiile lui, se lămurește lucrul acesta deplin. Iată ce se spune în documentul acesta, sau că adaus la documentul citat de mine, în *Istoria lui Mihai Viteazul:* „Când s-a întâmplat vremea Domnului Mihail-Vodă din domnie a ieși și s-a săvârșit în Țara Ungurească", la 1601, deci, cu puțin timp înainte de pieirea lui, ca să nu o facă părtașă, încercărilor, ceea ce era o imposibilitate, el mergând călare cu cîțiva oameni, ca să străbată tot șesul Tisei și să ajungă la Praga, ea a intrat în mănăstire. O mănăstire de călugări, unde era numai găzduită la început, cum era obiceiul pe vremea aceea de putea sta cineva într-o mănăstire fără a fi călugărit; același lucru se întâmplase cu, Mărioara, sora Doamnei Ecaterina, mama Iui Mihnea, care s-a turcit: Mărioara aceasta, de origine levantină și de lege catolică, se măritase cu un genovez, Adomo Vallagra, și n-a venit în București unde sora ei era Doamnă pentru deosebirea de religie (i-a spus Doamna că nu este frumos să vadă lumea că una se duce la o biserică și cealaltă la altă biserică) și, ajunsă văduvă, s-a dus la mănăstirea Sfântului Matei din Murano, dar n-a fost niciodată călugăriță, ci tot *la signora Mariora Vallarga,* trăind numai în mijlocul călugărițelor. Așa era obiceiul și mai târziu în Moldova, unde doamne bătrâne se retrăgeau la mănăstire fără să-și pună în cap vălul negru care le-ar fi legat de tagma monahicească.

Ultima dorință a mamei lui Mihai

Și, acolo, stând la mănăstire, și aflând moartea lui Mihai Viteazul, simțind și ea că are foarte puțin de trăit, a chemat pe un călugăraș, Gavriil, ca să-i scrie ultima voință. Acum, călugărul trebuia să știe slavonește, ca orice călugăr de pe vremea aceea, mai ales unul cu meșteșug de scriere, dar în actul acesta eu cred că este însăși dictarea ei, căci călugărul, care știa slavonește ar

fi scris în această limbă, cum și ar fi fost o mândrie pentru el, fiind atâția frați călugări pe vremea aceea care știau slavonește la Cozia. Dar, pe lângă faptul că se vede *spontaneitatea unei admirabile sincerități,* mai e și altceva: știți în ce ton este scrisă această voință a călugăriței Teofana? *în tonul cântecelor populare.* Este un fragment de epopee: ea gândea și vorbea așa ca în cântecele bătrânești, ceea ce înseamnă că o fi fost rudă cu lani, soră, știu eu?, dar grecii aceștia erau amestecați în atâtea rosturi, așa că se putea să fie cineva rudă foarte de aproape a unui grec și cu toate acestea așa de frământat de toată viața țării, încât să fie capabil să se exprime în acest fel.

Am făgăduit că nu mai adaug nimic după cuvintele Teofanei. Atât vreau să vă spun înainte de-a deschide cartea, că și în alte țări în anumite momente se simte nevoia unor reparații morale. Iată, acum în urmă, am cetit într-un ziar că, în sălbătăcia spiritelor din Germania - cum Goethe este considerat ca un trădător, fiindcă a avut legături cu Napoleon, care i-a spus: .Monsieur de Goethe, vous etes un homme“ și i-a dat Legiunea de Onoare - s-a găsit unul, care trebuie să fie pe trei sferturi nebun, dar s-au găsit și alții care l-au aprobat, care a scornit că Goethe ar fi stăruit pe lângă marele duce de Weimar să trimită pe doctorul lui la Schiller, care era bolnav, și să-1 otrăvească. Toată lumea știe ce legături au fost între Schiller și Goethe: sunt statui care-i înfățișează înbrățișați, e corespondența lor, admirabilă. Vă puteți închipui că Goethe, la vârsta la care a murit Schiller, fiind tuberculos, din gelozie față de Schiller, s-a înțeles cu suveranul lui ca să trimeată un doctor și să-l otrăvească pe prieten. Dar, imediat, opinia publică din Germania s-a enervat și este o întreagă mișcare a societății „Goethegesellschaft** și a altora, care protesta.

într-o măsură mai mică față de o calomnie care nu are aceeași gravitate m-am simțit dator cu această conferință.

Acum ascultați în ce fel vorbește Doamna Teofana. Cartea pe care o deschid este din multele cărți ale mele cu care nu și-a bătut capul

nimeni, dar ea era făcută ca să-și bată capul mai multă lume; se cheamă *Scrisori de femei* și este și o însemnare: („poate fi întrebuințată ca o carte de cetire în liceele de fete“).

Actul a mai fost tipărit de Papiu Ilarian l.c., și de D. Onciul, în *Convorbiri Literare.*

„în numele Tatălui și-al Fiului și al Sfântului Duh amin. Eu, roaba Domnului Isus Hristos, călugărița Teofana, muma răposatului Mihai Voievod din Țara Românească, vieţuit-am viața ceștii lumii deșeartă, cum și prea înțeleptul Solomon; deșarta deșartelor, și de toate deșartă, și înșelătoare și furătoare, și am petrecut lumește destul în tot chipul în viața mea până ajunși *(ajunsei)* și la neputința bătrâneților mele și la slăbiciunea mea, în sfânta mănăstire în Cozia, la lăcuita Sfintei Troițe și la răpausul răposatului Mircii Voievod și trăiiu în de ajuns de luăi și sfântul cin călugăresc drept plângerea păcatelor mele. Aciași mă ajunse și vestea de sfârșirea dragi fiului mieu Mihail Voievod și de sărăcia Doamnă-sa și a coconilor Domniei Lui prin țările străine. Fui de plângere și de suspine ziua și noaptea. După aceea, cu vrerea și cu ajutorul Domnului din cer și cu rugăciunea cinstiților părinți în zi și în noapte și plângerea mea și suspinele sărăciei lor de țările străine, doară Sfinția Lui din înaltul Cerului a auzit și s-a milostivit de i-a scos din țările străine în țara de moștenie, și mai vârtos au cugetat la sfânta mănăstire din Cozia pentru bătrâna și jalnica a lor maică. Și, dacă se adunară unii cu alalții, mare plângere și suspine fu între ei de jalea fiu- său Mihail Vodă și pentru patima lor ce-au pățit prin țările străine, Doamna Stanca și Fiu-său, Ion Nicola Voievod, și fie-sa, Doamna Florica. Fu după aceea întrebare între ele cine cum au petrecut. Grăi Doamna Stanca: „Cum am pățit noi, maică, să nu pață nime de ruda noastră. Dară Molitva Ta, maică, cum ai petrecut?" Maica zise: „Cu mult foc, de moartea fiu-meu și de jalea Domniilor Voastre, iar de către sfânta mănăstire am har dragului Domn din Cer și mulțămesc părinților din sfânta mănăstire c-am avut pace, răpaos și căutare de Molitvele Lor la nevoia mea".

Ziseră Domnia Lor: „Mulțămim și noi Molitvelor Lor pentru molitva Ta, căci ai avut căutare de ei".

Zise Maica Theofana: ,.Pentru aceea, fetele mele, am făgăduit sfintei mănăstiri două sate din Romanați: Frăsinetul și Studenița, pentru sufletul răposatului Mihai-Vodă și pentru sănătatea fiu-său Nicolae Vodă, și pentru pomana noastră și a tot neamului nostru, să fim pomeniți la toate sfintele pomelnice și la dumnezeiasca liturghie în vecie". Domnia Lor ziseră: „Noi bucuroase, cum ți le-a dat răposatul

Mihail-Vodă, volnică ești; fie date și de noi, și de Nicola Vodă și de tot neamul nostru în vecie, pentru pomană, ca să aibi Molitva Ta și de aicea înainte milă și căutare până la moarte de Molitvele Lor“.

„Eu, călugărița Theofana, am dat două sate ce-s mai sus scrise în sfânta mănăstire cu toate hotarele pentru pomana mea de vecie, iar cine se va ispiti den ruda mea sau alții străini să strice pomana de la sfânta mănăstire, ce-am dat eu de bună voie,a ceia să fie blăstămați de 318 oteți (= părinți) ce-au fost în Nicheia. Și iar zic: cine se va afla din părinți cine sunt acum, ori se vor premeni până la moartea mea, ori din părinți egumeni, ori din alți frați și vor începe a nu mă căuta și a nu mă milui și a nu mă socoti la nevoia mea și când va fi frică întru noi de bogate răutăți și mă vor părăsi înainte de preastavlenia (= răposarea) mea, să părăsească Dumnezeu pre ei și să fie în blăstăm cum e zis mai sus.

Și mărturie am pus: părintele episcopul Efrem de la Râmnic și ai lui călugări: proegumenul Onofrie și Veniamin proegumen, și Arsenie, și egumenul Teodor din Cozia, cu tot soborul, și Andonie bătrânul de la Piatra. Și slugile Doamnelor: Balea Spătar, Dumitrachi Vistier, Miho negustător, Stan Bercioiul, Pătru, pârcălabul Barbu, Postelnicul Badea al Doamnei bătrânei. Boieri megiași: Vladul Logofăt de la Olănești, și Postelnicul Dragomir Dolofanul din Stoenești, și Logofătul Stoica de la Berislăvești, și pârcălabul Stan Hodea din Călimănești și popa Jipa cu tot satul, și popa Stan din Jiblea cu tot satul, și toți poslujnicii sfintei

mănăstiri. Scris-am această carte în sfânta mănăstire, în Cozia, eu, călugărașul Gavriil, logofăt de la schit, în zilele lui Șerban-Vodă, 7111 (1602), luna noiemvrie 8 zile".

Pomenirea marelui voievod Mihai Viteazul

După o hotărâre mai veche a Ligii Culturale, amintirea lui Mihai Viteazul nu se mai serbează într-o biserică oarecare din București, ci în locul chiar unde se află urma luptelor, biruințlor și suferințelor sale.

Și cel dintâi drum pe care îl facem în locurile pe care le-au sfințit isprăvile lui este acesta, care înseamnă cea dintâi mare biruință pe care, după trecere de mulți ani de zile, a câștigat-o neamul nostru prin îndrăzneala lui fericită. Ce a fost pe urmă: retragerea spre munți, ajutorul oștirii ungurești venită cu multă trufie și puțin folos și cu o nesfârșită invidie megalomană, lupta de la Giurgiu, italienii din Florența, care, alături de noi, trimeși de Marele Duce de Toscana, au recucerit cetatea - și nimic nu ne poate face să uităm, peste toate calculele și greșelile de astăzi, tot ceea ce ne leagă de dânșii; am spus-o acum câteva ceasuri d[omnu]lui Bodrero și atașatului militar italian: dacă ați veni aici ați călcat pe urmele ostașilor voștri pe care niciodată nu se poate să-i întâlnim în calea dreptului nostru, - ce a mai fost pe urmă: biruința de la Târgoviște, liberarea Bucureștilor, reluarea Giurgiului, fuga dezordonată peste Dunăre a armatei marelui vizir, aceea este altceva. Ceea ce interesează aici este faptul că un domn român, după decenii întregi de umilință, a îndrăznit să stea cu boierii și țăranii săi în fața marelui vizir având cea mai puternică oaste din Europa.

Știu că a venit o vreme în care ne dărâmăm nu idolii, căci idolii au destui credincioși, ci ne dărâmăm zeii, și memoria lui Mihai Viteazul

ea însăși a fost stropită în timpurile din urmă de criticile nesăbuite ale unor oameni care nu-și dădeau samă nici de adevăr, nici mai ales de folosul pe care-1 avem astăzi în sufletul lui: că nu este dovedită coborârea lui Mihail Viteazul din bunul său părinte Pătrașcu-Vodă, și aceasta cu insulte la adresa femeii care ni l-a dăruit, „negustoreasa" de la Piua-Petrii. S-a spus că Mihai însuși n-ar fi fost în stare să spună care îi este părintele, și am răspuns cu hotărâre și scârbă acestor nesocotite cuvinte ale unui tânăr care n-a învățat cartea pe care o știe pentru a spurca trecutul cel mai .sfânt al neamului nostru.

Au venit, însă, domni ofițeri, cunoscători de strategie și tactică, și, acum câteva luni de zile, au încercat să scadă rostul bătăliei de la Călugăreni, spuind că Mihai Viteazul n-a știut tactică și că a făcut greșeli, că era mai bine să fi făcut altfel. Genii militare cu condeiul în mână, după ce altul cu sabia în mână a câștigat biruința, de acestea sunt destule la toate națiunile.

în cuvântarea aceasta a mea, care precede pe a generalului Schina, care va lămuri cum s-a câștigat biruința, nu în acest loc, la pod, ci alături, în cuvântarea aceasta eu vreau să însemn numai trei lucruri, nu ca răspuns tinerilor, care vor avea prilejul mai târziu să arăte altfel o învățătură pentru care s-au ostenit și de care au dreptul să fie mândri, ci pentru a arăta trei lucruri, dintre care unul s-a mai spus, iar două se spun aici, pe locul acesta sfânt, pentru întâia oară.

Cine își aduce aminte de felul cum Ștefan cel Mare a stat în fața beglerbegului Rumeliei, trimes de Mohamed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, care a stat, la 1475, acolo, în smârcurile Racovei înaintea Vasluiului, și, cine se gândește și la lupta lui Mihai Viteazul, va înțelege ușor un lucru:, că, deși pe atunci nu erau cărți

tipărite, Mihai Viteazul a știut de lupta lui Ștefan cel Mare, s-a inspirat de la această luptă și pe un loc asemănător cu locul de acolo, din Moldova de Jos, a dat bătălia lui.

Vom lupta pentru dreptatea noastră împotriva oricui

Noi nu aveam oști mari, nu aveam mijloace de luptă, nu aveam uneltele puternice care erau la îndemâna altora și, Dumnezeu știe cu câtă trudă ni le căpătăm astăzi și le punem alături de vitejia ostașului nostru, de inteligența ofițerului nostru și **cine se va încumeta să iasă în calea dreptului nostru îl vom zdrobi. Am spus conferențiarului italian care a fost acum în urmă: dacă vreodată, printr-un act pe care nu-1 cred cu putință, soldații italieni ar fi la granița**

Ardealului, ca să ni-1 ia înapoi, mă vor găsi și pe mine, pe prietenul vostru, iar în ce privește oștile ungurești, de secole întregi știm să le înfrângem cerbicia.

*

Și, atunci Mihai Viteazul, inspirându-se de la Ștefan cel Mare, neavând oști mari, neavând decât tunuri de împrumut, cu bietele arme pe care le avea, a biruit mai mult cu sabia decât cu pușca. El și-a ales bălțile acestea de aici și și-a pus în gând că: precum Ștefan Moldoveanul a băgat în baltă pe turcii lui Soliman, va băga în baltă pe Sinan-Pașa. Și l-a băgat în baltă. Sinan a scăpat cum a scăpat, dar coborârea în noroi a armatelor marelui vizir s-a făcut.

*

Al doilea. Fiecare poate umbla cu tactica și cu strategia, însă uneori nu-și dă samă de un lucru: o oaste se luptă cu armele sale, dar o oaste se luptă cu sufletul său, cu sufletul pe care-1 aduce, nu-1 capătă de la îndreptările comandanților din acel moment, ci este zestrea morală a acestei armate. în fruntea acestei

armate erau boieri care nu sufereau ofensa. A vedea pe pământul țării lor oștile păgâne, aceasta era o jignire a lor. Cum noi în războiul cel mare n-am tecut în Bulgaria, cum ne învățau unii și cum spun și alții, ca și cum la spate n-ar fi putut veni alții ocupând țara noastră, cum noi n-am voit să părăsim Oltenia și o parte din Muntenia, așa cum cereau fără îndoială învățăturile din cărți, cum am plâns pentru orice sat ocupat, cum ni s-a suit sângele în obraz de câte ori ne-am gândit că sunt români care prin cucerirea străină nu mai sunt liberi, așa au făcut și boierii lui Mihai Viteazul. Nu-i sufereau pe păgâni pe pământul țării lor.

Aduceți-vă aminte ce s-a întâmplat ceva mai târziu, când, în tranșeele de pe Teleajen, sus, la Ogretin și Teișani, veniseră în ajutorul lui Radu-Vodă-Șerban oști ardelene cu un comandant italian Toma Cavriole, și el, deprins cu luptele din Apus, a spus: intrați în tranșee; tătarii nu vor putea sări peste tranșee. Au stat, dar, când nepotul Hanului a răsărit înaintea tranșeelor și a insultat pe boierii noștri, atunci, împotriva tuturor ordinelor, în ciuda comandantului italian și a lui Vodă, a ieșit Stroe Buzescu, s-a luat la luptă de unul singur cu nepotul Hatmanului, și l-a dărâmat. El a fost rănit la față; îngrijit la Brașov, a murit peste câteva zile, iar nevasta sa, vrednică jupânească română, i-a făcut mormântul de la Stănești și a pus ca pe mormânt să înfățișeze pe soțul său dând jos pe nepotrul Hanului. Trăiește și până

astăzi această frumoasă sculptură, iar pe margine povestea luptei întregi cu această însemnare: „Și n-a fost pe voia câinilor de tătari[11]. Puneți alături și vedeți că este același spirit. Nu răbdăm. Se poate întâmpla ca tactica să zică altfel și politica să zică altfel, dar sunt momente când națiunea aceasta de cavaleri nu rabdă, și, atunci, cum i-a văzut, s-a grămădit pe ei.

înțelesul biruinței de la Călugăreni

A treia învățătură. Mihai nu știa, oare, ce oaste are

în față? Dar ce? Era Mohammed al II-lea de la 1475-[14]76 cu ienicerii gata să moară pentru dânsul, cu cea mai frumoasă cavalerie de spahii de pe lume?

Dar adunătura aceasta pe care o ținea la Dunăre de atâta vreme Ferhad, predecesorul lui Sinan, pe urmă Sinan însuși, era o plebe, și în fața acestei plebe am stat noi. Știam pe cine pălmuim și i-am pălmuit pe amândoi obrajii, cum mâna aceasta a noastră este gata să pălmuiască amândoi obrajii cui se va atinge de ceea ce am câștigat cu jertfa celor care zac în pământ, pentru ca această țară să fie.

Și plebea aceasta a spurcat biserici, a batjocorit femei, și-a râs de cinstea acestei țări, pentru ca, pe urmă, să fugă peste Dunăre ca ultimii nemernici și vizirul însuși să raporteze Sultanului că astfel de oameni nu se pot ține în război.

Acesta este înțelesul biruinței de la Călugăreni.

Sub aceste trei raporturi trebuie să ținem samă de dânsa.

Și, încheind, acei care vorbeau, cum am spus, ca istorici sau critici militari, de Mihai Viteazul nu s-au gândit la un lucru: că vom avea nevoie de sufletul lui.

ASTĂZI, DE SUFLETUL LUI AVEM NEVOIE. OPUNEM DUȘMANILOR NEÎMPĂCAȚI ȘI PRIETENILOR FIREȘTI ÎN CEAS DE RĂTĂCIRE, NU NUMAI TOATĂ PUTEREA NOASTRĂ MORALĂ, DAR ȘI TOT CEEA CE NE POATE DA UMBRA LUI MIHAI VITEAZUL.

Pomenirea Iui Mihai-Vodă-Viteazul pe câmpia de Ia Șelimber

împiedicat de a veni, precum făgăduisem, pentru a aduce și cu dovada de recunoștință, față de acel care a dat pe câteva luni de zile Ardealul puterei românești, cred că pe locul unde s-a dat o luptă câștigată, nu fără greutate, deși dușmanul, un prinț abia așezat în țară, nu se bucura decât de simpatiile unei părți din nobilime,

câteva puncte de vedere cu privire la rostul acestei bătălii, puncte pe care vreau să le pun în legătură cu însușirile fundamentale ale poporului nostru, așa cum el s-a manifestat și în cursul ultimelor împrejurări prin care am dobândit pentru totdeauna stăpânirea acestui ținut așa însemnat dintre cele locuite de neamul nostru.

Cucerirea Ardealului de Mihai Viteazul prin această bătălie, n-a fost, cum au fost multe cuceriri străine asupra noastră, rezultatul unei meșteșugite potriviri, prin care se căuta a se evita dreapta întrecere cu armata. Mihai Viteazul n-a fost un unelti tor, un conspirator, întrebuințând mijloace de dibăcie de urâtă viclenie, pentru ca să ajungă în stăpânirea unui pământ care nu era al lui.

Va fi fost el însuși prin Ardeal și va fi ajuns astfel la cunoștința dreptului nostru asupra acestui pământ, dar acest drept el înțelegea să-l ceară de la hotărârea lui Dumnezeu pe câmpul de bătălie. Pentru aceea a mâniat strălucita boierime care-1 înconjura și în fruntea căreia stăteau frații Buzești, pentru aceasta a strâns pe minunății săi ostași din partea Buzăului, roși de țară, pentru aceasta a făcut apel și la elementele țărănești care, deși se găseau într-o stare nemulțumitoare, pe care el a

fost împiedicat s-o îndrepte, ci silit dimpotrivă să apese asupra ei, au înțeles ce însemnătate are dovada de vitejie care se cere de la dânșii.

Este de însemnat și lucrul acesta, că, pe când în războaiele lui Mihai împotriva turcilor, împrejurările au făcut așa încât el a trebuit să se folosească și de lefegii cu plată și de ajutorul pe care l-a adus vărul cardinalului Sigismund Batory, în această ultimă și hotărâtoare încercare cu toate puterile chemate în grabă ale Ardealului, el n-a întrebuințat altceva decât români.

Nu se poate însemna de aproape *ce* rost a avut în această luptă artileria, dar totul a fost hotărât de vijelioasa pornire a fruntașilor Țării Românești și de solidul sprijin pe care-1 dădeau Ia spatele lor masele țărănești, deprinse acum printr-o luptă de patru ani cu înfruntarea tuturor primejdiilor.

Jertfa supremă și întreagă a Iui Mihai

A fost, deci, o mare bătălie, o adevărată bătălie, în care, de o parte și de alta, se adusese tot ceea ce era cu putință și în care numai românii, din deosebite trepte ale societății românești, au fost aceia care s-au înfățișat pentru a încheia pe o bucată de vreme socotelile vechi între noi, vechii moștenitori ai acestui pământ, și cei care se așter- nuseră peste noi, răpindu-ne dreptul, umilindu-ne și apăsându-ne.

Aș vrea însă să scot în vedere și un alt caracter al acestei lupte.

Bătălia de la Șelimber n-a fost numai în încercare de oști, ci jertfa supremă și întreagă pe care Mihai o aducea în vederea scopului înalt urmărit de dânsul. După ce primise din partea cardinalului Andrei Batory porunca de a ieși din țară pentru a nu-i turbura legăturile înjghebate de la început cu turcii, Mihai Viteazul i-a arătat că dacă este vorba de ieșire din moșia lui, el iese cu familia lui întreagă, dar și cu boierimea care-1 înconjură și cu toată oastea pe care o avea Ia îndemână.

Cine nu-1 lăsase să rămână liniștit acasă la dânsul, în moștenirea de la părintele său, trebuia să vadă ce înseamnă o armată românească, strânsă credincios în

jurul Domnului său și gata să meargă până la capăt împotriva oricărei primejdii, cu dânsul și pentru dânsul.

Dacă Mihai ar fi fost învins - și au fost anumite clipe, când, fără hotărârea pe care au luat-o unii nobili ardeleni de viță românească, deși depărtați de legea lor cea veche, soarta bătăliei ar fi trecut printr-o grea încercare - Mihai pierdea totul. Adică nu numai n-ar fi ajuns să ia în stăpânire acest Ardeal, pe care nemeșii unguri îl ofereau împăratului pentru a și-l lua țigănește înapoi, gata când lucrurile merg rău să le îmbie iarăși aceluiași împărat neamț, dar i-ar fi fost cu neputință să se întoarcă înapoi acasă. Oastea lui ar fi fost măcelărită, iar el ar fi fost

dus ca prins în reședința princiară a Ardealului națiunilor privilegiate și poate chiar, cum i se va întâmpla peste câțiva ani, căzut în mâna unor dușmani neiertători, de o cruzime fără margini, mergând până la impietate față de trupul fără de viață, i s-ar fi pus capăt zilelor în chiar clipa după înfrângerea desăvârșită a armatei sale. El a pus în joc tot ceea ce avea și s-a arătat gata să primească, dacă nu-1 ajută Dumnezeu și vrednicia luptătorilor din jurul lui, să primească și cea mai crudă soartă menită învinșilor.

Tot așa, în loc să fi căpătat, în timpul marelui război, Ardealul, numai prin anumite învoieli, dându-ne la o parte de la o încercare de vitejie, am scos câți ostași puteam scoate din toate stratele societății românești și i-am dus aici la marea încercare de luptă dreaptă, care, respinsă o dată, a fost reluată din nou și de ar fi fost să ne ajungă încă o dată neizbânda, am fi reluat-o de la capăt, până s-ar fi istovit puterea acestui neam.

Am mers pe calea Iui Mihai

Așa fiind, noi am mers pe calea lui Mihai și am întrebuințat acele mijloace pe care și el le culegea din instinctul cinstit și viteaz al acestui neam.

Al doilea, la rândul nostru, știam ce ne așteaptă dacă încrederea în puterile noastre dă greș, știam, ceea ce, de altfel, s-a scris în carnea noastră prin tratatul de la București, că ni se vor lua munții și marea, că vom cădea în robia de zeci de ani a străinului învingător care

ne va lua pe prețuri de nimic toate produsele muncii noastre, știam că o întreagă clasă politică prinsă în război va fi înlăturată pentru totdeauna din afacerile publice, știam că mulți dintre ei care au voit războiul dreptului nostru, vor fi aruncați în închisori sau trimiși prin străinătate în situații menite să le scurteze viața, știam că întreaga lor avere va fi făcută jaf străinului jignitor, știam că familia și copiii lor vor fi la discreția pângăritorului și cu toate acestea, precum a făcut Mihai Viteazul la 1599, am făcut și noi de la 1916 până în ceasul fericitei răsplătiri a sforțărilor noastre.

De când este în aceste locuri, de mai mult de două mii de ani, pentru el și pentru strămoșii săi, neamul acesta românesc a făcut o singură politică, politică de luptă și politică de risc.

Prin mari necazuri și prin grele robii, am ajuns, totuși, la capătul dorit și cuvenit prin aceste însușiri.

Și asigurăm pe cei care râvnesc la stăpânirea pe care am câștigat-o prin sacrificiul nostru de sânge, că oricând ne vom găsi la luptă dreaptă și cu întregul rost a tot ceea ce avem.

Căderea unui erou
[Concluzii]

în abia opt ani de stăpânire și isprăvind așa de tânăr, căci abia trecuse de patruzeci de ani și era în toate mijloacele puterii sale trupești și sufletești, fiul lui Petrașcu-Vodă și al Teodorei, el care-și numise copilul, când n-avea niciun gând de domnie, după numele tatălui și încunjura de o pietate deosebită mormintele de la Dealu, al aceluia și ale dinastiei, făcuse dovada unor însușiri cu totul extraordinare, aducând prin sine ceea ce în curs de generații se adunase în această ramură a neamului stăpânilor, ca hotărâre, mândrie și avânt.

în loc să despoaie țara pentru a îmbogăți pe turci și a-și face lui însuși o avere, acela care n-a târât după sine, ca toți înaintașii, din amândouă țările, care au ajuns a-și părăsi scaunul, trecând în creștinătate, comorile cu carăle, el a înțeles de la început că nu se poate merge mai departe cu un sistem de metodică stoarcere până peste puterile omenești, care, mulțămită răscoalei sale nu se va mai întoarce niciodată, cum nici exilarea domnilor prin insule pierdute, prin pustietăți asiatice și africane, nici mutilarea lor, uciderea lor tăinuită prin înecare ori spânzurarea înaintea tuturora la Constantinopol. Când i se va face cunoscut lui Simion că nu mai poate să rămâie în scaunul din nou și definitiv dăruit copilului Radu-Vodă, o scrisoare împărătească, lăudându-i slujba cinstită, îi lasă să aleagă între a veni onorabil la Poartă și între a se retrage, așteptând o nouă

favoare, în țara asupra căreia domnea fratele său[MDCLI].

Deci, Mihai, pe care nimeni nu-1 căutase și nu-1 încântase, căruia

nu-i făcuse nicio făgăduială și nu-i acordase vreo garanție, recurse la sabie. Era ieșirea dintr-o situație financiară imposibilă, dar și manifestarea acelei călduroase iubiri pentru creștinătate, despre care a vorbit totdeauna în toate cuvintele și scrisele sale și pe care până la capăt a dovedit-o prin fapte.

Având o picătură de bun sânge grecesc în vine, deși, cu atâta ură câtă era contra lui, nimeni nu l-a înfățișat ca grec, el vedea în fundul zărilor speranțelor sale capitala împărăției creștine, unde stăpânea un domn de altă lege. Va fi crezut în ceasurile celui mai mare entuziasm al său că ar putea să intre prin spărturile venerabilelor ziduri milenare pătate de sângele ultimului împărat bine-credincios, pentru a implânta din nou crucea răsăriteană deasupra cupolei de la Sfânta Sofia. Un sobor întreg de clerici îl chema într-acolo pentru ca să așeze la loc, ca un împărat miruit pe frunte de Patriarhul ortodoxiei, sfânta masă.

Creștinii din Balcani au văzut în el pe liberatorul și răscumpărătorul mult așteptat. Cu clerul grec în frunte - dar nu și cu cel catolic, care n-a vrut să cunoască pe schismatic - ei au îndreptat către dânsul, încunjurat și de un grup de patriarhi, mitropoliți și episcopi, de la Adriatica până la Ierusalim, cererile lor cele mai râvnitoare și așteptările lor cele mai sfinte. Din munții Albaniei până în acei ai Emului, prin sate și târguri, ei îl aclamau în taină ca pe acela care ar putea să-i cuprindă din nou sub aceeași coroană, de bizantină strălucire arhaică. I-a durut adânc că n-au văzut steagurile lui decât în furtunoasa pornire a iurușurilor devastatoare, dar unii dintre dânșii s-au împărtășit de pământuri dincoace de Dunăre din „frăția" lui creștinească, așa de darnică.

Oricum, *prin el s-a restabilit nu numai o Dacie de hegemonie românească, dar și toate legăturile cu acele ținuturi din Sud-Estul european pe care nicio schimbare*

MDCLI T. Holban, în *Rev[ista] ist[orică],* april-mai 1937.

a vremilor nu le putea rupe din legăturile firești care se formaseră și [se] dezvoltaseră în curs de două milenii.

Ar fi mers înainte pe această cale, dacă ar fi avut o oaste formată și veniturile unei țări pașnice și înfloritoare, dacă s-ar fi putut răzima pe credința sigură a întregii sale boierimi. Din nenorocire, era sărac în țară stoarsă și trăia între dușmani. Mâna, care învârtea cu atâta iuțeală paloșul trebuia să se întindă pentru a cerși cu umilință banii, joldului" ostașilor străini și ajutorul de luptă al germanilor trimeși de împăratul.

Chiar să fi avut la îndemână aceste mijloace de care a jinduit până la sfârșit, și încă privirile i-ar fi fost atrase spre alte orizonturi, la Nord, la Apus, de perspectivele ce i se deschideau prin străbaterea catolică în

aceste regiuni ale Dunării. Poloni și germani erau pe atunci în acea stare neașezată care trezește neapărat poftele vecinilor. Răpede Mihai a putut să vadă nu numai incapacitatea de a guverna a unui Sigismund, aceea, și mai vădită, a unui cardinal Andrei și lipsa de deriziune a imperialilor în ce privește Ardealul, dar și deficiența de conducere adevărată și unitară la Viena, la Praga, ca acel composesorat habsburgic care nu se putea manifesta unitar și răpede, la momentul potrivit, niciodată. Și el știa, prin amici din Polonia, care nu erau numai coreligionarii săi, că între regele fără personalitate și între acel vice-rege de fapt, între acel mare-vizir creștin care era Zamoyski, sunt necontenite ciocniri și că puternicul cancelar și hatman nu e încunjurat de iubirea unei nobilimi perpetuu anarhice. în fund, răsăreau poftele muscălești. De aici, în momentul când nu mai putea să se observe, acele strigăte ale lui Mihai, răpede exploatate, în care el vorbea de luarea Cracoviei, de reașezarea în Polonia a arhiducelui Maximilian, de o parte, iar, de alta, de cucerirea Cașoviei, capitală a Ungariei-de- Sus, de vizita ce ar putea-o face, în fruntea unei oștiri de invazie, împăratul Ia Viena și la Praga.

Vorbind și scriind românește, cunoscând bine toate rosturile neamului său, Mihai nu putea să rămâie nesimțitor la răvnirile românilor liberi spre o unitate

măcar în ce privește familia stăpânitoare. Oriunde a găsit și în Ardeal un român într-o situație mai înaltă, a căutat să și-l alipească și să-l întrebuințeze. De aceea i-a plăcut de cei doi Komis, care nu i-au meritat prietenia. La Cluj, a pus un jude român cu frumos nume popular. A respectat pe Vlădica Ioan, întinzându-i, după putință, drepturile și dintr-un călugăr de la Tismana, Serghie, a făcut un Vlădică pentru Maramureș. Față de românii din Ardeal și părțile vecine, care nu erau cu toții iobagi, cum se crede așa de ușor, umilindu-ne, ci se bucurau adesea de largi privilegii, pe care și le știau apăra, el s-a înfățișat cum fusese și a continuat să fie în țara sa însăși ca un bogat domn de pământ, bucuros să aibă sub stăpânirea sa cât mai multă brazdă[MDCLII], ca un reprezintant al clasei sale și, fiind locțiitor al împăratului, avea datoria să ție liniște într-o țară care nu era cu totul a lui: de aceea n-a îngăduit, cât îi era cu putință, nicio tulburare a bunei rânduieli. în dieta de pe urmă, din 1600 el merse chiar mai departe și

MDCLII V. pentru regimul din țară și P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul,* p. 87 și urm. (multe însemnări și din documente inedite, fără a se desface din ele un sistem social și economic, lucrurile fiind într-o continuă dezvoltare și deosebindu-se de la un loc la altul).

puse satele românești în colaborare cu cele ale națiilor privilegiate, ajutându-se unele pe altele și preoțimea de nația Domnului fu scutită de munca silnică la câmp alături de țăranii[MDCLIII].

Legat și el de datina osebirilor de stăpânire, a urmat linia acelor domni din a doua jumătate a secolului al XVI-lea care înțelgeau ca românii să trăiască, în țările libere, sub oblăduirea unei singure familii și de pe această hartă el voia să îndeplinească isprăvi ca ale lui Alexandru-cel-Mare, a cărui strălucită icoană îi stătea adesea înaintea ochilor. A isprăvit tânăr ca acesta, dar în mijlocul unei groaznice furtuni pe care nu el o stârnise, deși se simțea mai bine decât oriunde aiurea în mijlocul vâjâirilor ei.

Pe neamul său, cunoscut până atunci ca o curiozitate a lumii pe jumătate cultivate din Răsăritul Europei sau ca o interesantă rămășiță a vechii Rome, pătată însă de barbaria înconjurătoare, el l-a așezat în văzut popoarelor, ca element esențial de vitejie în conflictele vremii.

Iar, în ce privește rosturile statelor care au ajuns să atârne de dânsul, el a creat acea politică de alipire la împărăția Apusului, care se urmează apoi vreo treizeci

„Cartea Satului"), București 1937, p. 137.

de ani, ca formând ultimul capitol din anii „vitejiei" pentru români.

NOTE ȘI COMENTARII

O statuie a lui Mihai Viteazul în Craiova

Se publică revista *Ramuri,* Craiova (BAR: P I 1808), VIII, nr. 4, 15 februarie 1913, p. 99-100, semnat: „N. Iorga“, de unde s-a reprodus.

Ca și în istoria pe care a profesat-o, N. lorga cerea și artei mișcare sufletească, impuls profund, care să tulbure privitorul.

Figura lui Mihai ar fi dorit-o - gând nu tocmai clar exprimat - altfel decât în mod tradițional (rece, mort), ci ca o flacără care să însuflețească poporul spre realizarea în primul rând a idealului național.

Aducerea capului lui Mihai Viteazul

Apare în *Neamul românesc pentru popor,* București (BAR: P12727), VIII, nr. 29, 16 (29) aprilie 1920, p. 450—452, semnat: „N. lorga, deputat de Covurlui, fost președinte al Camerei*[1]. S-a transcris după revistă.

Datorită lui N. lorga - care a insuflat ideea în rândul poporului și a celor din conducerea țării - capul lui Mihai Viteazul a devenit un simbol al vitejiei românești, dătător de puteri și apărător în restriști.

După cum rezultă de aici și din alte locuri, el l-a dus pe regele Ferdinand la mănăstirea Dealul și tot el a

determinat, a impus, Ministerului Apărării să ridice capul lui Mihai de acolo, în timpul retragerii și să-l transporte cu onorurile de rigoare, la Iași, spre a nu fi

profanat de dușmani și mai ales spre a insufla armatei încrederea în victorie.

închinarea în fața capului Voievodului la readucerea lui solemnă la mănăstirea Dealul amintește de prosternarea poporului în fața rămășițelor pământești ale lui Cuza aduse din străinătate spre a fi înhumate la Ruginoasa. Scrisul istoricului capătă irizări poetice.

Un om de sinceritate: Mihai Viteazul

Subintitulată: *„Conferință ținută la Târgoviște, în novembrie 1935, de N. lorga"[1],* se publică în revista *Familia,* Oradea (BAR: P II 155), seria III, an III, nr. 5, mai-iunie 1936, p. 3-12, semnat: „N. lorga". S-a reprodus după revistă.

Conferința conține mărturisiri importantissime privitoare la elaborarea lucrării *Istoria lui Mihai Viteazul* și în genere asupra schimbării în timp a viziunii savantului asupra Voievodului și a înțelegerii tot mai profunde a semnificației luptelor acestuia.

în jurul lui Mihai Viteazul

Constituie textul comunicării susținută la Academia Română în ședința din 8 mai 1936 și publicată în *Memoriile Secțiunii Istorice,* seria III, tom. XVIII, mem. 3, de unde s-a tipărit și în extras împreună cu altă comunicare tot despre Mihai Viteazul, intitulat: I. *în jurul lui Mihai Viteazul-* II. *Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească,* de Nicolae lorga [în interior: N. lorga], membru al Academiei Române, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1936, p. 153-168 (BAR: II 135317).

S-a transcris după extras.

Originea lui Mihai Viteazul, după o cronica românească

Reprezintă textul comunicării prezentate pe data de 5 iunie 1936, la Academia Română, publicat inițial în *Memoriile Secțiunii Istorice,*

seria III, tom XVIII, memoriul 5, p. 169-185, și ulterior în extras separat, împreună cu comunicarea *în jurul lui Mihai Viteazul* (vezi) p. 17-33, semnat „N. lorga, membru al Academiei Române“(BAR: II 135317). S-a transcris după extras.

Mama lui Mihai Viteazul

Fără a se preciza data când a fost susținută, se publică, cu titlul *Mama lui Mihai Viteazul* și subtitlul *Conferința djomjnului prof. N. lorga, ținută la Liga Culturală,* în *Neamul Românesc,* București (BAR: P IV 2079), XXXI, nr. 137, 26 iunie 1936, p. 1-2; nr. 138, 27 iunie 1936, p. 1-2 și nr. 139, 28 iunie 1936, p. 2-3. S-a reprodus după ziar.

Declanșată de observațiile lui P. P. Panaitescu pe marginea lucrării *Istoria lui Mihai Viteazul,* conferința reprezintă o sinteză a tuturor cunoștințelor și a ultimelor meditații ale autorului în legătură cu originea lui Mihai Viteazul și a relațiilor cu totul speciale pe care voievodul le-a avut cu mama sa.

Pomenirea marelui voievod Mihai Viteazul

Apare în *Neamul românesc,* București (BAR: P IV 2079), XXXI, nr. 244, 10 noiembrie 1936, p. 1, cu titlul generic: *Pomenirea marelui voievod Mihai Viteazul,*

pentru ambele cuvântări: a lui N. lorga și a generalului Schina. Discursul istoricului este intitulat în ziar: *Cuvântaru d-lui prof. N. lorga.*

E republicat îm broșura *Două cuvântări. I. Fundamentele dreptății naționale. 11. Pomenirea marelui voievod Mihai Viteazul,* Tipografia ziarului *Universul,* București, [1937], p. 15-24 (BAR: I 145126). La pagina 15, în frontispiciu, e imprimat următorul titlu: „Partea [a] Il-a. *Liga Culturală la Călugăreni. Pomenirea marelui voievod Mihai Viteazul.* Emoționanta cuvântare a d[omnu]lui prof. N. lorga. O sărbătorire a românismului biruitor[11]. S-a reprodus după broșură.

Solemnitatea sărbătoririi Voievodului a avut loc în ziua sfinților voievozi Mihai și Gavriil, ziua sa onomastică.

Cele două cuvântări sunt premerse de următoarea introducere:

„Pomenirea Marelui Voievod Mihai

Liga Culturală, de sub președinția d[omnu]lui profesor N. lorga, prăznuiește în fiecare an, în ziua de 8 noiembrie, figura marelui voievod Mihai Viteazul.

Anul acesta - datorită și ultimelor evenimente - solemnitatea a avut caracterul unei dârze afirmări a românismului biruitor, reprezentat tocmai prin figura marelui erou național.

în vederea acestei comemorări, Călugărenii au îmbrăcat haină de sărbătoare.

în fața bisericii satului, așteptau sosirea oaspeților de la București, reprezentanții autorităților locale, elevii școlilor primare, premilitarii, numeroși săteni.

La ora 10 dimineața sosește d[omnul] profesor NICOLAE IORGA, fiind întâmpinat cu urale.“

La altă sărbătorire a lui Mihai Viteazul și a victoriei române de la Călugăreni, la care a participat, în urmă cu 24 de ani, N. lorga a ținut o cuvântare de exaltare națională - în spiritul sămănătorist al apropierii în crez dintre păturile sociale - pe care a rezumat-o după cum

urmează în articolul *Serbarea de la Călugăreni (Neamul Românesc pentru popor* (BAR: P I 2727), III, nr. 40, 27 septembrie 1912, p. 645-647, semnat: „N. Iorga“):

„Sunt mulți care vă spun dumneavoastră, sătenilor, că lumea se împarte, nu după neamuri, ci după averi și rosturi. Vra să zică n-are nicio însemnătate ce grai vorbește omul și din ce semințe se trage: român, grec, jidan, turc - ar fi, adică, tot una. Iar temeiul ar trebui să se puie pe altceva: este cineva bogat ori sărac, mare ori mic, stăpân ori supus? Și atunci, fără deosebire de limbă sau de sânge, bogății ar merge toți, de o parte, - fiind tot ei și cei puternici și mari, - ca o tabără, iar sărăcimea neputincioasă și oropsită, de altă parte, ca altă tabără, dușmană celei dintâi. Jidanul sărac, ori care să face a fi sărac, ar merge astfel împreună cu săteanul fără pământ și fără venituri împotriva celui cu bani sau în loc înalt și, dacă ar birui, s-ar împărți câștigul între unii din cei ce s-au luptat și ceilalți.

Se pare că așa ar fi, dar nu e așa. Și numai să te uiți de câte ori se întâlnesc cei de un sânge, oricare ar fi deosebirea de stare și de noroc între dânșii. Ca după o poruncă a firii, ei se osebesc de la sine în fața străinului.

Și e lesne să se înțeleagă de ce. Averea sau rangul poate să despartă pe frați astăzi. Dar în sângele lor trăiesc anii cei mulți când au fost cu toții împreună. Nu-și amintește, oare, uneori, fratele cel bogat, cât de rău să fi ajuns cu vremea, de zilele cele vechi când mânca dintr-un blid cu fratele rămas în sărăcie și când amândoi ajutau, în vrâstă copilărească, la nevoile casei celei împovărate și lipsite?

în ciuda străinilor care caută să ne îndușmănească, s-a văzut ce zace în sufletele noastre ale tuturora și acuma în urmă, când românii de toate treptele s-au strâns la Călugăreni, în Vlașca, pentru ca să pomenească încă o dată biruința lui Mihai-Vodă cel Viteaz asupra turcilor, care acuma peste trei sute de ani ne năvăliseră în țară, pe care voiau s-o și turcească, stricându-i datina și schimbându-i legea cu sila.

în oastea lui Mihai erau și mulți străini, dar aceia

erau năimiți, cu plată. însă fără plată și din toată inima, de jalea pământului lor și de mânie împotriva asupritorilor, s-au bătut ceilalți, boieri și țărani. Și au biruit puteri cu mult mai mari și mai bine deprinse decât ale lor.

Și azi tot așa, pentru pomenire, au fost împreună cei mari și cei mici. S-a vorbit pe înțelesul tuturora, și același vânt de mândrie și de încredere în noi înșine a trecut peste sufletele tuturora.

Și, de aceea, cât mai des trebuie să ne apropiem, pentru înfrățire, de sufletele părinților și bunilor noștri care au fost. Și în fața lor ne vom simți iarăși frați."

Pomenirea lui Mihai-Vodă-Viteazul pe câmpia de la Șelimber

Se publică în *Neamul românesc,* București (BAR: P IV 2079), XXXII, nr. 244, 10 noiembrie 1937, p. 1-2, subintitulat: *„Cuvântul d[omnu]luiprofesor N. lorga",* nesemnat. S-a transcris după ziar.

Articolul nu constituie „cuvântul" - textul cuvântării de la sărbătorire -, întrucât istoricul n-a putut participa. O spune și autorul la începutul gândurilor publicate în *Neamul românesc* și o spune și reporterul participant la ceremonie în finalul prezentării manifestărilor de la Șelimber.

Reproducem în continuare rândurile menționate spre a înțelege ambianța în care urma să fie rostit discursul lui N. lorga:

„Sibiul s-a pregătit în haine de sărbătoare, atât pentru comemorarea lui Mihai Viteazul pe câmpia bătăliei lui de la Șelimber,

bătălie ce a însemnat, de fapt, cucerirea Ardealului și Unirea cea dintâi, cât și pentru primirea profesorului care, înțelegând trecutul, a știut întotdeauna să-f facă forță creatoare pentru viitor. Este vorba de d[omnul] N. lorga.

Duminică seara, la orele șase, ca pregătire, Soc[ietatea] „Astra“ a ținut să cinstească pe marele profesor în cadrul unei conferințe festive, rostită de dț̦omnul] prof. Anton Balotă.

Vorbind despre profesorul lorga și istoria românilor, d[omnul] Balotă, a arătat marea operă de educație națională întreprinsă decenii de-a rândul de d[omnul] lorga, pregătind astfel atmosfera morală pentru serbările de-a doua zi.

Luni dimineață, ziua de Sf. Mihail, zi însorită, după zile mohorâte. Așa cum a fost odinioară, cu sute de ani în urmă, ziua bătăliei.

Câmpia Șelimbergului înălbește de lumea satelor, venită dimprejur, țărani și țărance, copii și fete, din toate satele se alătură miilor de premilitari și impresionantului detașament militar în careu, în jurul movilei, mormânt al eroilor bătăliei.

Un sobor de zece preoți în frunte cu părintele Stăniloaie, rector al Academiei Teologice, a oficiat parastasul.

La sfârșit, deziluzie: marele profesor n-a putut veni.

Prezent, totuși, spiritual, alături de evocarea sa din conferința din ajun, cuvântul său înaripat răsună prin graiul părintelui Stăniloaie.

Urmează cuvântarea sobră, de specialist, a d[omnu]lui general Ștefănescu-Amza, care reușește să evoce și să animeze pe câmpie, amintirea.

Premilitarii și oastea au dat onorurile, defilând în fața mormântului eroilor de odinioară.

Solemnitatea s-a terminat prin mulțumirile pe care delegații oficiali ai Ligii Culturale, dț̦omnul] general Ștefanescu-Amza și d[omnul] Ilie Ardeleanu, le-au adus autorităților localnice și în special d[omni]lor general Grigorcea Georgescu, fost elev al d[omnu]lui prof, lorga, comandant al Pieții și d[omnul] dr. I. Popescu-Sibiu.

Căderea unui erou
[Concluzii]

Reprezintă ultima parte, de concluzii, asupra domniei lui Mihai Viteazul, din capitolul VII al secțiunii

dedicate domniei Voievodului *(Vitejia românească în noua cruciadă. Fapta lui Mihai Viteazul),* în

cadrul *Istoriei românilor,* vol. V, *Vitejii,* București, 1937, p. 360-364 (BAR: II 167725). S-a reprodus după volum.

Este ultima dată când N. lorga își spune cuvântul, într-o privire sintetică, - stăpân pe toate izvoarele publicate până atunci - asupra însemnătății, naționale și internaționale, a faptelor săvârșite de voievod pe parcursul celor opt ani de domnie.

Sunt concluziile unei cercetări de peste patru decenii, a vieții și operei lui Mihai Viteazul.

Indice de nume

A

Aaron, Florian, 375, 377
Abraham, 68, 178
Agafton, 295, 296
Ahmed-bei, 168
Alardy, 246, 303
Alberi, 46, 47, 50, 52
Aldobrandini, 168, 175
Alduich, William, 69
Alecsandri, Vasile, 372
Alessandro, Don, 106
Alexandrescu, Grigore, 375, 376
Alexandrovici, Petru, 73, 75
Alexandrovici, Ștefan (Lăcustă), 52
Alexandru cel Mare, 135, 156, 157, 456
Alexandru cel Rău, 55, 95, 96, 101, 192, 379-380, 403, 406
Alexandru, fiul lui Bogdan-Vodă, 70
Alexandru, Iliaș, 32
Alexandru Lăpușneanu, 51-53, 56, 57, 63, 68, 71-74, 76, 77, 79, 82, 85-87, 115, 251,408,416
Alexandru Mircea, 27, 29, 30, 91, 164
Amfilohie, 296
Anastasie, vlădica, 296
Andrei, hatman, 85
Andrei, mare logofăt, 91
Andronic, vistier, 63, 224
Angevini, 143
Anghelachi, 200, 252, 286
Antonie-Vodă, 31
Ardeleanu, Ilie, 463
Aricescu, C.D., 33
Armășescu, 370
Aron-Vodă, 31, 36, 43, 55, 57, 59, 60, 63, 67, 69, 70-77, 80, 83, 85, 86, 91, 97, 98, 101-106, 108-113, 116-118, 120, 123, 124, 129, 130, 135-140, 147, 150, 155, 174, 203, 238, 296, 325,411
Arsenie, egumen, 445
Avram, postelnic, 166

B

Baba-Novac, 9, 181, 185, 241, 286, 327, 328, 329, 337, 352,417
Badea, postelnic, 445
Badea, spătar, 295
Baiazid I, 135, 345
Balea, spătar, 445

Balotă, Anton, 463
Banffi, Petru, 238, 338
Baniţchi, 313
Banyay Martin, 316
Barbovschi, Teodosie, 295
Barbu, pârcălab, 445
Barcsai Andrei, 130, 135, 307
Barilovich, 301
Barovius, Deci us, 66, 77, 97, 98, 101, 102, 110, 113, 115
Barton, Andreiaş, 202, 233
Barton, Eduard, 68, 69, 80, 83, 152
Barvitius, 246
Barwinski, Eugen, 102
Basta, Gheorghe, 6, 19, 23, 223, 225, 226, 229-231, 244-246, 250, 257, 258, 260, 261, 264, 267, 268, 274- 276, 280, 282, 293, 299, 302, 304- 311, 315, 317-319, 321-324, 326- 332, 334-338, 359, 370, 371, 373, 381,392, 398, 399
Băthory Andrei, 17, 20, 106, 108, 137, 221, 226, 228, 231, 232, 237- 241, 244, 254, 255, 258, 259, 263, 264, 267, 346, 349, 451, 456
Băthory Baltazar, 80, 87, 107, 108, 111, 114,403
Bathory Gabriel, 346, 368, 428, 430
Băthory Sigismund, 17, 46, 66, 68, 76, 77, 80, 87, 97-99, 100-102, 105, 106, 110, 111, 113-117, 119, 122, 124, 128, 131, 132, 134, 136- 138, 142-145, 148-150, 152, 153, 157, 159, 160.. 162, 164, 166-168, 170, 171, 173, 175-181, 183, 184, 186-188, 190, 192, 193, 195-197, 199, 200, 202, 204, 205, 346, 349, 350, 351, 366, 392, 399, 403, 411, 413, 417, 427, 451, 456
Băthory Ştefan, 178, 221, 248, 258, 260, 271, 290, 297, 304, 308, 346
Băthoreşti, 18, 39, 43, 239, 241, 242, 245, 270
Bălcescu, Nicolae, 5-7, 362, 376, 377, 378
Băleanu, Grigore, 420
Băleanu, Ivaşco, 26
Băleanu, Maria, 26
Băleanu, Udrea, 286
Băleanu, Voica, 26, 27
Bârcan, vistier, 243, 266, 300
Bârlădeanu, logofăt, 70
Bârlădeanu, vomic, 70
Beauri, 337
Becteş-Paşa, 334
Beduccino, Giovanni, 333, 337, 339
Bercioiul, Stan, 445
Bemardffy, 301
Bethlen Gabor, 433
Bibescu, Gheorghe, 376, 377
Bocskai, 324
Bodrero, 446
Boer, Ştefan, 332
Bogathy, 301, 307, 328
Bogdan, 312, 313, 317-319, 320, 333, 335, 338, 417
Bogdan-Vodă, 436
Bolintineanu, Dimitrie, 370, 378-381
Bomemisza, 301, 304, 327, 336
Brancovici, Gheorghe, 338
Brătianu, Dimitrie, 406
Brâncoveanu, Constantin, 368, 373, 374,420,421
Brâncoveanu. Danciul. 37

Bethier, W„ 80
Bethlen Wolfgang, 37, 66, 77, 80, 92, 98, 102, 107, 112, 113, 115, 147
Bocskai Ștefan, 121, 177, 199, 211, 232, 247, 251, 257, 261,262, 264
Bodony Ștefan, 149, 215, 245, 271
Bogâthy Menihert, 239
Bogdan-beg, 71
Bogdan, Ioan, 49, 67, 68, 75, 131, 132, 146, 163, 164, 172, 174, 175, 179, 180, 182-185, 188, 203, 225, 227, 243, 251, 253, 278, 288, 293
Bogdan, Sasul, 118,124,192,252,295
Bogdan-Vodă, 56, 70, 74, 76
Boldeasсă, Stanca, 115
Borbăly Gheorghe, 247
Borbăly Martin, 134, 181
Borcea, logofăt, 143
Bomemisa, Baltazar, 211, 270, 274
Bostan, armean, 85
Brancovici, Ivan, 286
Braniţchi, 241, 286
Brown, 68, 69, 70, 71, 83, 84, 88
Bruti, Bartolomeo, 70,72, 85, 101
Bruti, Benedetto, 85
Bucium, vomic, 70
Buday Francisc, 222,228, 330
Busto, Petru, 99
Buta, Nicolae, 253, 302, 333, 338
Buzea, Radu, 115
Buzescu, Preda, 115, 123, 217, 243, 295, 316
Buzescu, Radu, 115, 116, 123, 143, 149, 186, 204, 237, 276, 277, 294, 295,315, 323, 332, 338,411

C

Caloghera, Ioan, 138, 147, 174, 182, 185, 203
Calomfirescu, Radu, 149, 365
Calotă, ban, 207, 224, 243
Cantacuzino, Andronic, 37, 63, 71, 81, 85, 86, 88, 207, 396,406,407,412
Cantacuzino, Constantin Stolnicul, 35,429
Cantacuzino, lanachi, 35, 36
Cantacuzino, Ioan, 410
Cantacuzino, Mihai, 35-37
Cantacuzino, Șerban-Vodă, 35, 75, 373, 420,425
Cantacuzino, Ștefan, 423
Cantacuzino, Teodor, 9, 36
Cantemir, Dimitrie, 425
Caplea, văduva lui Radu Clucerul, 30
Capponi, Cosma, 175
Caragiale, I.L., 434
Caraiman-Pașa, 151, 161, 217, 231, 251
Carlos, 114
Carol, arhiduce, 139
Carol cel Mare, 347, 348
Carol-Robert, 239
Carol de Lichteinstein, 327
Carol, prințul, 377
Carp, Petre, 394
Carpegna, Alexandru, 175
Carrillo, Alfonso, 100, 101, 106, 108, 110, 111, 117, 122, 170, 176, 179, 222
Casistano, 321
Castruț, 317
Cavriolo, Tomaso, 309,310,335,448
Cârlova, Vasile, 375, 376
Câmul, Constantin, 75

Cercel, Petru, v. Petru Cercel
Cerna, Panait, 383
Chalcocondili, 64
Chanski, Stanislas, 173, 174
Chiajna, Doamna, 30, 40, 45, 56, 58, 60,73
Chisar, vornic, 143,149, 182
Chlopieki, Stanislav, 103, 104, 106, 129
Cigala, 109, 183
Ciomârtan, Toma, 138, 225,233
Clement, papa, 348
Cocea, 91,92, 138
Cocrișel, 289
Codrescu, Teodor, 295
Comuleo, Alexandru, 106, 107
Condrea, 138
Constantin Căpitanul, 81, 373, 379, 416, 419,420,422, 430, 433, 435
Constantin cel Mare, 264
Constantin, Vasile, 205
Corfus, Ilie, 256, 271, 288, 319
Corvin, Ioan, 348
Corvin, Matei, 66
Coscea, 162
Costel, Antonio, 269
Costin, Miron, 64, 174, 287, 318, 320, 374, 417
Costin, Velicico, 182, 185
Crăciun, loachim, 81, 162, 176, 191, 202, 237, 241, 288, 306, 327, 332, 335, 337, 338,417,418
Crâste, vornic, 124, 138
Crețul, Ioan, 50
Cristea, 317
Cristofor, dragoman, 85
Cristofor, principe, 66
Csaki Istvan, 300, 304-308, 314, 316, 321, 323, 326-329, 334,
Csăki Moise, 339
Csomortăny, 226, 232 328
Cuza, Alexandru Ioan, 376, 381
Czanell, 318
Czanek Simon, 328, 338
Czolhanski, 132

D

Damian, vistier, 237
Dan de Șișman, 425
Dan, vistier, 90, 143, 320
Dan-Vodă, 123
Danciu, mare vomic, 64, 78
D'Aramont, 25
Daponte, Chesarie, 35, 36
David, 64
Delavrancea, Barbu, 379
Debo, 291
Delimarcu, 133, 181, 286, 296, 312, 317, 321
Denichin, 365
Densusianu, Aron, 419
Densusianu, Ovid, 378
Dentici, Girolamo, 331
Dima, stolnicul, 64, 121
Dimo, 36, 200
Dimola, 78
Dimu (Dimola), v. Dimola
Dionisie de Larisa, 412
Dionisie, mitropolit, 189, 190
Dobromir, 27, 30, 41, 405
Dochian, 110
Dragomir Dolofanul, postelnic, 445
Dragoș, boier, 174
Dragomir, postelnic, 41
Dragomir, stolnic, 91
Dragomir, vistierul, 26, 27
Drăghici, 332
Duca, fiul lui Dima, 64
Duca-Vodă, 408,416
Dumitrachi, spătar, 91
Dumitrachi, vistier, 286, 445
Dumitrașcu, Cercel, 32, 253

Dumitru, banul, 41
Dumitru, logofăt, 64, 143, 182
Dumitru, mare clucer, 41 .
Dumitru, vlădica, 149
Dumitru, vornic, 207, 217, 224

E

Ecaterina, Doamna, 30,40,442
Eftimie, vlădica, 143, 148, 207, 296
Efrem, episcop, 445
Egmont, 360
Elek, Jakob, 306
Eliot, Teodor M., 7
El Greco, 266
Elisabeta, regina, 68
Emir-Alemul, 67, 80
Engel, 296
Erbiceanu, C., 35, 163,410
'Eugeniu de Savoia, 346, 347

F

Fagina, Nicolae, 229
Farcaș, Niculae, aga, 181, 182, 314
Feodor, țar, 103
Ferhad, 68, 70, 71, 118, 127, 135, 140, 141, 151, 152, 158-161
Feti-Ghirai, 172
Filimon, N„ 327
Filip al n-lea, 398
Filipescu, familia, 373, 379
Filipescu, Manca, 420
Filipescu, Nicolae, 395
Filitti, I.C., 146
Filotei, 296
Florica, fiica lui Mihai-Viteazul, 32- 34,318,434
Forgăch Sigismund, 246, 267
Francken, Franz, 403
Frederic-Wilhelm, 438
Frenți, Gheorghe, 427
Fronius, Matthias, 238
Fulstein, Herbart de, 173, 174
Fulsztyn, Nicolae Herburt, 288

G

Gagliano, 189
Gavay, Nicolae, 222
Gavriil, călugăr, 443, 445
Gazi-Ghirai, 125, 128, 172, 177
Gârdan-Voievod, 165
Gealapul, Nicolae, 95
Gedach, 63
Genga, Fabio, 121, 154, 168,284
Genga, Giambattista, 154
Genga, Girolamo, 175
Genga, Simon, 128, 144, 148, 152, 168, 169
Georgescu, Grigorcea, 463
Gerlach, 37, 63
Gerah-Mehmed, 216
Geszty, Francisc, 122, 321
Gdvay, 330
Ghedeon, mitropolit, 439
Ghenadie, episcop, 92, 115
Gheorghe, cămărașul, 439
Gheorghe, Hatmanul, 439
Gheorghe, mitropolit, 295,439
Gheorghe, vomic, 138
Gheran, N., 5
Gherman, mitropolit, 296
Ghibănescu, L, 295
Ghica-Vodă, Grigore, 75, 430
Ghiuzelgi-Mahmud, 220, 225, 255, 256
Giorgio, Paolo, 177, 189, 193, 198, 243, 254, 280, 293
Giurescu, C„ 408, 419^122
Giva, 108, 109, 111
Gligorie, medelnicer, 70
Goethe, 443
Golești, 25
Gonzaga, Ferrante, 194, 267, 330- 332, 336
Gostomski, 229

Greceanu, Șt., 410,421
Grecul, Nicolae, 266
Greissing, Chirii, 238
Grigorie al VH-lea, 348
Grigore, paharnic, 166
Grigore, preot, 305
Grigorovici, Petru, 215, 228
Gudunov, Boris, 254
Gyulaffi, 304

H

Habsburgi, 397
Hafiz-Ahmed, 209, 210, 217-219, 255
Haidarogli-pașa, 170
Haller, Gabriel, 222
Hammer, 70, 84, 97, 135,183
Hamza Benga, 25
Hasan, pașa, 83, 96, 112, 133, 181, 211
Hasan de Târgoviște, 171
Hasan de Timișoara, 160
Hasan Hadâmbul, 125, 151, 152, 156, 157, 200
Hasdeu, B.P., 26, 64, 254
Hasechi, sultana, 71
Heidenstein, 77, 162, 167, 173, 174, 408
Heliade-Rădulescu, Ioan, 376
Henric al Ill-lea, 30
Herberstein, 328
Hirscher, Ioan, 139
Hodea, Stan, 445
Holban, T„ 453
Horn, 360
Horvath Martin, 326
Horvăth Mihai, 120, 162
Hossuthoti, 194
Hrisafina, 124
Hrisoverghi, cămăraș, 439
Hirscher, Ioan, 238
Hirscher, Valentin, 204, 238
Hrizea, vistier, 421
Hugo, Victor, 375
Huniadi, lancu, 429
Huniadi, Mateiaș, 429
Hunyadi, Ioan, 417
Hurmuzaki, 6, 24-32, 36, 37, 39^13, 45, 46, 49, 51, 53, 54, 56-59, 61, 62, 66- 70, 72-78, 82-89, 91, 93, 98, 99, 101-105, 107-111, 113, 117, 118, 121-127, 129-132, 134-143, 145-153, 156-160, 163, 165, 167, 168, 170-173, 175-180, 182-185, 187-194, 196, 197, 199-211, 213, 217, 219, 222-227, 229, 231, 233, 237-269, 271, 274, 275, 278, 279, 281-283, 285-289, 291, 293, 295, 296, 298, 299, 301, 303- 305, 307-325, 327-338, 401, 404, 405, 437, 439, 442
Husein, 152, 225, 228, 278, 279
Huszăr Petru, 247, 326

I

lancu, Ioan, 57
lancu, Sasul, 58, 74, 87, 124
lancu-Vodă, 167
lani, banul, 35-38, 40,407,409,410, 413,417, 435,441
lani, paharnic, 78, 79, 85
laszlowiecki, 75, 117
Ibrahim-Pașa, 57, 200, 223, 225, 227, 228, 255, 256, 260
Ibrahim, vizir, 126, 140, 188, 332
Ieremia, patriarh, 68, 189
Ieremia-Vodă, 287, 314
Iffiu, Ioan, 114, 223
Ilea, 138
Iliaș, paharnic, 63, 428
Iliaș Turcitul, 67
Ilie-Vodă, 53, 55, 56, 57, 60

Ioan Vodă cel Cumplit, 28, 49, 56, 62, 63, 65, 76, 91, 94, 124, 357, 426
lojica. Ștefan, 114, 137, 144, 147, 175, 179, 191, 194, 202, 203, 266
lonașcu, I., 416
lonașcu, Lăpușneanu, 56, 58, 69, 76, 82
Iosif al II-lea, 347
Iova, V., 5
lovan, Marcu, 216
Irina, Doamna, 85,439
Isabela, crăiasa, 24
Isopescu, C„ 137, 138, 152, 154, 156, 158, 161, 164, 165, 168, 171, 172, 174, 198
Ispirescu, Petre, 379
Istvanffy Nicolae, 250, 325

J

Jigmon Bator, 139, 149, 177, 221
Jipa, preot, 445
Jirecek, 411
Jivco, Roșul, 286

K

Kakas, Ștefan, 231, 328
Kakuczy, 204
Kamerinos, Policrat, 85
Kaptury, 294, 314
Karatzas, Mihalcea, 123
Katonal, Mihail, 247
Kemăny, 26
Kendi, Alexandru, 92, 114
Keresztesy Cristofor, 211
Kertz, Paul, 238
Keserii, 193
Khidr, 160, 162
Kirâly Albert, 114, 123, 134, 153, 157, 159, 161-164, 174
Kirschner, Nicolae, 177
Kogălniceanu, Mihail, 174, 376
Komuloviâ, 106-110, 112, 117
Komis Farkăs, 206, 210, 222, 229, 232, 241-244, 246-248, 258, 259, 270, 271, 274, 276, 279, 280, 283, 285, 288, 294, 298, 300, 301, 304, 305, 315, 316, 324, 326-328, 334
Komis Gașpar, 113, 147, 177, 179
Koscza, 91, 162
Koslinki, 105
Koszyncki, 104
Kovacsbcsy, 92, 114
Kreckwitz, 83
Kurz, 79
Komulovic, 410,414
Koszka Samuil, 313

L

Ladislas Postumul, 403
Lala-Mohammed, 179, 183
Lamartine, 375
Lampridi, 417
Lampros, Sp., 36
Lascaris, 332
Lassota, 194, 197
Lazăr, Gheorghe, 375
Lazăr-Vodă, 62, 65
Lăpușneanu, blănarul, 61
Leca, aga, 224, 243, 255, 304, 309
Legrand, Emile, 163
Lenguceanu, 391
Lenkovic, 411
Leon Stridiagiul, 58
Leon-Vodă, 58
Litzica, C., 421
Liubienicki, 154
Lobodă, „Cazacul", 104, 129, 180
Longinescu, Șt., 146
Luca de Cipru, 143, 238, 296
Luca, mitropolit, 416
Luca Testanova, 54
Lucian. 196. 304

Lupaș, I., 200, 403, 456
Lupescu, Radu, 421
Lupu, hotnog, 286
Lupu, pârcălab, 138

M

Macarie, mitropolit, 296
Macurek, 410
Maftei de la Mira, 424
Mailat, Ștefan, 424
Maiorescu, Titu, 253, 317
Mak6, Grigore, 206
Malaspina, Germanico, 137, 154, 221, 231, 239, 240, 249, 250, 255
Mallickh, Gașpar, 262
Mango, Carlo, 245, 246, 259-264, 267- 270, 272, 273, 280, 281, 324, 329, 338
Manta, banul, 125, 133
Manta, paharnic, 91
Marco, Ioan de, 262, 286
Marcu, Cercel, 23, 32, 45, 179
Marcu-Vodă, 295, 320
Maria, sora lui Mihai Viteazul, 437, 439
Maria-Cristina, arhiducesă, 27, 139, 194, 202, 206, 231, 258, 275, 292, 316
Maria-Tereza, 347
Marini, Ioan de' Poli, 40, 108-111, 113-116, 124, 126, 128, 129, 133, 135, 136, 140, 144, 151, 212, 238, 244, 245, 249, 250, 262, 270, 272, 274, 280-282,410,411
Marsili, 347
Martin, episcop, 192
Manila, fiica lui Mihai Viteazul, 409, 434
Massa, 238, 256, 279, 285, 289,
Matthias, arhiduce, 110, 122, 153, 250, 254, 256, 280, 281, 287, 300, 309, 322, 323-325, 329, 331, 334- 336
Mavrocordat, Nicolae, 35, 419, 420, 425
Maximilian, 110, 163, 180, 184, 192, 196, 199, 201-204, 207, 209, 211- 216, 220, 223, 225, 226, 254, 260, 262-267, 269, 274, 276, 293, 300, 304, 322, 324, 326-330, 338, 397, 455
Mărioara, 442
Mârzea, 286, 321
Medici, Alessandro de, 159
Mehmet sultan, 297
Melchisedec, 296
Meteș, Ștefan, 120, 136, 187, 194, 227, 237, 247, 266, 300, 318, 327, 332, 335, 338
Metodie, 189
Mesrobian, 191
Mezet Voievod, 24
Michoszenski, 129
Mihai, soltnicul, 44
Mihai Șaitanoglu, 63
Mihail, mitropolit, 296
Mihalcea, ban, 90, 129, 187, 224, 237, 243, 246, 251, 261, 262, 269, 274, 276, 278, 282, 284, 285, 292, 294, 299, 300, 301, 306, 332, 333
Mihalogli, Mohammed, 120, 181
Mihăilă-Vodă, 404, 425
Mihnea al Ill-lea, 64-66, 79
Mihnea-Mohammed, 85, 180, 320
Mihnea, Radu, 179
Mihnea Turcitul, 39, 45, 84, 158
Mihnea-Vodă, 30, 31, 42, 43, 45, 47, 55-57, 61, 108,238, 405,406

Mircea cel Bătrân, 170, 344, 345, 396, 409,414,424,441
Mircea cel Vechi, v. Mircea cel Bătrân
Mircea Ciobanul, 24, 25, 26, 27, 30, 33, 39, 40, 50, 53, 56, 60, 61, 97, 115,402
Mirda, lanoș, 286
Mirislău, logofăt, 162
Mironescu, Vladimir, 377
Miroslav, mare logofăt, 30, 224
Mitrea, vlădica, 149
Mitrea, vornic, 91, 92, 143
Mitrofan, vlădică, 124, 136
Mogoș, banul, 115
Mohammed al Ill-lea, 134,447, 449
Mohammed-beg, 47
Moise-voievod, 193
Moldovanu, Comeliu, 383
Montecuccoli, 347
Moro-Giovani, 50
Mortagne, 337
Moscato, 73
Movilă, Ieremia, 158, 164, 166, 167, 173, 174, 182, 183, 193, 196, 203, 205, 209, 210, 212, 222, 224, 232, 233, 240, 251, 253, 256, 286, 296, 333, 338, 439
Movilă, Simion, 158, 227, 332, 333
Mucato, 163
Murad, sultan, 36, 46, 60, 61, 69, 82, 88, 134, 164
Mustafa-Pașa, 123, 126, 127, 160, 162, 165

N

Napragy, 300, 303, 324, 327, 349
Nadăsdy, 98
Nagy Francisc, 126, 245
Nalewayko, v. Naliwaico
Naliwaico, 232, 242-245, 247, 270, 271, 274, 276, 279, 284, 289, 290
Neacșa Logofeteasa, 27, 30, 41
Neaga, 91
Neagoe Basarab, 115, 409, 424
Nectarie, patriarh, 190, 296
Necula, 286
Neculce, Ion, 427
Nedelco, 286
Negre, spătarul, 207, 341
Negrea, 236, 289, 295
Nevers, 412
Niary Paul, 246, 247, 260, 322
Nichifor, Dascălul, 31, 43, 135, 138, 163, 164, 167, 190, 296
Nichifor Dascălul, 414
Nicola Voievod, Ion, 444, 445
Nicolae „Românul", 85
Nicolae-Vodă-Pătrașcu, 34
Nicolaescu, Stoica, 409, 410, 416, 418
Nifon, patriarh, 427
Nossner, Simon, 120, 126

O

Odobescu, Alexandru, 23, 39, 116
Oltea, mama Iui Ștefan cel Mare, 436, 440
Omeliana (Emiliana), 124
Onciul, Dimitrie, 33, 409, 444
Onofric, egumen, 445
Oprea, logofăt, 101
Oprea, pârcălab, 77
Orăș, Văscan, 76
Ormeny, Petri, 80
Orhan, 425
Orszowski, 104
Orzechowski, 132, 138
Ostermayer, 26

P

Pâczolth (Pacioltus) Sigismund, 102
Paffy, 267, 276, 280

Palamed, Gheorghe, 163, 165, 170, 287, 338,412
Palamed, 338,412
Palatici, Gheorghe, 157, 225, 233, 246
Paleologu, familia, 64
Paleologu, Alexandru, 211, 230
Paleologu, Rali, 400
Palffy, 98, 246
Pallan, Bagi, 252
Panaitescu, P.P., 12, 396, 401-416, 418,436, 455,460
Pană, vistier, 78, 224
Pangratie, vistier, 91
Paos, Uşar, 70
Papacostea, Victor, 412
Papazoglu, 403
Papiu-Ilarian, Al., 32-34, 91, 122, 124, 162, 320, 326, 440, 444
Parasios, Nichifor, 68
Paravicini, 250
Partenie, 296
Pătraşcu, Nicolae, 247, 253, 256, 259, 278, 284, 287, 295
Pascal, frate cu Giva, 108
Pătraşcu cel Bun, 60
Pătraşcu-Vodă, 17, 23-32, 34, 38, 45, 79, 97, 186
Pârvu Pârcălabul, 27
Pemice, 125, 126, 129, 160, 169, 176, 184, 205, 218, 233, 304, 311, 320, 321
Perussith, Matthias, 193
Peşiacov, Aug., 27, 30, 41
Petcu, 286
Petliura, 365
Petnehazy, 214
Petraşcu cel Bun, 320, 387, 396
Petraşcu, Nicolae, 193, 207, 402-404, 406, 408, 409, 413, 417, 418, 420, 436-438, 440, 447, 453
Petru Armeanul, 37, 79, 87, 162, 215, 225, 246, 253, 254, 259, 264, 266, 268, 270, 272, 283, 318, 322, 333, 408
Petru Cazacul, 50, 56, 81, 93, 105, 121,406,407
Petru cel Mare, 427
Petru Cercel, 23, 30-32, 38, 40, 41, 43, 45, 58, 60, 64, 68, 69, 71, 91, 94, 95, 165, 179, 223, 404, 405
Petru Dimitrie, 29, 31
Petru Lăpuşneanu, 67, 79
Petru Munteanul, 57
Petru Rareş, 49, 52, 56, 350, 424, 426
Petru Şchiopul, 23, 36-39, 45, 51-53, 55-57, 60-62, 64, 67, 70, 74, 75, 77-79, 81, 84-87, 91, 101, 109, 112, 120, 131, 132, 137, 167, 251, 260, 282, 358, 410, 426, 438
Pezzen, 197, 202, 204, 206, 209, 211, 225, 226, 230, 252, 262, 265, 267, 272, 274, 276-278, 281, 282, 284, 290-293 298, 300, 301, 303, 307,315, 324, 337, 351,398
Piccolomini, Silvio, 159, 170, 171, 175
Pierling, 117
Pigafetta, Filippo, 171
Pigas, Meletie, 192, 200, 202,412
Pimen, mitropolit, 389
Pitarul, Ioan, 25
Pogan, Jurj, 271, 301
Polizachi, 167
Popa, Radu, 40
Popescu, Radu, 419, 421-423, 428, 429
Popovici, G., 146
Popescu-Sibiu, L, 463
Poppel, Adam Gall, 192

Pray, 207
Preda, logofăt, 143
Preda, postelnic, 224
Prepia, jupâneasa, 108
Prepastvăry, Valentin, 104, 105, 121
Pușkin, Alexandru, 375

Q

Querini, 300

R

Rabuss, 323
Race, 321
Racki, 117
Râcz, 321
Radibrati, Aloisiu, 223, 240, 260, 262, 301, 304, 335
Radoslav, 168
Radu cel Frumos, 425
Radu cel Mare, 396
Radu Clucerul, 25, 26, 28, 30, 31, 207, 224, 334
Radu, comis, 224
Radu din Mănicești, 31
Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, 39
Radu Ilie, Vlad, 25, 26, 28
Radu, Logofătul, 27, 438
Radu Mihnea, 333, 391, 428, 423, 427, 428
Radu Negru, 423, 424, 425
Radu Paisie, 26, 27, 396,408
Radu Postelnicul, Bidiviul, 27, 30, 143
Radu, sol, 317
Radu, spătar, 78
Radu Șerban, 8, 33, 37, 41, 77, 368, 409, 428
Radu-Vodă, 60-62
Radziwill, cardinal, 103
Rafail, călugăr, 428
Raguslo, Giovanni, 411
Râkdczy Sigismund, 268, 276, 252, 262, 264-266, 276, 296, 351, 400,411,412
Ranke, 46
Rareș, Ruxandra, 56-57
Rațț, Gheorghe, 197, 207, 210, 211, 213, 214, 216, 220, 237, 263, 264, 278, 280, 288, 326
Rațț, Ioan, 207, 326, 337
Raucigny, 337
Ravazdy, Gheorghe, 144, 211, 222, 224, 242
Răzvan, Ștefan, 78, 101, 165, 168- 170, 172, 174, 177, 296
Reissenberger, 202
Reussner, 129
Risea, Atanasie, 191
Rosini, 337
Rosso, Ferrante, 267
Rostopcea, 286
Rotonet, 337
Rottal, 334
Rudolf al Il-lea, 102, 110, 149, 173, 175, 187, 188, 192, 193, 196, 199, 207, 220, 224, 231, 252, 254, 257, 258, 261, 267, 270, 271, 297, 301, 328, 332, 335, 338, 346, 357, 397, 403,441
Rukowski, 414

S

Sadeler, Egidiu, 23, 38, 403
Salam, Curt, 410
Sapieha, Leon, 8
Sarmasagy, 202
Satirgi-Mohammed, 164, 201, 209, 221
Sava, armaș, 224, 295, 306, 316
Sârbu, Ion, 22, 28, 80, 83, 99, 102, 104, 122, 123, 126, 139, 377, 410, 438
Schachmann, 404
Scharfeneck, 337
Schiller, Fr., 443

Sehina, 393, 447, 463
Schonkebonk, Marcu, 187, 200, 201, 204
Seadeddin, 69
Selim, sultan, 36, 60, 96, 429
Senniey, Mihai, 206, 210, 239, 245, 246, 322, 328
Sennyei, Pangratie, 111, 114, 183, 186, 196
Serghie, 251, 456
Siavuș, 70, 71, 76, 82
Sibaik, Gașpar, 77, 245, 253, 271, 277, 186, 304, 326
Sigismund, rege, 65, 66, 143, 397
Silferstein, 337
Simion-Vodă, 317, 319, 320, 331-333
Sinan, mare vizir, 35, 40, 43, 46, 47
Sinan-Pașa, 57, 67, 70, 80, 82-86, 88, 91, 94, 97-101, 112, 113, 121, 129, 156-164, 168, 169, 171, 172, 175, 177, 179, 181, 183, 187, 188, 209,296,441,448,449
Slatarich, leronim, 240
Socol Comățeanul, 25
Socol, vomic, 25, 26, 30, 58
Socoli, Hasan, 179, 183, 203
Socoli, Mohammed, 36, 68, 96, 125, 151, 171
Soliman cel Măreț, 25, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 92, 94, 99, 184, 344, 448
Souches, 347
Speziano, 106
Spontoni, 23, 308, 310, 331, 334
Stadnicki, 284
Stan, fratele lui Mircea Ciobanul, 39, 78
Stan, preot, 445
Stanciu, postelnic, 78
Stamate, stolnic, 138
Stanislav, comis, 24
Stavrinos, 124, 162, 219, 351, 371, 372, 412, 425, 427
Stănilă, postelnic, 24, 143
Stăniloaie, Dumitru, preot, 466
Stâncel, Andrei, 247
Stinghe, Sterie, 42, 138, 139, 238
Stoica, 315, 323, 331,445
Stoica, postelnic, 243
Stoica, vistier, 260, 261,269,274,285
Stoichiță, 277,331, 334
Stroe Leurdeanul, 81
Stroe, stolnic, 224
Strofei, Luca, 158, 166, 167, 173, 319,439
Sturdza, D.A., 140, 146, 243, 318, 320, 394
Sturza, Mihai, 376
Surudul, Ștefan, 55
Syrmay, 219
Szadeczky, 222, 278, 299, 332
Szamoskdzy, 34, 37, 80, 81, 120, 122, 162, 176, 191, 200, 202, 237, 241, 288, 305, 306, 327, 332, 337, 338, 402, 408, 417, 433, 435, 441
Szekely Mihai, 203, 222, 232, 246, 252, 260, 266, 268-270, 272, 274, 276-279, 301, 307, 316, 331, 397
Szekely Moise, 77, 79, 197, 210, 239, 243, 245, 247, 279, 296, 303, 304, 314, 317, 318, 320, 321, 323, 326, 328, 337, 339, 368
Szilăgyi, 100
Szuhay, 197, 202, 205, 206, 209, 250, 334

Șerban-Vodă, 295
Șincai, Gheorghe, 203, 204, 207, 221
Șișman, (ar, 411
Ștefan Bogdan, 87, 109, 110, 111
Ștefan cel Mare, 7, 94, 129, 140, 155, 163, 167, 181, 201, 318, 350, 352, 357, 372, 377, 379, 381, 402, 425, 426, 436, 439, 447, 448
Ștefan Cercel, 32
Ștefan din Tirol, v. Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul
Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul, 38, 62, 64-67, 70, 74, 285, 290, 404
Ștefan, logofăt, 174
Ștefan Răzvan, 117, 158, 159
Ștefan, rege, 100
Ștefan Surdul, 39, 69, 82, 95, 109, 118, 124, 251,406
Ștefănescu-Amza, 463
Ștefănescu, Mihai, 219
Ștefăniță Moldoveanul, 423
Ștefulescu, 116
Știrbei-Vodă, 317, 394

T

Tanoviceanu, I., 36
Taranowski, Andrei, 73, 75, 79, 156, 194, 253, 259, 265, 276, 277, 279, 288
Tarducci, 310
Tănasie, comis, 138
Tedeschi, Solomon, 68
Teodor, protopop, 295
Teodor, Vlădica, 110
Teodora, mama lui Mihai Viteazul, 32-34, 38, 40, 41, 396, 408, 435, 436, 437, 438, 440. V. și Teofana
Teodora, rachieriță, 433
Teodorescu, Barbu, 5
Teodosie, logofăt, 133, 193, 207,
Teodosie, Walter, 121-123, 127, 128, 133, 163
Teofana, mama lui Mihai Viteazul, în călugărie, 33, 77, 435, 437, 443—445. V. și Teodora
Teofil, episcop, 143
Teuffenbach, Cristofor de, 98, 102- 105, 122
Thâkâly Sebastian, 250
Tholdy Ștefan, 211, 220, 330
Thoraconimus, 304, 307
Thury, Francisco, 286
Tocilescu, Grigore, 23, 25, 33, 38, 39,41,42, 116,295, 395
Tokoly Sebastian, 316, 323
Tolnay Mihai, 110, 117, 136, 147, 159, 174,203
Toma, logofăt, 167
Tomic, 411
Tomșa, Ștefan, 58
Torre, Sigismundo della, 194
Trauschenfels, 126, 139, 150, 158, 161, 238, 306, 310, 318, 334, 338
Trausner, Luca, 304-305
Tudor, comis, 78
Tudor, logofăt, 25, 27, 28, 34
Turloni, 159, 175

T

Țepeluș Vodă, 426
Țeviș, 238

U

Udrea, ban, 237, 316, 319, 321, 331
Udrea (Băleanu), 286, 255
Ungnad, David, 245, 246, 254, 258- 260, 262, 264, 267-272, 274-279, 281, 285, 290, 293, 300, 308, 309, 311, 314-316, 319, 320, 324, 330, 397
Ungvări Ioan, 305

Ureche, Alexandru, 174
Ureche, Grigore, 53, 64, 69, 73, 166, 395, 402
Ureche, Nestor, 73, 75, 78

V

Vaida, Nicolae, 326
Valavschi, 241, 286
Vallagra, Adomo, 442
Vasarhely Grigore, 279
Vasile, cneaz, 198
Vasile Lupu, 92
Vasile, paharnic, 435
Vasile, pârcălab, 138
Veli-Aga, 77
Velica, soția lui Fabio Genga, 144, 284
Veniamin, egumen, 445
Veress, 120, 121, 126, 127, 130, 132, 135, 137, 139, 140, 142, 146, 147, 152-154, 157-159, 168-172, 176, 178-181, 183, 186, 187, 190, 193- 195, 197, 198, 201, 202, 209-212, 218, 220-222, 224, 227, 231, 232, 237, 239, 241, 243, 258, 259, 261, 262, 265, 269, 279, 286, 288, 304, 308, 309, 313, 314, 316, 318-320, 322-324, 329, 331- 335, 414
Verlin, 337
Veterani, 347
Vintilă, clucer, 143, 225
Vintilă-Vodă, 28
Visconti, 170, 175
Vitez, Nicolae, 224, 316, 330
Vlad Călugărul, 426
Vlad Comisul, 27, 28
Vlad Țepeș, 123, 377, 414, 425
Vladul, logofăt, 445
Vlasiev, Atanase, 254
Voica, soția lui Pătrașcu-Vodă, 437
Vorsi, Hector, 216

W

Wacklier, Matei, 103
Welicki, 104
Wallenstein, 357
Walter, Baltasar, 34, 35, 37, 51, 53, 95, 165, 179, 181, 182, 183, 184, 440
Walter, silezianul, 126, 127, 162
Weiss, Michael, 150, 161, 238

X

Xenopol, A.D., 36

Z

Zagoriț, 415
Zamfira, domnița, 193
Zamoyski, Ioan, 55, 56, 65, 67, 75, 100, 101, 104, 112, 115, 117, 131, 132, 137, 151, 154, 156, 158, 165- 167, 172, 173, 178, 188, 193, 215, 221, 223, 225, 240, 247, 251, 252, 288, 293, 294, 313, 314, 316-320, 401,402,455
Zane, Matteo, 50
Zdpolya, Ioan-Sigismund, 99, 273, 346
Zebrzidowski, 173
Zelestei, Ioan, 245, 246, 265, 303, 315, 326
Zinkeisen, 46, 59, 84, 97
Zlatarich, 305
Zolkiewski, Stanislas, 166

Cuprins

Epicentrul cercetărilor istorice ale lui N. Iorga (I. Oprișan)..... 5
Notă asupra ediției (I. Oprișan)..... 11

Vol.I

Introducerea din 1902..... 15
Notă din 1935 22
I. - Familia lui Mihai Viteazul 23
II. - Schimbarea lui Mihnea-Vodă. împrejurările la Poartă. Legăturile noastre cu turcii 45
III. - înaintașii și vecinii lui Mihai-Vodă: Ștefan Surdul, Alexanru cel Rău, Aron. Mihai ajunge Domn..... 55
IV. - Cel dintâi an din domnia lui Mihai-Vodă. Răscoala împotriva turcilor..... 90
V. - Ruptura cu turcii și primele lupte. Planurile de stăpânire dacică ale lui Sigismund Báthory.....119
VI. - Afirmarea independenței. Marile lupte din 1595 151
VII. - Defensiva din 1596—[159]7: planul bizantin 178
VIII. - Problema Ardealului 199

Vol II

I. - Cucerirea Ardealului 237
II. - Lupta cu oamenii împăratului 266
III. - Cucerirea Moldovei.....285
IV. - Răscoala nobilimii ardelene.....303
V. - Pierderea Țării Românești.....313
ANEXE. - I. Politica lui Mihai Viteazul.....343
II. Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română 353
III. Soarta faimei lui Mihai Viteazul 361

ADDENDA

O statuie a lui Mihai Viteazul în Craiova ..... 387 .....(458)
Aducerea capului lui Mihai Viteazul..... 389 .....(458)
Un om de sinceritate: Mihai Viteazul..... 391 .....(459)
în jurul Iui Mihai Viteazul …..... 401 .....(459)
Originea lui Mihai Viteazul, după o cronică românească .. 416 .....(459)

„Mama lui Mihai Viteazul"..... 432
.....(460)
Pomenirea marelui voievod Mihai Viteazul..... 446
.....(460)
Pomenirea lui Mihai-Vodă-Viteazul pe câmpia de la Șelimber 450
(462) Căderea unui erou [Concluzii]..... 453(463)
Note și comentarii 457
Indice de nume.....465

CARTILE NOASTRE - LA DISPOZIȚIA D-VOASTRA

J

Editurile **SAECULUM I.O., VESTALA** si **SAECULUM VIZUAL** *(Str. ducea, nr. 5, bl. L 19, ap. 216, cod 74696, București - 72),* oferă cititorilor interesați cărțile publicate sub egida lor cu reducere de preț, în cazul în care le achiziționează direct de la depozitul editurilor *(Str. Teodosie Rudeanu, nr. 29, sect. 1)* cu plata în numerar, sau le comandă în scris (cu plata ramburs).

Se asigură gratuitatea expedierii prin poștă în cazul unor comenzi de peste 50 de lei.

Reducerile sunt proporționale cu valoarea cărților comandate. Peste **60** lei **- 10%;** peste **100** lei - **15%;** peste **150** lei - **20%.**

Relații suplimentare la telefoanele **021/222.85.97, 0748.146498** (depozit), între orele **9-17** (fax:

021/222.85.97, 021/345.28.27).

OFERTĂ SPECIALĂ

Cititorii care achiziționează cărți direct de la depozit beneficiază de reducerea de 10% chiar și atunci când suma cumpărăturilor nu se ridică la 60 lei.

Vizitați pagina noastră de internet:

www.saeculum.ro

E-mail: saeculumio@rdslink.ro /

vestala@rdslink.ro /

director@saeculum.ro /

depozit@saeculum.ro